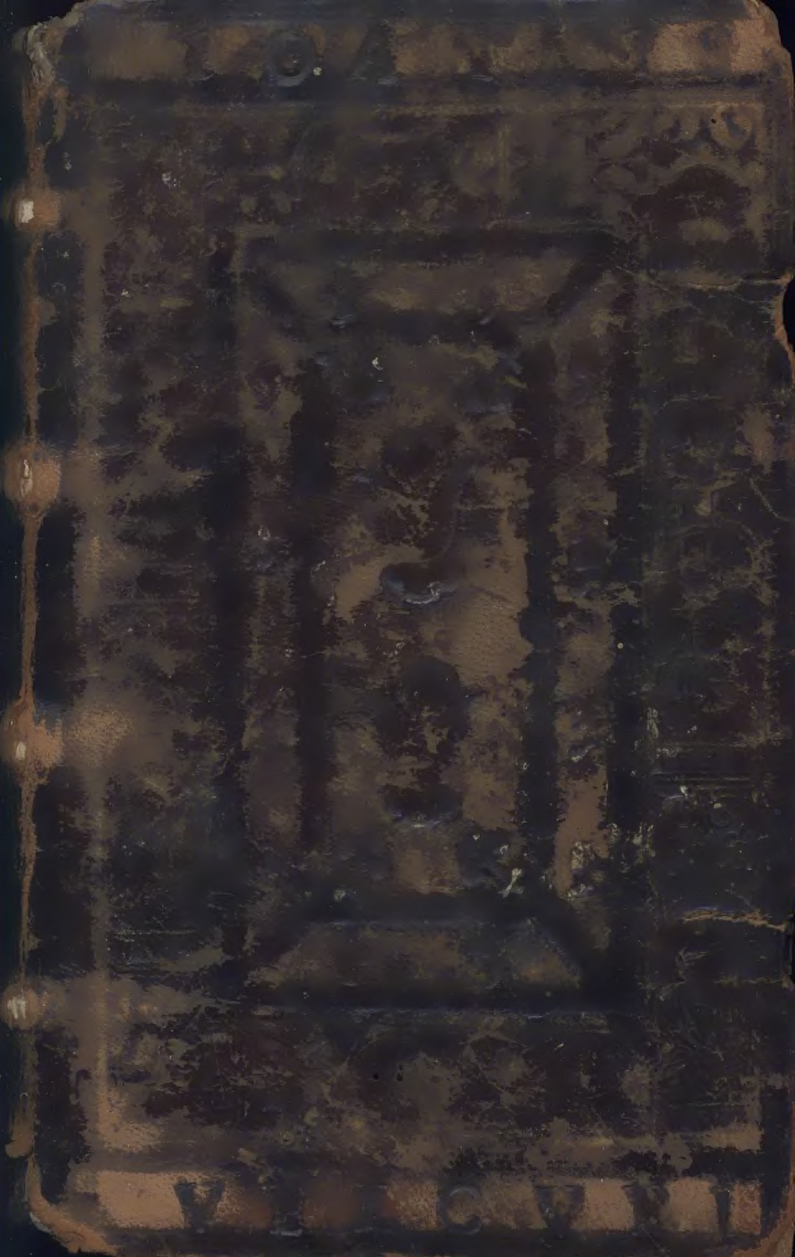

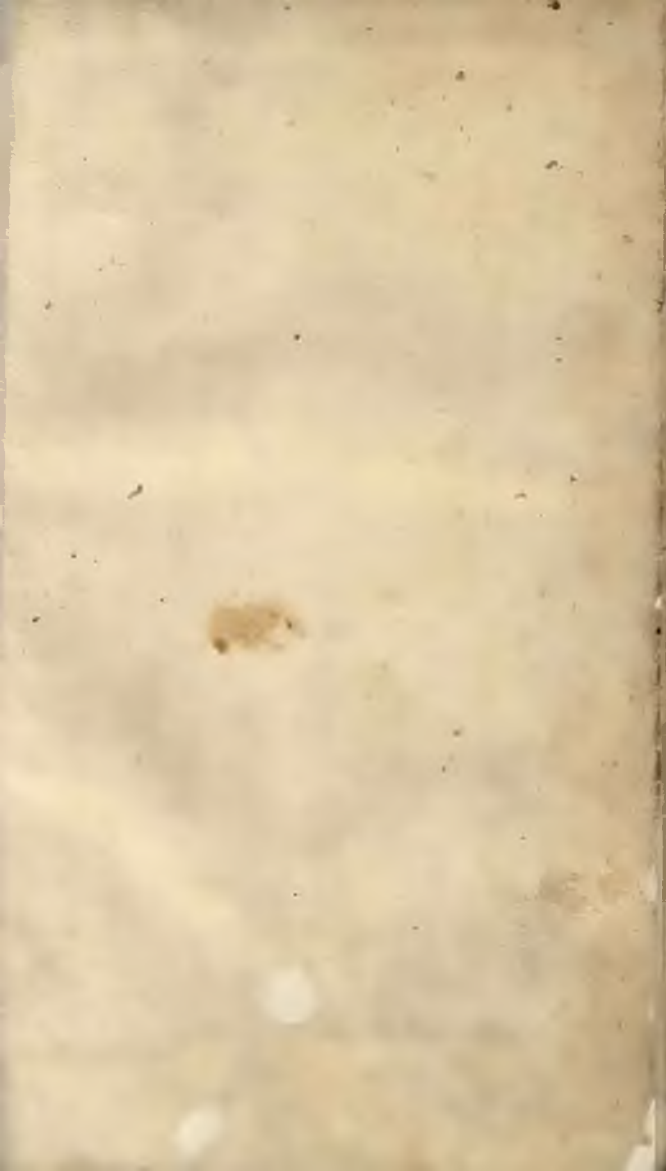
Śląska Biblioteka Publiczna

31736

31736

I

F.

Co-

MENTARII IN VNIVERSAM
Phyficam Aristotelis libri qua-
tuor, denuo summa diligentia
uariorum exemplarium
collatione recogniti
& illustrati.

QVIBVS ACCESSIT CERTO
consilio D. I. cobi Schegkij ~~Schorndorfer~~
~~senfis~~ de principatu Animæ Dialogus,
nunquam antehac excusus.

*Cum locupletissimo uerborum & rerum in utroq;
opere notatu dignarum Indice.*

ELABORATA TVBINGÆ
ab Vlricho Morhardo Anno
M. D. XLII.

1983
37

31735

I

Lamius decalegum

13837

βίβλος ὠκύμορον συγκατέμαρφε λίην
 πόλλ' ὅγε προσκαταθείς ἢ τοι μάλα πολλὰ λείνας
 πάντα τὰ τῆς φύσεως μέμ' ἐρίδῃ λα λιπέην
 πολλὰ δὲ τῶν ἄλλων ξυμετός ἀσδασματα τεχνῶν
 εὐδοκίμως ἡμῖν ἤθελεν ἐκτελέσαι
 ἀλλὰ τὰ σφ' ἐκπονέονθ' ἡμῖν φθονέσσα καθεῖλε
 καρπαλίμως ὅλοιν μοῖρ' ἐφίεσσα νόσον
 τῷ κερ' ἔπειτα θεδὸν κείνῃ κατὰ πάντα λελήπαι
 ἡμιτελῆς ἀσδῆς ἔτευχόντα πλέω
 ὥς γε καὶ εἴ πο μοῖς, φυσικῶν πέρι ἔπλετο ταῦτα
 τῆς νεότητος αὐτῆς προχατέοντα χερός
 ἀλλὰ φιλοσώδοις μὴδ' ὧδ' ἀτέλεσά πορ' ἔμπης
 ἔσεται ἔτ' ἀδαῖ ἔτ' ἀνονήτά ποτε
 νῦν γε μάλισα, χερός τοῖον λελαχόντα τελέργῃ
 πόλλ' ἀκατόρθωσις πολλὰ δὲ προσδεμένης.

St 582

REVEREN

DO IN CHRISTO PA-
TRI ET DOMINO VLRICO

Abbati Alpersbachensi &c. Sebal-
dus Hauuenreuterus Noricus

S. P. D.

VM DECREVISSET TY-
pographus noster , Homo bonus
atq; industrius, excudere Cōmen-
tarium Physices doctissimi quon-
dam & optimi uiri IOANNIS

Velcurionis , Reuerende pater , à me flagitauit,
ut sibi ea in re adiumento essem . Quod & si multis
nominibus difficile mihi fuit & graue : Nam inter
plurima alia quæ me ab hoc labore suscipiendo de-
terrebant, uel hoc præcipuum erat, quod recorda-
bar, ipsum Autorem, dum superstes adhuc esset, nul-
lis precibus eò perducì potuisse, ut edi has suas lucu-
brationes pateretur, propter nullam aliam causam
quam quia non essent ab ipso diligentius recognitæ
atque emendatæ . Videbatur igitur illi liberale, alie-
nam rem inuito domino publicando quasi attrecta-
re : Tamen cum instandi & urgendi nullum finem
faceret Chalcographus , crebroq; objiceret utili-
tatem quæ ad omnes studiosos inde posset redire,

A 2 cui

cui iuuandæ & pro uiribus augendæ cum mihi per-
suaserim omnes meos conatus debere noctes diesq;
esse paratos, passus sum tandem uincere me preces
illius. Quia enim defuncto iam Autore, nulla alia
ratione tam utilis libellus in studiosorū manus per-
uenturus esse uidebatur, quo tamen maximo suo in-
commodo essent carituri, potius publici omnium
studiosorum commodi, quàm priuati Autoris iudi-
cij habendam rationem duxi. Ac mouit me lauda-
tissimi principis Augusti Cæsaris exemplum, qui
doctissimi Poëtæ Virgilij poemata, quæ ille crema-
re testamento iusserat, conseruanda putauit. Plus
referre arbitratus, extare memoriam sempiternam
Romani imperij originis à tanto Poëta descriptæ,
quàm supremæ uoluntatis religionem publicam eti-
am legibus sacrosanctam, non uiolare. Ait enim.

Frangatur potius legum ueneranda potestas,

Quam tot congestos noctesq; diesq; labores
Hauferit una dies &c.

Nos similiter maluimus à uoluntate Autoris disce-
dere, quàm tanto bono studiosos fraudare. Collatis
itaque quotquot habere potuimus exemplaribus,
scripta illa, & bonitate & utilitate præstantia, ut,
quàm fieri potuit, emendatissime in lucem prodi-
rent, curauimus. Tibi uero R. P. potissimum dedi-
care hanc alieni operis editionem uolui: quia excel-
lens tua bonarum artium doctrina, & singularis
optimorum

P R A E F A T I O.

Autoris.

LONGA quidem præfatione, qua affectate cō-
mendem physicae opus minime me nūc uti de-
bere certis de causis existimo. Nam si uerū est quod
uulgo dicitur: Probæ merci emptorem facile reperi-
ri, Si etiam solide bona nō ualde indigent aliena &
accurata cōmendatione, ad probos ac doctos præ-
cipuè, quid attinet tempus hic diutius & operam te-
rere præconijs ociosis. Etenim uel mediocriter peri-
ti facillime sentiunt, quam sit Physicæ scientiæ neces-
sarius usus, non tantum ad Medicam professionem, 2
ut perperam nonnulli putant, sed etiā ad intelligen-
da Poëtarum, Philosophorum, atq; aliorum eius ge-
neris autorum scripta, qualia sine aliquanta rerum
naturalium scientia non ab ullo percipientur, quan-
tumlibet in alijs erudito. Quin & quod attinet ad
Theologiam solidiorem, quid quæso efficiet aliquis
in D. Augustini, Ambrosij, Basilij, & similium uete-
rum Theologorū lectione, qui non probe degustarit
& imbiberit naturæ fontes, ut amoenissimos ita & 4
saluberrimos. Et nemo sanus tam est sacræ scriptu-
ræ negligens & imperitus, ut arbitror, quin uideat
in ipsis quoq; Biblijs sacris plurima esse, quæ naturæ
cognitionem plane desiderent, si modo quis ea certo
cognoscere & intelligere uelit. Vbi enim disputatio-
nes incidunt de fato, de rerum, causarum, effectus-
umq;

Utilita-
tes phys.

umq; necessitate & cōsequentia, de libero arbitrio,
de fortuna, de anima & natura, uiribusq; hominis,
isti phisices imperiti magis sunt muti quā pisces &
ranæ seriphia, à qua taliū rerū noticia omnino est
petenda, Taceo interim quomodo ex creaturis et ef-
fectis naturæ, ad aliquantam creatoris Dei cogniti-
onē perueniamus, ut Psalmista sæpiissime testatur.
ubi beneficentiam & sollicitam Dei curam seduli-
tatemq; in rebus naturalibus describit, sicut & alij
Prophetae haud raro faciunt, etenim ut sacræ literæ
plurima sumunt ex politica scientia permittentes
illis præcepta & iura, qualia certe sine philoso-
phia morali per omnia nequeunt intelligi. Ita quoq;
ex Phisicis plurima illæ mutuuntur, nemini asse-
quenda, præterquam ei, qui teneat scientiam Phisica-
m, & in ea sit mediocriter peritus. Quæ ergo est
ista socordia uel potius uesania & imprudētia, nol-
le discere & pernoscere Phisica, quæ non tantū iu-
cunda & utilia, uerum adeo necessaria sunt, ad Me-
dicinam, ad Mathematica, ad literas humaniores, de-
niq; ad Theologiam quoq; solidam. Quin & Iure-
periti, qui maxime se à Phisica immunes esse opinan-
tur & alienos, tamen ex hac scientia multa accipi-
unt, usuq; sibi uendicāt, ubi de principijs cognitionis
& actionū, hoc est de legibus naturæ, de iure natu-
rali, de hominis cōmuni iudicio, de causis effectisq;
rerum politicarum sæpiissime disputant, præsertim
recentiores

recentiores, qui cum in scholis docendo, tum agendo
 in foro se exercuere, ad quorum libros, & testi-
 monia ego hic prouoco. Verum hæc mediocriter
 eruditis iuuenibus dixisse satis est, qui uel sua indu-
 stria uident me sibi non facere fucum, neque inanem
 obtendere speciem, sed ueros colores exhibere, at-
 que uera adeo dicere. At imperitis nihil potest satis
 facere, quia nullius ne minimæ quidem artis usum ui-
 dere potest ullus, nisi præceptis, & experientia de-
 niq; adiutus, qua carent imperiti. Sicut enim ab ar- Simile.
 bore nemo suauem, & mitem decerpit fructum, nisi
 hic Solis, & temporis beneficio maturuerit. Ita nul-
 lius artis usum, & fructum quisquam degustat, nisi
 eius animus discendo exercendoq; emollitus matura-
 erit, & per experientiã suæ artis materiam subege-
 rit atq; decoxerit. Quare nemini sit mirũ si plerisq;
 hæc dicta erunt nõ satis credibilia, uel suspicantibus
 sibi imposturam fieri, uel nondũ eò prouectis, ut ta-
 lia intelligant. Veruntamen hæc præfari libuit sim-
 plicissime, ut admonerem tantũ aliquos, ne hanc no-
 stram operam, & Physicæ scientiam iudicarent su-
 peruacuum, nec satis utilem esse, nam ferè non dam- Hostes bo-
 nantur artes, nisi uel ab Imperitis, uel à fastidiosis, narum ar-
 qui nescio quo malo affectu oderunt eas priusquam tium qui
 pernouerint, aut parũ grati, & impij quoq; sunt in sint
 eas artes, quibus adhiberi debebant, & addici, adeo
 uerè dicitur, quod scientia non habet inimicum nisi
 ignorantem

Pollicita ignorantem. **Ceterum** de mea diligentia & fide in
tio Autor. hoc Commentario physico pro meo iuuenumq; ca-
ptu ac uiribus, ad præscriptam normam Aristote-
& peripateticorum absoluendo, cum bona fortuna
& propicia Dei uoluntate, non est quod plus polli-
cear aut promittam, quam medare uelle summam
operam, & conari manibus animoq; per omnia, ut
huius auditionis neminem studiosum & sedulum
iure pœniteat, quod si ab omnibus non impetraue-
ro, tamen in hoc instituto sic pergam, ut, con-
scius meæ bonæ uoluntatis & diligen-
tiæ, me hic culpa reprehensio-
neq; iusta uacare
gaudeam.

COMMEN=

TARII IN PHYSICAM

ARISTOTELIS LIB. PRI=

mus partitio & index.

BENE QUIDEM ET COM= mode faciunt illi, qui in primo aditu scientiæ Physicæ inquirunt partes & officia Philosophiæ totius, & quatenus huic subiecta sit Physica: Verū cum ista deberent pueris quoq; esse nota, breuiter tantum attingam, ut studiosis iuuenibus iustam materiam plura cogitandi meditandiq; præbeam. Et quidem recta uia incipiam à Philosophiæ definitione, ne longis ambagibus lectorem in operis exordio detineam.

PHILOSOPHIA est sapientiæ studium, & Philoso= diuinarum humanarumq; rerum notitia, Item cau= phia quid. sarum & effectuum atq; uerborum, quibus hæ res continentur & explicantur scientia, quatenus humana ratio potest assequi. Hæc definitio aperte colligitur ex uerbis Ciceronis in principio 2. offi. & in principio quinti Tuscula. Quæstio. cui non immorabor explicandæ, cum satis superq; in commentario. 2. capitis Episto. ad Collos. exposita sit. Cæterum magno consensu & autoritate doctissimorū, præcipue Plato. & Ciceronis in principio 4.

B de

Philoso= de finibus Philosophiæ tres species numerantur.
phia spe= RATIONALIS uerborum & orationis cogni-
ciestres. tio, partes habens Grammaticam, Dialecticam &
Rationa= Rhetoricam. NATURALIS rerum naturali-
lis eiusq; um & accidentium secundum naturam scientia,
partes. habens tres partes, Mathematicam, sub qua sunt
Naturalis Arithmetica, Musica, Geometria, & Astronomia,
eiusq; par Physicam (quæ & Physiologia uocatur) quam in-
tes. fraeod. cap. 1. definiã, & Metaphysicam. MORA
Moralis. LIS, Ciuium morum priuatim, & publice notitia

Quarta & experientia. Quod uero quartã speciem philoso-
species phi phiæ adiungunt quidam Mechanicam, & eam in ra-
losophiæ à tionalem & Manuariã, & rursus hanc Manuari-
quibusdã am in liberalem & quæstuariã uel sordidam secant,
addita. non est nostri instituti uerbose exponere: Partim
Quare o= quia facile patet Mechanicam illam, quam uocant
mittat logicam. i. rationalem, ex Mathematica & Physi-
quartam ca præceptis ac obseruatione cõstare, Chirurgicen
speciem. uero. i. Manuariam agilitate manuum atq; corpo-
ris habitu, robore, fatigationeq; exerceri: Partim
quia mihi non uidetur commodum, neq; literarum
studiosis honorificum, istos manuarios artifices illi-
teratos nomine philosophorum & literatorum ho-
nestari sine ullo discrimine. Vide tamen de his phi-
losophiæ partibus apud Policianum in Panepiste-
mo Declamatione, qua nomenclaturam facit par-
tium philosophiæ & Mechanices. Et quidem hæc
tio philos. philosophia cum suis formis & membris, hoc est cū
artibus

artibus liberalibus reuera donum Dei est pulcher-
 rimum, datum hominibus ad illuminandas mentes
 alioqui sine literis caliginosas, rerum optimarum
 scientia & experientia, Quam Lucretius in 5. ma-
 gnifice quidem, at uere celebrat, dicens.

Nam si ceu ipsa petit maiestas cognita rerum,
 Dicendum est, Deus ille fuit Deus, inclyte Memmi,
 Qui princeps, uitæ rationem inuenit eam, quæ,
 Nunc appellatur sapientia, quiq; per artem.
 Fluctibus è tantis uitam, tantisq; tenebris,
 In tam tranquillo, & tam clara luce locauit.

Sed omisso eucomio de sola Physica speciatim dice- Partitio
 mus, in hac epitome deinceps uel cōmentario quem huius cō-
 quidem in quatuor lib. partior. Primus continet mentarij.
 principia rerum naturalium, quæ communia uo- Argu. pri
 cantur, & item quæ istis principijs causisq; affixa mi libri.
 sunt, qualia Aristot. in octauo libro, de auditione Ratio in-
 Physica tradit, quod opus istorum quidam putat in- scriptionis
 scribi ideo de auditione physica, quod ista magis au- octo libro
 ditu & studio cōtemplationeq; audientis quàm sen- Phys. Ari.
 supercipiantur, uel experientia magna ex parte. Argu. se-
 Secundus liber de mundo & eius partibus, de Ele- cundi lib.
 mentis & qualitatibus primis, & secundis, de com-
 positione corporum, & rerum mixtarum ex ele-
 mentis & qualitatibus docet, quatenus ad prima
 physicae rudimenta satis est.

Tertius tractat mixtā uel cōposita corpora & pe- Argu. tex
 culiariter Meteorologiā, addito breuissimo indice tij lib.

C O M M E N T. P H Y S.

Arg. quar
ti lib.

et admodū nudo de metallaribus, de plantis, de animalibus, de homine, atq; de ortu, & partibus eorū. Quartus liber animæ naturā, partes, viresq; exponit. Atq; hæc ferè summa est huius commentarij, in quo quidem tali dictione, & oratione utar, quæ magis ad docendū perspicue, quàm ostentationi inseruiat. Dabunt ergo ueniā nobis delicati, & elegātes. Multa nouis uerbis præsertim cum sit agendum, Propter egestatem linguæ, & rerum nouitatem. Vt me Physici poëtæ ueteris uerbo & autoritate tuear. Quia uero professionibus singulis sui quidā loci cōmunes, & capita primaria sunt, de quibus peculiariter quæq; docet. Ideoq; Physicæ scientiæ suos locos cōmunes & generales accēdere oportet, quorum est cōmunis usus ad cuiuslibet rei naturalis noticiam acquirendam. Atq; ita statim uidemus, quarum rerū cognitionem Physica professio nobis polliceatur, & suppeditet, & quid studiosus expectare debeat ab ipsa. Et si uero aliqua capita aliorum pertinere uidentur, ut Deus & fatum ad Theologiam, & similia quædā, Tamen quia professioni huic sunt affinia, ut sine illis absolui nequeant naturalia, breuiter saltem attingere ea libuit. Sunt ergo cap. Physicæ hæc ferè quæ sequuntur 148. circiter.

I N P R I M O L I B R O H A E C
sunt capita.

1 Physiologia.	2 Subiectum & materia
Physices. |
|----------------|------------------------------------|

Physices.	principijs	27 Cōmunia et
3 Deus.	14 Materia.	propria cau
4 Fatum.	15 Forma.	sarum.
5 Res fatalis.	16 Priuatio.	28 Actus.
6 Natura.	17 Cōmunia &	19 Potentia.
7 Res naturalis.	propria prin	30 Motus.
8 Res non nat	cipiorum	31 Infinitum.
turalis	18 Cause.	32 Continuum.
9 Ars.	19 Materia par	33 Diuiduum.
10 Res artificia	ticularis.	34 Quies.
lis	20 Forma par	35 Mouentia.
11 Inuenta homi	ticularis.	36 Mobilia.
num	21 Efficiens	37 Termini.
12 Principia re	22 Finis.	38 Locus.
rum natura	23 Effectus.	39 Vacuum.
lium.	24 Fortuna.	40 Spacia.
13 Opiniones phi	35 Casus.	41 Tempus.
losophorū de	26 Res fortuita.	42 Numerus.

IN SECVNDO LIBRO

hec sunt capita.

1 Mundus.	7 Ignis.	& mutatio
2 Cælum.	8 Aër.	rerū natura.
3 Mobilitas	9 Aqua.	13 Generatio.
cœli.	10 Terra	14 Corruptio.
4 Sphæræ	11 Terræ par	15 Alteratio.
5 Stellæ.	tes.	16 Augmenta
6 Elementa.	12 Compositio,	tio.

C O M M E N T. P H Y S.

17 Diminutio.	prime.	propria ele-
18 Latio.	23 Qualitates	mentorum.
19 Contactus.	secundæ.	26 Mixtio, &
20 Actio.	24 Mixtio Ele-	compositio
21 Passio.	mentorum.	corporū na-
22 Qualitates	25 Cōmunia &	turalium ex
		elementis.

I N T E R T I O L I B R O

hæc sunt capita.

1 Quinq; spe-	dia.	25 Fœtus.
cies compofi-	2 Ventî.	26 Volatilia.
torum uel mi-	10 Tempestates.	27 Aquatilia.
xtorum cor-	11 Prognostica	28 Insecta.
porum.	tempestatū.	29 Terrestria
2 Cause Meteo-	12 Metallaria.	fera.
rorum.	13 Metalla.	30 Terrestria
3 Fumi ut ua-	14 Sal	domestica.
por & exha-	15 Lapides.	31 Partes ani-
latio.	16 Plantæ.	malium.
4 Meteora igni	17 Arbores.	32 Homo.
ta.	18 Herbæ.	33 Hominis or
5 Meteora a-	19 Frutices.	tus.
quosa.	20 Cultura.	34 Corpus.
6 Fontes & flu-	21 Fruges.	35 Partes cor-
mina.	22 Liquores.	poris.
7 Mare.	23 Mensuræ.	36 Habitus cor
8 Meteorame-	24 Animalia.	poris et phy
		siognomon

siognomo= 37 Vita. 39 Aetas.
 nia. 38 Respiratio. 40 Mors.

IN QVARTO LIBRO

hæc sunt Capita.

1 Anima.	17 Ratio in brutis.
2 Opiniones philoso=	18 Rationalis anima.
phorum de anima.	19 Intellectus.
3 Partes & potentia	20 Species intelligibiles
animæ.	rerum materialium.
4 Motiua anima.	21 Species intelligibiles
5 Vegetatiua anima.	rerum immaterialium.
6 Sensitiua anima.	22 Vniuersalia.
7 Sensus exteriores.	23 Ratio.
8 Objecta sensibilia.	24 Voluntas.
9 Sensus interiores.	25 Memoria.
10 Species sensibiles.	26 Lex naturæ.
11 Singularia uel indi=	27 Synteresis.
uidua.	28 Dictamen rationis.
12 Somnus.	29 Conscientia.
13 Somnium.	30 Affectus.
14 Vigilia.	31 Habitus intellectiuis.
15 Appetitus uel uis ap	32 Principia de natura.
petitiua.	33 Habitus uoluntarius.
16 Vis motiua prosecu=	34 Principia de mori=
tiua.	bus.

C O M M E N T. P H Y S.

35 Liberum arbitrium. 36 Res uoluntaria. 37 Causa uoluntaria.	38 Origo animæ. 39 Nobilitas animæ. 40 Immortalitas animæ.
--	---

Modus do
cēdi in hoc
cōmenta-
rio.

Catalogus ergo iste summam ut dixi Physi-
ces Capita generalia complectitur, quia de
specialibus suo cuiusque loco uidebitur, & horum
quidem locorum diffinitiones, partitiones, cau-
sas, & effectus, breuiter quidem & articulatum de-
scribam, & quam potero Methodice perspicueq; in-
dicabo, copiosior autem tractatio horum Capitum,
querenda est omnino ab illis, qui ista singulis
prope uoluminibus docuere. Et hæc de
cōmentarij nostri diuisione materiaq;
& indice quasi præfatus, iam pri-
mum omnium de Physica di-
cam, ne Titulum operis
prætere-
am.

De Phy

DE PHYSICAE SVBSTANTIA.

Caput I.

PRIMO: Physicæ uocabulo bifariam Scholæ Acceptio-
utuntur in partitione Philosophiæ. Nam pri- nes uoca-
mo generatim significat secundā philosophiæ spe- buli physi-
ciem præcipuam, quæ de substantia, quantitate, & 1 ca.
forma rerum naturalium, & in summa, de ipsa na-
tura rerum docet, unde habet quoq; nomen à Physi. Physica
id est natura de qua infra eodem Cap. 6. & huic unde di-
physicæ tres subiiciuntur species, scilicet Mathe- catur.
matica, Physica specialis, & Metaphysica, de qui-
bus supra attigi, & alibi uidere oportet. Finis au- Physicam
tem generalis physicæ est Theoricus, id est, specu- esse specu-
latiuus, quia & ipsa est scientia speculatiua, cuius latiuam.
proprius finis sit scire & cognoscere naturam, non
aliquid operis facere, aut quicquam agere. Dein- 2
de physicæ nomen speciatim & proprie significat
ipsam Physiologiam, hoc est, de rerum naturalium
motu, mutatione, atq; operationibus disputationē.

SECUNDO: Esse aliquam scientiam de rebus An sit sci-
naturalibus certam, si nihil aliud probaret, tamen entia de re
Aristoteles & cōmunis doctorum consensus, Scho- bus natu-
larumq; tam constans diuturna q; autoritas satis ar- ralibus.
guit, quod si fidem illis adhibere nolit studiosus, fru-
stra docebitur. Nam addiscentem oportet credere.
sed tamen certæ sunt omnino rationes, Cur de natu-
ra possit haberi scientia, Tametsi id negarint Hera-
clitus & Academici, ut est apud Aristotelem in

principio Metaphysices. Sed ista prudens omitto, quia in huiusmodi opiniosis & ociosis disputationibus immorari nolo. Sed remitto curiosiores ad doctorem iusta uolumina in istiusmodi rebus, si opera precium uideatur tales disputationes legere, quæ ingenium excitent & exacuant.

Physica
specialis
seu physio-
logia quid

TERTIO: Physica specialis aut physiologia est de natura & naturalium corporum atq; rerum motu, principijs, causis, effectibus, officijs, partibus, atq; accidentibus scientia. Vel summam, Physica est naturalium corporum & substantiarum scientia. Hæc definitio explicabitur infra eodem Capit. proximo & septimo.

Causæ effici-
cientes sci-
entiæ phy-
sicae.

Q VARTO: Tametsi huius scientiæ principia quædam sunt nostris animis indita à natura & per experientiā probata, tamen nō acquiritur eius cognitio, sine magna meditatione, diligentia, & doctrina methodica, quæ quidem discantis excitant animum, ut docilis fiat ad ea quæ audit à præceptore & monitore, & quæ aliorum scriptis legit, præcipue uero curā adhibere debet physica studiosus, ne ordinem certum diligentiamq; omittat, quam la- lium rerum uoluptas & amenitas adiuuat plurimum. Cæterum de primis inuentoribus physicae copiose differit Laertius in præfatione primi libri, ubi docet antiquiores philosophos ferè in sola scientia naturæ occupatos fuisse, ut Thaletem Milesium,

Inuētores
physices.

Pythagoram

Pythagoram Italicū, Anaxagoram, quoad Socra-
tes Moralem philosophiam adinuenit.

Q V I N T O: Quatenus Physica differat à Ma-
thematica & Metaphysica sic breuiter accipe. Differen-
tia inter
Physi. Ma
thematici.
Mathematica solam quantitatem continuam uel di-
scretam tractat à subiectis & corporibus abstra-
ctam, nō quidem reuera, sed imaginatione tantum. & Meta-
Metaphysica uero cōsiderat substantias corporcas phys.
& incorporeas, prout sunt reuera per se, & essen-
tiam habent & formam suam motui & mutatio-
ni iam non obnoxiam, sed à materia remotam, &
puram, Et hac parte non est ualde necessaria neq;
addiscendum, neq; ad docendum, ut Plutarchus
quoq; ait in uita Alexandri. Præterea tradit Meta-
physica & complectitur aliquot aliarum discipli-
narum & præcipue physices prima principia in-
complexa, & complexa hoc est, axiomata & pro-
positiones quasdam communes, in hacq; parte est
ualde utilis. Verum ipsa physica docet de corporis
naturalis materia & forma suæ materiæ coniun-
cta quatenus mutationi est obnoxia, ut iam mox

Pars Me-
taphys. nō
necessaria.
Pars Meta
phys. uti-
lis.
Physica.

patebit. Plura autem de hoc Capite quære

in 2. Physicorum in principio &
in sexto Metaphysices, &
apud Albertum in 1.

Physicorum

Cap. 1. &

†

COMMENT. PHYS.
DE SVBIECTO ET MA-
teria circa quam uersatur

Physica.

Caput II.

Subiectum
physices.

Mobile.
Motus.

Moueri.

Corpus na-
turale mo-
bile quid.

PRIMO: Omisſis opinionibus multorum, ſim-
pliciter dico ex Ariſtotelis & Alberti auto-
ritate, ſubiectū phyſices eſſe ſubſtantiam corpore-
am, inanimatam uel animatam, cum ſuis naturali-
bus cauſis, effectibus, et accidentibus, hoc eſt, ut bre-
uius dicam & ſignificantius, materia & ſubiectum
circa quod uerſatur phyſica eſt corpus naturale mo-
bile. Voco autem Mobile, quod motui & mutationi
eſt obnoxium, Motus autem peculiari quadā phra-
ſi phyſica hic ſignificat mutationem ſecundum ſub-
ſtantiam uel accidentia, & Moueri eſt mutari ſub-
ſtantia uel accidente, ut corpus generari uel cor-
rumpi ſubſtantia, augeri uel diminui quantitate, al-
terari qualitate, loco mutari & ferri, & ſimplici-
ter Moueri eſt progredi ab una ſubſtantia in aliam,
ab una qualitate in aliam, ab uno loco in alium lo-
cum.

SECVNDQ: Corpus naturale mobile eſt mere
ſubſtantia corporea, cōpoſita ex materia prima, &
ſubſtantiali forma corporea, mutationi obnoxium
totum uel ſaltem parte ſua. Hęc definitio conuenit,
& cœlo & mundo, & elementis, nedum iſſis cor-
poribus compoſitis. Quia tametiſi cœlum & ele-
menta ſunt corpora ſimilia, hoc eſt, non compo-
ſita

posita ex alijs corporibus, tamen composita sunt ex illa materia prima, tanquam ex chao. De quo Ouid. in. 1. Metamor. & ex sua forma, ut infra eodem cap. 14. & in libro. 2. cap. 1. & 2. explicabitur.

TERTIO: Præter corpus naturale mobile & Quæ præ substantiam corpoream, tractantur multa quoq; ac ter corpus cidentia istius corporis mobilis, quia accidentia naturale maximam partem afferunt ad cognitionem substan- mobile tie, ut infra eodem capite octauo ostendam, non est physica autem opus hic enumerare species istius corporis, tractet. quas cursus professionis huius attinget suo tēpore, & supra in catalogo locorum cōmunium plerasq; enumeraui, atq; in arbore prædicamentaria sub- stantiæ subiiciuntur oculis.

DE DEO. Caput III.

PRIMO: Deus est spiritus, et mens libera, se- Deus quid. gregataq; ab omni cōcretione mortali, omnia sentiens, omniaq; mouens, per uim suam illis infusa. Hæc definitio apud Lactantium lib. 2. capi. 5. Ciceronis est, quam ille sumpsit ex platonis Timæo, & hanc Virgilius in libro sexto Aeneidos magnifice explicat his uerbis.

Principio cœlum & terras, camposq; liquentes,
 Lucentemq; globum Lunæ, Titaniaq; astra,
 Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus.
 Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
 In hæc hominum pecudumq; genus uitæq; uolantum

Et

C O M M E N T. P H Y S.

Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus,
Igneus est illis uigor, & cœlestis origo.

An sit Deus SECUNDO: Esse Deum lex naturæ, & ratio
25. conscientiaq; arguit & conuincit quemlibet sanæ
mentis hominem, tametsi impia & corrupta homi-
nis natura Deum esse confidenter neget, contra su-
am ipsius conscientiam, cum Deū esse ex creaturis
saltem & effectibus agnoscat, quem tamen non co-
Argumen lit, ut in Cap. 1. ad Romanos scribitur, & extant
tatriū lib. tres præclarissimi libri Ciceronis de natura Deo-
Cice. de na rum quorum in primo disputat an sit ullus Deus, in
tura Deo- secundo ex sententia Stoicorum scribit esse Deum,
rum. & omnia necessario iuxta providentiam Dei &
fati fieri, in Tertio ex Platoniorum sententia dis-
serit esse quidem Deum, sed non omnia necessario
cuius providentia & fato fieri. Quædam enim ne-
cessario fieri à fato & natura, hæc q; duo peculia-
riter à nutu providentiaq; Dei pendere. Quædam
uero non necessario sed contingenter accidere à for-
tuna & libero arbitrio, & tamen hæc etiam duo,
præsertim hominis uoluntatem in arduis peculia-
Dij pro- riter à Deo excitari & impelli. Cæterum de pro-
phani ni- phanis dijs & idolis, ut de Ioue, Iunone, Apolline,
hil sunt. & similibus, nec ipsi gentiles constanter aut ma-
gnifice senserunt aliquid, nedum homines naturam
sequentes & eruditi, tam spurcas fœdasq; supersti-
Quid si- tiones serio coluerint, & obseruarint. Quod uero
gnificet tantus est deorum, Nympharum, semideorumq;
numerus

numerus apud Aethnicos & præcipue poëtas, id tantus deo uoluere significare isti, singulis rebus adesse uim rum nume quandam diuinam, easq; uel minimas nedum ma= rus apud gnas, diuinitus regi, ut exponit Cicero ex Stoico= Aethni= rum placitis, in 2. de natura Deorum, sed quisnam cos. & qualis ista omnia regeret nescierunt.

TER TIO: Deum physisi cognominant pri= Cognomi= mam causam, primum motorem, primum mouens, na Dei a= primam naturam, causam infinitam, principium pud physisi= effectiuum omnium rerum, summum bonum, sum= cos. mum finem omnium rerum, factorem & autorem omnium, Quia ipse peculiariter & potenter om= nia tam in cælo quam in terra faciat, & foueat pro= pter suam ipsius gloriam. Reliqua de bonitate, mi= sericordia, beneficentia Dei, & de fide, timore, cultu, reuerentiaq; erga Deum proprie pertinent ad Theologiam solam, illa enim non nisi Christia= De Deo ni, & uere pij intelligere possunt & sibi uendicare. tractatio De hoc capite uide plura apud Lactantium in libro ad Theolo= primo institutionum, ubi redarguit gentes ex ipsa= giam per= rum testimonijs & conscientijs esse Deum unum, tinet. quem tamen negent pertinaciter, & in secundo li= bro eiusdẽ copiose refutantur superstitiones & ido lolatria. Hæc enim ad præsens indicasse satis est, quo Deus sit prima causa & infinita, à qua aliæ cau= se secundariæ, ut natura, principia, causæ effecta q; naturæ dependeant.

COMMENT. PHÏS.

DE FATO ET PROVI-

uidentia Dei.

Caput IIII.

P RIMO: Cum de Deo sit dictū capite superi-
ore tanquā à quo dependeant omnes causæ se-
cundo tractet. cūde, ut à prima causa, iam ergo inde accedere nos
conuenit ad secundarias causas, easq; cum suis effe-
ctibus speciatiim tractare. Itaq; sunt quatuor secun-
dæ causæ præcipuæ, à Deo dependentes, scilicet. Fa-
tum, Natura, Fortuna, & uoluntas, ab his quatuor,
tanquam præcipuis, dependēt omnes aliæ speciales,
& singulares inde causæ, cum suis effectibus quæ de-
niq; in Deum ipsum redeunt, tanquam in primariū
finem atq; hic est pulcherrimus ille circulus, & ab
solutissima periodus causarum & effectuum præ-
cipuorum, specialium, & singularium, exiens à
Deo primo effectore, & autore, & rediens in eun-
dem ipsum Deum, primarium, & ultimum finem,
propter quem omnia sunt creata, omniaq; suum of-
ficiū præstant.

Fatum un- SECUNDO: Latini fatū à fando appellarunt,
dedica- quod necessario fiant ea quæ Deus fatur, id est loqui
tur. tur, & quasi fando præcipit fieri, Græcis ἐμπερί-
την à sortiēdo uocatur, quod inuitabilis sors &
euentus sit, eorum quæ fatis destinantur, distribu-
untur cuilibet.

Fatum du- TERTIO: Docendi gratia duplex fatum con-
plex. stituimus

stitimus, scilicet, Physicum, quod Physici à Deo, & prima causa dependere aiunt, & Astrologicū, quod astrologi ab astrorū cursu, & influentia regi, dependereq; censent, quod uocat Ptolemæus uirtutem constellationis, uel influentiam cœlestem. Talem quidē fati potentiam, & uirtutem, quasi diuinam, astrologi suis astris attribuunt, non tam asserendi forsā, quam coniectandi gratia. Quamuis enim sit reuera, in syderibus certa natura, inclinatio, influentia, & uirtus, tamen inde non statim consequitur necessitas euentorum, præcipue humanorum, & qui sunt arbitrarij. Nam & uulgo aiunt, astra inclinare, sed non imponere necessitatem, præcipue sapienti, qui dominatur astris. Verum in hoc fato Astrologico refutando, multus, & immodicus etiam est Picus Mirandulanus, in opere longo, contra astrologos. Vide & disputationem Phauorini Philosophi, apud Gellium lib. 14. capite primo. Sed hoc loco de Physico fato paucis transigam.

Q V A R T O, Mirabiliter sollicitauit, nō modo Philosophos ipsos, sed & scholasticos scriptores, hæc quæstio, an sit fatum ullum, hoc est, an omnia fiant necessario quodam, & ineuitabili ordine, cui aut fortuna, aut uoluntas, resistere nequeat, & huic quæstioni, affinis est hæc altera, pariter uulgata, & difficilis, an omnia fiant iuxta prouidentiam Dei, & an prouidentia Dei imponat necessitatem

An sit fa-
tum.

C causis

Tres de Fat causis, & euentibus. Sunt autē de his questionibus
to & Pro omnino tres opiniones, quarum prima est Epicure=
uidētia o orum, plane impia, qui cum negent esse Deum, non
piniones. quidem uerbis, sed tamen animo, in corde suo, simi=
Epicureo liter negant prouidentiam Dei, & fatum, ut extat
rum opi apud Lucretium in sexti libri initio, & apud Cice=
nio. ronem in primo de natura Deorū sub persona Vel=
Stoicorum leij disputantis, contra prouidentiam. Altera opi=
opinio. nio est Stoicorum, qui cum prouidentiae Dei omnia
 recte tribuant, ita ut nihil fieri dicant, imprudente
 uel inscio Deo, & non curante, tamen nihil non fa=
 to quoq; fieri iudicant, falso quidem. Nam haec sen=
 tentia de fati necessitate in omnibus rebus, euerit
 contingentiam rerum, & uim liberi arbitrij, in offi=
 cijs, in delictis, in actionibus moralibus, et polititis,
 & electionem in rebus medijs, in uirtutibus, & ui=
 tijs homini datam à Deo, & natura, Quare erro=
 nea est, & pernitiōsa Stoicorum haec sententia de
Peripateti fato. Tertia demum opinio, sanctior & uerior est,
corum opi eorum, qui recte sentiunt, omnia quidem secundum
nio. prouidentiam Dei fieri, & euenire, & multa etiam
 fato necessitateq; fatali fieri, pleraq; tamen in libe=
 ro arbitrio & electione hominis, inq; fortuna sita
 esse, & haec sententia est Aristotelis, in secundo
 Physicorum, & Platonis, atq; scholasticorum the=
 ologorum.

Fatū quid. QUINTO: Fatum est connexio, & perpetu=
 us ordo

us ordo causarum, & effectuum, dependens à providentia primæ causæ, hoc est Dei, & imponens necessitatem rebus fatalibus ineuitabilem. Hæc definitio colligitur ex uerbis Chrysippi, apud Gellium libro sexto, capite secundo & Trismegisti apud Albertum in secundo physicorum, & Boetij in quarto consolationis libro, est ergo fatum plane effectus providentiæ Dei.

SEXTO: Providentia Dei est ipsa diuina ratio, Providentia in summo omnium principe Deo constituta, quæ cuncta præterita, & futura, uidet et præcognoscit, quid. hoc est, Providentia Dei est scientia Dei certa, in eius mente concepta ab æterno, de his quæ olim facta & unquam futura sunt, necessario, uel non necessario & contingenter. De hac Cicero copiose differit, in secundo de natura Deorum, ex sententia Stoicorum, & in tertio ex sententia Academicorum, quorum aliqui dissidentes à Platone suo, male sentiebant, fieri multa præter providentiam Dei, hoc est quasi ignorante & dormitante Deo.

SEPTIMO: Differt providentia à fato breuiter hoc modo, per providentiam præcognoscit & præuidet Deus omnia necessaria, & non necessaria, contingentia, fortuita, consulta, uoluntaria. Ita enim Deus, providet fato sua fatalia, naturæ sua naturalia, fortune sua fortuita, uoluntati sua uoluntaria. Per fatum autem singula fatalia dirigit ipse,

Differentia inter
Fatum &
Providentia Dei.

de disponit, mobilia iuxta & immutabilia, & circumscribit ista, suo motu, loco, forma, tempore, alijsq; circumstantijs a nexis, & utraque hæc prouisio, & dispositio Dei, uocari potest tam ordo re-

Ordo fatarum ad finem suum, quam ordo partium in toto.

lis secundum Peripateticos. OCTAVO; Breuiter ex sententia peripateticorum obserua hunc ordinem fatalem, connexionemq; rerum. Primum singulares indiuiduorum,

I & particulares euentus uarij, & effectus, proueniunt ex motu animalium, & corporum mixtorum, uel libero, & uoluntario, ut in actionibus & officijs hominum rationis compotum, qui habent delectationem, & liberum arbitrium. Vel non libero motu, sed naturali instinctu ut in pueris, & in ratione carentibus animalibus, ut in rebus inanimatis, quarum

II motus tantum est naturalis. Secundo motus & effectus mixtorum corporum proueniunt iuxta motum, & harmoniam elementorum quatuor, & primarum qualitarum.

III Tertio motus elementorum & qualitarum refertur ad motum sphaerarum coelestium,

IIII utpote planetarum, stellarum, & firmamenti. Quarto Motus inferiorum sphaerarum, & firmamenti

V dirigetur ad motum primi mobilis, supremi coeli iuxta physicos. Quinto primi mobilis, id est, supremi coeli agitatio, & motus, atq; influentia, regitur secundum prouidentiam primi motoris, hoc est, Dei, qui uocatur alias immobile primum, & mens super

innixa

innixa uniuerso mundo, Imò, in fusa toti mundo & partibus eius singulis. Atq; hic est ordo motuum, & actionũ, in rebus naturalibus, & fatalibus, ex quo uidemus aperte, quo modo unum ex alio fluat, & de pendeat, & quomodo singulares actiones denique proueniant, ex uniuersalibus causis, & à prima causa, nempe Deo pendeant. Et peripatetici solum secundum & tertium motũ, dicunt esse fatalem, neq; tamen eius effectum statim necessariũ, & inuitabilem esse concedunt. Tametsi causæ sint necessariae in genere, quia cursus & effectus naturæ, sæpe impeditur, scilicet, impeditis causis, Sed motũ primæ speciei singularem, id est, actionem indiuidui cuiuslibet naturalẽ, in inanimatis, uel irrationabilibus, & uoluntariam, in solo homine, affirmant non esse facto obnoxiam, sed obsequentem suæ causæ, atq; ita singulares causæ, & effectus singulares, id est actiones indiuiduorum, non sunt necessariae, sed mere contingentes siue naturales, siue animales, siue uoluntariæ sint, quia aliter se habere possunt. Quamuis reuera, in uirtutibus heroicis, in naturali diuinoq; ingeniorũ impetu excitatur et inflammatur animus hoĩs, quasi fataliter, ab ipso Deo, ad agendũ, & præstandum aliquod egregium opus. Sic Alexander magnus fatali & diuino impetu, rapiebatur ad prælia fortiter & foelicissime obeunda. Sic Homerus, & Virgilius ad Poësim, sic Demosthenes

Peripateticorum sententia.

Heroicæ uirtutes unde.

Aurea Catena apud Homerum quid.

Et Cicero ad eloquentiam fato raptus est. Quartum uero, et Quintum motum non fato, sed prouidentiae Dei, subiectum esse dicunt Peripatetici, et sua-pte natura absolui necessario. Atque ciuilis haec est fatalisq; sententia de ordine causarum fataliq; conne-xione, et haec quidem aurea cathena est, causarum et effectuum, quae Iuppiter in principio octauae illiadis, negat se etiam ab omnibus Dijs esse caelo posse detrahi, significans, Deum minime obnoxium esse fato, et fatali necessitati, nedum naturae, fortunae, aut uoluntati, imò semel posse euertere omnes causas cum fato si uelit et cum necessitate fatali. Cui tamen omnia et in caelo et in terra subseruiunt, quo ad prouidentiam, et uoluntatem Dei, quia non cadit passer in terram, sine uoluntate patris coelestis. Etenim ne unus quidem passerulus, est in obliuione coram Deo ut dicitur Matthaei decimo et Lucae duodecimo, iuxta illud etiam diui Hieronymi dictum, non cadit folium de arbore, sine uoluntate Dei, id est, quin Deus approbet, quin Deo placeat, casus etiam fortuitus et plane non necessarius, ipsius folij uel passeruli. Verum quod ad hominem pertinet, pro capto, usu, iudicio, experientia, actioneq; hominis, pleraeq; res, non sunt fatales, pleraq; non necessario fiunt, sed fortuito, aut uoluntarie et mere contingenter, ita ut se aliter habere possint. Siquidem ea quae Deus praevi-det, et praecognoscit contingenter, fortuito, et uoluntarie

Quid homini sit de facio tenendum.

luntarie euentura esse illa sunt mere contingentia. Contra uero, qua præcognoscit naturaliter, aut facto euentura illa sunt necessaria. Si enim providentia Dei dat, & disponit alijs effectibus causas necessarias, alijs uero causas contingentes, ut fortuitas, & uoluntarias. Sic ergo effectus providentiae, non est quidquam simpliciter euenire quomodocumq; sed quodlibet, uel necessario, uel contingenter euenire. Sed effectus fati, et naturæ, in genere est, quidquam simplici necessitate euenire, fatali aut naturali. Sicut contra effectus fortune ac uoluntatis est, quidquam simplici contingentia euenire fortuita, aut uoluntaria. Itaque providentia Dei est tanquam liber quidam, in quo consignata, & cõscripta sunt omnia, necessario, uel contingenter facta, aut futura unquam, & alias, uocatur uoluntas, prædestinatio, præscientia, dispositio Dei, qua uult, & disponit rerum necessitatem, uel contingentiam. Et hæc quidē dicere nulla religio uetat, in rebus politicis, si modo animus tali fiducia imbutus sit, ut sentiat, Deum esse patrem benignum, in omnibus rebus, à quo omnia bona se accipere credat, Contra uero mala, & crimina, stulticiæ suæ, impietatiq; propriæ, aut Diabolicæ fraudi expensa ferat, ita tamen, ut confidat Deum illa mala quoq; in melius uertere uelle his, qui in ipsum credunt. Quamquam homines mere contra faciunt. Nam optima quæque suis

Effectus
providen-
tiæ Dei.

Effectus
fati & na-
turæ in ge-
nere.

Effectus
fortune et
uolunta-
tis.

Providen-
tia Dei.

Quo ani-
mo sit acce-
dendū ad
tractatio-
nem de fa-
cto & pro-
uidentia.

Peruersi-
tas hoīm.

uiribus, aut fortunæ abscribunt, Mala aut, in ipsum Deum referunt, & regerunt omnium malorum culpam, in eundem Deum, alioqui optimum & innoxium. De qua improbitate hominū conqueritur apud Homerū in principio primi Odyssæ Iuppiter, dicēs

O facinus, mortale genus, nos numina primum
Incusat, causamq; putat, fontemq; malorum
Quæ ueniunt, sua sed pereunt ob facta nefanda.
Cum præter fatū sibi sponte incōmoda quærant

Atq; hoc idem comprobatur exemplo Aegisthi adulteri, qui etiam à Mercurio Deo præmonitus, tamen non abstinerit ab adulterio Clytemnestræ, uxoris Agamemnonis, sibi exitiabili. Hanc autē sententiam de fato, & providentia satis est tenere interim, dum philosophi & scholastici consentiant, atq; concordiam ineant. Plura habes apud Cicero-
nem in opere de natura Deorū, & de fato, & apud Boetium in quarto, & quinto consolationis, & apud Vallam in opere de libero arbitrio.

D E R E F A T A L I.

Caput V.

I. Reif-
talis duæ
acceptio-
nes.

II

PRIMO: Video rem fatalem bifariam dici, primo generaliter, & proprie eam, quæ fato & connexioni isti causarum, & effectū subiacet, ut sunt mobilia ipsa, iuxta cursum fati, & uniuersalis naturæ. Deinde per antonomasiam rem fatalem appellat

appellamus eam, quæ nõ naturæ uulgato cursu, multo minus temeritate fortuita, neq; libero arbitrio cõstat, se cuius rei peculiarem autorem se Deus esse testatur, per scripturas, uel per euentum, & per experientiam. Quæ res ita fatalis, uel misericordiam, uel iram Dei eximie arguit, & significat. Atq; hæc fatalia antonomastica fiunt reuera necessario, & sunt ineuitabilia. Imò etiam portendunt ineuitabiles euentus, effectusq; necessarios habent. Ita fatalis res est creatio, qua Deus creauit, id est, ex nihilo, cõtra omnem naturæ cursum, fecit, & fabricatus est, cœlum & terram, & omnia quæ in eis sunt, id est, omnem spiritum, omnem uirtutem, & motũ, atq; influentiam cœlestem, omnem naturam, & causas, principiaq; & effectus rerum, omnem speciem mixti corporis, aut simplicis. Deniq; creauit & ipse Deus fatum, naturam, fortunam, & uoluntatem hominis, quibus à principio in finem usq; mundi dominatur, & imperat, ut suum quæq; præstent officium. Sic etiam fatales res uocantur aliæ, quas insigniter Deus per se, aut per angelos bonos aut malos, uel per homines eximie bonos uel malos facit, ut sunt miracula, monstra, portenta, signa, prodigia, heroicæ uirtutes, immania scelera, ingentes plagæ, immensa beneficia, nunquam speratæ mutationes rerum, præcipue publicarum, aliæq; mirabilia, quorum causæ omnino latent homines, præsertim

Exempla

impios. Qualium rerum fatalium innumeras formas, & exempla nobis depingunt sacrae literae, & prophanae quoque historiae, experientiaque docet quotidiana. Sic etiam mere fatalia sunt, quaecunque ad iustificationem, & salutem bonorum, & ad contumaciam damnationemque malorum pertinent, descripta in sacris literis.

Vfus huius
cap.

SECUNDO: Hoc caput de re fatali huc ideo apposui, ut esset locus communis in quem iam enumerata fatalia, & illis similia, collascari & annotari possint, sicubi in philosophorum quoque libris reperiantur, ut apud Ciceronem, & in historiis, uel poematis, ut apud Liui. Plinium, Vergil. Homer. Sciamus tamen illa fatalia, non naturae, neque libero arbitrio, neque temeritati fortuitae tribuenda esse, ut faciunt Epicurei, & plerique impii, Sed referenda in ipsum Deum autorem, qui in talibus misericordiam suam erga pios, & iram in impios significare

Quatuor
genera re
rum.

solet. Sic ergo quatuor haec genera rerum, hoc est genera re causarum, & effectuum probe discernere oportet, quod res sint quadruplices, scilicet, Fatales à Fato, Naturales à natura, Fortuitae à fortuna & casu, Voluntariae à libero arbitrio, & uoluntate hominis, tanquam à sua proxima & efficiente causa profectae, harum deinde aliae sunt necessariae scilicet à facto & natura in genere, aliae sunt contingentes scilicet à fortuna & uoluntate, Atque ita uidemus quod duplex

duplex sit Neceſſitas, nempe fatalis, & naturalis. Neceſſitas
 Sicut & duplex eſt Contingentia, ſcilicet, fortuita, duplex.
 & uoluntaria. Verum conſtat ſane Neceſſarium id Contingē-
 eſſe, quod aliter ſe habere nequit, Sed Contingens id tia duplex
 eſſe, quod aliter ſe habere poteſt. Hæc autem in præ Neceſſari-
 ſens de Deo, fato, prouidentia, re fatali, deq; neceſ- um quid.
 ſitate & contingentia rerum dixiſſe ſufficiat. Se- Contingēs
 quitur inde, ut primum & proprium caput Phyſi- quid.
 cæ nempe naturam ipſam inquiramus.

DE NATURA.

Caput. VI.

PRIMO, quamuis uariæ ſignificet naturæ uo Nature
 cabulum, tamen ad præſens ſatis eſt quatuor quatuor ſi
 enumerare ſignificata eius præcipua. Primum enim I gnifica
 natura ſignificat generaliffimæ eſſentiam cuiuslibet cata.
 ſubſtantie incorporeæ & corporeæ, & eſſentiam
 quoq; cuiuslibet quoq; accidentis ſenſibilis, & inſen
 ſibilis, Sicq; eſt plane ſynonymū cum uocabulo eſ-
 ſentie, rei, entis, rei ſubſtantie generaliter captæ.
 Secundo generaliter natura uocatur ſubſtantia tan II
 tum incorporea, uel corporea, eius proprium eſſe
 dicit Boetius, facere, aut pati, uel utrunq; horum,
 & ſic eſt ſynonymum prædicamento ſubſtantie.
 Tertio, Natura ſignificat principium motus, & III
 quietis, ut hoc loco. Quarto, communiter & im- IIII
 proprie natura ſignificat differentiam ſpecificam,
 uel

nel proprium, aut accidens inseparabile, cuiuslibet substantiæ, uel accidentis, adeoq; efficaciam rerum natiuam: sic naturam iusticiæ dicimus esse unicuiq; suum tribuere, naturam ignis dicimus calefacere, sic naturas herbarum, & gemmarum, aut cuiuslibet rei, uocamus uulgo earum uirtutes, & efficaciam, & proprietates. Ad hoc autem caput pertinet tertium significatum naturæ, alia uero aliorum spectant.

I. Natura duplex. SECUNDO: Natura duplex est, scilicet natura prima, & infinita, hoc est, ipse Deus, prima causa omnium, & naturæ, fatiq; creator, & dominus, quem Ouidius meliorem naturam, isti naturam naturantem uocant, id est, facientem omnia per sese, uel per causas secundas: Alia est natura finita physica, de qua iam hic loquimur.

An sit Natura. TERTIO: Merito ridet Aristoteles eos, qui naturam negantes, sibi illam demonstrari postulant, & probari sit ne, an non sit. Quia per se manifesta, perq; experienciã nota, uelle probari sibi, mera est stultitia, & contra negantem principia non est disputandum, sed omitti debet ille qualiscunq; suæ stoliditati. Si dubitas enim, an sit natura, certe dubitas utrum ne ipse sis an non sis.

Natura quid. QVARTO: Natura est principium, & causa motus, & quietis, in re naturali, cui primum per se, & non per accidens inest. Hæc definitio ex Aristotelis

Aristotelis secundo Physicorum in principio desumitur, & in eandem sententiam Cice. in secundo de natura Deorum definit naturam esse uim quandam continentem motus, in corporibus necessarios, cuius ordo indicat, quid cuiusq; rei causa efficiat, & quid quamq; causam sequatur. Sic natura est uis quedam occulta, non quidem sensu, sed intellectu perceptibilis, ita instructa à Deo, ut cuilibet substantiæ corporeæ, nempe elemento, lapidi, herbæ, arbori, leoni, equo, uulturi, aquilæ, lupo, homini, suppeditet essentiam, & quaslibet uires naturales.

Q VINTO: Memoria probe tenere oportet hanc definitionem Aristotelis, cuius singule uoces peculiarem habent significantiam & Emphasim, quæ infra suis quæq; capitibus exponentur. Interim hæc qualiscunq; expositio potest Philosophi sententiam aperire. Natura inquit est, Principium unde oritur essentia rerum naturalium proxime, quarum, & eadem est causa, cur uel mutantur, uel in eodem statu aliquantisper permaneant, ita tamen, ut non sit extra eas, sicut ars, & efficientes causæ, atq; finis, sed ut insit ipsi composito corpori non quidem per accidens, sicut qualitates primæ, & secundæ, aliaq; accidentia rerum, sed tanquam pars substantiæ eius primaria, & necessaria, utpote materia, et forma, qua natura corrupta, necesse est compositum quoq; ex eadem natura corrumpi, & interire.

Quam

C O M M E N T. P H Y S.

Quaquam autem Deus etiam insit rebus, tamen minime est pars rerum Deus, cum insit, id est, absit tantum uirtute sua, tanquam præsens inspector, & gubernator rerum, quibus benedicit, & optima quæq; prouidet, Sicut ergo anima non potest auelli à corpore hominis, sine morte eius, & interitu, ita natura à corpore naturali nequit prorsum auelli, sine eius interitu. Breuiter ergo ut dixi, Natura est uis communis, suppetitans materiam, & formam, adeoq; substantiam, & essentiam, corpori naturali mobili. Rursum, Natura est uis quædam perpetua, & certa, rebus naturalibus insita necessario, & sic instituta à Deo, ut eis certo cursu, uirtute, & exemplo suam materiam, formamq; suppetitet, atq; accidentia sua ipsis superaddat, & cuiusq; essentiæ regulam conseruet in corporibus. Sic quo prædicamento ergo cum natura significat uim, principium & causamentum. Nam, tum est in prædicamento relationis. Quando uero eadem significat partem corporis atque adeo substantiam corporis, tum est in prædicamento substantiæ.

Natura **SEXTO**, Duplex est rursum natura, scilicet
 rursum duplex. Vniuersalis, & Particularis & Vniuersalis quidem bifariam intelligitur, primo logice, cum naturam aliquam dicimus conceptum communem rationis Naturæ excogitatum, ut genus specierum, & speciem indiuiduorum, quorum tamen neutrum est separatim.

tum reuera, à suis indiuiduis, ut disputatur in præ-
 dicabilibus, & de hac nihil loquimur in physica.
 Secundo uniuersalis natura physice dicitur, item Vniuersa-
 bifariam, scilicet mathematicæ, cum significat uir-
 tutem diffusam in substantias cœlorum communi-
 ter, & uim cœlitus immissam his inferioribus, quæ Mathema-
 tica Natu-
 ra regit & continet omnem naturam particularem,
 id est, singula corpora naturalia, quibus influentia ra uniuersa-
 cœlestis est instillata, iuxta proportionem non A-
 rithmeticam æqualiter sed Geometricam æquabi-
 liter, efficax mouendis corporibus infernis, ut offi-
 cium suum prompte faciant, & secundum hanc na-
 turam uniuersalem mathematicam, id est, cœle-
 stem, uoluitur Periodus causarum, & effectuum
 singularem, ut aiunt mathematici, & neque huic
 conuenit definitio prædicta, sicut neque Deo, qui
 etiam à quibusdam uniuersalis natura infinita uo-
 catur. Deinde uero natura uniuersalis uel commu-
 nis physica, est hoc principium motus & quietis Physiolo-
 paulo ante definitum, non quidem in cœlo, aut ali-
 cubi seorsim extra corpora hærens, aut separatim gica Natu-
 consistens, sed à Deo rebus naturalibus cōmuniter ra uniuersa-
 inditū, quas excitet, foueat, & ad motus, mutatio-
 nisq; & operationum uicissitudines subigat necessa-
 rio quidem. Nam hæc uniuersalis natura est, cū spe-
 ciei aut generi, hoc est secundis substantijs, tribuitur
 causa,

Natura
particula
ris.

causa, & effectus naturalis, ut cum dico homo generat hominem, Pira nascuntur ex piro arbore, & si cut hæ cause, ita effectus quoq; sunt necessarij, non contingentes. Siquidem quæq; species ex sua specie, ut homo ex homine, hordeum ex hordeo, cerasum ex ceraso, & quodq; genus ex suo genere, ut animal ex animali, frumentum ex frumento, fructus arboreus ex arbore, & quisq; effectus uniuersalis ex sua causa, & natura uniuersali, & non aliunde, nascitur, propagaturq; necessario, nõ contingenter, ita ut aliter fieri nequeat, nisi fato aliquo, & miraculose, cõmunis naturæ cursus immutetur. Et quidem ut dixi, hæc natura cõmunis per se nihil est extra indiuidua, & singularia sua, nisi quatenus imaginatione cõcipitur, & abstrahitur ab indiuiduis. Verũ Natura particularis est ea, quæ in rebus singularibus, & indiuiduis substantiæ corporeæ inest. Secundum quã nomen causæ, uel effectus, tribuitur indiuiduo, ut cū dico ex hoc ouo nascitur hic pullus, ex hac arbore nascuntur poma. Et hæc natura particularis est ipsa cum suis uiribus, substantia indiuiduorum. Destructa ergo omni natura particulari, aut cessante operari, ut post extremum iudicium, necesse est destrui reuera, totam quoq; uniuersalem naturam, nisi quod illius idea abstracta hærebit in animis, sicut & amici cognatiue mortui, idea atq; imago, hæret in memoria nostra. Ergo post extremum iudicium,

cū omnia prorsum erunt fatalia, aut uoluntaria, quia cessabit naturæ particularis, iuxta & uniuersalis actio, operatio, & motus. Atq; hæc diuisio perplexior quidem, tamen non fuit mihi prætereunda, propter uariam utilitatem eius.

SEPTIMO: Dux sunt species naturæ, scilicet, Species Na
Materia & Forma, ingredientes substantiam, & turæ.
essentiam cuiuslibet corporis naturalis, id est, substantiæ corporeæ. Et de utraq; harum prædicatur natura, utpote, Materia est natura & principium Materia.
motus passiuum, quia patitur se informari, ut ouum informatur pulliforma, infra eodem ca. 14. & Forma.
Forma est natura nobilior, & principium actuum, informans materiam, ut forma pulli informat ouum, forma pomi informat germen, infra eodem cap. 15.
Natura ergo est materia & forma, totaq; adeo corporis naturalis essentia, motui & mutationi obnoxia, suosq; motus & officia præstans. Natura.

OCTAVO: Querere materialem aut forma- Naturæ
lem causam naturæ, est mere superuacaneum, cum causa ma-
natura sibi metipsi materia formaq; sit, & cū definitio nomenq; eius indicet formam, materiam uero, terialis &
naturæ uis occulta non habeat, neq; sit ex ullo se formalis.
priori composita, quia est principium primum. De materia autem naturæ, quæ circa quam improprie uocatur, hoc est, de corpore naturali subiecto eiusdem, & physicæ, dicitur supra capite secundo, & infra eodem capite proximo, Efficiens autem naturæ Causa est.

D causa

Sciens natura. causa, solus est ipse Deus, primus motor & natura melior, mouens hanc naturam physicam & fouens,
Cur philosophi nonnulli animatam naturam fecerint. ne sit ociosa, sed actiua. Et hoc est cur aliqui philosophi, ut Stoici, apud Ciceronem in 2. de natura Deorum, naturam esse animatam, & rationis principem putarint, quia uiderent nullam uim, sine anima aut numine aliquo, esse tam efficacem posse. Sed reuera, natura physica hic definita, non est propria substantia, nec corporea nec incorporea, nedum animata, sed relatio mera, quatenus est principium. Finis autem naturæ patet ex definitione, nempe essentia & operatio rerum, hoc est, motus & quies rerum & corporum naturalium, ut illa suas uicissitudines conseruent.

Propria Naturæ officia. NONO: Propria naturæ officia primaria sunt hæc, sponte sua materiæ naturali induere formam naturalem, & forma priore corrupta, eidem materiæ manenti, sed uariata & mutata, rursus aliam formam induere. Sic corrupto corpore animalis, cadauer tanquam materia mutatur putrefactione in terram uel limum putidum, cui deinde natura affingit aliam formam, nempe uermis, uel serpentis. Natura item est, cui libet substantiæ corporeæ, uim suam genuinam & naturalem potentiam, uel impotentiam & habilitatem, suas cuiq; uirtutes inferere. Deniq; natura cuiq; causæ naturali in genere, uel specie, suos effectus tribuit, & expedite comunicat, ita ut nihil ociosum esse patiatur, ut infra plura de causis

de causis & effectibus dicentur. Cætera vero nature accidentia, & innumeros effectus meditationi cuiuslibet permitto & experientiæ.

DECIMO: Cognationem habet natura, cum Cognata Creatione atq; Fortuna, & Voluntate, in hoc, quod Nature. ista suos effectus habent interdum naturalib. similes, imò & similimos, quia Creatio idem facit ex nihilo, quod Natura producit ex aliquo, ut patet in Genesis capite primo: Et quia ars imitatur naturam quatenus potest, sicut etiam Fortuna, ut patet in metallaribus, quibus mere fortuito innascuntur sæpe imagines piscium, animalium, herbarum, stellarum, sicut etiam Fortuna fingit quandoq; species animalium & corporum in nubibus temere concurrentibus. Item Natura sæpius artificiosis rebus materiam suppeditat, ut lanam, ligna, lapides, cui materie, ars ipsa affingit artificialem formam, ut ex lana fiunt fila, & inde pannus & inde uestes, ita ex lapidibus & lignis construitur domus.

VNDECIMO: Diuersa nature est primæ Cre Diuersa atio, quæ cum ex nihilo, id est, ex nulla materia fa- Nature. ciat corpus, cum suis motibus, natura quidem nõ ex nihilo, sed ex aliquo, id est, ex materia facit corpus cum suis motibus, & operationibus, quia, Ex nihilo nihil fit, & Quodlibet fit ex aliquo, secundum physicam. Secundo, Ars differt à natura, quæ non est in arbitrio hominis, neq; in ingenio eius, sed ars est in electione, arbitrio, & ingenio hominis. Natura

itaq; cursum, & effectus suos absq; ministerio hominum plerunq; efficit, ut in sponte nascentibus docet experientia, præsertim in illis quæ sub terra nascuntur, uel in desertis. Tertio, liberũ arbitrium, quod producit plerunq; effectus immateriales, ut uirtutes uitiaq;, & artes, Natura aut substantias corporeas generat, & mouet, easq; suis qualitatibus ornat.

Circum- DVODECIMO: Circumstantiæ, Signa, & In
stantiæ, si- dicia, item alia accidentia, partim separabilia, para-
gna, indi- tim inseparabilia, sunt innumera, neq; percipi ab
cia & ac- ullo possunt omnia, quorum tamen præcipua Mo-
cidentia tus, Tempus, Locus, Motor, obseruari debent, de
naturæ. quibus suo loco differetur. Hæc ergo in genere de
natura dixisse satis sit in præsentia. Cuius tamen ca-

Summa hu- nam maxime præhensare debeant, SUMMA er-
ius capit is go huius capituli sexti hæc esto.

sixti. Primo, Natura est principiũ, & causa, præbens
essentiam, durationem, mutabilitatem, uires & o-
perationes naturales, cui libet corporeæ substantiæ,
cui inest eadem natura, tanquam pars substantiæ.

Secundo, Natura uniuersalis necessario opera-
tur, & agit, neq; se aliter habere possunt causa, &
effectus naturalis. Sed natura particularis non ne-
cessario, uerum cõttingenter agit in indiuiduis, quia
causa particularis potest se aliter habere, & impe-
diri, ne effectum particularem producat, & huic

non

non conuenit definitio supradicta, quia indiuidua sunt remota ab arte.

Tertio: Natura est duplex, scilicet, Materia & Forma, quæ ambæ coniunctæ, substantiam corporis naturalis absoluunt.

Quarto: Propria naturæ officia patent ex definitione, quorum nullum præstare posset natura, nisi à Deo ita efficax, & actiuosa redderetur ipsa.

Quinto: Exempla naturæ sunt passim obuia indoctis quoq; nedum literatis & doctis, si inspiciant incrementa, decrementa, uicissitudines, statum, mutationes, uires, & actiones corporum naturalium, obuersantes quotidie ob oculos.

DE R E N A T U R A L I.

Caput VII.

P R I M O: Iam inde sigillatim quamlibet uocē, Rei Naturalis tres & rem in definitione naturæ posita, diligenter exponere oportet, ita enim fiet, ut ista definitione acceptio-
ne cognita, caput rei teneamus. Itaq; Naturale, uel nes.

Res naturalis trifariam dicitur. Primo enim Naturale est, quod alicui substantiæ uel accidenti in est à
sui creatione & natura, sic discere & scire est naturale homini, sic benedicere est natura ipsi rhetori-
cæ. Deinde Naturale dicitur, quod fit secundum, &
nō contra naturæ cursum, ut equum ex equa nasci,
botrum ex uite, sic pleraq; accidentia uocantur naturalia, quæ secundum naturam sunt indita corpo-
ribus

III

ribus, ut generatio, corruptio, complexio, motus, vires &c. Deniq; Naturale proprie est res naturalis, quam physica considerat, tanquam subiectum suum, circa quam operationes & uim suam exercet natura. Et hoc tertio significatu intelligimus uocabulum Rei naturalis, in presenti capite.

Res Naturalis quid.

SECUNDO: Res naturalis est tantum substantialia corpora simplex ut cœlum, & Elementa, uel compositum, & mixtum corpus naturale, ut Metœora, Metallaria, Plantæ, Animantia, Homines, & membra, Artus, Articuli, ac Momenta quoq; corporum. Et uocantur hæ res, Naturales, quia necessario in se non aliunde ex libero arbitrio, uel arte, aut fortuna habent suam naturam et essentiam, quæ natura ipsa, suppeditat eis, materiam, & formam, & essentiam, durationem, & mutabilitatem. Sed cum naturalium corporum singuli articuli, & momenta nequeant enumerari, tamen satis est præcipuas tenere & scire partes.

Finis rerû naturalium.

TERTIO: Finis rerum naturalium est, gloria Dei, secundum pios, & ornatus mundi, & commoditas hominum atq; animantium, aliorumq; corporum conseruandorum. Pleraq; enim natura facit, ut homo aliquam utilitatem inde accipiat, ut dominium eorû teneat, uel saltem usu fructuarius sit rerum naturalium, ut copiose differit Grego. Nisenus in libris de anima, & D. Ambrosius in Hexamero, & Cicero in secundo de natura Deorum.

Q V A R T O

Q V A R T O: Differt res naturalis à Creatura, A quibus à Reartificiali, à Fortuita, à Voluntaria, secundum differat res causam efficientem. Nam creatura est res mere facta naturalis, à Deo præter naturam & arbitrium hominis, ex nihilo facta, ut Adam, & Eva, ut prima animantia, ut primæ plantæ, ut stellæ. Nam ista non ex materia cōmuni, uel particulari, sed ex nihilo creauit Deus primum. Deinceps uero naturæ suas uices cōmisit, quæ istiusmodi generaret ex aliquo, id est, ex materia naturali. Res ergo naturalis quælibet non potest esse ex nihilo sed oportet eam ex materia cōmuni, & particulari esse conflatam.

DE R E N O N N A T V R A L I.

Caput VIII.

P R I M O: Res non naturalis proprie uocatur Res non quidquid nō est substantia corporea simplex, naturalis uel composita, neq; pars eius corporea. Itaq; res nō quid. naturalis est uel substantia incorporea, uel accedens sensibile, aut insensibile. Atq; hæc consideratur à Physico, quatenus naturali corpori accedit, naturalis uel aliquam societatem, coniunctionemq; cum re quatenus naturali habet, ut calor, siccitas, leuitas in igni. Huiusmodi ad Physicorum, frigus, grauitas in aqua. Et partim omittitur pertineat quatenus non est necessaria, ad constitutionem, uel cognitionem rei naturalis. Sic Physicus nihil de iustitia, fortitudine, alijsq; similibus docet.

Rerum nō
uaturā I
lium tri
plex or-
do.

II

III

SECUNDO: Triplex est ordo rerū non natu-
ralium. Primo, quædam res nō naturalis, est tamen
secundum naturam, & per naturam in corpore na-
turali, ut anima cum suis uiribus & operationibus.
ita est cōiuncta corpori animato, ut auelli nequeat,
sine corporis corruptione, tametsi sit ipsa incorpo-
rea substantia, sic propria, et accidentia præsertim
inseparabilia, quæ natura inserit suo tempore &
modo corporibus naturalibus, tamen sunt res non
naturales, ut est leuitas in pluma, uiredo in folijs, du-
ricies in ligno, tales sunt qualitates primæ, & ple-
ræq; secundæ, in his enim non est principium motus
per se & primo, sed secundario per accidens. Secun-
dus ordo est, quod quædam res non naturales sunt
etiam secundū naturam, id est, non contra naturā,
& tamen præter naturam, id est, nō per naturam,
sed per alias causas efficientes, ut Res artificialis est
ab Arte, infra eodē capite 10. Res fortuita est For-
tuna & Casu, infra eodem cap. 26. Res uoluntaria
est à Libero arbitrio, infra in 4. cap. 36. Et huiusmo-
di res, tametsi non efficiat natura, tamen secundum
eam sunt, quatenus non aduersantur rectæ rationi,
& naturæ, ut calor in aqua calefacta, ut lapidis ia-
ctus sursum, ut morbus in corpore, & similia. Ter-
tius ordo est, quod quædam res non naturales sunt
contra naturam, ut quæ contra cōmunem eius cur-
sum accidunt, quales sunt illæ, quas supra cap. 5. uo-
cavi res fatales, ut creatio, monstra, miracula, &c.

TERTIO

TERTIO: differt res non naturalis à naturali **Res nōna**
multipliciter. Quia omnis res naturalis est substan **turalis à**
tia corporea, prima, uel secunda. Sed nulla res nō na **Renatura**
turalis est substantia corporea, sed uel incorporea **li quid**
uel mere accidens, ut supra dictum est. Sic corpora **I differat.**
artificiosa sunt in quarta specie qualitatis, licet eo-
rum materia saepe sit substantia, ut ligna, lapides,
lutum sunt materia domus, uerum à forma habent
appellationē res ipsæ, non à materia. Deinde res na- **II**
turales, habent suam materiā, & formam intra se
certam, & à natura absolutam, atq; constantem, ut
eadem est forma & eadem materia, equi, canis, ho-
minis, auri, argenti, aliorumq; corporum, hodieq;
qualis à primordio mūdi extitit. Quinetiam si quod
corpus peccat, & aberrat ab ista materia & forma
naturali, illud uocatur **Monstrū**, uel miraculum, **Miraculū.**
pugnans contra naturam. Sed rerum non naturalium
plerunq; & forma & materia uariat, pro arbitrio
hominis, aut fortunæ, quod experientia quotidiana
in uariadis uestibus docet, præsertim in germania,
ubi nusquam eadem forma diu seruatur in uestitu.
Postremo res naturalis non est in arbitrio hominis, **III**
neq; à temeritate fortunæ, sed certum habet & de-
stinatum motum, ac progressum, quem semel ince-
ptum prosequitur solum, nisi impediatur. Sed artifi-
cialia, & uoluntaria, sunt in arbitrio hominis, neq;
eorum est certus motus ubiq; cum artifex possit mu-
tare semel ceptam formam, aut materiam, ut pictor
D 5 **imagiō**

C O M M E N T. P H Y S.

imagines suas mox potest uariare, aut corrumpere
 & omnes res naturales habent materiam corpoream,
 & formam. Multa uero res non naturales, neque
 materiam, neque formam corpoream habent, ut in
 substantijs incorporeis, & in accidentibus immate-
 rialibus uel insensibilibus patet.

D E A R T E.

Caput. IX.

**Ars quid
 hoc loco
 significet.**

PRIMO: inter alia significata, artis uocabulo
 hic utimur pro habitu animi intellectuuo, se-
 cundum quem homo facilius & melius potest ali-
 quid intelligere, agere, & praesertim facere, uel
 fabricari.

Ars quid.

SECUNDO: Fabius lib. 2. ca. 8. ex graecorum
 sententia, sic definit artem. Ars est ordo constans
 ex praeeptionibus consentientibus, & coexercita-
 tis ad finem utilem uitae. Huius definitionis hic ferè
 sensus elicitur. Ars est habitus animi in intellectu
 acquisitus, constans ex regulis certis, per experi-
 entiam probatis, & exercitatione cognitis, ad ali-
 quid utile humanis usibus efficiendum.

**Artis par-
 tes duae.
 Methodus**

TERTIO: Duæ sunt partes artis scilicet me-
 thodus, & praxis. Methodus est cõpendiosa & cer-
 ta uia, ratioque artis, per regulas, praeepta, & insti-
 tutiones tradita, ut est grammatica Perotti, Physi-
 ca Aristotelis, $\mu\iota\kappa\rho\tau\epsilon\chi\upsilon\eta$ Galeni, Institutiones
 Iustiniani, Institutiones Fabij. Praxis est exercita-

Praxis.

tio

tio ususq; artis, cōstans stylo, lingua, manu, aut cor **Praxis.**
 poris actu, ut est Grammatica exegetica, id est, ex-
 positiua in Cornucopiæ Perotti. Sic Rhetorices pra-
 xim, id est, usum docet Cicero in Oratore perfecto,
 & in Bruto. Et Fabius in 10. & 12. libro. Vt autem **Methodus**
 nihil prorsum ualet methodus sine praxi, hoc est si- **sine Prax.**
 ne usu & exemplari tractatione, experientiaq;. Sic **nihil ualet**
 rursum praxis sine methodo nihil ualet constanter **nec cōtra.**
 & solide. Licet enim ingeniosi homines, quandoq;
 sine doctrina & methodo aliquid fabrefaciāt, ut il-
 le qui naturaliquadam facilitate pingit, fingit, illa
 tamen actio magis secundum naturam, quam secun-
 dum artem fieri dicitur, est q; effectus naturalis po-
 tentiæ, non artis, neq; ipsius habitus, Sicut luscinia
 secundum naturalem potentiam, non secundum ar-
 tem, tamen optime canit. Sic mediocriter periti nu-
 merant, loquuntur sine arte, adiuti exercitatione.
 Sic mulierculæ & Empirici sine arte medentur.

Q V A R T O? artiū alia est speculatiua, cuius fi **Artium**
 nis est scire, ut Physica, mathematica, & metaphy- **differe-**
 sica mere theoricæ, ut differit Arist. in 6. metaphysi- **tia.**
 ces. Alia est actiua, uel practica, cuius finis est age- **Agere**
 re, & agere uocant operari ita, ut post laborē opus **quid.**
 effectum supersit nullū, qualis est Grammatica, Dia-
 lectica, Rhetorica, Ethica, Iuris sciētia, Medicina.
 Sic composita controuersia, & lite forensi nihil am-
 plius superest operis. Sic finita oratione nullū opus
 superest, sed silentium est. Alia est effectiua, uel
 fabrica-

fabricatiua, græcis poëtica dicta, id est, factiua, quæ est reſtaratio & habitus operum fabricabilium, cum opus effectum ſuperest poſt laborem, & huius finis eſt facere. Vocant autem facere ſic operari, ut poſt laborem ſuperſit opus effectum, nempe artificiale corpus, ut domus, tunica, aut forma artificioſa ut pictura extat etiam artifice mortuo, ut poſt architectonis laborem, aut mortem quoq; tamen ſuperest domus ædificata, talis eſt quælibet ars mechanica, & hanc peripatetici recentiores uulgo ſolam uocant artem, per antonomasiam. Quamuis Ariſtoteles in 6. Ethicorum, proprie artem uocat eam, quam ſupra appellauimus praxim methodi. Veruntamen idem Ariſtoteles & alij Phyſici, cum artem conferunt cum natura, loquuntur de hac fabricatiua mechanica, quæ opera manu facta, hoc eſt artificioſa corpora efficit ex materia corporali, quæ materia ſepiſſime eſt res naturalis, id eſt, corpus naturale, ut lana, lignum, frumentum. Ex hac autem ſecunda diuiſione, obſeruare conuenit, multas artes, philoſophiæq; partes, eſſe partim ſpeculatiuas, partim practicas, ut Grammaticam, Dialecticam, Rhetoricam, Arithmeticam, Muſicam, & totam Ethicam & Medicinam quoq;. Sola autem Phyſica, cum Metaphyſica eſt mere ſpeculatiua ſcientia, ſicut & pleraq; Aſtronomia & Geometria. Mechanicæ uero artes ſunt mere fabricatiuæ. Tamen uidere oportet in appellandis artibus,

**Facere
quid.**

Mechanica.

**Obſeruat
tio.**

ut à fine proprio, tanquam à digniore fiat earū ap= Artes à st= pellatio, Sic ergo Rhetoricam & Ethicam uocare ne proprio debemus artes practicas, cum ipsarum proprius sit appellan= finis actio, ut benedicere, bene uiuere, malos mores de= uitiaq; fugere.

QVINTO: Causas artis quæ uulgo patent, hic Cause ar= sciens omitto, quis .n. nesciat quamlibet artem na= tis effici= turali bonitate ingenij, & doctrina, & usu compa entes. rari, iuxta illud: Tu nihil inuita, dices, faciesue Mi= nerua, id est, repugnante natura et ingenio. Item So= phiam me grai uocant, latini sapientiam. Vsus me genuit pater, et mater peperit memoria. Itē, Quod nemo didicit, nemo docere potest. Omitto etiam enu Artis offi= merare artis officia, cum supra satis dixerim, quod cia. ars imitetur naturam, adeo, ut nulla ars humana, et licita, possit contra naturam efficere quicquam. Sic ergo mere impostura est Alchimica, & Magica, quarum profitetur utraq; se posse rerum, ut metal= lorum, aliorumq; corporum substantias transmu= tare. Sic ergo omnes res artificiales, sunt res non na= turales, ex secundo ordine non naturalium, ut su= pra dixi capite proximo in artic. secundo.

SEXTO: Affinis est arti natura quod supra sa= Cognata= tis explicauī, cap. proximo. Siquidem mutuas ope= artis. ras sibi locāt, natura, et ars. Nam hec naturam ad= iuuat sepiissime, ut cum natura ad alimentum homi= nis produxerit frumentū, mox accessit huic ars, in= ingenio hominis excogitata, uel potius à Deo tradi= ta,

COMMENT. PHYS.

ta, ut mola contusum frumentum fiat farina, deinde ex farina, & aqua fiat massa fermentata, & ex hac massa coquatur panis, aut placentia, cibus hominis quotidianus. Sic natura sponte sua producit arbores sylvestres, & plantas, huic accessit ars agricultura, quæ hortenses arbores, quæ plantas, aliæque huiusmodi serit, plantat, inserit, propagat, colit. Sic tota ferè agricultura, iuuat, & excolit ipsam naturam. Vicißim & natura adiuuat artem, adeo, ut hæc profum nihil sine natura possit efficere. Sic sterilem agrum, uel littoris harenam, quantumlibet arte excolis, tamen nihil producit frumenti, quia natura eius terræ, resistit, & repugnat arti. Sic harena nullum funiculum nectes, neque ex pumice oleum aut aquam exprimes, ulla arte. Contra uero plurimum sola natura per se sine arte, sine fortuna ualet, Quot. n. millia herbarum, lapidum, aliorumque corporum sua sponte, sine cultura, imò hominibus ignorantibus dona naturæ, ipsa fecundissima rerum mater natura parit & ornat, cum nulla ars adeo sit efficax, & foelix. quæ uel unum naturale corpusculum, gignere possit, nedum animale. Nam quælibet substantia corporea, quodlibet accidens naturale, producitur à natura, ab eaque completur, non per artem. Quamuis sæpißime ars, ut dixi adiuuet naturam, ut metallarius artifex segregat quidem, & expolit metalla, & metallaria, sed non complet, nõ a dignio= gignit, non absoluit ea ullus artifex. Iam uero lon=

ge aliud est complere, aliud est adiuuare, & ab effici- re fit ap-
 ciente digniore fit appellatio. Quanquam & ars pellatio.
 ipsa uariare potest naturalia accidentia, sed nula-
 lam substantiam, ut tinctor lanæ candidæ induit co-
 lorem rubrum aut uiridem, sed natura dudum com-
 pleuit, & substantiam lanæ, & accidentia eius na-
 tiua. Ita ergo uidemus quæ sit societas, quæ item di-
 uersitas naturæ, & artis.

DE RE ARTIFICIALI.

Caput X.

PRIMO: Satis superq; apparere arbitror ex Res artifi-
 superioribus, quod res artificialis est ea, quæ cialis quæ.
 habet formam sibi per artem, & consilium artificis
 hominis inditam, quam alioqui nō haberet, nisi ars,
 & uoluntas eam sic compleisset, ut tunica talaris
 manicata est res artificialis, quia istam suam uestis
 formam, habet à sartoris consilio, & arte. Contra
 uero cutis, qua circumtegitur hominis totum cor-
 pus, est res naturalis, non artificialis, quia eam non
 fecit, & informauit ars, sed natura corpori circum-
 duxit, & circumdedit, sicut & pellis uillosa est na-
 turale uestimentum lupi, leporis, uulpis, pecudis,
 & similia.

SECUNDO: Cum nulla res naturalis sit plane Species rei
 insensibilis, tamen res artificialis alia est sensibilis, artificia-
 habens materiam corpoream, & formam uisu uel lis.
 tactu perceptibilem. Alia est insensibilis, uel imma-
 terialis

terialis, nullam habens formam uisibilem, uel tactilem, nedum materiam, sed ratione sola, & imaginatione perceptibilem, uel intelligibilem, ut sunt prædicabilia, prædicamentorum, propositionum, & similium, formæ conceptæ apud animum, ut sunt ideæ, id est, formæ rerum abstractæ in hominibus, uel animalis mente, intellectu, & memoria.

Idea.

Partes rerum artificialium.

TERTIO: Partes rerum artificialium tot sunt, quot membra, & momenta adeo, cuiuspiam toti artificioso insunt, quæ inter se apte quadrare, suæque proportionem debent coherere, alioqui non artificiosum opus, sed uel monstrosum, uel saltem ineptum uocatur. Sicut & phisici Monstra uocant ea corpora naturalia, quæ non habent iustum situm membrorum, neque consuetam naturæ proportionem partium.

Monstra.

Materia rei artif.

QUARTO: Materiæ rei artificialis sensibilis, est ipsa quoque sensibilis. Modo res naturalis, ut ex ligno formatur trabes, uel mensa, uel scamnum, Modo ista materia est pariter res artificialis, ut eius effectus artificiosus, ut ex panno confuitur uestis, atque pannus sit ab arte. Forma autem rei artificiosæ, quæ sit, patet cuilibet oculato, & habenti communem sensum. Efficiens uero causa rei artificialis, est uoluntas, & consilium hominis artificis, operantis per artem. Si qua autem natura producit aut fortuna, artificiosis rebus similia, præter hominis artem & manum, tamen illæ res naturæ, uocari debent naturales, non artificiales, ut supra admonui. Sic portus ille

Forma rei artif.
Efficiens rei artif.

ille Carthagenensis in primi Aeneidos principio,
 est res naturalis. Portus uero Hostiensis est res arti-
 ficialis, utpote manufactus. Pariter actiones & ope-
 ra infantium, fatuorum, brutorum, plantarum, &
 rerum inanimatarum sunt uel res naturales, uel res
 secundum naturam primi ordinis, uel etiam fortui-
 tæ, non sunt autem res artificiales, neq; uoluntariæ.
 Nam ista non agunt, neq; faciunt quicquam delibe-
 rate, aut libero arbitrio, nedum arte, sicut & infan-
 tes nondum suæ rationis, neq; uoluntatis sunt com-
 potes. Sic nidus hirundinis est res naturalis. Sic mo-
 læ actus & attritus, est res secundum naturam. Sic
 ludus, aut sletus infantis, est res secundum naturam,
 Atq; ita de similibus iudicare conuenit, Tametsi in-
 fantes & fatui, & bruta sæpe imitentur, expri-
 mantq; artis, & uoluntatis opera, sicuti simia homi-
 nis imitatur actus. Efficienti etiam causæ connume- Instrument
 ramus instrumenta artificum, quæ sua cuiq; pro- ta.
 pria sunt, & peculiaria. Cæterum finalis causa rei Finis rei
 artificialis est commoditas & usus hominum amœ- artif.
 nitasq; & ornatus mundi, & hic quidem finis est in
 genere. Verum sicut cuiusq; rei naturalis proprius
 est finis in specie, ut arboris pomi, est ferre poma, a-
 gri est ferre frumenta uel plantas, sic & cuiuslibet
 rei artificialis, suus & proprius speciatim finis u-
 susq; est, homini, uel animalibus necessarius, ut pa-
 nis est famem sedare, pharmaci finis est mederi mor-
 bo, uestis est uestire corpus, sicut Grammaticæ finis
 E est

est latine loqui & scribere, Arithmeticae est bene numerare.

**Cognata
rei artif.**

QVINTO: Affinis est res artificialis naturali, præterquam ut supradixi cap. 7. in hoc etiam, quod artificiale, quatenus consideratur cum materia & forma sua, dicitur improprie res naturalis quandoq; per analogiam, id est, similitudinem quandam, cum alioqui sit res eatantum secundum naturam. Differunt autem, quia res naturalis per se, hoc est, semper eodem modo, & inuariabili natura, non per accidens, habet eandem suam materiam. Ut pulchus necessario non nisi ex ouo nascitur, ut sanguis in corpore semper nascitur & cogitur ex humore subtiliori, & humido decolato, ut frumentum non nisi ex seminarijs granis nascitur. Sed res artificialis habet materiam suam per accidens, hoc est, non semper eandem, sed uariam, ut mensa iam è ligno, iā è saxo, ex marmore, ex auro, argento, ex alia uel materia, fabrefieri potest, Accidit ergo mensæ, esse ligneam, uel marmoreā, uel argenteam &c. Deinde forma artificialium per artem, naturalium per naturam completur, tametsi altera sæpe adiuuat alteram, ut suum quæq; opus compleat.

**Questio
difficilis.**

SEXTO: Hic mihi temperare nequeo quin aliquam curiosis dubitandi & cogitandi materiam, occasionemq; præbeā. Cum artificialia & naturalia quædam uideantur ita amphibola & ambigua, dubitari potest, utrum talia prædicamento substantie,

tie, an accidenti, nempe quartæ speciei qualitatis, debeant connumerari, & utrum ne censerī debeant res naturales, an artificiales, præcipue si formam substantiæ similimam assumpserint, non tam manu artificis, quam motu corporum, ratione, aut sensu quoq; carentium, unde multi dubitant, utrum substantiæ an accidentia sint. Farina, panis, offa, ceruisia, condimenta, esculentorū & poculentorum genera Pharmaca, & reliqua huiusmodi, quæ pristinae quasi substantiæ sibi reliquias retinent. Ego qui- Solutio
dem cum bona uenia aliorum, in talibus dijudican- questio=
dum esse id opinor, utrum natura an artifex plus nis.
operetur, utrum ars an natura plus efficiat, adeoq;
compleat opus. Sic farinam esse rem naturalem opi-
nor, quia dura commissâ duris teruntur in mola,
etiam absente manu artificis. Sic cōtra tametsi ignis
coquit panem, tamen manus pistoris accidentari-
am formam, rei præcipuam partem, indidit farinæ.
Verum hæc cuiusq; cogitationi relinquo.

DE INVENTIS HOMINVM.

Caput. XI.

PRIMO: Hominum inuenta hic uocamus pe- Inuenta
culiariter ipsas artes & res artificiales, in- hominum
genio, experientia, agilitate, industriaq; hominum quid.
excogitatas, inuentas, auctas, & excultas. Hoc au- Vfus hu-
tem caput subscripsi, ut esset aliquis unus locus com- ius capitis.

μῆτις λόγος
γὰρ.

ciosorum cōmode annotarentur. Nam utile est & liberale studioso, annotasse, quo tempore, quo autore, quibus initijs, & incrementis, quæq; artes & res artificiales excogitatae factæq; sint, primo quidem rudius, deinde cultius & subtilius. A minimis enim initijs & contemptibilibus principijs, inuenies incepisse optimas & maximas artes, & inde per incrementa, gradusq; suos, ad summum progressas ut de statuaria Plin. in 34. libro, De pictura in libro 35. scribit. Deinde ubi artes ad summum peruenerūt semel, tum eas decrescere, intercidere, & prope intermori, ac deinde rursum ab interitu uindicari, atq; à morte adeo resuscitari. Sicut latinitas, & poësis propemodum intermortuæ, patrum memoriæ resuscitatae sunt à doctis Italis, sicut græcæ literæ restitutæ sunt, Interim uero, natura ab origine sua, perpetuum, similemq; sui, semper, & ubiq; cursum, effectusq; habuit, hodieq; habet. Verum in specie, de artium, & operum artificiosorum, rerumq; artificialium inuentoribus, & cultoribus, meminit Plinius in libro 7. capite quinquagesimo sexto, & diserte, copioseq; scribit Polidorus in opere de inuentoribus rerum. Nobis quidem ad præsens sufficit hæc de arte & artificialibus dixisse, quatenus suam cū natura cognationem habent, & ad hanc professionē quoq; pertinere uidentur. Iam ergo ad rem institutā redibimus, de principijs, et causis naturalibus dicturi, quantū fieri potest, breuiter, & perspicue.

DE PRINCIPIIS RE-
rum Naturalium.

Caput XII.

PRIMO: Cum uocabulum principij, ut tradit Arist. in quinto Metaphysicæ, uarie significet, nempe, quodlibet, unde primo cuiusq; rei cognitio, uel essentia oritur, Tamen omiſſis iſtis ambagibus, hoc loco & capite, Principium eſt, unde primū res naturalis quæq; fit, aut conſtat, ita ut corpori naturali hoc ipſum principium inſit, tanquam pars ſubſtantiae eius, per ſe, & non per accidens. Huius definitionis, ex uerbis Ariſtotelis elicita, hic ſerè ſenſus eſt. Principium eſt aliquod primū, ex quo, ut ex materia fit & naſcitur corpus, uel per quod, ut per formam conſiſtit corpus, ut horum utrūq; rei factae inſit, & indiſſolubiliter inhaereat per ſe, hoc eſt, tanquam pars ſubſtantiae, non tanquam accidens inſeparabile, nedum ſeparabile. Neq; enim reuera, neq; ulla imaginatione, auelli poteſt alterutrum principium à corpore, niſi hoc corruptum imaginemur, & plane imperfectū, cuius exemplum cape ab experientia communi. Videmus pomum arborem eſſe corpus naturale, huic pomo ſua materia ineſt corporea & lignea, quam ſi exuris, corrumpitur certe arbor. Ineſt & pomo forma arboris truncosa, ramoſa, frondosa, (ſit enim hæc forma arboris docendi gratia) hanc formam ſi auellis ſecando, uel urendo, corrumpitur certe arbor, & mutatur in fruſtra, &

E 3

fuſtes,

Principia
sunt sub-
stantia.

fustes, aut sarmenta. Cæterum uiredo, humiditas, proceritas, durities, & similia, sunt quidem accidentia arboris, & inseparabilia, tamen non sunt pars substantiæ eius, quia in alijs predicamentis reponuntur q̃ arbor, modo principia ista sunt substantia, sicut & totū corpus est substantia. Ita ergo uidemus, utrunq; principium, scilicet materiam ligneam, & formam arboream inesse pomo, sine quibus substantia pomi nequit consistere. Nec secus est iudicandum ferè de primis principijs, in nullo corpore mobili.

Principia
tria.

SECUNDO: Principia sunt omnino tria, neq; plura, scilicet materia, forma, & priuatio, ut infra explicabo, suum quodq; loco, neq; impediatur discentem, quod priuatio uocatur principium accidentarium, quia ratione tantū differt, & comparatione

Cur tantū
tria sint
principia
rerum na-
turalium.

à materia, & non re ipsa. Probatur autem hic ternarius numerus principiorum sufficere, hoc modo. Neceffe est in omni re naturali cum sit, id est, generatur subijci, hoc est, subesse aliquid, quod habeat potentiam uel habilitatem ad illud, quod fit. Sic cum dico subijci aliquid, intelligo materiam, ex qua fit res naturalis. Cum dico quid fieri, intelligo formā, quæ dat essentiam corpori naturali, cum dico requiri potentiam uel habilitatem, intelligo priuationem, & exemplum cape rursum à communi experientia, ut ex ouo nondum pullo, sed pullabili, id est quod potest sumere formam pulli, fit deniq; pullus. In hoc exemplo ouum est materia, pullabile est priuatio,

ratio, pullus est forma, neq; aliud requiritur ad constitutionem pulli, & ad substantiam eius perficiendam. Tot ergo sunt principia corporis naturalis, nempe tria, per rationem quidem distincta, quia secundum substantiam duo tantum sunt principia, materia, scilicet, & forma.

TERTIO: Materialis causa principij nulla est, quia nihil est ante principium primum, alioquin non esset primum. Forma uero patet ex definitione, & nomine. Deinde efficiens principij causa naturalis nulla est, præter Deū, qui & naturam & Principia prima, ex nihilo creauit, à primordio mundi, eaq; corporibus simplicibus & compositis indidit. Causa finalis principij est, producere, gignere, & constituere corpus naturale mobile, id est, substantiam corpoream. Materia principij. Efficiens. Finis.

QUARTO: Principij sunt tres proprietates. Prima, non fieri ex alijs. Secunda, ex se omnia facere, re, producere, & cōstituere, quæ naturaliter fiunt. Tertia non fieri ipsa ex se inuicem, neq; alterum altero prius esse, quia semel eodem momento ad generationem corporis concurrunt. Quæ uero principia sint cum causis communia, patebit infra eodem capite 17. & 18. Proprietas I. et II. tes princ. III

DE OPINIONIBVS PHILOSOPHORUM super principijs.

Caput XIII.

E 4

Parum

P A R V M hic referre existimo, ut uarias philosophorum opiniones de principijs rerum enumerem. Licet. n. Aristoteles in primo Physicorum, & in primo Metaphysicæ & post eum, Cicero in quarta Academia operose recenseant, & refutent opiniones ueterum, tamen nobis nihil indulebimus, in hac quasi obscura & superuacua parte. Hoc enim potius spectari debet, cur Aristoteles maluerit ordiri physicā ab his principijs, materia, forma, & priuatione, quā ab elementis quatuor, quod Lucretius facit secutus Empedoclem, & opinionē uulgi. Sed non oportet iudicare quasi elementa quatuor, aut cuiuslibet corporis materia sensibilis, formaq; statim sit principium primum, cum ista sint magis causæ, uel principia secunda, quā prima. Verum est quippiam imaginatione tantum perceptibile, quod materiae formaq; habet essentiam, & appellationē primi principij, nulli sensui corporeo, sed tantum intellectui obuium, ex quo ipsa quoq; elementa sint composita, quæ elementa cum inuicem mutari & misceri quotidiana experientia doceat, ut cum terra liquefacta resoluitur in aquam uel aqueum humorem, quod in metallaribus patet, ut cū aqua decocta resoluitur in aërem, necesse est quære alia prima principia istius mutationis elementaris, nempe materiam primam, et formam primam, quæ utraq; communicent elementa, ut infra copiosius in 2. libro dicetur capite 6. & 25. Sunt ergo elementa,

An Elementa sint principia.

Cur exco-
gitata sint
ab Arist.
prima
princip.

menta, non prima principia, sed hæc tria, quæ Aristoteles tradit, Materia, Forma, & Priuatio.

DE MATERIA PRIMA

Caput XIII.

PRIMO: Materie uox ambigua est, quia im- Materie
 proprie uocant materiam non Physicam, cir significa-
 caquam, hoc est, propositū alicui negotio, uel arti, ta. I circa qua
 circa quod quis laboret. Sic literas, syllabas, dictio-
 nes, & orationes, dicimus materiam grammaticæ,
 nam circa illas occupata est grammatica. Sic mel,
 ceram, fauum, flores, succos, dicimus materiam esse
 apum, circa ista enim occupatæ sunt apes. Atq; hæc
 materia circa quā, alias uocatur subiectū uel ob-
 iectum, uel argumentum. Deinde quoq; improprie Inqua II
 uocamus, materiam non Physicam, in qua, hoc est,
 aliquod subiectū, cui inest accidens, sic uoluntas ho-
 minis est materia in qua, uel subiectum, in quo hæ-
 rent uirtutes, uitia, & affectus, sic corpus ualetudi-
 narium est materia in qua, uel subiectum in quo hæ-
 ret & perdurat morbus. Deniq; proprie materiam III
 Physicam ex qua, uocamus principium, ex quo fit ex qua
 corpus naturale, & naturale inquam, ideo, quod
 materia ex qua fit corpus artificiosum, non appel-
 latur materia Physica sed accidentaria.

SECUNDO: Inter alias diuisiones materie Materie
 hæc est potissima, quod materia alia sit prima, & diuisio.
 cōmunis, non sensu, sed imaginatione tantum per-

COMMENT. PHYS.

ceptibilis, sicut chaos Ouidianū iam nūspiam uide-
tur ubi sit, & tamen esse constat, & alia sit materia
secunda, cōmunis uel particularis, hoc est, res cor-
porea & naturalis sensu exteriori perceptibilis, ex
qua fit corpus naturale, ut ex semine, carne, ossibus,
cartilagine, & sanguine, compositum est corpus

An sit ma- animale, de hac infra eodem capite. 19. Quod uero
teria pri- materia prima sit alicubi hodieq; & à primordio
ma. mundi perdurarit, probaui supra capite proximo,
ex mutua elementorum mutatione, de qua infra in
libro secundo, clarius dicam.

Materia TERTIO: Materia prima est subiectum, ex
prima qd. quo corpus naturale generatur primū, & in quod
corrumpitur ultimum. Vel, Materia prima est pri-
mum subiectum, uniuscuiusq; rei naturalis, ex quo
fit, ita, ut insit rei per se, non secundum accidens, &
cum res naturalis corrumpitur, tum in subiectum
illud tanquam ultimum abit.

Explica- Q VARTO: Vtriusq; huius definitionis Ari-
tio defini- stotelicæ hæc ferè est sententia, quod materia prima
tionis. sit primum subiectum, quia necesse est in generatio-
ne corporis quippiā prius esse & subijci, quod subi-
gatur & præparetur ad recipiendam formam cor-
poris mox superuenientem, ex quo subiecto fit cor-
pus ipsum. Sic materia suscipiens formam corporis
nascentis manet in eodem corpore, tanquam pars
substantiæ eius primaria, sicut & forma manet, &
utraq; per se, non per accidens, sicut qualitates pri-

mae, & secundae. Quod si eius corporis forma euanes-
 ciat, & corrumpitur essentia eius, tamen eadem
 materia deniq; remanet, mox induens aliam for-
 mam, quam modo suscipere possit. Et probatur hæc
 definitio ex his duobus principijs Physicis, nempe.

Quod ex nihilo nihil fit, sed necesse est quippiam ex **Duo prin-**
 aliquo fieri, & Quod nihil euanescit in nihilũ, sed **cipia phy-**
 necesse est quippiam in aliquod abire & corrumpi. **sica.**
 Nam alioqui naturæ cursus, & successiones, uicissi-
 tudinesq; prorsus interirent.

Q V I N T O: Quoniam & ipse Aristoteles fa- **Quomodo**
 tetur materiam primam per se, neq; uideri, neq; co **peruenien-**
 gnosci, sed per analogiã, hoc est, per exempla alie- **dum sit in**
 na ab artibus, uel ab accidentibus sumpta, imagina- **cognitio-**
 tionetantum concipi. Quæ exempla proportionem **nem mate-**
 aliquam & similitudinem cum natura habent. Itaq; **riæ pri-**
 & nobis erit agendum exemplis, si hoc principium **mae.**
 utcunq; intelligere uelimus, Sicut ergo figulus ope- **Exemplũ**
 rosior aliquis, & magis sedulus, in sua officina ha- **analogicũ**
 bet in promptu aceruum & massam ingentem ex **materiæ**
 argilla congestam, ad huc tamen plane rudem, in- **principij.**
 formem, non subactam. Deinde factururus idem arti-
 sex uasa fictilia qualiacunq; particulas decerpit de
 suo aceruo & massa argillea informi & confusa,
 non in alium usum, quam in rota figulari mani-
 busq; suis decerptas, particulas argillæ subigat &
 præparet, ita ut suam quæq; formam uasis fictilis ac-
 cipiatur, eaq; uestiatur, & ornetur, ucruntamen uas
 ficti e

fictile nondum esse perfectū uidemus, nisi probe co-
 quatur, & induretur igni ista materia sic præpara-
 ta neq; dum absoluta forma uestita. In hunc modum
 natura est plane quasi figulus, pro officina habens
 mundum capacissimum, & materiam primam tan-
 quam massam argilleam, ex qua materia prima de-
 cerpit quotidie, imò & in horas, & in momenta
 quoq; particulas subigendas, præparandasq; ad cu-
 iuslibet corporis naturalis formam suscipiendam.
 Qualia uero ipsi figulo sunt uasa fictilia, ut urcei,
 amphoræ, fidelie, patinæ, pelues, pocula, cacabi,
 aliq; terrea uasa, & signata lia sunt naturæ cor-
 pora naturalia, ut elementa, meteora, plantæ, me-
 tallaria, bestie, homines, & similia. Veruntamen
 accedere oportet ad perfectionem corporis natura-
 lis, uires, & qualitates elementorū, ut calidum, fri-
 gidum, humidum, siccum, ueluti fictilia imperfecta
 molliuntur humore aqueo, ut facilius possit impri-
 mi forma. Deinde in fornace exiccantur & indu-
 rantur igni, atq; hoc exemplo analogico interim
 definitionem materiæ primæ, ut cunq; expositā iu-
 dico, etiam iuuenili captui. Obserua & poëticū il-
 lud chaos, ab Ouidio descriptum, quod ipse Hesio-
 dum & Orpheum secutus, ante mundū ipsum exti-
 tisse (tanquam materiam primam mundi, & omni-
 um eius partium) credidit, cum tamen secundum
 ecclesiasticos scriptores materia prima statim cum
 ipso mundo ex nihilo sit creata à Deo, ita .n. scri-
 ptum

Chaos poë-
 ticum.

ptum est Gene. 1. In principio creauit Deus coelū & terrā, & terra inanis & uacua, & tenebræ erant super faciem abyssi. Hic quidam terram inanem, & uacuam, & tenebras, dicunt plane esse materiam primam & chaos illud informe, confusaneūq;. Item philosophi græci materiam primam uocant ὕλω, id est, syluam, à similitudine per metaphoram, sicut .n. in syluam suppetit affatim materies cuilibet edificio ligneo, uel corpori ligneo fabricando, quam rudis neq; dum dedolita, & expolita, sic ex materia primo, & chao, naturæ affatim suppetitur materies fabricando cuilibet naturali corpori. Et hæc de definitione, sequuntur inde propriæ notæ, quibus hoc principium describitur.

SEXTO: Libet hic breuiter enumerare octo Proprietates, uel conditiones, quibus materiam primam circumscribunt & depingunt Physici, ut eo facilius intelligi queat definitio, & hoc caput, in quod intendendus est sensus cōmunis, non .n. hic de rebus in alio mundo positis loquimur, Sed de his, & talibus, quæ imaginatione possint apprehendi, & quæ Scholis solenni tritaq; esse debeant. Prima ergo proprietas est, quod materia prima uel communis est ingenerabilis, hoc est, nūquam generata, sed coæterna mundo sicut & de chao scribit Ouidius, Physici enim dicunt materiam primam & mundū nunquam cœpisse, sed fuisse semper æternū, ut infra in 2. capite primo uidebimus. Veritas tamen diuina coarguit

- coarguit & multū, & materiam primam ex nihilo creatam esse, quod non assequi, neq; credere potest ratio humana. Vide autē pulchram disputationem Lactantij, in libro 2. cōtra Ciceronem & Physicos, qua probat diserte materiam primam non ingenerabilem, sed creatā esse à Deo. Secunda proprietas, materia prima est incorruptibilis, quia si corrumpetur, necessario abiret in aliud quiddam, atq; ita non esset ultimum subiectum. Tertia, materia prima est insensibilis, & sola imaginatione perceptibilis, per analogiam, ut sepe supra dictū est. Quarta proprietas, materia prima est informis, perinde ut poëticum chaos erat informe, tamen idoneū cuiuslibet corporis formæ suscipiendæ. Quinta, Materia prima non consequitur formam sibi coeternā, neq; perpetuam sed caducam, & temporaneam, quā subinde mutat. Sexta, Materia prima est indefinita, aut illimitata, ut isti loquuntur, qui non uni, sed cuilibet formæ præparatur, sicut cera eadē suscipit impressum signum hominis, lupi, canis, auiculae. Sicut & ille Protheus mutabilis, quamlibet induere potuit formam, ut est in quarto Georgicorum, quem mythologi dicunt esse symbolū materiæ primæ. Septima, Materia prima est appetens cuiuslibet formæ naturalis, cuius suscipiendæ suo tempore est habilis & apta. Cum aut ipsa sit corporea, nempe pars substantiæ corporis, non potest induere nisi corporeas quoq; formas, & non immateriales, neq;
- mere

mere imaginarias, neq; spirituales, quales sunt uirtutum, uitiorum artium, spirituum, formæ, absq; materia ulla. Et suam formam appetit materia sicut foemina uirum, & sicut turpe appetit pulchritudinem, propter sui perfectionē, qui appetitus uel habilitas materiæ ad formam, est maxime propria nota & officium materiæ, uel potius differentia essentialis. Octaua proprietas, Materia prima est mere passiuæ, quia patitur se præparari, subigi, & informari sicut cera informatur & fingitur per speciem, uel formam candelæ, uel animalis, aut cuiuslibet signi, ideoq; supra diximus eam esse subiectū, & principium passuum. Atq; hæc de materia prima altero principio primo satis est modo tenere, quæ tamen infra multis locis exponentur magis perspicue atq; repetentur.

DE FORMA.

Caput XV.

PRIMO: Varie significat nomen formæ, nempe *Formæ de*
 1. *pe pulchritudinem, ut forma bonū fragile est. ceptiones.*
 2. *Deinde speciem uniuersalem prædicabilem apud* II
 3. *Dialecticos in prædicabilibus, & apud Ciceronem*
 4. *in Topicis. Item: Ideam, sic. n. Platonis Idæas uo-* III
 5. *cant formas latini, ut infra eodem, capi. 20. dicam.*
 6. *Item forma significat formam separatā, id est, sub-* IIII
 7. *stantiam incorpoream, & spiritum. Item formam* V
 8. *accidentariam, ut sunt qualitates sensibiles, uel ima-*
 9. *ginariæ, sic dicimus formam iusticiæ pulcherrimā*
 10. *esse*

VIII

VI esse & amabile maxime si oculis uideri possit. Item
essentiā substantiæ uel accidentis cuiuslibet, de qua

VII Gilbertus Porretanus in principijs scribit. Item per
fectionem rei, sic & anima dicitur forma corporis,
id est, perfectio corporis animati. Verū hæ septem
significationes enumeratæ nō pertinent proprie ad

Propria
essentiæ
formæ dicitur

VIII

Diuisio

formæ.

Forma

quare cō=
munis di=
catur.

SECUNDO: Inter alias diuisiones formæ, hæc
est potissima, formam aliam esse primam, uel com=
munem, de qua in hoc cap. Aliam esse secundam, uel
propriam, de qua infra eodem cap. 20. Non oportet
autem imaginari inepte, formam ideo dici commu=
nem, quasi omnium rerum, corporumq; naturalium
confusa sit una forma, & eadem essentia, ut pseudo=
platonici quidam somniant, ponentes ideam com=
munem alicubi in mundo stare separatam, à rebus
& materia, sicuti spiritum aliquem. Sed quia ratio
principij secundi, quod forma dicitur, cōmunis est,
& ex æquo communicata omnibus corporibus, ut
enim homo est ex materia prima, & secunda, sic
etiam homo suam habet essentiam à forma prima
& secunda, quarum secunda propria hominis, non
communicatur cani, lapidi, arbori, elemento, sed
prima forma & materia, homini cōmunis est, cum
cane, lapide, arbore, elemento.

Forma
quid.

TERTIO: Forma est principium diuinum, opti=
mum, appetibileq; ipsi materiæ suæ primæ, quam
informa

informat, supeditans cuilibet rei naturali essenti-
am. Item forma est principium, dans primo essentiã
corpori naturali.

Altera essentiã

Q V A R T O: Definitionis utriusq; ex Aristo
telis uerbis elicitæ, hæc ferè est sententia. Forma est
principium primum actuum, informans, & figu-
rans, depingensq; materiam primam sui appeten-
tem, ita quidem, ut eam totumq; adeo corpus natu-
rale ipsa perficiat, & quasi Deus quidam cõseruet,
atq; rei naturali actum suũ essentiãq; supeditet,
cum sit eadem forma altera pars corporis diuina
quidem & melior, qua indita corpori, statim cesset
generatio, succeduntq; actiones naturales, quia fi-
nis generationis est forma, & quodq; agit uirtute
sue formæ, quæ si abeat rursum, tum mox corrup-
pitur corpus, ita, ut nihil præter materiam primã
informem rudemq; supersit, ut iam exemplis indi-
cabo. Siquidem ut materia prima non intelligitur
nisi per analogiam, ita & formæ rationem officiaq;
oportet inquirere per similitudines rerum earum,
quæ sunt obuiæ sensibus.

Expositio
definitionis.

Forma fi-
nis genera-
tionis.

Q V I N T O: Exemplum analogicum quo for-
ma principium intelligitur, hoc interim esto, quod
ab ipso homine sumitur. Proponere itaq; tibi homi-
nem quempiam, utpote Iulium, uel Marcum, atq;
huic primum adime sensibilia accidentia, ut colorẽ,
figuram, qualitates externas & internas, Mox adi-
me insensibilia quoq; accidentia ut uirtutes, uitia,

Exemplũ
analogicũ
formæ pri-
cipij.

F affectus

*affectus, habitus, relationes, potentias & actiones. Iam sublatiſ accidentibus iſtis, ſuper eſt ſola ſubſtan-
 tia, formaq; hominiſ ſecunda & propria, quã nulla
 alia ſubſtantia præter hominem habet. Verũ ut in-
 quiras formam principiũ, oportet homini conferri
 equũ, aliudue animal, aut corpus, ut arborem, her-
 bam, lapidem, metallũ, atq; hiſ pariter adimere ſua
 accidentia externa & interna, ſenſibilia atq; inſen-
 ſibilia, Quæ ſeparatio fit per imaginationem ſolam
 ut & dialectici dicunt de inſeparabili accidente, ta-
 men ſeparando à ſuo ſubiecto. Sublatiſ aut iſtiſ cor-
 porũ accidentibus ſua cuiq; ſupererit forma ſecũda
 & propria, ut pote forma equi, animalis, lapidiſ, ar-
 boris, herbæ, metalli. Quod ſi iã iſtam quoq; propri-
 am formam euaneſcere ſiniſ apud animũ tuum, &
 cõmunem corporiſ formam iſtiſ iam enumeratiſ re-
 bus permittiſ, à qua forma, ex æquo eſſentiam ſuam
 accipiat omnia corpora elementaria, uel compoſi-
 ta ex elementis, illa deniq; forma remanens eſt prin-
 cipium primũ formale, de quo in hoc capite diſſeri-
 mus. Porrò, ablata etiam hac forma prima, & cõ-
 muni, quod ſuper eſt tenue quiddam, & imaginatio-
 ne uix cõpræhenſibile, id reuera eſt materiale prin-
 cipiũ, et materia prima, cõmunisq; corporũ, de qua
 ſupra capite proximo tractaui. Vide & aliud exem-
 plum de materia formaq; principijs primis, animo
 inueſtigandiſ apud Rodolphum in primo libro to-
 pices, cap. de materia & forma, partibuſq; ſubſtan-
 tiæ. Sic*

*Aliud ex-
 emplum
 analog.*

tiæ. Sic ergo uidemus sensim & gradatim esse eundem, à proprijs secundisq; corporũ principijs, quo ad perueniamus mente ipsa, ad prima, & deniq; ad ipsum chaos, id est, ad materiam primam, quæ tametsi sit informis & rudis, tamen naturalem habet appetitionem, & habilitatem ad formam primam denuo recipiendã, sicut materia secunda propriam quoq; formam appetit, quam recipere possit.

SEXTO: Forma non est ex ulla materia. Nam Materia alioqui non esset primum principium, sed informat formæ. materiam primã, & pariter eodem momento temporis cū materia operatur ad compositionem corporis, sicut mas & foemina eodem momento operantur ad sobolem. Formalis autem causa eius est Forma. hec ipsa forma, quam habet, & qua uestit corpus mobile. Efficiens causa formæ, sicut & materie pri- Efficiens. mæ est Deus ipse, totius naturæ creator ex nihilo, quem Plato sæpe uocat esse. Forem atq; largitorem formarum. Finis autem formæ est essentiam corpo- Finis. ris naturalis complere, & conseruare, ut ex definitione patet. Sicut enim materia est principium passuum, cuius ratione mutantur corpora, sic forma est principium actuum, cuius ratione conseruantur, actuosaq; sunt corpora.

SEPTIMO: Forma sortitur uaria nomina, ex Synony uarijs officijs, & cōparationibus. Nam dicitur forma respectu materie suæ, quam informat, & figurat. Dicitur & species respectu cognitionis, quia I ma for mæ. II

III
IIII

V

Duo prin-
cipia in
quo prædi-
camento.

quæq; res per suam formam & speciem definitione cognoscitur. Dicitur & ratio, quatenus definitione constituit, remq; describit. Dicitur & ἐνδελέχεια, id est, actus respectu priuationis, quam repellit ex materia, ut iam capite proximo uidebimus. Dicitur & substantia uel essentia, quatenus est altera & melior pars substantiæ, in corpore naturali. Sicut autem totum compositum, id est, corpus naturale est in prædicamento substantiæ, sic materia & forma, iuxta primæ, secundæq; sunt in prædicamento substantiæ, seorsim per se consideratæ, atq; absolutæ. Et hæc de his duobus principijs substantialibus indicasse satis est. Sequitur tertium accidentarium, Priuatio.

DE PRIVATIONE.

Caput XVI.

Signifi- I
cata pri-
uationis.

II

III

Priuatio
quid.

PRIMO: Physici hoc loco appellāt priuationem nō absolutam & meram negationem, ut cū dicimus lapidem non uidere, aut cæcum esse lapidem. Neq; meram amissionē alicuius formæ substantiariæ, uel accidentariæ, ut cū semel mortuum canem nunquam reuiuiscere posse dicimus, ut cum orbū oculis dicimus plane cæcū & nunquam recipere posse uisum. Sed priuationem deniq; uocant eius formæ absentiam, quam mox materia potest suscipere, ut cum dico pannum nondum esse tunicam.

SECUNDO: Priuatio principium, est absentia & carentia formæ in materia habili ad illam formam

nam suscipiendam. Huius definitionis sententia serè Definitio
 hæc est. Priuatio est principium corporis naturalis exponitur
 accidentarium, & mera absentia eius formæ, quam
 formam sibi aptam & idoneam appetit materia, et
 quam mox generatione perfecta assequitur. Neq; Opinio
 defuere qui dicerent priuationem non cum sola ma- quorundã
 teria tanquam subiecto suo coherere, sed etiam cū de priua-
 forma conuenire, Ita ut priuatio sit informatio, id tione.
 est, inceptio formæ, in materia nondum formata sa-
 tis. Sic tepiditas in aqua est inceptio caliditatis, nõ-
 dum perfectæ, sed perficiendæ. Sic in ouo tanquam
 in materia, pullabilitas, id est, inceptio pulli nondū
 perfecti, est priuatio, & isti quidem nihil admodum
 à sententia Aristotelis aberrant. Nam sic reuera Priuatio
 priuatio est medium principium generationis, con- cur exco-
 iungens principia duo contraria, scilicet materiam gitata ab
 & formam, & consotians ad generationem corpo- Arist.
 ris naturalis, Nam alioqui sine medio, ex contrarijs
 principijs duobus nihil fieret, ut prolixè Aristote-
 les probat, circiter finem 1. libri Phys.

TER TIO: Dicitur autem priuatio esse princi- Priuatio
 pium per accidens, bifariam. Primo: Quia per se I cur prin
 nihil est priuatio extra materiam, cui inhaeret tan- cip. per
 quam proprium accidens. Deinde quod adueniente II accidēs.
 forma euanescit priuatio, & prorsum interit, ut
 neq; sit pars substantiæ corporis compositi. Prate- Cur priua
 rea dicitur habilitatem requiri in materia, priua- tio tantum
 tionem patiente. Nam ut dixi materia nõ iudicatur sit in mate

priuari illa forma quam nunquam posse recipere,
 ut in ouo non est priuatio asini uel pomi. Sicq; pri-
 uatio est plane eadem numero cum sua materia, ni-
 si quod ratione, id est, definitione differunt. Neque
 Cur com-
 mentus sit
 priuatio-
 nē Arist. uero Aristoteles (tametsi solus) hoc principium
 commentus est temere, sed necessario, ut iam indi-
 caui. Nam duo contraria principia non possunt co-
 operari ad unius compositi corporis generationem,
 sine principio medio, per quod medium sit progres-
 sus à termino à quo ad terminum ad quem, ut infra
 eodem cap. 27. patet. Atq; ita hæc priuatio illicit,
 & impellit materiam formæ indigam, ut desideret,
 ac recipiat formam sui perfectionem.

Priuatio-
 nis diuisio-
 nes. I Q V A R T O: Sicut supra in diuisionibus dixi,
 materiam & formam aliam esse primam, aliam se-
 cundam uel propriam. Sic & priuatio alia est cō-
 munis, nempe in materia prima communi. Alia est
 II propria nempe in materia secunda. Item priuatio
 alia est substantialis, absentia formæ substantiæ, alia
 est accidentaria, absentia formæ accidentis. Sicut
 & forma quædam est substantia quædam est acci-
 dens. Cæterum nulla priuatio dicitur spiritalis,
 Priuatio
 nulla spiri-
 tualis neq;
 cœlestis
 quare. quia cum substantia incorporea non habeat mate-
 riam, ergo nec priuationem habet. Sicut nec ulla di-
 citur priuatio superior uel cœlestis. Nam in mate-
 ria cœlestium corporum nulla est plane priuatio,
 cum illa habeant perfectissimam formam, qua me-
 liorem ne quidem suscipere possint, nedum uelint
 desiderare,

desiderare, & in cœlestibus corporibus cum sint
 in generabilia, & incorruptibilia iuxta Physicos,
 potentia non præcessit actum, aut formam. Quia Cōtingere
 (ut illi aiunt) contingere nihil differt ab esse in per- ab esse ni-
 petuis, hoc est, esse posse, & reuera esse nihil tempo- hil differt
 re differunt, quia mox cœlū semper fuerit perfectū in perpe-
 simū, neq; materia cœli, unquam informis extiterit, tuis.

DE COMMVNIBVS ET
 proprijs Principiorum.
 Caput XVII.

PLURA quidem de principijs dici posse, &
 debere fateor, si quis ista uelit exacte per om-
 nia nouisse, uerū quia doctioribus hic cōmentarius
 non satisfaciet ullo modo, ideoq; & Arist. & alio- Vfus huius
 rum cōmentarij sunt legendi, ad quos, si uiam ali- cōmenta-
 quā aperire possim, satis superq; officio defunctus rij phys.
 esse uidear. Quin ergo hætenus dictorum de prin- Summa
 cipijs à cap. 12. Epilogū hic subtexere libet, ut iuue- quinq; præ
 nes præsertim, ea facilius memoria complecti pos- cedentium
 sint, et iudicare in quibus præcipue debeāt insistere. cap.

PRIMO: Principia naturalia ex quibus primū Principia
 componitur quoq; corpus naturale, sunt tria, scili- naturalia
 cet, materia, forma, & priuatio. quot.

SECUNDO: Dicuntur hæc prima principia, Cur pri-
 quod ex his oriuntur omnia secūda principia, ut e- ma princ.
 lemēta, materies, formæq; propriæ, uel singulares. dicantur.

TER TIO: Quia elementa mutantur inuicem, Quare ele

menta non & agunt, ut experientia docet, ergo necesse est po-
sint prima nere alia priora principia elementis. Nam omnis
principia. mutatio est ratione materiae. Et omnis actio est à for-
ma. Ergo oportet pariter materiam, & formam pri-
ores esse elementis, quibus hæc communicant.

Princip. Q VARTO: Principium itaq; aliud est pri-
diuis. mum, aliud secundarium uel proprium cuiq; corpo-
ri, Sicut materia & forma primæ secundæq; sunt.

Materia Q VINTO: Materia est subiectum, ex quo cor-
prima qd. pus naturale generatur primum, & in quod corrumpitur ultimum, ut patet in exemplis analogicis, de fictilib: ex terra & massa, quæ si cōminuuntur, rursum in terram uel massam, tempore suo rediguntur.

Materiae SEXTO: Octo sunt cōditiones materiae primæ.
primæ o= Quod sit nō generata, non corruptibilis, insensibilis & latens pars corporis naturalis, informis, idonea formæ cuiq;, indefinita, appetens formæ, mere

Forma pri SEPTIMO: forma est principium (passiua.
ma quid. informans materiam primam, cuilibet corpori naturali suppeditans primo essentiam.

Princip. OCTAVO: Materia & forma primæ sunt
nihil sunt corporis naturalis partes substantiariæ latentes, nō
extra cor= quidem seorsim extra compositum corpus seiuna-
pus cōpos. tæ, sed proportionem geometricam cuilibet corpori naturali communicatæ. Sicut ergo manus & pedes non sunt corpus hominis, sed partes sunt humani corporis. Ita materia & forma primæ, extra compositum, nihil sunt quicquam, nisi imaginarium
qui idam,

quiddam, nomine magis, quam re notum.

NONO: Varia sunt nomina materiae & formae Synonyma quibus utriusque exponitur natura. Nam materia uocatur materia prima, sylua, substantiae pars ignobilior, subiectum primum, & ultimum, commune receptaculum corruptibilium, chaos, natura foemina. Sed forma uocatur forma prima, species, Synonyma ratio, substantiae pars nobilior, ἐνδελέχεια, essentia, conseruatrice essentiae, natura masculina. ma.

DECIMO: Priuatio est absentia & carentia formae cum habilitate materiae primae, ad formam primam suscipiendam. Priuatio quid.

VNDECIMO: Priuatio est principium mere accidentarium, & medium consocians materiam & formam, sic consensus semel testatus coniungit sponsum & sponsam. Alia uero duo sunt principia substantiaria tanquam pars substantiae, nempe materia passiuum, & forma actiuum principium. Discretio, inter priuat. et alia duo princip.

DVODECIMO: Communia principijs duo sunt, nempe, ut sint ante omnia corpora mobilia naturalia, & tamen sint in omnibus corporibus generabilibus, & corruptibilibus, tanquam pars substantiae eorum, haec duo scilicet materia & forma. Sed priuatio statim post generationem perit. Deinde commune est principijs non aliunde generari, neque ex se inuicem, Imò ingenerabilia, & incorruptibilia esse. Quare cum elementa, & materia formaque se cuncta iuxta generentur & corrumpantur (sicut secunda. Communia princip. quae.

princip.
cur.

Propria
principia

et partes corporum integrales) ideoq; ista nō ap-
pellantur, neq; sunt principia prima, sed secunda.

AD VLTIMUM: Propria cuiq; principio
ex antea dictis satis apparent. Tantū enim de prin-
cipijs primis indicare uolui hactenus, quantum iu-
uenili captui et incipientibus hæc elementa Physi-
ces discere uisum est satis esse.

DE CAUSIS.

Caput XVIII.

ALTERA in naturæ definitione particula
erat naturam esse quoq; causam, nō solum
principium. Ne ergo nomen aut uim causæ ignore-
mus, summo opere cauere oportet. Quod si enim sci-
re est rem per causas suas cognoscere (ut toties inge-
minat Aristoteles atq; alij multi) Quod si et Phy-
sica est scientia de principijs, causis, et effectis rerū
naturalium, minime hic locus debet negligi, qui uel
solus maximum momentum adfert ad scientiam na-
turæ uel rerum naturalium. Et si nihil aliud cōmo-
ditatis, aut oblectationis discenti afferret Physica,
tamen erat diligentissime complectenda, propter
unum hoc caput. Nā hæc de causis præcepta in alijs
quoq; professiones non modo ualent, uerū et sum-
me necessaria sunt, quæ certe pleriq; docti testantur
à Physicis repetenda esse. Et quidem philosophus si-
ne cognitione causarum est merus sophista, parum
uel nihil ab indoctis Idiotis et rusticis differens, cū
nihil admodum supra uulgi imperitū sapiat, quod

non

non ultra uulgares effectus progreditur, neq; penitus inquirat effectus proprios, nedum causas occultiores. At, si (prudentissimo Poëta teste) is deniq; est felix, qui potuit rerū cognoscere causas, necesse est infelicem esse eum & in tenebris agere, qui causas non nouerit, & reuera magna est infelicitas homini, ad inuestigationem & notitiam ueri genito, in tanta caligine mentis, & in ignoratione optimarum iucundissimarumq; rerū, uelut in periculosa tempestatis iactatione uersari, animo dubiū huc illuc incertū fluctuari. Quare studiosis est summo pere laborandum, ut sese ab ista infelici ignora utia uindicerit, & caliginem animo obiectam abstergant, diligenti inquisitione, & doctrina causarum, ex quibus pulcherrime res emanant, atq; nascuntur, quales affatim nobis Physica cum primis exhibet. Sed ne longior hic fiat declamatio, hunc locum quam possum clare tractandum aggrediar.

PRIMO: Cause uocabulo hic non utimur ut rhetores qui ὑπὸ δέσπῃ, argumentū, negotium, materiam, item probationem. Et ut dialectici rationē mediumq; syllogismi uocant causam. Neq; nimis parce efficientem solum, atq; finem nominamus causam ut Cicero in topicis appellat. Verum Physicus nominat causam in genere id, propter quod aliud est, nempe effectus. Et quamuis hic torqueant se multi, quomodo causa differat à principio, in

Causa
I signifi
II cata

III

IIII

Differen
tia inter

Aristo

caus. &
princip.

Aristotelica definitione naturæ, fateaturq; Aristoteles in quinti metaphysices initio, Synonima ferè esse causam & principium, nihilominus tamen cōsensum scholarum ego sequendum esse iudico, qui hæc ita discernit, ut principium proprie significet materiam primam, & formam primam & priuationē. Causæ uero appellatio amplior significet & ista principia prima, & materiã secundam, & formam secundam uel propriam. Deinde efficientem, finemq; rei, ut iam mox in diuisionibus ostendam.

An sit caus=
sa.

SECUNDO: An sit causa aliqua, dubium non est adeò, ut prouerbiū quoq; testetur, Nihil sine causa esse, uel fieri. Et Deum naturamq; nihil facere frustra, id est, sine causa. Ergo omīssa quæstione superuacua, potius inquirendum est, quæ & qualis sit causarum uis, natura, atq; differentia.

Causa qd.

TERTIO: Causa res est antecedens, ad quam suus effectus sequi potest, ut pannus est, ergo tunica potest fieri suo tempore. Atq; hæc definitio causam in genere notificat.

1. Diuisio
caus.

QUARTO: Causa alia est prima infinita, nempe Deus ipse primus motor, autor, & effector omnium rite appellatus. Quoniam ex ipso, & in ipso, & per ipsum sunt omnia. De quo supra capite tertio dictum est. Alia est causa finita secundaria, dependens à Deo, qui eam reddit actuosam, à quo Deo sunt & dependent cœlestia, atq; inferiora.

2. Diuisio

Item Causa finita, alia est superior cœlestis uniuersalis

salis quæ aliâs influentia, uisq; , & uirtus cœlestis caus.
 uocatur, operans in uniuersa hæc inferiora. De qua
 infra in secundo, ca. 2. & 3. tradetur. Alia est infe-
 rior, dependens ab illa superiore cœlesti. Porro au- 3. Diuisio
 tem finita inferior causa, à cœlesti, & inde à Deo caus.
 dependens, est aut Fatalis, ut Fatum, de quo supra
 cap. 4. Aut Naturalis, de qua proprie in hoc capite
 docebo. Aut Fortuita, ut Fortuna & Casus, de qua
 infra eodem cap. 24. & 25. Aut est Voluntaria, ut
 Voluntas, & liberum arbitrium, de qua infra in
 quarto, capite 23. & 34. & 37. dicam.

Q V I N T O: De causa naturali hoc capite tra-
 ctabo præcipue, tametsi alias quoq; attingam, regu-
 le & exempli causa. Hæc ergo naturalis sic defini-
 tur. *Causa est res naturalis, uel secundum naturam,* *Prædicta de finibus*
 ad cuius essentiam, uel intentionē, sequitur actu aut
 potentia suus effectus, ut quia ouum est, pullus esse
 potest. Quia nubes est, pluuia fieri potest. Quia est
 aqua, humectatio fieri potest, Definitur etiam hoc
 modo. Causa est antecedens res naturalis, uel secun- *Causa na-*
 dū naturam, ex qua, per quam, à qua, propter quā, *turalis*
 alia res consequens, hoc est, effectus esse aut fieri po- *que.*
 test, ut ex nube resoluta potest fieri pluuia, ut per
 formam suam est pluuia, ut à uirtute cœlesti est plu-
 uia, ut propter humectationem terræ est pluuia.

S E X T O: Duodecim aut plures sunt apud Phy-
 sicos, aliosq; causarum diuisiones, quarum tres iam
 supra enumeravi. Quarta uero hæc est. Causæ na- 4. Diuisio
 turalis caus.

COMMENT. PHYS.

- turalis sunt quatuor species, scilicet materia, forma, efficiens, & finis, quas isti uocant causas materiales, formalem, efficientem, & finalem. Atque hæc quæstiuæ species quatuor totidem quæstiuæ eliciuntur, & notantur, nempe ex qua scilicet materia, per quam scilicet formam, à qua scilicet efficiente, propter quam scilicet finem. De quibus infra. Nunc interim has breuissimas descriptiones obseruare oportet.
- Materia.** Materia est causa, ex qua est effecta res, tanquam ex parte substantiali, ut ex hordeo, aqua, & lupulo decoctis est ceruisia, de hac infra eodem capite proximo, & supra capite decimoquarto. Forma est causa, per quam res effecta habet suam essentiam, & nomen, ut per formam suam est & nominatur mensa, tunica, fornax, homo, per formam quoque suam, quilibet effectus habet suas actiones & uires. Etenim forma affert rei essentiam, & omnes operationes uirtutesque coniunctas essentie. Efficiens est causa, à qua fit res effecta tanquam à mouente, & faciente primario, ut à sartore consuitur uestis, à sole oritur lux & dies, infra eodem capite uicesimo primo. Finis est causa propter quam res effecta est, & fit ab efficiente, quem ipsa finalis illicit, & impellit ad operandum, & agendum, ut propter corporis protectionem uel ornatum efficitur uestis, propter esum & alimentum nascuntur fruges, ut infra eodem cap. 23. Quinta diuisione. Causarum alia est interna, quæ essentiam corpori præbens, fit eiusdem
5. Diuisione
caus.

pars substantialis, ut materia & forma, ideoq; & Interna
 Cicero has duas nomine partis censet, ut supra quo= caus.
 que capite duodecimo, dixi. Alia est externa cau= Externa
sa, que essentiam quidem corpori præbens extrin= caus.
 secus, tamen non fit pars compositi, sed extra illud
 manet, ut arbor non est in pomo, neq; sartor est
 pars uestis, sicut pannus. Sic ergo efficiens & finis
 sunt externæ causæ, quibus corruptis, uel non con=
 secutis tamen effectus perdurat. Contra uero cor=
 ruptis materia, & forma, necesse est corpus quoq;
 corrumpi, & interire. Sexta diuisio. Causarum alia 6. diuisio
 est uniuersalis, alia particularis. Causa uniuersalis caus.
 alioqui communis uocata, ea species indiuiduæ cau=
 sæ, uel specificæ causæ, ut cum dico homo generat
 hominem, animal generatur ex animali, arbor ex
 semine, atq; hic aliter uocamus causam commu=
 nem, quam supra materiam & formam commu=
 nes. Causa uero particularis, alioquin singularis Caus. par.
 aut indiuidua dicta, est plane indiuiduum, causæ tic.
 fungens officio, ut cum dico hic homo generat hunc
 hominem, hoc pirum nascitur ex hac piro, hoc po=
 mum nascitur ex hoc germine. Atq; ex hac parti=
 tione nascuntur infinitæ theses, & hypotheses, a=
 pud medicos, rhetoresque & Philosophos, in alijs
 quoq; professionibus, rebusq; non naturalibus.
 Et recte admonent, à singulari causa ascenden=
 dum esse ad uniuersalem, ordine prædicamentario
 quasi, tametsi Physica nihil admodum de singulari
 causa

- Singula.** causa effectūq; particulari docet. Quia ab arte singularia sunt remota, præsertim quæ theorica sit. Praxis autem & usus artis exercetur circa singularia & indiuidua. Vniuersalem quoq; causam uocat alias, ut supra dixi, superiorē cœlestemq; causam, eò quod uniuersa effecta naturalia à cœlesti uirtute dependeant, & uegetentur. Septima diuisio. Causarum alia est per se uel propria, ad quam effectus per se uel proprie sequitur, ut ædificator est causa propria ipsius ædificij, poëta est causa propria boni poematis. Alia est causa per accidens uel impropria, nempe quodlibet accidens propriæ causæ separabile, uel inseperabile, ut eiusdem ædificatoris albedo, sanitas, sunt causa impropria ædificij. Sic Lucius Marcus Quintus, & similes sunt causa impropria ædificij. Sic elementa quatuor, sunt causa propria, & per se corporum generandorum, sed qualitates elementorum sunt causæ per accidens corporum.
- 8. Diuisio caus.** Octaua diuisio: Causarū alia est propinqua, ut pannustunica materia est, poëta boni carminis est effector. Alia est remota causa, ut lana ex qua pannus fit, ut ouis gestans lanam est causa remota uestimenti. Et probe debent obseruari hæ duæ diuisiones, uitiōse enim colligitur sæpe ex causis improprijs, & remotis. Quo uero proximior propriæ & propinquæ causæ una quæq; est causa, eò certiore notitiā rei adfert, neq; hic cum indocto uulgo desipiendum est. Quod obuias tantū præhensat causas, plerunq;

remotas, & improprias, cum hæ sint uulgari capiti
 magis idoneæ & promptæ. Nona diuifio: Causarū 9. diuifio
 alia est necessaria, quam necessario consequitur effe caus.
 ctus, ut ex bona arbore fructificante, necessario na= Caus. Ne
 scitur bonus fructus, ex mala arbore nascitur ma= ces.
 lus fructus, necessario. Alia causa est nō necessaria, Caus. con=
 sed cōtingens sine qua effectus tamen sequeretur, ut ting.
 colloquium est causa amoris non necessaria. Etenim
 potest amor etiā sine colloquio conciliari. Sic lignū
 est materia non necessaria mensæ. Nam hæc potest
 etiam ex lapide aut metallo fabrefieri. Ita quælibet
 causa accidentaria separabilis, est mere contingens
 causa nō necessaria. Decima diuifio. Causarum alia 10. diuifio
 est constans, & certa, cuius effectus nequaquam ua= caus.
 riat, sed certus est. Sic natura & ars & habitus con= Caus. cer=
 stanter eodem modo cursuq; agunt, ut ignis admo= ta.
 ta materia ustibili non potest non urere, aqua non
 potest non humectare. Alia causa est inconstans & Caus. in=
 incerta, quæ uariat effectū. Sic uoluntas, affectus, in certa.
 experientia, fortuna, casus, ignorātia, error, inar=
 tificiosa experientia, agunt inconstanter & in ho= ras
 ferè mutantur, iamq; alios nunc alios effectus
 habent. Vndecima diuifio: Causarum alia est incō= 11. diuifio
 plexa, ut statuarius est effector statuæ, Alia est cō= caus.
 plexa, ut Polycletus est statuarius effector statuæ.
 Atq; hoc discrimine uoluit Arist. abstrahere à sub= iectis
 peregrinis, uel accidentarijs, ipsas operatio= nes
 & proprias functiones causarum, ut suum cuiq;

- 12. caus. diuis.** officium tribueretur. Duodecima diuisio. Causarū alia est operans, quæ actu iam operatur, ut arbor in æstate germinans & fructificans, ut musicus iam canens, panis iam satians. Alia causa est cessans, quam Arist. potentē, alij otiosam, Physici causam in potentia uocant, quæ habet quidem potentiam operandi & facultatem, licet iam actu non faciat effectum, sed cesset otiosa, ut arbor in hyeme cessans, ut musicus dormiens uel tacens. Vltima diuisio. Causarum aliæ sunt cōnexæ subordinatæ, id est, plures destinatæ simul aut serie sua ad eundem effectum, ut duo trahentes unam nauem, ut hordeum, lupulus, & aqua destinata ad ceruisiam, ut pater & mater generantes filiū, ita subordinatæ sunt causæ singulares cōmunibus, cōmunes cœlestibus, cœlestes primæ causæ, id est, ipsi Deo, ut iam mox dicam. Aliæ sunt causæ nō cōnexæ neq; subordinatæ, ut cū quæq; seorsim suum præstat effectū, sic uitis & aqua sunt non cōnexæ causæ ad uinum, sic usus & abusus sunt non connexæ causæ finales, neq; ordinariæ cuiusquam rei. Atq; hæ sunt uulgares diuisiones causarū, præ cæteris notandæ, quarū plerasq; si rursus diducas atq; subdiuidas, secundum quatuor species causarū, item secundum actū & potentiam, aliasq; formas diuidendi, non tantum duodecim modi causarū fient, ut uulgo tradunt, sed erunt longe plures modi, & plurima discrimina, quæ cuiq; diligenti aut curioso promptū est suapte industria exquirere.

SEPTIMO: Causarū querere aliās causas lon- Caus. non
gius quidem est, & difficilius instituto opus, & in- sunt aliæ
finitus propemodum perplexusq; modus, si specia- causæ.
tim per singulos gradus singularium atq; cōmuni-
um causarum uelimus ire. Oportet ergo in qualibet Canon.
renaturali & effectū, causas proximas & propri-
as inquirere, non autem euagari in remotas, & im-
proprias, neq; ambagibus perplexis expatiari, ut
supra etiam admonui. Perueniendum ergo est pau-
latim à remotioribus ad proximas quasq; causas, ad
quod dialectica diuisione plurimum adiuuabimur,
atq; Rhetorica enumeratione. Verum de hoc plura
dialectici in materia demonstrationis præcipiunt.
Exempla uero in libris sequentibus plurima ipsi ui- Exempla.
debimus. Et experimenta nobis ultro obseruanti- caus.
bus se multa offerunt in naturarum rerum.

OCTA VO: Propria causarum officia cū sint Propria
plurima, tamen eorum præcipua octo, totidem re- offi. caus.
gulis comprehenduntur. Quarum prima est. Cau- 1. Regula
se inter se inuicem sæpe coincidunt, hoc est, diuerso de caus.
respectu, quippiā idem est, in diuerso genere causa-
rum, ut anima est forma hominis, & eadem est finis
generationis humanæ, & eadem est efficiens causa
operationum naturalium. Sic tria diuersa uocabu-
la, & genera causarum, simul accidunt & tribu-
untur eidem animæ, diuersa tamen cōparatione. Ita
sæpißime idem censetur nomine causæ, & effectus
ut radij solares sunt effectus solis, à quo proijciun-

- tur, & ijdem radij proiecti, & reflexi sunt efficiens
 2. Reg. de causa caloris & lucis. Secundæ regula, Causæ ingre-
 diuntur definitionē rei, fungentes plerunq; uice dif-
 ferentiarum, quarum nominibus caremus aliqui,
 ita maxime forma constituit definitionem essentialē
 proxime succedit materia, deinde finis, improprie
 uero efficiens. Et ex his causis demonstrationē
 quoq; & scientiam nasci dialecticis est notissimum.
3. Reg. de Tertia regula. Plures causæ ad eundem effectum
 caus. sepe operantur simul uel successiue ordine suo, ut di-
 ctum est in ultima diuisione, & iam in quinta regula
 repetetur, sic unius statuæ materia est æs & aurum
 uel argentum simul. Quarta regula. Vna eademq;
 4. Reg. de caus. causa, diuersos, imò & contrarios effectus reddere
 potest, propter aliam atq; aliam rationem materiae
 ipsius præsertim, aliusue causæ, ut sol indurat lutum,
 & idem liquefacit ceram, ut Cicero modo bene ope-
 5. Reg. de ratur, modo male. Quinta. Secundæ causæ nō agunt
 caus. sine prima, neq; inferiores, sine superioribus, ut su-
 pra in diuisione sexta uidimus, & alibi. Hæc est
 Catena caus. enim pulcherrima illa catena, qua coherent causæ
 singulares à suis communibus, Inde cōmunes à cœ-
 lestibus, & superioribus. Deniq; cœlestes ab ipso
 Canon Deo dependent actuosæq; fiunt. Et quo quæq; cau-
 sa est propior singulari, eo magis propria & pro-
 pinqua dicitur causa sui effectus. Contra uero, quo
 quæq; causa est superior, & primæ propior, cōest
 etiam efficacior atq; potentior, iuxta hoc princi-
 pium

pium. Quicquid potest uirtus inferior, illud etiã po- Axioma.
 test uirtus superior, & hoc quidem amplius. Sexta, 6. Reg. de
 tametsi quædam necessario effectum antecedunt, nõ caus.
 tamen ideo quælibet antecedentia ueniunt appella-
 tione causæ, ut aurora uel lucifer antecedens diem,
 non tamen est causa efficiens diei. Ita non omnia cõ-
 sequentia ueniunt appellatione effectus. Septima, 7. Reg. de
 Causæ inferiores sic dependent in agendo, ut si- caus.
 nis moueat efficientem, & illiciat ad operandum.
 Efficiens autem subigat, & præparet materiam.
 Materia uero alliciat formam. Quæ forma finis ge-
 nerationis, & operis, deinde pariat actiones, effe-
 ctamq; rem faciat actuosam, & efficacem, ad sua
 officia & operationes præstandas. Octaua regula. 8. Reg. de
 Causæ singulares sæpißime impediri, & à cœpto caus.
 opere depelli uoluntate iniuriaue possunt, ut iniu-
 ria tempestatis male afficit arbores germinantes.
 Causæ uero communes & uniuersales non possunt
 impediri, nisi totum naturæ cursum tolli posse quis-
 piã putet. Atq; hæc de causis in genere locutus, iam
 inde speciatim quamq; tractabo.

DE MATERIA SECUNDA.

Caput XIX.

PRIMO: Species causæ prima est materia,
 hanc supra capite decimoquarto diximus aut
 primam & cõmunem esse, aut secundam & parti-
 cularẽ. Atq; hæc materia secunda est materia cor- Materia.

**Secunda
quæ.** poreasensibilis, iam formata per certam formam,
non modo substantiariã, sed & accidentariam sibi
inditam, ut farina est materia panis, ut ligna, lapi-
**Species &
exempla
mate. se-
cundæ.** des, cementa, terra, sunt materia domus, Imò huius
materiæ secundæ species & exempla sunt quot quot
rerum singularium, & indiuiduorum naturalium
uidemus materias, ex quibus illa constant. Sicele-
menta quatuor sunt materia secunda mixtorũ cor-
porum, & rursus, mixta sunt materia aliorũ cor-
porum mixtorum, ut fumi & uapores sunt mate-
ria pluuiæ, niuis, fulminis. Sic aliud corpus ex alio
corpore suæ speciei plerunq;, uel alterius speciei na-
scitur, ut è succo florum pinguiore, & aqua nasci-
tur mel, apum industria, sic & partes uocantur qua-
si materia totius corporis.

**Materia
secun. du-
plex.**

SECUNDO: Materia secunda alia est gene-
rabilis & incorruptibilis, hoc est, ex qua nullum
corpus mixtum nascitur, ut cœlũ & stellæ, ex qui-
bus nihil tanquam ex materia nascitur. Alia est ge-
nerabilis, & corruptibilis, ut elementa quæ inui-
cem mutantur, tametsi maxime simplicia, ut infra
in secundo, capite sexto, & duodecimo, & uicesi-
mo quinto dicetur. Sic & mixta corpora ex quibus
alia nascuntur sunt materia generabilis & corru-
ptibilis, ut ouo ex quibus nascuntur pulli, grana ex
quibus frumentum, germina ex quibus fruges gene-
rantur, experimur nasci & corrumpi.

TERTIO; Ex supra dictis patere arbitror,
quantum

quantum materia prima à secunda differat, nempe prima uocatur principium naturale. Secunda uero cū generetur, & corrumpatur, non uocatur principium, sed causa. Item prima non est destinata, & alligata uni alicui formæ, sed cuilibet quam appetit. Secunda uero iam habet suam formam, & mox induere potest aliam, ut hoc germen habens suam germinis formam induit pomi formā suo tempore. Item materia prima est insensibilis, solāq; imaginatione percipitur. Secundam uero ipsi sentiimus, & tangimus, ut ouē, ut germen, ut aquam. Item materia prima est mere passiua. Secunda uero, partim est passiua recipiens forma cū informatur, partim est actiua scilicet mouens & preparans se ad recipiendā formam, quorū utrunq; de semine manifestum est, quod tametsi patitur se informari, tamen & ipsum habet in se uim quandam formatiuam, hoc est, qua induit sibi ipsi formam. Hoc autem loco Medicis, & Physicis istam permittimus cōtrouersiam componendam, utrum semen materiæ magis, an efficientis causæ uocabulo nominari debeat, ut de semine, & de seminali ratione, prolixè disputat Albertus in secundo Physicorum capite quinto. Interim nos cum uulgo ditemus semen habere naturam magis materiæ, quam efficientis causæ, iuxta uulgatam loquendi consuetudinem. Est autem semen corruptius imperfectū, productum à generante, cuius forma non propter se, sed propter aliud agit scilicet ut

Mat. se=
I cunda à
prima
mat. qd
differat.

II

III

IIII

Questio.

Solutio.

Semen qd.

C O M M E N T. P H Y S.

generetur ex ipso semine aliud quid, simile generanti, atq; hoc semen animatur, & uim recipit generabilem à spiritu suo uegetabili, quo spiritu uiuifico id ipsum animauit, & uiuificauit uniuersalis & prima causa, nempe natura atq; Deus. Sic germen ex arbore fructificante productum est semen, habens generabilem uim fructificandi, quod germen non propter se efficax est, sed propter aliud, nempe propter fructum pomi, uel piri, uel alius frugis producendum.

Conuenientia mat.
secund. &
prime.

Q V A R T O: Conuenit aliquid materiæ secundæ cum prima. Quia sicut hæc prima subinde nouā appetit formam priore deperdita, sic & materia secunda pristinam formam amittens, tamen recipit statim aliam formam, ut ex ligno combusto fit cinis, ex cineribus putrefactis fit gleba terræ, aut nitrum aut lixiuium.

D E C A U S A F O R M A L I.

Caput XX.

P R I M O: Sicut materia prima uocatur principium naturale. Sic etiam forma communis uel prima dicitur principium naturale, supra capite decimoquinto. Contra uero, ut materia secunda, non uocatur principium, quia ex alio nata est se priore, se causa uocatur. Sic & forma secunda non uocatur principium, sed causa. Verum forma secunda quæ da est causa, dans cuilibet speciei et indiuiduis essentialiam

tiam corpoream, ac nomē, ut petrus à sua forma est
 & dicitur homo, ut corpus à forma lapidea est, &
 dicitur lapis, ut statua corpus artificiosum, à forma
 sua est & dicitur statua. Hanc uocamus alias formā Synonyma
 specificam, eò quod nomen speciale dat rei, & essen formæ se-
 tiam. Vocatur & secūda, respectu primæ. Vocatur cunda.
 & particularis respectu illius cōmunis, uel uniuer=
 salis principij. Est ergo forma specifica, uel secun=
 da plane essentia rei, quæ si indita fueris materiæ se=
 cundæ per generationem, tum cōstituit speciem, &
 eius speciei indiuiduum, primam substantiam in re=
 bus naturalibus, ita tamen, ut hæc rursum sit alijs
 formis accidentarijs & sensibilibus circumscripta.

SECUNDO: Huius formæ secundæ species, & Species &
 exempla tot sunt, quotquot omnino in rerum natu= exempla
 ra sunt animantium, herbarum, arborum, metallo= formæ se=
 rum, elementorum formæ, species, & nomina, & cunda.
 quotquot horum sunt indiuidua, singulariaue, ut ho
 mo, equus, canis, amaracus, narcissus, uiola, pomus
 cerasus, nux, aurum, argentum, arena, sal, uitrum,
 ignis, aër, aqua, atq; horum indiuidua. Sic & quæ=
 liber pars totius naturalis corporis, per se conside=
 rata, habet suam formam, ut caput, collum, humeri,
 brachia, uenter, pedes, quæ partes collectæ consti=
 tuunt totius corporis formam, sicut partes defini=
 tionis, ut genus, & differentia, constituunt defini=
 tam speciem.

TERTIO: Forma secūda est duplex, nam alia Forma se=

cund. du- ingenerabilis, & incorruptibilis est, ut forma coeli,
plex. & stellarum, qualis ab initio mundi perduravit in
indivuis quoq; iam enim non aliud sydus est So-
lis, Lunæ, Iovis, Saturni, Arietis, Tauri, Virginis,
&c. quam fuit ab initio mundi: Et alia forma est ge-
nerabilis, & corruptibilis, ut elementorum, & mi-
xtorum corporum, quæ partibus saltem, si non toto
subinde mutantur inuicē, iuxta principia illa ma-
teriam, formam, & priuationem. Hinc est quod ui-
demus quotidianas imò & momentaneas uicissitu-
dines singularium corporum, quorum aliud nasci-

Cōtrouer- tur aliud corrumpitur, aliud mutatur. Verum si-
sia inter cut materia, ita quoq; forma prima ipsius coeli &
Phys. stellarum, nedum secunda differt specie à forma ma-
teriaq; communi principio, & secundario elemen-
torum atq; mixtorum, quanquam de hoc operose
certant Physici.

Differen. Q V A R T O: Differt forma particularis à cō-
inter for= muni, quia hæc non est destinata ad certam materi-
am com. am secundam sed refertur ad materiam primam.
et for. par. Forma autem particularis uel secunda, non uestit
nisi certam suæ speciei materiam secundam, in reli-
quis ferè conuenit formæ primæ & secundæ.

Opiniones Q V I N T O: Variāt Philosophi de productio-
philos. de ne formæ secundæ, quidam enim opinati sunt formas
productio esse seorsim extra materiam separatas, ante compo-
ne formæ sitionem corpōrū, & alicubi locorum positas à da-
secundæ. tore formarum, id est, Deo, qui eas adliget materie
formandæ

formandæ suotempore. Sicut Origines Theologus dicitur sensisse, quod omnes omnium generandorū hominum animæ sint in principio mundi cum angelis creatæ, & in cœlo agant tantisper, dum suum cuiq; corpus informetur in utero, quo formato anima è cœlo quasi præcipitata alligetur, & includatur suo isti corpori, sic & illi opinantur formas iam pridem à Deo, & natura creatas & alicubi repositas, agere ibidē tantisper, quoad sua quæq; materiæ immittatur. Sed hæc opinio est erronea, siue de universalibus formis intelliges ut pseudoplatonici de Idæis somniāt, siue de singularibus formis interpretis, quod est multo absurdus. Alij volunt formas actu latere in materia insensibiles, ut Anaxagoras censuit omnia in unum principiū, nempe materiam commisceri, & ex quolibet fieri quodlibet, reuera significans materiam primam esse idoneam cui libet formæ suscipiendæ non quod reuera formæ delitescāt actu, in materia prima, tanquam in chao. Aristoteles uero clarissime dicit secundum potentiam quaslibet formas scilicet primas, secundas, & singulares esse in materia prima, deinde quancq; in sua materia secunda, tandem ab efficiente causa educi potentia in actū, ut in cera est habilitas quædam ad recipiendas formas sibi idoneas, quæ habilitas exit in opus & effectum, si cera subigatur & præparetur, ut actu recipiat suam formam caniculæ, uel ursi aut similem, ut supra satis superq; tractaui.

Idea.

SEXTO: Quoniam in prima opinione incidit
 mentio de ideis, obiter pauca dicam de his quoq; &

Idea quid. simpliciter. Idea est forma, & imago, cuiuslibet sub
 stantiae uel accidentis in animo cōcepta, & impres-
 sa, quam imitatur causa efficiens, & percognitam
 retinet, ut opus suum recte absoluat, atq; diiudicet.
 Sic architecton animo conceptam & percognitam
 habet imaginem, atq; ideam locati sibi operis, ædi-
 ficij q; secundum quam formam ædificat, absoluit q;
 domum, Sic ab una forma sigilli quælibet cera im-
 pressa recipit similem formā, & hæc idea uocatur
 aliās causa exemplaris. Sicq; definitur rotundius,
 Idea est species in intellectu percognita, & collata

Pseudo= ad opus, cui hæc forma sua inditur. Itaq; cum idea
platonico= sit tantum in animo hominis, uel animalis, uel Dei,
rūerror. uel angeli, omnino errāt isti, qui nescio quas abstra-
 ctas formas seorsim extra intellectum & animum
 somniant, & tanquam angelos uel spiritus in cœlo,

Quæstio. uel alibi collocatas fingunt. Quod aut disputant u-
 trū idea sit causa formalis, an efficiens, id facile po-
 test componi, nam quatenus idea consideratur in

Solutio. subiecto composito, tum est forma rei. Si idea refer-
 tur ad intellectū operantis, aut iudicantis, tum per-
 tinet ad causam efficientem, quia adiuuat efficientē
 ut recte operetur, uel non male iudicet. Verum de
 ideis longe plurima apud Platonem in Parmenide
 & in Timæo & in sexto de repub. atq; passim, &
 apud Aristotelem in primo ethicorum differuntur.

DE CAUSA EFFICIENTE.

Caput XXI.

PRIMO: Efficiens causa est, unde principium *Efficiens*
 motus & quietis est. Huius definitionis sen- *causa quæ.*
 tentiã sic accipe, Efficiens est causa externa à qua
 procedit motus per operationem, & quies per cessa-
 tionem suam, completo opere, ut ab architectone
 procedit ædificatio, & completur, ut à patre pro-
 cedit generatio filij. Itaq; efficiens causa est, quæ ex
 materia & potentia producit formam in actu.

SECUNDO: Efficiens duplex est, scilicet inter *1. Diuisio*
 num, & externũ, Internum efficiens est, quod intra *caus. effi.*
 ipsam materiam uim habet agendi, licet nõ sit pars
 substantiæ. Sic qualitates primæ & secundæ, quas uo-
 cant actiuas, materiam disponunt ad productionẽ
 formæ, ut in *lib. 2. cap. 22. & 23.* Sic uis seminalis *Vis semi-*
 est uirtus seminis, quã isti rationem seminalem uo- *nalis.*
 cant, & dicitur efficiens, Internum præparans, eò
 quod præparet ac disponat materiã, hoc est, semen
 ad receptionem formæ, ut *supra ca. 19.* dixi. Quod *Dubitatio*
 uero pleriq; dubitant utrum semen sit materia, an *nem expli-*
 efficiens, nobis sane interim uocabitur semen mate- *cat.*
 ria, & uis seminis actiua, aut formatiua, ratio se-
 minalis, uocabitur causa efficiens interna, ne à con-
 suetudine scholarum aberremus. Cæterum uirtus *Virtus se-*
 seminalis, est quædam qualitas & uis occulta per *minalis*
 naturam indita semini, orta à partibus præcipuis *quid.*
 ipsius generantis, quæ uis informat materiam ani-
 matorum

COMMENT. PHYS.

matorum corporum, formâ specieq; simili atq; hoc docet experientia . Nam ex ouis gallinarijs anseri suppositis, nascuntur galli & gallinæ, non anseres, item ex surculis pomi, insitis piro, aut ceraso, nascuntur poma, non pira neq; cerasa, quod nequaquam fieret, si nō hæc uis esset à generante oriunda.

2. Diuis. ef-
fici. caus.

I

II

III

IIII

TER TIO: Efficiens externum est, quod extra materiam existens operatur ad productionem forme & corporis, & hoc rursum quadruplex est scilicet primum, effectuum immobile, id est, Deus creator & factor omnium supra cap. 3. Secundum, uniuersale cœleste mobile, ut potè cœlum stellæq; cum suis influentijs, infra secundo cap. 2. Tertium, Efficiens particulare, quod & secundarium uocatur, ipsam scilicet gignens, corrumpens, mouens, ut pater gignens filium. Quartum, efficiens medium ut

Media &
instrumen-
ta.

antecedentia, & comitantia. Nam media & instrumenta ad finem & effectum tendentia, referuntur ad causam efficientem, ut macies, dieta, exercitium, medicamina, & alia instrumenta medicorum diriguntur ad sanitatē, tanquam ad finem ab ipso me-

Effic. par-
tic. quomo-
do agat.

dico, tanquam efficiēte causa. Porrò ut supra dixi, efficiens particulare non agit nisi uirtute cœlestis & prim. efficientis, sicut neq; instrumentū uel medium agit nisi opera & industria efficientis parti-

cularis

cularis. Siquidem serra, bipennis, malleus, similiaq;
instrumenta otiosa sunt & inefficacia, nisi ab arti-
fice moueantur. Sicut etiam cœlestis influentia nihil
efficit sine numine primi, id est, Dei, ut infra quoq;
eodem cap. 35. patebit.

Q V A R T O: Rursum efficiens aliud necessi- 3. Diuisio
tate agit, hoc est, secundum naturam, aut fatum, ut caus. effi.
quæcunq; sunt consilij iudicijq; expertia. Sic arbo-
res necessitate fructificant, uolucres necessitate pul-
lificant, animalia necessitate foetificant, comedunt,
& quiduis aliud faciunt. Sicut & pueri, & p. ui,
item inanimata corpora, qualitatesq;, necessitate,
nō consilio, neq; deliberato, agunt, & his ad agen-
dum sufficit, ut possint agere, ut ignis admota ma-
teria ustibili, non potest non urere. Aliud efficiens
delectu agit, secundum propositum, quod de libera-
tionem & liberum arbitrium suum sequitur, ut ho-
mines & artifices, ut angeli, ut Deus, atq; his ad
agendum sufficit ut uelint atq; possint agere, hoc
isti uocant efficiens non necessarium, uel liberum.
Porro, efficiens necessarium. Aliud agit naturali= 4. Diuisio
ter, ut quæ agendi principium uimq; habent intra effi. caus.
se à natura sua. Sic herba secundum naturalem su-
am potentiam habens uim medicabilem, medetur,
Aliud uiolenter agit, quod per alienam uim inten-
ditur, neq; habet intra se agendi uim à natura, sic
aqua feruescens urit, & calefacit, nō quidem suo ca-
lore naturali, sed accidentario. Sic & instrumenta
non

non suo motu neq; suauiter agunt, sed hominis uel artificis agitatione.

5. Diuisio effi. caus. **AD VLTIMVM** Efficiens, Aliud est primum & imperans, ut in edificio fabricando architecton, in exercitu dux supremus, Aliud est efficiens non primum, sed obsequens, quod isti uocant adiuuans. Et horum alij agunt, ut ministri, operarij, ab architectone conducti, & instructi. Alia sunt instrumenta, ut secures, mallei, ferræ, machinæ.

DE FINE. Caput XXII.

- Finis quid. **P**RIMO: Finis est causa cuius gratia aliquid fit, quæ mouet efficientem ut agat, sic culter fit propter usum incidendi. Sic uinum nascitur propter usum bibendi. Et sane cum omnia boni alicuius assequendi gratia agant, utpote propter honestatem, utilitatem, aut quodlibet commodum & iucunditatem assequendam. Ideoq; quicquid bonum esse sibi uel natura monstrauerit, uel ratio, aut opinio persuaferit, illud ipsum nomine finis appellabitur in genere, ut si quæras propter quid uel cuius boni gratia natura producat fruges ex arboribus, respondeo propter usum hominis & animantium, neq; uero refert illud esse uere bonum, aut opinabile bonum, siquidem pleriq; magis specie boni, quam uero bono ducimur.
- Bonum idem quod finis. **SECUNDO:** Finis est duplex scilicet uniuersalis, hoc est, Deus, prima causa, ad cuius gloriam omnia fiunt supra ca. 3. Et finis particularis quem aliquis appellare liceat naturalem finem, id est, suum cuiusque

iusque

iūsq; rei bonum & cōmodum, sua cuiusq; rei actio
& propria functio, secundum, naturæ præscriptū.
ut solis finis est illustrare mundū, calefacere, uege-
tare hæc inferiora corpora, diem & noctē metiri.

TERTIO: Finis est rursus duplex scilicet ult- 2. diuis. fi-
timus, & medius. Finis ultimus est suum cuiq; rei nis.
potissimum bonum & maximum cōmodum, & sua ult. finis.
cuiusq; rei propria, perfectissimaq; actio, atq; po-
tissimus adeo rei usus, propriumq; opus, quod cum
nullare alia commune habet. Sic ultimus finis solis
est illustrare mundū, quod opus nullares alia efficit.
Sic finis ipsius ignis est maxime calefacere. Sic ul-
timus finis hominis est uirtutis cognitio, atq; actio,
in hunc. n. usum proprie factus est homo, & pro-
prie in hunc finem à ratione & cōscientia sua diri-
gitur. Et in summa, Finis ultimus est, qui propter se
expetitur maxime, quo consecuto acquiescit ipsum
efficiens, tametsi nullum aliud sequatur cōmodum.
Et hic denuo est duplex. Nam primo, finis ultimus 3. diuis. fi-
quo ad naturam cuiusq; rei est. Sic bonum dicimus, nis.
adeoq; & finem, id quod cuiusq; rei naturæ est con-
uenientissimū. Ita finis equi quo ad naturam eius, est
esse liberum, infrenem, & indomitum. Secundo est
finis ultimus, quo ad hominis usum & commodita-
tem, sic equi finis ultimus quo ad hominē est, se præ-
bere seruituti, & usui hominum. Nam propter ho-
minem omnia sunt creata, qui est creatura corpo-
rea nobilissima, adeoq; homo finis est ultimus crea-

Medius finis. turarum. Sed finis medius, quem et secundariū, et finem quo uocant, est finis uel usus rei, qui expetitur propter alium, nempe propter illum ultimū finem.

Nota.

Quo medio fine, tametsi consecuto, tamen non acquiescit efficiens. Sic ieiunij finis est macies, hæc aut finem habet sanitatem. Et quidē pleraq; in hunc modū, quæ supra cap. proximo uocauimus media, sunt fines medij, qui comparatione eius qui dicitur ultimus, sunt reuera effectus causæ finalis, quæ conferunt et conducunt ad ultimum finem. Sic prætextæ tunicæ finis medius est uestire corpus, ultimus uero est discernere personam magistratus, uel patricij à

Discr. inter finem et caus. finalem.

Q V A R T O: Quod quidā separant (uulgo. à fine causam finalem, tametsi argutum magis est, quam solidum, tamen quid isti sentiant breuiter dicam. Finem ergo uocant illud ipsum bonū, propter quod consequendum agit efficiens, ut cōmodum uel usum rei effectæ, siue is consequatur, siue nō consequatur. Finale uero causam uocant ipsam intentionem, et propositum efficientis, aut ut clarius dicam, ipsam speciem, et imaginationem, quam cōcipit animus efficientis, de isto bono cōmodoue consequendo, quod dixi ab istis uocari finem. Sic Rhetoricæ finis est benedicere, finalis uero causa Rhetoricæ, est uelle benedicere. Sic negociatoris finis est opulētia, finalis aut causa est uelle ditescere. Et quidē hoc discrimen pro superuacuo debet ferē haberi.

4. Diuisio

Q V I N T O: Enis alius est proprius uel ordinarius

rius, nempe bonus usus legitimaq; rei actio, ita seminis ordinarius finis est perfectum foetum edere. Alius finis est inordinatus & improprius, nempe cuiusq; rei uel optimæ abusus, & illicita actio. Sic seminis abusus est edere monstrum, uel imperfectum, uel abortiuum foetum. Verum huiusmodi diuisiones & plures manifestissime patent, ex causarum partitionibus supra cap. decimo octauo.

SEXTO: Adhuc bifariam loquuntur Physici de 5. Diuisio fine. Primum, quatenus est in proposito, in intentione finis. ne, adeoq; in spe, uel expectatione ipsius efficientis. Et sic reuera finis est causa antecedens, ut quatenus natura intendit generare corpus in utero animalis, hoc corpus generandum, finis iam est nature operantis. Deinde loquuntur, quatenus finis non est in spe, & in intentione operantis, sed in effectu, hoc est quatenus finis iam secutus est propositum, adeoq; spei satis fecit. Sic finis a modo causa non est proprie, sed reuera effectus ut corpus hominis iam recens natum est effectus nature generantis. Neq; uero absurdum uideri debet, idem uocari & finem, & effectum propter comparisonem ad diuersa.

SEPTIMO: Proprium officium cause finalis, Propria adeoq; ipsius finis est monere, adhortari, pellicere, officia si mouere efficientem, ut agat & operetur. Sicut res nis. amata & desiderata mouet, & illicit amantem, ut ipsam requirat & sequatur. Perinde autem ut ple- rosq; amantes sua spes desideriumq; fallit, sic finis

C O M M E N T. P H Y S.

sæpe non sequitur, sed fugit efficientem suum, ut nõ cõsequatur effectum, neq; expleat spem desiderantis ipsum. Ita etiam supra cap. 18. dixi, quod causæ impediuntur sæpißime, speq; sua falluntur, ut cum sterilitas uel tempestas impedit segetem, frugesq; intereunt. De comparatione uero finis ad aliàs causas infra eodem ca. 27. ostendam, quomodo natura, atq; omnia non contra naturam agentia, propter finem suum agant. Deniq; obseruare oportet ex diuisione secunda, eiusdem rei plures esse fines sæpißime, quorum tamen necesse est unum aliquem ultimum ac propriũ esse, alios uero medios & non præcipuos esse. Sicut & contra plurium causarum unus est finis, ut cum multi cursu certantes inuicem, petunt unam eandemq; metam.

D E E F F E C T V. Caput XXIII.

Effectus
quid.

PRIMO: Scholæ uocant effectum id quod ex causis oritur, quoq; fit à causis supra enumeratis. Rodolphus & Cicero alicubi appellant euentum, nobis ergo plane synonyma erunt effectus & euentus, ad quorum tractationem longiorem plerq; ex superioribus cap. 18. sunt huc repetenda, quia cum causa & effectus sint mere relatiua, alterum ab altero certe exponitur, lucemq; accipit, iuxta naturam relatiuorum, quæ se mutuo, definiunt declarant, & constituunt. Quot ergo sunt diuisiones causarum, totidem quoq; partitiones & modos effectuum

Natura re
latiuorũ.

effectuum numeramus, id quod diligentius contem-
planti & conferenti facile patebit ex superioribus.
Itaq; effectus est res consequens à sua causa.

SECUNDO: Ut causa naturalis quatuor sunt Species ef-
fectus, scilicet, Materia, Forma, Efficiens, atq; Fi-
nis, ita Euentus, uel Effectus ducitur alius Materiæ
alius Formæ, alius Efficientis, alius causæ Finalis.
Neq; hæc opus habent longa descriptione, sed pau-
cis exemplis rem agam. Quamquam nihil prohibet
admodū, eundem effectum diuersarum causarū di-
ci, ut domus est effectus materiæ suæ, & ædificato-

Nota.

TERCIO: Effectus materiæ est opus, (ris sui. Effectus
quod ex materia existente consequi, & fieri potest, materiæ.
uel adeo iam consecutum est, sic gladius aut culter
est effectus materiæ suæ, scilicet ferri. Sic fœtus in
utero est effectus materiæ suæ scilicet seminis.

QUARTO: Effectus formæ est opus, uel actio, Effectus
sequens formam cuiusq; rei, adeoq; essentiam rei, ut formæ.
plurimum posse capere est effectus formæ, & figu-
ræ circularis. Ut loqui, uidere, ratiocinari, est ef-
fectus actioq; hominis, quatenus est homo. Ut cade-
re deorsum est effectus lapidis, prout lapis, Album
reddere, uel dealbare est effectus formæ albedinis.
Atq; ita de alijs formis naturalibus & accidētarijs
iudica, quas suus effectus propriaq; actio sequitur.
Et quidem tales effectus formarum sunt ferè natura-
les potentie, uel impotentie in rebus proprie, atq;
harum potentiarum actus & operationes. Quic-

C O M M E N T. P H Y S.

quid. n. agit per suam formam agit, hoc est, ratione essentiae suae, qua sublata intercipiuntur, & cessant istiusmodi operationes. Sicut autem forma est interna causa, sic & effectus formae est uel internus, ut uelle, sperare, timere, intelligere effectus est intra animam, Vel saltem effectus formae, ita cohaeret ipsi essentiae rei, ut separari nequeat.

Effectus
efficientis.

Q V I N T O: Effectus causae efficientis est opus uel actio consequens operationem efficientis actus, & non cessantis, neq; otiosi. Et hunc proprie effectum dici uult Rodolphus. Sic aedificium est effectus aedificatoris. Sic factus est effectus generantis. Sic illustratio est effectus solis. Et huiusmodi effectus ferè sunt potentiarum, & proprietatum actus externi, sicut & efficiens causa est externa, adeo, ut corrupto alterutro, & mortuo, tamen supersit atq; perduret alterum, sicut domus lapidea plerumq; superstes est suo Architectoni.

Effectus
finalis.
caus.

S E X T O: Effectus causae finalis uel ipsius finis, est opus uel actio, propter finem ultimum assequendum effecta, uel exhibita, quod Rodolphus proprie destinatum, isti finem in executione, uel medium quoq; finem uocant, de quo supra cap. proximo, in articulo 6. indicaui. Sic uirtus est effectus propter felicitatem assequendam exhibitus. Siquidem uirtutis actio est ipsa felicitas. Sic studium est effectus & opus destinatum ad eruditionem comparandam tanquam ad finem ultimum, sic etiam quae supra cap. 21. appellauimus

appellavi media efficientia, quandam habent affinitatem cum hoc finali effectu. Nam efficiens mediū, & finis medius, hoc est, destinatus ad causam finalem, & ducens in ultimū finem, iuxta connituntur ad consequendum ultimum, propriūq; finem rei, ut supra ostendi. Sint ergo synonyma finis medius, & effectus causæ finalis. Atq; hæc de quadruplici genere effectuum, prout comparantur ad causas suas in præsens sufficiant.

SEPTIMO: Sic itaq; in genere effectus est Effectus
 pus, uel actio cōsequens actu, uel potentia saltem suā quid.
 causam, ut ex materia otiosa quale est frumentū in
 horreo potest aliquando panis coqui, ex massa autē
 iā præparata, & subacta actu coquitur panis. Nam Regule
 in euentis & effectibus dijudicandis, actum & po- Topicæ.
 tentiam iuxta discernere spectareq; oportet. Sicut
 & dialectici faciunt in sua topica, dicentes. Posita
 causa, poni quoq; eius effectum præsentem actu, aut
 futurum potentia. Contra uero, Negata causa, eius
 quoq; effectum negari potentia futurum. Item, Po-
 sito effectū, eius quoq; causam poni, quod sic uel sal-
 tem fuerit. E contra, Negato effectū, ne gari quoq;
 eius causam actu præsentem. Quarum regularum
 quatuor, exempla sunt obuia meditantī. Loquuntur
 autem de causis effectibusq; proprijs & proximis.

OCTAVO: ut uniuscuiusq; causæ in suo gene- Proprie
 re, unus tantū est effectus proprius & propinquus, tates effe-
 sic contra uniuscuiusq; effectus, in suo genere, una ctus.

tantum est causa propria & propinqua, atq; ut uocant principalis, iuxta unam & eandem utrinq; relationem in suo genere, ut unius edificiij unicus est edificator principalis. Ceterū ut unius causæ sunt plures effectus, in diuerso genere effectuum remoti & improprii, ut uini est inebriare, mederi, sedare sitim, &c. sic contra unius effectus sunt plures causæ, in diuersa genere causarum, remotæ, & impropriæ, iuxta diuersam relationem. Non ergo absurdum est idem esse causam plurium effectuum, id quod uel solius hominis innumeræ artes, actionesq; probant. Et contra idem esse effectum plurium causarum diuersa relatione, ut pomum est effectus materialis sui germinis, & efficientis suæ arboris, & finis generationis pomiferæ. Atq; ita priuata meditatione longe plura oportet inquirere exempla.

D E F O R T V N A.

Caput XXIII.

Opinio= I
nes phi.
lo. de for
tuna.

PRIMO: Illi qui omnia dicunt fato dirigi, hoc est ineuitabili, indissolubiliq; cōnexionem causarum, in rebus tam uoluntarijs, quam naturalibus cuncta fieri necessario, fortunā esse negant, ut Stoici supra cap. 4. Alij contra ut Epicurei, nihil non fortunæ & casui tribuunt, dicentes omnia fieri temere, & fortuito, citra Dei, fati aut prouidentie consiliū, eorumq; cursum. Alij putant fortunam, & casum esse quidem occultam & homini ignotā, adeoq;

adeoq; diuinum quiddam, sicut & poëta, & prophani, ut Plini. in 2. cap. 7. Fortunam dixerunt esse deam gubernantem omnia, cuius arbitrio uoluntur omnia de qua Ouid.

Pasibus ambiguis fortuna uolubilis errat,

Et manet in nullo, certa tenaxq; loco.

Sed modo læta uenit, uultus modo sumit acerbos

Et tantum constans in leuitate sua est.

Et alius qui spiam, inquit,

Hos premit, hosq; leuat, hos deijcit, erigit illos

Cogit & in uarios homines descendere casus.

Peripatetici uero mediam quandam uiam tenentes

IIII

fortunam esse aliquid dicunt, & fortuitos inexpectatosq; euentus, quorum nulla certa causa possit

uideri, & hos quidem accidere in naturæ quoq; cursu,

nedum in uoluntate hominis.

SECUNDO: Antequam definiamus fortunam,

Diuisiones eorū

& casum, uulgatæ partitiones numerantur aliquot.

I quæ fiunt.

Prima, quædam fieri propter hoc, id est, propter finem destinatum,

& iuxta intentionem ac spem efficientis causæ, ut opera impenditur literis, propter doctrinam assequendam.

Quædam uero fieri non propter hoc, id est, non propter finem aliquem, sed

temere incertum euentum, ut cum lapis casu proijcitur,

cum temere cadit tessera uel talus. Secunda

II

diuisio, eorum quæ fiunt propter hoc, & destinate,

alia fieri à proposito, id est, à libero arbitrio, & uoluntate,

uel consilio hominis, ut res artificiales supra

III

pra cap. 10. ut res uoluntarie infra, in 4. cap. 36. & hæc sunt de genere contingentium. Quædam autem fieri à natura, ut res naturales supra cap. 7. & res secundum naturam supra cap. 8. Tertia diuisio, Eorum quæ fiunt à natura, quædā fieri semper, ut manesolem oriri, quædam frequenter, ut pluere nubi lotristiq; cœlo. Quædam autem raro aut tonare, & fulgurare, in bruma.

Fortuna
quid.

TERTIO: Secundum Physicos ergo, Fortuna est causa per accidens, eorū euentuum, qui fiunt nō propter hoc, neq; semper, neq; frequenter, sed raro, in habentibus propositū, & deliberationem. Et dicitur quidem causa per accidens, quia causæ per se sunt tantum quatuor, supra cap. 18. Accidentariæ uero causæ infinitæ sunt, utpote accidētia ipsis causis per se. Sensus autem definitionis breuiter hic est, Fortunam esse causam accidentariam, & uariabilem, quæ temere efficit, & sortitur uarie euentus inexpectatos, neq; ad certum finem destinatos, & qui nō perpetuo, neq; frequentes sed omnino rariores, alio atq; alio modo, accidunt homini, mentis & arbitrij sui compoti, ut si quis fodiens sepulchrum, inuenit Thesaurum, ei dicitur adesse fortuna.

Fortune
significan-
ta. I

Q VARTO: Cauere oportet hic, ne quem uocabuli fallat ambiguitas, cum fortuna significet uarie, scilicet proprie apud Physicos significat causam producentem effectos fortuitos, ut hac in definitione. Et sic iuxta Physicam phrasim uulgo non
satis

satis tritam, Fortuna est plane illud, cui aliquod inexpectatum obuenit, nimirum ipse intellectus practicus hominis fortunati, uel infortunati, adeoq; sic Fortuna est relatio hominis, agentis non ad finem destinatum, sed aduentum fortuitum, & temere cadentem, à quo euentu bono uel malo dicitur homo fortunatus uel infortunatus, neq; hoc absurdum est, ut quidam putant. Nam & alioqui homo dicitur efficiens causa, ut pater sui filij, & filius dicitur effectus patris. Vulgo autem Fortuna dicitur, ipse euentus & effectus fortuitus, ut hic, Fortunam priami cantabo & nobile bellum. Verum huic significato non conuenit definitio data, neq; ad Physicam pertinet hic modus loquendi uulgaris.

D E C A S V.

Caput XXV.

CASVS uocabulum quandoq; est generale, significans & ipsam fortunã, sicut & fortuna sæpe capitur pro casu, apud latinos autores, quorum utrunq; refertur ad genus causæ efficientis per accidens. Ex superioribus autẽ diuisionibus, & definitione, facile patet qd sit casus, & quatenus à fortuna differat, nam, Casus est causa per accidens eorum, quæ fiunt non propter hoc, neq; semper neq; frequenter, sed raro, in nõ habentibus propositum, & deliberationem, ut si tripes proiectus in pedes surgat. Differt ergo Fortuna à Casu per ultimam Dis. inter particulã

Casus quid

C O M M E N T. P H Y S.

- Fortunam & casum.** particulam definitionis, quod casus sit in nō habentibus propositum, neq; deliberationem, ut sunt infantes parui, irrationalia animantia & inanimata, quæ naturali instinctu & impetuantum ducuntur, incerto consilio. Prætereacasmus dicitur accideresæpe in natura, utpote cum monstra nascuntur, quæ uocantur errores naturæ, ut supra attigi cap. quinto, facit. n. casu errorem in natura, sicut fortuna parit errorem in homine, ut cum bonus aliqui grammaticus, tamen barbarissimum uel solocismū loquēdo temere facit. Itaq; error est effectus fortuitus dissimilis, & aberrans ab instituto agentis hominis, uel naturæ. Sic & uoluntatis & artis peccatum uocamus errorem, tanquam naturæ monstrum.
- Monstra.**
- Error.**

D E R E F O R T V I T A.

Caput XXVI.

**Euentus
fortuitus
quid.**

PRIMO: Euentus fortuitus esse effectus rarus, proueniens à Fortuna, uel Casu, præter consilium & spem hominis, uel cuiuslibet efficientis, qui effectus gubernatur, uel solius Dei consilio, uel aliqua causa nobis incognita prorsum. Recte autē dicitur res fortuita euentus rarus, quia rara tantum fortuita dicimus, & inexpectata per antonomasiā. Recte item res fortuita dicitur euentus non otiosus neq; superuacaneus, quem comitari debeat nobile & insigne aliquod bonum & cōmodum. Ideoq; leuissimis offensio pedis ad limen, uel lapidem non dicitur

recte

recte effectus fortuitus. Neq; inuentio obuli aut casu
lami meretur nomen euentus fortuiti. Sic huiusmo-
di frequentes aut etiā superuacanei & otiosi euen-
tus dicuntur aut res secundum naturam aut uolun-
tariæ. Quare & Aristoteles dicit, fortunam & ca- **Aristot.**
sum esse in talibus euentibus, quibus tale cōmodum,
uel incommodum astit, propter quod assequendum,
aut fugiendum consulto ageret efficiens, si præsci-
ret tale quid euenturum esse.

SECUNDO: Duplex est ergo euentus fortui- **Euentus**
tus, scilicet, bonus & malus, Bonum euentum græci fortuitus
uocant ευτυχία, id est, prosperū euentum, à quo **duplex.**
fortunati dicuntur, ut à sua prosperitate Polycrates
dictus est fortunatus, Euentus malus græcis dicitur
δυστυχία nostris infortunium, à quo infortunati,
& infelices cognominantur, ut propter euentum,
quo Polycrates in crucem est actus, uocatus est Po-
lycrates infortunatus, ut apud Herodotum in libro
3. Itaq; res fortuitas appellamus euentus bonos aut **Res fortui**
malos, aut medios quoq; & opera, quæ nō fato pe- **te quæ.**
culiariter, non solito naturæ cursu, neq; contra na-
turam semper, non arte, non libero arbitrio, neq;
consilio hominis accidunt, sed ex occulta quadam
nobis causa, præter expectationem eueniunt.

TER TIO: Fortuna & Casus aliquam cum Fa- **Cognata**
to, Natura, Arte, & Libero arbitrio habent affini- **fortune et**
tatem nō obscure. Quia enim sicut Fatum, ita For- **I casus.**
tuna quoq; non hominis arbitrio, neq; naturæ cur-
su,

su, sed Dei solius nutu cōstat, qui Deus iustis oculisq; iudicijs secunda & diuersa communicat & alternat hominibus & uicissitudines alijs quoq; rebus præter expectationem imponit, adeo ut multa que uulgo esse fortuita putat, illa tamen fatalia potius uocari debeant, ut supra cap. 5. Deinde Natura & Fortuna sese mutuo adiuuat, ut utraq; suos effectus producat facilius, Natura quidem certo inuariabiliq; cursu, doctis hominibus noto, iuxta illud. Fœlix qui potuit rerum cognoscere causas. Fortuna autem progreditur uia incerta & uariabili nobis ignota. Item Fortuna atq; Ars sæpe se mutuo adiuuant, iuxta illud. Ars diligit fortunam, artem fortuna amat. Verum artis uia, certa, fortune aut incerta est. Item Fortuna sæpe Hominis Voluntati inseruit, & quasi supparasitatur plerunq; inscijs & improvidis, iuxta illud, Quo minor intellectus, eo maior est fortuna. Nam prudentissimos quosq; fallit fortuna, & euentus sæpiissime, consilio quodam Dei singulari, qui prudentiam atq; confidentiam hominis immodicā gaudet fallere, sic Ciceronem & Demosthenem, optima consilia sunt frustrata, neq; spei responderunt ipsorum, peculiari aut fato, aut casu. Veruntamen plerunq; fortuna adiuuat quoq; industriam, & experientiam, iuxta illud, cuiq; fortuna fingunt mores sui. Variat tamen in momenta, mirū in modum fortuna, ut Plinius in 2. cap. 7. conqueritur. Et poëtæ hominesq; uulgo, ut recte exclamat

Virg.

Virg. Heu nihil inuitis fas quemquam fidere diuis.
 ludicans sane nihil recte procedere, sine propitia
 Dei uoluntate, gubernantis Fatum, in rebus arduis,
 magnis, & mirandis, Fortunam uero & Casum
 in mediocribus, aut paruis euentis. Et hæc de fortuna
 uacasoq; hæctenus.

DE COMMVNIBVS ET

proprijs Causarum.

Caput XXVII.

P RIMO: Voluit Aristoteles hac tractatione *Vsustra*
 causarum indicare, non solum quomodo una ctationis
 quæq; res fieret ac consisteret, præcipue naturalis, causæ, apud
 nempe suis principijs, causis, & effectis. Verum etiæ Arist.
 am quæ ratione ordinæq; non tantum res naturales,
 sed & aliæ quæcunq; essent inquirendæ, & perno-
 scendæ, scilicet per sua principia, causas, & effectus.
 Nam scire est rem per causas suaq; principia cogno- *Scire quid.*
 scere. Vnde & duplicem scientiam esse dicunt, Vnâ *Scientia*
 à priori, quæ per principia, atq; causas ordine suo *duplex.*
 procedit ad notitiam rei, & effectum, Alteram à
 posteriori, quæ scientia ab effectibus & euentis pro-
 cedit in notitiam causarum, sic de Deo solam hanc
 posteriorem scientiam possumus assequi, nempe ex
 effectis & operibus eius. Atq; ut faciliior & uulga-
 rior hæc est, ita illa quæ à priori dicitur multo est no-
 bilior, difficilior, magisq; solida & homine digna,
 iuxta illud. Fælix qui potuit rerum cognoscere cau-
 sas. Hoc ergo primum est commune causis omnibus *Comune*
 præbere

omnibus præbere se idoneas, ad res perdiscendas recto ordine, & methodo.

Comparatio caus. quomodo ad effectus fieri debet. SECUNDO: Cum demonstratio sit ex primis ueris, hæc certe sunt in primis utiq; ac generalibus causis, ea uero quæ ex primis ueris demonstrata sunt, habent in se causas proximas effectui, & particulares, erunt ergo uniuersales causæ comparandæ uniuersalibus ac generalibus effectis, particulares uero causæ particularibus effectis, atq; item per singulas diuisiones supra ca. 18. ire oportet, qui recte cõparare uelit causas cū suis effectibus. Porro una eademq; res potest uocari forma & finis. Item forma & efficiens. Item effectus & causa respectu diuersorum, nulla tamen res simul formæ & materiæ nomē sustinet. Sed de hoc plura supra uidimus.

Ordo & gradus dignit. caus. TERTIO: in rerum natura nobilissima omnium causarū est forma, id est, cuiuslibet rei essentia. Nam si melius est, uel pessime esse, quam non esse, ut uulgo dicitur ex sententia Augustini, sane constat formam optimam causarū iudicari debere per quam res est præcipue, suamq; habet essentiam. Proximū deinde gradū obtinet finis ipse, quia natura agit potissimum propter finem. Neq; n. efficiens quicquam tentaret uel ageret, nisi aliquem finem & usum inde ex operatione sua speraret, & expectaret. Vnde & illud uulgo dicitur, Deū & Naturam, nihil facere frustra, id est, absq; fine & utilitate. Tertio inde sequitur efficiens, quæ causa si perpetuo otiosa & inefficax

inefficax esset, nunquam materia exerceretur, neq;
formam susciperet: Ergo materia ultimum obtinet 4
locū inter causas, si pro dignitate eas existimemus.

QVARTO: Cum hæc ferè de causis effectisq;
dixisse sufficiat, iam libet ad finem huius tractatus
subtexere Epilogū, pro more, quo repetam prima=
ria ex his capitibus decem, inuenibus notanda, &
ediscenda hoc ordine. Primo: Causæ uocabulū signi 1
ficat tam principia illa, quam causas secundas, ex tracta=
istis principijs primis ortas. Secundo, Causa est res 2
antecedens quam suus effectus sequi potest. Tertio, 3
Causarū diuisiones tredecim sunt notandæ & pro=
be conferendæ earū partes. Quarto, Causæ sunt du= 4
plices scilicet per se, id est, propriæ quarū effectus
non uariant, sed eundem cursum obtinent. Aliæ per
accidens, id est, improprie causæ, & quarum effe=
ctus sunt uariabiles, atq; dissimiles, ut fortune, ut
singularium causarū effectus sunt mere contingen=
tes, aliterq; se habere possunt. Quinto, Causæ per se 5
naturales sunt quatuor, scilicet, Materia ex qua,
Forma per quam, tanquam per essentiam, Efficiens
à quo, tanquam ab autore & effectore, Finis pro=
pter quem sit effectus, propriæ & inuariabiliter,
ipsum nempe corpus naturale, cum suis natiuis ac=
cidentibus. Sexto, Effectus est res consequens ex sua 6
causa antecedente. Sic corpus naturale, id est, sub=
stantia corporea est effectus consequens ex natura=
libus causis suis quatuor ut dixi. Septimo, Effectus 7

Sumam

1 totius
tracta=
tionis
3 caus.

5

6

7

I tot

- tot modis dicitur, quot causa. Sunt ergo tredecim diuisiones effectuum, sicut & causarum, atq; secundum eosdem modos comparandi, sunt inuicem effectus & causa. Octauo, de causis effectisq; proprijs & proximis uniuersalibus in genere loquitur phisicus, quia singulares causæ, & effectus sunt uariabiles, & alioqui ab arte remouentur. Nono, Fortuna est uariabilis causa euentuum, qui raro præter spem accidunt homini. Decimo, Casus est uariabilis causa euentuum, qui raro præter expectationem accidunt illis, qui rationis usu carent, uel bruta aut inanimata sunt. Vndecimo, res fortuita est euentus inexpectatus & rarus, qui nõ propter finem destinatus accidit sed temere. Duodecimo, cõmunia & propria causarum officia. Item quatenus inter causas uel effectus cõueniat aut discrepet, ex suo cuiusq; capite speciatim uideri potest, & intelligi, sed etiã priuata meditatio tam utili necessarioq; tractatui causarum & effectuum accedat, & adhibeatur à studiosis. Nobis. n. in hunc modum de principijs, de causis, de effectibus, satis dictum esse uidetur, quantum attinet ad hunc cõmentarium, plura. n. ab Aristotele ipso, & ab alijs commentarijs debent inquiri, qui iustis uoluminibus talia sunt prosecuti. Et hæc de duobus generibus naturæ, scilicet de principio, & causa dicta sint, quorum est in definitione naturæ prima mentio. Inde uero quæ ad differentiam proprietatemq; naturæ spectant breuiter explicanda, qui-

bus expositis huic primo commentario finis erit.

D E A C T V.

Caput XXVIII.

PRIMO: Quoniam in definitione Motus, loco generis ponitur actus, & differentie uice ibidem fungitur, esse in potentia, comode non potest omitti tractatio, de Actu, & Potentia, cum fiat utriusq; frequentissima mentio apud Aristotelem, aliosq; peripateticos. Itaq; quam Aristoteles nouate ἐνδελέχεια vocat, & crebro utitur in Physicis, & per tractat ferè in nono metaphysices libro, eam Cicero continuatam motionem, nostri cum Boetio actū, Argyropilus & Albertus perfectionem uocant, ut est apud Policianū in miscellaneis cap. primo. Nulla uero istarum interpretationum ualde aberrat, si quis comode & æquabiliter accipiat. Nam & ipse Aristoteles non uno significato usurpat uocabulum ἐνδελέχεια, quæ aliter hic in definitione motus, quam in definitione animæ infra in quarto cap. primo significat.

SECUNDO: Nomen ergo actus, uel ἐνδελέχεια, trifariam intelligitur. Nam primo generaliter significat essentiam cuiuslibet rei qualemcunq; existētis quoquo modo. Sic & ipsa materia prima. Sic res imaginariæ, & insensibiles. Sic spiritus, nedum res materiales, & corporeæ suum actum habere dicuntur, id est, qualemcunq; essentiam, atq; hoc modo actus est unum de transcendentibus plane

Cur de actu & potentia hoc loco tractet.

Actus
1 significata.

synonymum enti, uel rei, neq; proprie definiri potest, sed ad metaphysicum spectat, ut in libro nono metaphysices. Secundo: Actus significat formā adeo à qua procedit operatio uel in qua forma est illa continuata motio, id est, naturalis actuositas, quam formam alioqui uocant actum primum, cui proprie conuenit nomen perfectionis, quia perficit & materiam, & rem. Et efficit suas actiones, remq; facit actuosam. Atq; ita ἐνδελέχεια est plane synonymū nomen ipsi formæ primæ supra cap. 15. uel secundæ, supra cap. 20. Sic anima dicitur actus hominis, id est, forma perfectioq; hominis, à qua emanant operationes uiresq; humanæ. Tertio, Actus significat continuā motionem istam primi actus, id est, formæ cuiuslibet actuositatem natiuam, id est, actionem, uirtutem, uim, operationem, quæ emanat à forma. Sic uires animæ & potentie eius, uocantur ἐνδελέχεια. Atq; hanc quidem actuositatem alij Philosophi, appellant ἐνέργεια, id est, efficaciam operandi, uel efficacem operationem. Et Aristoteles ipse hanc eandem uocat nunc ἐνδελέχεια nunc ἐνέργεια. Sic & motus dicitur esse actus corporis naturalis, id est, efficacia & actuositas, ad obeundam uariam uicissitudinem, ut sic aut sic mutetur corpus. Et diligenter aduertere oportet hoc discrimen, quia actū in secundo significato physici nominant actum primum, ἐνδελέχεια primā. In Tertio uero significato actū uocant ἐνδελέχεια secundam, actū secundum, id est,

anima secundus
actus

ἐνέργεια.

Motus.

Actus primus.

Actus secundus.

est, uim & uirtutē actuosam progredientem à for-
 maei, tanquam ab actu primo. Primum uero signi-
 ficatum ἐνδελέχεια non pertinet ad physicum, sed
 ad metaphysicū, ut dixi. Sicut & alia transcenden-
 tia, & quaecunq; extra materiam tanquam non cor-
 ruptibilia, uel mobilia considerantur. Verū ut quæ-
 que res aut est substantia aut est accidens, ita quæq;
 ἐνδελέχεια prima, id est, forma, aut est substantiæ
 ἐνδελέχεια, aut accidentis ἐνδελέχεια in primo si-
 gnificatu. Sed in tertio significato ἐνδελέχεια non
 forma, id est, actus secundus est mere accidens pro-
 prium, inseparabile, uel separabile, nempe effica-
 tia, & operatio substantiæ uel accidentis.

cundus.
 Actus pri-
 mi signif-
 non perti-
 net ad Phy-
 si.
 Actus pri-
 mus du-
 plex.
 Actus sec-
 est acci-
 dens.

TER TIO: Actus alius est perfectus, plane se-
 paratus à potentia & ab otio immunis, ut deambu-
 latio est actus secundus in iam deambulante, ut ægri-
 tudo est actus in iam ægrotante. Alius est actus im-
 perfectus uel mixtus nondum separatus à potentia
 prorsum, sed otiosus aliquantulū, & hæc est dispo-
 sitio proxima ad actum perfectū, & inceptio quasi,
 qualem habet instructus iam ad deambulandū uel
 incipiens deambulare, qualem habet iam dispositus
 ad ægritudinem proximam, uel incipiens ægrotare.
 Et hunc imperfectum actum grammatici uerbis
 inchoatiuis significāt, ut calefcere, frigescere. Per-
 fectus uero actus signatur inchoatiuorum uerbis
 primitiuis, ut calere, frigere. Atqui motus ipse est
 actus imperfectus, ut patebit infra cap. 30.

Actus du-
 plex.
 Actus du-
 plex.
 Nota.
 Motus.

Potentia
quid.

Subiectum
cessans
quid.

PRIMO: Potentia estabilitas subiecti cessantis, ad actum primum, uel secundum suscipiendum. Et cessans subiectum, appellatur otiosum, quod priuatum est actu primo, aut secundo, habens tamen habilitatē eius suscipiendi, ut faber die festo cessans ab opere, & otiosus, tamen habilitatē fabricandi retinet, id est, tamen est faber potentia, licet tum absit ei fabricandi actus. Sic materia adhuc rudis, & informis, hoc est priuata formis, tamen habet potentiā, hoc est, habilitatem ad formam suscipiendam, ut supra satis ex cap. 16. & 14. patuit.

Potentia
signifi-
cata.

- SECUNDO: Sicut actus, ita quoq; potentia dicitur trifariam. Primo. n. potentia dicitur in eo esse, quod tamen adhuc neutiquam est, ueruntamen fore potest aliquando. Sic Antichristus est in mera
2 potentia. Deinde potentia dicitur quod est quidem, sed tamen etiam in mera potentia, id est, sine forma, ut materia prima respectu formarū, supra cap. 14.
3 Deniq; potentia dicitur ei adesse, quod operari aliquid, & actum consequi potest, non difficulter, uel saltem non impossibiliter, ut in forma, in habitu, in dispositione, quæ facile sequitur sua cuiusq; actio, Atq; ita Motus dicitur eius rei Motus, quæ habet potentiam in secundo, aut tertio significatu.

Potentia
triplex.

- TERTIO: Itaq; triplex est rursum potentia, scilicet, uel ad formam substantialem, utpote in materia

teria prima uel secunda, ita semel habet potentiam ad formam foetus, atq; hæc in generatione, & corruptione est. Deinde potentia est ad formam accidentariam suscipiendam, ut in augmentatione, diminutione, & alteratione. Deniq; potentia est ad situm, & prædicamentum ubi, ut in motu locali, sic qui supra stat potest descendere. Atq; hæc tertia, Circumcōprehendit potentiam rei, ad alia quoq; accidentia externa, quæ circumstantiæ uocantur.

Q V A R T O: Porrò sunt quædam res in solo actu, ut Deus, angeli, Anima, qualia uocamus immutabilia, uel incorruptibilia, ut & cœlū stellæq; sicut & accidentia immaterialia. Aliæ uero res partim sunt in potentia, partim in actu, quæ dicuntur moueri secundū potentiam & non moueri, sed quiescere secundum actum, ut ouum respectu formæ suæ iam est in actu, sed respectu formæ pulli nascituri, est in potentia. Atq; in hunc modum de qualibet materia secunda oportet iudicare, supra ca. 19. Aliæ res sunt in mera potentia, nempe materia prima ut supra cap. 14. dixi.

Q V I N T O: Adhuc potentia alia est Propinqua, alia Remota. Propinqua est ea, quam mox & facile sequitur actus, aut forma sua, ut Embrio habet potentiam propinquam ad actum, id est, ad formam foetus, deinde foetus habet potentiam propinquam ad suum actū, id est, ad formam pueri nascituri. Sic diligenter addiscens habet potentiam propin-

1 Res tripliciter sunt.

2

3

Potentia
1 rursus
triplex.

- pinquam ad actum suum, id est, ad doctrinam per-
- 2 cipiendam. Remota potentia est, quam difficulter
 & tarde sequitur actus suus, ut in cera est potentia
 propinqua ad liquefactionem, uerum in silice aliò-
 ue duro lapide, est potentia remota ad liquefactio-
 nem, quia lapides pleriq; non nisi plurimo igne li-
 3 quescunt. Potest etiam quædam appellari potentia
 remotissima, quæ ferè nunquam suscipit formam,
 aut actum uel saltem rarissime. Sic cœlū habet po-
 tentiam remotissimam ad quietem, id est, ad statio-
 nem. Sic mula habet potentiam remotissimam ad
 pariendum, atq; hæc potentia nihil admodum dif-
 fert ab impotentia, & inhabilitate, iuxta illud quod
 uulgo dicitur, frustra est potentia quæ nunquam re-
 ducitur ad actum,

D E M O T V.

Caput XXX.

Motus
 signif. 1
 apud phy.

PRIMO: Motus physica phrasi, est simplicia
ter progressus de una forma in aliam. Et Mo-
 uere, est rem transmutare, ex una forma in aliam.
 Sicut Moueri est progredi de una forma in aliam.
 Et hoc intellige, de forma, siue substantiaria, siue ac-
 cidentaria, sensibili, aut insensibili, materiali, uel
 immateriali. Sic etiam à Cicer. Affectus, ut Timor,
 Dolor, Læticia, Spes &c. uocantur Motus animi,
 eo quod animus male affectus, mutetur in aliū qua-
 si habitum & formam. Et hæc est prima, generalis-
 sima

Affectus
 cur motus
 animi,

sima significatio Motus. Nam secundo, Motus gene-
 raliter significat, mutationem subiecti materialis,
 id est, corporis in formam secundum substantiam,
 uel accidens. Tertio autem, proprie Motus signifi-
 cat, continuam mutationem corporis, secundum qua-
 litatem sensibilem, quantitatem, et locum, atque se-
 cundum operationes, uirtutesque istorum acciden-
 tium. Et sic Generatio, corruptioque non est motus.
 Tametsi definitio insequens, conuenit secundo, et
 tertio significatui. Quod uero uulgus intelligit no-
 mine Motus, tantummodo lationem illam, qua fer-
 tur corpus in alium atque alium locum, nihil ad hoc
 caput admodum pertinet. Sic ergo Motus, ipsa mu-
 tatio corporis naturalis continua, secundum sub-
 stantiam, uel accidens sensibile.

Motus qd
 uulgo si-
 gnificet.
 Motus qd.

SECVNDO: Quæstionē difficilem et ab Ari-
 stotele exagitatam contra philosophos antiquos.
 An sit Motus, hic tractare nolens, remitto uos ad
 cōmentarios libri tertij Physicorum. Cæterum phy-
 sicus omnino præsumit esse motum, sicut et natu-
 ram, adeo, ut neget eos carere sensu cōmuni et ho-
 minis captu, nedum philosophos esse qui dubitent
 serio, Vtrum sit Motus an non.

An sit mo-
 tus.

TERTIO: Definitiones ipsius motus uulgo
 quinque traduntur synonymæ, et eodem propemo-
 dum sensu. Prima uulgatissima. Motus est actus eius,
 quod est in potentia; quatenus est mobile. Hanc isti
 sic efferunt. Motus est actus entis in potentia in quan-

Definiti-
 ones mo-
 tus quin-
 que.

- 2 tum est huiusmodi. Secunda, Motus est actus imper-
 3 fectus ad terminum, id est, ad formam substantia-
 4 lem, uel accidentariam, uel ad locum. Tertia, Mo-
 5 tus est actus corporis naturalis, quatenus est mobi-
 le. Quarta, Motus est progressus subiecti mobilis,
 de potentia ad actum continuo & non subito. Quin-
 ta, Motus est actus continuus, quo existente, adhuc
 tamen aliquid eius superest.

Primæ &
 tertiæ defi-
 nitionis
 expositio.

Q V A R T O: Definitionis primæ atq; tertiæ
 ante aliâs obseruandæ, hic ferè sensus est. Motus est
rei naturalis, plerunq; imperfecte, quæ tamen po-
 test perfici, progressus, à pristina forma, substantiæ,
 uel accidentis sensibilis, ad nouam formam, quate-
 nus ea res est mutabilis, & mobilis, habens potenti-
 am & habilitatem, ad suum terminum, id est, ad for-

Exem-
 pla.

- 1 mam acquirendam. Vt pullificatio est progressus
 2 oui nondum pulli, ad formam pulli. Vt calefactio in
 3 aqua est progressus aquæ à frigido in calidum. Vt
incrementum pueri est progressus à minore & pue-
rili statura in maiorem quantitatem. Et sic de alijs

Defini. 2
 explica-
 tio.

exempla quære. Secunda definitio patet ex fine su-
 pra cap. uicesimo octauo, ubi dixi motum & actum
 imperfectum, esse inceptionem quandam, progre-
 dientis corporis ad aliam formam, tanquam termi-
 num. De quo infra eodem, cap. tricesimo septimo.

Defini. 4. Quarta autem & Quinta definitio, infra eodem
 & 5. expli cap. tricesimo secundo, declarabitur.
 catio.

Q V I N T O: Materia ipsius motus improprie
 dicta

dicta, circa quam uel in qua uersatur & exercetur **Materia**
motus, est quodlibet mobile subiectū, id est, corpus **motus**.
naturale, quod mutationem subire potest. De quo
 infra eodem cap. tricesimo sexto. **Forma motus nula** **Forma**
 la est sensibilis, sed ea tantum quæ ex definitione & **motus**.
 nomine patet, cum motus sit relatio concepta ani=
 mo, & cogitatione, quando cōparat mobilia ad mo=
 tum. **Efficiens ipsius motus est** Motor primus, id est, **Efficiens**
 Deus & Motores secundarij, ut cœlū, stellæ, astra, **motus**.
 cœlestes influētiae, ut natura, ut efficientes proprij,
 & propinqui, cuiusmodi ueniunt appellatione mo=
 uentium, de quibus infra eodem cap. tricesimo quin=
 to. **Finis autem ipsius motus est**, terminum ad quem **Finis mo**=
 cōsequi, & terminum à quo omittere, hoc est, nouā **tus**.
 formā induere, pristina exuta. De quibus infra eodē
 cap. 37. Sic ergo requiruntur ad quemlibet motum **Ad quem**=
 hæc quinque, scilicet, Mobile subiectū, Mouens, Ter=**libet motū**
 minus à quo, Terminus ad quem, tempus. De quo in=**quinque**, re=
 fra eodem cap. 41. Locum autem & uacuum sunt **quiruntur**.
 circumstantiæ quædam motus, infra eodem cap. 38. **Circūstan**=
 & 39. Cæterum effectus ipsius motus totidem sunt **tiæ motus**.
 uidentur amissiones, & acquisitiones formarum, **Effectus**
 hoc est, quot sunt rerum naturalium mutabilitates, **motus**.
 uicissitudines, quæ indies in hoc uniuerso aliās atq;
 aliās formas amittunt uel acquirunt. **Proprium er**= **Proprium**
 go ipsius motus officium est, Mobile suum deducere **officium**
 uel ad perfectionem, uel ad corruptionem, **Quana**= **motus**.
 quā reuera Generatio unius, est corruptio alterius.

Et

Et contra. Corruptio unius est generatio alterius.

**Acciden-
tia motus.**

SEXTO: Accidentia motus sic inquiruntur breuiter, nempe, Motum continuum esse oportere, & non interruptum, neq; impeditum, alioqui enim mobile non pertingit suum terminum, ad quem fertur, id est, non assequitur appetitam formam, ut apparet in germinibus arborum, quæ si frigore aliâue intemperie decutiuntur aut marcescunt, fructus non generantur arborei. Deinde oportet motum esse unum numero, hoc est, eidem & uni indiuiduo inesse iuxta illam catholicam. Actiones & passionēs sunt singularium, non uniuersaliū. Sicut ergo motus est unus numero in indiuiduis, sic & forma acquirenda per motum, est indiuidua, hoc est, destinata & finita certo tempore, locoq; intra quæ suum uestiat indiuiduum. Nam alioqui mutationes rerum essent cōfusæ, neq; doctrina uel experientia depræhenderentur, nisi sensu perciperentur sigillatim. Reliqua accidentia motus iā patebunt ex diuisionib. ipsius.

**Diuisiones
motus.**

SEPTIMO: Possent quidem plures diuisiones motus numerari, sed nos uulgatissimas tantum hic persequemur. Est ergo diuisio prima. Motus alius est per se et proprius. Vt cum subiectum mobile, id est, corpus mobile ad formam nouam substantiæ uel accidentis uel ad locum mouetur & progreditur, ut cum

**Motus
per se.**

**Motus per
accidens.**

Motus.

dico liquefactile liquefcit, fusile funditur. Alius est motus per accidens, quo aliquid mouetur, non quidem suo, neq; proprio, sed alieno motu, & hoc bifariam.

Primo

Primo quidem, sicut forma accidentaria cū corpore simul mouetur, & simul cū homine moriente interit, & corrumpitur sanitas, cōplexio, calor, humor, spiritus uitalis, quæ erant in corpore uiuo, ut simul cū homine eunte, mouentur etiam albedo, statura, cōplexio, habitus eiusdem hominis. Similiter cum dico. Marcus frigescit, Tullius calescit, Lucius durescit, & similia. Sic ergo iuxta uulgatū dictum. Motus nobis mouentur omnia quæcūq; in nobis sunt accidentia. Secūdo quidem, Motus per accidens est, quo pars mouetur ad motū sui totius, ut caput, manus, pedes, mouentur corpore ^{mouente} ~~ante~~, folia & rami mouentur cum arbore. Et ualet hæc diuisio ad hoc, ut proprium cuiusq; rei motus, uel mobilis, spectemus & inquiramus motum, ac progressum, nō accidentariū. Quia mutatio per qualibet accidentia est infinita: Sicut & singulariū motus est infinitus, propter innumeram, & infinitam multitudinem accidentium, & indiuiduorū. Iam uero infinita & singularia sunt ab arte remota, nisi uatenus exempli & experimenti causa præceptis adhibentur.

Secunda diuisio. Species motus numerantur sex, scilicet, Generatio & Corruptio, ad prædicamentū substantiæ. Augmentatio & Diminutio ad prædicamentū quantitatis. Alteratio, ad prædicamentū qualitatis solum in tertia specie, quæ uocatur qualitas sensibilibis, hoc est, quæ exterior et tantum sensu percipitur, ut color uisu, sonus auditu, sapor gustu, odor olfactu.

I per accidens bifariam fit.

Vulgare dictum.

2

Vfus huius diuis.

II Diuis. motus.

Gener.

Corrup.

Augmen.

Diminu.

Alteratio in qua spectu

ciequali- Etu, qualitas prima secūda sensibilis tactu, ut in prin
 tatis. cipio septimi Physicorū Aristoteles indicat. Sexta
 Latio. species est Latio, id est, motus ad locum. De his si-
 gillatim infra in secundo, cap. decimo tertio, & se-
 Motus ad quentibus, dicetur. Ceterū ad reliqua prædicamen-
 reliqua ta non est proprie motus, sed per accidens tantum,
 prædica- quod ut intelligi debeat consule cōmentarios. No-
 menta. stri uocant motū ad alia prædicamenta mutationē
 secundum circumstantias, & uicissitudinem quan-
 Gener. & dam externam iuxta circumstantiam. Imò & Gene
 Corru. mo ratio Corruptioq; ad prædicamentum substantie,
 tus. proprie nō uocantur motus, sed mutatio, apud Phy-
 Species mo sicos. Et istæ quidem sex species motus, subalterne
 tus pluri- sunt, quia tanquam genera comprehendunt intra se
 mæ. longe plurimas species, quarum tot sunt, quot una-
 quam formæ acquiri aut amitti possunt, in substan-
 tia, uel accidente. Quæ quidē propter inopiam lin-
 guæ, proprijs uocabulis carent, fingenda erūt ergo
 huiusmodi. Vt pullificatio, pirificatio, & similia, ut
 augmentatio, pedalis, bipedalis, uncialis, denaria,
 uicenaria, ut albificatio, denigratio, humectatio, ca-
 lesfactio, sic de colore, odore, sapore, sono, sic de qua-
 litatibus primis & secūdis, effingere oporteret spe-
 cierum & mutationum nomina, nisi ista uocabulo-
 rum nouatio offenderet aures. Præstat ergo peri-
 phrasi qualicunq; talia circumscribere potius, quā
 latinæ linguæ castitatem temere contaminare.

OCTAVO: Motus est aut Naturalis, aut Animalis aut Violentus. Naturalis est ille motus, qui habet suum principium intra se à natura sua, atq; de hoc proprie loquitur definitio Naturæ, cum huius sit ea principium & causa, efficiens generationem & corruptionem, & cæteras species. Et hic motus in principio est remissus ac debilior, subinde uero et in fine est omnino fortior, ut experiëntia docet in corruptione, quæ primo sensim incipit, & in fine est uerberientissima, quoad erumpat quasi in neruum, sic à leui incommodo ingrauescit morbus, quoad mors occupet corpus. Animalis motus est, qui fit ab ipsa anima in corpore animato, utpote operatio animæ uel actus secundus animæ de quo infra in quarto ca. 1. & 3. Et hic in principio & fine est remissior, & in medio est fortior, ut in morbis non letalibus accidere uidemus, ut in pueris & senibus idem euenire uidemus, Sic & affectus & appetitus animi, in principio sineq; remissiores sunt. Violentus motus est, cuius principium extrinsecus accidit, nõ supeditans internam uim rei motæ, ut cum sagittator emittit sagittam, ut cum aliquis proijcit lapidem sursum. Et hic in principio est fortior, in medio uero remissior & in fine debilis, ut patet de ictu pugni. Huius autem uolenti motus uulgo quatuor species numerantur, scilicet, Pulsio, cū aliquis à se dispellit mobile, ut est Percussio, Iaculatio, Vulneratio, Protrusio & similia. Secūda est Tractio, motus uiolētior & uelocior alicuius

III Diuina
1 sio motus.

Prop. motus natur.

2

Prop. motus animal.

3

Prop. motus uiol.
Motus uiol. spec.

alicuius mobilis, quod adheret attrahenti se. Et in hanc refertur inspiratio, id est, aëris attractio, & respiratio, id est, aëris remissio. De qua infra in 3. ca. 38. Huc refertur & reciprocatio, qualis est motus radiorum textoris, qui reciproce iaciuntur per stamen, & uibratio, sicut uibratur gladius uel hasta, aut baculus. Tertia est uectio, cum aliquid mouetur non per se, sed per aliud, ut in curru, sedens, uel naui, uel equo, mouetur ad motum currus, nauis, uel equi. Quarta est Vertigo, sicut rota circumagitur, uel lapis molaris. Et hic motus est compositus, ex pulsione, & tractione.

4. Diuis.

motus. 1

AD VLTIMUM: Motus alij sunt contrarij, nempe in contrarijs formis, ut à sano in ægrum, ab albo in nigrum, à calido in frigidum, à graui in leue &c. Alij sunt diuersi, uel medij motus, non in extreme pugnantibus sed diuersis formis, & disparatis. Vt ex albo fieri fuscum, ut calefactio, & tepescfactio. Alij sunt motus specie similes, numero autē differentes, ut nasci hunc equum, & nasci istum equum. Et quidem hæc comparatio motuum aperte admonet, quæ mutationes eidem subiecto absint, uel absint commode.

DE INFINITO.

Caput XXXI.

PRIMO: Tractatus de infinito prolixior est quidem quam utilior iuuentuti, in tertio Physicorum Aristoteli. qui differens de motu, de tempore, huius

huius quoq; longiorē facit mentionem, magis propter refutandos alios, inepte definito & infinito loquentes, q̄ quòd magnopere profint discentibus ea. Ceterū omiſſis iſtis, definitionem tantū attingam.

SECUNDO: Infinitum eſt, cuius quantitatem Infinitum accipiens ſemper aliquid ultra accipit, hoc eſt, inſi- quid.
nitum eſt res, cuius quantitatem dimetiens aliquis, uel numerans, tamen ſemper inuenit aliquid eius, quod ſuperſit. Vt cum infinitam pecuniam metapho- rice dicimꝰ eſſe Cræſo regi, ſignificamus ei ſemper aliquid ſuper fuiſſe pecunie quantumlibet illius abſumpſerit, uel erogauerit. Verum tale infinitum actu nullum eſt in rerum natura, præter ſolum Deum infinitum, & immenſum, tametſi Aristo. mobilitatem cœli & tempus, atq; adeo mundum, & nature curſum, eſſe dicat infinitum alicubi, quatenus credit iſta nunquam cœpiſſe, neq; deſitura unquam. Sed hoc non arguit quicquam eſſe in natura inſinitum actu, cum præterita & futura ſint in mera potentia, & ſolum præſens, atq; ipſum NVNC, id eſt, momentum, uel punctum præſentis temporis, eſt in actu quàm breuiſſimo.

TERTIO: Finitum eſt cuius quantitatem dime- Finitum
tiens, ad finem & ad terminos deniq; menſurando quid.
peruenit, ſic quodlibet corpus eſt finitum actu, nam
& ipſe Mundus eſt infinitus, ut infra in 2. ca. 1. oſten- Mundus,
detur, & quælibet adeo quantitas eſt finita actu
adeoq; Motus ipſe uniuerſalis & ſingularis, non Motus.

COMMENT. PHYS.

est infinitus actu, sed finitus, quia certo temporis spacio describitur, & definitur. Vt infra eodem ca. 41. patebit.

DE CONTINVO.

Caput XXXII.

Diuisio
Eorū quæ
sunt.

PRIMO: Eorum quæ sunt quedam in eodem loco uel subiecto sunt, & dicuntur hæc simul esse, ut forma hominis, ut doctrina, dignitas, auctoritas, aliaq; accidentia, possunt in eodem subiecto esse simul, ut in Marco Cicerone, Iulio Cesare, & ex horum genere, sunt hæc tria, scilicet, Continuum, Contigua, & Consequentia. Quædā uero sunt in alio loco uel subiectis diuersis, & hæc dicuntur non simul esse, ut Eloquentia in Cice. Malicia in Catilina, graue in lapide, leue in pluma, & ex horum genere sunt hæc tria. Discontinuum, Separata uel Seiuncta. & Non coherentia uel Dissita. Ex his autem adhuc quedam accidentia motus inquiruntur.

Continuum
quid.

SECUNDO: Continuum est id cuius partes copulantur ad communem terminum non separate, sic puncta copulata continuant lineam, sic superficies continuatur à lineis, sic corpus habet continuas superficies. Motus ergo cum sit idem numero, quilibet, ut supra diximus, proprie cōtinuus est, habens principium, medium, & finem, minime interrupta, alioqui enim si interromperetur paulisper quiete, nō unus, sed plures diceretur motus, sicut & si quis

Motus.

uno

uno inflicto uulnere paululum interquiescens, alterū infligat, non una sed plures erunt plagæ. Requiritur ergo ad continuum motum tria. Primū: Ne fiat in instanti uno, id est, in uno momento, uel puncto temporis, quia natura cuiuslibet motui descripsit iustum spacium temporis, generandi, corrumpendi &c. Non. n. subito nascuntur homines naturaliter in uno momento, ut terrigenæ fratres armati in cōspectu Iasonis & Medæ, apud Ouid. in Metamor. lib. 7. Secundū, ut nulla intercedat cessatio, aut quies, mediumue spacium aliud, ut si quis de gradibus præcipitatus quiescat paululū in medio aliquo gradu, priusquam in imo defederit solo, ille motus non unus sed plures sunt motus. Tertium, ne ad alium finem quā destinatum primo feratur, ut si quis appetat potiri Glycerio, deinde Philenio, demū Thaide, aut Pamphila, non erit unus motus libidinis, sed quatuor motus, neq; semel tantum sed quater ille peccat, appetens quatuor mulieres, quamuis eodem spacio temporis. Itaq; Generatio & Corruptio sunt motus continui & perpetui, quoad peruentum sit ad terminum ad quem, quia Natura nequit interquiescere, neq; interrompere cursum suum, sicut & Sol nunquam interquiescit. Ergo motus naturalis est non nisi corporum eorum quæ habent partem & medium, id est, quibus adesse potest principium generationis, mediū, & finis generationis, & cæterarum specierum motus. Ideoq; Incorruptibilia Incorruptibilia &

ingener. dicuntur immobilia. Sicut & ingenerabilia, nisi
cur ī mobi. locali motu uelimus ista appellare mobilia loco.
Vsustra= TERTIO: Quæ ab Aristot. de infinito & con-
stat. de in= tinuo disputantur, ad hūc proprie usum pertinent,
finito & ut sciamus motum quemlibet esse unum, in i. 10 sub-
continuo. iecto mobili, ad unam formam acquirendam conti-
Contigua nuo, definitoq; & descripto temporis spacio, ut in
quæ. fra eodem ca. penult. Cæterum Contigua sunt quo-
Consequē= est contigua septimæ. Verum Consequentia sunt
tia quæ. quorum diuersa sunt media, neq; termini se contin-
Proprie= uel sextam. Quamuis autem continuum sit diuisi-
tas conti= bile secundum potentiam in alia diuidua, tamen nō
nui. est ex indiuisibilibus actu, neq; est infinitum actu,
Axioma. ideo neq; motus neq; tempus est infinitū. Quia Na-
 tura non admittit infinitum.

DE DIUIDVO.

Caput XXXIII.

Diuidu 1 **P** RIMO: Diuiduū, quod aliās diuisibile uoca-
um quid. tur, est quod in suas partes diuidi potest, ut po-
 te quantitas cōtinua uel discreta, & ad instar quan-
 titatis, alia quoq; diuisibilia, in suas partes secan-
 tur, & hæ partes rursum in minutiores partes scin-
 duntur, & adeo in momenta & puncta minima.

Atq;

Atq; sic Tempus & Motus uocatur diuidua. Deinde uero Diuiduū dicitur id, quod non est continuū, & cuius partes non sunt continuæ, sed ab inuicē se iunctæ, & aliquo medio distantes, ut corpus lacertatum ac discerptum, sic neq; motus unus, neq; tempus sunt diuidua, sed continua, ut dixi. Et in hoc secundo significato diuiduum idem est quod discontinuū.

SECUNDO: Indiuiduum quod & indiuisibile uocatur aliās, est quod reuera nequit in minorem quantitatem aut aliquas partes secari, ut in quantitate continua punctum, in tempore momentum, in numero unitas, & sic motus nō est indiuiduus, quia in suas partes continuas, scilicet principium, medium, & finem, diuiditur. Deinde indiuiduum quoq; uocatur, quod in plura media nequit diuidi, ad diuersos fines tendentia, sic continuum est indiuiduum, sic forma, sic motus, sic tempus, sic quies, sic corpus, sic alia huiusmodi, sunt indiuidua & continua, nam si diuiderentur non cohærerent amplius, neq; unum sed plura fierent. Et in hoc caput referre possumus uocabula illa diuidentia totum in suas partes ex Budeo de Asse, qualia sunt uncia, sextans, triens, quadrans &c.

DE QUIETE.

Caput XXXIII.

PRIMO: Quietis uox trifariā significat. Nā uulgo cessationē ab opere uocamus quietem, & ocium. Deinde ueteres Philosophi Quietem appellant

1 Indiuiduum quid.

2

1 Quietis accep.

COMMENT. PHYS.

pellant statum, & perfectionem rei consecutæ suam formam. Deniq; Aristot. tum perfectionem istam, tum motus ipsius cessationem & absentiam, vocat quietem, similitudine sumpta à sermone uulgari, formis. n. & actibus iam consecutis & presentibus cessat, id est, quiescit motus. Quiescere ergo non est moueri & non progredi amplius in aliam formam, sed in presenti iam forma tanquam in statu suo consistere, & perdurare, sic ouum manens ouum quiescit, quod ad pullificationem inclinans dicitur moueri.

Quiescere
quid.

Quies
quid.

SECUNDO: Quies est priuatio motus in eo subiecto cuius habilitas potentiaq; est ut moueatur, & tamen non mouetur actu, sic hyberno tempore quietem agunt arbores à fructificatione, & in aestate demum mouentur, id est, fructificant, sic nos quoque ad uiuimus quietem agimus respectu corruptionis. Cum uero quies & motus sint priuatiue opposita, debent pleraque ex cap. 30. huc quoque referri. Quia oppositorum est eadem ratio & doctrina, sicut ergo quippiam à motu dicitur mobile, sic à quiete dicitur immobile uel stabile.

Motus &
quietis du-
plex respe-
ctus.

TER TIO: Sicut Motus ita & quies habet duplicem respectum uel relationem. Primo enim quies in termino à quo dicitur atque ita est mera priuatio, adeoque nihil est in ipso mobili antequam incipiat moueri, ut in grano tritici adhuc iacente in horreo nondum semine mera est priuatio seminis. Secundo, quies in termino ad quem dicitur plane ipsa perfectio,

perfectio, motum secuta & acquisita per motum, sic quies est in pomo maturo & ab arbore decerpto, quod habet suam formam pomi & perfectionem statumq; pomi.

Q V A R T O: Rursum sicut motus ita & quies est triplex, scilicet, Naturalis quies est quares in sua forma locoue quiescit & perdurat, ut homo in sua forma humana, terra in centro, ignis in sublimi, & de hac proprie loquimur hoc capite. Animalis quies est qua uiuum aut animal cessat à suo motu naturali, ut dormiēs quiescit interim ab appetitu & progressu. Violenta quies est qua res naturalis quiescit & consistit in noua forma aut in non suo loco. Vt si corpus aliqua arte dealbaretur, signis sit in centro, si homo pendeat in sublimi, atq; hæc plane est accidentaria. Reliqua ex capite 30. de motu huc repete.

Quies
1 triplex.

2

3

DE MOVENTIBVS.

Caput XXXV.

P R I M O: Satis esset quidem in superioribus dictum de causis efficientibus motum, & de his quæ moueant, progrediq; & mutari faciant corpus naturale mobile, sed adiuuāda memoriæ causa quædam hic repetam uulgata, ex cap. 3. 6. 12. 18. & 30.

Mouens ergo est causa efficiens adeoq; motor ciens quemlibet motum, & mutationem afferens ipsi mobili, ut generans corrumpens &c. sunt ergo mouentia quinq; tanquam autores cuiuslibet mutatio-

Mouens
quid.

Mouētiāq;

- 1 nis in corpore naturali, scilicet, Mouens primum infinitum immobile, hoc est, ipse Deus, primus motor, effectorq; totius naturæ, & omnium rerum, supra cap. 13. qui quidem ipse immutabilis est, iuxta Boetium in tertio libro consolationis, carmine nono dicentem.

O qui perpetua mundum ratione gubernas.

Terrarum cæliq; sator, qui tempus ab æuo.

Ire iubes stabiliq; manens das cuncta moueri.

Hunc primum motorem Deum, Aristot. quasi affigit supremæ sphæræ cæli, cui incumbens Deus perpetuum illum motum cœlestem cieat, sicuti Mathematicus suam spheram mouet & circumuoluit. Qui

Deus alioqui otiosus propemodum, pleraq; intelligentijs, hoc est, Dæmonijs & spiritibus, & ipsi cælo naturæq; agenda permittat & huic Deo mundū coeternum idem Aristot. esse dicit prolixè, in octauo Physicorum, ut infra in secundo cap. 1. & 3. pate-

- 2 bit. Secundum mouens. Cœleste spirituale, quales
Intelligentiæ. sunt Angeli, quos peripatetici uocant substantias
separatas, id est, immateriales, & incorporeas, & uocant intelligentias, id est, dæmones uel dæmonia, & cuiq; sphæræ cœlesti suum spiritum attribuunt, cui incumbat, ac præsit mouendæ, ut infra in 2. cap. 3. sic etiam anima est mouens spirituale, in corpore animato, infra in 4. cap. 3. Tertiū mouens. Cœleste corporeum simplex, utpote, primum mobile cū firmamento, & spheris planetarum, & cū stellis, atq; astris

astris, & horum influentijs, ut infra in 2. cap. 4. &
 5. Quartum mouens, est natura uniuersalis, uel ge- 4
 neralis, de qua supra satis cap. 6. Et hæc necessario
 mouet, atq; inuariabili modo quidq; efficit. Quin- 5
 tum Mouens, est natura singularis uel indiuidua,
 atq; hæc nõ necessario, sed cõttingenter mouet, quia
 potest impediri. Quamuis & ipsa inuariabili mo-
 do suum effectũ producat. Nam eodem modo par-
 tum edit Cornelia, quo Sempronia, & eodem modo
 incrementum sumit, ætatis, uiriũ, corporisq; Titus
 quo Caius. Atq; ita de similibus iudicare oportet in-
 diuiduis & singularibus, secundum naturam agen-
 tibus, suosq; motus cientibus, ut supra dixi in ca. 6.
 Atq; ita hæc quinq; mouentia suo sibi ordine ac se-
 rie connexa sunt, ut subinde inferius à superiore de-
 pendeat. Plura uero de Deo, de intelligentijs, de
 spheris cœlestib. apud Arist. in 12. Meta. inuenies.

SECUNDO: Rursum mouens est duplex, sci-
 licet, per se, & per accidens. Per se mouet, quod si-
 cuiuslibet adminiculo mouet, uel totum, ut anima
 mouet totũ corpus, uel parte ut homo proijciens
 lapidem, manu pedeue mouet lapidem. Sed per acci- 2
 dens mouere dicitur, quod per aliud mediũ uel in-
 strumentum agit, atq; mouet, ut causa superior per
 inferiorẽ se causam agit, atq; mouet, quoad perue-
 niatur ad indiuiduã, singularem, atq; infimam cau-
 sam. Sic & substantiæ ratione suæ formæ agunt per
 qualitates primas & secũdas ut infra in 2. ca. 22 &

Mouens
 1 duplex.

Regula. 23. dicam. Semper aut inquiri debet potius mouens per se & propriū, quam per accidēs & impropriū. Et hæc de efficiente causa ipsorū motuum sufficiant.

D E M O B I L I B V S.

Caput XXXVI.

Mobile
quid.

Nota.

Mobile.

Motus pas subiecto hærens, quem motū uocant isti passionem
sio forma- formale, eo quod per ipsum acquiritur corpori for-
lis cur. ma mobilis, id est, mutabilis, quæ forma dicitur isti
passio

C V M physica subiectū sit corpus mobile, proprie, quatenus actum mouetur & mutatur, ut satis apparet & supra cap. 2. Hinc etiā facile uidere licet, quæ sint Mobilia. Est enim mobile, ipsum subiectum circa quod uersatur & exercetur motus, ut circa Generabile, Corruptibile, Augmētabile, Diminuibile, Alterabile, locoq; mutabile, exercetur Generatio, Corruptio, Augmentatio, Diminutio, Alteratio & Latio. Sed species istorum sex generū enumerare difficillimum est propter egestatem lingue, & inopiam uerborū. Erant ergo fingenda uocabula, ut pullificabile, & similia, nisi aures ab huiusmodi uerborum insolentia abhorrerent. Oportet itaq; ista circumloqui, secundū uocabula significantia rerum naturalium species, in prædicamento substantiæ & in alijs enumeratas, in quibus dicitur motus fieri. Cum uero quoduis mobile physicum sit substantia corporea, id est, corpus naturale, certe motus est res mere accidens, in ipso mobili tanquam in

passio materialis, quia materiam subigit, & præparat, & materia patitur se ab illa forma informari. Passio material. quæ
 Superuacua est autem plane istorum disputatio, qui & cur,
 rixose contendunt. Vtrum motus idem cum mobili Quæstio
 suo, an secus. Quasi uero accidens idem sit cum sub- Solutio.
 iectō suo, & cum substantia cui inhaeret.

DE TERMINIS.

Caput XXXVII.

PRIMO: Terminus est forma à qua incipit Terminus
 motus, & ad quem progreditur, finiturq; quid.
 idem motus. Et in unoquoq; motu sunt duo termini, Terminū
 scilicet, terminus à quo, & terminus ad quem. Ter- 1 duo.
 minus à quo est, unde mobile incipit mutari, & à
 quo incipit motus, nempe, priuatio formæ acquiren-
 da, adeoq; & forma mox amittenda, supra eodem
 cap. 17. Terminus ad quem est, quo mobile perfici- 2
 tur, & ad quem motus finitur, ut pote forma iam ac-
 quisita per motū, supra cap. 15. Vt in generatione,
 terminus à quo uocatur, non esse hoc, terminus ad
 quem uocatur, esse hoc. Et contra in corruptione,
 terminus à quo uocatur esse hoc, & terminus ad quē
 uocatur, non esse hoc amplius. Exemplum utriusq; Exemplū.
 hoc sit, in generatione pulli fit progressus ab ouo
 quod nondum est pullus tanquam à termino à quo,
 ad pullum tanquam ad terminum ad quem. Et con-
 tra, in morte est progressus et motus, ab esse animal,
 ad nō esse animal, sed cadauer, sic in alijs motibus ex-
 empla quære. Sic ergo simpliciter forma substācialis
 uel

- Simile.** uel accidentaria mox amittenda, uocatur terminus à quo incipit motus, & altera forma acquirenda est terminus ad quem finitur motus. Sicut in certamine cursus, ipsi carceres sunt terminus à quo, sed meta est terminus ad quem. Sic in discendo inscitia, est terminus à quo, & scientia est terminus ad quem.
- Terminus ad quem.** Sic in prolificatione, non homo est terminus à quo, & iam natus homo est terminus ad quem. Itaq; terminus ad quem, est plane finalis causa aut finis contentia.
- Mobile a=** iuslibet motus, in genere uel specie. Antequam uero mobile a= mobile progrediatur à termino à quo, tum dicitur actu. mobile potentia nō actu, sed iam progressum à termino à quo, nec dum contingens finem, id est, terminum ad quem, dicitur mobile actu. Perfecto autem motu, & forma consecuta, non amplius mobile, sed quiescens uocatur, supra cap. 24.
- Mediū seu intermedium motus quid.** SECUNDO: Quantum spacium temporis est inter principium & finem motus adeoq; intra terminum à quo, & terminum ad quem, illud dicitur medium, uel intermedium ipsius motus, quo spacio, mobile iam actu mouetur, & mutatur. Atq; hoc spacium non est paris quantitatis in omnibus mobilibus, ac motibus, ut infra dicam cap. 41. Nam diutius fert uterum Elephas quàm equa, diutius equa quàm canis. Sicut autem motus non est ullus, nisi inter terminum à quo, ad terminum ad quem, sic quies est demum in termino ad quem compræhenso, ut currenstum deniq; quiescit cum pertigit metam.
- Motus.**
- Quies.**

DE LOCO.

Caput XXXVIII.

PRIMO: Quamuis Aristot. materiam de loco ac tempore, statim subiecerit tractatui de definitione motus & de infinito in quarto libro physico-
 corum, tamen ego has duas circumstantias, hucusq; Ratio or-
 distuli, qui uidebatur commodius esse discentibus, dinis.
 si motui subiungerem mox sua accidentia atq; cau-
 sas. Pertinet autem hæc tractatio de loco ad physica. Cur ad
 cam, cum quodlibet mobile sit corpus, ut supra cap. phys. per-
 2. & 26. uidimus. Atqui corpus non potest non esse tineat de
 alicubi, id est, in aliquo loco. Deinde quodlibet cor- loco tract.
 pus graue aut leue, suapte natura mouetur locali
 motu. Ergo locum & esse & sciri necesse est.

SECUNDO: Loci nomen bifariam intelligitur Loci ac-
 nempe grammaticæ & physice, quia Grammaticæ, cep.
 uulgo appellamus locum, illud spaciū uel interual-
 lum mediū, quo distant ab inuicem duo pluraue cor-
 pora, atq; hic locus est longus, latus, excelsus, hu-
 milis. Et mensuratur suis spacijs, ut infra eodem ca. Locus
 40. Similiter improprie locum uocamus terminum 2 grāmat.
 fixum uel stabilem situm, cuius respectu mobile se-
 aliter atq; aliter habet, ut cum dico Lipsia est locus,
 unde sum hæri egressus, ut cum dico. Media regio
 æris est locus, unde pluuia distillat, sed neutro ho-
 rum modorū physicus utitur in descriptione motus. bifariā
 accip.

TER TIO: Proprie & physice loquendo. Lo- Locus phy-
 cus est ultima superficies concava corporis cōtinen- sic. quid.
 tis

tis in se locatū, immobilis primo. Vel, Locus est corporalis finis corporis, quatenus suum locatum continet, sic aëris superficies concava, & capacitas aëris ambientis hominem est locus, & aër est corpus continens locatum, & homo est illud locatum intra aëris concavi superficiem, id est, in loco. Sic interior superficies uasis est locus aquæ, uel mellis, aliusue liquoris. Et uas est corpus continens. Et aqua uel liquor est locatum corpus in eo uase.

Loci 6.

cōditio= 1
nes.

Materia 2
cur non
locus.

Q V A R T O: Sex conditiones requiruntur ad locum. Prima: Ut locus contineat totū locatum, ergo materia non est locus, licet contineat formā, que est tantum altera pars locati corporis. Secunda: Ut locus sit reuera aliud quā locatum, sic alia res est uinum, & alia res est superficies uasis, continentis uinū, ergo forma non est locus, tametsi terminet & definiat locatū corpus, quia forma est essentia corporis locati, & idem cum locato, sic neq; totum est locus suarum partium, quia partes uniuersæ perficiunt totum, suntq; idem cum suo toto. Tertia: ut locus sit locato prorsum contiguus, & ne latum quidem capillū distet à locato locus, hoc est, ut isti loquantur. Superficies loci concava interior, sit plane continua superfici ei conuexæ exteriori ipsius locati, sicut interior superficies uasis cui adheret uinū locus est, non illa exterior, superficies uasis cui circū hærent circuli, neq; etiam spaciū separatū à corpore est locus. Quarta: Ut locus sit æqualis locato, ne plus

ne plus minusue cōplectatur locus uno locato, nam
 alioqui uel plures loci, uel imperfectus locus esset,
 sic templum, forum, & similia, nō sunt locus physi-
 cus, quia semel eodem momento plures sunt in tem-
 plo, in foro. Quinta: Vt locus habeat suas differen- 5
 tias positionis localis sex, scilicet, supra, infra, an-
 te, retro, dextrū, sinistrum. Sicut & sex sunt diffe-
 rentiæ motus localis, hinc denominate, scilicet, sur-
 sum, deorsum, arte, retrorsum, dextrorsum, sini-
 strorsum. Quarum priores duæ differentiæ sunt in
 quolibet corpore, sed posteriores quatuor sunt tan-
 tū in corporibus animalū proprie. Sexta: Vt locus 6
 sit immobilis per se, quod in fine primæ definitionis
 dicitur, quia locus est superficies corporis continen-
 tis locatū interior, & superficies est accidens in præ-
 dicamento quantitatis, sed accidentia non mouen-
 tur per se, id est, suo motu, sed per accidens, id est, re immobi-
 alieno motu, scilicet, motu corporis subiecti cui in-
 herent, consequitur ergo locū esse immobile primo
 id est, non moueri per se, sed per accidens, Si. n. mo-
 tu locali per se moueretur locus, tū huius loci alius
 esset locus & sic deinceps iuxta regulam catholicā. Regula ca-
 Quicqd per se mouetur, in loco mouetur. Atq; ita si 7
 eret progressus in infinitū quod excluditur à natura

Q VINTO: Vulgatæ diuisiones loci sunt qua-
 tuor. Prima: locus alius est intelligibilis uel imagi-
 narius, in quo non sentitur, sed intelligitur quid esse
 spiritualiter uel imaginarie, non corporaliter, ut
 spiritus

Diuisio-
 nes mo-
 tus.

2. Diuis.

3. Diuis.

in loco
quippiā
trif. esse
dicitur.

4. Diuis.

spiritus, angeli, dæmones, & animæ separate à corpore, similiter & accidētia immaterialia, quæ imaginamur esse in loco, cum tamen nullū occupent locum, neq; compleant spaciū. Alius locus est corporalis uel sensibilis, in quo mouetur aut quiescit corpus mobile, & hic demum pertinet ad physicen. Secunda: locus alius est communis, ut cœlum, ut terra, ut domus, ut forum, ut templum, in quo sunt plura corpora simul, & huic non conuenit definitio loci physici. Alius est locus proprius, nempe circūscriptio corporis, tantum unam rem includens, neq; maior neq; minor corpore locato, & sic est in prædicamento quantitatis huicq; cōuenit definitio prædicta. Tertia: Trifariam dicitur quippiam esse in loco, scilicet, Circumscriptiue, Vbi est principium, medium, & finis in loco, atq; in hoc corpus cōtinetur. Definitiue cū quippiam ibi est ubi operatur, ut angelus, ut accidentia. Et Repletiue, quot replet omnē locum, utpote mundū replet Deus, tametsi nō circumscribatur à mundo. Quarta: Adhuc quippiam in loco dicitur esse per se, ut subiectū mobile in loco proprio, utpote leuia in sublimi, grauiā in inferno loco uel per accidens, ut partes subiecti, & accidētia corporis, q̄ sunt in loco simul cū suo corpore subiecto.

DE V A C V O.

Caput XXXIX.

An sit utrum
cum.

EX Epicureorum sententia prolixa est apud Lucretiū in libro primo disputatio, Vacuū

et inane esse. Arist. contra cōtendit in quarto phisicorum, non esse uacuum. Quæ contentio cum nihil admodum ad docendum faciat, prorsus hic omittetur. Et sola definitione contenti, Reliqua ad cōmentarios, et ad experientiam artificum remittemus.

Itaq; uacuum est locus mere imaginarius non repletus corpore locato, habilis tamen ad recipiendū quid.

corpus locatū. Neq; hic sentire debemus. Sicut uulgus, quasi sola terrestria corpora impleant locum.

Vt lapides, ligna, animātia, aqua, sed aër quoq; , et ignis, occupant et replent locū suum, tametsi subtilius corpus loco cedat crassiori. Vt igneū aëreo, et

aër aquæ, et aqua terræ uel terrestri, cedit. Non potest autem esse uacuum in rerum natura, quæ causa quare non

etiam est mirabilium motuū, quales et natura, et possit esse

artifices operantur suis instrumentis, grauias corpora in rerum rasursum ferentes, ut patet in deducendis aquis per

cannales, ut patet in alijs instrumentis, qualium sæpe meminit Vitruius in Architectura, si enim uacuum esse, neq; motus naturalis, neq; animalis, neq;

uiolentus continuari posset, cum omne corpus mobile, aut quiescens, in suo loco proprio uelit constitui. Et circa materiam uacui mouentur tres quæstiones. Prima, An possit esse uacuum. Cui respondeo.

Non esse Vacuū, probari per experientiam quotidianam, quod corpora grauias potius ascendūt sursum, aut alioqui in locum nō suum feruntur, potius quā admittatur uacuū, ut iam dixi ex Vitruiuo.

Secunda

1. quæstio-
num de
uacuo
solut.

Trium

- 2 Secunda, An idem corpus in diuersis locis esse possit
semele eodem temporis momento? Cui respondeo sim-
pliciter. Hoc per naturam fieri non posse, sed mira-
culose, sicut corpus CHRISTI est in cœlo, & si-
mul in diuersis formis Sacramenti panis & calicis.
- 3 Tertia, An duo pluraue corpora possint simul in
eodem loco proprio esse? Cui respondeo. Quod hoc
fieri non possit, arguere experientiam in bombar-
dis, ubi ignis & aër uehementissimo motu eiacula-
tur globum lapideum aut ferreum ingentis ponde-
ris, ne admittatur uacuum, hoc est, ne non suum lo-
cum quodq; corpus occupet.

DE SPACIORVM VO-
cabulis. Caput XL.

Spacium
quid.

Vsushuius
capitis.

Nomina
spaciorū.

PRIMO: Quid spacium sit diximus supra ca.
38. nempe, Intermedium temporis uel loci in-
ter duos terminos, hoc est, id quod inter principium
& finem intercedit. Hoc autem caput ideo subiun-
xi, ut uel ex Budæo, uel aliunde, huc congererentur
mensurarum uocabula, quibus in metiendis spacijs
locisq; uulgo utimur.

SECUNDO: Nomina spacij mensurandi fere
hæc sunt.

- 1 Momentum, duodecima pars unciae. i. pollicis.
- 2 Minutum.
- 3 Punctum.
- 4 Siliqua.

- 5 Semiobolus, uel Ceration.
- 6 Obolus.
- 7 Scrupulus, uel, Scrupulum.
- 8 Semidrachma.
- 9 Drachma.
- 10 Sextula, sexta pars uncie.
- 11 Didrachmon, uel, Sicilicus, siue Siciliquum.
- 12 Duella, tertia pars uncie.
- 13 Tridrachmon, quarta pars uncie.
- 14 Quadrans.
- 15 Stater, duodecim scrupuli, hoc est, semiuncia.
- 16 Digitus, quatuor grana hordei.
- 17 Vncia, uel, Pollex, uiginti quatuor scrupuli.
- 18 Sextans, duo pollices.
- 19 Palmus, tres pollices.
- 20 Triens, quatuor pollices.
- 21 Quincunx, quinque pollices.
- 22 Dichas, id est, duo palmi, hoc est, semipes.
- 23 Septunx, septem pollices.
- 24 Bes, octo uncie, uel, pollices.
- 25 Dodrans, uel, Spithame, nouem uncie.
- 26 Decunx.
- 27 Pes, id est, duodecim pollices.
- 28 Cubitus, id est, sesquipies. Vulgo ulnam uocant sed male.
- 29 Gradus, duo pedes.
- 30 Gressus, uel, Passus minor, duo pedes, & semis.
- 31 Passus, quinque pedes.

COMMENT. PHYS.

32. Orgyia, uel, Vl̄na, uel, Hexapeda. i. sex pedes.
33. Cubitus maior, nouem pedes.
34. Decempeda.
35. Pertica, uiginti quinq; pedes. (citer.
36. Plethrum, centum pedes, sexta pars stadij circ.
37. Stadium, centum uiginti quinq; passus, hoc est, sexcenti uiginti quinq; pedes. Et Græci numerant secundum stadia, sicut Latini secundum passus. Est ergo stadium octaua pars miliaris Italici.
38. Diaulus, duo stadia.
39. Miliare Italicum, uel, Mille passus, quod spaciū lapide signabant. Ideoq; uocant lapidem, miliare Italicum quandoq;.
40. Dolichus, duodecim stadia.
41. Leuca, miliare Gallicum, duo Italica, hoc est, sedecim stadia.
42. Parasanga, triginta stadia, Persicum miliare.
43. Miliare Germanicum, quadraginta stadia, hoc est, quinq; Italica.
44. Schoenus, sexaginta stadia.
45. Diæta, hoc est, uiginti millia passuum, quatuor Germanica miliaria.
46. Stathmus, uel, Mansio, uel, Diæta militaris, uiginti octo millia passuum.
47. Diæta uulgaris, miliaria germanica septem. Et hæc de spaciōrum uocabulis. Reliqua apud Budaum require.

DE TEMPORE.

Caput XLI.

PRIMO: Tempus est numerus mensurans motum rerum mutabilium, secundū prius & posterius, uel ut Rodolphus apertius finit. Tempus est spaciū deductū ex cœli solisq; uertigine, quo omnium mobilium metimur agitationem & uicissitudinem. Neq; statim ex hac definitione consequitur, sphaeras cœlestes uel motum cœli esse tempus, ut quidam falso opinantur. Sed significatur tempus esse spaciū, quod mensuretur ipso motu cœli & solis. Ut dies artificialis est tempus, hoc est, spaciū quo sol supraterram uoluitur & lucet, & sicut panni quantitas mensuratur ad longitudinē cubiti uel ulnæ, sic tempus metitur & mensurat proprie quemlibet motum, id est, durationem uel spaciū motus, secundum prius & posterius quorū neutrum est in tempore, sed plane in motu: Cuius terminus à quo cū suis medijs propioribus uocatur prius. Sed terminus ad quem cū suis medijs propioribus uocatur posterius. Nam quia motus quiddam cōtinuum est, & non in instanti, id est, non in uno momento temporis absoluitur, sed iustū requirit spaciū, certe diuiditur motus in partem priorem, scilicet, in principium, & in partem posteriorem, scilicet, in finem, ut supra eodem cap. tricesimo & tricesimo septimo dictū est. Sic in calefactione aquæ spaciū quod re-

Tempus
quid.

Opinio
falsa.
Expositio
definit.

Prius quid
Posterius
quid.

COMMENT. PHYS.

Tepefactio.

Alia definitionis expositio.

Tempus triplex.

NUNC quid.

Tempus. Nihil de tempore sentitur præter Nunc.

Prop. I
offi. tēz

fertur ad terminum à quo, hoc est, media quæ præcedunt tepefactionem, illa dicuntur prius esse, sed spaciū quod refertur ad terminum ad quem scilicet caliditatem, hoc est, media quæ sequuntur tepefactionem, dicuntur esse posterius. Hic autem docendi gratia tepefactionem sumo, pro dimidio gradu uel spacio ad calefactionem. Et hæc medietas debet mensurari secundum proportionem geometricam.

Alij dicunt idē sed simplicius. Quod tempus sit mensura motus nō in eodem momento, sed secundū prius, id est, præteritum, & posterius, id est, futurum, cum fluxu suo præsentis, id est, cū momento uel minuto temporis præsentis, Quod isti uocāt NUNC. Quod NUNC. Finit præteritū, & incipit futurū.

SECUNDO: Tempus est triplex, scilicet, Præteritum quod fuit, & iam non est, Futurum quod erit, necdum est. Præsens quod est finis præteriti, & initium futuri. Hoc præsens alioqui ipsum NUNC dicitur. Est autem NUNC. Continuatio præsentis temporis, adeoq; actus & substantia tēporis. Quia momenta continuata sine interuallo, sunt tempus ipsum. Sicut puncta continuata sunt ipsa linea. Et rectissime dicunt nihil sentiri neq; apprehendi de tempore, quàm momentum, id est, ipsum NUNC. Quia tempus nihil aliud est, quàm NUNC continuatum fluens continuo suo fluxu.

TERTIO: Proprium officiū temporis est, mensurare motū quemlibet rei mobilis per se, & quietem

temper accidens. Hoc tempore mensuratur primo
 motus primi mobilis, hoc est, supremi cœli, qui dici-
 tur maxime regularis. Deinde mensuratur tēpore
 motus inferiorū sphaerarū cœli. Veruntamē spiritu
 um cœliq; substantia proprie nō dicitur esse in tem-
 pore, sicut neq; in loco. Quia extra cœlū supremum
 nihil est. Et quia esse in tēpore est uariari ac mutari
 tempore, ut iam mox dicam. At qui cœlū & spiritus
 sunt incorruptibiles, locoq; tantū mouētur. Deniq;
 motus sub cœlo in rerū natura, mensurantur tempo-
 re, ut pote motus naturales, qui tandem examinātur
 ad motū cœli tanquam perfectissimū, in quo tempus
 est proprie actu. Sic & alij motus, ut animales in cor-
 pore animato, & motus super naturales, ut in crea-
 tione, in rebus fatalibus, in angelis, mensurantur tē-
 pore. Præterea tempus est causa corruptionis poti-
 usquā durabilitatis, propter corporū naturalium
 fragilitatē, & mutabilitatem, quam mensurat tem-
 pus. Quod autē longiore tempore durauit, id sene-
 scit, & paulatim ad interitum suū procedit. Quod
 & experientia & uulgatæ sententiæ docent, ut hæ.
 Tempus edax rerum, tuq; inuidiosa uetustas,
 Omnia destruitis, uiciataq; dentibus æui.
 Paulatim lenta consumitis omnia morte,
 Tempora mutantur & nos mutamur in illis.
 Ideoq; & tēporaneū uocamus caducū & mutabile.

Q VARTO: Physici addunt duo tempora s. Cognata
 finia, scilicet, Aeternitatem & Aetnum. Aeternitas temporis.

Æternitas quid. est interminabilis & infinita mensura eius, quod neq; principium, neq; medium, neq; finem, habet.

Æuum quid. Vt Dei & Mundi iuxta peripateticos. Æuum est mensura motus, saltem localis, eorum quæ habent principium quidem, sed nō finem. Quales sunt Angeli, Dæmones, Animæ humanæ immortales. Atque

Mundus an in tempore. qui mundus non est in tempore secundum substantiam suam sed in æternitate. Verum iuxta motum localem, & secundum partes, operationes, actionesq; suas, est in tempore. Quia partes mundi, ut elementa, ut corpora, sunt corruptibiles.

DE NUMERO.

Caput XLII.

Numerus quid hoc loco significet. **P** RIMO: Numerū hoc loco paulo aliter quā Arithmetice intelligimus. Nempe, quasi mensuram qualemcunq; , per quam plus minusue quantitatis esse iudicamus, & discernimus, in re quāpiā

Numerus duplex. Et Numerus est duplex, scilicet, Numeratus & Numerans. Numerus numeratus, quē alioqui materiam uocant, est plane res uel multitudo numerata, ut exercitus, cohors, manipulus. Sed Numerus numerans, quem alioqui formalem uocāt, bifariam dicitur. Nam alius est principalis, ut Anima ipsa numerans & discernens à se inuicē omnia & singula, & quidem sola anima hominis. Bruta. n. & inanimata, nihil numerāt. Alius numerus est medius, quod

Numerus i. tanquam instrumēto anima nostra numerat. Et hoc instrumentum

instrumentum rursum intelligitur trifariam, scilicet, pro actu uel operatione animæ numerātis. Deinde pro conceptu istius discriminis. Et sic tempus est numerus, hoc est, discrimen spaciij prioris & posterioris. Deniq; signum aut uocabulum numerale est symbolum numeri, ut unum duo, tria, quatuor. Et hic uocatur Mathematicus numerus, quantitas collecta ex multis unitatibus, sicut linea est collecta ex multis punctis continuis.

rus me-
dius tri-
plex.
Numerus
Mathema-
quid.

SECUNDO: Tempus si comparetur ad motum, tanquam ad suum efficientem, ut dies artificialis ad motum solis supra terram, tum dicitur numerus numeratus. Si uero cōparetur tempus suo subiecto mobili secundum partes suas, scilicet, præteritū, præsens, & futurū, tum dicitur numerus numerans medius. Nempe conceptus uel discrimen in anima mentiente spacium secundū prius & posterius, ut in definitione temporis explicauimus. Et hætenus de Motu physico, deq; eius accidentibus & circumstantijs, à 28. capite dictū esse abunde puto. Quæ breuiter hoc epilogo licet complecti, ut obseruemus summam.

Tempus,
qualis nu-
merus.
Quid dis-
cendū sit.
ex 15.
proxi-
mis ca.
aiduum

Primo, ἐν δὲ λέξει quid & quotuplex sit, cap. 28. Secundo, Potentia quid & quotuplex sit, cap. 29. Tertio, quod Motus est actus entis in potentia mobilis, & eius sex esse species, cap. 30. Quarto, ad motum requiri quinque, Quinto, Motum esse triplicem, ca. 30. Sexto, Motum non esse infinitum actu, cap. 31. Sed motum esse continuum cap. 32. Et nō esse motum di-

- 7 uiduum, alioqui nō unum sed plures dici motus, ca.
 8 33. Septimo, quōd quies est cessatio motus in ente mo-
 bili, ca. 34. Octauo, Mouentia esse quinq; , scilicet,
 1. Deum, 2. Angelos motores, 3. Cœlos & stellas, 4.
 Naturam communem, 5. Naturas singulares, ca. 35.
 9 Nono, Mobile subiectum, esse corpus naturale, to-
 10 tius quoq; physicae subiectum, cap. 36. Decimo, Ter-
 minos esse duos, scilicet, A quo, & ad quem, cap. 37.
 11 Vndecimo, Locus quid & quotuplex sit, ca. 38. Duo
 12 decimo, Vacuū non esse, cap. 39. Decimo tertio, Spa-
 13 cium esse temporis uel loci interstitium, & interme-
 14 diū, cap. 40. Decimo quarto, Tempus quid, & quo-
 15 tplex sit, ca. 41. Decimo quinto, Numerus quid sit,
 16 & eum esse in anima, cap. 42. Decimo sexto, Obser-

Argumen- uat totum hunc primum cōmentarium, sicut & octo
 tū primi li- libros physicorum, uersari circa prima elementa
 bri huius physicae, & tradere theoricæ præcepta de rerum
 commen- naturalium principijs, causis, effectis, accidentibus, ut
 tarij. de motu & mutabilitate corporis naturalis. Atq;
 ita hactenus generalia tantum esse proposita & ele-

Cur hacte- mentaria. Quorum exempla & experimenta ex
 nu tradi- in sequentijs libris obseruare licebit. Quod uero
 , ta diffici- prædicta uidentur alicui esse difficilia, nihil aliud
 lia uidean- hac difficultatem obijcit, nisi quod auribus hæc in-
 tur. solita sunt, & quasi aliena propter desuetudinem.
 Sed ut cunq; sit, materiae sequentis amœnitas facile
 repensabit nobis, siquid difficultatis aut fastidij po-
 tius ex superioribus forte accepimus: Iam inde en. m
 sequuntur,

sequuntur, quæ nostris sensibus etiam & non imaginatione sola possunt deprehendi. Tametsi in reliquo argumento quod superest, multa diligentia, presenti animo, promptaq; uoluntate, opuserit in discendo. Magna enim pars eruditionis est, cupere ex animo serioq; uelle eruditum fieri.

Finis lib. primi.

COMMEN

TARI IN PHYSI-

CAM ARISTOT.

Liber Secundus.

Præfatio Autoris.

LA Q V A E A D I N Q V I= Quid in
renda prima Physicæ principia at primo hu-
minent, qua diligentia potui hæte- ius cōmen-
nus tractaui, per omnia ferè secu- ta lib. tra-
tus Aristot. in hac professione pro- ctauerit.
culdubio optimum autorem, ita ut de meo nihil ad-
modum affinxerim. Sed tantum ab illo & sectato-
ribus eius dicta pridem huic commentario inse-
ruerim. Et cupio sane studiosos pari sedulitate præ-
dicta, amare & intelligere, qua fide sunt à nobis
exposita, tametsi me non omnia consecutum esse
uideam & fatear, quasi nihil in primo desideretur
commentario, aut quin supersint adhuc plura
discienti=

Excusatio discentibus inuestiganda. Sed rationem aliquam me
authoris. habere oportuit eorum, qui his sacris iam primum
 initiantur, ne, si statim mysteria singula illis discenda
 exhiberem, uel operis prolixitate, uel materie
 perplexitate, abigerem, & tanquam ab adytis exa-
 cluderẽ. Nam in prædictis etiam non omnino cauere
 potui, quin obscuriora quædam uel auribus saltem
 insolita & superstitiosa quasi uideantur nouitijs se-
 clæ huius, alioqui in specie difficilioris, eò quod ple-
 raq; de principijs causisq; præcepta mere Theori-
 ca, nullo sensu neq; experientia, sed tantum animi
 imaginatione proprie deprehendatur. Sed hæc ta-
 men adhibitis exemplis aliunde etiam ascitis, ut ab
 arte uel à sensu, & experimento, & ab analogia si-
 miliumq; collatione, extrinsecus petita, utiq; se ita
 habere tandẽ experimur, atq; deinceps ex in sequen-
Quid sec. ti argumento magis experiemur. Hinc. n. de mun-
lib. doceat. do uniuerso, de cœlo, de elementis, & quatenus ista
 generationi cõseruationiq; rerum naturalium sint
 necessaria, dicetur hoc secundo libro, maiore aliquã-
Cõmenda- to cum uoluptate quàm hactenus. Etenim hæc con-
ti huius templatio multo iucundissima debet existimari, &
tractatio = homine liberali dignissima, præsertim, si hic sentiat
nis. omnia ista propter humani generis usum & cõser-
 uationem esse à Deo creata, si sciat se imaginẽ istius
Homo mi- uniuersi & μικρόκοσμον esse, ut Plato inquit, hoc
κρόκος = est, minorem & alterũ mundum, non minorem cer-
μQ. te dignitate, sed mole, at longe maiorem & melio-
 rem

rem nobilitate naturaq; sua, utpote qui sit mundi quasi dominus, uel saltem usufructuarius, ut iureconsultorū uerbo utar in re non dissimili. Neq; uero otiosa tantū uoluptas ex hac contemplatione mundi partiumq; eius discenti obuenit. Sed mirabilis quoq; cōmoditas, adeo ut aliqua pars humanæ fœlicitatis (si qua in hoc mūdo potest accidere nobis) illinc dependeat. Siquidem nemo potest negare, ex harū rerum scientia & inspectione, sapientiā atq; benignitatem Dei ueri agnosci, in eiusq; amorem ac obseruantiam eos inde illici, qui gratis animis talia reuerenter obseruant, nec tanta Dei munera atq; opera nobis peculiariter edita fastidiunt. Et longū esset hic indicare exēplisq; probare, quonam modo pij, maximi etiā uiri, non solū uoluptatem, sed & hæc, maioraq; cōmoda, quæ nunc breuiter attigi, perceperint ex mundi creaturarūq; obseruatione. Quoties enim Dauid & Salomon, sapientissimi omnium qui fuerūt principes, Dei peculiarem prouidentia, curam, sollicitudinem, beneficentiam, & in summa bonitatem eius lætissimis hymnis encomijsq; celebrāt? Quam in coelestibus, interrestribus, in humanis creaturis & rebus, apertissime exhibeat, & ambitiose quasi ostentet. Atqui ista à sanctissimis uiris celebrata, nemo recte intelliget, nisi qui physica teneat scientiam, hoc est, qui causas & effectus totius naturæ in uniuerso mundo efficaciter operantis per Dei uirtutē sibi infusam, inuestigarit & cognouerit

Adhorta-
tio.

rit. Eat ergo nunc aliquis ac talem rideat aut con-
temnat professionem, quæ sacris quoq; literis in-
telligendis, adeoq; ad ipsum Deum agnoscendum
ita multum prodesse ostenditur adeo manifeste, ut
nemo sanus contra sentire possit. Proinde studiosos
iam rursus admonitos uelim, ut reliquis audiendis
atq; discendis simul animum & conatum non se-
gniter intendat, & inde Deum patrem misericor-
dem incipiant agnoscere, qui si minutulas quoq;
creaturas, ut caducos flosculos, uirgulta, lapillos,
uermiculos, aliaq; animalculat antopere ornat &
curat, multo certe maiorem sollicitudinem corpo-
ris animæq; hominum idem benignissimus pater
suscipit.

D E M U N D O

Caput 1.

Mundus
unde dica-
tur.

Synony-
ma mūdi.

Mundus
qd uulgo
& theo.
signif.

PRIMO: Mundum hunc latini uocant, quem
græci *κόσμος*, utriq; ab ornatu & pulcritu-
dine sua, quod proxime post Deum, & hominem,
spiritusq; nihil sit neq; pulcrius, neq; ornatius, uel
admirabilabilius, quàm ipse mundus. Et hunc alio-
qui uniuersitatem uel uniuersum appellant, eò quod
mundus tanquam sedes amoenissima & capaci-
sima complectatur, contineatq; omnia uniuersaq;
simplicia mixtaue corpora. Vulgus tamen, & sa-
cræ etiam literæ, sæpe Mundi uocabulo significant
terram, & homines terram habitantes.

SECUNDO

SECUNDO: Prolixa & ferè superuacua quæ Mundus
 stio est. Vtrum unus tantum an plures sint mundi. unus ne an
 Quam Aristoteles in 1. cœli tractat. 3. examinat. plures.
 Probans unum tantum, non plures esse mundos, ut
 senserunt post Democritum Epicurei, cuius dispu-
 tationis hoc ferè caput est. Quia unus tantum mo- Mundus
 tus cœli regularis est, ergo unum est primum mo- cur unus
 bile, & unicus est mundus. Si enim plures mundi es- tantum.
 sent, oporteret etiam plures diuersosq; motus &
 locos extra cœlum esse, atq; ita uacuum admitti, &
 in infinitum fieri progressum, quod utrunq; pror-
 sum abhorret à natura.

TERTIO: Mundus est substantia corporea, Mundus
 complectens suo ordine cœlum & terram, & quæ- quid.
 cunq; in cœlo & terra continentur. Huius defini-
 tionis Aristotelicæ sumptæ ex libro de mundo sen-
 sus facile patet, cum sit ex partibus mundi sumpta,
 quarum aliæ sunt simplices, ut cœlum & elementa,
 aliæ sunt compositæ, ut corpora mixta ex quatuor
 elementis.

QUARTO: Partes mûdi bifariam inquirun- Mundi
 tur, scilicet, secundû situm & secundum relationē. partes.
 Quia secundû locum uel sitû uniuersa machina mû- Partes mû
 di diuiditur in duas regiones, quarû Superior, uoca di secundû
 tur regio Aetherea cœlestis, id est cœlû, infra eodē situm.
 cap. proximo. Inferior aut est regio elementaris, cō
 tinens orbem ignis, aëris, aquæ & terræ, infra eodē
 cap. 6. Secundum relationem uero, quatenus totum
 confertur

Partes mū confertur & diuiditur suis partibus. Mundi partes
di secundū longe sunt plures, quarū aliæ principales, aliæ mi-
relationē. nus principales uel minutæ dicuntur. Principales,
Principa- ut nouem cœli cum stellis, ut quatuor elementa cum
les mundi corporibus mixtis, & cōtentis collocatisq; in uno-
partes. quoq; orbe elemētari inanimatis uel animatis. Qua-
 lia sunt Meteora, Metallaria, Plantæ, Animantia,
 Homines, quorum maxima pars in aqua terraq; de-

Minus pri git. Minus autem principales mundi partes & mi-
cupales mū nutæ sunt, membra, partes, artus, & articuli præ-
di partes. dictorum corporum, & iam enumeratarum in ge-
 nere substantiarum accidentia. De quibus ex insequen-
 tibus patebit abunde. Sic ergo patet quod supra

Mundus dixi in primo ad finem capitis penultimi. Mundum
quatenus esse immutabilem in tota substantia sua, Sed muta-
immutabi- bilem esse tamen secundū partes, elementares præ-
lis, & qua fertim & mixtas substantias. Neq; hoc dici absur-
tenus mu- de probant exempla plurima, ut mare totum dici
tabilis. mus non posse exhauriri, quod tamen partibus ex-
 hauritur, cum sentina purgatur in naui, uel plura
 uasa implentur aqua marina.

Materia QUINTO: Causæ mundi sic ferè inuestigantur. De materia mundi ex qua sit compositus, inter
mundi se ambigunt eruditi. Poëtæ enim & uetustissimi, uo-
Poëtæ. lunt mundum ex chao esse factū tanquam ex mate-
 ria prima, quæ sit creata rudis & informis primū,
 & inde digesta atq; disposita secundum uniuersi
 mundi partes. In hac opinione est Ouidius, secutus
 Hesiodum

Hesiodum in Theogonia. Qui scribit & Deos quoq;
natos ex illo chao. Vide in primo Metamorph. de=
scriptionem xxi. &.

Antemare & terras & c.

Ecclesiastici uero rectius sentiunt, mundum esse ex Ecclesia=
nihil creatum, hoc est, ex nulla materia factum à stici.

Deo. Peripatetici opinantur mundum plane æter= Peripate=
num, hoc est, nunquam incepisse, neq; desituru esse. tici.

Plato autem in Timæo dialogo, quem de creatione Plato.

mundi scripsit, non ita alienus est à nostra & Eccle=
sasticorum sententia & fide. Sed reuera de creatio= De mundi
ne uel æternitate mūdi, humana ratio nihil certi po= æternitate
test intelligere, nedū statuere. Iuxta illud ad Hebr. quid senti=
u. Fide intelligimus, aptata esse secula uerbo Dei, ut endum.

ex inuisibilibus fierent uisibilia. Constat ergo fide,
Mundum creatū incepisse aliquando, sed non inte=
riturum esse plane nec post extremum diem, cum
purgabitur & renouabitur pristinaeq; amœnitati
restituetur, ut scholastici uerbosè disputant. Cum Peripate=
ergo, ut dixi, æternum esse mundum peripatetici tici.
opinentur, materiam quoq; primam ipsi mundo co=
æternam esse uolunt, ex qua mundus cum suis par=
tibus sit factus, tametsi est longe alia materia prima
cœli, alia elementorum, ut uerbosè contendunt pe=
ripatetici, in libro de cœlo & mundo priore.

SEXTO: Forma substantialis mundi est ipsa Forma mū
quidē perfectissima & absolutissima, suis partibus di substā=
optime distincta & ornata essentia. Quā perfectio= tialis.

M nem

- nem describit & probat Aristot. mox in principio operis de cælo & mundo. Verum ista forma mundi est inanimata, hoc est, nō habet propriam animam, licet gubernetur à nobilissimo spiritu Dei, & inde ab angelis, ut dictum est supra in primo cap. 35. Sic & Virgilius in 6. inquit Deus nobilissima mens agitat molem mundi, & magno se corpore miscet. Vbi omnia spiritus intus alit. Sed forma accidentaria mundi uniuersi magno consensu est orbicularis & spherica, id est, mere & æqualiter rotunda. Vt Plinius in 2. cap. 2. & Aristot. in 2. libro de cælo cap. 3. probat aliquot rationibus. Vt perfectissima figura est in perfectissimo corpore mundi, sed spherica figura est omniū perfectissima. Ergo mundus est sphericus. Minorem probat Aristot. in 2. cap. 3. de cælo. Tu alias rationes quære apud autorem spheræ materialis. Efficiens autem causa mundi, tametsi iuxta peripateticos nulla sit, qui eum æternū esse credunt, tamen, autore Mose & Platone in Timæo, Deus est mundi opifex & creator omnium partium eius, totiusq; uniuersi. Quem Deum etiam peripatetici dicunt esse motorem & gubernatorem mundi. Qui per medias causas quæq; agat. Vide in 8. Physicorum & in 11. atq; 12. Metaphy. Finalis causa mundi est, continere intra se & fouere omnes singulasq; partes suas enumeratas supra, ad gloriam Dei & Effectus et utilitatem hominum. Effectus autem accidentiaq; accidentia mundi cum plura sint, tamen hæc quinq; præcipue mundi. numerantur.

SEPTIMO: Mundus est finitus non infinitus. Quia nihil habens finitum motum est infinitum. Sed Mundus habet finitum motum quotidianum, quo circumgyratur in 24. horis. Ergo mundus non est infinitus. Maiorem probo. Quia finiti ad infinitum nulla est proportio. Item, Alioqui lineæ infiniti corporis ducerentur à centro in infinitum & distarent infinite à centro, quod si accideret, nullo modo recurrere posset intra finitum tempus. Item, Omnis figura habet finem & terminum, sed mundus est figuratus spherice. Ergo mūdus est finitus. Vide plura in primo de cœlo tractat. 2. I T E M, Mundus est unus non plures, alioqui rursus admitteretur infinitū & uacuum quoq; contra naturæ captū. Quia si plures essent mūdi, tum extra cuiusq; cœlū, esset aliquid. Iam uero extra cœlū prorsus nihil est. I T E M, mundus est æternus secundum peripateticos, ut sæpe iam dictum est. I T E M, Mundus est perfectissimus. I T E M, mundum corpus proxime post hominem. I T E M, mūdus est sedes & habitaculum Dei, spirituum, & corporum, atq; eorum quæ his accidunt. Atq; hæc de uniuerso mundo in præsens dixisse satis sit, plura enim ex insequentibus patebunt.

I. Mūdus
1 finitus.

II. Mun-
dus unus.

III. Mun-
dus æter-
nus.

III. Mun-
dus perfe-
ctiss. corp.

V. Mūdus
sedes Dei
& creat.

D E C Œ L O.

Caput II.

PRIMO: Vocabulum cœli teste Aristo. lib. 1. cap. 3. multifariam significat. Primo enim si-
M 2 gnificat
Cœli si-
1 gnifica
ta.

gnificat extremam mundi sphaeram, utpote primū mobile, extremum corpus mundi, circulariter mobile. Quod alias firmamentum uel stellatum cœlum Aristoteli dicitur. Secundo significat omnes sphaeras contiguas in regione ætherea. Sic cœlum appellamus, supremū spaciū mundi intra primum mobile & elementa. Cuius suprema pars & circumferentia est primū mobile, infima uero est sphaera lunæ. Et sic in præsentī capite intelligitur. Vocaturq;

Aether. Aether à continuo & perpetuo motu. Quod Arist. quintam essentiam uocat, id est, corpus æthereum.

Cœlum 3 Tertio capimus cœlum pro toto mundo. Porro cœ-
unde di- lum dicitur, Vel à concauitate, quod intra se omnia
ctum. complectatur, Vel ab ornatu, quod astris & stellis pulcerrime sit cœlatum, pictum, & ornatum.

Cœlū quid SECUNDO: Cœlum est corpus simplex, æthereum, & sphaericum, perpetuo mobile actu, stellis & astris insignitum.

Quo or- TERTIO: Aristoteles in 2. cœli, tract. 1. hoc
dine A= 1 ordine docet. Primo: Cœlum esse æthereum, & per-
risto. de petuum, atq; infinitum, non quidem magnitudine,
cœlo do= sed duratione sui, de quo satis supra eodem capite
ceat. 2 primo, articulo quarto. Deinde situm cœli prolixè
inquit dicens. Dextrū cœli esse orientem unde sur-
Sinistrum. gunt astra. Sinistrum uero esse occidentem. Sursum
Sursum. uero aut superiorem locū cœli esse ad polum antar-
Deorsum. cticum. Et deorsum, inferioremq; cœli partem, esse
ad nostrum polum arcticum, eò quod motus incipiat
à dextro

à dextro ad sinistrum. Verū non potest negari, ple-
rosq; cōtra sentire, qui arcticum dicunt esse dextrū
cœli, antarcticum uero sinistrum. Tertio loco do-
cet, non unum sed plures motus esse in cœlo, & pla-
netas ab occidente ferri contra primum mobile, ut
infra eodē capite tertio. Quarto loco docet: Cœlū
esse Rotundum sphericæ figuræ, quod experientia
quoq; arguit, siquidem stellæ, & astra, æque distant
à centro terræ. Siue in oriēte, siue in meridie, siue in
occidente, siue ad septentrionē sint. Quinto loco, de
motu cœli, de stellis, de numero spherarum indicat.

3 In cœlo
plures
motus.

Q V A R T O: Materiam cœli & corporū cœ-
lestium esse longe aliā, quam elementorum aut cor-
porum mixtorum, docet scholarum consensus cum
Aristotele. Siquidem elementa & corpora compo-
sita inuicem sint generabilia & corruptibilia. Sed
cœlum est ingenerabile & incorruptibile.

Materia
cœli &
corp. cœ-
lestium.

Q V I N T O: Adhuc sunt obseruandæ aliquot
conditiones & proprietates cœli. Prima, Nullū cor-
pus esse extra cœlū naturaliter & uiolenter. Quia
omne corpus est uel cœleste, uel elementare, uel cō-
positum. Modo cœleste extra cœlum nullū est, quia
nihil est extra se ipsum. Quod uero neq; elementū,
neq; compositum extra cœlum sit, patet. Quia sicut
omne graue fertur deorsum ad centrū, ubi quiescit:
Sic omne leue fertur sursum ad circumferentiam,
ubi quiescit. Iam uero cœlū, est hæc ipsa circumfe-
rentia totius mundi. Secunda Conditio est: cœlum

Proprie-
tates cœ-
li.

non esse elementū, neq; compositum ex elementis, ut
 supra de materia eius patuit, & incorruptibilitate
 mundi. Ergo cœlū neq; generabile, neq; corruptibi-
 le, nec calidum, nec frigidum, neq; coloratū est. Et
 in summa cœlum non habet ullam qualitatem, quæ
 3 conflatur ex qualitatibus elementorū. Tertia con-
 ditio: Cœlum est omniū corporum multo nobilissi-
 mum, & pulcerrimū, quod multifariam probatur.
 Quia supremum locum occupat. Et quia pulcerra-
 mam, & perfectissimam habet figuram sphericam,
 quæ intra se ipsam terminatur æquabiliter, & ful-
 citur qualibet sua parte. Item, Quia cœlum non est
 obnoxium ulli mutationi secundū substantiam, uel
 qualitatem, sed tantum loco mutatur, sicut spiritus.
 Verū hinc maxime probatur cœli nobilitas, quod
 naturā habet uniuersalem cœlestē, de qua supra in
 1. ca. 6. Nam efficax est cœlū in hæc inferiora cor-
 pora, quibus cōmunicat suas uirtutes & influētias,
 quod supra in 1. cap. 4. uocauimus fatū astrologi-
 cum, quale magnifice celebrat in principio 4. lib.
 Manilius. Et cœlū agit in hæc inferiora tribus me-
 dijs quasi instrumentis. Primo per suū motum, quo
 calefacit, & fouet, & uiuificat hæc inferiora cor-
 pora. Secundo lumine suo, eò quod lucem omnibus
 3 rebus affert, & tenebras tristitiamq; discutit, &
 illustrat hæc inferiora. Tertio per uirtutem & in-
 fluentiā suam. Etenim influentia cœlestis, est quæ-
 dam qualitas immaterialis, & occulta in cœlo, effi-
 cax

Cœlū in
 inferiora agit
 tripliciter.
 3
 Influentia
 cœlestis
 quid.

cæ, quæ nequit impediri, quin suos effectus præstet in his corporibus compositis, pro eorum qualitate, natura & habitudine. Quin etiam Platonici dicunt, ipsas animas quoque multa à cœlo sumere, ut infra in 4. cap. 38.

DE MOBILITATE

cœli. Caput III,

P R I M O : Sicut cœlum est cæteris corporibus Motus cœli multo nobilius, sic etiam habet motum nobilioris. li circularis. rem & perfectiorem, qualis est motus circularis & ris. uniformis, quem supra maxime regularem diximus. Moueri autem cœlum circulariter bifariam probatur. Primo ab experientia. Nam uidemus oculis stellas oriri, paulatimque elcuari à terra, donec perueniant ad medium cœli. Magnitudines autem istarum stellarum quæ hoc modo mouentur in nullo uariare loco, per certas mensuras depræbenderunt Mathematici. Consequitur ergo in eo motu æquales obseruari distantias in eodem loco, ad diuersas stellas. Et per consequens circulariter moueri cœlum. Deinde quia motus cœli est regularis maxime, quem semper æquis spatijs in uiginti quatuor horis cõfici obseruamus, & oculis quoque cernimus, in sole æquinoctiali. Quo. n. in loco stella fixa hac nocte sub hora nonam uidetur, eodem in loco perendie sub eandem horam nonam noctis cernitur. Ergo motum esse circulare necesse est, præcipue cum hic circularis motus maxime cõueniat sphericæ figuræ cœli & mundi.

Motus cœli perpetuus. **SECUNDO:** Motus cœli est perpetuus, quia cœlum iuxta peripateticos est perpetuum, & intra se habet motorem suum, nempe spiritum, uel intelligentiam ut uocant. Nam efficiens causa cœlestis motus est primum ipse Deus, Primus motor, perpetuo mouens & impellens supremū mobile, cui quasi affixus insidet, & incumbit secundum peripateticos. Deinde singulis sphaeris suis sunt & insident spiritus, quos uel dæmones, uel intelligentias appellant. Isti spiritus interim dum cognoscunt & uident suū creatorem Deum, peculiari quadam uoluptate ac desiderio mouent suam quisq; sphaeram. Et cum illi spiritus similitudine quadam uocentur animæ. Ideo quasi animalis est motus cœli.

Motus cœli non naturalis. **TERTIO:** Motus cœli non est naturalis, sed diuinus quodammodo, quia nunquam stat cœlum, neq; quiescit. Iam uero quod caret alterna requie, durabile non est secundū naturam. Nec intenditur motus, neq; remittitur, sed est semper æquabilis. Item, quia cœlum non mouetur ad eandem partem, cum tamen sit eiusdem speciei. Nam primum mobile ab oriente in occidentem mouetur, Planete uero contra proprio motu ab occidente in orientem mouentur, & diuerso tempore quidem.

Motus cœli non animalis. **QUARTO:** Motus cœli nō est animalis, quia sine fatigatione, sine labore, & absq; fine est ullo, neq; remissior in principio & fine, neq; fortior in medio, sed est æqualis semper. Nec etiam uiolentus

est motus cœli, quia nullum uiolentum est perpetuum neq; æquabile, sed motus cœli est perpetuus & li non uiolentus. Ergo non est uiolentus.

Q VINTO: Quod pythagorici & Plato quoque in Timæo, & post eum Cicero in secundo de natura Deorum, & in libro de uniuersitate, item Macrobius in priori parte libri 2. de somnio Scip. cōcentum musicum & sonantem harmoniam quandam cieri & excitari dicūt ex illo motu, est mere somniū philosophicum, si de sono uocali intelligas, tametsi dicunt isti harmoniam & concentum cœli propter nimiam longinquitatem nō percipi auribus. Reuera autem cum harmonia significet proportionem & æquabilitatem in motu cœli atq; in alia qualibet quantitate, non quidē sonus uocalis, sed alioqui portio illa intelligi debet durare in cœli motibus.

DE SPHÆRIS COELESTIBUS. Caput IIII.

P RIMO: Si quis unicum cœli orbem unamq; tantūmodo sphæram cœli esse diceret, is plane non cum ratione, sed absq; omni sensu insaniret. Quia ipsa sensuum experientia docet esse plures sphæras, tametsi de numero ac ordine sit aliqua inter ueteres Philosophos atq; Mathematicos dissensio. Siquidem ex sententia Aristotelis & Platonis Orbiū cœlestium octo sunt tantum sphære uisibiles & sensibiles, ex numero discreto motu stellarum hoc ordine. Prima, secunda, tertia, quarta, quinta, sexta, septima, octaua. & Arist.

M 5 mentū. & Arist.

mentum, quod Aristoteles primum mobile & supremum uocat orbem. Secunda sphaera Saturni. **Num. orb.** Tertia, Iouis. Quarta, Martis. Quinta, Veneris. **cœli sec.** Sexta, Mercurij. Septima, Solis. Octaua, Lunæ. **Theolog.** ologi recentiores huic numero superaddunt adhuc tres orbés supra firmamentū, scilicet. Nonum, cœlum aquæum uel Cristallinum. Et decimum, primum mobile. Et Vndecimum, cœlum Empyreum. Mathematici quoq; non omnino conueniunt de numero & ordine. Quidam omittūt Empyreum cœlum, & ponunt Decimum, quod uocant primum mobile. Et Nonum quod uocant secundum mobile. Octauum deinde firmamentum. Atq; deinceps alios orbés ponunt. Alij uero & plures, contenti sunt numero nouem sphaerarum hoc ordine. Prima, primum mobile non stellatum. Secunda firmamentum stellatum. Tertia, sphaera Saturni. Quarta, Iouis. Quinta, Martis. Sexta, Solis. Septima, Veneris. Octaua, Mercurij. Nona, Lunæ. Videtamen disputationem Alberti in 2. de cœlo. tract. 3. cap. 11.

Cuius inter sit tractare de sphaeris cœlest. **SECUNDO:** Quia de ordine & situ stellarum ac sphaerarum, & quomodo quæq; moueatur, & quantum ab inuicem distent, inquirere plura spectat ad astronomiam, ut dicit ipse Aristoteles in 2. de cœlo, nolo ego neq; etiam si uelim possum in alienam inuadere professionem mathematicæ, ut utilissimam quidem, sic & honestissimam. Omne ergo hoc negotium de magnitudine stellarum, de motibus

bus planetarum atq; cœlorum, plane in actum per-
mitto mathematicis, contentus ijs, quæ ex Aristote-
lis tractatione circa hanc materiam utilia videntur
& necessaria ad prima hæc physices elementa.

TE R T I O: Physici est cōsiderare uelocitatem *Phys. quid*
aut tarditatem motus cœlestis. Quo ergo quisq; or- *considera-*
bis est superior, eò quidem uelocius mouetur motu *re oportet*
diurno, hoc docet experientia in motu circulari. *at.*
Nam quo quidq; in circulo uel sphaera est circumse- *Quæ uelo-*
rentiæ propius, eò uelocius mouetur. Et quo quidq; *cius quæ*
centro est propius, eò tardius mouetur. Siquidem *tardius*
uelocius est quod in tempore certo, ueluti in 24. ho- *moueantur.*
ris maius spaciū loci conficit & percurrit. Sed *tur.*
tardius est quod in eodem tempore certo, ueluti in
24. horis minus spaciū loci conficit & percurrit.
Verumtamen quo quisq; orbis est inferior, eò uelo-
cius mouetur motu proprio ab occidente in orien-
tem. Sicuti cum naus uelocissimo cursu feratur in *Exemp. de*
occidentem uel septentrionem, interim tamen nau- *motib. orb.*
tæ uel alij in naui agentes, deambulare, expaciari,
uel progredi possunt in orientem, uel meridiem. Sic *Orb. cur*
proprio motu feruntur sphaeræ inferiores, ad retar- *prop. mo.*
dandum impetum primi mobilis, ut aiunt. *tu feratur.*

Q V A R T O: Motus primi mobilis est unicus, *Motus pri*
diurnus scilicet, ab oriēte in occidentē & hinc rur- *mi mobilis*
sum in orientem, quem circumuolutum conficit su- *diurnus.*
per polis mūdi arctico & antarctico quotidie spa- *Dies nat.*

- Motus ra-** cio 24. horarū, quod uocatur dies naturalis. Et hoc
ptus infer. motu primum mobile secum rapit omnes alias infe-
sphærarū. riores sphæras, sicut naus secundo amne aut uento
 defluens secum rapit & deuehit omnes homines &
 alia quæ in nauisunt, & tamen nihilominus inferio-
Poli dup. res sphære sic raptæ cum primo mobili super polos
Motus ob- mūdi habent proprium suum motū, qui uocatur ob-
liquus. liquus, super polis zodiaci ab occidente in orientē,
 ut dixi. Quo ergo quæq; sphæra propior est primo
 mobili, eò uelocius mouetur non suo motu sed diu-
 no, & tardius mouetur motu suo proprio, cōtra di-
Motus pro urnum. Ita ut firmamentū proprio motu percurrat
prius fir- unum gradum inducentis demū annis, atq; ita per-
mamenti. currat zodiacū in quadraginta nouem millibus de-
Magnus mum annorum. Quod spaciū uocant isti magnum
annus Pla- annum Platonis, quo exacto omnia priora sint re-
tonis. ditura ab initio atq; pristinum ordinem habitura,
 sicut post tantum temporis exactū simus hoc loco
Motus Pla rursum confessuri atq; audituri Physicam. Satyr-
netarum. nus autem zodiacum totū percurrens absoluit mo-
 tum suum in triginta annis. Iupiter in duodecim,
Annus so- Mars in duobus. Sol in 365. diebus, & 6. horis quod
laris. spaciū uocatur annus solaris. Venus & Mercuri-
 us etiam in anno solari circiter conficit cursum pro-
Mensis. prium. Luna uero in diebus 28. circiter, quod spaci-
 um mensis proprie uocatur. Et hactenus de motu
Cur motu sphærarum. Dicit autem Aristoteles moueri has in-
prop. infe- riores sphæras ab occidente in orientē contra pri-
 mum

mum mobile, propter homines, aliq; super terram *sphære*
 agentia, Quia si motus primi mobilis non retarda= mouean=
 retur neq; inhiheretur tarditate inferiorum orbi= tur.
 um, non posset aliquid crescere aut uiuere super ter=
 ram, propter nimiam primi mobilis uelocitatem.
 Sed reuera proprius sphærarum motus facit diuersi=
 tatem dierum ac nocturnum, coniunctiones & oppo=
 sitiones, diuersosq; aspectus siderum,

SEXTO: Dubitant hic de loco cœli. Vtrum sit Cœlum an
 in aliquo loco. Et sane apparet elementa esse in suo in loco.
 loco, utpote Terram in concauo aque, Aquam in
 concauo aëris, Aërem in concauo ignis, Ignem in
 concauo lunæ, cuius Lunæ sphæra complectitur &
 ambit omnia corpora elementaria & composita.
 Que mouentur nō quidem circulari, sed recto mo= Motu ele=
 tu. Deinceps uero superior quæq; sphæra comple= mentorum
 ctur inferiorem. Sed de ultimo demum supremoq; qualis.
 cœlo dubitatur, utrum ne sit in loco an non. Siqui=
 dem extra cœlum nihil est, nedum sit aliquod cor=
 pus ambiens cœlum, uel superficies corporis ambi=
 entis. Et breuiter respondeo ex sententia Aristo=
 telis & Alberti. Cœlum extremum non esse in loco Cœliquo
 torum, sed secundum partes. Nec cœlum esse in loco modo in
 per se, uerum per accidens. Quia centrum eius est loco.
 in loco sicut Anima est per accidens in loco, quia
 subiectum eius scilicet corpus est locatum. Nec cœ=
 lum moueri in loco sed circa locum.

DE STELLIS.

Caput

- Stellæ definitio.* **P**RIMO: Stella est densior pars sui orbis retinens lumen quo uisui est subiecta. Definitio hæc significat primo stellas esse ex materia incorruptibili, eadem cū cœlo suo. Non autem ut Platonici putāt quibus & Virgilius assentitur alicubi dicens. Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes. Id est, stellas, credere oportet ex igni esse stellas. Quod autem id à signo cōfirmant, eò quod luceant & calefaciant stellæ, plane fallax est. Siquidem plura alioqui lucent quæ tamen non sunt ignes neq; ex igni, ut putridum lignum, ut gemmæ. Deinde hæc calefactio nō fit per se à lumine stellarum, sed à reflexione radiorū, ut apparet in speculis urentibus. Prouenit etiam à motu calor ille, ut apparet in agitatione & complosione pedū manuumq; cœlo frigido. Sicut ergo speculum per se nō calidum est, sic & stellæ & lumen earum non sunt calidæ reuera.
- Sol an per se calidus.* Quare non errant isti ualde qui negant Solem esse per se calidum, cū potius sit calefaciens sui luminis radijs, incendens & illuminans mundum. Sed de his plura infra eodem cap. 8. de aëre.
- Stellæ utrū luceāt proprio lumine an aliene.* **S**ECVNDQ: Præterea in definitione dicitur stellas recipere lumen, cuius adminiculo uideri oportet. Et tametsi ambigua sit hæc controuersia ancepsq; problema. Vtrum luna aliæq; stellæ ac sidera proprium lumen habeāt, an id à sole mutuentur quasi alienū. Et quidem maior pars philosopho-

rum cōsentit stellas habere lumen à Sole, & recipere. Sed cur me
 rein se lumen Solis in medio mūdo ferè ob id positi, dius plan.
 partim ut illuminet astra & stellas lucemq; præbe-
 at in mūdo partim ut calefaciat hæc inferiora. Pro- Sol anima
 inde recte Plinius atq; alij solē uocant animam mun mūdi cur.
 di uiuificantem omnia. Est aut certa ratio secundū
 istos probans hanc sententiam de lumine solari cō-
 municato stellis. Omnia diuersa & multa sub eodē
 genere referuntur ad unum sui generis primū &
 principale, tanquam ad efficientē causam & origi-
 nem unam. Ergo omne lumen sidereū refertur ad so-
 lem tanquam ad primū fidus. Quia primum in uno
 quoq; genere, est causa omniū illorū quæ sunt unius
 generis illius Sed Sol in genere lucidorum est primū
 & maximū, ut experientia docet. Ergo Sol est cau-
 sa efficiens luminis in omnibus stellis. Et per con-
 sequens omnes stellæ recipiunt lumen suum à Sole. Cur nō om-
 Quod autem nō omnia astra sunt æque lucida, neq; nes stellæ
 eiusdem uel paris luminositatis, nihil impedit, hæc sint æque
 nam culpa non Solis est, sed materiæ in stella, quarū lucidæ.
 quo quæq; est purior & nobilior eò quoq; est lucidi-
 or, ut fidus Iouis & similia. Quo autem quæq; spiss-
 sior est eò rubet magis, ut stella Martis. Et quo iusto-
 rior est, eò magis albet ut in galaxia patet. Sicut
 & reliqua pars cœli cū sit nimis rara et limpida, nō
 recipit lumē neq; lucet sicut stella, quæ densior pars
 est sui orbis, neq; reflectitur à reliquo cœlo lumē in
 oculos nostros, sicut à stellis propter nimiā raritatē

Axioma.

& transparentiam. Sicut candela non resplendet
 in aëre, uel sub dio, Sed resplendet à densa camera
 uel laqueari. Non ergo cœlū est quod uidemus præ-
 ter stellas supra nos cæruleum & serenum, sed est
 Cœlum. aër limpidus & lucidus. Corpus autem lunæ quia
 Luna cur inæquali- craßius est & magis terrestre ideo inæqualiter lu-
 ter lumen men recipit, prout separata est loco à solo, & pro-
 recipiat. ut interpositam terræ habet portionem, sic & alio-
 qui alia pars lunæ est densior & luminosior, alia ra-
 rior & subobscura, quodammodoq; maculosa. Fit
 Sol quomo autem hæc stellarum illuminatio à sole non per rea-
 do illumi- xionem, sicut cum lumen solis à lumine reflectitur
 net stellas. in aqua & referit uisum, neq;.

Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
 Solere percussum radiantis imagine lunæ,
 Omnia peruolitat late loca, iamq; sub auras.
 Erigitur, summiq; ferit laquearia tecti.

Verum hoc lumen à sole recta procedens statim ab
 initio mundi stellis inditum, hodieq; pariter perma-
 net. Tum demum lumen stellarum à cœlo inde refle-
 ctitur in nostra hac infima regione, referitq; nostrū
 uisum. Quod autem stellæ tantū noctu uel sub cre-
 Stelle cur pusculum non uero interdiu uidentur neq; lucent,
 interdiu in causa est sol, cuius lumine magno obfuscatur mi-
 non uide- nus lumen aliarum stellarū & siderum. Sicut car-
 antur. bonem uiuū nocte quidem uel in opaco uidemus lu-
 centem, uerum positus carbo uiuus in apricum locū
 nō lucet, neq; uidetur luminosus, sed refugit quasi
 nobilius

nobilius lumen. Et hactenus de definitione & de lumine stellarum.

TERTIO: *Stellæ aliæ sunt fixæ, nempe, in firmamento sitæ. Aliæ uocantur planetæ scilicet septem, ut Saturnus, Mars &c. Dicti sunt autem planetæ quasi errone, non quod erroneum motum habeant, quia is alioqui certissimus est, sed quod diuersis stationibus diuersisq; spatijs ac interuallis non uno loco considerare nobis uidentur, & moueri iam ad meridiem, nunc ad septentrionem, iam ad orientem uel occidentem, modo propinqui, modo oppositi inuicem. Sed fixæ stellæ semper eodem spacio à se inuicem differunt, eandem uicinitatem aut longinquitatem semper obtinent, ut in tabulis signorum, & siderum, ut per experientiam uidetur.*

QUARTO: Non ut numerus planetarum septenarius initur, sic & stellæ fixæ numerari possunt, cum sint innumerabiles. Tamen Mathematici obseruauerunt præcipue mille & uiginti duas stellæ in firmamento, ut in circulo zodiaco & in alijs septentrionalibus meridionalibusq; sideribus. Quod apparet ferè in tabulis Stabij. Sex autem illarum sunt differentie secundum quantitatem, ut Mathematici tradunt. Cæterum motus stellarum est similiter circularis, non directus, & ipsarum non proprius. Quia mouentur tantummodo ad motum sui quæq; orbis ac spheræ. Vt prolixè Aristoteli probat in secundo cœli, tract. 2. Stellæ moueri non suo sed spheræ suæ motu.

N Sphæra

COMMENT. PHYS.

*Sphæram uero moueri ab intelligētia uel Dæmonio suo. Et sphæras & dæmonia moueri à primo moto-
Stellæ cur - re Deo. Quod uero stellæ uidentur habere motum
scintillare scintillationis, reuera stellæ non scintillant neq; tre-
uideātur. munt. Causa autem cur scintillare putentur est hæc.*

*Quando uisus noster nimis longo spacio loci distat
à re uisa, uel cum res uisa exuperat claritateq; sua
excellit & perstringit oculos, tunc uisus sese cōtra-
hit, quasi refugiens immodicam lucem, propter de-
bilitatem & temeritatem oculorum, & tremit ui-
sus. Atq; ita forma quoq; oculis recepta tremit insti-
bilisq; nutat. Et rursus nimia lux oculis immissa re-
soluit humorem oculorū, ut illachrymentur quasi,
& sic fluitante humido in oculis tremit quoq; &
scintillat recepta forma uisibilis. Atqui constat stet-
las & præcipue Solem maximā habere claritatem,
quæ ita ut dixi perstringit oculos, ut sic stellæ pu-
tentur scintillare, cum reuera uisus oculiq; nutent.*

*Stellarum
figura.*

*Q V I N T O : Figura stellarum est rotunda &
sphærica instar sui orbis. Quod patet à luna, quæ de-
ficiens ecclipsi mittit umbrā sphæricæ. Iam ergo qua-
lem quodq; corpus habet figuram, talem à se remit-
tit umbrā. Quod uero colores uarij uidentur in stel-
Stellæ an - lis, animaduertere licet cœlum & stellæ neq; colo-
coloratæ. rem neq; ullam aliam habere qualitatem elementa-
rem, ut calidum, humidum &c. Quamuis plerasq;
qualitates efficiat per influentiam suam: Sed quia
stellæ impariter plus minusue lucis à sole recipiunt*

pro

pro densitate aut raritate materie suæ, ideoq; etiã diuersum colorem referunt oculis lucentes per medium alioqui tenebrosū, nempe aërem. Est etiam diuersitas coloris plerunq; à diuersitate oculorum, prout sunt aut acuti aut uitiosi. Cæterum quælibet Stellarum stella uisui nostro obiecta est maior quam terra, tam magnitudinem si idiotis uix unius facis flammam æquare posse do. uideantur sua magnitudine. Excipetamen Venerẽ, Mercurium & Lunam, qui planetæ sunt minores quam terra. Atq; hæc omnia mathematici possunt suis instrumentis demonstrare, quos omnino cõsuele de ortu & occasu, de situ siderũ, deq; alijs ad motum stellarum cœlorumq; pertinentibus, utpote de circulis & figuris & reliquis huiusmodi rebus.

SEXTO: Sæpe iam dictũ est, cœlum & stellas Stellarum habere suam uim & influentiam in hæc inferiora influxus in corpora. Sed unde sit hic influxus & hæc uirtus du- infer. cor. bium est. Veterum aliqui crediderũt cœlum & stel- unde. las esse ignea corpora, & pasci uaporibus terreis et aqueis, & hinc sumere calidum, siccum, frigidum, humidũ. Sed hoc esse erroneum constat. Verũ iuxta phisicos sic res habet. Omnis motus localis refertur ad aliquem unum motum primum incorruptibilem. Et hic motus incorruptibilis refertur ad suũ quisq; motorem. Et illi motores uim suam accipiunt à primo motore Deo. Ideo ut inferiorum corporũ motus reguntur lationibus superiorum corporum, id est, cœlorũ & stellarum quibus inest motus incorrupti-

bilis. Sic & orbes cœlestes & stellæ accipiunt uim à suis motoribus, nempe Dæmonijs uel intelligentijs. Summatim uero stellis influentia quædam & uirtus efficacissima indita est à Deo. Quam uirtutem exercent in his inferioribus corporibus, eisq; cõmun-

Stel. qua= cant. Sortiuntur ergo planetæ & stellæ quædam co-
litates. gnomina à qualitatibus, non quasi habeant eas: Sed

Saturnus. quod efficiant & suppeditent. Vt Saturnus pallidus est, frigidus & siccus, melancholicæ complexioni aptus. Et suppeditat inferioribus mixtis frigidū & siccum, retinendis & coagmentandis corporibus

Iupiter. idoneū. Iupiter clarus, calidus & humidus, sanguineæ cõplexioni aptus. Suppeditat calidū spiritale, & animale. Et salutare sidus benignumq; appella-

Mars. tur. Mars rubens, calidus & siccus, cholericæ complexioni aptus. Suppeditat calidū feruens, & subi-

Sol. gens coagmentansq; materiam. Sol anima & oculus mundi, dator uitæ, calidus & siccus. Suppeditat

Venus. calidum seminale. Venus alba, calida & humida.

Mercuri= Suppeditat humidum uitale & fœcundum. Mercu-
us. rius uarians, & eius planetæ naturæ se insinuās cui

Luna. coniungitur. Suppeditat uim cõmiscendi & applicandi uirtutes & qualitates uitales. Luna frigida & humida, phlegmaticæ cõplexioni apta. Suppeditat humidū elementale simplex. Rursum: Causæ agen-

Effectus tes reguntur & animantur à Sole, Materię subigū-
planetarū tur, id est, redduntur idoneæ à Luna. Fœcunditas cau-

in infer. jarum agentium adiuuatur à Ioue. Fœcunditas ma-

teriarum

teriarū iuuatur à Venere. *Habilitas*, promptitudo,
 & uelocitas causarum efficientium in producendis
 effectibus excitatur à Marte. Virtutum uitalium &
 animalium uarietas & multitudo est à Mercurio.
 Perduratio uero & firmitas compositi corporis sta-
 bilitur à Saturno. Rursum: Calor uiuificus datur à
 Sole. Calor adurens à Marte. Superficies corporis
 uaria secundum asperum, leue, durum, molle, est à
 Mercurio. Humor aërius à Ioue. Humor aqueus à
 Luna. Humor mixtus & fœcundus à Venere. Mo-
 les uero corporis tota Saturni tutelæ permittitur.
 Sic enim in compositione corporum commiscetur *Commis-*
 qualitates primæ, utpote frigidū cum sicco, & fri- *prim. qua-*
 gidum cum humido, & calidum cum sicco, & cali- *lit. in com-*
 dum cum humido. Sed frigidum & siccum cōmixta, *pos. corp.*
 non sunt durabilia neq; uitalia, sed letalia. Nam ui-
 tapotissimum consistit in calido & humido, ut infra
 eodem ca. 12. & 26. Deinde signa in zodiaco circu-
 lo participant qualitatibus planetarum ferè in hūc Signa zo-
 modum, ut Taurus & Capricornus sint Saturnina. diaci pla-
 Virgo & Libra sint Iouialia, Aries & Scorpio sint *net. quali.*
 Martialia. Cancer & Leo sint Solaria. Gemini & quomodo
 Sagittarius sint Venerea. Aquarius & Pisces sint *participēt.*
 Lunatica. Ceterum iuxta cursum Solis, Aries, Tau-
 rus, Gemini, conficiunt Ver calidum & humidum,
 complexionis sanguineæ aptum, & pueritiæ. Can-
 cer, Leo, Virgo, conficiunt Aestatem calidam & Aestas.
 siccā, cholericæ complexionis amptam, & ætati

Autūnus. uirili, Libra, Scorpio, Sagittarius cōficiunt Autūnum, frigidum & humidū, complexionī phlegmaticæ aptum, & iuuenili ætati. Capricornus, Aquarius, Pisces conficiunt Hyemem, frigidam & siccā, complexionī melancholicæ aptam, & senili ætati.

Hyems.

Vitam & actiones naturæ qui planetæ gubernent. Vitam porrò nostram præcipue Sol & Luna moderantur. Conuersatio autem & actiones naturæ tam à Sole & Luna quā ab alijs planetis reguntur. Quatenus cœli & stellæ qualitates habent nō quidem in se tanquam formas accidentarias, sed tanquam effectus & uirtutes in corpora cōposita. Vnde non con-
Influentia cœlestis an imposita necessarium. actio nib. sequitur statim. Influentiam cœlestem aliquid necessitatis imponere libero arbitrio aut animo hominis (ut ualde prolixè disputat Picus Mirandulanus in uerboſo opere contra mathematicos) nisi quatenus complexionēs & qualitates corporum à cœlis & stellis temperatæ inclinant animum ad hos uel illos effectus, ad has uel illas uirtutes & uitia. Tamen etsi ergo inclinent stellæ & astra, homini tamen nō imponunt necessitatem aliquam. Quia sapiens dominabitur astris. Sed de his plura infra in 3. cap. 1. Et hæc de regione mundi suprema ætherea uel cœlesti dicta sufficiant. Sequitur materia elementorum & qualitatum.

DE ELEMENTIS.

Caput VI.

Subiectum primi libri **D**ictum est in primo cōmentario de corpore naturali mobili simpliciter, prout habet sua

sua prima principia, materiã, formam, & priuatio huius cõ-
nem, adeoq; naturã, & inde causas suas. Hactenus menta.
uero in secundo commentario his quinque capitibus Subiectum
aliqua tradidimus de corpore mobili nõ quidem se- 5. cap. præ
cundum mutationem formæ substantialis uel acci- cedentiũ.
dentariæ (nam alioqui mundus per se totus & cœlũ
& stelle sunt incorruptibiles, nec aliam atq; aliam
subinde formam qualitatem aut quantitatem recipi-
unt) sed tantũ loco mutantur & feruntur. Qui mo- Motus lo-
tus localis est communis omnibus corporibus, siue calis.
sint incorruptibilia siue corruptibilia. Iam inde ue- Subiectum
ro de corpore naturali mobili & mutabili secundũ sequentis
formam substantialem uel accidentariam, hoc est, tractatio-
de generatione, corruptione, augmentatione, di- nis in hoc
minutione, & alteratione dicetur. Verum isti mo- 2. lib.
tus non fiunt, nisi iuxta qualitatum mixtionem in
corporibus. Et hæc qualitates ita sunt temperatæ fe-
rè, prout quodq; corpus elementis uel naturæ ele-
mentari affine est, & prout à quolibet elemento ac-
cipit. Sunt enim elementa corporum principia, & Elementa.
sane materia secunda omnium naturalium corpo-
rum, ut infra mox uidebimus. Proinde primum de Ordo tra-
elementis, deinde de mutationibus, postea de quali- dendorũ.
tatibus tractandũ erit. Ergo quæ iam ad finem hu- Vtilitas se-
ius commentarij secundi sequentur, maxime omnium quæris tra-
erunt animaduertenda. Siquidem in his omnis Phy- ctationis.
sicæ usus consistit, plane adeo, at hinc demum inci-
piat medicus, ubi Physi. us desinit.

Elementi **PRIMO:** Communi consensu Elementi uocatur
accep. 1 bulo trifaria utimur, primum. n. significat principium scientiæ & artis complexū, ut in philosophia
Regule ca morali aut naturali, ut in Mathematica, sunt com-
tholicæ uel munes regulæ, quales uocantur catholicæ uel axio-
axio. mata, ut, Quod tibi non uis fieri alteri ne feceris, ut,
 Ex nihilo nihil fit. De quibus infra in 4. cap. 32. &
 2 34. Secundo: Elementū significat id, quod est cōmu-
 ne omnibus rebus construendis in eodē genere prin-
 cipium. Sic ut sit in suo genere primum, ut literæ &
 syllabæ sunt elementa dictionum & orationum, ut
 lapides ligna, lutum sunt elementa domus fabrican-
 dæ. Sic ossa, caro, humores, sanguis, spiritus, sunt
 3 elementa corporis impropria. Tertio: proprie Ele-
 mentum physicis dicitur, principium corporis natu-
 ralis materiale, quo sensu hoc capite prorsum acci-
Elementi pitur. Et uidetur latinis Elementū uocari quasi ali-
Etymolo- mentū, eò quod his alantur quasi & foueantur con-
gia, seruenturq; corpora mixta. Græcis στοιχεῖα dicun-
 tur ab ordine. Quod ordo & proportio & tempe-
 ramentum elementorum & qualitatum elementa-
An sint ele riū constituat corpora & conseruet. Dubitare uero
menta. an sint elemēta, est negare naturā et plane insanire.
Definitio= **SECUNDO:** Tres sunt definitiones uulgatæ
nes elemē- ipsius elementi. Prima est, Arist. in 5. metaphys. ca.
ti tres. 3. Elementum est principium corporeum, simplex,
 ex quo componitur res naturalis primo, cui rei in-
 est, nec diuiditur secundū speciem in aliam speciem.

De huius definitionis sensu infra articulo proximo.

Secunda definitio est medicorum. Elementū est cor- 2
pus simplex, quod in partes diuersæ speciei diuidi
nō potest, Et hæc definitio est sine relatione elemen-
ti ad elementare mixtum, hoc sensu, Elementum est
corpus compositū ex materia & forma primis prin-
cipijs, inter omnia generabilia & corruptibilia ma-
xime simplex, quod nequit diuidi in partes alterius
speciei ac nominis, cum non sit ex partibus diuersæ
speciei compositum. Sic quælibet guttula aquæ est
aqua. Quælibet pars terræ est terra. Tertia defini- 3
tio est item medicorum. Elementum est corpus sim-
plex, pars prima corporis humani & aliorum cor-
porum mixtorū, quod in corpora uel partes diuer-
sæ formæ diuidi minime potest, & ex cuius cū alijs
elementis commixtione species & corpora diuersa
generatorum fiunt. Huius definitionis sensus expli-
cabitur latius infra eodem cap. 25. ubi proprias cō-
ditiones elementi in genere enumerabo.

TERTIO: Dicitur autem primo in definitione Definit.
prima & tertia, Elementū corpus simplex & prin- 1 elemen-
cipium corporeū, ad differentiam primorum prin- ti expli-
cipiorū, scilicet materiæ, formæ, et priuationis, quæ catio.
non sunt corpus neq; res corporea per se. Et ad dif-
ferentiā corporis mixti, quod minime simplex est,
Dicitur secūdo, ex quo corpus componitur, ad dif- 2
ferentiam cœli & stellarum, quæ cum sint corpora
quidē simplicia, tamen nihil ex ijs tanquam ex ma-

- 3 teria cōponitur neq; generatur. Dicitur tertio: Elementum prima pars corporis ex qua primo componitur corpus, ad differentiam membrorum corporis, quæ sunt quidem partes eius integrales, partim præcipuæ, partim non præcipuæ, sed nō primæ, uerum secundariæ. Neq; enim primo omnium fit corpus ex membris suis, sed ex elemētis & ex elementari temperamento nascitur primo. Item ad differentiam primarū & secundarum qualitatum, quæ sunt principium accidentariū, quatenus illæ elementares proueniunt ab elementis suis. Dicitur quarto: Elementum esse principium compositorū, ad differentiam cœli, stellarum, spiritum, & accidentium immaterialium uel imaginabilium, quæ neutiquam
- 5 sunt cōposita. Dicitur quinto: ex elementi unius cū alijs elementis commistione nasci corpora generabilia. Nam ex uno tantum uel duobus elementis nihil nascitur, nisi omnia quatuor temperentur & cōmisceantur in corpore nascituro uel nascente, ut in
- 6 fra eodem cap. 26. Quod autē dicitur sexto: species fieri diuersas ex elementis mixtis, potest referri nō ad corpora tantū, sed etiam ad qualitates secundum naturam, ut ad qualitates primas & secundas quæ nascuntur ex temperatura aut ui elementorum. Di-
- 7 citur septimo: Elementum nō posse diuidi in partes diuersæ speciei, ad differentiam corporis compositi & partium eius, quorum quodlibet est compositum ex partibus diuersæ speciei, ut pote ex quatuor ele-

mentis, quæ differunt sane specie. Nam aliud est aer, aliud aqua. Sed elementum neque compositum est ex partibus diuersis speciei, neque diuiditur ideo in partes diuersæ speciei. Nam ut dixi quælibet pars uel guttula aquæ est aqua, quælibet scintilla ignis est ignis. Secus est de membris et partibus etiã homogenijs nedum heterogenijs. Et de corpore composito secus est. Elementum ergo est corpus in quod alia Elementa corpora composita eorumque membra diuiduntur et quid. resoluuntur, cum sit ipsum diuisibile in partes diuersæ formæ et speciei. Et hætenus de definitione.

Q VARTO: Elementa sunt quatuor communi Elementa consensu ferè philosophorum et medicorum, scilicet quot. Ignis, Aer, Aqua, Terra, de quibus iam mox suo cuiusque capite. Hic autem numerus elementorum quaternarius probatur trifariam. Primo ab Arist. in fine 4. de cælo: secundum motum leuis aut grauis, quæ sunt duæ formæ elementorum accidentariæ. Oportet inquit, esse unum corpus quod feratur super omnia alia corporali naturali motu, ut est ignis leuissimus. Et contra. Oportet esse unum corpus quod subsidat infra omnia corpora, ut est terra grauissima. Denique oportet esse duo corpora adhuc media inter ignem et terram, utpote aerem non ita leuem ut ignis est, et aquam non ita grauem ut terra est. Nam alioqui duobus tantum existentibus, uno quidem extreme leui ut igne, altero extreme graui terra, nulla esset plane proportio motuum, neque

Numerus ele-
quomodo pro-
betur.

neq; ullum esset liberamentū regionis elementaris, neq; solide consistere & cohærere possent corpora ex elementis composita. Siquidem alia summe leuia sursum suo impetu ferentur & uagarentur. Alia summe grauiainimò semper subsiderent & ignauia iacerent & quasi δις διὰ πασῶν discordarent. Ergo ad harmoniam corporum necesse est media duo corpora esse simplicia. id est, aërem & aquam. Quod etiam Ouidius significat dicens. Dissociata locis concordia percellauit.

2 Et reliqua ibid. 1. Metamor. Secūdo: Quaternarius hic numerus probatur item ad Aristotele in princi-

Symbolis= pio 2. de generatione. Quatuor, inquit, sunt prima-
mi prim. rum qualitātū symbolismi possibiles, & duo sym-
qualit. pos bolismi impossibiles. Ergo necesse est quatuor esse
sibiles & elementa. Quia omne elementum est uel calidū &
impossibi= siccum ut ignis, uel frigidum & siccum ut terra, uel
les. calidum & humidum ut aër, uel frigidum & hu-
midum ut aqua. Nihil uero potest esse simul calidū
& frigidum, neq; simul humidum & siccum. Quia
enim contraria sese mutuo à subiecto expellunt, im-
possibilis plane est symbolismus calidi cū frigido, et

3 humidum cum sicco. Tertia ratio Ciceronis est (utriq;
sane iam dictæ conueniens) in lib. de uniuersitate
sic dicentis. Corporeū & aspectabile, itemq; tracta-
bile omne necesse est esse quod natū est. Nihil porrò
igni uacū uideri potest, nec uero tangi quod careat
solido, solidum aut nihil quod terræ sit expers. Quā
obrem

obrem mundum efficere moliens Deus, terram primum, ignemq; iungebat. Omnia autē duo ad coherendum tertium aliquod requirunt, & quasi nodum uinculumq; desiderant. Ergo cum soliditas mundo quaereretur, solida autē omnia uno medio nunquam duobus aut semper copulentur, ita contigit, ut inter ignem & terrā, aquam Deus aëremq; poneret, eaq; inter se compararet, proportioneq; cōiungeret, ut quemadmodum ignis aëri, sic aër aquæ, quoq; aër aquæ, id aqua terræ proportionē redderet. Sensus autē huius Ciceroniani loci est ferē hinc eliciendus. Quod omne elementum est uel simpliciter leue ut ignis, uel minus leue ut aër, uel simpliciter graue ut terra, uel minus graue ut aqua. Item, bina elementa sunt extreme contraria & ex diametro pugnant secundū primas qualitates, ut ignis calidus & siccus cum aqua frigida & humida, & aër calidus & humidus cū terra frigida & sicca, & altera bina habent quandam affinitatem & symbolismum iuxta qualitates primas, ut ignis calidus & siccus cū terra sicca & frigida & aër calidus & humidus cum aqua humida & frigida. Quia ergo extreme cōtraria & ex diametro in subiecto pugnantia se uel mutuo expellunt uel subiectum corrumpūt, necesse est bina symbolica & Affinia elementa superaddi, atq; ita quaternarium numerum elementorū conficere.

Q VINTO: Forma elementorū & figurata= Figura met si rotunda sit & sphaerica, tamen motus eorum elem. naturalis

C O M M E N T. P H Y S.

- Motus ele** naturalis nō est circularis sed rectus, utpote in leui
ment. sursum, in graui deorsum, nisi quod terra secundū
 se tota est plane immobilis, ut infra eodem cap. 10
- Mot. surf.** Est autem ille motus leuium sursum, grauium uero
& deors. deorsum, plane naturalis. Quod uero à latere, hoc
qual. est, ante, retro, dextrorsum, sinistrorsum, quan-
- Motus à la** doq; elementa uel elementaria mouentur, id in cor=
tere qua= poribus inanimatis ut in lapide est motus uiolentus,
lis. inq; animatis est quandoq; uiolentus, quandoq; ani=
Graue. malis motus ille. Cæterum graue est quod naturali=
 ter semper ferri appetit deorsum à circumferentia
 ad centrum, quod utrunq; cum probat experientia
 non est eius ratio querenda. Quia addiscentē oportet
 principijs credere. Cæterum leue non nisi uiolen=
 to motu fertur deorsum aut nō sursum. Sicut & gra=
 ue uiolento motu fertur sursum aut nō deorsum. Sic
 etiā motus elementi ignis & aëris in suprema regi=
Motus one sua tantum (quo motu, diurno scilicet, utrunq;
ignis & rapitur quotidie cum sphaera Lunæ, & circumuol=
aëris. uitur secundū Mathematicos ab oriente in occiden=
 tem, & rursum ab occidente in orientem circulari=
 ter) nō est naturalis sed uiolentus motus & alienus
- Motus aë=** ut paulo ante dixi. Verū aër in medio & infima re=
ris & a= gione sua, item aqua, nō mouentur illo motu circu=
que. lari uiolento, sed rectos habent motus naturaliter,
 uel alienos quoq; uiolentos uel animales, ut dixi.

D E I G N E.

Caput VII

PRIMO

PRIMO: Nihil admodum faciendū est eorum Opiniones
 contumacia, qui contra Aristotelem & me- falsæ de e-
 dicorixantur, nullum esse elementū ignis inter lu- lemento
 nam & aërem. Vt Valla in primo dialectices cap. 2. ignis.
 magis studio dissentiēdi ab Aristotele, ut solet, quā
 certis rationibus pugnat, Elementū ignis esse solum
 quem nos fouemus lignis, aliaue materia in foco &
 alibi. Neq; etiam moueant nos qui dixerunt ignem 2
 esse ætherem, quasi adurentem & lucentem, adeoq;
 cælum ipsum stellasq; & sidera mere ignē esse, uel
 saltem ex igni facta. Vel elementū ignis esse illum 3
 calorem & lumen stellarū & astrorum. Quorum
 utrunq; absurdum cōmentum esse conuicit iam pri-
 dem recte sentientium philosophorū autoritas con-
 sentiens & ratio. Quin ergo bene docentibus phi- Vera sen-
 losophis credamus, qui dicunt supremum elemen- tentia de
 torum sphaeræq; lunari proximo subiectū esse ele- ele. ignis.
 mentum ignis, cuius sphaera ut ambitur ab orbe lu-
 ne, sic ipsa circumambit totum aërem. Nec obstat Cur ignis
 quod aiunt oculis non posse uideri ignem illum su- elem. non
 premum. Quia alioqui colorem non habet, nec est uideatur.
 lucidus, ideoq; uisum non terminat, neq; uideri po-
 test propter subtilitatem nimiam. Est ergo ignis
 διαφανής, id est, transparens, translucens. Si enim
 luceret, obscuraret nobis lucem stellarum, & præ-
 cipue Lunæ.

SECUNDO: Ignis est elementum leuissimum Elementū
 calidissimūq; & siccū, cholerica cōplexioni ido- ignis quid.
 neum

Effectus elementis
ignis in sua
sphaera.

Ignis efficaciam
quam reprimat.

Effectus
elementis
ignis in
mixtis.

neum. Hæc definitio satis patet ex supradictis. Non est autem subtilius ullum elementum igne, cuius virtutes sunt quoque efficacissimæ & commodissimæ. Ignis enim primo in sphaera sua uiuificat cum stellis per influentiam suam in hæc inferiora & temperat in corporibus frigiditatem intensam Lunæ & Saturni, atque calefacit supremam sibi; uicinam regionem aeris, non infimam. Sed mediam friges facit per *αυτην* *προς* *αυτην*, ut infra eodem cap. prox. & infra in 3. ca. 2. Quare non otiose neque superuacue ponitur in cœlo ignis hic ut uolunt aliqui, neque uerendum est, ne ignis urat hæc inferiora, ut nugantur isti. qui metuunt ne cœlum ruat. Nam ignis ut est efficacissimus quidem, eius tamen efficacia à pluribus reprimitur, utpote à frigiditate Saturni & Lunæ, ab humiditate aeris, à frigore mediæ regionis, & inferiorum elementorum aquæ & terræ. Tametsi legatur quandoque incendia facta, ut sub Phaëtonte in Aethiopia, de quibus prolixè uide Albertum tract. 2. cap. 12. de proprietatibus elementorum. Virtus item ignis in corporibus mixtis hæc est, ut in eis incocta & indigesta immaturaque coquat, digerat, maturet, humidumque cum sicco misceat, ut in corporibus sua agilitate & uipetrabile aperiat meatus ipsi humiditati aeris aliqui crassiusculæ, quod in balneis sane apparet, ubi calore aperiuntur pori. Et ut frigiditatem in illis aquæ terræque frangat & temperet, ne non male & immodice infrigidentur corpora contra quam ferat horum

horum temperatura. Congregat ergo homogenia
 & temperat ipse ignis sua caliditate.

TER TIO: Differt superior ignis, elementum Ignis ele-
 scilicet, à nostro igni quẽ fouemus lignis aliaue ma- ment. à no-
 teria. Nam superior ignis est elementum, & queli- stro igne
 bet pars eius est corpus simplex. Noster ignis nõ est quid diffẽ-
 elementũ, quia non est simplex, neq; purus, sed cõ- rat.
 mixtus uiscositati & pinguedini terrestri, qua ali-
 tur & retinetur atq; fouetur, & indiget aẽre ne suf-
 focetur. Item superior ignis est causa efficiens con-
 seruationis essentiaẽ. Noster uero est causa corru-
 ptionis, quia consumit usta, tandemq; ipse quoq; de-
 ficiente materia euanesceat. Et aliquãdo fuit tempus
 cum nullus ignis haberetur super terram, neq; eius
 esset usus, antequam scilicet Prometheus Ioui suffu-
 raretur ignem. Item superior ignis est διαφανẽς
 & transparent, non lucens, sicut Cristallis & uitrũ.
 Noster uero est lucidus non transparent, in materia
 terrestri innitens, qua alitur. Item noster ignis cõ-
 burit corpora. Superior uero nõ comburit, propter
 subtilitatem & raritatem, cuius exemplũ uidemus
 in igni quoq; de sublimato uino accenso, qui nõ urit Vinũ sub-
 admodum manũ qua tenetur propter subtilitatem limatum.
 sui. Hoc tamen fateri oportet & cõmunis sensus ar-
 guit ignem nostrum esse ignem, sed nõ elementum, Ignis no-
 non purum, sed impurũ, quia habet uiscosum quid- ster cur nõ
 dam terrestre & aẽreum fumosum, aqua uero mi- sit elem.
 nimum habet, & in eo multo maxime dominatur

Ignis no-
ster quo-
tuplex.

uirtus elementi ignis, qui extra suum locum acce-
dere dicitur ad hunc nostrum ignem, eumq; uirtute
sua incendere, & uiuificare. Est autem ignis noster
alius lux, alius flamma, alius carbo.

DE AERE.

Caput VIII.

Aëris ety-
mologia
& synony-
ma.

PRIMO: Aëris nomen græci à spirando sum-
psere, hunc latini quandoq; animam uocant,
ut Cicero in libro de uniuerſitate, quandoq; auram
à splendore & limpидitate. Huius sphaera est intra
ignem & aquam uel terram. Verum aër est elemen-
tum leue, calidum & humidissimum, complens om-
nem locum repletum alioqui corpore terrestri uel
aqueo.

Aëris le-
uit. quid
probet.

SECUNDO: De aëre nõ ita ualde disputant ut
de igne. Nam leuitatē eius probat experientia, quia
uesica aëre plena nihilo est grauior quā si sit uacua.

An Aër ca-
lidus sit &
humidus.

Sed de leuitate & grauitate elementorū infra eod.
cap. 25. Impugnatur tamen hæc definitio ferè hoc
modo. Omnium Physicorū consensutres sunt regi-

Aëris re-
giones
tres.

ones aëris, scilicet. Prima & Suprema, luminosa,
calida & sicca. Propter ignem propinquum. Pro-
pter motum raptum & uiolentū una cum sphaera
ignis ad motum lunæ. Propter solis stellarumq; pro-
pinqunitatem. Nam in hac regione est calor ualde

Aëstus.

incensus quem aestum uocant, semper æqualis, par-
tim ab igni partim à sole & stellis. In qua nascuntur

meteora

meteora ignita aut cometæ, infra in 3. cap. 4. Altera regio Media est tenebricosa, frigida & humida, quia est à sphaera ignis remotior ideoq; eius frigiditas intenditur magis per ἀντιπερίσσωσις, ab igni & caliditate supremæ regionis aëreæ. Neq; n. hæc media regio recipit aliquam reflexionem radiorum Solis & stellarū ut infima regio, ideo quod radij nō reflectuntur ad corpus διαφανές & transparentes, sed ad solidū corpus, sed in frigidat ipsa & condensat fumos humidos ab aqua uel terra sublato, inde fiūt nubes, pluuie, grando, & cætera meteora aquosa, ut infra in 3. ca. 5. Tertia uero regio, Infima nempe infra nubes super terram, in qua nos spiramus, est ambigua, modo calida propter reflexionem radiorum à terra & aqua, modo frigida propter uicinitatē aquæ & terræ frigide, prout Sol accedit uel recedit. Et hinc est ueris temperies, æstatis calor, autumnii tepiditas, hyemis intemperies & frigus. Et prout tempestates uariant aut uenti, infra in 3. ca. 8. Et hinc est inæqualitas & tempestas quasi incerta temporum quoq; anni, ut quandoq; in æstate sit frigus, in hyeme tepiditas uel etiam humiditas, quamuis Sol & astra æquis spacijs certisq; accedāt uel recedant à nostro climate. Hæc ergo cū sit tanta uarietas regionū aëris, quomodo erit aër calidus, & humidus? Respondeo. Aërem secundum se totū & uel Solu. quæ iuxta naturam suam propriam esse calidum & humidum stationis, dissimū, licet secundum partes aliquas nō permissus

naturæ suæ recipiat diuersas & inæquales qualitates, imò potius non possit ex æquo uires suas intendere & exercere, secundum locum, distantiam, intensiorem uel remissionem caloris solaris uel radiorum eius, secundum uarietatem tempestatum, sicut pluuia per se leuis & sicca, tamen si madefiat erit grauior, & ut lumen candelæ lucidum, tamen remittitur quodammodo & obscuratur maiore luce & à densitate circumstantis aëris.

An aër calidiss. TERTIO: Impugnatur item definitio ab experientia ut aiunt, nempe in aëre uestes aliæq; madida siccari, nec contra, sicca semper in aëre humectari, non igitur uerisimile est aërem esse humidissimum.

Solutio. Respondeo: Non ab aëre uestes aliæq; madida siccari, sed à uirtute & calore siccitateq; solis & astrorum, neq; etiam consistit humiditas in humectando aut madefaciendo, sed in resoluendo magis & tenuando, ut iam dicam.

Aëris effectus. QUARTO: Virtus aëris est, quod una cum igni defert in hæc inferiora corpora uires, ac influentias cælorum ac stellarum, quoniam uis extremi ut cæli, nō uenit in extremum utpote in terram & corpora terrena, nisi per mediū, scilicet, ignem & aërem. Item aër corporibus mixtis raritatem & subtilitatem affert, ut sint penetrabilia & aperta humoribus & refrigerationi, & ne nimis sint crassa, iustoue crassiorem & grauiorem habeant materiam. Et affert quoq; leuitatem corporibus aër, ut facile

cile agitetur & leuentur, quod patet in uolucris
ne segnitie & tarditate torpeant. Item humiditate
sua temperat aer & recreat ardorem cordis alio-
rumq; membrorum calidorum, quod docet pulmo-
nis officium & usus, Quod tamen ad humectandi
uim attinet extrinsecus aqua magis quidem hume-
ctat per accidens, quam aer, quia constringit poros
ita ut internus humor aereus nequeat exire.

Cur aqua
extrinse-
cus magis
humectet
quam aer.

D E A Q V A.

Caput IX.

PRIMO: Aqua est elementū graue, frigidissi-
mum & humidum, circumquaq; terram al-
uens, nō tamen cooperiens totam. De loco quidem
aquæ potest esse cōtrouersia quædam, quare nō ha-
beat naturalem locum suum sicut alia elementa. Et
certe in primordio creationis suo liberoq; cursu a-
qua supernatabat terræ, eamq; tegebat uniuersam,
ut etiam postea toto quinquemestri diluuiō Noë, cū
aqua cubitis quindecim altior omnibus montibus ob-
tegeret totam terram, ut Gene. 8. Verum die tertio
creationis dixit Deus, congregentur aquæ quæ sub
cælo sunt in locum unum, & appareat arida, scili-
cet terra, & factū est ita, & uocauit Deus aridam
terram, congregationesq; aquarum appellauit ma-
ria. Sic itaq; terram factam aridam, & ab aqua im-
munem Deus habitabilem reddidit, & uitæ homi-
num animantiumq; locum cōmodum fecit, uictuiq;

Aqua qd.
Locus a-
quæ.

aptum, utpote cum terra alioqui teſta aquis undiq;
neq; animantia fouere, neq; herbas lignaq; fructifera
aliaq; alimenta producere poſſet ſub aqua, qua
omnia ſubmerſa premerentur, & ſterileſcerent,
atq; etiam ſuffocarentur. Ambit ergo aqua terram
undiq;, & eam interluit et interfluit, ut figura coſ-
mographicae docent, & Deus ipſe in Iob ca. 38. te-
ſtatur dicens, quis cōcluſit oſtijs mare quando erum-
pebat ſcilicet ſuper uniuerſam terram. Ego circum-
dedi mare terminis meis & poſui ueſtem & oſtia,
& dixi uſq; huc uenies & nō procedes amplius, &
hic rēfringes tumentes fluctus tuos. Sic & Ouidius
primo metamorph. inquit.

Tum freta diffudit rapidisq; tumefcere uentis.

Iuſſit, & ambitæ circumdare littora terræ.

Et reliqua ibidem. Hæc proluxius de aquæ loco dixi-
mus, ut ſciremus hunc eius alueum & ſitum non eſſe
ipſi naturalem, ſed fatalem & plane miraculoſum,
ſoliusq; Dei nutu cui parent omnes creaturæ, ad cō-
ſeruationem uniuerſi, aquam intra qualem qualem
alueū contineri, ne euagans ſubmergat terram, &
ſuffocet cum omnibus animantibus & creſcentibus.

Aquam al- Quamquam ea ſit alioqui altior & excelsior quam
tiores eſſe terra. Quod apparet à certo ſigno, cū è naui longe
terra quo- poſita à littore ſtans in ſumma malo ſuper ſpeculam
modo pro- uideat littoralem turrim, quam in eadem naui ſtans
betur. ad baſim mali uidere nō poteſt. Item quod progre-
dientibus naui à terra in altū mare, ſubinde depref-
ſior

stior atq; humilior fieri uidetur terra, quoad tota e= Aqua &
 uanesit ex oculis. Est ergo secundum philosophos terra unū
 quoq; unum corpus sphericum constitutum ex tota corpus
 aqua & terra simul sibi inuicem mixtis, cuius cor= sphericū
 poris duplex centrum traditur, scilicet, unum cen= 1 consti=
 trum magnitudinis, nempe centrū sphaeræ ex aqua tuunt.
 terraq; compositæ medium totius mundi, & alte= Duplex
 rum centrum grauitatis existens in terræ diame= 2 centrū
 tro, aliquanto maiore quàm sit semidiameter sphæ= corp.ex
 re conflata ex aqua terraq; simul. Sic itaq; terram aqua et ter
 aqua mediam quasi perfluit sicuti sanguis perfluit ra consti=
 corpus animalis & irrigat, & eadem aqua extre= tuti.
 mam undiq; terram circum alluit, ut patebit de par=
 tibus aquæ infra in 3. cap 6. & 7.

SECUNDO: Aquam esse rotundæ figuræ expe= Aquam ro
 rientia docet bifariam. Nam partes eiusdē sunt na= 1 tundam
 tura, & figuræ cū suo toto. Sed partes aquæ ut gut= esse pro
 te & stelle sunt rotundæ. Ergo totū aquæ corpus est batur.
 rotundum & sphericum. Deinde probatur à supra 2
 dicta experientia de turre littorali & stantibus in
 specula mali atq; ad radicē mali. Motus uero aquæ Motus
 ut ante diximus cap. 6. non est circularis sed rectus. aquæ.

TER TIO: Definitionem aquæ de frigiditate Aqua an
 aliquanium impugnant ab experientia thermarum frigida.
 & maris. Et quanquam de his infra in 3. ca. 6. & 7.
 tamen interim obserua, neq; thermas, neq; mare, Aqua ther
 aut flumina, aut fontes, esse elementū aquæ, hoc est, mariū, ma=
 meram aquam. Tameſi enim sunt & dicuntur a= ris, flumi=

nū & fontium non elementū. qua, tamen sunt mixta & impura non mera aqua, ut experientia docet à sulphureo aut aluminob uel salso aquæ sapore. Sicut & fumus & halitus ionest mere aër elementum, sed mixtus & impurus ut infra in 3. cap. 2. Et plura dicam de differentia puri elementi & impuri mixti elementaris infra eodem cap. 24. Interim ergo sentire debemus, equam suapte natura esse summe frigidam, & esse humidam

Aër humidior aqua quare. non ita tamen ut aër. Nam aër multo difficilius termino proprio continetur, alienoq; facilius continetur quam aqua, ut infra eodem ca. 22. declarabitur.

Effectus aquæ in mixtis. Q V A R T O: Virtus aquæ in corporibus mixtis est, ut mollicet corpora ad suscipiendam figuram naturalem uel accidentariam quæ mouet uisum, in quarta specie qualitatis positum. Licet autē cito faciliusq; recipiat figuram, ut patet in circulis qui leui ictu & momento inscribuntur aquæ statimq; euanescent, tamen citissime quoq; figuram inscriptam amittit. Sed huic remedium affert siccitas, ut capite proximo dicetur. Item frigiditate sua temperat, & moderatur aqua calorem ignis & aëris in corpore composito.

DE TERRA.

Caput X.

Terra qd. P R I M O: Terra est elementum grauißimum, frigidum & siccißimum, secundum se totum immobile, mundi centrum. Quod aut terra sit centrum

trum mundi, non consensus solum mathematicorū centrum
 & physicorum, sed etiam ratio docet à motu graui- mundi.
 um corporum, Si enim terra tota esset perforata, &
 perfossa, lapis in eam fossam deiectus tamē in medio
 loco fossæ resisteret naturaliter, alioqui. n. graue
 sursum ferretur ad circumferentiam cœli ex æquo
 distantis à centro quoad nos & quoad inferos. Pro-
 bant uero rotunditatem terræ uarijs signis & argu-
 mentis. Et etiam quod sit in medio mundi sita: nem-
 pe: Quia stellæ ac sidera ex æquo distāt à terra, quo-
 cunq; terrarum uenias, ut experientia & obserua-
 tio instrumentorum mathematicorū docent. Neq;
 etiam alibi maiores minoresue apparēt stellæ. Item
 quale quodq; corpus est, talem à se mittit umbram.
 Sed terra in ecclipsi lunari mittit umbram spheri-
 cæ. Ergo terra est sphericæ figuræ, ut & supra eo-
 dem cap. 5. de luna in ecclipsi solis dictum est. Item
 probatur rotunditas ex obseruatione ortus occa-
 susq; siderum, eò quod orientalibus Sol stellæq; citi-
 us oriuntur, & citius occidunt quam occidentali-
 bus, propter umbram terræ rotundæ eminentis in-
 teriectā atq; interpositam, quæ contra orientes oc-
 cidentesue stellas interponitur inter oculos nostros
 & ipsas stellas. Simile est de ecclipsi Solis & Lunæ,
 de æquinoctijs, de arctico sidere & antarctico, ali-
 as enim nos uidemus stellas, alias illi uident: De qui-
 bus omnibus prolixè Mathematici & Plinius in 2.
 cap. 70. & 71. Quamuis autē obijciant de inæqua-

Terra ro-
 tunda &
 in medio
 mundi.

luminæ= litate montium & conuallium nihil id impedit ro-
qualitas tunditatem totius terræ. Nam istæ partes inæquales
rotundita= collatæ ad totam terram afferunt minimum momen-
tem terræ tum, quia nullus mons uel altissimus, ut aiunt, ad
quare non perpendiculum si cuncta linearum compræhendan-
impediat. tur ambitu, supereminet reliquam terram plus quin
decim stadijs, neq; humilior est terra uel in profun-
dissimo maris fundo triginta stadijs.

Terra an SECUNDO: immobilem esse terram, in me-
immobi= dioq; mundi quasi centrum eius sitam, sphericâq;
lis. figuræ, diximus ex sententia Aristotelis probantis
hoc in 2. de Cælo tract. 3. Tamen si ista copiosius à

Mathema. Mathematicis sunt requirenda. Qui de terra loquũ
quomodo tur. Non prout elementum est, sed quatenus est me-
de terra lo dium centrum mundi, habitaculumq; hominum, be-
quantur. nigna, mitis, indulgensq; mater corporum & ani-

Terra ma mantium, atq; hominum. Quam terram ideo Ma-
gna mater gnâ quoq; Matrem uocari dicunt Physici, eò quod
cur uoce= ipsa in se concipit omnium corporum semina, &
tur. quod terrestres terrenaq; materialongè plus abun-
dat plerunq; in corporibus quam aquea, aërea, uel
igneâ materia. Et hoc est, quod Ouidius dicit.

Densior his tellus, elementaq; grandia traxit

Ex aqua et Id est, corpoream materiam. Diximus item ex aqua
terra cur terraq; simul mixtis elementis, unam spheram esse
una sit à compactam. Quam ita formasse artifex natura cre-
Deo sphæ= di debet, ut cum terra arida & sicca constare per se
ra formata ac sine humore non posset, nec rursus stare aqua nisi
sustinente

sustinente terra posset, mutuo amplexu iungerentur. Terra pendente sinus, & alueos suos, Aqua uero permeante totam terram intra, extra, supra, uenis ut uinculis discurrentibus.

TER TIO: Virtus terræ in corporibus mixtis est, ut reddat ea durabilia ad retinendas figuras inscriptas, quas alioqui humida aqua facile recipiens citissime tamen amittit, ut patet in signo cereo durato & deinde liquefacto. Deinde terra temperat suam siccitatem humiditatem aquæ ut eò durabilius cohereant corpora, sic enim humidum & siccum mutuas sibi locant operas, quod in massa farrinacea aut in calce arenaq; commixtis cum humore patet.

1 Effectus
terrae.

2

Q V A R T O: Impugnatur definitio terræ. Quod Terra an
reperiantur sulphureæ & aluminosæ terræ calidæ. frigida.

Itē, Viscosæ & imbutæ pinguedine, ut pix ut cera.

Item montes quandoq; perpetuo ardentes ut æthna.

Respondeo. Nostram terram non esse elementum,

quamuis sit reuera terra. Quia est composita & cō-

posita, imbutaq; humoribus & pinguedine, & ali-

quando etiam igni succensa. Verum terra elemen-

tum suapte natura est frigidum & siccissimum, li-

cet accidentia in hoc uariant sicut in aqua, aëre, igni

impuris & commixtis apud nos, ut supra ostendi-

mus, & infra eodē cap. 24. Impugnatur & defini-

tio collatione ignis, qui uidetur esse siccior, quia ma-

gis desiccatur ignis quam terra. Respondeo, primum

gradum siccitatis reuera non indicari à siccando,

sicut

Terra an
siccissima.

C O M M E N T. P H Y S.

*Siccina-
tura.*

sicut nec humiditas maxima censetur ab humectanda
dout supra eodem, ca. 8. Sed est spectandum utrum
facilius termino suo cōtineatur quam alieno. Quæ
natura est sicci. Et experieris terram facilius substi-
dere & contineri intra suum terminum, cum ignis
sit magis uagus & liberior. Verum de hoc infra in
definitionibus Qualitatum, cap. 22.

D E P A R T I B V S T E R R A E.

Caput XI.

*Terræ
quatuor
diuisiones.*

PRIMO: Diuiditur terra tota primum in
quinq; Zonas. Deinde inclinata & paralle-
los. Tertio: in partes tres primarias, Asiam, Euro-
pam, Africam, & inde regiones, prouincias, popu-
los, urbes &c. Quarto: in alias partium formas, ut
in montes, colles, &c. Verum duas medias diuio-
nes & omnia de quantitate terræ, secundum longi-
tudinem & latitudinem & circumferentiam cos-
mographis permittens, solam primam & quartam
diuisionem breuiter attingam.

*Quinq;
zonæ.*

SECUNDO: Sicut imaginantur mathematici
quinq; Zonas in cælo secundum quatuor circulos
quos uocant minores, ita partiuntur terrā in quin-
q; Zonas, quæ ab arctico in antarcticum polum recta
definiunt terræ diametrum. Prima Zona est arcti-
ca, frigida, inhabitabilis ob nimiam distantiam so-
lis, sita inter polum arcticum & circulum arcticum
cōtinens 23. circiter gradus. Secunda est item arcti-

ca, temperata, habitabilis, nostra Zona intra circulum arcticum & tropicum cancri, quo propius Sol non accedit ad nos, continens gradus circiter 42. Et hec diuiditur in Asiam, Europam & partē Aphricę. Tertia Aequinoctialis Zona est, perusta & torrida, intra ambos tropicos scilicet cancri & capricorni, quam æquinoctialis circulus æquator diuidit ex æquo quinque & uicenis gradibus. Latitudo uero omnis huius Zone est graduū circiter 50. Hanc tertiam oceanus interfuit mediam, ita ut is totam terram bis ambiat, semel uniuersam in circuitu nostrę & antipodum terrę circumferentiam extremam, & rursus nostram antipodum zonas binas cum dimidiata torrida interfecans. Quarta Zona est antarctica, temperata, habitabilis antipodum, inde à tropico capricorni ad circulum antarcticum, continens item circiter 42. gradus. Quinta est, antarctica, frigida, inhabitabilis propter longinquitatem solis à circulo antartico ad polum mundi antarcticum, continens gradus item 23. circiter. Et aduerte neq; solem neq; Zodiacum egredi alterutrum tropicum, quia sol omnem cursum suum altiore aut humiliorem conficit intra mediam torridam Zonā, quę est tertia. Has quinque Zonas luculente describit Virgilius in primo Georgicorum.

Quinq; tenent cœlum Zone &c.

Et Ouidius in 1. Metamorph.

Vtq; duę dextra cœlum &c.

TER.

COMMENT. PHYS.

TERTIO: Diuisio secunda & tertia spectat ad Mathematicos. Quarto uero diuiditur terra in suas partes iuxta situm & locū. Nam alia terra uo-

Mons.

Collis.

Conuallis.

Campus.

Causæ ef-

ficiētes

1. differen-

tiarum

2. terre.

3. 4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

catur Mons, terra tumida, & excelsior, cōpacta & aceruata ex luto, pulueribus, sabulo, arenis, radicibus, herbis, lapidibus, & rupibus. Alia est Collis, id est, mons humilior. Alia est Conuallis, decliuitas humilior terræ intra saltus uel colles uel montes. Alia est Campus, terra iacens & plana sine uallibus aut montibus. Causa autem istarū differentiarū sunt uariæ. Nam quidam montes terræ motibus erecti sunt & intumuerunt, aut conualles subsiderunt, ut infra 3. ca. 8. Diluuius etiā aquarum habitū terræ mutauit. Venti quoq; sua ui alicui arenas uel sabulum aggrefferunt in speciem collis. Hominum quoq; industria & uis congeffit aliquos montes & colles, & offodit ualles, sicut gigantes coaceruarunt montes Thessalicos. Quod uerò conantur physici necessariam quandam causam allegare huius inæqualitatis in terræ superficie, parum admodum habet firmitatis. Cum constet plerosq; montes & ualles à primordio rerum esse creatas ut Ouidius quoq; ait. Melior natura Deus.

Iussit, & extendi campos, subsidere ualles,
Fronde tegi syluas, lapidosos surgere montes.

Terræ a-

liæ diffe-

rentiæ.

Præterea quæ sit terra cōtinens, aquis operta, insularis, maritima, littoralis, mediterranea, notius est quam ut exponi debeat. Hæc igitur de elementis in

Specie

specie dicta nunc sufficiant . Nam infra plura & apud physicos obseruare oportet.

DE COMPOSITIONE ET MV-
tatione & duratione rerum naturalium.

Caput XII.

PRIMO: Compositio est connexio formarum in corpore naturali, quæ id sua partium accidentiumq; proportionem coherere & consistere potest. Dicitur quidem connexio formarum . Nam ut supra in primo cap. 15. uidimus . Duplex est forma, scilicet, Substantialis . Quæ unicatantū est in quoq; corpore suo & propria, & Accidentaria forma ex alijs nouem prædicamentis sumpta, quales plures accidunt uni eidemq; corpori, ut quantitas, qualitas &c. Dicitur item hæc connexio esse in corpore naturali propter substantias incorporeas, propter artificialia, & propter immaterialia, quæ neq; materiam neq; formam sensibilem aut saltem non naturalem habent, ut supra in 1. cap. 8. dicitur & proportionem suam quodq; corpus coherere partibus & accidentibus, eò quod cuiusq; corporis speciatim sua & propria est proportio atq; harmonia quasi, nempe, proportio arithmetica plerunq; in partibus substantialibus & integralibus, & geometrica in accidentibus, non enim unicuiq; corpori quæuis ex æquo accidunt.

Compositio quid.

Defini. expositio.

1 Forma
2 duplex.

SECUNDO: Partes uulgata scholarum diuisione

I. Partium

diuisiones. sione sunt duplices, scilicet. Substantiales ut materia
 & forma principia prima & secundaria. Aliæ sunt
 integrales, quæ secundū situm suum & positionem
 constituunt totum, Et hæ rursus sunt duplices, sci-
 II. licet, Primariæ sine quibus mutilum & mancum
 atq; imperfectum est corpus in sua specie, ut caput,
 uenter, humeri, pedes, manus, radix, truncus, cor-
 tex, ramus. Aliæ sunt partes non primariæ sine qui-
 bus tamen corpus censetur perfectum & non mu-
 III. tilum, ut crines, pili, ungues, articuli, &c. Adhuc
 partes aliæ sunt homogeniæ, scilicet, unius speciei
 eiusdemq; nominis, ut partes carniæ, ossiæ, sangui-
 neæ, nervosæ, cartilagineæ, quia quælibet portio &
 pars carnis est & dicitur caro, quælibet gutta san-
 guinis dicitur, sanguis, atq; ita de similibus. Et quia
 ex solis homogenijs partibus cōstant elementa, ideo
 uocantur corpora simplicia proprie & non cōpo-
 sita, id est, non mixta neq; impura. Nam alioqui &
 elementa possumus appellare corpora cōposita ge-
 neraliter, scilicet, ex materia & forma sua, & ex
 partibus integralibus suis homogenijs. Aliæ partes
 sunt heterogeniæ, nō unius speciei neq; eiusdem no-
 minis, ut elementa 4. in corporibus mixtis singulis,
 ut partes pleræq; integrales situ & positione di-
 stantes atq; figura sensibili defferentes, ut caput, col-
 lum, humeri, brachia, uenter, pedes &c. Non enim
 quælibet pars capitis statim dicitur caput, nec sta-
 tim quilibet articulus in manu alioue membro &

Elementa
 corp. sim-
 plicia.

Elem. quo
 modo cō-
 pos. corp.
 uocari pos-
 sint.

artu dicitur manus uel artus, sic sanguis nō dicitur os neq; caro neq; cutis. Et quia corpus naturale nō Corpus na-
 clementum constat mixtim ex homogenijs & hete- turale non
 rogenijs partibus, ideò proprie compositū corpus elem. com-
 hoc est, mixtum uocatur, & minime simplex, in positum.
 Physica, ut infra eodem cap. 26. & infra in 3. cap. 1.

TERTIO: Accidentia quoq; sunt duplicia, sci- Acciden-
 licet, Sensibilia uel materialia quæ sensu aliquo per- tia dupli-
 cipiuntur uel saltem coniectantur intra uel extra cia.
 corpus, ut præsertim sunt qualitates in tertia &
 quarta specie, ut sunt quantitates, ut situs uel posi-
 tio, ut actiones & passionēs externæ sensibiles, &
 hæc nisi in corpore ferè nequeūt esse. Alia acciden-
 tia sunt immaterialia uel imaginaria, quæ non qui-
 dem sensu externo sed animi tantum imaginatione
 cōprehenduntur, & in non corpore plerunq; sunt,
 ut ferè qualitates primæ & secundæ speciei, ut rela-
 tiones internæ, ut actiones & passionēs insensibiles
 internæ. Et obserua quod nullū accidens in corpore Nullū ac-
 naturali appelletur rite pars corporis. Hac itaq; cidens in
 connexionē & compositionē formarum, partium, corp. nat.
 accidentiumq; in se, corpus uocatur compositum. pars corp.

QVARTO: Mutatio est motus & progressus Mutatio
 corporis compositi uel partiū eius in alias subinde quid.
 atq; alias formas. In hac definitione genus est pro-
 gressus. Nam motus est plane definitio synonymumq;
 ut supra in 1. cap. 30. Formas autem hic rursum in-
 tellige & substantiales & accidentarias. Intellige

P quoq;

**Mutatio
duplex.**

quoq; partes & substantiales & integrales. Porro mutatio est duplex, scilicet, Totalis quæ tota forma substantialis uel accidentaria mutatur, nempe, si ex corpore hominis fiat cadaver, è ligno fiat cinis. Atq; secundũ hanc totum corpus denominatur mutabile, quo mutato omnia quoq; membra uel partes sunt mutata, Alia est mutatio partialis, quæ pars tantum corporis mutatur, hoc est, aliam formam accipit, ut si pes frige fiat aut stupe scat paralyti, si manus putrescat, si capillus rubescat, si genæ pinguescant. Et secundum hanc non quidem totum corpus sed pars tantum ea corporis uocatur mutabilis.

**Mutatio-
nis species
sex.**

QVINTO: Mutatio uel motus numerantur supra in primo cap. 30. sex species, scilicet, Generatio, Corruptio, Alteratio, Augmentatio, Diminutio, Latio. De quibus infra.

**Duratio
quid.**

SEXTO: Duratio est quies & status formarum in corpore composito & partibus eius. Sunt ergo synonyma quies & duratio, ut supra in 1. cap. 34. Et rursus hic intellige substantialem & accidentarias formas. Partes quoq; & substantiales & integrales, Durationem quoq; totalem & partialem. Durante enim toto durant etiam partes. Sed mutato toto dicimus etiam partes esse mutatas.

Caus. effi.

**mutatio-
nis & du-
rationis re**

SEPTIMO: Causa efficiens mutationis & durationis rerum naturalium est motus superiorum corporũ cælestium, ut supra in 1. ca. 21. & 6. Item natura est efficiens causa ut pro conditione materie

mutentur

mutentur uel durent permaneantq; res. Siquidem rñ natur.
 hæc est causa motus & quietis, ut supra in 1. cap. 6.
 Sic itaq; omne corpus naturale habet determinatam
 & certam quandam sue durationis periodū, id est,
 tempus definitū iuxta reuolutionem corporū cœ-
 lestium, quæ operantur in hæc inferiora ad termi-
 nam certū temporis. Verum materiæ conditio ua-
 riat. Et quidem corpus compositum toto uel parti-
 bus mutabile est, non quidem ratione formæ per se
 stabilis & conantis quatenus potest compositū ser-
 uare in essentia, sed ratione materiæ aduenit muta-
 bilitas uel durabilitas corpori naturali. Quo enim
 cuiusq; corporis materia est infirmior magisq; ca-
 duca, eò mutabilius quoq; est corpus & fragilius,
 atq; citius formam substantialem uel accidentariam
 quamlibet amittit. Et contra. Quo cuiusq; corporis
 materia est firmior, eò corpus etiam est durabilius.
 Redditur autem firmior materia corporis serè sex *Materia*
 efficientibus. Primum, homogenia uel similitudine *corp. fir-*
 partium in corpore & qualitatū. Secundum, De- *mior red-*
 bilitas contrariorum quæ in corpore continentur. *ditur sex*
 Tertium, Durities & difficultas separandi qualita- *efficientib.*
 tes, & formas, & partes. Quartum, Mixtio humidi
 cum calido & sicco terrestri. Quintum, Proportio
 primarum qualitatū. Sextum, Temperamentū cali-
 di & humidi, quæ frigidū & siccū corpora obnoxia
 corruptiōi faciūt, ut patet in corporib. senilib. Quo
 ergo quoq; corp. naturale mixtū propius accedit

C O M M E N T. P H Y S.

ad simplicitatem sui elementi & ad proportionem qualitatum, eò magis est durable. Et quo longius res mouetur à simplicitate elemēti atq; à proportionem qualitatum, eò quoq; mutabilis magisq; caducum inuenitur, ut infra eodem cap. 26. plura dicentur.

Academici. Porro Academici uel pseudoplatonici uidentes momentaneam & continuam quandam in corporibus ἐποχὴ 4= mutationem secundū formam substantialem & academico= cidentarias, negabant quicquam certo sciri, aut cō= rum refel= præhēdi posse. Perinde quasi scientia & intellectus litur. essent singulariū. Et quasi uniuersalia quæ proprie sciuntur ac intelliguntur nempe species ac genera essent composita corpora mutationiq; obnoxia. Sed faceſſat opinio stulta iam dudum ex scholis explosa, ut etiam infra in 4. cap. 10. & 20. patebit.

D E G E N E R A T I O N E.

Caput XIII.

Generatio nis & Cor ruptio nis duplex ac ceptio. P **PRIMO:** Generatio & corruptio bifariā intelliguntur, scilicet generatim & speciatim, Generalis est qua res quomodocunq; dicitur mutari & sumere uel ponere aliam atq; aliam formam ex prædicamento substantiæ, uel accidentariā ex quo libet prædicamento, ut cū nascitur homo uel moritur, ut cum siccatur aut humectatur corpus, ut cum Cicero fit pater aut desinit esse pater, fit consul uel exul. Specialis uero Generatio & Corruptio in tribus tantū prædicamentis, scilicet, substantia, quantitate

titate & qualitate, ut supra, in 1. cap. 20. bifariā in- Corrup.
telligitur. Nam Generatio est duplex, scilicet, Pro- duplex.
pria quam isti simplicem uocant. Et Impropria, quā
isti secundū quid aut qualem qualem uocant. Gene-
ratio impropria est quælibet assumptio nouæ quan-
tatis aut qualitatē, ut cum bipedale crescit in tri-
pedale, cum album mutatur in nigrum aut fuscum.
Sic Corruptio impropria est quælibet amissio quan-
tatis aut qualitatē pristinæ, ut cum tripedale cre-
scit in bipedale. Verum de generali illa, & de hac
impropria nihil in his duobus capitibus agetur.

SECVNDO: Generatio propria est mutatio Generatio
materia à forma substantiali pristina in aliam for- propria
mam substantialem, hoc est. Generatio est mutatio quid.
& progressus materiæ ad formā substantialem, quæ
nondum inest sed mox inerit ei materiæ. Atq; hic
intellige materiam & formam ut principia prima,
uel secundaria, ut partes plane substantiales. Sic ge-
neratio pomi est progressus germinis ut materiæ
ad pomum ut ad formam substantialem. Quia po-
mum est substantia quæ forma pomi nondum inest
germini, sed mox perfecta generatione inerit, ut
supra in 1. cap. 37. diximus.

TERTIO: Efficientem causam Generationis Caus. effi.
& Corruptionis indicauimus supra in 1. cap. 21. & gener. &
supra eodem cap. proximo, scilicet, Motorem pri- corrup.
mum immobilem, & Mouens mobile cœleste, &
aptitudinem atq; appetitum materiæ mutabilis ad

Generatio formam, ut etiā supra in 1. cap. 16. Differt autē Gene-
ab altera- ratio ab Alteratione & ab alijs, quia alteratio est in
tione & qualitatis prædicamento, Augmētatio & Diminu-
alijs muta- tio in quantitatis prædicamento. Latio in prædica-
tionis spe- mento quando. Corruptio uero est ab ente ad nō ens,
cibus qd ut mors est progressus ab homine ad non hominem.
differat. Generatio contra est à nō ente actu & ab ente in po-
 tentia progressus ad ens actu. Dicitur ergo proprie
 Generari illud, quod ante non fuit hoc, iam uero est
 hoc, ut ouum non fuit pullus, iam uero post pullifi-
 cationem est pullus, quod satis superq; & uerbose
 indicatum est supra in primo cap. 14. & 16. & 30.

D E C O R R U P T I O N E.

Caput XIII.

Corruptio
quid.

P R I M O: Corruptio est mutatio & amissio for-
 mæ substantialis, quæ prius inerat materiæ,
 sed nunc nō est eidem, ut morte homo corrumpitur,
 & forma hominis amittitur & euanescit, quæ in-
 erat materiæ eius, iam uero non inest amplius. Sed
 contrariorum cum sit eadem ratio & doctrina, fa-
 cile puto uideri quid sit corruptio ex supradictis de
 generatione.

Generatio
unius est
corruptio
alterius.

S E C V N D O: Ratio & experientia plane con-
 uincit. Generationem unius esse corruptionem alte-
 rius, ut quia generatur pullus, ideo corrumpitur
 ouū. Et contra patet. Corruptionem unius esse gene-
 rationem alterius, ut quando homo moritur, corru-
 ptio hominis est generatio cadaueris, ut quando nix
 liquefit

liquefcit, corruptio niuis eſt generatio aque. Fuerūt Generatio itaq; , qui dicerent generationem & corruptionem à corrup. eſſe plane & reuera idem , & eodem tempore fieri, quid differe- ſed ratione diuerſum eſſe utrunq; , quia tantum dif- rat. ferrent termino. Nam generatio ut dixi eſt motus à non ente actu ſed potentia ad ens actu. Corruptio uero eſt motus ab ente actu ad non ens , ut mors eſt motus hominis ad non hominem. Et quia ſicut ex nihilo nihil fit, ita ex aliquo fit aliquid. Nec poteſt aliquid in nihilum corrumpi , Prouenire autem cor- Corrupti- ruptibilitatem rerū naturalium ab infirmitate uel bilitas re- mutabilitate materiæ magis caducæ & fragilioris, rum unde. ſupra eodem cap. 12. in fine diximus.

TER TIO: Querunt hic non immerito Phyſi- An corpo- ci, an in corruptione ſtatim fiat reſolutio corporis ra in mate in materiam primam. Sicut. n. quodlibet corpus na- riam pri- turale generatur ex materia prima tanquam ex pri mam reſol mo ſubiecto, ut ſupra in primo ca. 14. Sic reſoluitur uatur pro- & corrumpitur in materiam primam, tanquam in xime. ultimum ſubiectum. Nam eadem ſunt principia ge- nerationis, quæ corruptionis & reſolutionis. Re- Solutio. ſpondetur: In corruptione elementorum ſtatim fie- ri reſolutionem in materiam primam, quæ ut eſt in- generabilis, ita incorruptibilis, et illud patet in igni noſtro extincto, cuius nihil ſuper eſt ſenſibile. Quia elementa uicam habent formam, nec conſtant par- tibus heterogenijs, utpote ſimplicia. Sic quoquoq; corpus eſt propius ſimplicitati elementari, eò quoq;

citius & facilius resolvitur in materiam primam. Ut patet de aëre & fumo evanescente, cuius nihil sensibile mox superest. Verū in corruptione mixtorum ex elementis, siue inanimata siue animata sint, non fit statim resolutio in materiam primam. Nam experientia docet, priore forma amissa tamen remanere in ista materia secunda corporis adhuc aliam formam. Licet hæc plane nō sit ulla pars prioris formæ amissæ. Ut quando corrumpitur arbor putredine uel sectione, perijt quidem arboris forma: Sed tamen in eadē materia superest adhuc forma alia, uel terræ, uel cineris, uel pulueris, aut fragmentorum, aut sarmentorum, Sic homine corrupto superest adhuc forma cadaueris corporea, supersunt adhuc partes, non quidem prioris formæ humanæ substantialis. Corrupto itaq; corpore mixto, supersunt, & partes & accidentia. Quia mixta sunt ex partibus heterogenijs non homogenijs. Frustra autem disputant an aliquid formæ in corrupto remaneat, quia certū est eandem formam corrupti interire, & nomen quoq; suum amittere, nedum operationes, licet aliqua pars eius formæ remaneat. Sicut domo corrupta, tamen supersunt aliquæ eius partes, ut trabes, ligna, lapides.

D E A L T E R A T I O N E.

Caput XV.

Alteratio
duplex.

PRIMO: Alteratio est item duplex Propria & Impropria, Vel, Generalis & Specialis.
Impopria

Impropria est mutatio & progressus à qualibet qualitate in aliam qualitatem contrariam uel mediam, ex quacunq; sit specie prædicamenti qualitatis, ut quando ex nō grammatico fit grammaticus, ex iniusto fit iustus. Et sic mutatio à priuatione in habitum uel dispositionem, & contra dicetur alteratio. Operose uero Albertus disputat in 7. *Physicorum* **Albertus.** tract. 1. Alterationem non esse nisi in tertia specie qualitatis, & his tantum qualitatibus quæ uisu, tactu, gustu, odoratuq; percipiuntur uel sentiuntur non auditu. Sed nō uideo Aristotelem nec etiam recentiores peripateticos ita superstitiose excludere alias species qualitatis ab alteratione. Quāquam negent à priuatione ad habitum uel dispositionem, & contra, esse alterationem proprie.

SECUNDO: Alteratio propria est mutatio & Alteratio progressus à qualitate sensibili in aliam sensibilem propria qualitatem contrariam aut mediam, ut si ex albo quæ. nigrum, ex dulci amarum, è molli durū, ex frigido calidum, manente eodem subiecto corpore fiat. Huc tamen refer etiam qualitates orientes ex istis sensibilibus qualitatibus ut sanum, ægrum, ut sunt complexionēs, ut graue, leue, ut durū, molle, &c. similesq; dispositiones corporis contrarias uel medias. Alterationē uero efficiunt qualitates naturales pri- **Caus. effi.** mæ & secundæ, quæ statim corporis formā substan- **alteratio** tialem natam sequuntur. Quod corpus est subiectū **nis.** alterationis idem numero, subinde iuxta qualitates

COMMENT. PHYS.

Differ. in= mutabile, id est, alterabile, ut modo frigidum, modo
ter gener. calidum, rotundum, angulare, rectum, incuruum,
& altera= humidum, siccum, sanum, agram, fiat. Facile uero
tionem. licet cernere differentiam generationis, ab altera-
 tione, Quia per hanc forma tantum accidentaria
 acquiritur, nempe qualitas: Sed generatio suppedi-
 tat formam substantialem. Item in hac non manet
 idem subiectum sensibile: Sed in alteratione manet,
 & durat idem corpus. Sicut etiam in augmentatio-
 ne, diminutione & latione. Tametsi enim materia
 prima manet in generatione & corruptione, tamen
 est illa insensibilis. Atque ita secundum terminos suos
 differunt generatio & alteratio, ut supra in primo
 cap. 37. uisum est.

DE AUGMENTATIONE.

Caput XVI.

Augmen= **P** R I M O: Augmentatio est mutatio de mi-
tatio quid. nore quantitate in maiorem quantitatem,
 ut si cubitale excrescat in bicubitale, si binarius
 excrescat in octonarium. Sic augmentatio corpo-
 ris animati est nutrimenti habentis animalem po-
 tentiam conuersio in corpus actu animatum, facta
 ab anima uegetatiua medio calore naturali, ut ui-
Augmen = uum consequatur suam quantitatem continuam. Et in
tatio pro = hac definitione habentur omnes quatuor cause au-
prie in so = gmentationis, quæ proprie dicitur in solis corpori-
lis anima = bus animatis fieri. Improprie enim augmentatio
 etiam

etiam inanimatis tribuitur, sic & diminutio, ut a-
 cexius lapidum aggestus aut leuatus, ut aquarum
 diluuiis uel decrementum.

SECUNDO: Propriū augmentationis est, ut 1 Propria
 quaelibet pars corporis aucti ipsa quoq; augeatur, si um au-
 modo sana & nō uitiosa sit, unde humores, ulcera, gmenta
 uertice, struma, & similia, non pertinent proprie tionis.
 ad augmentationem. Licet minime opus sit ita reli-
 giose ista secernere, præsertim cum & medicilar-
 giori significatione huius uocis augmentationis u-
 tantur. Deinde augens & auctū debent esse similia 2
 in materia, & dissimilia in forma. Nam agentia &
 patientia necesse est similia esse in materia. Quia
 omnium generabiliū & corruptibilium eadem est
 materia. Et necesse est diuersa esse in formis, id est, in 3
 qualitatibus primis, secundū quas fit augmentatio,
 ut infra eodem cap. 22. Augens uero aliud dicitur Augens
 efficiens primariū, ut anima. Aliud dicitur instru- triplex.
 mentum, ut calor naturalis. Aliud dicitur subiectū,
 ut nutrimentum. Sed auctū dicitur corpus natura- Auctum
 le in quantitate auctum iuxta suam proportionem. quid.

DE DIMINVTIONE.

Caput XVII.

PRIMO: Diminutio est mutatio de maiore
 quantitate in minorem quantitatem, manen-
 te eodē subiecto corpore mutato. Sic diminutio cor-
 poris cōtraria nutritioni est amissio quantitatis ali-
 cuius

C O M M E N T. P H Y S.

cuius à corpore propter calorem naturalem, qui plus resoluit quam restaurari facile possit, propter nimiam caloris & siccitatis abundantiam, quæ absumit humidum radicale uel naturale. Quod tamen aliquando sed difficulter restauratur per temperamentum corporis, & per commoda alimenta.

Rarefactio.

SECUNDO: Augmentationi affinis est Rarefactio, quæ est augmentatio corporis sine accessione alterius corporis uel partis, ut patet in similia rarefacta, ut patet in ligno raro & poroso. Et Diminutioni affinis est Condensatio, quæ est diminutio corporis sine ablatione partis uel corporis, quod patet in macerata carne, in maceratis piscibus. Anima uero proprie non dicitur causa efficiens diminutionis, cuius prompta uoluntas est corpus suum in essentia quam optime conseruare. Sed tamen improprie dicimus, quod anima uegetatiua efficiat diminutionem, eò quod nequeat digerere & concoquere cibum uel nutrimentum, propter inhabilitatem sui corporis & malam temperaturam corporis habentis materiam caducam & fragilem. Verum de utraq; hac mutatione infra in 4. cap. 5. Et infra in 3. cap. 34. plura loquemur.

Condensatio.

D E L A T I O N E H O C

est loci mutatione.

Caput XVIII.

Latitudo quid

LATIO est mutatio ac motus de uno loco in alium locum. Sic cœlum fertur die naturali horarum

horarum 24. ab oriente in occidentem, & hinc rursum in orientem. Sic & angelus ferri moueriq; dicitur à cœlo in terras. In hunc enim modum corpora Corp. cœlestia substantiæq; incorporeæ obnoxie sunt tan lest. & in tum motui locali, aut lationi, nō item alijs mutatio= corp. sub= nibus. Sic quodlibet corpus naturale natum est ferri stant. tan loco, nempe grauius deorsum, et leuius sursum, ut su tum motu pra eodem cap. 6. Et hic motus est triplex, scilicet, locali mo= Naturalis sine fatigatione. Et Animalis, de quo in= uentur. fra in 4. cap. 4. Et uiolentus cum fatigatione. Quo Motus lo= triplici motu corpora mouentur, ut supra in 1. cap. calis tri= 30. indicauius. Nec enim opus est illinc plura alio= plex. qui bene nota hic repetere. In hunc ergo modum spe= ciatim de mutationibus dictum esto.

DE CONTACTV.

Caput XIX.

P R I M O: Quia motus & mutatio nequit fieri Quare de sine contactu mouentis, & moti, id est, pati= contactu entis. Quia etiam requiritur contactus agentis & dicendū. patientis, ideo de contactu sunt quedā dicenda. Di= citur aut contactus trifariam. Primo enim est con= Contactus tactus proprius, quem isti formalem uocant, cum se trifariam duorum corporū superficies exteriores sine medio dicitur. contingunt. Vnde & hæc appellantur contigua, ut Contigua. supra in cap. 32. definiuimus. Vt si manus manui su= perposita eam contingat. Atq; ita quicquid tangit, idem etiam tangitur. Verum sic tangere uel tangi nisi

nisi corpus nulla potest res. Definitur autē hic ferē
 ita. Contactus proprius est applicatio duorum cor-
 porum habentium positionem in continuo, secundū
 exteriores superficies suas, sine medio corpore mi-
 xto, præsertim necessaria ad actionem & passionē.
 Dicitur sine medio corpore mixto præsertim fieri
 contactus, quia aliquantū aëris uel aquæ aut humo-
 ris uel rare terræ interpositum duobus corporibus
 contingentibus se non impedit contactum. Ad hunc
 Contactus proprii 1 requiruntur duæ conditiones, scilicet. Vt binæ plu-
 duæ con- raue contingentia se inuicem habeant extensionem
 ditiones. & quantitatem, uel magnitudinem cōtinuam. Vn-
 de: Non quanta, improprie uocantur contingentia.
 2 Deinde cōtingentia se inuicem, habeant sua ultima
 simul, id est, extremam superficiem suam applicent
 ad se mutuo. Oportet enim agentia & patientia sese
 mutuo contingere, siue medio, alioqui. n. non essent
 ad inuicem actiua & passiua. Sic ignis contingit aë-
 rem, quem calefacit. Sic ignis contingit ollam, cale-
 faciens eam, quæ olla calefacta contingens aquam
 contentam similiter eam calefacit. Sic emplastrum
 aut malagna contingens uulnus, uel ulcus, id molli-
 ficat & sanat. Sic generans uel corrumpens cōtin-
 git generatum uel corruptum. Atq; ita de qualibet
 specie mutationis iudicandum est. Quia cōtactus a-
 ptat, & accōmodat inuicem ipsas actiones & passio-
 nes. Sed elementum ignis, non contingit elementum
 aquæ, cum mediū intersit eis, scilicet, aëris elemen-
 tum.

SECUNDO: Est contactus improprius & me Contactus
 taphoricus, quem isti uirtualem uocant, quo corpora uirtualis
 ra uel qualitas contingunt quasi, & afficiunt alia quid.
 corpora, aut qualitates sua uirtute, efficacia, & in=
 fluentia. Sic cœlum dicitur contingere hæc inferio=
 ra corpora, quia suas uirtutes cōmunicat eis per in=
 fluentiam, & lumen, & motum. Sic dicimus tangi uirtualis.
 nos miseratione, dolore, spe, metu, lætitia, morbo,
 infortunio. Sic Lucretius. Deus inquit.

Non bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.
 Sic qualitates, ut calidum, humidum, molle, durum,
 album, nigrum & c. dicuntur cōtingere corpus uel
 partem eius, ut infra eodem cap. 22. & 26. Huc etiā
 refer complexionēs, affectus, habitus, dispositiones,
 priuationes, potentias, impotentias, proprietates,
 figuras, & c. Atq; hic metaphoricus contactus pla=
 ne requiritur etiam ad generationem, & composi=
 tionem, & ad alias mutationes corporum natura=
 lium, quod sæpiſſime iam teſtati ſumus.

TER TIO: Est contactus cōtinuus, quo ſe par=
 tes ipſius continui ſine nullo interſtitio contingunt,
 ut ſupra in primo cap. 32. continuum definiuimus.
 Sic partes lineæ utpote puncta ſeſe mutuo contin=
 gunt, ſine medio copulata ad unū terminum cōmu=
 nem à quo & ad quē. Sic membra, artus, & articu=
 li, coherētia corpori, ſunt cōtinua corpori. Et hic
 contactus proprie requiritur ad motū & ad ſpeci=
 es mutationis. Quia motum oſtendimus eſſe debere

Contactus
 Continuus

C O M M E N T. P H Y S.

*Contigua
diuersa.*

unum, & continuum, & nō interruptum, neq; discontinuum, supra in 1. cap. 30. & 32. Hinc facile apparet quæ sit contingentium se uel cōtiguorum diuersitas.

D E A C T I O N E.

Caput XX.

*Actio quo
modo hoc
loco acci-
piatur.*

*Actio
quid.*

NON loquimur hoc loco plane de actione & passione ut dialectici in prædicamentis. Sed de ea tantum, quæ est secundum primas qualitates, calidum, frigidum, humidum, siccum, quales sunt in elementis præcipue. Et secundum qualitates sensibiles tertiæ speciei in alteratione. Atq; hoc ideo, quod ad mixtionē requiritur omnino agens & patiens, de qua infra eodem cap. 24. & 26. Neq; hic loquimur de actione spiritali uel aliarum qualitatum, ut habituum, & dispositionum. Verum actio est assimilatio qualitatis sensibilis agentis ad qualitatem patientem, transmutans corpus motum forma accidentaria, id est, suppeditans nouam qualitatem sensibilem corpori passo, ut cum caliditas facit frigidum aut tepidum similiter sibi calidum, ut cum humidum humectat siccitatem in corpore.

D E P A S S I O N E.

Caput XXI.

PRIMO: Actionis definitioni mox fuit subnectenda Passio, siquidē relatiua mutuo sese declarant, neq; relatiuum sine correlatiuo suo potest intelligi

intelligi. Itaq; Passio est assimilatio qualitatis patientis ad qualitatem agentem sensibilem, transmutans motum forma accidentaria, id est, afferens novam qualitatem sensibilem corpori passo, ut cum frigidum pariter calido fit calidum in aqua, tum supereditatur aquæ frigida; alioqui nova qualitas, scilicet, calor, ut cum durata cera mollescit, tum affertur ceræ mollescenti nova qualitas sensibilis, scilicet mollicies. Vides igitur qualitates sensibiles sibi invicem cedere in actione et passione. Sed generaliter Actio est, quilibet actus progrediens ab agente in passum, et Passio quilibet actus fluens in passum. Sed dialectici non Physici sic generaliter loquuntur.

Actio et Passio general. qd. Agens duplex.

SECUNDO: Agens aliud non est eiusdem materie cum passo. Atq; hoc dicitur nihil à passo repati, id est, nullam passionem aut formam vicissim recipere in agendo. Sic medicina nihil patitur ab agro quem sanat, cum plane nullam habeat medicina materiam nisi impropriad in qua, scilicet, anima inest tanquam in subiecto. Sic cælum tametsi agat summopere in hæc inferiora, tamen ab his nihil repatitur, nec quicquid recipit terrestre aut sensibile, quia non habet materiam similem corporibus terrenis. Sic Deus agens primum immobile. Sic spiritus ut angeli, animæ, nihil repatiuntur proprie, id est, nullam qualitatem sensibilem recipiunt ab his corporibus in quæ agunt. Quia spiritus carent omni materia quæ est subiectum passionis. Aliud agens habet

habet similem materiam passio, hoc est, habet potentiam uel habilitatem quandam, ut assimilari possit corpori passio secundum qualitatem sensibilem. Atque hoc in agendo plane repetitur, hoc est, passionem aliquam et formam accidentariam recipit à passio, ut medicamentum patitur aliquid à sanato corpore. Nam alteratur in corpore uel saltem calefit. Sic cibus agens nutriendo corpus ab eò repetitur, quia alteratur in stomacho. Sic calidum agens in frigidum, plane repetitur, et intenditur, ut patet in *ἁπλ. τῆς ἐπιστάσεως*. Ita ergo uidemus quædam agentia repeti à passio, quædam nihil repati.

Agens et TERTIO: Agens refertur ad causam efficiens
patiens ad tem. Nam principium actionis et passionis oritur
quæ gene- ab agente. Sicut principium motus oritur ab efficiens
ra causarum ente, ut supra in primo ca. 21. Patiens uero refertur
pertineat. ad causam materialem. Quodque enim patiens propter
mutabilitatem suæ materiæ patitur, ut supra
Proprium eodem, cap. 12. in fine diximus. Materiæ proprium
materiæ esse pati et mutari, secundum formam qualemcumque
et formæ. Sicut formæ proprium sit agere, et conservare corpus
in essentia sua et in qualibet forma. Sic etiam
Actio et quodque agens agit ratione suæ formæ. Non desinit
passio quæ autem actio et passio, quoad formam accidentariam
do desinet. nondum est acquisita ipsi passio. Sed eademum consequuta
utrumque desinit et quiescit, iuxta uulgatum illud. Habitibus et qualitatibus præsentibus in materia cessat motus.

QUARTO

Proprie-
tates acti-
onis &
passio-
nis.

Q V A R T O: aliquot sunt actionis & passio-
nis proprietates uel conditiones, quas tamen longe
operosius tractant medici. Satis est enim Physices
studioſo, obiter eas attingere. Prima: passum est in
potentia tale quale est agens actu, ut corpus frigidū
mox calefaciendū oportet habere quandam poten-
tiam & habilitatem ad recipiendū calorem, alioqui
non caleſcit, ut glacies nunquam caleſcit, dum manet
glacies, ut corpus plane uitioſum, & morboſum uel
corruptū membrum, nunquam ſanatur, quia perdi-
dit potentiam & habilitatem ſuſcipiendæ ſanitatis.
Secunda: patiens patitur qualibet ſua parte quanta.
hoc eſt, nulla pars eſt corporis quin ea aliquam ſen-
ſibilem qualitatem poſſit recipere ſibi idoneam. Cæ-
terum partes non quantæ ut ſpiritales, & anima-
les nihil patiuntur proprie, ut anima. Tertia, illud
facilius & plus patitur, quod habet maiorē & pro-
penſiorem diſpoſitionem, ut ſanabilius membrum
ſanatur quoq; facilius. Quarta: Totum ſimile non
patitur à toto ſimili ſibi in qualitate, gradu, & mo-
do. Sic uenenum non tollitur ſimili ueneno, ſed an-
tidoto. Quinta: unum corpus non agit in aliud ni-
ſi ipſum contingat, ut potio medica non ſanat, niſi
corpore ſumpta & hauſta, ut emplaſtrum non ſa-
nat niſi corpori applicitū. Sexta: Solum corpus di-
uiſibile patitur, non indiuiſibile. Septima: Actio &
paſſio fiunt ſine acceſſione aliorum corporum, ita
non ſemper neceſſe eſt quodlibet medicamentum

Q 2

conuerti

C O M M E N T. P H Y S.

Quæ à se cōverti in substantiam corporis sanandi. In summa mutuo pa= uero res quæ unius sunt originis & generis, quate= tiātur aut nus in naturis, id est, in specie uel in qualitate, in minus. gradu aut modo, aut raritate, aut densitate opponū tur, singulæ ab inuicem patiuntur. Sed ab eò quod si= bi in qualitate, gradu, & modo cōmunicat, simileq; est, res ne utiquam patitur. Ergo homogeniæ quali= tates, id est, sub eodem genere positæ, ceterum sibi contrariæ aut diuersæ, operantur in homogenias qualitates. Quia contraria & diuersa ab inuicem patiuntur atq; agunt, iuxta aliud uulgatum. Con=

Axioma contraria contrarijs curantur. Plura tamen de utroq; hoc capite à Medicis require.

D E Q U A L I T A T I B V S

Primis. Caput XXII.

Qualitas
 duplici= 1
 ter acci= 2
 pitur.

P R I M O: Qualitatis uocabulo bifariam utū= tur autores, Generaliter. n. Qualitas signifi= cat quodlibet accidens, aut quantum, aut quale aut relatiuū. Et in summa quicquid alioquin non est sub= stantia. Sicut & differentia substantialis uenit appel=

2 latione qualitatis. Deinde specialiter Qualitas si= gnificat sola accidentia in prædicamento qualitatis collocata. Quæ sunt formæ accidentariæ absolutæ, aliquid in anima aut in spiritu aut in corpore effici=

Qualitas entes & operantes, ut iusticia, Albedo. Atq; harum alia sensibi alia sunt insensibiles, ullo sensu exteriori, ut qua=

lis alia in= sunt in anima & spiritu, aut in alia quauis re incor=

porea

poreæ & immateriali, uel etiam quæ alioqui in corpore sensibilis. pore existentes non sentiuntur tamen, ut iusticia. Grammatica, Mathematica, ut Ars gladiatoria, Paestrica, ut influenza, uirtutes, efficacieq; in corporibus cœlestibus, in gemmis, in plantis, alijsq; similibus corporibus, quas isti uirtuales qualitates, Virtuales latini occultas uires corporum & rerum uocant. Aliæ sunt qualitates sensibiles aliquo exteriori sensu, Occultæ ut color, lux, lumen, sonus, sapor, odor & 14. tangibiles qualitates.

SECUNDO: Sensibilium qualitarum aliæ sunt Sensibiles primæ, aliæ uero secundæ. Primæ qualitates sunt primæ uirtutes elementorum, simul proportionem suam compositi. Et sunt tantum quatuor tangibiles qualitates secundæ. primæ, scilicet, calidum, frigidum, humidum, siccum, Dicuntur autem primæ, non quia aliæ sint his primæ res, utpote lumen, lux, uirtutes, influentiæq; celestes, qualitates qualitates spirituales in anima uel spiritu, sed tantum quare sic respectu secundarum, hoc est, aliarum tangibilium uocentur. & sensibilium qualitarum. Vocantur hæ quatuor primæ eo quod secundæ nascuntur, & fluunt ex commixtione, temperatura, actioneq; primarum qualitarum, ut infra eodem cap. sequenti. Quomodo uero qualitates primæ cum elementis concurrant ad compositionem corporis, infra eodem ca. 26. dicendum erit. Interim ergo, nudas definitiones qualitarum, ac deinde expositionem earum proponere satis erit.

COMMENT. PHYS.

Calidum
quid. **TERTIO:** Calidum est qualitas prima cōgre-
gans homogenia, & disgregans heterogenia, ut
calidum in igni congregat aurum cum auro, & ar-
gentum cum argento, separatq; ferrum ab auro, &
Frigidum
quid. plumbum ab argento. Frigidum est qualitas prima
congregans homogenia & heterogenia pariter, ut
frigus congregat & condensat aurum cum auro,
& argentum cum auro, ut frigus condensat & cō-
Humidum
quid. gelat lapides, lutum, & pulveres. Humidum est
quod difficulter termino suo facile autem termino
Siccum
quid. alieno continetur, ut aqua, aër, Siccum est quod fa-
cile termino suo difficulter uero termino alieno cō-
tinetur, ut lapis, lutū, Hæ quatuor definitiones ex-
plicandæ sunt iam inde.

Q VARTO: Sequuntur inde aliquot particule
definitionis explicandæ. Quæ ergo sint homogenia,
& heterogenia indicauimus supra eod. ca 12. Nam
ὁμογενὲς
quid. Homogenes est cuius partes sunt eisdem speciei ac
nominis cum suo toto, ut aqua est aqua, & quælibet
pars uel guttula aquæ est aqua, ut aurum, ut metal-
**ἕτερογε-
νὲς** quid. lum, ut elementa, ut humores & c. Sed Heterogenes
est cuius partes sunt diuersæ specie ac nominis cum
toto, ut nō quælibet pars hominis est homo, nō quod
libet membrū equi est equus, non quilibet ramus cu-
Actiones
prim. qua- lus arboris est arbor. Deinde animaduertere oportet
lit. dupl. actiones primarum qualitatum esse duplices, sci-
licet, Primarias & Secundarias. Primariæ sunt po-
Actiones tissimæ actiones, & operationes propriæ qualita-
tum

tum, ut potissimum calidi est calefacere, frigidi est primariæ. frigefacere, humidi est humectare, sicci est siccare.

Et ab istis actionibus non sumuntur illæ quatuor definitiones ut patet. Secundarij actus sunt actiones Accidentes qualitatibus, sed quæ tamē actiones pro secundæ natura & conditione materiæ in quam operatur riæ.

qualitas, modo impediuntur & remittuntur, modo intenduntur efficacioresq; sunt. Sic calidi est reddere subtile, lene, leue, siccare. Sic cōtra frigidi est red-

dere crassum, durum, graue, & humectare, ut infra eodem cap. proximo, ubi dicitur, quomodo secundæ qualitates ex primis nascantur. Ex his ergo secūdis A quib a= istæ quatuor definitiones sumuntur. Nam cōgrega= ctionib. de ri, disgregari, contineri termino suo uel alieno, est finitiones secundarij actus qualitatis suæ primæ. qualit. su=

Q VINTO: Quin etiā discrimen aliquod ma= mantur. teriæ in quam prima operatur qualitas is facere de= Materia bet, qui definitionem uelit recte considerare. Opor= in quā pri= tet. n. eandem materiam esse homogeniam, & con= ma quali= gregabilem, utpote cum caliditas congregat aurū tas opera= cum auro, argentum cum argento, æs cum ære, hu= tur diligē= mores corruptos congregat cum alijs humoribus in ter est dis= carcinomate, alioue ulcere. Contra uerò calidū dis= cernenda.

gregat & separat aurū ab argento, uel cupro, spi= ritum ab humore, succum uel aquam disgregat ab herbæ corpore, aut à folijs in distillando. Sic calidū disgregat aquam à lignis ardentibus in foco. Quan=

doq; tamen pro natura materiæ patientis qualitatē

caliditas disgregat homogenia, ut calidum resoluit niuem, ceram, plumbū, atq; alia liquefcentia, propter fragilitatē materiæ quæ impedit accidentariam actionem calidi, cum tamen alioqui materiam idoneā atq; homogeniam condenset, utpote quæ nō ita fragilis caducaq; sit. Sic etiam calidū quandoq; congregat & condensat heterogenia propter naturam materiæ ipsorum, ut in æstate calor solis indurans terram exiccata unā colligit & condensat terram, lutū, paleas, stramina. Contra uero frigidi est congregare & cōdensare homogenia, ut cum congelat aqua, coagulatur lac, et heterogenia ut in hyeme, cū congelascunt simul & cōgregantur lutum, stramina, sarmenta, aqua, lapides, ut ex definitione secunda patuit. Tamen frigidum aliquando disgregat & resoluit homogenia, ut frigiditas aceti resoluit unionem Cleopatræ æstimatū ducentis quinquaginta milibus coronatorū, teste Plinio in 9. cap. 35. Sic frigus nimium dissipat uitrum. Sed huius diuersitatis causam præbet non quidem prima qualitas, sed materiæ diuersa affectio, quæ materia hic spectatur non qualitas. Nam hæc alioqui suo officio fungeretur nisi impediret ipsam materiā repugnans.

Vnio Cleopatræ quæ æstimatur sit.

Terminus quid hic significet.

SEXTO: Quod uero in tertia & quarta definitione termini sui & alieni fit mentio, sic debet intelligi. Terminum hic appellari superficiem corporis extremam. Itaq; termino propria contineri dicitur siccum, utpote cuius partes constipatæ, densatæ simul

mul facile connectuntur intra superficiem propriā Quid sit
 corporis sui arctam, & stabilem, neq; se dilatant contineri
 neq; diffluunt, ut lapis, lignum, gemma, corpus ani- termino
 male, ut cera durata & siccata. Hæc. n. facile con- proprio.
 tinentur termino suo, id est, intra suam superficiem
 Et difficulter termino alieno, quia non diffluunt eo- Terra sic-
 rum partes sine mutatione totius. Et hinc apparet cior quàm
 terram esse magis siccā quam ignem, quia licet ter- ignis qua-
 mino suo cõtineatur, tamē facilius dilatatur & ex- re.
 tenditur quam terra. Non est tamē fluxilis sicut aër Quid sit
 & aqua, ut apparet in foco. Contra uerò termino contineri
 alieno facile contineri dicitur humidum, difficulter termino
 aut proprio coërceri, utpote cuius partes fluxiles, alieno.
 labiles, & non constipata, intra superficiem corpo-
 ris sui propriam, nō facile coërcentur, quia non est
 arctata neq; stabilis ea, sed dilatant se, & diffluunt
 superficie latiore, quatenus non continentur alieno
 termino, id est, alterius corporis sicci & crassioris,
 præcipue terrestris superficie, quo alieno termino
 facilius retinetur & arctatur coërceturq; humidū
 quam sua superficie, ut uinum necesse est retineri in
 uase ligneo, uitreo alioue. Nam difflueret alioquin
 quam posset latissime, ut aqua humida alioqui &
 fluxilis coërcetur ripis, littoribus, obicibus, uasis, ut
 aër coërcetur superficie uesicæ, follis, arteriæ, sicut
 sanguis continetur uenis. Atq; hic apparet aërem Aër cur
 esse longe humidiorē aqua. Nam cum hæc facile con humidior
 tineatur superficie terrestri aliena, Aër non solum aqua.

proprio termino suo non coërcetur, quinetiam uix alieno potest coërceri termino terrestres superfici ei. Semper. n. poros minutissimos quoq; & rimulas penetrat corporis continentis se, quod aqua non facit, ideo hęc esse minus humidam aëre patet ex definitione, ut & supra eodem cap. 8. & cap. 10. admonui. Hęc igitur ad præsens de definitione sufficiant.

Qualitates actiue SEPTIMO: Ex qualitatibus primis duę uocantur actiue, ut calidum & frigidum, eò quod hę duę efficiorem actuositatem habeant in corporibus, faciliusq; mutant hęc corpora, utpote calor est actuosior ad uitam & ad generationem, frigus autē est actuosius ad mortem & ad corruptionem. Item magis certatim agunt hę duę qualitates cōtra se inuicē & citissime, ut ignis facillime extinguitur aqua, uel terra. Duę uero qualitates alterę uocantur passivę, scilicet, humidum & siccum, non quin & hę agant in corporibus, sed quia minus efficaciter & tardius quodammodo agunt, difficulterq; inuicem patiuntur, ut humidum difficulter agit in siccum. Nam lapis proiectus in maris fundum tardissime humectatur interne & difficilime putrescit. Verū hęc remittenda sunt medicis.

Qualitatū primarum sex paria. OCTAVO: Quatuor primę qualitates inuicē faciunt sex paria, quę isti uocant symbolismos uel sex paria. combinationes. Quorum priora quatuor sunt reuera symbolica, id est, cognationem habent mutuam, atq; inuicem conuelli coherereq; possunt. Primum par

par est calidum cum sicco. Secundum est calidum cū humido. Tertium est frigidum cum humido. Quartum est frigidum cum sicco: Duo uero postrema paria sunt a symbola, id est, pugnantia plane & contraria, ita ut se uicissim expellāt de subiecto eodem. Scilicet, Quintum par calidum cum frigido. Et Sextum par, humidum cū sicco. Secundum hæc quatuor paria symbolica & cognata recensetur quaternarius numerus elementorū. Quia certissimum est quatuor elementa esse propriū subiectum quatuor primarum qualitatum. Est itaq; elementū primum Ignis calidus & siccus. Secundū Aër calidus & humidus. Tertium Aqua frigida & humida. Quartū Tertia frigida & sicca. Hinc ergo uidere licet quæ elementa sint cognata, quæ cōtraria. Bina enim cognata sunt, scilicet. Ignis cum Terra per siccitatem Ignis cum Aëre per caliditatem. Terra cum Aqua per frigiditatem, Aër cum Aqua per humiditatem. Contraria uerò elementa sunt item bina, scilicet. Ignis cum Aqua, & Aër cum Terra. Sic ergo probatur numerus elementorum quaternarius ex symbolis mis qualitatum quatuor. Item ex hoc quatuor parium symbolismo numerant Medici quatuor complexiones corporis præsertim animalis, & humani. Nam Complexio est qualitas, quæ ex actione ad inuicem & passionem cognatarum & contrariarum qualitatum primarum, in elementis inuentarū prouenit. Sunt ergo cōplexiones quatuor iuxta istos symbolismos. Præterea quatuor.

COMMENT. PHYS.

Prima Colerica, ignea, calida & sicca. Secunda Sanguinea, aëria, calida & humida. Tertia Phlegmatica, aquea, frigida & humida. Quarta Melancholica, terrea, frigida & sicca. Et hæc quatuor cōplexiones sunt in corpore, ex quatuor primis qualitatibus temperatis secundum proportionem, non quidem arithmeticam, sed geometricam, id est, non secundū æqualitatem & temperamentū ad pondus, ita ut una qualitas alteram nullo gradu superet, sed planè æquali quantitate & pondere insint in corporibus. Sed istæ qualitates primæ sunt temperatæ secundū proportionem geometricam, id est, secundum æqualitatem & temperamentum ad iusticiam, ita ut una quidem aliqua superet qualitas alias qualitates, sed proportionē suā. Nam alioquin immodicè superans & uincens & superabūdans qualitas præ alijs nimium corrumpit corpora, sua inæqualitate nimia & mala temperatura elementorum & qualitatum, ut Medici docent. Non enim sicut in quoque elemento una qualitas aliqua summū gradum obtinet, & habetur in summo gradu, sicut ignis est calidissimus, aqua frigidissima &c. ita & corpus cōpositum habet qualitatem in summo gradu. Quia corpus calidissimum corrumperebatur, sicut & corpus frigidissimum, siccissimum, & humidissimum, corrumperebatur.

Cōplexio
ad pondus

Comple-
xio ad iu-
sticiam.

In compo-
sito quare
nulla quali-
tas in sum-
mo gradu.

Quomodo
qualitates.

NONO: Quæ sint actiones qualitatum propriæ & primarij actus, iam antea in articulo quarto diximus

diximus. Nempe: Calidi esse calefacere, & Frigi- interdum
 di esse frigefacere &c. Tamen utrunq; contrarium nō propri-
 agit sepe non proprie quidem, sed tantummodo as, sed con-
 per accidens, Vt in æstate calor per accidens refri- trarias a-
 gerat interiora uiscera. Quia tum temporis calor fliones per
 circumstans extrinsecus ipsum corpus poros eius ficiant.
 aperit, ita ut humiditas naturalis cum sudore & ca-
 lore exeat. Atq; ita corpus exeunte calore cum isto
 humore aërio per poros, refrigeret quodammodo
 interiora uiscera, quæ destituit & deserit. Quare Cur in æ-
 longe est imbecillior digestio, minusq; adeo fame= state homi-
 scunt homines in æstate, quam alio tempore, pro- nes minus
 pter egressum interni caloris à membris & uisceri= fameſcant
 bus interioribus utpote à stomacho et epate & alijs quàm alio
 membris &c. in quibus calor digestionem alioqui tempore.
 adiuuaret, qui nunc destituit ea membra in æstate,
 aut in immodicè calido uaporario. Sic cōtra frigus
 etiam calefacit per accidēs & improprie, ut in hye
 me frigus circūstans extrinsecus ipsum corpus clau-
 dit poros eius, ita ut neq; humor aërius, neq; ca-
 lor, per poros clausos exire possit. Atq; adeo calor
 ille retentus intra uiscera digestionem intendit &
 impensius concoquit cibus. Quare etiam plus fa- Cur in hye-
 mesunt homines & comedunt in hyeme, quam alio me plus fa-
 tempore. Proprium uero humidi est humectare ut mescant
 dixi, & alere corpus. Siquidem humido corporis homines.
 absumpto, tabescit quoq; corpus, ut in hecticis & Humidū.
 phthisicis uidemus. Sicci uero proprium est desicca- Siccum.

COMMENT. PHYS.

re & extenuare, ut proximo capite dicetur.

DE QUALITATIBVS

Secundis. Caput XXIII.

P R I M O: Primæ qualitates quatuor se inuicem nō generant. Neq; enim calidum gignitur ab humido uel sicco. Neq; contra siccum est ab humido uel à calido proprie. Verū istæ primæ qualitates generant ex suo temperamento secūda qualitates sensibiles præsertim tactu, uisu, gustu, odoratu. Nam de sono pleriq; dubitant. Quare hoc caput de secundis qualitatibus hic subtexere placuit. Ceterum Secunda qualitas est qualitas sensibilis, quæ sit ex temperatura & mixtione primarū qualitatū quatuor, ut colores, odores, sapes, & quatuordecim qualitates quas uocant tangibiles, scilicet, Graue, Leue, Crassum, Subtile, Durum, Molle, Densum, Rarum, Lentum, Friabile, Asperum, Leue, Aridum, Lubricum.

Sonus.

Qualitas
secunda
quid.

Qualita=
testangi=
biles.

Qualita=
tes uirtua=
les.

S E C V N D O: His secundis etiam connumerari possunt qualitates illæ quas uocant uirtuales qualitates, id est, uirtutes atq; uires occultas in corporibus naturalibus, ut herbarū atq; gemmarum uires occultæ, ut fructuum & liquorum uires. Vtpote quod Vinum alioqui frigidū calefacit tamen, quod Vrtica urit, quod Enulacampana aut Elenium asfert hilaritatē, sicut & Buglossa, & sic de alijs uirtutibus quorumlibet corporum. Nam huiusmodi

uirtutes

uirtutes insitæ sunt corporibus proculdubio per Occultæ uirtutis
 temperaturam Elementorum & Qualitatum priores quomo-
 marum quæ suas uires communicant mixtis, ut quia do corpo-
 Vinum est aërium ideoq; penetrabile est, & cale- ribus in-
 facit, atq; humectat. Sic Vrtica igneæ naturæ urit, sint.
 Piper incendit, Sulphur exiccat. Tametsi uero non Piper.
 potest omnino dari certa ratio ubiq; istarum uiri-
 um, atq; uirtutum occultarum in corporibus, quæ
 Deus & natura sic dotauit & ornauit tam efficaci-
 bus qualitatibus, tamen ingeniosi homines Medici
 in plerisq; sunt consulendi. Possunt enim aliquid
 certi iudicare de istis uiribus occultis. Quomodo
 ex qualitatibus primarum & elementorum tempe-
 raturæ proveniant. Vt autem difficilis, sic & su- An uires
 peruacanea quæstio est. An istæ uirtutes sint à for- occultæ
 mis & ab actiuis qualitatibus corporum separatæ. sint à for-
 Quia certum est has simul nasci cum forma substan- mis & ab
 tiq; sui corporis subiecti. Nam omne agens ratio- actiuis qua
 ne sue formæ agit & efficax est. Quam formam in- lit. separa
 didit ei natura simul cum qualitate qualibet & uir- tæ.
 tute sua.

TERTIO: Quatuordecim qualitates quas uo- Qualita-
 cant tangibiles nascuntur ex primis hoc ordine. Hu- tes tangi-
 midum aërium cum calido est causa subtilitatis, ut biles quo
 patet in Sanguineis, quorum corpora & membra ordine ex
 sunt plane subtiliora. Sic cum igneo cum calido est primis na-
 item causa subtilitatis, ut patet in Cholericis. Hu- scantur.
 midum aqueum cum frigido est causa crassitie, ut
 patet

patet in Phlegmaticis, qui crassiore sunt corpore & membris. Siccum terrestre cum frigido est item causa crassitie, ut patet in Melancholicis. Atq; hæc fiunt propter cognationem quandam, quam habent inuicem & mutuo inter se aliæ etiam qualitates tactus sensibiles. Præterea ab humido sunt lene, molle, lubricum. A sicco sunt asperum, durum, aridum. A Calido autē igneo, uel aërio, est leue. Sicut à Frigido aqueo uel terrestri est graue. Quo autem quodq; corpus plus habet igneæ uel aëriæ materiæ, eò quoque leuius est. Et Quo quodq; corpus plus habet aqueæ uel terrestris materiæ, eò quoque grauius est. Sicut alioqui aër circumfusus corpori terrestri, uel eius poris inclusus sursum eleuat idem corpus, alioqui natura sua graue & natū ferri deorsum, ut patet in uolantibus, natantibus &c. in lignis, alijsq; huiusmodi. Dicuntur ergo Secundæ qualitates eò quòd à primis nascuntur non dictæ solum tangibiles, uerum & aliæ sensibiles ut Sanū, Aegrum, Salubre, Venenosum, Noxium, similiaq; sunt à temperamento qualitatum primarum bono uel malo. Est tamen modus & ratio cur hæc ita accidant ut obscurior, sic quoque prolixior, quam ut hic recenseri debeat. Cæterum exempla infinita apud Aristotelem & apud alios in problematis inueniuntur.

Q V A R T O: Quod autem calidum quandoque deficcet, nihil impedit quin tamen siccum sit prima qualitas. Nam quia calor rarefacit, ideo leuat hu-

morem interclusum corpori, & colat quodammodo. Quo humore extracto, necessario sequitur siccitas. Et quia frigidum reddit densum, ideo contrahit, & constringit humorem aqueum uel aërium.

Quo humore coacto, necessario sequitur humiditas, ut in glacie patet. Itaq; ut calidum per accidens siccet, ita & frigidum per accidens humectet. Frigidum humectet.

DE MIXTIONE ELEMENTORUM & MIXTILII.

torum & mixtilium.

Caput XXIII.

PRIMO Generaliter Mixtio uocatur compositionum & rerum eiusdem uel diuersarum specierum compositio aut confusio, ut cum lana lanæ, uinum uino uel aquæ, hordeum lupulo uel tritico, commiscetur. Atq; hanc appellant isti mixtionem ad sensum, atq; impropiam. Qua etiam accidentia, ut qualitates, aliaq; misceri dicuntur improprie ut calidum humido aut tepido, bonum malo, indocti aut semidocti doctis, mendacio uerum aut uerisimile misceri dicitur uulgo. In hac non statim corrumpuntur nec alterantur mixta. Et non admodum pertinent hæc ad institutum nostrum. Deinde Mixtio significat uel compositionem mixti, ut supra eodem cap. 12. uel generationem, ut supra eodem cap. 13. Atq; ita mixtum plane uocatur idem quod compositum corpus, ut infra, in 3. ca. 1. Proprie demum de qua hoc cap. loquimur Mixtio est elementorum, &

1 Mixtionis acceptiones.

2

R mixti

mixtilium alteratorum compositio. Qua fit corpus naturale compositū, ut ex commixtione elementorū quatuor, seminū, spirituum, humorū, ossium, carniū, & similiū, fit corpus humanum uel animale.

Compositio.

Mixtile.

*Mixtilia
quomodo
in compositio-
ne alterantur.*

SECUNDO: Cōpositionis uocabulo in hac definitione generatim utimur pro augmentatione & connexionē. Deinde mixtile uocatur prorsum id quod est materia secunda corporis generandi. Quae materia suscipere potest formam à natura suppetandam. De qua supra in 1. cap. 19. Huius materiae cum sit de uarijs partibus coagmentata & collecta, pars una fuit de elemento ignis, alia de aëre, aqua, terra, Alia fuit spiritus, humor, seminarium, &c. Alterari uero dicuntur mixtilia & elementa in cōpositione corporis, non qualitate tantum. De qua alteratione supra eodē, cap. 15. Sed magis adeo alterantur, id est, mutantur, imò quasi corrumpuntur, ita, ut pristina forma amissa nouam noui corporis nascentis formam induant, à natura destinata nascenti. Non tamen hanc destinata formam in momento statim suscipiunt illae materiae coagmentatae in corpore nascente, uerū antequam generatio perficiatur, subinde alia atq; alia forma accedit, ut primo seminis forma, deinde sanguinis, deinde ex sanguine caro, cum ossibus, neruis, & cartilagine. Inde demum est Embryo & foetus quoad nascatur & absoluetur corpus humanum, uel animatum. Sic etiam de inanimato exempla dari possunt.

TERTIO

TERTIO: Conditiones tres requiruntur potissimæ ad mixtionem. Prima: Vt mixtilia sint inter se connexa, in unumq; corpus compositum congesta, ut sanguis, humores, spiritus, caro, ossa, congesta sunt in corpore humano sua proportionem, sic & elementa conuenere ad constitutionem corporis. Secunda, ut mixtilia inuicem agere atq; pati queant, adeoq; cōtraria inter se uel saltem diuersa sint, ut supra eodem cap. 21. ad finem ostendimus. Tertia: ut mixtilia sese inuicem corrumpant, alterent, atq; transmutent à ueteri sua forma, in noui corporis nascentis formam, cui accrescunt & incorporantur transmutata, attamen hæc eadem mixtilia reseruent & retineant pristinas formas accidentarias, utpote qualitates sensibiles, quas ipsa cōmunicant suo mixto corpori. Aduerte tamē quod Mixtilia, id est, materiæ secundæ corruptæ sic, & alteratæ, non statim resoluuntur in materiam primam. Sed prius suscipiunt formam elementi, unde deniq; post resolutionem elementorum in materiam primam subinde alia atq; alia forma substantialis producit, quoad absoluitur & consequatur corpus nascentis formam sibi natura destinatam, ut granum seminarium pomi mortuum & corruptum resoluitur in elementa, quæ in materiam primam transmutata iterum resoluuntur, illinc sequitur ex materia & forma germen, inde foetus immaturus, postremo nascitur pomum.

Ad mixtionem
tres requiruntur
conditiones.

2

3

Observatio.

COMMENT. PHYS.

DE COMMVNIBVS ET

proprijs elementorum.

Caput XXV.

Vsus huius
cap.

I
Elementa
quomodo
simplicia
& pura.

QVA Muis in antea dictis multa obseruari
possint quatenus elementis inter se cōue-
niat, & quatenus contrā suis quæq; proprijs officijs
ab inuicem differant, placuit tamen hoc caput sub-
texere, in quod alia à philosophis tradita, & plura
quidem congererentur, quam ut compendij breui-
tas queat complecti, supra autem eodem cap. 6. de-
finitionem & numerum elementorū uidimus. Nunc
uero unam atq; alteram conditionem perstringam
solummodo, quarum Prima sit. Quamuis elementū
quodlibet iuxta Physicos sit per se in suaq; essentia
simplex, hoc est, merum & purum, quæ tamen sim-
plicitas animo & ratione tantū percipitur, non sen-
su nostro. Veruntamen in hac terra per sensum ex-
perientiamq; nostram uix ullum elemētum depræ-
henditur merum, sed partibus suis mixtū & impu-
rum, & quasi alienis partibus admixtis inquinatū,
ut Ignis noster in foco purus non est, sed commixtus
fumis & uaporibus qui reddunt eum non pellucidū
neq; liquidum. Sic & Aër uaporibus & nebulis &
halitibus, sic & Aqua turbatur terrestri & fecu-
lenta materia, ut in aqua palustri uel marina patet,
Terra quoq; aliorū elementorum purgamentis &
fecibus inquinatur, nihilominus ista maxime deno-
minari debent à puris elementis in se prædominan-
tibus

tibus & prævalentibus, ut ignis noster est maxime igneus, aër maxime aërius, &c. licet neutrum sit ipsum elementum, sic de aqua & terra iudica. Cum ergo elementa secundū substantiam suam pura imaginemur, & necessario fateamur, tamen nullū eorum secundum se totū iam est qualitatibus suis purum quin alienas qualitates habet plerasq; ut terra pleraq; parte humida & fumida est, aqua sepe calida est, aër in media regione frigidus est. Reperiri tamen possent aliquæ partes elementorū meræ & puræ quæ nullam alienam qualitatem habeant, ut alcumistæ de spiritu uel aëre puro multa disputant. In summa, Elementa per se & proprie sunt pura, per accidens uero & ut sensus experientiaq; nostra deprehendit sunt impura. Secunda conditio. Elementa secundum se tota non transmutantur, id est, neq; generantur neq; corrumpuntur aliamue mutationem subeunt, alioqui machina mundi periclitarentur, si tota terra uel aqua mutaretur, semel ergo transmutata creata perdurant in sua essentia, sicut terra secundum se tota est immobilis, tametsi partes terræ plerunq; moueantur. Verum secundū partes suas sunt inuicem transmutabilia, hoc est, unum elementum ex alio generatur. Vnum in aliud corrumpitur. Quod isti sic probant. Ex uno pugillo terræ fiunt decem pugilli aquæ, centū aëris, & mille ignis. Hæc ita intelligi debent, si ex terra fieret per rarefactionem in aqua, tamen necesse esset ut decuplo rarior

terra illa fiat, quàm haëtenus fuerit, sin aër, centuplo, sin ignis, millecuplo. Et contra: Si ex igni fieret aër per condensationem, tum necesse esset, ut ignis ille densior fiat decuplo, sin aqua centuplo; sin terra millecuplo. Atq; hæc tametsi uulgo dicant, tamen uixdum per experientiam sed tantum coniecturis proportionũ sunt probata. Siquidem uix ullus hominũ deprehendit elementum purũ, ut dixi. Quare etiam ista decupla proportio elementorum finitiorũ in alijs etiam qualitatibus, ut graui, leui, magno, paruo, agili, tardo, penetrabili, obtuso, & similibus, ratione magis certaq; autoritate Physicorũ, quàm experientia probatur. Oportet ergo addiscentem hic credere. Nam ista proportio meris & puris elementis, non nostris mixtis & impuris elementarijs tribuitur. Sic ergo elementa inter se inuicem sunt mutabilia secundũ partes, ut ex una parte terræ fiunt decem aquæ partes, licet hæc non uideamus ipsi oculis nostris. Deinde elementa transmutabilia sunt in formas compositorum corporũ, ut infra capite proximo, & supra capite proximo dictum est, elementa alterari, id est, mutari in mixtũ. Quoniam ergo inuicem transmutabilia, & in alia quoq; corpora transmutabilia sunt elementa quatuor, id fieri necesse est, quia sunt contraria uel secundum ambas qualitates, ut ignis & aqua, aër & terra, uel secundum alterutram qualitatem primam, ut ignis & terra, aqua & aër, ignis & aër, aqua & terra.

Iam uero omnis mutatio est de contrario in contrarium, & est diuerso in diuersum. Hinc ergo plane patet, quare Aristoteles & peripatetici priora quaedam principia commenti sint, quam elementa quatuor. Nam omnia generabilia & corruptibilia necesse est habere subiectum, id est, materiam suae generationis & corruptionis. Quia ex nihilo nihil fit, ut supra in 1. ca. 14. Si materiam habent, ergo & formam, cum sint plane correlatiua. Sed elementa sunt inuicem generabilia & corruptibilia, ut probat experientia in mixtis, & autoritas Physica, ut apud Aristotelem in 2. generationis, tract. 2. Ergo elementa necessario habent subiectum, id est, materiam, & per consequens etiam formam. Iam uero rursus omnem materiam & formam necesse est priorem esse suo formato. Nam omnis causa est prior suo effectu. Sed elementa habent materiam & formam. Ergo elementa habent sua principia ipsis priora, scilicet, materiam & formam, & per accidens priuationem. Quae tria principia sunt omnium plane prima, ita ut nullam rem naturalem se priorem habeant. Quia in natura non est progressus in infinitum, ut supra 1. ca. 12. Fuit itaque physica exordienda ab istis primis principiis potius, quam ab elementis, & à secundariis principiis.

Tertia conditio: Elementa per se dicuntur & sunt simplicia, mera, & pura, id est, non nisi ex partibus homogeniis constituta. Contra uero compositum mixtum, impurum dicitur, quod ex partibus heterogeniis

Cur ab Arist. prin-
cip. elemē-
tis priora
excogita-
ta sint.

III

Elementa
quomodo
simplicia

*et purare est constitutum. Ceterum de proprijs officijs et actibus
spectu cō- nibus singulorum elementorum, satis supra dictum
positi. est in specie, cap 7. et sequentibus, et supra eorū
cap. 22. ideoq; hic non opus est ista repetere.*

D E M I X T I O N E E T C O M P O -
sitione corporis naturalis ex elementis
et qualitatibus elementaribus.

Caput XXVI.

*Physicæ et naturæ subiectum
Vsus huius capitis.*

PLeraq; hætenus de principijs et causis, de
elementis, et qualitatibus dicta, ad hoc caput
tanquam ad finem ferè ultimum referuntur. Nam
corpus naturale ex principijs causisq; suis et ex
elementis atq; horū qualitatibus compositum, secū-
dumq; hæc eadem mutabile, est physicæ, atq; adeo
ipsius naturæ subiectum, ut supra in 1. cap. 2. et 36.
patuit. Erūt ergo nobis hic repetenda multa, tameta-
si antedicta. Nam erit etiā hoc caput quasi epilogus
et summarium primi atq; secundi huius cōmenta-
rij. Dicam ergo primo an sit mixtio, et compositio
Summa et ordo dicen ulla naturalis. Secundo: Quid sit. Tertio: Quotu-
dorum in plex. Quarto: Quæ materia, et ex quibus fiant cō-
hoc cap. posita corpora. Quinto: Quæ forma, et qui modus
sit compositionis. Sexto: Quod efficiens. Septimo:
Qui finis. Octauo: Qui effectus. Nono: Quæ similia.
Decimo: Quæ diuersa. Vndecimo: Vbi querenda
sint exempla cōpositionis. Duodecimo: Qui sit om-
nium istorum usus. His breuiter quidem transactis
huic

huic secundo quoq; commentario imponetur finis.

PRIMO: Mixtionem & corporis compositio-
nem esse naturalem non meræ fatalem, neq; fortui-
tam, ipsa rerū natura atq; experientia arguit. Cum
quotidie his oculis uideamus noua corpora indiui-
dua eiusdem aut diuersarum specierum nasci, nō ex
nihilō neq; incerto ordine, ut homines, equos, pecu-
des, plantas, metallaria, & cætera similia. Hæc. n.
ex nihilō nequaquam fiūt. Semel enim in principio,
creatione sua absoluta, Deus reliqua cōmisit natu-
ræ uiribus & cursui. Licet quotidie hanc naturam
naturalesq; res ipse Deus fœcundet, eisq; benedicat:
Iuxta illud: Emitte spiritum tuum & creabuntur,
ut supra in 1. ca. 3. Superuacuum autem erat assere-
re mixtionem esse, nisi quidam omnia naturæ adi-
merent, & naturalibus rebus omnes uires iuraq; ab-
rogarent. Cum tamen Deus & naturam ipsam, &
res naturales, atq; etiā alia secundum naturam sic
animauerit, & fœcunda reddiderit, atq; actiuosa, ut
uires, cursumq; suum adhuc retinuerint à primor-
dio. Nisi etiā aliqui Philosophi negassent posse fieri
ullam mixtionē, cō quod oporteat mixtilia aut ma-
nere in mixto corpore singula, aut omnia corrumpi
& interire in mixto, aut quædā manere & quæ-
dā corrumpi in mixto. Non posse uero fieri primū,
sic probatur. Quia quæ manent non alterantur. Sed
mixtilia oportet alterari & mutari, ut supra eo-
dem ca. 24. in definitione. Non secundum. Nam quæ

An sit Mi-
xtio &
corporis
cōpositio
naturalis.

Cur neces-
sario tra-
ctetur quæ-
stio An sit
mixtio.

COMMENT. PHYS.

corrupta sunt & interierunt atq; adeo non sunt, illa misceri nequeunt, præterquam quod ex nihilo nihil fit. Non tertium. Quia patet mixtionem propriam esse eorum quæ similiter se habeant, id est, quæ similiter immutata & alterata sunt, ut ex definitione dicto cap. 24. apparet. Hæc argumentatio infra eodē quinto articulo diluetur, ubi dicemus quomodo mixtilia in corpore mixto maneant aut non maneant.

Mixtio qd hoc loco significet. SECUNDO: Mixtionem hoc loco paulo aliter sumimus, quam supra eodē cap. 24. Nempe pro synonymo compositionis, de qua supra eodem cap. 12. Atq; hinc solo compositionis uocabulo utar, quam Cicero in 1. Academicarum uocat effectiōem. Sint ergo nunc Mixtio, Compositio, Effectio, idem plane. Quod tamen necesse est prouenire per generationem, de qua supra eodem cap. 13. & infra eodem capite, articulo 9. Itaq; compositio est connexio formarum in corpore naturali, qua id sua partium accidentiumq; proportionē cohæret & consistit. Formæ hic mentionem facio potius quam materiæ, eò quod maior est uarietas formarum. Nam alia substantialis est, aliæ uero sunt accidentariæ formæ. Materia autem propria non est nisi substantialis, quam nomine partis hic significo. Sed exponitur definitio hæc supra eodem, dicto cap. 12.

Compositiōis species. TERTIO: Compositionis species numerantur numero subiectorum, id est, secundum species compositorum corporum, ut compositio plantæ, animalis,

lis, lapidis, hominis, equi, aquilæ, infra in 3. ca. 1. & sequentibus. Partes uero compositionis secundum species corporum nascentium similiter uariæ sunt & innumerabiles, ut in compositione uini, primo est generatio, deinde uuatio, post matura uua, hinc mustum, deniq; uinum. Sicut ergo compositionis species ita partes quoq; eius nomina sortiuntur à subiectis nascentibus, quæ sane fingenda erant, si liceret saltem. Et huiusmodi nobis exempla plurima suppeditat agricultura, & amcenissima nascentiū corporum obseruatio, atq; experientia. Quales multas indicat Aristoteles in opere de Generatione animalium, & de partibus animalium. Præterea compositio alia est per se & substantialis, qua acquiritur forma substantiæ, & corpus ex materia prima & secundis nascitur. Alia est accidentaria, qua compositione acquiruntur corpori qualitates sensibiles, profectæ ab elementis, & à secundis materijs, id est, à mixtilibus. Sic etiam dicimus improprie & per accidens corpus componi ex qualitatibus, ut infra eodem, articulo quinto.

Q V A R T O: Compositio corporis naturalis proprie fit ex principijs, ex elementis, & materijs secundis. Nam ex his proprie componi corpus cum suis membris & articulis sæpiissime iam diximus, ut supra in 1. cap. 12. & sequentibus, & supra eodem, capite 6. & 12. & 24. Ista sunt ergo materia circa quam fit compositio, & ex qua proprie componitur

Compositio-
tionis par-
tes.Compositio-
tionis no-
mina.Compositio-
tionis ex-
empla.Compositio-
tionis alia
diuisio.Compositio-
tionis Ma-
teria.

C O M M E N T. P H Y S.

nitur corpus naturale, suam formam atq; essentiam accipiens. Nam Deus materiam primam ab initio cum forma atq; cum tota adeo natura sic fecundauit, sua coelestiq; uirtute, & influentia, & ita effinxit, ut cuilibet corpori naturali suppedirent ista principia essentiam, ut supra in 1. cap. 3. Deinde elementis ipsis qualitates suas, & seminariam atq; genitabilem uim à primordio rerum idem Deus indidit, occultam nobis quidem & abditam, ex quibus elementis tanquam ex materia secunda nascuntur quaelibet corpora naturalia, & componuntur. Rursumq; uires inde suas fecunditatemq; & actuositatem suam composita recipiunt, & qualitates suas sensibiles, ut supra eodem cap. 22. Quod etiam Virgilius in Sileno sentit dicens.

Namq; canebat uti magnum per inane coacta,
Semina terrarumq; animæq; marisq; fuissent.
Et liquidi simul ignis, ut his exordia primis
Omnia & ipse tener mundi concreuerit orbis.

Et alibi in sexto inquit. Inde (nimirum à Deo, & ex elementis, quæ fecundauit actuosaq; reddidit Deus) nascitur,

Hominum pecudumq; genus, uitæq; uolantum.
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneusest illis uigor & coelestis origo.

Item Lucretius in 2. libro magnifice & prolixè probat hanc infinitam atq; innumerabilem diuersitatē formarum atq; corporū esse propter elementorum

atq;

atq; eorum quæ ex elementis composita sunt corporum uim seminalem, ac genitabile. Quam seminis uim Cicero in 2. de natura Deorū dicit esse tantam, ut id semen quanquam sit per exiguū, tamen si inciderit in cōcipientem compræhendentemq; naturā, nactumq; sit materiā qua ali augeriq; possit, ita fingat & efficiat in suo genere quodq; corpus, partim ut tantummodo per stirpes alantur suas, partim ut moueri etiam & sentire & appetere possint, & ex sese similia sui pro gignere. Sunt ergo corpora naturalia longe differentia, ut Lucretius ait.

Disimili perfecta figura principiorum.

Inuenies etenim multarum semina rerum,

Corpora cælare & uarias cohibere figuras,

Et reliqua in eodem loco uide. Diuus etiam Augustinus in tertio de trinitate sic inquit. Omnium rerū quæ corporaliter uisibiliterq; nascuntur, occulta

quædam semina in istis corporeis mundi huius elementis latent. Et quæcunq; nascendo ad oculos nostros exeunt, ex occultis seminibus elementaribus accipiunt progrediendi primordia, & incrementa

debitæ magnitudinis, distinctionesq; formarum, ab elementis tanquam ab originalibus regulis sumunt.

Sic ergo partim ex actione fœcunda elementorum mutua, partim ex actione et genitabili ui mixtorū, diuersas partes speciesq; & formas corporum prouenire patet. Quæ formæ naturales per agentia naturalia, nempe elementa & mixta gignentia, de

materiæ

Forma ex materia potentia educuntur. Non quod forma ex materia materia nascatur, quia principia prima ex se mutuo non nascuntur, alioqui enim nō dicerentur prima neq; simul existerent, quod tamen relatiuorum natura exigit: Sed quod requiratur apta ad recipiendam formam aliquam potentia in ipsa materia, ut supra in 1. cap. 14. & 16.

Compositi- QUINTO: Formam compositionis hic appella-
tionis mo- lo modū. Nam hic inquirimus quonam modo acci-
dus. dat & fiat compositio corporis. De forma aut cor-
poris naturalis nihil hoc loco queritur sed supra in
primo cap. 15. & 20. satis tractata est. Neq; etiam
queat aliquis omnium corporum diuersas formas ne
specie quidem sua enumerare, licet in genere pos-
sint recenseri, ut infra in 3. cap. 1. Modus ergo com-
positionis, ut etiam ca. 24. in fine attigi, hic ferè est,
ut nascituri corporis materia secunda non statim in
elementa sua, sed in mixtum aliquod resoluatur &
corrumpatur, atq; inde aliam quandam formam in-
duit, ut granum frumenti mortuum suscipit terre-
am uel cinericiam formam, deinde rursum hac for-
ma corrupta, & euanescente, alia atq; alia succe-
dit, quoad sepius immutata hæc materia secunda re-
soluatur in elemēta, ita, ut quæ pars in illa est ignea,
mutetur in ignem, & aëria in aërem, & aquea in
aquam, & terrea in terram, quia sunt eadē princi-
pia resolutionis, id est, corruptionis, quæ sunt gene-
rationis. Porro elemētares illæ partes sic enatæ, re-
soluuntur

soluuntur demū in materiam primam, quæ nō quidem nihil est, uerū insensibilis est, adeò, ut sola imaginatione cogamur consequi, quo nam pacto corpora, & corporea elementa fiant atq; corrumpantur, & euanescent in materiam primam incorpoream & insensibilem, sic granum mortuum, & post in elementa resolutū demum ratione elementorum in materiam primam, resoluitur. Cæterum momento citius, & in puncto temporis ex illis elementis in materiam primam euanescentibus, citissime prodit rursus exiguum quoddam corpusculum cum noua sua forma, recipiens ab elementis simul illam uim seminalem, id est, uim materię secundæ, & qualitates elementares, ut sit ipsum corpusculum materia secunda mox nascituri corporis etiam magni, ut granum mortuum euanescent in elementa, & in materiam primam, ultimo in puncto temporis reformatur, & renascitur, & induitur nouā formam herbidi corpusculi, quod uisum prope excedat. Sicut etiam in ouis pisciū uel gallinarum nascitibus uidemus minutissimum quoddam corpusculū, quod ex uetere materia sua secunda, uidelicet à semine & ex elementis, uim genitabilem & prolificam (ut sæpe dixi) hausit. Atq; hæc corpuscula recentem ex elementis nata, significasse iudico Democritū & Epicureos per suos Atomos, hoc est, insecta quid significent.

Atomi
 Epicureorū
 quid signi-
 ficent.

bus adhuc informib. ita feratur, ut cōursionib. inter
 se

se coherescant, ex qua Atomorum coherentia efficiantur ea, quæ sint, quæq; cernantur, omnia, ut Cicero in primo de finibus de Atomis differit circa initium. Et Lucretius in secundo inquit,
 Prima mouentur enim per se primordia rerum.
 Inde ea quæ paruo sunt corpora conciliatu.
 Et quasi proxima sunt ad uires principiorum.
 Et reliqua ibidem uide. Sicut ergo uidemus herbescens illud uirideq; in semente nouo corpusculū uapore tepesactum, & mixtū fibris stirpium, sensim adolescere, culmoq; erectū geniculato uaginis iam quasi pubescens includi, è quibus cū emerferit fundere frugem spicæ ordine structā, & contra auium minorum morsum muniri uallo aristarum, atq; sub messis tempus maturescere, formamq; mutari frumenti suscipere, ut Cicero in Catone docet: Sic alia quoq; prima corporum & propemodum informia corpuscula paulatim suo tēpore fouentur, atq; formantur à natura, quoad iustam substantiæ formam consequantur, nō secus atq; ursa paulatim fingit & figurat lambendo suū recentem foetum, qui est candida informisq; caro, paulo muribus maior, sine oculis, sine pilo, unguibus tantū prominentibus, ut ait Plini. in 8. cap. 36. Atq; hæc de compositionis modo & forma ad præsens sufficiāt. Exempla plura à medicis philosophisq; pete. Hinc credo haud difficulter apparere quid respondendū sit ad obiectionem, supra eodem in articulo propositam, quomodo ele-
 menta

Foetus ur-
 se.

menta in mixtis partim maneant partim uero non Elementa maneant. Et tametsi hæc questio medicos iuxta & quomodo phisicos ualde anxios habeat, tamen nobis non usq; mancant adeo sudandum est, in epitoma præsertim, affectant in mixtis. tibus breuitatem. Itaq; pace aliorum, ut & Aristoteles inquit, elementa actu formaq; sua non manent in compositis, quia ipsam susceperunt alienam, cõpositi scilicet corporis partiumue eius formam, ut iam sæpe admonui. Verum elementa manent in cõpositis per potentiam sic, ut mixta aliquando corrupta resolui queant in elementa, ut iam supra indicaui. Et per uirtutem efficaciamq; manent ita, ut compositum ab elemento unoquoq; receperit qualitates & uires plane similes elementaribus, primas scilicet & secundas, secundum quas operatur pariter elementis. Sicut enim ignis elementum calefacit, urit &c. sic & ignis noster compositus calefacit & urit (Sicut aqua elementum humectat & frigefacit, sic ceruisia humectat & frigefacit) Non quod proprii actus elementorũ sint in mixto. Nam elementa, quod dixi, manent in mixtis, non nisi alterata & religata ad alienam formam substantiæ corporis mixti, adeoq; abscondita sub ipsius mixti forma, ut libere nequeant quoslibet actus proprios suos exercere, in summis scilicet gradibus. Quia igneũ in homine non urit extreme, id est, non comburit, sic terra in homine non siccatur extremè, alioqui non posset cohærere corpus, neq; ignis aërq; im-

S

mixto

mixto sursum ad circumferentiã, neq; aqua & terra deorsum ad centrum feruntur in corpore. Sic ergo elementa per alterationẽ continuam sese in corpore reducunt ad unam aliquam sociabilem complexionem, ut proprios tamen actus viresq; per omnia nequeant intendere, quantum alioqui libera & in suo loco intendunt. Itaq; elementa & mixtilia pleraq; in corpore composito non penitus sunt corrupta neq; penitus manentia, quia manent uirtute, quã corporibus communicant, quibus alterata plane insunt. Sed non manent formis suis, cum nouam receperint. Sicuti semen sæpius transmutatum tandem accrescit & incorporatur ipsi composito suo. De his tamẽ plura à medicis & physicis requirere licet.

SEXTO: Valde repræhendit Epicureos Cicero in primo de finibus, quod cum de materia, & de corporum effectiõne, quam nos hic compositionem uocamus, sint quædam commentati, & tamen causam efficientem istius compositionis omiserint. Caterũ de efficientibus causis est dictum supra in 1. cap. 21.

Efficientia.

- 1 & 35. Quod sit Primo extremum efficiens Primum
- 2 immobile, ut Deus. Secundo Vniuersale in corporeum mobile, ut Intelligentiæ, hoc est, Boni Dæmones angeliq; qui mouent cœlos, à Deo alligati ad ministerium illud. Tertio: Vniuersale cœleste mobile corporeum, ut cœli cum suis uirtutibus & influentijs. Quarto: particulare efficiens & secundarium, nempe, ipsum gignens, corrumpens &c. Et horum particularium

particularium alia esse paria, quæ scilicet pariter Particula-
 agunt & efficiunt non subordinate, sic pater & ma-
 ter pariter gignunt liberos. Alia esse subordinata, tiampli-
 que non pariter eodem tempore, sed alio atq; alio cia.
 ordine & tempore successim efficiunt, quorum sunt
 pleraq; remota, sic proavus & avus remote effici-
 unt nepotes. Quinto: est efficiens medium, ut sunt fi- 5
 nes medij uel secundarij, ut supra in primo cap. 22.
 Sexto: est aliud mediū ut sunt instrumenta. De qui- 6
 bus sex efficientium generibus quicquam hic repe-
 tere nolo. Septimo: demum, supra in 1. dicto cap. 21. 7
 in principio diximus, esse quoddam efficiens inter-
 num, quod sit intra materiam formandam, non ut
 pars substantiæ, sed mere accidens energiticum &
 efficax, ut sunt qualitates primæ ab elementis ori-
 unde, & secundæ sensibiles à primis oriunde.
 Hæ ergo sunt internum efficiens in compositione Cōpositio-
 corporis. Sicut illa sex ante enumerata sunt exter-
 nis caus.
 num efficiens in compositione corporis. Et quam-
 effici.
 vis de qualitatibus utrisq; sit tractatum supra co-
 dem capite 22. & cap. 23. Tamen hic breuiter ad-
 monere placet, longe plures esse actiones & passio-
 nes qualitatū primarum, & secundarum, ut plu-
 res operationes uirtutesq; quam supra enumera-
 ui. Varie enim in mixtis & mixtilibus operan-
 tur ipsæ qualitates, cuiusmodi exempla infin-
 ita Aristoteles in quarto meteororum, in pro-
 blematis, & Medici in suis præceptis tradunt.

Qualitates quales = Caterum ut qualitates sunt quidem efficiens causa
sint caus. = compositionis, tamen non sunt primaria causa, sed
effi.com= = mere instrumenta, sine quibus prima causa, & Cœ-
positionis. = leste. Particulareq; efficiens nolunt aut non possunt
Qualitas = operari, & subigere materiam, quæ per composi-
neq; mate= = tionem recipere debet formam. Nullo autem modo
rianeq; for = qualitas ulla est materia corporis, aut substantialis
ma substan = forma corporis. Siquidem nullum accidens potest
tia.corp. = esse substantialis pars aut integralis, in ullo corpo-
 re, uel in ulla substantia. Sic ergo uidemus tres pri-
 marias compositionis causas materiam, formam, &
 efficientem.

Composi- = **SEPTIMO:** Facillimum est ex superioribus
tionis = **1** iam uidere quinam sit cōpositionis finis, illam enim
finis. = natura non operatur in aliū finem, aut usum, quam
 ut materia fingatur atq; formetur. Substantiali for-
 ma, qua forma consecuta cessat, & absoluta plane
Monstra = est compositio, ut supra in 1. cap. 15. & 20. Sin com-
quare in= = positionem non sequatur forma substantialis con-
terdum na = sueta & solennis, suoq; generi apta, tum corpus
scantur. = monstrosum non naturale uocatur. Quod aliquan-
 do accidit propter materiæ uiciū, aut propter com-
 positionis ordinem peruersum, impeditumue. Vt
 pote si biceps equus, si quadrupes gallina, si bifor-
2 = mis homo, aliudue monstrum nascitur. Deinde for-
 mam substantialem acquisitam corpori sequuntur
 etiam aliæ accidentariæ formæ, hoc est operationes,
 quantitates, uires, aliaq; huiusmodi accidentia ex

nouem prædicamentorum generibus, quæ formæ accidentariæ induntur corporibus, partim à natura, partim ab influentijs cœlestibus. Siquidem ut quicquid patitur ratione suæ materiæ patitur, sic quicquid agit ratione suæ formæ agit. Actio & passio unde.

OCTAVO: Præcipuus effectus compositionis est, quod ueteri formæ amissæ succedit noua, semperq; corporis noui compositio, est ueteris corruptio. Sicut & generatio unius est corruptio alterius. Præterea ista compositionis continuatio conseruat res naturales atq; ordinem naturæ. Nam quia res sunt labiles & mutabiles propter materiæ suæ fragilitatem, non potest rerum natura consistere absq; hac uicissitudine compositionis, ut subinde abeant atq; renascantur eiusdem speciei formæq; corpora, ne non perpetuus sit hic naturæ ordo & successus, ne non hæc naturæ uicissitudo perduret, & quæq; in suo genere continuentur. Nam sic.

Quod fuit ante relictum est.

Fitq; quod haud fuerat momentaq; cuncta nouantur. Nequit autẽ omnino corporis mixtio uel compositio ulla fieri ex uno tantum elemento. Sed ut minimum è duobus symbolicis & cognatis uel è pluribus. Ex uno nulla fit mixtio.

NONO: Compositioni admodum affinis est generatio, & adeo, ut non nisi per generationem componatur corpus. Neq; tamen idem sunt, quia in generatione & corruptione tantum requiritur materia

teria & forma. Iam uero proprie non dicuntur misceri neq; componi materia & forma, sed mixtilia tantum, quibus commixtis accedit forma.

Compositi-
onis di-
uersa.

DECIMO: Differt à cōpositione creatio. Nam ista est circa materiam informandam ut supra eodem articulo 4. Creatio autem est ex nihilo, atq; ex nulla materia, Deinde generatio tantum requirit materiam & formam principia prima. Compositio uero & primam & secundam materiam desiderat.

Augmen-
tatio an cō
positio.

In augmentatione alimentum non dicitur proprie misceri aut componi cum eò quod alitur, quia alimentum corrumpitur & in substantiam aliti trans-

Alteratio
an compo-
sitio.

mutatur. In alteratione etiam non fit ulla mixtio, nec alteratio est compositio, quia illic tantum subiectum requiritur, & qualitas. Quæ duo non quidem non miscentur inuicem, cum mixtilia transmutata fiant pars substantiæ compositi corporis. Iam uero nullum accidens nedum qualitas, est pars substantiæ, siue maneat, siue transmutetur illud.

Compositi-
onis ex-
empla.

VNDECIMO: Exempla compositionis supra dixi à communi experientia esse petenda, & ab ijs, qui de generatione metallarum, plantarum, animaliumq; scripsere. Nam res ista alioqui infinita nullo pacto breuibus potest comprehendere præceptis, sed non nisi iustis uoluminibus explicatur.

Vsustra-
ditorū de
cōpositio-

DVODECIMA: Commoditates quæ hinc discentibus accidunt ut sunt innumerae, ita non nisi ab his cognoscuntur, qui egregiam operam physiolo-

gie nauarunt, atq; aliquam experientiam rerum ne corpo-
 istis, uel per Medicinæ studium, uel per diligentem ris natur.
 alioqui obseruationem addiderint, atq; depræhen-
 derint. Præstat autem atq; omnium utilissimum est,
 ad hæc præcepta communem asserre sensum atq;
 usum rerum, ciuilitérq; de rebus in speciem obscu-
 ris iudicare. Sic demû fiet, ut fructum aliquem inde
 magnum & certe uberem consequamur, si etiam
 physicæ professionis autores & sacerdotes adeo cõ-
 sulemus. Nos quidem officio nostro defuncti uide- Epilogus.
 mur, cum hæc quæ ad compendium huius artis uti-
 lia necessariaq; esse iudicauimus, qualicunq; modo
 tradidimus, & uerbosius etiam prolixiusq; spe no-
 stra. Sed hanc prolixitatem facile emendabit &
 resartiet sequentis tertij commentarij breui-
 tas, atq; amœnitas, in quo indicem propè
 nudum & perspicuum proponemus
 eorum, quæ uice exemplorum in
 hac tota materia recte
 erunt.

FINIS SECVNDI LIBRI.

S 4

C O M M E N T. P H Y S.

COMMEN

T A R I I P H Y S I C I

L I B E R T E R T I V S.

De Quintuplici specie compo=
sitorum corporum.

Caput I.

Excusat
prolixita=
tem tracta=
tionis.

IDEO NOBIS PROPEMO=
dum euenire idē quod Horatius ri=
diculum putat, ut cum amphoram
instituerimus, urceus exierit. Nam
cum Epitomen breuem physice ar=
tis institui, tamen liber iniusti commentarij magni

tudinem excreuit immodicē. Verum huic prolixita
ti uenia danda est, tum quia inuitis ac nolentibus no
bis sic producta est hæc materia, tū quod ista obscu
riora de principijs causisq; & elementis præcepta,
quantū per sedulitatem nostram licuit, fuerunt ali=
quo modo explicanda, quæ ita in scholis delitescunt
aut potius insolita sunt, ut satius esse putem ista uel

Ratio mo male producere, quam omnino omittere. Iam inde
di & ordi uero cum Meteorologia & reliqua tractatio de cō=
nis sequen= positis corporibus non paulo sit futura facilior, eò
tis tracta= quod sensui pleraq; sint exposita atq; experientiæ,
tionis. breuiore etiam erimus, atq; indicis uice monstra=
bimus apud quos autores hæc sint amplius peniti=
usq; uidenda. Nam inutilis alioqui labor est prolixè
transf=

transcribere ex alienis libris & uulgo notis, quæ breuiter indicasse sufficit. Neq; etiã habet aliquam speciem aut frugem bene dicta aliorum sic in rapso- diæ modum consuere undecunq; , cū alioqui fœlici- us ex ipsis quasi fontibus & latice bibantur. Verun- tamen dabo operam ut non obscure teneamus Me- teororum definitiones atq; causas, prout ab Aristo- tele alijsq; autoribus sunt traditæ. Cæterum ut hinc cōmode exordiar, Compositum corpus & Mixtum Composi-
tum cor-
pus quid.
supra in 2. ca. 24. idem esse diximus, scilicet, Quod ex suis principijs, elementis, partibus substantiali-
bus, & integralibus, causisq; , & qualitatibus con-
nexum coheret, & suapte natura substantiaq; con-
sistit, ut patet supra in 2. cap. 26. Iam hinc itaq; de Subiectum
huius libri
tertij.
corpore mobili tractabitur, quatenus id forma mi-
xti compositiue constat, & uestitum est. Porro om-
nia corpora naturalia composita ueteres in quinq;
formas aut species digessere, hoc ordine. Vt Mixta 1 Quinq;
species
corpo-
rum com-
positiua-
tur.
corpora Primæ compositionis sint Meteora, quibus
annumerantur Fumi, ut uapores & exhalationes,
infra eodẽ cap. proximo, & 3. Secundæ composi-
tionis sint Metallaria, quæ isti uocant Mineralia, qui-
bus etiam lapides, gemmæq; & similia accensentur,
infra eodem cap. 12. Tertiæ compositionis sint Plan-
tæ & alia quæ Vegetabilia uocamus, infra eodem
cap. 16. & sequentibus. Quartæ compositionis sint 2
3
4
Animantia quibus inest sensitiua anima tantũ, infra
eodẽ cap. 24. Quintæ compositionis sit Homo ani-

COMMENT. PHYS.

*Emph. dimi-
sionis ad
demonstrat.*

Commen-
datio se-
quētis tra-
stationis.

in rationali præditus mortalium creaturarum no-
bilissima. Priores ergo ~~due~~ species complectuntur
inanimata corpora, posteriores uero tres species
cōprehendunt corpora animata. De istis ergo pau-
cis erit dicendum serie sua. Quanta uero insequen-
tium sit amœnitas hic nolo longius declarare, con-
tentus autoritate, & consensu tot doctissimorum
prudentissimorum hominum, qui tot seculorum se-
rie ista probarunt & docuerunt, & admoneat nos
horteturq; Virgilij autoritas in 2 Georg. ita dicētis.
Me uero primum dulces ante omnia Musæ.
Quarum sacra fero ingenti perculsus amore.
Accipiant, cœliq; uias & sidera monstret.
Et reliqua eius loci uide. Vnde cernere licet quanti
fecerint physiologiam ueteres homines, ut non du-
bitarit idem poëta exclamare.
Fœlix qui potuit rerum cognoscere causas.

DE CAUSIS METEORORVM.

Caput II.

Meteora
quare sic
uocentur.

PRIMO: Meteoris imposuere græci nomen à
sublimitate, Nostri uocant impressiones, eò
quod plerunq; in sublimi, id est, in regione aëris im-
primuntur, & impressæ uidentur, causæq; harum
non nisi sublimi quadam speculatione deprehendū-
tur. Item: Quod uirtute et influentia sublimiū cor-
porum coelestium efficiuntur Meteora.

Meteoron

SECUNDO: Meteoron est corpus compositū,
imperfectum,

imperfectum, ex uapore aut exhalatione effectum, quid.
 in aëre uel terra apparere solitum. Dicitur imper-
 fectum corpus, Vel propter subitam meteori gene-
rationem, Vel quod uideatur ferè istorum compo-
sitio fieri, non secundum substantiæ mutationem, sed
secundum qualitates, Vel potius imperfectum dici-
tur, collatione animatorum corporum.

*Met. Theor. 1.
 cor. corpus
 in f. 10. d. 1. 2.*

TER TIO: Omisſis nunc alijs particulis defini- Diuifio
 tionis, & uulgata diuifione Meteororum, eſſe aliud meteoru-
 Ignitum, aliud Aquoſum, aliud uero medium. De rum.
 quibus infra eodem. Primum de cauſa efficiẽte, pri Meteoru-
 ma ſcilicet & remota tractabimus. Quia in ſpecia- rum cauſ.
 li quodq; Meteorum habet proximam cauſam, ſicut effici. re-
 & propriam formam, ut infra ſuo cuiusq; cap. pate. mota.
 bit. Igitur tametſi Deus non hæc tantũ ſublimia cor-
 pora, & quælibet alia composita efficit, tamẽ ſicut
 ſcimus eſſe ipſum primam cauſam, oportet etiã ſci- Deus q. 1. p. 1.
 re quomodo agat Fato, Natura, Fortuna, aut Vo-
lũtate hominis, tanquam per quatuor inſtrumenta.
 Ita. n. in natura & rebus naturalibus non generales
 tantum & remotas, uerum etiam proprias & pro-
 pinquas cauſas inquirere neceſſe eſt diligentius. Di-
 cimus ergo efficientem cauſam Meteororum atq;
 Impreſſionum eſſe cœlum, Stellas, Aſtra, cum ſuis
 motibus, uirtute, influentijs, & qualitatibus, quæ
 proueniunt ab iſtis. Iſta enim cœleſtia corpora at-
 trahunt ſurſum ex terra uel aqua ſumos, ut exhalæ-
 tiones aut uapores, quos in cap. proximo oſtẽdimus.

*Deus q. 1. p. 1.
 in ſtr. u. 1. 2.*

*{ Fato
 Natura
 Fortuna
 Volũtate h. 1.*

eſſe

esse materiam Meteororum. Quam materiam, Cœlestia, uirtute qualitatibusq; suis, eleuatam resoluant, subigunt, percoquunt, atq; immutant, ut deniq; fiat Cometa, Halo, Pluuia, uel aliud quid simile corpus. Siquidem omnis uirtus naturalis huius mundi, partiumq; eius, gubernatur à cœlo, id est, agit, uel patitur, uirtute cœli accidentis & affluentis ad actiones, passionēsq; & operationes inferiorum corporum. Affluentis dico per motum suum, per lumen, & per influentias suas, ut multis in locis supra admonui, neq; hic repeterem, nisi & Aristoteles in principio Meteorologiæ suæ hæc sollicitè inculcasset, & adeo ingeminaret. Quod si libet, uide hoc loco commentarios quoq; erudite & copiose super his disputantes & utiliter.

Cœlestia
quomodo
agant in
inferiora.

Q V A R T O: Quod autem de qualitatibus superiorum corporum prouenientibus ex motu cœli paulo ante memini, sic intelligi debet. Efficientibus causis Meteororum accenseri etiam has duas superiorum qualitates, scilicet Calorem & Frigus. Calor est duplex scilicet Loci de quo mox infra eodem & Solis. Verum calor Solis rursum est duplex, scilicet Euocans, qui euocat, elicit, eleuat, & extrahit fumos de terra, uel aqua ortos, materiam meteororum in sublime, & Adurens calor, qui adurit eleuandos, & etiam eleuatos fumos, bifariam, scilicet, directe, & indirecte. Directe quidam cum radijs solares præcipuè in Aestate sub Geminis, Cancro, &

Calor quo
duplex.

Materia
meteororum.

Leone,

Leone, directe incidunt regionibus subiectis, unde restringuntur in seipsos & reflectuntur à corpore solido terræ, uel aquæ, aduruntq; & absument in illis terris omnes fumos, antequam eleuentur. Estq; hic calor intensissimus, impediens Meteora ignita, nedum aquosa. Inde est cur in æquinoctialibus terris, Cur sub subtorrida zona, sint paucissima aut nulla adeo Me torrida teora præsertim Aquosa. Indirecte uero, cum locis zona pau- *Indi recte* longinquiribus à tropico cancri, & arctico pro- cis. sint me- prioribus, propter longinquitatē solis, indirecte & teora. oblique incidunt radij solares terris subiectis, unde non ita restringuntur in se radij, tametsi etiam re- flectuntur, sed obliquius & angulis amplioribus. Hinc fit calor temperatus, qui calefacit quidem ter Quare sub ras in tractu tropicū cancri & arcticum circulum, præ zona arcti- sertim in æstate, sed tamen illic calor non est adeo in- ca habita- tensus, ut adurat, & absumat tantum fumorum, bili pluri- quantū in meridionalibus ille intensissimus calor. Plu ma meteoa- res ergo reliqui supersunt fumi non absumpti à ca- ra gene- lore temperato, misso à radijs obliquis, qui fumi de- rentur. inde in sublime feruntur & eleuantur à calore solis euocante, inde longe plurima Meteora apparent sub habitabili zona arctica, ut Cometæ, Pluuie, Ni-

Q VINTO: Frigus item est duplex (ues &c. Frigus scilicet loci & externum. De loco iam mox in fine quotu- huius uidebimus, sed Frigus externum est duplex, plex. scilicet Constringens & Prohibens. Constringens Constringens quidem id uocamus, quod sua fortitudine intensissi- mum,

mum, plus potest constringere, & claudere fumos,
 quam Sol queat eos eleuare altius extra uel supra
 terram. Quia poros terræ & superficiem aquæ cō-
 stringit hoc frigus, ne radij solares accedentes ex
 longinquisimo quidem, possint fumos extrahere.
 Vnde in terris uel Zonis (ultra arcticum uel antar-
 cticum) utriq; polorum uicinioribus, sunt terra &
 aqua ferè semper cōgelatæ, raræ pluuiæ, rores, ra-
 riora item meteora ignita. Atq; hoc frigus cōstrin-
 gens impedit meteora aquosa, nedū ignita. *Frigus*
aut prohibens temperatum est, quod prohibet qui-
 dem Solem, nonne extrahat supra terram in subli-
 me fumos, sed ne incendat & absumat ipsos, ut pote,
 cum Sol est in hyemalibus præcipue signis, Sagitta-
 rio, Capricorno, & Aquario, ualde remotus à Zo-
 nis septentrionalibus, cū radij solares ex ualde lon-
 gino & obliquo mittuntur. Quapropter remis-
 siore existente calore, incidit in his terris frigus,
 ita, ut à sole nequeāt absumi isti fumi terrestres, uel
 aquei, quamuis eleuentur in sublime à calore euo-
 cante, ideoq; minus est ignitorum Meteororum in
 septentrionalibus terris sub hyemem, quam alibi,
 & plus est meteororum aquosorum, ut Niuēs, plu-
 uiæ, &c. Variat tamen hanc qualitatem climatum
 sæpe qualitas anni, uentorumq;, & serenitas, & ca-
 ligo; atq; alia eiusmodi. Quo ergo quæq; terra pro-
 prior est æquinoctiali zonæ, eò minus Meteororum
 uidet, propter calorem solis adurentem, quo uerò
 quæq;

frigus prob-
bens

Meteora
 regionum
 septentrio-
 naliū.

queq; terra est remotior ab æquinoctiali, eò plus Meteororum illic apparet, propter debilitatem caloris, nō adurentis, neq; absumentis omnino fumos. Hinc etiam facile patet, quare in uere & autumnò longè plures impressiones aquosæ, & ignitæ nascantur quoq; in æstate, quam hyeme, & quare etiam instabilior tempestas sit tum quam alias.

SEXTO: Calor & frigus loci censentur à locis **Loci meteororum** ubi sūt Meteora, qui loci sunt quatuor, scilicet tres **ororum** regiones aëris, Suprema calidissima, Media frigida, & Infima quæ est infra nubes, supra aquæ **quatuor.** terræq; superficiem, temperata, id est, modo calida & frigida, prout Sol ascendit, uel descendit, accedit, uel recedit. Nam hæc infima recipit calorem à solaribus radijs reflexis à corpore solido terræ uel aquæ, frigus autem recipit ab aqua & terra sibi propinquis frigidisq; corporibus, ut supra 2. capite 8. Quartus locus est quem terræ uentrem uel concauitatem, & cauernas terræ appellamus.

DE FUMIS ET DE MATERIA

terea Meteororum.

Caput III.

PRIMO: Materia meteorum plane sunt fumi **Materia** ex aqua terraue exorientes, siquidem terra meteororum apud nos habet plurimos poros, & foramina, merum. atusq;. Ex qua terra, calor Solis extrahit duplicem Fumus duplex. scilicet, exhalationem & uaporem. Exhalatio

Exhalatio latio est fumus calidus & siccus, terrestris, inflama-
 quid. mabilis, quæ calor solis euocans è terra extrahit in
 Vapor. sublime, atq; ibi percoquit. Sed Vapor est fumus ca-
 quid. lidus & humidus, aqueus, non quidem inflammabi-
 lis, qui non solū ex terra, uerumetiam ex aqua à ca-
 lore solis euocante extrahitur in sublime, atq; ibi
 cōgelatur, uel resoluitur. Surgit aut uapor proprie
 ex aqua, uel ex corporibus humidis, et tamen nō est
 aqua, sed habet quid aqueum, sicut Exhalatio habet
 quid terrestre. Et utriusq; generis fumorum habea-
 mus experientiam ferè quotidianam, præcipue in
 montosis, & conuallibus, in fluminibus, palustri-
 busq; locis, præcipue sub uespertinum matutinumq;
 tempus, item post pluuias & tēpestates, ubi nostris
 oculis uidemus ascendere fumos, atq; attrahi à sole
 in sublime, quamuis propter longinquitatem spatij
 nequeamus cernere mutationem istorum fumorum.

Fumos nō SECUNDO: Non imaginandum est pueriliter
 esse exigua- istos fumos esse exiguos, aut raros, quin instar ma-
 os demon- gnorum montium magnitudine trahuntur fumi isti
 stratur. sursum, aut etiam maiore mole, ingensq; spaciū in
 regione aëris occupant, ut in fluuiali aqua uidemus
 quæ uda tempestate sursum attrahitur à Sole, ut etiā
 cernimus nubium moles atq; montes adeo. Quod si
 enim unum atq; alterum fragmentum ligni humi-
 dum in foco male ardens igne, magnum de se fumū
 camino emittit, quid æstimandum est de magna ali-
 qua parte terræ, uel aquæ alioqui humidæ, fumosæ,

uda, & præpinguis, quantum fumorum de se emit-
tere possit in calefacto & quasi adusto & incenso
Solis Astrorumq; æstu. Sic etiam in ollis de aqua fer-
uente & ebulliente cernimus surgere uapores in al-
tum ualde crassos. Quis ergo dubitet ingentes qua-
simontes huiusmodi exhalationum & uaporũ sur-
gere de fontibus, fluuijs, stagnis, lacubus, & mari,
de terra fumida, & ubiq; ferè uda, quæ utraq; to-
tum diem adeoq; totos menses decoquitur prope,
calore æstuq; Solis ac Lunæ, ac aliorum Siderum
atq; Stellarum.

TERTIO: Cum itaq; exhalatio calida & sicca
terrestriq; de terra oriatur, & uapor calidus &
humidus aqueus, partim de terra humectata et uda,
partim de ipsa aqua, quæ tamen sit mixta crasso ter-
restri, exhalet atq; assurgat facile est iudicare, ut
exhalatio uaporq; sint causa materialis propinqua
meteororum. Sic terram & aquam esse causam ma-
terialem remotam omnium meteororum. Nam for-
ma substantialis ipsius terræ uel aquæ mutatur pla-
ne in aliam formam, exhalationis scilicet, & uapo-
ris. Aër uero propter nimiam subtilitatem suam, &
Ignis propter limpiditatem ac raritatem tam crassos
fumos de se nequeunt emittere è quibus fiant Meteo-
ra, licet enim Ignis præcipue noster in foco, & Aër
ut patet in halitu animalium frigido tempore, de se
fumos emittant, tamen subtiliores sunt illi quam ut
perdurent diutius, quin mox à calore Solis aliorũue

Materia
meteororum
propin-
qua & re-
mota.

T cora

corporum resoluuntur, & liquefiunt, & in momento euanescent. Itaq; Ignis & Aër non sunt materia impressio-
nis alicuius. Ceterũ Meteora ignita oriri ab exhalationibus, Aquosa uero ex uaporibus, Media aut partim ex uaporibus, partim ab exhalationibus nasci, aut ex fumis cõmixtis, id mox infra ca. sequente, & infra eodẽ cap. 5. & 8. patebit.

Q V A R T O: Finalis aut causa Meteororum est ista salus animantium, & plantarũ, aliorumq; corporum, & cõmoditas cuiusq; peculiaris. Habet enim unumquodq; suam utilitatem manifestam, uel occultam. Vt Pluuiæ est irrigare & piguescere terrã. Cometæ est absumere corruptos uenenososq; fumos tametsi alioqui terrorem incutiat, malaq; portendat. Atq; hæc de causis Meteororum indicasse sufficiat, quæ speciatim iam inde breuiter tractabimus.

DE METEORIS IGNITIS.

Caput IIII.

Meteora
ignita.

Assub ascẽ
dentes.

P R I M O: Tametsi Plinius & Seneca aliq; nonnulli numerent plures formas impressionum ignitarum, tamen nos contenti erimus his quæ Aristot: les recenset præcipuè undecim. Vocant autem Arabes meteora ignita Assub, hoc est, inflammationes. Quarũ priores sunt ascendentes quinq; generatæ de exhalatione inflammata in sublimem & supremam regionem aëris ascendente, his nominibus. Prima: Ignis perpendicularis. Secunda: Lan-

cea ardens, quam & bolidem, & trabem uocant. Tertia: Candela accensa. Quarta: scintillæ uolantes. Quinta: Capræ saltantes. Reliquæ uero sunt Af Affub de= sub descendentes, generatæ de exhalatione quidem scenden= calida & sicca, inflammata in sublimi, sed quãfri= tes. gus mediæ regionis aëriæ ut debiliorem ascendere non permittit, sed deorsum repellit, descendereq; cogit. Et sic uocantur. Sexta: Aegle. Septima: Stella cadens. Octaua: Lumen præcedens & sequens, Græci πρὸ λυδ' ἐυκ' ε' α'. Nostri Castorem & Pollucem uocant. Nona: Candela accendens aliam candelam uel faces. Decima: Draco uolans. Undecima: Affub, id est, inflammatio apparens aliquando & disparens. His tamen addi possunt Stellæ subitæ, & Chasma, atq; aliæ ignitæ impressiones à Plinio memoratæ. Habent autem hæ nomina sua à similitudine rerum, quarum effigiem & formam representant. Tametsi materia sint eadem, formis autem, nominibusq; multitudine paucitateq; materiæ, ac fumorum, & incensione, inter se differunt.

SECUNDO: Qui iam probe tenuerit causas efficiences, & materiam meteororum, facile indere= liqua assequetur. In specie igitur, Exhalatio uirtute caloreq; Solis & aliorum astrorū euocatur, & sursum attrahitur ex terra tepesfacta in calefactaq; Solibus, cum uero illa exhalatio plurimum fuerit calida, euolat supra nubes, pernecitateq; suam Mediam aëris regionem penetrans emicat in supremam, quæ

dicitur æstus uel ὕπνῃ αὐτῶν. Quod si eadem exhalatio inæqualiter sit crassa & subtilis, partes quidem eius terrestres & crassiores in imò se dilatant, & tanquam grauiâ subsidunt, tenuiores uero in a-

Ignis perpendicularis. cutum feruntur. Sic itaq; ad formam columnæ pyramidalis, Basim maiorem habentis figurata exhalatio hæc, ab æstuq; supremæ regionis accensa, representat speciem perpendiculi instrumenti fabrilis, uel columnæ pyramidalis, unde & ignis perpendicularis uocatur, à tali figura. Sin uero exhalatio æqualiter subtilis & crassa est, ita ut crassior pars non subsidat in imò, incensa ea reddit figuram lanceæ ardentis, qualem Plinius uel trabem, uel bolidâ,

Lancea ardens. hoc est, iaculum uel sagittam ardentem uocat. Qualem Virg. in 5. significat dicens.

Namq; uolans liquidis in nubibus arsit arundo.
Signauitq; uiam flammis, tenuesq; recessit,
Consumpta in uentos &c.

Candela ardens. TERTIO: Exhalatio æqualiter subtilis, & quæ ex æquo possit extendi & dilatari cōtinue superiorē parte accensa, refert figuram candelæ ardentis.

Lampas. Verum exhalatio æqualiter subtilis, quæ non ex æquo extendi queat incensa, præ se fert figuram lampadis, quam isti generali nomine Assub ascendens uocant. Sin uero sit discōtinua exhalatio, & disper-

Stipulæ ardentes. sa, atq; rara, ut non semel omnes partes accendantur, fiunt stipulæ ardentes, & perinde ac si cōforname euolent scintillæ. Quarū & Plin. in 2. cap. 35. & in

in cap. 36. meminit. Vbi hoc meteoron appellat discursum stellarum. Arist. autem uolantes stellas. De quibus Virg. in 5.

Ceusæperefixa.

Transcurrunt, crinemq; uolantia sidera ducunt.

Cælo &c.

Atq; hæc impressiones dictæ ut plurimū in suprema ^{Locus di-} regione aëris apparent, tametsi & in inferioribus ^{etorū me-} euenire queant. Neq; uero putare debemus, quasi ^{teor.} istorum atq; aliorum meteororum figuræ atq; corpora nō sint maiora multo, quam nostris oculis cernuntur, quin sunt ingentes corporum moles, ualde amplum spaciū in aëre occupantes. Quamuis propter longinquitatem nobis minora ista uideantur.

Q V A R T O: Quod si exhalatio sit nō impen-
sesed mediocriter calida, nequit penetrare & superare mediam regionem aëris. Sed ab huius frigore depellitur, atq; uel per cōfricationem sui ipsius, uel per antiperistasin extremi frigoris & calidi sui incenditur in media regione, uel circa mediam, uel etiā in infima, ex qua incensione alia apparent meteora. Hinc sunt capræ saltantes, hoc est, duæ faces Capræ sal-
incensæ, de exhalatione diuisa in duas partes, quas tantes.
Aristo. αἰγῶς uocat, id est, capras. Hinc est rursum Candela al-
candela uel lampas alteram accendens, oblongo teram ac-
tractu continue delata. Item ignis fatuus, id est, non cendens.
adurens quidem, sed præcedens & sequens aliquem Ignis fata-
in aëre diutius perdurans, quale meteoron Plinius us.

Castor & Pollux. in 2. cap. 37. Castorem & Pollucem, Græci πολυδένκεα nominant. Quod ambulantes noctu præcipue uel equitantes aut nauigantes sæpe præcedere aut sequi uidetur, non sine horrore aliquo. Talis est ferè etiam ignis lambens crines & pilos animantium, aut uestes quoq; , ut apud Liuium in 1. ab urbe cond. De Seruio Tullio puero. Et in 2. Aeneid. de Ascanio Poëta scribit.

Ignis lambens. Ecce leuis summo de uertice uisus Iuli
Fundere lumen apex, tactuq; innoxia molli,
Lambere flamma comas, & circumtempora pasci.

Vbi huiusmodi meteoræ crebrius apparent, & quare. Atq; huiusmodi ignes innoxij crebrius apparent supra loca humida, & fumosa, atq; palustria, ut in Cæmeterijs, Coruis, Coquinis, Conuallibus. Nam illic est plus uiscosæ pinguedinis, unde surgit exhalatio densior quidem, sed minus calida, quam ut in superam regionem aëris feratur. Exhalatio autem mediocriter calida, non bene compacta neq; densa ueruntamen in longum continuata, & accensa, decidit depulsa deorsum à frigore mediæ regionis uel nubis ocurrentis, representans figuram Stellæ cadentis, longo tractu, & quandoq; durabilior post se relinquit imaginem stellæ angulose, & scintillant in nostris oculis, quoad penitus absumatur. Estq; hæc Stella, cadens recta deorsum, aut aliquando uolans indirecte ad latus, non in cælo, ut quidam existimât, sed infra nubes in regione aëris infima. Neq; enim fidera fumis & humoribus pasci credendū est.

Atq;

Atq; accidit hac impressio crebrius in autumnis, & Vere, sicut & aliæ ignitæ. Est etiã Draco uolans si-
guratalis, de exhalatione magna, & inæquali, in-
ter nubes duas, alteram calidam, & alteram frigi-
dam incensa, cuius pars media incuruata ad nubis
calidæ tractũ & crassior uentris formam, duæ au-
tem extremæ capitis caudæq; figuram referũt. Fu-
mat autem ille Draco propter alteram nubem fri-
gidam. Solet enim calidũ & ardens oppositum fri-
gido excitare fumum, ut in uiridi ligno ardente pa-
tet. Vltimo est quod Assub apparens & disparens
alternis nominant, de exhalatione tenui nubibus
occultata, partim uero rursus apparens depulsa
nube. Atq; hæ undecim impressiones ignitæ à Peri-
pateticis post Aristotelem recensentur.

Draco uo-
lans.

Fumus un-
de excite-
tur.

Assub ap-
parens &
disparens.

Q V I N T O: His tamen addere licet alias quoq;
impressiones, & spectra meteorica, qualia plura nõ
in regionibus tantũ aëris spectantur, uerum etiam
in uentre, & meatibus terræ, ut experiuntur illi qui
in argenti fodinis aut in alijs fodinis operantur. Quo-
rum & Plinius, & Aristoteles, alijq; meminerunt.
Vnde rursus apparent aliæ Ardentes stipulæ. Scin-
tillæ. Faces, Lampades, & similia. Quæ ab Aristote-
le in genere appellantur αἴγλαι, id est, lumina
uel illuminationes, & spectra luminosa, de exhalatione
incensa intra uel etiam longe infra nubes, per
confricationem sui, & quasi collisionẽ, sicut ex duobus
silicibus collisis ignis ellicitur, uel per antiperi-

αἴγλαι.

- στασιν frigoris in media regione, quod intendit atq; adeo incendit calidā & siccam exhalationem, quā etiam sæpiissime solus calor solaris, aut alterius sideris accendit. Sic etiam χάσμα uocant hiatus aut uoraginem, quando repentino lumine exhalationis magnæ incensæ sub nubibus, quasi aperitur cælum, uoraginemq; terribilē facit. Quale chasma apparuit hic Vitenbergæ, nono die Ianuarij intra horam nonam & decimam noctis, anno uicesimo nono, ab oriente in septentrionē, & ad occasum æstiuū tendens, & emicans. Quod si chasma sit aliquanto minus tum reddit figurā dolij, quam alij πιδίον, Aristoteles πιδίον uocat. Apparet etiam aliquando lata quedam fax, & lucide ardens decidere de cælo. Vt proxima æstate post arcem, cum spectaretur etiam cometa. Verum cum harum atq; aliarum impressionum ignitarū sit plane eadem efficiens causa, & materialis, quæ superiorum, Relinquimus ista experientiæ, & aliorum librorum lectioni, ut apud Plinium, Senecam, Aristotelem, Albertum.*
- Finalis**
causa 1
meteo-
rū igni-
torum 2
- SEXTO:** Finalis causa huiusmodi ignitorum meteororū est incensionem facere, & lumen emit-
 tere, atq; ardere, quoad exhalatio sua eleuata igni
 absumatur pleraq; & euanescat, sicq; aër à fumis
 purgetur, liquidiorq; fiat. Deinde horum est signi-
 ficare & portendere tempestates uentorum, pluuia-
 rum, tonitruum. Siquidem crebræ impressiones si-
 gnificant multum exhalabilis materiæ occlusum
 esse

esse in cauernis terræ, unde facile coniectare licet adhuc multis fumis reliquis, superesse quoq; materiam tempestatum, & uentorū. Quare etiam morbos & sterilitates motusq; portendunt ignita impressiones. Quia pro habitu tempestatum ferè afficiuntur animantium atq; crescentium è terra corpora, & pro affectione corporum perturbantur quoq; animi plerunq;. Cæterum exhalabilem istam materiam atq; in qualibet regione aëris incensam absumi plerunq; oportere, Physica ratio & experientia docent. Quia proprium ignis est absumere sicca, præsertim calida, & terrestria. Tametsi quædam meteora sint alijs durabiliora, uel magis cadu-
 rum diuer-
 ca & fragiliora, secundum quantitatem materie, sitas.
 & uim ignis exurentis eam. Hæc de meteoris ignitis, deinceps uero de aquosis loquemur.

DE METEORIS AQUOSIS.

Caput V.

PRIMO: Non sicut exhalatio est inflammabilis, sic & uapor. Qui cum sit humidus & aqueus, inflammar non potest, neq; supra mediam aëris regionē ferri, & emicare in supremam, propter humiditatem, & grauitatem aquosam. Cum itaq; Meteora ignita nascantur in tribus regionibus aëris aquosa nulla fiunt in Suprema. Sed tantum in Media, in Infima, & in uentre terræ. Horū ergo meteor. materia est uapor calidus, humidus, & aqueus, uel aquos.

T 5

conge=

Materia meteor. aquos. congelatus in glaciem, aliudue duriusculum ac solidum corpus, uel liquefactus in aquam. Et sunt Aquosæ impressiones hæ ferè decem. Prima: Nubes. Secunda: Nubecula. Tertia: Nebula. Quarta: Pluuia. Quinta: Ros. Sexta: Manna. Septima: Pruina. Octaua: Nix. Nona: Grando. Decima: Granula. Quibus etiam Fontes, Thermæ, Flumina, & mare cum sua Salsedine atq; Aestu uel Reciprocatione propter affinitatem accensentur, ut infra eodem cap. 6. & 7. Hæc ergo fiunt ut dixi in Media aut Infima regione aëris, ex uapore aqueo conuerso, uel conuerte = striçto. Conuertere autem uaporem est ipsum eleuare uaporẽ uatum condensare, & deinde rursum in aquam re = quid. soluere, & liquefacere. Constringere uero uapor = Constrin = rem est ipsum congelare & condensari, Quorum gere uapo utrunq; fit per frigus Mediæ uel Imæ regionis aë = rem quid. riæ, prout enim magis minusq; calidi sunt uapores, ita altius aut humilior eleuantur sursum à solis calore, aliorumq; astrorum. Sicut uidemus palàm in sole bibente & attrahente aquam. Tametsi reuera etiam iste calor superiorum corporum adiuuat resolutionem, & liquefactionem uaporis, ut cernimus in glacie nostra, quæ à frigore congelata resoluatur calore solis, aut uentorum.

Nubes quid. SECUNDO: Nubes est uapor à mediæ regionis aëriæ, in qua eleuatus pendet, extremo frigore constrictus, & quasi congelatus. Sicut stillas, & stillas congelatas uidemus à tectis dependere. Quod

autem

autem nubes in sublimi huc atq; illuc feruntur, & Nubium
 agitantur, non suapte natura id faciunt, Sed partim motus un-
 calore solis ad sese attrahentis, partim agitatione de-
 uentorum huc & illuc pellentium id accidit, ut uide-
 mus oculis nostris. Quin & calor solis suffēdit, & Nubes cur
 coērcet in sublimi nubes, ne semel decidāt, neue ca- non deci-
 taractæ rumpantur, quod tamē accidit aliquando, dant.
 sed ualde raro, ut cataraetæ decidāt resolutæ ac ru-
 ptæ. Nubecula est parua nubes apparens saepe, cre- Nubecula
 scens in ingentem magnitudinem uaporibus ada- quid.
 ctis, unde & uulgo dicitur à parua nubecula oriri
 saepe magnam tempestatem. Nebula est quasi steri- Nebula
 lis quædam nubes, id est sine pluuiâ, sicut caligo ap- quid.
 parere solet post pluuias, uel post udum & humidū
 noctis uel diei, serenitatis plerunq; prognosticon,
 præcipue si subsidat resoluta & liquefacta, & ne-
 bula superest ex uapore isto residuo, qui non potuit
 eleuari satis in altum uel condensari in nubem.

TER TIO: Pluuiâ est nubes liquefacta, & re- Pluuiâ
 soluta in aquam destillantē guttatim, hoc est, Plu- quid.
 uiâ est uapor calidus fumosus, & crassus, eleuatus
 de corporibus humidis, per calorem solis, & alio-
 rum astrorum, usq; ad mediam regionem aëris à
 cuius regionis frigore ibi condensatur, & conuer-
 titur in nubem, quæ nubes rursus liquefit resoluta
 in aquam decidentem in terras, ad salutem animan-
 tium & crescentium. Hæc pluuiâ si cum impetu co-
 piofior decedit, tum uocatur imber. Quod autem Imber.

gutta

Guttarum diuersitas unde. guttæ plerūq; sunt minores, & quandoq; maiores, ut quæ etiā lucente sole crassiores decidunt, generatæ in inferiore parte aëris, illud utrunq; accidit ex diuersitate materiæ, modo subtilioris, modo crassioris. Quod uero aqua pluuiæ aliquando est dulcis, & limpidior, id habet ab aërio humido imixto, Quod autē aliquando est amarior & rubei coloris, id habet à terreo sicco, & adusto sibi admixto. Nam ut exhalatio sæpe attrahit secū in sublime ducta uaporem aqueum, sic etiam sæpius uapor in sublime elatus attrahit secum exhalationem terrestrem & siccam, aut etiam uiscosam, id est, præpinguem. Sic. n. sæpiissime fumi aquei, & terrestres commiscentur eleuati, ut infra eodem cap. 8. Cæterum apud historicos, & Chronicos legimus sæpe pluuisse ranis, uermibus, lana, carne, sanguine, lacte, lapidibus, ferro, lateribus. Et huiusmodi quidem rerū crediderim ego non posse inexpugnabilem causam naturalem assignari, sed eas fatales & miraculosas esse reuera. Tamen de ranis & uermibus dici potest, uiscosam exhalationem una cum uapore aqueo eleuari, & ex utroq; per temperamentum caloris & frigoris sic nasci in aëre istiusmodi bestiolas, quæ cum aqua pluuiæ decidunt. Sicut etiam in terra sponte sua mures, ranæ, uermesq; ex terra lutoue tepescito generantur, & semiperfecta conficiuntur: Sic quoq; & carnem in aëre nasci ex uiscoso fumo terrestriq; materia, quæ & ibidem in lapides, in lateres, in

res, in ferrū, aut simile quid indurescere potest, quæ
 deinde ex aëre cum aqua pluuia decidant. Sic etiam Pluuie san
 intensissimus calor Solis ex uberibus pecudum lac, guineæ &
 & ex corporibus animantium uel de locis cruenta= lacteæ cau
 tis sanguinem extrahere, atq; sic cū uaporibus at= sa.
 tollere potest, ut illud lac uel sanguis rursum cum
 pluuia aqua in terras cadat, uel potius idem calor
 Solis uaporem aqueum sic percoquere potest, ut uel
 sanguinis uel lactis cruorem induat. Sicut uidemus
 in febricitantibus ac phreneticis urinam nimio ca=
 lore rubere, & sanguinis colorem referre. Sicut &
 lixiuium rubescit per cineres colatum aliquoties.
 Similis ratio est de lacte, cum uideamus in male di=
 gerentibus urinam quodammodo albescere, & in=
 star lactis quasi coagulari. Lanuginem uero una cū Lanuginis
 uaporibus & fumis Sol ab arboribus, ut à Salicibus, generatio.
 à Malis, alijsq; plantis sursum attrahit, quæ una cū
 aqua pluuia instar lanæ conglobata decidit inter=
 ras. Atq; hæc de pluuia satis.

Q V A R T O: Ros est uapor cum terrestri mo Ros quid.
 dico condensatus in infima regione aëris, qui mox
 resoluitur in aquam cum decidit. Non præcedit au=
 tem nubes rorem, aut pruinam, sic pluiam aut ni=
 uem, quia sereno ferè illa duo cadunt. Manna speci= Manna
 es quedam roris melliti, est præpinguis & uiscosus quid.
 uapor, ex cōmixtione aquæ, terræ, & aëris, cadens
 super plantas instar Zaccari, aut farine molitorie, Cur anima
 prædulcis, quo gustato moriuntur animantia, eò libus &
 quod

plantis mā quod auidius illo deuorato epar opilatur & obstrui
na sit exi= tur, inde etiam plantæ inarescūt, eò quod uermiculi
tialis. noxij nascantur ex illo humore, qui etiā calore Soa
Pruina lis deficcatus, cōtrahit plantas ut marcescant. Prui=

quid. na est uapor congelatus à frigidiorē uento borea,
alioue, in locis frigidis infimæ regionis aëriæ, sicut
uidemus halitum ex ore animalū in hyeme conge=

Roris & uel etiam ab arborū ramis. Differt ergo Ros à Pru=

Pruine difina. Nam ille citius imò mox resoluitur in aquam
ferentia. plantis terræ uesuperincidens. Pruina autē conge=

Nix quid. Q V I N T O: Nix est uapor paulo infra mediam
regionem aëris à frigore resolutus & mox inde ad
instar lanæ carminatæ molliter conglōbatus, & cō=

Nix cur gelatus. Cadit autē nix non sæpe in æstate, propter
non cadat calorem, qui à radijs solaribus tum propius nos re=

in æstate. flexis maior est, quam ut congelare queat uaporem
in lanam, sicut in uaporario non cōgelascit halitus,
uel sudor de corpore animalis, sed in frigido demū

Vapor ni= loco temporeq; . Est autē uapor niuis longe rarior
uis & grā & calidior, quam grandinis, ideo & pallidus luci=

dinis quid dusq; est, aliquando perpetuum octiduum diutiusue
differ. consistens in aëre antequam liquefiat, ac cōstringa=

Cur inter= tur. Sæpe etiam nix decidens resoluitur in aquā sta=

dū in mon tim, à tepore infimæ regionis, priusquam terram

tib. ningat pertingat, ut eodem momento temporis super mon

in planis tes ningere, in planis uero terris pluere uideamus.

uero pluat.

SEXTO: Grando est uapor calidus, quem cir- Grando
 cūstans frigus mediæ regionis, propter eius rarita- quid.
 tem penetrabile, condensat in nubē, quæ nubes mox
 resoluta guttatim decidens, per antiperistasin con-
 stringitur in glaciem, à frigore penetrante, & à ca-
 lore infimæ regionis, ut ita rotunda uel angulosa
 fragmina glaciei decidant, Sic ergo primum in me- Grandinis
 di regione oritur grandinosa nubes, quæ liquefa- figura.
 ctain guttas demum congelatur in infima, ut gla- Grand. lo-
 ciei fragmenta globiq; fiant. Quod autē simul eti- cus.
 am pluuia decedit, aut grando iam citius iam tardi- Quare cū
 usliquescit in terra, id ex materiæ ipsius soliditate pluuiā de-
 aut fragilitate accidit. Oritur autem grando sæpi- cidat gran-
 us in Vere, & Autumno ac Aestate, in Hyeme ue- do.
 ro ualde raro, eò quod nulla est antiperistasis sub Quando
 hyemem, quando infima regio etiam est frigida, si- generetur
 cut superior. Quod uero ante uel sub casum grandi sæpius &
 nis, uel alia quoq; tempestate magni aliquando so- quare.
 nitus in aëre audiūtur, & terribiles, illud euenit pro Sonitus in
 pter pugnam exhalationum calidarum & sicca- aëre caus-
 rū, quæ sæpe incluse uaporibus & nubibus, erum-
 pere nitentes murmur & fragorem adeo edūt, un-
 de aliquando strepitus quasi armorum aut armato-
 rum hominū in sublimi supernè audiuntur, excita-
 te ex collisione & pugna fumorū contrariorum in
 nubibus, quorum alij sunt calidi & sicci, alij uero
 humidi, uelut ex olla quoq; feruescente liquore stri-
 dores quidam excitantur. Species uero bestiolarum
 &

Quare ani & animantium, uel aliorum corporum apparentes
 malia in= quandoq; in grandinis glacie, sunt uel impressæ à
 terdū aut uirtute coelesti, uel etiam tales imaginatione homi=
 aliæ res in nis cōceptæ, sicut aliquis pruinam uel nubem quoq;
 grandine otiose inspiciens, uarias in ea figuras animalū &
 reperian= corporum sibi fingit, imaginatur, & somniat. Gra=
 tur. nula uocant globulos istos extrinsecus frigore cō=
 Granula gelatos, intrinsecus, uero instar niuis molliores.
 quid. Huius quidem impressiōis eadem est plane mate=
 ria, nisi quod frigus non adeo intensum fuit, ut istis
 Vapor globulis afferret glaciem iusta magnitudine. Est er=
 grandinis go uapor grandinis ualde calidus & rarus, ideoq;
 qualis. etiam fortius congelascit à frigore mediæ regionis
 Aqua cali sibi incluso, & à calore infimæ circumstanti per an=
 da citius tiperistasin, sicut etiam aqua tepida uel calida mul=
 cōgelascit to citius & fortius congelascit quam frigida. Atq;
 quam fri= hæc de meteoris aquosis generatis in medio infimoq;
 gida. aëris interstitio, inde de aquosis in uentre terræ na=
 scentibus sequitur.

DE FONTIBVS THERMIS
 & fluminibus. Caput VI.

Ortus fon= **P** RIMO: Non consentiunt plane sacre literæ
 tiū & flu= cum physicis de ortu fontium ac fluminū, que
 minū secū= ex mari per uarios alueos meatusq; fluere ac ad su=
 dū sacras Omnia flumina intrant in mare, & mare nō redun=
 literas. dat, ad locum unde exeunt flumina reuertuntur, ut
 iterum

iterum fluant. Ceterum Physici materiam istorum Materia dicunt esse pariter uaporem resolutum in aquam fontium & liquefactum à frigore & calore simul intra terrarum fluminum ram, sicut nubes, nix, pluuia, grando, in aëre nascuntur secundum ex uapore condensato, & liquefactorum phys. sum. Nam ut experientia docet exhalationes condensari propter uiscositatem quandam, sicut in camino uel in fumibulo; & in foco, ubi fumus è foco aut fornace pinguior fumans, tandem instar picis induratur: Sic & uaporem condensari & resolui apparet, si quis aspirat & afflat suo halitu (qui plane est uapor ex pulmone animalis exhalans) ferrum aut saxum uel simile quid durum & solidum sub gelu, tum halitus ille condensatur instar pruinæ. In tepido autem liquefcit & rorat idem halitus, quod experiri licet in lamina cultri, gladijue inhalata & afflata in uaporario.

SECUNDO: Fontes ergo originem fluminum sic nasci non physici tantum dicunt, uerum & experientia ipsa docet, sicut corpus hominis extrinsecus alioqui solidum, tamen habet intrinsecus suas arterias, receptacula, meatusq; spiritum, & uenas quasi alueos sanguinis, & poros, item rimas quasi, quibus spiritus humoresq; penetrant extra & intra, sic etiam terra ipsa quamuis solida, tamen intra se habet suos meatus, cauernas, foramina, & fossas adeo, tanquam arterias & uenas, quibus recipit aërem & uapores & exhalationes quasi spiritum & aquam

Et humores quasi sanguinem, atq; hæc intra se continet passim irrigua et humectata. Itaq; uapor inclusus intra uenas atq; meatus terræ, primū à frigore condensatur, et quasi congelatur. Deinde conuertitur atq; resoluitur idem liquefactus in guttas aquarum quæ guttæ paulatim instar sudoris distillant in ijsdem uenis, et demum ad modū riuulorum collectæ, ex uarijs uenis stillantibus et sudantibus in imum terræ, tandem aperto aliquo loco desidentes erumpunt, et scaturiginē fontemq; efficiunt.

TER TIO: Longinquitas aliquando multa est à loco destillationis guttarum ad scaturiginem aut fontem. Altior item est ille locus ubi resoluitur uapores in guttas, quam scaturigenes unde emanant.

Fontes cur
in montiū
summita=
tibus inter
dum.

Quod uero aliquādo uidetur in iugo aut uertice aliquius montis scaturire fons, aut palus esse, illud accidit inde quod illic terra porosa intrinsecus ad summum cauernas habet penetrabiles usq; ad iugū aut uerticem, in quas cum aër utpote leuis nolit descendere, uice cius, ne admittatur uacui, cogitur aqua ascendere, cauernamq; aut uenam supratendentē implere, ut in iugo aut uertice demum erumpat ex suo fonte. Quod idem ars quoq; Architectonem fabricantiū puteos aut fontes suis canalibus fistulisq; imitatur, ut quandoq; illi ex humili conualle aquam adducant, et sursum trahant in aliquam monti im-

Diuersita=
tis fontium positam arcem uel aream. Prout autem terra scattens gutti istis solida aut porosa est extrinsecus. Sic
fontes

fontes & fluuij quoq; sunt aut perennes aut tempo- atq; flumina
 ranei, sic item sunt uel largi uel rari & tenues, plus nū causa.
 enim uaporum liquefactilium retinet intra se ter-
 ra externe consolidata, quam porosa. Nam uapor
 alioqui exit per poros supra terram antequam in
 guttas resoluatur. Proinde in montibus & conual- Loca fon-
 libus utpote in solidioribus nascuntur plures lar- tibus gene-
 gioresq; fontes ac fluuij, quam in plano, arenosoue randis a-
 loco, ut patet de Thessalia, de Italia, de Germania, ptiora.
 Scythia, alijsq; montosis regionibus. In hyeme aut Flumina
 & uere augentur etiam flumina, ab aquis nubium quare au-
 niualibus aut pluuialibus, unde fiunt etiam sed raro geantur in
 diluuiia aquarum, quale Ouid. in 1. Metamor. descri hyeme &
 bit. Pluuia ergo adiuuat quidem fluminum quanti- uere.
 tatem, sed generationem eorum non efficit. Aloqui Quare in-
 uero suapte natura sub hyemem siccam & gelidam terdū flu-
 decrescunt & fontes & fluuij, eò quod tum minor mina de-
 est ante peristasis, frigore grassante extra, & calo- crescāt in
 reiuxta ac frigore intra terram, qui calor nō con- hyeme.
 densat uapores, neq; satis potest liquefacere, ut ista
 largius fluant.

Q V A R T O: Flumen est aqua multa & peren Flumen
 nis, in unum alueum ex multis fontibus ac riuis col- quid.
 lecta, fluens in aliud flumen aut in mare demum, iux-
 ta illud. Qui nescit uiam ad mare, sibi quærat am-
 nem comitem. Riuus autē est plane paruum fluen- Riuus
 tum aut fluuiolus perennis, natura uel arte colle- quid.
 ctus. Torrens est fluentum nō perenne, quod æstate Torrens
 quid.

Palus
quid.

exiccari solitū augetur niuibus, aut imbribus tan-
tum. Palus est aqua collecta in longum latumq; al-
ueum, quæ habet aut suas scaturigines, aut riuos &
flumina, quæ in se recipiēs rursus emittit ipsa, alio
qui intra suum alueum consistens. Talis est Lacus
Comensis, Brigantinus quem efficit Rhenus. Talis
est Palus Mæotica, & Mare Hyrcanum. Verum
nomina aliquot fontium, fluuiorum, lacuum, & sta-
gnorum uide apud Bocatiū in opusculo huic rei in-
scripto. Item apud Cosmographos. Estq; plane flu-
men fontium ac riuorum concursus in unum alue-

Cur flumi- um, perennis. Quod uero fontes quidam & fluuij,
na & fon- Item, maria leguntur aut omnino defecta, aut absor-
tes nōnun- pta, aut recenter enata, aut loco alueoq; mutata, ut
q̄ absorbe- etiam Plinius in 2. cap. 85. & cap. 88. meminit. Hu-
antur, defi- ius rei causam Aristoteles quoq; negat solidā posse
ciant, aut dari. Tametsi Albertus in libro de elementis cone-
recenter tur rationibus pugnare. Sic pariter nequit certa ra-
enascatur. tio causaq; assignari, cur tot tantaq; & incredibiles
Virtutes sint uirtutes adeoq; miracula fontium, riuorū, flu-
ac miracu- minum & aquarum, qualia Plinius in 2. ca. 103. re-
la fontiu. censet. Quare nos ista remittimus naturæ occultæ
Vina unde & fato. Tametsi istas uirtutes accipiant aquæ à ue-
peculiarē nisterræ, uel etiam ab alueis unde emanant & flu-
saporē ac- unt. Sicut & uuæ & uinum quandoq; recipiunt pe-
quirant in- cularē uim aut saporem à solo uinæ unde crescūt.
terāum.

Q V I N T O: Thermarū hoc est calidorum fon-
tium aut riuorū ratio licet magis ad metallaria per-
tineat

tineat, tamē hic obiter animaduertere hoc cōuenit,
 Thermas ideo calere quod scaturiant & emanent **Therma=**
 ex uenis terræ sulphureis, uel proxime quas sint a= **rū calor,**
 liæ uenæ sulphureæ, aut aluminosæ, & quod ammo= **sapor, co=**
 do ardentes, unde suum calorem & saporem, colo= **lor, & uir**
 remq; & uirtutes quoq; mirabiles accipiunt ipse **tutes unde.**
 thermæ, quibus profint aut obsint corporibus, pro
 eorum complexione. Tales sunt salubres thermæ ad
 fontes Rheni, & sub Rheno Badenses, aliæq; innu=
 meræ. Quod deniq; fontes & interdū flumina quoq; **Fontes &**
 sub hyemem calent, æstate uero frigent, in promptu **flumina in**
 causa est. Nam in hyeme per frigus circumstans ex= **hyeme cali**
 trinsecus pori terræ cōstringuntur & clauduntur, da in æsta=
 ut exhalationes calidæ haud facile exeant, quæ sic **te uero fri**
 in uentre terræ reclusæ calefaciunt in uenis, & ua= **gida qua=**
 pores resolutos in guttas, & distillantem emanan= **re.**
 temq; aquam, sicut in cellis uinarijs sub hyemem fri=
 gus externū coërcet calorem intra cellas subterra=
 neas, æstate uero calor circumstans poros terræ ex=
 trinsecus, & eos penetrare uolens, pugnam ciet cū
 frigore interno, sicq; per antiperistasin frigus quoq;
 guttarum & aquarum ex uenis emanantium inten=
 ditur. Porro salubrior ac melior est aqua quo leui=
 or ac purior, non stagnans, sed perenni cursu super **Quæ aqua**
 luto puriore ac solidiore alueo ad orientem proflu= **salubrior**
 ens. & melior.

DE MARI ET EIVS SALSE=
 dine æstuq;. Caput VII.

COMMENT. PHYS.

Mare
quid.

Locus ma-
ris.

Mare an
elementū
aquæ.

Mare quo-
modo gene-
retur &
corrum-
patur.

Maris sub-
stantia non
mutatur.

Mare cur
non excre-
scat supra
littora sua

PRIMO: Mare est omnium aquarum cōmū-
nereceptaculum, ipsum non fluxile, sed intra
alueum suum se continens. Estq; locus maris plane
naturalis locus elementi aquæ, quo fluunt demum
omnes fontes, riui, ac flumina. Nectamē mare ipsum
est aquæ elementum, sed tale quid cui est immixtum
elementum aquæ, ibidem præualens. Sicut autem
elementa secundum se tota non generantur, neq;
corrumpuntur, sed tantum partibus suis, ut supra
in secundo, cap. 15. Sic & mare (nempe non medio-
cris pars mundi huius) secundum se totum non ge-
neratur, neq; corrumpitur, sed tantū partibus suis.
Nam aquæ marinæ aliquod amphoræ coqui possunt,
& conuerti in usum hominis & medicamina. Item
resolui potest multum aquæ marinæ in uapores, un-
de fiunt meteora aquosa.

SECUNDO: Loci mutatio, quod mare parti-
culare aliquando suum alueum mutat, uel aliorum
auertit, tam non mutat substantiā maris, quam mo-
tus Cœli diurnus aut proprius non mutat substantiā
Cœli. Est autem hic locus mari proprius à quo non
effluit, & tametsi momentis singulis tot aquarum
colluuiē augeatur, tamen non excrescit supra litto-
ra, terminosq; suos, neq; exundat, duabus de causis.
1. Prima, quia Solis & superiorū corporum calor quo
tidie & singulis adeo momentis propter latitudinē
maris plurimum ex eò uaporum extrahit, & sur-
sum eleuat, qua euaporatione imminuitur tanta
aquarum

aquarum moles . Sicut euaporatione imminuitur aqua in ollam posita prope ignem . Vnde coniectari potest, quantæ moles uaporum ac exhalationũ sursum in aërem ascendant quotidie, quorũ etiam plurimos calor Solis adurens prorsus absomit . Secũda causa est , quia flumina ad locum unde exeũt quotidie, reuertũtur è mari per alios meatus uenasq; terræ, ideo mare tametsi auctum nõ exundat, ut supra cap. proximo est dictum . Quæ sententia Platonis quoq; est, tametsi eã Aristoteles calumniose improbet . Et prior quidem causa occasionem dat cur flumina modo sint maiora, & tumidiora, modo minora magisq; tenuia . Nam euaporationes ille pro tem porũ qualitate sunt inæquales . Item aquosæ impressiones liquescentes inæqualem faciunt fluuiorũ & aquarum magnitudinem, quod experientia probat .

Flumina
cur modo
maiora
modo mi-
nora.

TER TIO: Quare salsum & amarũ sit mare, atq; ideo appelletur latinis Salum, nõ obscura causa hæc est. quod calor Solis sursum extrahit plerũq; id quod in aqua dulce est. (Dulciora .n. sunt leuio- ra, utpote subtiliora magisq; aëria.) sed grauior aqua subsidit in mari, cui permixtæ exhalationes terrestres siccæ atq; adustæ aquam marinam quasi inquinatam & colatã inficiunt, atq; salsam uel amaram reddunt, potuq; minime aptam. Sic calor Solis superiorumq; marinam aquã & exhalationes istius modi mixtim percoquit, & adurit, unde prouenit ista maris salsedo & amaritudo . Sicuti uidemus

Mare cur
salsum &
amarum.
Dulcia
& leuio-
ra
quare.

- Lixiuum.** aquam riualem & fluuialem, alioqui dulcem & p^uram, per cineres colatam fieri lixiuū amarum & salsum. Sic etiā in homine potus aliq; liquores, tametsi dulces, tamē à calore corporis interno adusti, & percocti fiunt amara aqua, id est, urina aut sudor. Rursum Sol ipse ad sese attrahens à terrae uel mari exhalationes & uapores commixtos, in sublimi percoquit, & salsos reddit, unde pluuia & impressiones aquosae salsi & adusti saporis, pleraq; maris quoq; salsedinem augent, quod capacissimo alueo suo plurimum aquae meteoricae superne decidentis capit. Tamen si coletur aqua marina per poros ualide angustos, tum dicitur esse minus salsa, & dulcis adeo, quod uase cereo uel cera obducto experiuntur, quo aquam dulcem è mari hauriunt. Sic etiam flumina tametsi fluant è mari salso, tamen habent aquam non amaram, sed dulcem, neq; salisam, quia colata est ea & purificata ab exhalationibus istis, & salsedine, cum recurrit ad fontes suos per poros terrae, & uenas, partim ampliores, partim angustiores.
- Vrina & sudor. 2**
- Marina ad qua quomodo dulcis efficiatur.**
- Fluminum aqua cur dulcis.**
- Maris reciprocatio quid.**
- Reciprocationis**
- Q V A R T O.** De aestu maris longa est disputatio apud Albert. in libro de Elementis & Plini. lib. 2. cap. 97. quod mare quibusdam in locis reciprocatur 1. modo retro refugit, ut nudum siccumq; littus aliud quod miliarum spacio relinquat, modo aut post aliquot horas redit, suaq; littora rursus implet. Quin aliquando etiā in medio aut interiore alueo intumescit

scit altius sua sponte sine uento, ut naues secum ele-
uet excelsae. Aliquando uero exaestuatur quoq; & ex-
undat supra littus suum, ac deinde suo tempore se
rursum intra alueū inq; littus suum se recipit. Bre-
uiter autē huius aestus & reciprocationis causa ef-
ficiens potissima est Luna cū suo motu. Nam perin-
deut Sol cor mundi uires suas maxime ostentat in
calidis, sic Luna uim suam in humidis exercet, quod
patet, quia resoluit glaciē & niues, humoresq; cor-
porū dilatat, quia humida laxant, ut sicca constri-
gunt. Hæc Luna ascendens super hemisphariū ali-
cuius regionis maritimæ, ex obliquo reijcit suos ra-
dios in mare, suoq; lumine, quod à Sole habet, cale-
faciens, mari cōmixtas exhalationes disgregat &
dilatat. Sicq; ab exhalationibus dilatatis ipsum ma-
re augetur, & intumescit, cum erumpere uolūt ex-
citata à Luna. Sic ergo à nouilunio usq; ad primam
quartam mare intumescit, sed mediocriter. Inde ue-
ro magis ac magis. In plenilunio autē maxime. Post
de crescente & de feruescente calore Lunæ, & ita
deficiente ut nequeat dilatare exhalationes, atq; ex-
citare, residit ille maris aestus paulatim. In hunc etiā
modū aliorum corporum uegetabiliū uel animan-
tium humores una cum Luna crescente augentur &
dilatantur, cum decrescente uero imminuuntur, ut
iudicant Medici. Quod uero non ex æquo tumescūt
& exaestuant maria aut decrescūt, nec etiam pari-
bus temporibus, sunt aliæ causæ à stellis alijs, uel à
maris spe-
cies.
Causæ re-
ciprocatio
nis maris.
Maria cur
non eodem
omnia tē-
natura

pore & modo reciprocant. natura aquarum in alio atq; alio mari. Nam aliud alio mari purius est aut impurius. Vnde quædam quotidie bis statotempore reciprocant, & hunc tuorem maris adiuuant ac protrudunt peculiariter quoq; uapores & exhalationes intra mare, & sub maris aqua, quæ crassior est quam ullæ aliæ aque delitescentes, atq; uenti incumbentes mari præcipue ad fauces angustaq; littora, ut in fretis & euripis, quale Liui. in 8. belli punici describit, quale fretum scyllam & charybdim Virg. in tertio Aeneid. depingit, quales syrtes apud Sallustium leguntur in Iugurthino. Verum cū hæc breuiter nequeant pertractari, uide potius Albertum in loco citato, & omnino commentarios, quia Aristoteles hæc breuissime attigit. Macrobius uero in 2. cap. 9. Somnij. Quandam aliam æque eruditam rationem depingit, & facilem, quam illic uide.

Mare quod duplex. QUINTO: Mare uocatur aliud Vniuersale, ut Oceanus, ambiens & perluens non tantū nostras zonas ultra æquinoctialem, uerum & Antipodum zonas ultra æquinoctialem, ut oculis subiicit Macrobius in dicto loco. Et Oceaninomen est à uelocitate atq; agilitate, eò quod uehementi celeriq; motu huc illuc ue agitetur continuo, partim suo aestu, partim à uentis. Aliud autē mare dicitur particulare, quod nomen suum sortitur plerunq; à finitima terra, ut est mare Congelatum, Balticum, Cymbricum, Germanicum, Gallicum, Occidentale, Gaditanum,

Atlant.

Atlanticum, Libicum, Mediterraneum, Aegeum, Ionium, Ponticum, Persicum, Rubrum, & Indicū. Sunt præterea magis particularia. Verum illa maria, atq; hæc à Cosmographis inquire, qui etiam si nus recensent, hoc est, maria intra duas quasi fauces uel angustias terræ recedentia. Lege & Bocatium in libello de mari, ubi nomenclaturam facit omnium fræ particularium. Nullibi uero mare profundius Maris pro esse dicitur quadraginta stadijs circiter, quod ta funditas. men forte intelligi debet de mensura perpendiculari ad iustam terræ altitudinem.

DE METEORIS MEDIIS.

Caput VIII.

PRIMO: Hactenus quidē de ignitis aquisq; meteoris quā potuimus breuiter nudeq; diximus, inde uero medium genus impressionum tractauimus aliquanto difficiliorem Meteorologiae partem, & tamen æque amœnam. Verū Meteora Me- Meteora dia uocantur, non ea quæ solū ex uno simpliciq; ge- media nere fumi, scilicet, Vel de exhalatione ut ignita su- quæ. pra ca. 4. Vel ex uapore ut aquosa supra eodem ca. 5. nascuntur, eoq; absoluuntur. Sed Meteora Media uocantur bifariam. Primo cōposita ex utriusq; ge- 1 neris fumis mixtis, uel saltem concurrentibus alijs quibusdā, ut humido ad siccū uaporem, uel sicco ad siccū, uel humido ad humidum, ut infra uidebitur. Atq; ad hoc primū genus mediorū accensentur hæ Species me im- teororum

mediorum impressiones mediæ. Prima: Ventus. Secūda: Auræ.
primi ge- Tertia: Terræmotus cum Mephiti, & hæ quæ no-
neris. mine Tempestatis signantur infra eodem cap. 10.
 scilicet. Quarta: Coruscatio. Quinta: Fulgetrum.
 Sexta: Tonitru. Septima: Procella. Octaua: Turbo.
 2 Nona: Fulmen. Decima: Fulminis lapis. Secundo,
 uocantur Media Meteora, & ferè propriè ea, quæ
 uel ex fumis, uel aliunde generantur, per reflexio-
 nem aut refractionem luminis solaris, ael per alte-
 rius cuiuspiam sideris illuminationē, cuiusmodi ap-
Species me pellare possemus impressiones coloratas, Hæ sunt.
teorum Prima, Cometa. Secunda, Galaxia. Tertia, Colores
secundi ge nubium, & nebularum. Quarta, Rubedo matutina
neris, quæ & uespertina. Quinta obnubilatio Solis rubentis
colorata uel pallentis. Sexta, Halo Solis. Septima, Halo Lu-
dicuntur. næ. Octaua, Iris à Sole. Nona, Iris à Luna. Decima,
 Parelia. Vndecima, Paraselinæ. Duodecima, Per-
 pendiculares lineæ. Decimatertia, Virgæ. Quam-
 uis autē primi generis meteora priore loco ab Ari-
 stote. alijsq; tractentur, tamen nos oportuit certa
Ordo tra- de causa istum ordinem mutare. Hoc itaq; capite se-
dendorū. cundi generis describentur Impressiones mediæ, ut
 Cometa, Galaxia, &c. Verum insequenti de Ven-
 tis, Auris & Terræmotu. In decimo demum sua se-
 rie tempestatum species sequentur.

Cometa SECUNDO: Cometa est exhalatio terrestris,
quid. crassa, calida & sicca, pinguis & uiscosa, partibus
 dense compactis, uirtute astrorū ex uisceribus ter-
 ra

re paulatim & particulatim eleuata in supremam regionem aëris, ubi proxime ignem propter materie sue dispositionem & multitudinem dilatatur, & incensa inflāmatur, atq; diffuso longoq; tractu mouetur circulariter ad motum astri sub quo nascitur, uel ad motum supremæ regionis aëriæ circula-rem. Hæc descriptio prolixa quidem complectitur causas, & modū nascentis Cometæ satis perspicue.

Nam exhalationem terrestrem, & uiscosam Co-
metæ materiā esse oportet, & ualde copiosam, alio
qui cito absumeretur à calore adurente. Atq; bre-
uissimum temporis spacium est quo cernitur Come-
ta septem dierū, plerunq; uero quadraginta aut eò
plus apparet dies Cometa, quoad tota eius materia
ardendo sic consumatur, agitata etiā motu isto cir-
culari celerrimo. Tametsi Plinio teste uisi Cometæ
sint, qui tamen immobiles fuerint loco. Cum autem
sint plurimæ figuræ cometarum, ut Plin. in 2. ca. 25.
recenset, tamen hæ tres uulgatissimæ sunt, nempe, Cometarū
Stella Comata, Caudata, & Barbata. Quod si exha species
latio est circularis, in medio dēfior, circa extrema tres.
uero rarior, tum refert speciem Comatæ stellæ, un-
de etiam græcum nō est huic meteoro à Comis. Nam
tenuis circa extrema exhalatio refert tenuiorem
quoq; flammam & albicantem instar comæ.
Flammiferumq; trahens spaciofo limite crimen,
Stellamicans.

Tempus
Cometarū
& motus.

Comata.

Cometa uero aut Sidus Caudatum apparet, cum ma Caudata.
teria

teria

teria densior una quidem parte, reliqua uero in longum protensa rarior est. Sin uero extrema eius exhalationis rariora ac dispersa quasi sint, tum apparet Sidus Barbatum. Reliqua de colore, de significatione, de motu Cometarum, ab Astrologis peti debent non à Phisicis, & extant doctissimorum libri de Cometa, & de eò qui proximo mense Augusto anno 31. apparuit.

Barbata.

Galaxia.
quid.

TERTIO: Galaxia est exhalatio multa, purior, magisq; propinqua cœlo, à radijs multarum stellarum concurrentibus inflammata in suprema aëris regione. Apparet ergo Galaxia semper cœlo sereno, circulus albus, & quasi lacteus, per pedes geminorum & principium Sagittarij protensus extra tropicos quidem. Nam alioqui exhalatio eleuata intra tropicos absumeretur à calore Solis adurere, in eò enim loco cœli sunt stellæ multæ luminosæ, & sparsæ, ut ait Aristoteles, ex quarum luminositate coniuncto illi lumine quoq; Solis atq; ignis, apparet id quod uocatur Galaxia, &

Est uia sublimis cœlo manifesta sereno.

Lactea nomen habet candore notabilis ipso. Tamen re uera consensu plurium, & Astrologorum quoq; Galaxia est de natura cœlesti, & adeo pars cœli stellis densior, ideoq; luminosior, & propter nimiam luminositatem albicans, tametsi Aristomateria eius dicat esse elementarem, eadē scilicet quæ sit Cometæ, nisi quod aliquo modo subtilior & pu-

Galaxiæ
& Cometæ
tæ natura.

rior sit hæc exhalatio, ita ut intra circulum & uic-
am illam lacteam disgregata & dilatata, illic à stel-
lis stipatis superne illuminetur ex æquo perpetim.
Lege & Macrobi. in 1. cap. 15. Somnij. Sic etiam de
Cometa dubitarunt quidā utrum sit stella cœli pars,
an impressio. Sed credibilius est Cometam esse im-
pressionem, Galaxiam uero partem cœli.

Q V A R T O: Nubium atq; Nebularum diuer- **Colores nu-**
si colores fiūt, pariter ex qualitate materiæ uaporo **bium uarij**
sæ, & ex immiſsione luminis Solaris aut Stellaris in **unde.**
nubes aut nebulas, prout magis minusue sunt hæ lu-
cidæ aut liquidæ. Si ergo hæ ex uapore subtiliore, **Nubes cur**
& non cōdensato fuerint, rariores, magisq; trans- **albæ.**
parentes, & diaphanes, color illis inerit albus. Sin **Nubes cur**
uero densiores nubes nebuleq; habeant multum fu- **nigræ uel**
morum trreſtrium, tum apparent nigræ uel atræ, **atræ.**
quia nigrum non poteſt ita illustrari à lumine inie-
cto. Cum autē albedo & nigredo, ſint prima quaſi **Nubes cur**
omniū colorum elementa, prout ergo hi duo colores **rubæ, pu-**
uel cōmixti & temperati, aut uicini, aut remoti fu- **niceæ, uel**
erint ab inuicem, ita quoq; uarium colorem ex in- **sanguineæ**
iectu luminis creabunt in nubibus ac nebulis. Quod **& quare**
ſi nubes habent in ſe humidū fumofum cōmixto ter- **periculo-**
reſtri aduſto, ut in fumo piceo cernimus, illæ à rece **ſe.**
ptis radijs ſuperne ſiunt rubæ aut puniceæ aut ſan-
guinei coloris, ualde periculoſe in æſtate præſer-
tim. Quia illud terreſtre fumofum humido admi-
xtum uapori, quia aduſtum eſt, facilius incenditur,

Et per antiperistasin humidi uaporis emittit fulgura, et fulmina, quod probat.

Exiliens lignis uiridantibus ardor.

Nubes cur
uirides.

Vt infra eodem cap. 10. Viridis autem nubes fit, si sit rorans, et stillare iam incipiens, recepto lumine quod aqueo iniectione, uiridem colorem efficit. De Ceteris coloribus simili modo non difficulter iudicari potest.

Auroræ
causa.

Ceterum rubedo matutina nubium (quæ aurora dicitur ab aura, id est, splendore) apparet ex densitate nubium compositarum ex uaporibus aqueis. Nam solis lux iniecta illis opacis, et subnigris nubibus, rubentem, roseum, aut luteum colorem efficit. Quia lux apparens per nigrum facit rubedinem, ut uidemus in fumo rubescere iniectione luminis ignei aut solaris.

Aurora
cur signifi-
cet pluuiam
plerumque.

Significat autem aurora matutina pluuiam, eò quod certo indicet plures superesse uapores nondum absumptos à Sole, sed una cum Sole eleuandos, et iam quasi preparamentos ad conuersionem, id est, ad liquefactionem in sublimi, ex quibus resolutis fit pluuiæ. Et tamen aliquando isti uapores reliqui uel aliorum feruntur, uel æstu Solis absumuntur, ut non semper

Rubedo
uespertina
cur sereni-
tatem si-
gnificet.

auroram sequatur pluuiæ. Sed rubedo uespertina significat serenitatem, eò quod indicat uapores eleuatos interdum nunc sub nocte subsidere humiliter, uel saltem longe infra mediam regionem aeris terre propinquos stare, cum sint inter solem horizonti iam proximum, et uisum nostrum, ut ex ipsis non pluuiæ, sed uel Ros uel Pruina generetur in infima re-

gione, ut supra eodem cap. 5. Quod autem cœlo nō Cœlum se-
nubilo, & sereno, apparet ubiq; cœruleus color in renum cur
aëre uel cœlo (quem & glaucum, & xanthum uo- cœruleum
cāt) facilis ratio est, quod scilicet uiridis color ocu- uideatur.

lorum proprius, & natiuus, propter humorem na-
tium admixtus luteo quasi colori progredienti à
lumine Solis, Lunæ, aut Stellarum, efficit cœruleum
colorem uideri oculis, tametsi neq; aër neq; cœlum
ipsum sint colorata, Atq; luteum uiridi admixtum
facit glaucum aut cœruleum. Deinde obnubilatio=

Obnubila-
nem Solis rubentis aut pallentis uocamus, quem de- tionis siue
fectum Solis uocat Plini. in 2. cap. 30. cum Sol instar defectus
prunæ aut carbonis sanguineo colore rubescit, de- Solis caus.

litescens quasi ignauo & tristi rubore, quod quidē
accidit inde, quia immodici fumi & uapores occu-
parunt aërem, per quos atros fumos lumen Solis ru-
bescit, quippe luce per nigrū apparente. Talis ru-
bedo Solis apparuit sepe totū mensem Augusti, an-
no 25. cum grauis etiam foetor & nidor quasi fu-
musq; instar ardentium sylvarum plane sentiretur.
Sic enim istos uapores & fumos mixtos terrestri
& uiscoso, adurebat solis æstus sub calore caniculæ,
ut fumum alium cum nidore ac foetore redderet. Si
uerotenuiores, & aquei sint fumi, tum Sol apparet
pallidus. Sic sub Iulij Cæsaris mortem.

Sol tristis imago.

Lurida sollicitis præbebat lumina terris.

Ita etiam uidemus lucem Solis quodāmodo albicare

X per

per fumum tenuiorem è tecto fumantem, per densiorem uero rubescere.

Halo
quid.

Q VINTO: Halo quē Seneca Aream, Plinius Coronam uocat, est circulus albicans in extremis circumposito nigro, apparens circa Solem aut Lunam, aut Stellam luminosam, cuius lumen superiniec- tum materiæ eius, scilicet uapori humido cōden- sato in nubem tenuiorē, illic refringitur, & subside- re suo circularem figuram efficit in oculis specta- tium. Quorū uisus proprie loquēdo refringitur, & resistit quodāmodo ad illud lucidum corpus, ab illo uapore densato in nubeculam, Et cum uideatur Ha-

Halonis
locus.

lo proxime ambire Solem aut Lunam, tamen infra mediam regionem aëris generantur, ex diametro & perpendiculariter uel directe sub Sole aut Lu- na, alioue Sidere. Verū uisus imbecillitate sua dece- ptus, sic falso iudicat coronam eam esse proxime So-

Halo cur
sepius sub
Luna.

lem, aut Lunam. Sub qua tamen multo sepius uide- tur halo, quā sub Sole. Nam hic calore suo adurente facilius absument istos uapores, ut euanescant, quam

Halo san-
guinei co-
loris.

Lunæ humidū quasi lumen. Apparuit tamen Halo etiam sanguinei coloris circulus, propter densitatē nubis Soli circumfusæ, teste Plinio in 2. ca. 30. Por-

Halo quā-
do signif.
pluuiam.

rò circulus ille si circumquaq; paulatim nigrescit, & crassior totus fit tandem, pluuiæ signum est, ori- turæ ex condensato in nubem crassiore, & mox

Halo quā-
do uentos.

resoluendo uapore in guttas pluuias. Sin circulus aliqua ex parte frangitur, & ingentiē quasi rimam

agit, uentos portendit ab eadem regione qua primū signif.
frangitur, & dispergitur, nempe à uento tum illinc Halo quā
incipiente flare. Sin Halo euanescit paulatim instar do sereni-
fumi, significat serenitatem, eò quod uapores alio- tatē signi.
qui resolubiles in pluuiam nunc euauerint. Iris quid.

SEXTO: Iris est arcus uaricolor, in nube rori-
da, opaca, & concaua, ex radiorum Solis oppositi
reflexione apparens oculis spectantiū. Hec defini-
tio figurā, causasq; Iridis breuissime, & perspicue
ostendit. Fit ergo Iris partim à radijs rectis, quia ge-
neratur recta ex opposito Solis, partim à radijs re-
flexis. Quia certū est guttulas rorantis nubis quasi
terse ac politæ instar speculi liquidi esse, & à leui-
gata superficie earum reflexos radios referre, atq; Iris cur nō
reddere speciem aliquot colorum. Non autem inte- integri So-
gri Solis, propter paruitatem guttularum. Partim lis imagi-
quoq; fit Iris à radijs refractis, quia lumen solare nē referat.
immissum in corpus nubis concaue, ibi refractū pro-
cedit ad oculos spectantis Iridem, non quidem per-
pendiculariter, sed oblique per lineam refractionis
obliquā, quod experientia patet. Tametsi uero hæc
iunioribus fortasse difficilia sint, neq; satis intelli-
gantur, fiet eorum mentio infra in 4. cap. 7. & 8.
Quorsum magis quoq; spectant, quam ad hunc lo-
cum. Figuram autē Iridis indicat nomen arcus, que
nō potest alia esse quam arcuata uel semicircularis. Iris cur
arcua-
Quia cum nubes regulatim suspensa supra Hori- ta.
zontem à terra æque distat, certum est quod etiam

roratio illa nubis uicem speculi gerens, ex aequo imminet terræ, in qua cum reflectatur ac refringatur radius Solaris, necesse est fieri semicircularē figuram, & non aliam, cū & alioqui radius in concauo

2 refractus appareat rotundus. Item quia nubes existens supraterrā, partim in Horizonte nostro quasi abscinditur, ita ut altera pars nubis means infra horizontem nostro conspectui eripiat, ideo solum supra Horizontē Iris arcuata apparet, & quo propius Horizontem Sol est, eò maiores fiunt Irides.

Iris cur nō
in eadem
nubis par=
te uideat=
tur ab om=
nibus.

Neutiquam uero Iris uidetur in eadē partē nubis cui libet spectanti, quia ad alium atq; alium oculum radius semper alius atq; alius reflexus aut refractus fertur. Varicolor est aut ille arcus iuxta Virgiliū.

Mille trahit uarios aduerso sole colores.

Iris quare
uavicolor.

Quam diuersitatem colorū Iridis tam ex nubis quā luminis uariatione provenire, testatur regula 20. partis tertiæ perspectiue. Atq; in hunc ferè modum fit hæc uarietas. Quia Iris plane à Sole resplendet, dum concauæ nubes ex aduerso Solis radiū in se recipiūt, tanquam concaua specula, & arcus speciem fingunt. Cui uarios colores dat res illa. Nempe quod aqua in nube rorante tenuis, & aer alioqui lucidus, & nubes caliginosa. Hæc scilicet omnia irradiata à Sole præbent diuersos colores, ut supra eodē de colore nubium diximus. Et uide omnino hic Aristotelem in 3. Meteororum satis perspicue, & prolixius hæc tractantem. Plerunq; uero in Iride sunt isti co-

Iridis colo=
res.

lores

lores Puniceus, Viridis, Alurgus, id est, uiride nigrior, Flauus, Citrinus, Rubeus, Glaucus uel Cœruleus. Quandoq; etiam ex resplendentia Iridis unus Iris apparet. Superne apparet altera Iris, quæ est imago siue idolum primarij arcus, tametsi quandoq; à Sole quoq; ipso fiat. Cæterū longe rarior est Iris sub Luna quàm sub Sole, propter debilitatem luminis lunaris, quod ita efficaciter, aut speciose nequit reflecti aut refringi. Quo enim quoq; lumen est fortius, eò quoq; splendidius reflectitur aut refringitur. Quod autem Iris sit signum prohibiti diluuij, patet Gene. cap. 9. Non quin ante Noe apparuerint Irides, sed quia tum deum Iris est destinata in signum, non fore diluuium uniuersale. Quam uero huic rei causam naturalem asserre conantur, pro nihilo à nobis dicitur.

Cur altera
interdum
Iris appa-
reat.

Iris cur ra-
rior sub
Luna.

Iris an fue-
rit ante
Noam.

SEPTIMO: Parelius est imago et idolum Solis, in nube rorida et splendida expressa, quando humidum subtile inter uisum nostrum et Solem, concurrit in unū corpus rotundæ nubis æqualis et pariter dispositæ, ex aduerso Solis sitæ, à qua refringuntur radij solares tanquam à speculo ad oculum, et effigiem Soli similem efficiunt. Atq; hoc meteoron est, quod uocant duos aut tres Soles uisos, quorum unus est uerus Sol, alter uero uel alij duo sunt parelij apud Plini. in 2. cap. 31. Sic et Paraseline uocantur plures Lune, quarum una est uera Luna, altera uero uel reliquæ sunt Paraseline, id est, idola ipsius Lune, apparentia in nube ex refractione radiorum

Parelius
quid.

Plures so-
les Para-
seline.

Perpendi-
culares li-
neæ.

Colores
unde,

lunarium apud Plinium in 2. cap. 32. neq; uero plu-
res tribus parelijs, aut Paraselinis apparuisse obser-
uatum est. Perpendiculares autem lineæ rectæ à So-
le descendentes, tanquam funes & Virgæ transuer-
sim extensæ fiunt ex una causa, nempe à nube, quan-
do ipsa nubes à qua fit refractio radiorum est inæqua-
lis, & una parte densior, altera rarior, tum radij
solares incidētes partibus in nube rarioribus trans-
eunt per eas, quasi per foramina aut per circulos
uitreos, ac representāt recte aut oblique lineas, aut
uirgas diuersis coloribus. Nam puniceus apparet ex
densiore & nigricante. Viridis ex rorante. Glau-
cus ex lucidiore parte nubis illius. Atq; hæc deco-
loratis impressiōibus sufficiunt secundi generis ex
reflexione aut refractione radiorum Solis uel Stella-
rum, & ex colorum commixtione generantur ple-
ræq; in nubibus cœli. Sequitur inde primum genus
mediorum meteororum.

DE VENTIS ET TERRAEMOTV.

Caput IX.

PRIMO: Quoniam uentorum ratio ualde per-
spicue & diligenter est ab Arist. in 2. Meteo-
rorum, & à Plin. in 2. cap. 47. aliasq; tradita, nos
quidem eò breuiores hic erimus, definitione ab nu-

Ventus qđ mero contenti, Ventus est aëris unda, cum incerta
secundum motus redundantia, quando feruor offendit humo-
Vitrui- rē, & impetus feruoris exprimit uim spiritus flantis
um.

Hæc

Hæc definitio est Viétruij in 1. cap. 6. Neg; aliud uidetur uelle, quam Ventum esse aërem motum & propulsum, partim sua ui & agilitate, partim ab alijs fluctibus aëris, supraterram lateraliter moti. Ceterum non satis hæc quadrat ad sententiam Aristotelis, negantis Ventum esse aërem tametsi ualde sit aërium corpus. Itaq; alia est descriptio Venti apud Peripateticos, & uulgatior quidem. Ventus est exhalatio calida & sicca, difficulter inflammabilis, eleuata usq; ad mediam regionem aëris, à cuius frigore deorsum repulsa, & sursum renitens, partim leuitate sua, partim propter alias exhalationes inferne occurrentes, lateraliter mouetur supraterram in infima regione aëris, quem agitat, & uentilat, ne quasi putrescat perpetua desidia. Hæc prolixa descriptio continet ferè omnes causas Ventorū. Nam materia Venti est exhalatio. Forma est moueri, & spirare lateraliter supraterrā. Causa efficiens est duplex. Prima frigus mediæ regionis per antiperistasin depellens exhalationem calidam & siccam. Secunda causa sunt aliæ exhalationes inferne surgentes, & obuiæ descendentī materiæ Ventorum, Finis est sua uentilatione purgare quasi & recreare aërem.

Ventus qd
secundum
Peripat.

Ventorū
causæ.

SECUNDO: Sicut autē flumina à capite exiguā, paulatim alijs fluxijs, riujs, & aquis crescunt modo acceptis, ut supra eodem cap. 6. Sic etiam Ventus geantur. à suo ortu ubi circa Horizontem nostrū oritur re-

missior & minor, paulatim ab Horizonte remotus
 supra terram nostram spirans fit auctior atq; uehe-
 mentior, accedente subinde noua exhalationum uia
 ab aëre, & terra, fluuijsq; subiectis, unde continuo
 surgunt fumi. Quia uero Terra est rotunda, & in-
 aequalis, ideoq; sæpe Ventus alicubi flans, alibi non
 spirat. Et cū uentorum locus sit infima regio aëris,
 uel aliquanto infra mediam, facile abscinduntur &
 refringuntur Venti à montibus, atq; saltibus. Con-
 tra uero liberiores eunt super planiciem & æquor
 Terræ, Maris, aut Fluuiorum. Remittunt autē &
 subsidunt interim Venti propter caloris defectum
 aperientis terræ poros, ut in hyeme gelida frigus
 constringens occludit meatus terræ, & uiam adeo
 exhalationibus claudit, quare tum pauciores aut sal-
 tem sereniores sunt Venti, minusq; humidi, ut Bo-
 reas. Interim intensus calor Solis adurens exhalationem
 absument, sicq; Ventos abigit, ut in æstate se-
 rena, & calida. Sicut mediocris calor resoluens ter-
 ram & aperiens, elicit Ventorum materiam, exhalationes,
 ut in Vere, & Autumno. Sed & pluuia quan-
 doq; sistit Ventos per accidens, cū eius aqua obstruit
 foramina terræ ne exeant illæ exhalationes, aut cū
 etiam corrumpit pluuia siccos fumos immodica hu-
 mectatione sua tum Venti subsidunt. Aliquando ue-
 ro contra pluuia ciet Ventos, cū terra nimis exicca-
 ta paulo ante nequibat exhalare, iā uero humecta-
 tione pluuiali poris apertis, & reclusis emittit rursum

Cur non ubiq;
 spiraret
 idem uentus,

Quæ si-
 stant uen-
 tos.

Pluuia
 quomodo
 sistat uen-
 tos & quo
 modo cie-
 at.

sum

sum exhalationes, ut augeantur Venti. Sic ergo explicata sit definitio uulgata, quæ dicit quod Ventus est exhalatio oblique super terram mota à lateribus Horizontis.

TERTIO: Numerus Ventorum tametsi apud Ventorū ueteres recentioresq; uariet, tamen nobis uulgatus numerus placet. Ouidius quidem in 1. Metamor. Homerū secū secū tantum 4. numerat, scilicet, Eurū & Zephyrū Poetas. rum oppositos, Boream & Notum oppositos. Plinius autem post Aristotelem numerat 12. ut terni à cardinibus mundi quatuor spirent. Tres scilicet Ab Ventorū ortu, Nempe. Ab Aestiuo, Cæcias. Ab Aquinoctiali, secundum liortu ἀπὸ ἡλιώτης, id est, Subsolanus. Ab Hyberno, secundum no, Eurius. i. Vulturius. Inde à Septentrione item Arist. & tres. ἀπὸ ἀρκτικής. i. Septentrio. Deinde Boreas, Plinium. Aquilo, ad orientale latus. Et infra δεξασκίας id est, Circius. Ab occidente tres, scilicet, ab Aestiuo ἀπὸ ἡέσης, Corus. Ab Aequinoctiali, Zephyrus, Favonius. Ab Hyberno λίψ Africus. Proxime hinc ad Meridiem tres sunt, Libanotus, Africus auster. In medio, Notus Auster. Ad latus orientale Phœnix qui alias εὐρόνοτ, id est, Euroauster uocatus. Hi ergo duodecim uenti occupant singulas uncias circumferentiæ terræ, non quod totam latitudinem uncialem semper impleāt suo flatu, aut quod semper ab extrema circumferentia ueniāt, sed quia inde ex sua quisq; uncia proueniat in aliqua Horizontis nostri aut finitimi aut longinquioris etiā parte.

Vncia cir- Continet aut uncia circumferentia terrae iuxta ple-
cumferen- rosq; uiginti millia stadiorum, quae summa conficit
tie quid. trecenta septuagintaquinq; milliaria germanica.

Ventorū Q V A R T O : Tametsi uero omnes Venti pro
tempera- materia origineq; sua calidi & sicci sint, tamē pro
menta. natura locorum & cardinum mundi uariant. Est
Subsola- ergo Subsolanus cum suis collateralibus, calidus &
nus. siccus, plerunq; Serenator. Septentrio cum suis est
Septērio. frigidus & siccus, excitans grandines, fulgura, &
Fauonius. niues, pellens pluuias. Fauonius cum suis est frigi-
Auster. dus & humidus, nubilosus, et tempestuosus, Auster
 cum suis est calidus & humidus, pluuiosus. Atq; se-
 cundū has qualitates uariant mutantq; Venti ipsas
 tempestates, nubes, aestum, aut frigus, uel tempera-
 mentum infimae regionis aëriæ. Item Veris, Aesta-
 tis, Autumni, & Hyemis, ut supra in 2. cap. 8.

Aura qd. Q V I N T O : Aura est aëris ex humido aliquo
 moti à mediocri Vento alioue corpore uentilatio,
 ut si moueantur arborū folia, si flabelli, aut manus,
 frondisue motu sit uentulus. Qualem auram pulcer-
 rime Ouidius in fine 7. Metamor. describit. Atq;
 his etiam auris quandoq; augetur & adiuruen-
Ventorum tus. Porrò diligenter notare oportet qui uentus sit
fitus diuer contrarij inuicem, qui non. Quia uentos ex diame-
si quid effi tro oppositos simul sub eodem Horizonte spirare,
cant. impossibile esse probat Aristoteles, eò quod si ex æ-
 quo fortes sint ambo, alter alterum impediret, quo-
 minus libere flaret, uel si impares sint uiribus, alte-

rum subsidere uictum ab altero necesse sit. Caterum vicini aut oblique contrarij nõ ex diametro oppositi Verti, sæpe flant simul. Quo uero obliquiores ex aduerso spirant, eò maiores pugnas turbasq; excitant, & tempestates. In nostris autem terris multo frequentiores mouentur ab occasu & septentrione nos occia Veni, quam aliunde, eò quod nostræ regiones sunt dentales extremo Horizonti & circumferentiæ terræ ad oc & septen- casum & septentrionem propiores. Circa extrema trionales autè terrarum sunt multæ niues, pluuiæ, turbulen- uenti fre- taq; maris & fluuiorum in id currentium aquæ. Sol quetiores. etiam nobis longinquior quam meridionalibus uel occidentalibus non ita facile exhalationes & fu- mos absorbit apud nos, sicut in meridie uel oriente.

Verũ orientales & septentrionales Venti sunt mul Venti ori- ti salubriores, quam & occidui & meridionales, eò entales & quod hi minus humorum secum afferunt. Atqui ni- septentrio- nij humores resoluunt & grauant plane ipsa cor- nales qua- pora, ut experientia docet, & Viétruius in lib. 1. re salubri-

SEXTO: De Terræ motu non ita multa dicam, ores. siquidẽ copiose de illo, effectibusq; eius miris ac ua- rijs Plinius in 2. cap. 79. alijsq; loquuntur. Fit autem Terræmo Terræmotus cum exhalationes & uapores inclusi tus causæ. in cauernis meatibusq; terræ inuicẽ pugnant erum- pereq; nituntur natura sua in altum. Verum exter- Terræmo- ra occlusa uiam non inuenientes, ui eam concuti- tus uarij unt, tremereq; faciunt, atq; rumpunt sæpe. Vt ter- effectus. ra, Vel hiatus faciat & uoraginem. Vel in modum collis

collis aut montis adeo eleuetur. Vnde aliquoties magnos montes subsedisse quasi absorptos uoragine legimus apud historicos. Flumina item absorpta, uel cursu mutata, & diluuiâ facta, præsertim in maritimis locis, eò quod aqua subterranea una cum istis exhalationibus copiosis erumpit, per meatus & apertas uoragines terræ. Sic & terras contiguas uiriditatem ut apud Plini. in 2. cap. 88. Alias coniunctas cap. 89. Insulas subito enatas, aut contra meras cap. 27. Sequitur item plerumque Terræmotum pestis, quod isti fumi intra terram quasi infecti & putrefacti longo tempore, sua eruptione aërem & aquas inficiunt. Et hanc putrefactam exhalationem pestilentesque fumos uocant Mephitim, id est, putridum halitum. Sic Virg. de sylua quadam inquit. Sæuamque exhalat opaca Mephitim.

Terræmotus Pauciores sunt autem Terræmotus in mediterraneis ubi pauciores ubi agit terra, maris & aquarum in cursu fluctibusque illis. Quo uero quodque solum terræ est solidius, eò magis est motu obnoxium, quia fortius occludit exhalationes, & arctat diutius in cauernis. Sed in arenosis aut sabulosis locis, ut in his regionibus septentrionalibus, rarior omnino est Terræmotus, quod hoc solum sit minas solidum, neque ita dense compactum, quin fumi facilius sine uiriditate sensim ascendunt. Iam inde sequitur de tempestatibus.

DE TEMPESTATIBVS.

Caput X.

PRIMO: Quæ nobis supersint meteoræ media facile ex partitione supra eodem ca. 8. patet, scilicet, septem. Quæ Tempestatis uocabulo notantur. Ea uox tametsi quandoq; significet quoduis tempestas accepti-
pus, quandoq; etiam serenam tempestatem, item nubes, bilam, pluuiosam &c. Tamen per antonomasiam, & more uulgi tempestates uocamus, cum apparent Coruscationes, Procellæ, Fulmina, & similia, teste Plinio in 18. cap. 28. Quæ partim, ex collisione nubium, partim ex colluctatione uentorum fiunt. Verum hæc paucissimis agam, quæ Albertus in epitome sua tract. 4. ca. 7. & deinceps, alijq; uerbose explicant.

SECUNDO: Tonitru & Coruscatio in hunc modum fiunt, quando exhalatio, calida & sicca, una cum uapore humido et aqueo, eleuatur æstu Solis, in media regionis aeris partem superiorem, atq; idèò frigidiorẽ, ibi tum exhalatio illa materia coruscationis & fulminis, circumquaq; à uapore ambitur & concluditur, non ita dilatabilis ipsa, nempe terrestris & sicca, idemq; uapor aqueus à frigiditate condensatur in nubem spissam, & ualde frigidam, ut supra eodem cap. 5. Cuius nubis frigiditatem intensam egre ferens exhalatio calida, intra nubem huc illuc agitur indignabunda, querens exitum, tandemq; ista agitatione & antiperistasi instar stupe incensa, rumpit latera nubis, ut sua ignea & celeri.

Tonitru
& Coruscationis
cause
Sicq;

- Sicq; & effracta disruptaq; latera nubis spisse, & ipse fumus, sua eruptione uiolenta, fragorem ingentem ædit, quem Tonitru uocamus. Simulq; incensione sui, quæ inter mouendum magis augetur, lumen longe lateq; de se emittit, quod Coruscatio aut Fulgur uocatur. Sic fumus ex lignis ardentibus erumpens sonitum facit. Sicut etiam Nux castanea aut Glans cum torretur, dirupta calore strepitum ædit. Sicut & Vesica aëris plena, uiolenter dirupta crepat. In hunc ergo modū exhalatio sonitum reddit, iam rimis excauata perruptaq; nube, Sicut & aër scinditur, cum sonitu resultans & repercussus inæqualiter à sono aut uoce clamantis, in montium flexibus, in confragosis iugorū concauis conuallū, uel etiam in conflexis, in cameratis locis. Quæ uox
- Echo quid.** resonans ab aëre reuerberato uocatur Echo, id est, resonantia. De qua in 3. Metamor. & Plin. in 2. ca. 45.
- Tonitru quid.** TERTIO: Ergo Tonitru est fragor, æditus ex diruptione nubis, facta per uiolentam exhalationis siccæ expulsionem à frigore, per antiperistasin. Et ut Plini. ait Tonitru est fragor æditus ex plaga impactorū ignium, è nube erumpentiū. Sed coruscatio est lumē inflammata exhalationis è nubibus expulsa. Quamuis autem fumi sua leuitate ferantur sursum, tamen exhalatio illa deijcitur deorsum propter antiperistasin frigoris, simul ac densitatem superioris partis in media regione aëris. Quæ frigiditate sua est densior quam ut fumi penetrare possint.

Quare cogitur decidere per inferiorem aëris partem, quæ est rarior, ut de fulmine infra eodem cap. dicam. Fulgetrum uero hic appellamus coruscationem non ita luminosam neq; illustrem, & quæ sine tonitru fragoreq; emicat. Quod contingit cum exhalatio est rarior ac subtilior, nubes etiã rarior, ut facile cedat fumo erupenti, ne sonitus ædatur. Quali inflammatione uulgus putat aërem purgari, & recte quidẽ. Quia tum isti fumi paulatim absumuntur & euanescent, haud tamen semper sine noxa. Quia lumẽ illud quamuis debilius, nihilominus adu Noxa Fulrit tenera germina, penetrabile scilicet propter getri. subtilitatem suam. Cum autem Tonitru & Corusca Cur Tonitio eodem ferẽ temporis momento fiant, tamen quia trutardisensus Visus est subtilior quam Auditus. Fulgur an us audiatecernimus quam fragorem audiamus. Quod uero tur quamdicunt aliqui illũ fragorem & Fulgur fieri ex colli- Corusca- sione concursuq; nubium (quas putant in aëre quasi tio uidea- concertantes inuicem concurrere, talesq; strepitus tur. agere agitas huc illuc à Ventis oblique oppositis) Alia Ful- non ita probabilem habet rationem, Siquidem nu- guris cau- bes mere aquea corpora & glacialia, in se nulla se- sa sed erro- mina ignis continent, magis itaq; consentanea est nea. rationi & experientiæ Peripateticorum sententia. Tametsi reuera hæc Ventorum & Nubium lucta adiuuet agitationem materiæ fulguræ.

Q V A R T O: Procella quam greci ἐνεψία Procella appellant, est flatus repentinus, ex spissa exhalatio quid.

Turbo
quid.

Acetam
turbidis
medetur.

πρῆστις
quid.

Præsteris
Synony-
ma.

Præsteris
alia speci-
es.

Materia

ne coortus, qui à frigore nubis depulsus altius su-
praterram agitur oblique. Et plane Procella est
proluuius uentorum, maiore pondere incurſuq; su-
per illata terræ, obscurans aërem, pluuiasq; præce-
dens. Turbo quem ab impetu $\tau\upsilon\phi\omega\nu\alpha$ Græci, Plini
us Verticem uocat, est repentinus flatus à nube de-
pulsus proxime terram aut mare, ubi in gyros ro-
tatur, & proxima quæq; prosternit, raptaq; secum
uerrit, ac refert sursum. Hic turbo plerunq; fit à du-
obus pluribusq; contrarijs oblique uentis spiranti-
bus in angustis præsertim arctisq; locis, in mari ue-
ro naues ipsas contortas frangit, cui tamen sua fri-
giditate acetum infusum medetur. Sternit item in
terris sæpe arbores syluasq; adeo, uel cōtorquet sal-
tem, & non pulueres solum, uerum & trabes, sa-
xaq; huc illucq; uerrens iactitat. Verū multo hor-
ribilior est repentinus ille flatus ab incensiore uoca-
tus Græce $\pi\rho\acute{\iota}\sigma\tau\iota\varsigma$. Is est uel procella incensa, quæ in-
flammata, oblique supraterram uolitat terribili-
ter, interim arida seclata aliaue, interim uicos & op-
pida quoq; nedū sata ac syluas amburit, incēdit ac
proterit. Hic præster uulgo appellatur ignea plu-
uia, cœlestis ignis, uel diluuium ignis, uel incend. ū.
Quale in Aethiopia sub Phaëtonte fuisse etiam Hi-
storici scribunt. De quo Ouid. in 2. Metamor. Est
etiam alius præster Turbo incensus, qui instar igni-
æ rotæ ingentis super terram uolitat, incendia fa-
ciens, uel saltem amburens arida. Eadem uero est
Procello

Procellæ, Turbinis, ac præsteris materia, quæ Coru Materiã scationis ac Fulminis, nempe exhalatio, supra mo= procellæ, dum calida & sicca, & multa quidẽ, quæ facillime, turbinis et in tanta præsertim agitatione, attritu, collisione & præsteris. pugna incenditur. Solis quoq; æstu accedente. Sicuti uidemus collisione ferri & silicis, igneas & lumine sas scintillas excuti, à quibus suscipimus ignem solijs atq; aridis nutrimentis. Talis est & illa materia sicca, inflammabilis exhalatio, sicut etiã obseruatum est ludibrio, fumos, de uentre animalis emissos inflãmariã scintilla ignis & crepitare. Sic etiam Vinum Vinũ Faustianũ flamma accendi scribit Plini. in 4. ca. 6. stianum. Quod hodieq; obseruatur in uino decocto uel sublimato. Testatur etiã Aristoteles in principio 3. Meteororum, se in incendio templi Ephesini uidisse fumum templi Ephesini copiosum, ex igni & incendio exhalantẽ, esse phesini. inflammatum, & longe lateq; incendia fecisse. Atq; hoc nimirũ est, quod uulgus in incendijs magnis uocat ignem uolitantem, qui sæpe incendit domos ualde remotas quoq; à reliquis ædificijs ardentibus, ita tans. ut propiora incendio ædificia maneant intacta.

QVINTO: Sicut Coruscatio aut Fulgur est exhalatio fulgurea latius explicata incensaq; in nubibus, lucem flammamq; de se amplã spargens, altius supra terram. Ita fulmen est exhalatio spissior, & Fulmen arcte cõglobata à frigore uaporum extrinsecus, cũ quid. ui atq; fragore propter antiperistasin è nube erumpens, & terram corporaq; suo lumine afflatuq; per
Y. tingens

Fulgur & Fulmen tingens. Non ergo differunt Fulgur & Fulmen in materia, sed forma. Nam Fulgur leuius incenditur, quid differant. & altius supraterram resplendet subnubibus, neque eam pertingens ex longinquo oculos nostros per-

stringit, & in regione aëria extinctum euanescit, Sed Fulmen multo uehementissime inardescit, longeque uehementiore motu ac ui terra in terrenaque tangit corpora, non sine ingenti plerumque germinum, & frugum, & corporum noxa, & pernicie. Quare erudite quidam dixerunt. Fulgur esse penè Fulmen, & Fulmen esse plus quam Fulgurationem. Constat ergo planè Fulmen esse exhalationem inflammam, cuius impetum & uim, aëris quoque agilitas & penetrabilis uis adiuuat. Semper. n. aër aut fla-

Platus cur non uideatur. tus, & sequitur, & præcedit Fulmina. Quamuis non uideatur, quia non est coloratus. Qui quidem flatus mouet corpora fulminanda, eorumque dissipationem & tactionem adauget. Quod experimur in uiuis corporibus de sublimi cadentibus, plerumque ab aëre scissis aut suffocatis, antequam pertingant terræ solū.

Fulminis species tres. SEX TO: Species Fulminis plerique discernunt tres, à diuersitate uirium, & efficacie, & materie quoque. Nam primo est Fulmen siccum, quod dissipat, discutit, & scindit, parū tamen adurit, nedum exurit. Atque hæc dissipatio est à spiritu aut flatu illo, cuius iam memini, item à spissitudine fulminis sicci, quod globosius est & compactius quam cætera. Secundo est fulmen fumidum & terebrans, quod à

Plinio

Plinio uocari puto humidū, ex comparatione sicci illius prioris, nisi mendosus est liber in 2. ca. 51. Certe Aristoteli uocatum ἰσχυρὸς à fumo incenso fumosum & flammeum. Quod propter subtilitatem suam nō quidem exurit, sed tamen amburit, & depascitur intra & extra, & infuscat denigratq; fulminata, quæ perterebrat sua penetrabilitate, ut uites, arbores, fruges herbas, &c. Tertio: est Fulmen ³ Clarum quod Græcis ἀργεῖς appellatur, à claritate ignea, magis ignitū quam flammeum, & quasi terrestrius, æque tamen penetrabile quam fumidum. Huius infinite & uere miraculose sunt operationes, & diuina quædam efficacia, quod non amburit solum, sed etiam exurit, peculiareq; notas ignis & incendij post se relinquit. Hæ quidem tres species ab Aristotele & Plinio numerantur. Verū Albertus totam hanc capitis huius decimi materiā copiosius explicans, plures formas, accidentia, uires, effectus, miracula fulminis numerat, quem omnino lege in Epitome tract. 4. ca. 8. & 9. Et in Commentarij tertiij Meteor. tract. 31. Illic quādo sint expectanda fulmina periculosa, aut contra minus periculosa, indicat perspicue, ex colore nubium & Coruscationis.

SEPTIMO: Telum uel Lapis Fulmineus (quæ Telum uel lapidem uulgo appellamus Fulmen per antonomasiam) forma differt à proxime dicto. Nam Fulmen mineus de quo iam dixi, est mera exhalatio fumida & ær quid. ria inflammata, dissipans uel amburens uel exu-

Fulminei lapidis generatio. rens. Sed Lapis Fulmineus est solidissimum corpus, quod in illo Fulmine & Coruscatione generatur, & consolidatur in hunc modū. Exhalatio fulgurea & fulminea, mixta cum metallari quadam materia in nube plerūq; uiridi, aut nigricante, conglobatur ab humore circumfuso, & conglutinatur, sicut farina conglutinatur in massam ab infusa aqua. Deinde uero superueniente intensissimo calore, partim ex sole & stellis, partim ex antiperistasi, illa fulminea massa subacta quasi coquitur, & ab igni fulgureo in solidissimum corpus lapideum induratur. Sicut lateres ex luto humectato compacti, coquuntur & indurantur in lapideam formam, ab igni ardente in latericea fornace. Acuminatur autem illud Telum Fulminis, eò quod humidū admixtum sicco effugere nitens, ad inferiora tendit, illicq; reprimitur, superiore uero parte siccum cōglobatur utpote densius. Hic ergo Lapis Fulmineus figuram habens cunei uel pyramidis, cum incredibili impetu in antiperistasi è nube deiectus in terram, obuia quæq; scindit, dissipat inflammat, atq; prosternit.

Locus & tempus tēpestatum. OCTAVO: De loco & tempore istarum tempestatum diserte causas reddit Albertus in Epitome 4. cap. 10. Nempe in altiore aëris regione eas nasci, quam alias impressiones, & non nisi tempore calido, & quò æstuosius sit tempus, eò plures fieri eiusmodi tempestates. Quia tantæ exhalationes, Fulgurum & Fulminū materia, nequeant in altū attrahi

et percoqui, nisi ab intensiore calore Aestatis, Veris, uel Autumni. Tametsi etiam sub Hyemem quando Carin Hydog; tonat et fulgurat, sed omnino rarius, forte, emenon quia fulgurea materia in Aestate collecta tantisper nunquam se in nubibus continuit. Neq; enim paruo temporis tonet et spacio aut leui momento tantarum tempestatum materia fulguret. teria colligitur, et forma componitur. Omnia ferè hæc de causis fulminum, diserte et breuiter Virgilius his paucis uersibus in 8. complectitur dicens.

His informatum manibus, iam parte polita,
Fulmen erat, toto genitor quæ plurima cælo
Deiicit in terras, pars imperfecta manebat.
Tres imbris torti radios, tres nubis aquosæ.
Addiderat, rutuli tres ignis, et alitis austri.
Fulgores nunc terrificos, sonitumq; metumq;
Miscebant operi, flammisq; sequacibus iras etc.
Qui uersus plane ad physicam tractationem pertinent. Atq; hæc de tempestatibus hætenus dixisse sufficiat.

DE PROGNOSTICIS TEM= pestatum. Caput XI.

Prognosticon est futuræ rei aut euētus imminenti signum, ut præmatura in pueris calliditas est præsagiū præmaturæ mortis, breuisq; uite, Sic Prognostica tempestatum uocantur Præsentia et Indicia impendentis et futuræ alicuius tempestatis, ut futuræ pluuiæ, niuis, serenitatis, uentorum

Prognos-
tica qua
drupli-
cia.

- rum, fulgurū, fulminum, & similia. Quia hic generaliter usurpamus uocabulum tempestatis. Sunt ergo hæc prognostica quadruplici differentia. Nam quædam sunt & Signa & Causæ futurarum tempestatum. Sic constellationes siderum & stellarum, sunt & præsagiū & causa efficiens cœlestis, futurorum euentuum. Sic pluuiosus Orion est & causa efficiens & signum pluuiæ. Ita Sol in Ariete est & signum & causa efficiens Veris. Talia multa à stellaris & sideribus prognostica numerat Plinius in 18. libro cap. 23. Vbi de ortu & occasu siderū obseruationeq; stellarum docet. Sicut & Columella. Quædā Prognostica sunt effectus causarum antecedentium & simul signa. Quæ tamen magis signa necessaria & consequentia uocari debent, quam prognostica. Sic Acstium Solstitium est signum Solis in Cancro altissimi. Hybernum uero est signum Solis remotissimi in Capricorno. Et de his duobus generibus nihil hic inquirimus, permittentes ea Mathematicis. Deinde sunt Prognostica, quæ nō solum præsagia, uerum etiam causa & effectus sunt tempestatum, diuerso tamen respectu. Quia sunt consequentiū cause, & antecedentium effectus. Sic nubes est effectus & signum antecedentis uaporis aquei exaltati, & eadē nubes est materialis causa insequentis pluuiæ.
- 4 Ultimo uerò sunt prognostica præsagia tantū tempestatum, sed neutiquam proprie causæ, neq; effectus earum. Sic coruorum raucus clamor. Sic anje-

rum strepitus. Sic humilior uolatus hirundinum super aqua, est prognosticon futurae pluuiæ, non tantum causa, neque effectus eius pluuiæ. Et ex hoc utroque genere prognosticorum plurima numerantur à Virgilio, circa finem 1. Geor. & à Plinio in 18. cap. 35. A quibus ista malim peti, quam in hunc commentarium cõgeri. Cum enim hætenus in hoc tertio libro longius paulo Meteorologiam tractauerimus, erūt in reliqua huius commentarii tertij parte nobis pluraque in angustius contrahenda, ne nimium excreseat hic quoque liber. Breuiter ergo post mixta primæ compositionis, etiam reliquorum ordinum composita perstringemus, citatis tantum autoribus, & indicatis uelut digito locis fecundis, ubi latius inquiri illa debeant, prout sæpe ac iterum protestati sumus, nos omnino parce reliqua huius tertij uoluminis tradere uelle, cum opus & temporis angustia plura capere nequeant.

Modus docendi in sequentibus.

DE METALLARIIS.

Caput XII.

PRIMO: Composita secundæ speciei corporum esse Metallaria, & Metalla, constat ex uulgata diuisione supra eodem ca. 1. Quæ anima quidẽ speciei. carent iuxta ut Fumi & Meteora. Hic enim disputare nolo qualem motiuam animam compositis huiusmodi assignarint Platonici, sed infra in 4. ca. 4. Verum Metallare est corpus naturale, compositum Metallare
Y 4 ex quilibet.

ex materia terrea & aquea, fumosa aut Metallari,
decoctum & formatum in uenis uisceribusq; terræ.
à calore cœlesti, & uirtute metallari, ad usum deli-
tiasq; hominis præsertim, & animantium. Hæc de-
finitio præcipuè indicat causas Metallarium. Quæ
recentiores alias Mineralia hoc est Metalla, & Me-
tallis affinia, generata in terræ Mineris, quas uo-
cant uenas & meatus in uentre uisceribusq; terræ.
in quibus ista fiunt excolata quasi & decocta mate-
ria, secundum minimas sui partes, unde & nomen
Mineris esse puto.

Mineræ
cur sic di-
ctæ.

Materia
metallari-
um.

SECUNDO: Causa materialis Metallarium in
genere est materia fumosa, mixta ex uapore aqueo,
& exhalatione terrestri, quæ supra eodem cap. 3.
descripsimus. In specie uero sua cuiq; formæ est ma-
teria propinqua, & propria, quam uocant metal-
larem materiam, quale est Sulphur & argentum
uiuum, ut iusfra eod. cap. proximo, & sequentibus.

Efficiens
causa me-
tallarium.

Causa efficiens est calor cœlestis, & temperatura
materiæ, habentis in se uirtutem metallarem, quasi
uim seminalem & genitabilem metallorū, eaq; effi-
cit metalla, & similia, non habens aliud nomen in
genere, nisi quatenus specie deinde circumscribi-
tur. Sicut & uirtus seminalis in genere uocata, su-
pra in 1. cap. 21. speciatim deinde alia capit nomina
à subiectis formis, ut seminalis uirtus hominis, arbo-
ris, piri, pomi, absynthij, betonicæ, saluiæ, rutæ.
Causa efficiens item Metallarium sunt qualitatuum
primarum

primarum secundarumq; operationes, quas copiose Aristot. & Alber. in. 4. Meteororum describere. Finem uero & usum metallarium, Plinius conatur ostendere superuacuum esse, more suo declamans in præfatione libri 33. Forma aut Species metallarii est triplex, scilicet Metallum infra eodem capite proximo. Sal cum suis affinibus infra eodem cap. 14. Et Lapides quorum appellatione ueniunt etiam Gemmæ, & alia quædam infra eodem cap. 15.

Finis metallarium.

Forma metallarii triplex.

TERTIO: Differunt Metallaria à Meteoris, Metallaria que ut sunt aëria, & fumosa uel aquea, ita uel euanescent absumpta à calore Solis, aut liquescunt, & absorbentur fluxibilia & caduca. Verum Metallaria pleraq; sunt corpora solida, terrestria, & durabilia, quæ suapte natura non ita facile euanescent, ut uentus, nix &c. sed maxime durabilia sunt. De his ergo cum Albertus egregium opus scripserit, cui titulus est. De Minerabilibus, id est, Metallariis, & Plinius quoq; curiose in postremis quinque libris docuerit, & Agricola recentior autor, certe hos scriptores maiori cum fructu legere licet, quam illa in hunc commentarium aceruari.

DE METALLIS.

Caput XIII.

PRIMO: Metalli nomē est uel ab inquirendo, Metalli quòd plerunq; id multo labore sumptuq; in etymologia uenis meatibusq; subterraneis inquiratur. Sic enim. g14.

Itum est in uiscera terræ, &

Effodiuntur opes irritamenta malorum.

Vel Metallum dicitur secundum Plinium in 33. cap.

Metalli
species
septem.

6. inde, quod una Metallum uena proxime aliam inuenitur, & una post aliam se offert. Sunt autem uulgo to numero septem Metallum species, scilicet Aurum, Argentum, Aes, Stannum, Ferrum, Plumbum, & Orichalcum. De his ergo tantum, & de causis eorum in genere dicam.

Metalli
Materia.

SECUNDO: Materia Metallum remota, sunt quatuor elementa, supra in 2. cap. 36. præcipue uero aqua & terra, uel Humidum aqueum subtile, & unctuosum, qualis est uapor subtilior, ex quo fit Argentum uiuum. Et Siccum terrestre item subtile & unctuosum, qualis est exhalatio subtilior, ex qua fit Sulphur, Sunt ergo Argentum uiuum, & Sulphur proxima & propria Metallum materia, ut Albertus copiose exponit in tertio mineralium, tract. 1. ca. 2.

Sulphur
quid.

Sulphur
duplex.

Itaque Sulphur est Materia Metallaris, ex unctuofo aërio terrestri subtili, & ignito decoctum, & coaugmentatum à calore solari, & cœlesti. Et est duplex scilicet. Sulphur uiuum, qualis est terræ uenis effoditur, in quibus futurum erat metallum, si non erueretur, & Sulphur fusum, quod liquefactum est, & decoctum manu artificis. Argentum uiuum est Materia Metallaris, ex aqueo præcipue & terrestri aliquantillo unctuofo & subtili utroque, per calorem Solis atque Sulphuris adurentis decoctum & coaugmentatum

Argentum
uiuum quid.

tatum

tatum, & quasi coagulatum. Oportet autē aliquan-
 tum terre argenti uiuo immixtum esse, quia
 impossibile est aqueum coagulari, & coherere, nisi
 à frigore alligetur alicui terreo, quod in aqua patet,
 quæ iniecta farina lutoue aut alio simili, in massam
 deniq; coaugmentatur. Atq; ita argentum uiuum
 est ex uapore, & exhalatione cōmixtis, claritatem
 suam habens ab aqua, & aëre, mobilitatem ab hu-
 more, & pondere, quod uero male coheret, & in
 guttas quasi dispergitur, id habet à terrestri siccita-
 te. Locus autem ubi horum utrunq; generatur, pro-
 prius est uenter uenæq; terræ, per quas si etiam fuit generatur
 aqua tanquam per fistulas, tum sulphureo sapore
 inficitur illa, & calore decocta calefit, ut apparet
 in thermis & aquis calidis, & sulphureis supra eo-
 dem cap. 6. Item si affatim abundet sulphur, & ma-
 teria sulphurea in aliquo loco cauernoso, tum in-
 censo sulphure, & inardescente, locus ille perpetuo
 ardens efficitur, ut aliquando flammæ quoq; & perpetuo
 scintillas instar camini eructet, uel plerunq; perpe-
 tuo fumiget, ut Aethna monte Virg. in 3. Aeneid. Et
 in Epigrammate de Vesuuio monte Dion histori-
 cus. Et Plinius iunior. Deq; alijs locis perpetuo ar-
 dentibus scribit Plin. in 2 cap. 109.

Locus ubi
 generatur
 Sulphur et
 Argentū
 uiuum.
 Locorum
 ardentium
 cause.

TER TIO: Causa efficiens Metallī est triplex, Causa ef-
 scilicet, Primo, calor solaris & cœlestis, percoquēs
 & conuertens terreum & aqueum fumi terrestres,
 & aquei, item sulphuris ac argenti uiui, eaq; cōmi-
 scens
 efficiens
 metalli
 triplex.

2 scens & componens in terræ uenis. Deinde est uirtus formatiua metallaris in materia existens, à stellari & cœlesti lumine, cuius calor congregat & terminat homogenia, separatq; ab inuicem heterogenia, uel disgregat homogenia ab heterogenijs, ut supra in 2. cap. 22. Sunt autem Metalla homogenia corpora non heterogenia. Nam quælibet pars auri est aurum, & sic de alijs iudica. Vltimo est proportio uirtutum cœlestium atq; terrestrium mutua, efficax ad subigendam materiam metallarem, atq; informandam. Quia cœlum est Pater. Terra uero Mater Metallorum, intra sua uiscera gestans ea tanquam fœtum.

Metalla
corpora
homo= 3
genia.

Parentes
metallo=
rum.

Forma me
tallorum.

Locus ubi
generan=
tur Metal
la.

Q V A R T O: Forma Metallorum est, quam in auro argentoq; & in alijs uidemus, unicuiq; speciei propria, quæ forma utrū possit transmutari (ita ut Alcumistæ iactitant se ex ære uel argento posse facere aurum) dubia questio est quidem, sed Physicis ridicula uidetur, ut Alber. in 3. tract. 1. cap. 9. irridet Alcumistas. Locus aut ubi generantur ea, est uenter & uiscera terræ. Tametsi. n. aurum aliaue etiā in fundis & alueis f. iorum sæpe inueniantur, & tamen illic sub arenis calor Solis ex sulphure, & argento uiuo decoxit, & aquæ impetus tandē dimotis arenis aliorum eadem in conspectū proruit. Quo uero subtilius est Sulphur & argentum uiuum, atq; defœcatius, magisq; à sole decoctum, & quasi depuratum, eò nobilius ex se, puriusq; Metallū gignit.

Q V I N T O

Q V I N T O: Aurum est Metallum ex puro & Aurum
 claro Argento uiuo, & simul ex Sulphure mūdiſſi- quid.
 mo, rubeoq; non adurente natum. Albert. in 4. Mi-
 neralium capite 8. Argentum est ex Argento uiuo Argentū -
 mūdo albiorē, & Sulphure mundo & albicante nō quid.
 adurente, in 4. Mineralium ca. 6. Aes est ex Argen Aes quid.
 to uiuo nō ita mundo, & Sulphure rubeo & crasso.
 Quod cum sit in Cypro insula uel primū, uel nobi-
 liſſimum inuentum, appellatur Cyprium, a nostris
 Cuprum, teste Pli. in 34. ca. 2. & Alberto in 4. Mi- Cuprum.
 neraliū, cap. 7. Stannum est ex Argento uiuo mun- Stannum
 do & Sulphure impuro, 4. Mineralium cap. 5. Fer- quid.
 rū est ex Argento uiuo immodico & impuro, atq; Ferrum
 ex Sulphure spissiore impuro, & adurente. Huius quid.
 species est Chalybs, ferrum purgatum ignibus mul- Chalybs
 tis, & aquarum reſtinctione crebra. Albertus in 4. quid.
 Mineralium cap. 9. Plumbum est ex Argento uiuo Plumbum
 ualde impuro, fœculēto, crasso, & Sulphure impu- quid.
 ro, 4. Mineralium, cap. 4. Orichalcum nostra æta- Orichalcū
 te est artificiosum æs, nempe cuprum colatum, olim quid.
 uero etiam natiuū hoc fuit Metallum species æris,
 multo tamen nobilius ære, quod sua ætate quoq; de-
 ſiſſe teſtatur Plinius in 34. cap. 2. & Albertus in 4.
 Mineralium ca. 7. Cæterum de ductibilitate Metal- Metallorū
 lorum, quæ est ex unctuoſo argenti uiui, uide in 3. ductibili-
 Mineraliū, tract. 2. cap. 3. De colore in eodē tract. tas unde.
 cap. 3. & 4. De duritie, & Liquabilitate in eodem Metal. affi-
 ca. 1. Quæ uero affinia ſunt Metallis, aut propinqua nia.
 uenis

uenis, locisq; , uide apud Plini. in 33. & 34. lib. & Agricola in dialogo de Metallis.

DE SALE ET EIVS AFFINIBVS.

Caput XIII.

Sal.

PRIMO: Sal (inter omnia post famem condimenta optimū) generatur ex uapore & exhalatione commixtis, & per calorem coelestem & naturalem perustis atq; decoctis. Quod inde patet, quia instar niuis liquefcit in aqua aut uento humido, & instar pulueris conglobati duriusculus est. Iam uero nihil est liquabile nisi aqueum. Nihilq; contra puluerum est, nisi terreū. Eius sunt plures species, ut Sal gemma, candidissimū, & instar cristalli pelucidum. Est & Sal Naphthicum, cum quo cohaeret, & cōcrescit Naphtha, bituminis species. Quae tam uim ignis habet, ut ignes ad eam uisum mox ex longinquo transilient, atq; inflamment. Quinetiā aqua superfusa nō restinguit Naphthan, sed accendit magis per antiperistasin, teste Pli. in 2. ca. 108. & Ouid. in 6. Metamor. de Medea, quae huiusmodi bitumine Corinthij regis aulam incendit. Est & Armeniacum. Et item aliud Marinum ex aqua Marina adusta & coagulata à Sole. Aliud Stagnale de stagnis. Aliud Fontanum de fontibus salinarijs ex aqua decoctum igni. Aliud Metallare Sal quod ex uenisterrae effoditur. De quibus speciebus in 5. Mineralium cap. 2. & Plin. 31. cap. 7. & 9.

Salis spe
cies.

Naph-
tha quid.

3
4
5
6
7

SECUNDO

SECUNDO: Nitrum est quod Sal petrosum uo Nitrum
 cant, hoc uel in uenis terræ nascitur, & condensatur quid.
 tur, uel maritimis aut litoralibus promontoriorum
 rupibus, & saxis, ab aspergine aquarū assidua col-
 lectum, uenis tandem & calore decoctum congela-
 tur, & in formam salis induratur. Sic etiam in sub-
 terraneis aut alioqui udis, & humidis cellis, præci-
 pue lapide cameratis, induratum instar stiris salsæ
 dependet, uel instar algoris congelati à parietibus
 nitet, Plin. in 31. ca. 5. 10. Et in lib. Mineraliū ca. 7.
 Atq; ab huius exempli de Nitro experientia, conie-
 ctare potes, generationem nostratis Salis. Alumen Alumen
 autem reuera est salsugo, & tanquam salsus terræ quid.
 sudor, quod futurum erat argentum uiuum, si plus
 esset perustum à sulphure, cuius naturæ propinquū
 est. Bitumen quoq; nascitur ex humoribus putrefa- Bitumen
 ctis in ætuosis in terra. De utroq; Plin. in 35. cap. 14. quid.
 Reliqua uel à Medicis uel ab Alcumistis require.

DE LAPIDIBVS ET GEMMIS.

Caput XV.

PRIMO: Materia Lapidū est præcipue ter- Lapidum
 ra & dein aqua. Hæc enim elementa duo po- materia.
 tissima sunt in lapidibus, ita tamen, ut terra primas
 obtineat partes, id quod soliditas & grauitas eorū
 indicat. Quippe qui supernatare aquis nequeunt, cū
 alias aquea, ut glacies, & nix, atq; aëria superna-
 tent. Quod autē Punices & Tophi similiaq; supera Punices.
 natent

Tophi & alia porosa cur super natent aquam. natent, id accidit ab aëree inclusio in poris atq; cauernis eorum concavis. Quae de causa etiam ligna porosa, corpora q; alia spiritum concipientia, apte super aquas feruntur. Dicimus ergo ex terra crassiori & unctuosam, ut pote ex luto, argilla, uel ex arenis humido & uiscoso coagmentatis, diuturnitate temporis fieri lapides, Vnde in his sepiissime terram uidemus nondum transmutatam, propter causarum defectum.

Lati & amplii lapides & non continui unde. Sic etiam lati & amplii lapides non semper continui sunt, uerum instar asserum, quaedam interualla uenarum terrestrium habent, & quasi laminas ducunt, neruis uenisq; distinctas, ut experientia ostendit in lapidicinis. Consimiliter apparet in lapidosis agris. Oportet autem accedere humidum aqueum unctuosum neq; enim sine humido, & uiscoso cōcrescit, & cohaeret puluereum terrestre siccum. Perinde ut nemo

Calculi uesicae & renum. nostrum arenas nectet sine cera, aut bitumine. Sic in uescicis uel renibus animalium, lapides quos appellant calculos, generantur, ex uiscoso, crasso, & humido, cui commiscetur terreum, & foeculentum quid in imò subsidens, & concreescens in calculum.

Diuersae species Lapidum pro diuersitate materiae. SECUNDO: Quo crassior, & uiscosior terra aquaue illa fuerit, eò quoq; crassiores lapides inde generantur, ut nostri uulgares Lapilli, Silices, Saxa & Rupes minime perlucida corpora, sed opaca, & pleraq; ignobilia. Quo contra subtilior fuerit aqua terrae, aut quo minus foeculentae istae fuerint materiae, meliusq; decoctae, & depuratae solibus, & aestu.

eo quoq; subtiliores, nobiliores, magisq; perlucidi
 fiunt lapides, quos Gemma: nō nomine uulgo digna=
 mur, & preciosorum lapidum. Vt Crystallus fit ex Gemmae.
 aqua congelata, & deinde solibus percocta, frigo= Crystallus
 ribusq; perusta assiduis. Ita enim ex aqua nasci etiā quomodo
 possunt lapides, quæ guttatim cadens in frigidis lo= fiat.
 cis supra modum congelatur frigore, & uirtute
 metallari coagulatur, aliquo terrestri admixto, &
 utroq; desiccato. Vt de Corallio patet in 15. Meta= Coralliū.
 mor. Et de Electro uel Succino apud Plin. in 36. ca. Electrum.
 2. & 3. Quin & ligna quædam in aquas mersa, lon= Ligna in
 ginitate temporum indurescunt in saxa. lapides.

TER TIO: Causa efficiens Lapidum, & Gem= Lapidū
 marum proxima, est uirtus metallaris, formans La= & gen
 pides aut Gemmas, neq; enim hæc alio nomine si= 1 marum
 gnificari potest. Nam ut uirtutes seminales, & for= causa ef
 matiæ, ut sunt occultæ, imaginationiq; magis, quā ficiens.
 sensui ulli expositæ. Ita quoq; proprijs nominibus
 appellari nequeūt, nisi quatenus ea suscipiūt à sub=
 iectis formis. Ad istam uirtutem accedit Calor Solis 2
 exiccans, & excoquens humidum illius materiæ la=
 pideæ, & Venti desiccantes eandem. Sic. n. pro con=
 ditione materiæ, uirtutes cœlestes, & elementares
 concurrunt ad generationem, uel maximorū cor=
 porum naturalium, Isti etiam uirtuti accedit duplex 3
 instrumentum, scilicet à calido, quod humidum ple=
 runq; extrahit è lapide, & absomit, Alterum est à
 frigido, quod humidum (si quod superest in materia
 Z lapi=

lapidali) non constringit tantum sicut in metallis, quæ rursum igni queunt liquefcere, sed etiam induratur id, & coagulat, adeoq; tandem omnem succum atq; omnem humorem absunit, ut lapides pleriq; ne ab Alcumistis quidẽ curiosissimis liquefieri possunt, ullo calido sicco, nisi etiam extrinsecus aliquis alius humor metallaris uel liquabilis alioqui admisceatur calido isti sicco. Sic ergo frigiditas quæ in corporibus animatis corruptionem potius adiuuat quam generationem, in lapidibus contra promouet generationem, sicut & in Meteoris, eò quod ista duo sint elementis magis affinia, quam animata.

Vbi generantur lapides. **Q V A R T O:** Loci in quibus generantur lapides, sunt montes, littora, fundi alueorum fluuiatili-um, agri præpingues, humidi & similia. Mirabiles autem efficacissimæq; & miraculosæ adeo uirtutes Gemmarum, sunt proculdubio ab influentia peculiaris, & uirtute planetarum, stellarumq; cœlestium, & ex meliori temperamento elementorũ atq; qualitatũ, in materia subtiliore & puriore Gemmarum. Cuius euidentis argumentum est, quod India & Aethiopia longe preciosissimos mittit lapides. Quibus in terris propter uiciniam orientis Solis, & meridionalis, melius, & fortius percoquitur lapidum materia, quam in occidentis uel nostratibus terris. Arena uero lapillis admodum affinis est, terra constipata, & quasi puluis induratus ab æstibus, subsidens in fundo, littoreue maris, fluminum, aut fontium.

fontiū. Reliqua à Medicis, & à Plinio in 36 & 37.
Item à Gemmarijs. Et ab Alberto in 1. & 2. Mine-
ralium require. Hęc. n. de causis metallarium bre-
uiter dixisse iam satis est, & de compositis mixtisq;
secundæ compositionis.

DE PLANTIS.

Caput XVI.

P R I M O : Composita tertiæ speciei corporum Composita
naturalium Plantas esse, de physicorum con- ta tertiæ
sensu iam sepe diximus. Verum Planta est corpus speciei.
naturale compositum, animatum, uegetabile, non Planta
sentiens. Græcis Φυτόν à crescendo. Latinis Planta quid.
uocatur, eò quod uel à natura suapte crescit, & Plantæ ex
plantatur, uel studio hominis adiuuatur, & cultu- tymolo-
ra. In totum uero Planta res uaria est atq; multi- gia,
plex, inq; uniuersum de ea referre difficile est, ut
testatur Theophrastus Peripateticus faciliſſimus,
cuius cum extent libri nouem de historia plantarū,
& quinq; de causis plantarum prolixi, & à Theo-
doro Gaza luculente in latinum uersi, nemo expe-
ctet à nobis uerbosum huius, & sequentiū capitum
de plantis tractatum.

S E C V N D O : Species plantarum numerantur Plantarū
tres, scilicet, Arbor, ut pirus. Herba, ut pulegium, species.
Frutex, ut rubus, infra eodem. His quartam speciem
anneſtunt Suffruticem, qualis sit rosa. Partes uero Plantarū
Plantarū. Aliæ sunt Primariæ, & plurimis cōmu- partes

nes, ut Radix, Caulis, uel Caudex, Ramus, & Surculus. Aliæ sunt non primariæ, & hæc quidem innu-
meræ, quæ cū proprijs uocabulis pleræq; careant,
similitudine quadam ex animalium partibus appel-
lationē sibi mutuuntur, ut Caro, Medulla, Nervus,
Vena. Quædam propria nomina habent, ut Cortex,
Folium, Germen, Pomum, Liber, Membrana, No-
dus, & multa alia infinita. Cæterum longe plures
partitiones plantarum à formis, ab affectionibus, à
locis, à uirtutibus, colligit Otto Brunfelsius, ex The-
ophrasto, & Medicis, in noua Rhapsodia sua her-
baria, atq; in figuras distinguit eas. Vide & Theo-
phrastum in primo historiæ plantarum.

Plantarū
materia.

TER TIO: Materia plantarū remota, sunt qua-
tuor elementa, & præcipuè uirtutes eorū duæ, ca-
lidum, quippe, & humidū. Omnes enim plantæ hu-
morem caloremq; sibi insitum quendam possident,
sicut etiam animalia, qui calor humorq; cū defice-
re inceperūt, senectū diminutioq; consequitur, cūq;
penitus defecere, exiccatio morsq; occupant. Pro-

Senectū.
Mors.

pria uero materia plantarum est terra, ex cuius ge-
nitabili parte omnes excrescūt plantæ, humoremq;
aqueum accipiunt, ab humectata irriguaq; pluuijs
alijsq; humoribus terra. Causa uero efficiens remo-
ta plantarum est uirtus coelestis calefaciens, & fo-
uens terrena crescentia, & progignentia, ut mani-
feste apparet in frugibus, quæ in tempesto cælo ple-
ræq; corrumpuntur. Propinqua uero efficiens, est

Plantarū
causa effi.

uirtus

uirtus formatiua plantarum, quam interim liceat in genere appellare uirtutem plantarem, quæ seminibus atq; radicibus inest, Speciatim uero nomina sortitur à formis singulis plantarum.

Q V A R T O: De semine plantarum, quod uel De semine materia, uel efficiens earum est, tametsi supra in 1. plantarū. cap. 21. satis dictū est, tamen peculiariter hic animaduertere oportet. Quod uirtus & influxus cœlestis terram penetrans, partes subtiliores (quibus dicta uirtus seminalis plantarum inest occulta) in fumum resoluit putrefactas & mortuas quasi, ac deum in elementa, ut supra in 2. cap. 26. Deinde rursus condensat uiribusq; re collectis, in radicis speciem transformat partes seminarias. Hæc radix in situ Plantæ xaterræ tanquam matris utero, per uirtutem caloris innati, & cœlestis etiam, humorem terræ circumstantis, & finitimæ alterat, quantumq; naturæ suæ crescant. conuenit & conducit, ad sese attrahens, imbibit, terreasq; partes humidias, & colatas à colore, decoctasq; in sui incrementum, plantæq; suæ substantiā, transformat eadem radix, isto humore uegetabili per singulas plantæ suæ partes transmissio penitus, subtilioribus quasi uenis. Sic ergo planta quatenus est terrestris coheret, quatenus aquea dilatatur, longiusq; serpit, quatenus autem aëria igneaq; est, in altum procerumq; excrescit. Verū de qualitatibus & uiribus plantarum plura apud Medicos, alius qualitas et osq; uide. Nam herbarum, arborum, & fruticū co- uires,

C O M M E N T. P H Y S.

piosissimus numerus, catalogus, descriptio, pictura, virtutes, remedia ex illis, plurima salubria, & partim pharmaca noxia requirantur à Dioscoride Medico, qui de illis luculente diligentissimeq; scripsit. Et eum secuti Commentarij, & Herbarij quidā doctissimi, multa in hac parte elaborarunt. Quare cum ista ad Medicorum professionem frē spectent, illos ipsos de materia sua consule. In tanta. n. dissimilitudine doctissimorum quoq; non institui nomenclaturam, nedum iudicium de plantis facere. Sunt autē plantæ ab hominibus cognitæ pleræq; propter necessarium uitæ usum, uel ob sanitatem, uel propter amœnitatem & ornatum, sicut & earum fructus plerunq; hominū uoluptati & sanitati inseruiunt. Tametsi enim quædā sint uenenosæ & noxiæ plantæ, tamen hæc quoq; sua ratione temperatæ, & instructæ, aliquatenus homini aut animantibus prodesse, uel saltem non obesse noscuntur. Hæc de plantis in genere censisq; earum modo sufficiant.

D E A R B O R I B V S,

Caput XVII.

Species plantarum primarijs partibus quatuor inter se differunt, supra enumeratis, cap. proximo, articulo 2. Et quidē Radix est ima pars plantæ, qua alimentū tanquam ore attrahitur, hæc omnibus est communis in genere plantarum. Caulis est quod supra terram simplex affurgit, alimentū pri-

Plantarū
finis.

Radix
quid.
Caulis
quid.

morecipiens à radice adhærente, qui in arboribus
 vocatur Caudex, Truncus, uel Stipes, & quasi cor-
 pus plantæ est. Rami sunt qui à caule uel à caudice **Ramus**
 fissi multiplices sparguntur, sicut à corpore huma- **quid.**
 no sparguntur brachia, & crura, & horum mem-
 bra. Surculus est quod ex ramis indiuiduū quasi sim- **Surculus**
 plexq; oritur, sicut digiti à manibus, & pedibus, **quid.**
 Itaq; arbor est planta, quæ ramosa, nodosa, surcu- **Arbor**
 losaq; caudice simplici altius à radice assurgit, ut **quid.**
 uitis, quercus, cerasus. Differentiæ arborum à ua- **Arborum**
 rijs notis accidentium locorumq; sumuntur, & de- **differeñtiæ.**
 inde à singulis formis suis. Sunt ergo arbores pre- **1**
 ciosæ, Odoriferæ, Externæ, ut Myrrha, Thus. Bal-
 samus. De quibus Theophrastus in 4. historiæ. Et
 Plin. in 12. & 13. libris. Sunt Communes fructiferæ, **2**
 ut Vites, apud Plini. in 14. Olea, & Cæteræ apud
 Plin. in 15. lib. Sunt Syluestres sponte nascentes, ut **3**
 Glandiferæ & ferentes baccam, & ex quibus ma-
 teries ad ædificia cæditur, ut Quercus, Ilex, Ornus.
 De quibus Theophrastus in 3. & 5. historiæ. Et Pli-
 nius in 16. Sunt Urbana, Hortenses, Cultæ arbores, **4**
 de quarum cultura Plinius in 17. libro, ut Pomus,
 Pyrus, plura Theophrastus in 2. & alibi, plurima
 Columella atq; Palladius, Scriptoresq; rei rusticæ,
 ut Virg. in 2. Georg. tradiderunt. Sunt item arbo- **5**
 res fructiferæ, ut Pomus. Steriles, ut Salix. Florife- **6. 7.**
 ræ, ut pyrus, Cerasus. Non florentes. Terrestris. **8**
 Et Aquaticæ. **9**

COMMENT. PHYS.

DE HERBIS.

Caput XVIII.

Herba
quid.

Herbarū
differentiæ.

Agricul-
tura.

Olera me-
dij gene-
ris.

HERBA est planta, quæ foliata sine caudice
quidem, sed cum caule crescit ab radice, le-
men caule ferens, aut surculis. Quales herbæ sunt
frumenta & olera. Herbarū item differentiæ, à va-
rijs notis accidentium atq; locorum sumuntur, &
1 deinde à singulis formis suis speciatim. Sunt enim
herbæ Frumentaceæ nobilissimæ, ut Triticum, Sili-
go, Hordeum, Avena, & reliquæ ferentes frumen-
2 ta. Sunt & Leguminales, quæ ferūt Legumina, ple-
raq; seminalia, ut Pisum, Milium, Sesamū. Et circa
3 has duas species bona pars agriculturæ uersatur fe-
rè, de qua Plin. in 18. & Theophrastus in 8. histo-
riæ. Sunt & herbæ Hortēses, quæ & olera appellā-
tur, hominū esui utilia & necessaria ut Rapa, Ra-
phanus, Pastinaca, Fœniculus, Sinapi, de quibus
Theophrastus in 7. Historiæ, & Plin. in 19. & 20.
4 Hæc olera medij quasi generis inter frumenta &
Legumina censentur. Et Horum etiam multa sylue-
stria sunt, suaq; sponte sine cultura hominis nascun-
tur, ut Lactuca, Nastūrcium, Boleti, Vrtica, Sunt
etiā herbæ Coronariæ, Florifæræ, & pleræq; Odo-
riferæ, ad amœnitatem natæ, sicut olera & frumen-
ta ad necessitatem & uictum animantium, ut Ama-
racus, Lilium, Nardus, & similes herbæ, de quibus
5 Plinius in 21. Sunt & herbæ peculiariter Medicæ,
causa sanitatis inuentæ, & comparatæ, ut Iusquia-

mus,

mus, Cicuta, Pulegium, & similes, de quibus Plin. in 22. Quamuis sunt etiā plurimæ medicinae ex arboribus hortensibus, apud Plin. in 23. & ex arboribus sylvestribus, apud Plin. in 24. Sunt herbae sponte nascentes sine cultura hominum, ex quibus etiam medicinae fiunt, ut Dictamnium apud Plinium in 25. & 27. Qui plures etiam remediorum species colligit ex herbis, alijsq; rebus plantaribus in 26. libro.

DE FRUTICIBVS.

Caput XIX.

Frutex est planta, quæ ramosa assurgit, caudice multiplici à radice, ut Hedera, Asparagus, Arundo. Huiusmodi frutices etiam Arbuscularum appellatione ueniunt, & quandoq; Arbusta dicuntur. Suffruticem uerò dicunt plantam, quæ surculosa, se latè spargit à multiplici caudice, ut Enuclauel Helenium, Rosa, Nardus, & quædam alia coronamenta, apud Theophrastum in 6. historiae ca. 6. & 7. Hostamen suffrutices cõnumerat Plin. inter herbas, qui duas ferè tantum species nominat, scilicet Arborem, & Herbam, commiscens frutices partim herbis, partim arboribus, neq; enim usque adeo superstitiose hæc discernere oportet.

Frutex
quid.

Suffrutex
quid.

DE CULTURA PLANTARVM.

Caput XX.

Tamet si Superioribus paulo ante capitibus de cultura plantarum admonui, tamen hoc capitis.

Vsus huius
capitis.

put inferui, ut si qua memoratu, notatuq; digna obseruarentur, in eorum scriptis, qui de agricultura egregie scripserunt plurimaq; sunt consecuti, ea in hunc locum tanquam communem, annotarentur.

Agricultura.

Habet enim agricultura ut utilissima, ita quoq; honestissima præcepta & exempla, nō in colenda tantum terra, uerum etiam bene, parce, modice, honesteq; uiuendi, ut Plin. in 18. cap. 1. & 7. Virg. in 3. Georg. alijq; prodidere. Quam uerò ars & cultura cū in alijs, tum in plantis adiuuet naturam, & hæc rursum adiuuet artem, satis admonui supra in primo cap. 9.

D E F R U G I B V S.

Caput XXI.

Vsus huius capit.

Frugum quoq; mentio satis supra facta est cū arbores, & herbas plerasq; diximus esse frugiferas. Licet ergo in hoc etiā caput plura studioso colligere, de frugibus, & fructibus, de seminibus, germine, & floribus, obseruata in uariorum autorum lectione. Quæ alioqui propter immensam copiam & uarietatem plantarū, nequeant comprehendere superioribus capitibus. Vt etiam de inuentoribus frugum, & culturae, de Osiride, Iside, Cerere, Baccho, ut apud Herodotum in 2. & Diodorum in 2. & in 6. Item de usu fructuum, & uoluptate, quomodo condiri debeant, aut etiam coqui, quales plurimas cupediarum delitias, & illecebras, Platinus in libro de honesta uoluptate describit.

Inuentores frugū.

Vsus fructuum.

DE LIQVORIBVS.

Caput XXII.

Succi & liquores ex plantis, earūq; partibus, Succi &
 & frugibus emanātes, uel expressi, significāt liquores.
 omnino plantas esse aqueas, & aquam proximē se-
 cundū terram, dominari in plantis. Sicut & frugū
 subtilitas ac leuitas qua supernatāt pleraq; referunt
 quiddam aërium. Perinde ut siccitas igneum refert
 in pipere, iusquiamo, & similibus. Proinde & Me-
 dici in gradus certos calidi, humidi, sicci, frigidi, col-
 locauerunt plantas, pro elementorum qualitate, &
 proportionē. Huc autem conferre potes, quæ Plini-
 us aliq; De Vino, eiusq; uarijs generibus, de aceto *Vsus huius*
 annotauit, in 14. & 23. cap. 1. De Oleo in 15. De Un- *capitis.*
 guentis in principio 13. De Succis arborum & fru-
 ctuum in 15. cap. 27. & 28. De Vsu, Salubritate, uel
 Insalubritate aquarum in 31. cap. 5. & sequentibus
 quinq;. De melle in 22. cap. 24. De Veneno in 2. cap.
 63. Item ea quæ de innumeris Potionibus, & Dosi-
 bus, Emplastris, & Electuarijs. De Succis & Aquis
 plantarū, Medici in suis libris præcipiunt. Qualia,
 Medicinæ præsertim studiosis, necessaria erunt, nō
 ex solo Plinio, uerum ab alijs quoq; mutuanda, etiā *Canon.*
 nō ita latinis scriptoribus. Nam quod ad rerum sci-
 entiam & copiam parandam attinet, nullus liber-
 tam malus est, quin aliqua ex parte prodesse possit.

DE MENSVRIS.

Caput

COMMENT. PHYS.

Caput XXIII.

De quibus
mensuris
hoc caput
agat.

Mensura-
rum uul-
gatoria
nomina.

Finitus erat index nudus de plantis, nisi adhuc aliquot mensurarum hic facere libuisset nomenclaturam. Non quidem ponderum & monetarum, quæ ad Budæum remitto. Sed quibus liquida & minuta metimur. Quæ uocabula ex media antiquitate, sunt à Budæo diligenter (ut omnia) & sollicite eruta. Breuiter ergo uulgatiora mensuræ nomina hæcerant olim.

- 1 Cyathus, est uncia sextarij, id est, duodecima pars semicanthari nostratis.
- 2 Oxybaphus est sesquicyathus, octaua pars sextarij.
- 3 Sextans. (xtarij.
- 4 Quadrans.
- 5 Triens.
- 6 Quincunx.
- 7 Hemina, Cotula, Acetabulum, est Semisextarius.
- 8 Septunx. (rius.
- 9 Bes.
- 10 Dodrans.
- 11 Decunx.
- 12 Deunx.
- 13 Sextarius, est semicantharus Thoringicus uel Franconicus.
- 14 Quintarius.
- 15 Quartarius, est quarta pars Congij, sicut Quintarius quinta, & Sextarius sexta.

Demen-

- 16 Choenix, Gomor, Tertiarius diurnus, Dementia sum

sum, ualet cantharum nostratem, & dicitur sum diur-
de frumento plerunq; , quantum uni homini num.
sufficit in diem.

- 17 Chus uel Chous, sunt duo canthari.
- 18 Congius, tres canthari. Inde cognomen est in= Ciceronis
ditum Ciceroni, oratoris filio, ut diceretur filius bicō=
Bicongius, quod uno haustu absorbere pos= gius quare
set duos congios. dictus.
- 19 Semodius, quatuor canthari.
- 20 Semiurna, sex canthari.
- 21 Modius uel Lagenā, octo canthari.
- 22 Vrna, Semiamphora, duodecim canthari.
- 23 Tritheus sedecim canthari.
- 24 Amphora, Quadrantal, uigintiquatuor can-
thari.
- 25 Cadus, Metreta, triginta canthari.
- 26 Sitometrium, Demensum menstruū, erat tan= Demen=
tum frumenti, quod sufficeret uni seruo in sum men=
mensē, circiter triginta duos cantharos. struum.
- 27 Sesquiamphora, Batus, Hebraica mensura, si=
cut Gomor, habet triginta sex cantharos.
- 28 Medimnus atticus, ualet sex modios & duas
amphoras, quadragintaquatuor cantharos,
propemodum mensura, quæ hic uocatur Mo-
dius decennarius.
- 29 Quinquagenarius. (Medimni.
- 30 Semiculeus, id est, decem Amphoræ, uel quinq;
- 31 Culeus, uiginti Amphoræ, decem Medimni, &
nouem

COMMENT. PHYS.

nouem nostrates Modij.

32 Sesquiculeus, triginta amphoræ, quindecim Medimni.

33 Semicorus, uiginti Medimni.

34 Corus, quadraginta Medimni.

35 Sesquicorus, sexaginta Medimni.

Haftenus ferè usurpantur uocabula mensurarũ, quibus non modo liquores, sed & frumenta, aliãq; similia metimur. Hæc de plantis & plantaribus.

DE ANIMALIBVS.

Caput XXIII.

Composita quartæ speciei.
Animalis accep.

Animal quid.

Modus docendi.

PRIMO: Composita quartæ speciei naturalium corporum, Animantia esse manifeste apparet, ex ordine prædicamenti substantiæ. Verum Animantis uel Animalis uocabulo in hoc capite more uulgi utemur per antonomasiam, pro bestia aut bestiola, hoc est, pro animali bruto, uel irrationali, ut hominem non complectatur. Nam de hoc infra demum eodem cap. 32. Græci ζῷον à uita appellant animal, quod huius generis demum habeant & uitam & sensum. Itaq; hoc loco Animans uel Animal, est substantia corporea, animata, sentiens, rationis tantum expers. Hac sane definitione cognoscuntur differre animantia, ab omnibus alijs substantijs quibuscunq;. Siquidem bestię propria differentia est uiuere, sentire, & tamen ratione humana carere. Neutiquam uero in hoc capite, aut sequentibus, aliquid explicare

plicare statui, contentus pleraque nude ac breuiter indicis uice ostendere, quonam loco apud alios autores reperiantur commodè ea, quæ ad animantia spectant. Nam Aristotelis decem & octo libri de animalibus extant, latini facti à Theodoro Gaza, & Albertus Aristotelem secutus, uiginti sex uoluminibus reliquit de animalibus, hodieq; extantia, & Plinius quoq; ualde egregiam nauauit in hoc argumento operam, ab octauo in 12. librum usq;. Post tantos ergo autores uelle aliquid uerbosius loqui de rebus optime pertractatis, mera esset arrogantia ne dicā impudentia.

Qui de animalibus scripserint.

SECUNDO: Diuisiones animantium uulgo Diuis. Animantium. numerantur, à differentijs accidentarijs et substantiarijs, quales quidem differentiæ generum & specierum animalium, quonam modo sint eruendæ & sumendæ, Arist. differit in toto 1. libro de partibus animalium. Itaque prima diuisio est à formis generum, scilicet. Animalia esse aut Volatilia ut aues, aut Aquatilia ut pisces, aut Insecta ut uermes, aut Terrestria ut quadrupedes. Hanc enim Plinij partitionem perspicuā magis quam aliorum libet amplecti, quamuis ordine inuerso. De his autē generibus mox infra eodem suo cuiusq; capite, & Aristoteles in 2. historie animalium cap. 1. Secunda diuisio, parū I. diuis. I. diuis. admodū dissimilis superiori, est à modo progressiui motus, de quo infra in 4. cap. 16. Animantia esse aut Volatilia, aut Natatilia, ut pisces, aut gressibilia

liaut quadrupedes, aut Reptilia ut serpentes & uermes. Tametsi Albertus dicit hæc quatuor cōmunia esse genera animantium, sed pauxillum admodum refert. Hanc autem partitionem explicat Albertus in 1. tract. 1. cap. 8. de animalibus. Qui titulus eius operis subintelligi debet deinceps, ne tædiose cogor eum repeteretoties.

diuis. III.

TERTIO: Diuisio tertia à partibus est, Animantia. Quædam partibus quibusdam, aut pluribus inter se conueniunt, ut capite, corde, uentre, pedibus, conueniunt aues, cum bestiis. Quædam partibus inter se discrepant, ut pisces à bestiis, & quæq; species animantium sic ab alijs separatur, per suas quasdā peculiare quasi partes integrales aut substantiales. Nā alia est forma galli quàm anseris aut cigni, alia est forma leonis, quam felis, aut cerui. Vt enim species ab inuicem differunt suis differentiis, & proprietatibus, sic partibus quoq; suis discernuntur, ut ceruus sunt cornua, & ungulae, leoni non item, habenti iugas & ungues. De hac diuisione Aristoteles in 1. Historiæ cap. 2. ac 6. ac deinceps, & Albertus in 1.

Species
quomodo
à se inuicem
differ.

IIII. diuis.

tract. 1. cap. 2. & 5. Quarta diuisio est à sanguine. Nam Animantia Quædam sunt Sanguinea, de quibus Aristoteles in tribus libris prioribus historie, item Albertus in tribus prioribus. Quædā sunt Exanguia, quæ non habent Sanguinem, sed aliud quiddam humoris naturalis uice sanguinis. Atq; horum exanguium, alia sunt mollia, quia nullam habent crustam

Exanguia
quotuplic.

uel testam, sed uel squamas uel nudam cutem, ut anguilla, sic pleriq; pisces uocantur mollia exanguia undecim generum. De quibus Albertus in 4. tract. 1. Dicuntur & mollia quæ habent molliusculam testam, ut Carabus quem nostri Marinum Araneum uocant, de quibus Albertus in 4. tract. 1. cap. 2. & Arist. in 4. historiæ cap. 1. Alia exanguia sunt crusta, ut cancri, Albertus eodem cap. 3. & Arist. in 4. historiæ cap. 2. Alia sunt testata, habentia testas duriores, ut conchæ, testudines. Albertus eodem cap. 4. & Aristot. in 4. histor. cap. 4. Alia sunt insecta, de quibus infra eodem cap. 28. dicemus. Quinta diuisio, est à membris pertinentibus ad motum. Nam Animantia Quædam habent pedes, ut gressilia, Aues Quædam non habent pedes, ut pisces. Item animantia Quædam sunt alata, ut Aues, ut Insecta uolantia Quædam sunt non alata ut asinus, equus, ut pisces, qui loco alarum habent branchias Albertus in 1. tract. cap. 7.

Q V A R T O: Sexta diuisio à locis est, ut Animantia Quædam sunt Terrestria, ut bos, equus. Quædam Aquatilia ut pisces. Quædam Media, quorum Alia in terra, aëreq; degunt, ut aues. Alia in quatuor terra & aqua degunt ut castor, anas, crocodilus, plicia. Quædam in terra, aëre, & aqua, ut mergi, fulicæ, Aristoteles in 1. histo. ca. 1. & Albertus in 7. tract. 3. cap. 1. & Aristot. in 8. historiæ cap. 28. & 29. Septima diuisio, est à discrimine uitæ, uictus, actio-

num,

num, & morum, adeoq; ab effectibus & affectibus.
 Sic animantia. Quædam sunt Domestica & Mitia,
 ut canes. Quædam sunt fera indomabilia, quæ nun-
 quam aut difficillime cicurari possunt, ut tigris,
 apes, hirundo, musca. Quædam fera quidem sunt,
 sed tamen domabilia & cicurabilia arte, & con-
 suetudine, ut Leo, Vrsa, Elephas, Luscinia, Alauda.
 Item Animalia, Quædam sunt politica, colentia
 formam quandam & ordinē uitæ politicæ, ut apes,
 grues, formicæ, & pleræq; aues coniugia seruan-
 tes, & sobolem educantes, sicut & delphini. Quæ-
 dam & pleræq; non politica, ut Porci, tigrides, pi-
 sces pleriq; & bestię pleræq;. Hæ tametsi educant
 sobolem, tamen coniugia non obseruant discreta.
 Huius autem diuisionis septimæ materia latissime
 patet. Nam ab infinitis actionibus & moribus dis-
 ferentiam animalium liceret discernere, ut etiam
 copiose explicatur ab Alberto in 1. tract. 1. cap. 3.
 & 4. & multo copiosius per totum septimum li-
 brū. Vbi de habitatione, uictu, migratione, de mor-
 bis, & uoletudine, ac salubritate, deq; causis ha-
 rum operationum differit. Item differentię sumi
 possunt plurimæ à moribus animantium, quorum
 diuersitatem exponit Albertus in 8. de eorum socia-
 bilitate, & inimicitijs, de prudentia, uel stulticia,
 & Aristoteles in toto 9. libro historiæ, uarios mo-
 res actionesq; depingit animantium.

DE FOETURA, GENERATIONE,
causisq; animantium.

Caput XXV.

PRIMO: Octaua animalium diuifio, est à modo VIII. di-
do atq; differentia generationis & pariendi uis.
factus sui. Nam animantium. Alia sunt ouipera, ut
Aues, & Pisces, ex quorum ouis deniq; nascuntur
pulli, aut pisculi, infra eodem cap. proximo & 27.
Alia sunt Vermipara, ut Apes, Locustæ, Eruce. Al-
lia sunt Viuipara, quæ animal uiuum pariunt sibi si-
mile, ut Vacca, Canis. Alia concipiunt quidem oua,
sed animal pariunt, ut Viperæ concipit ouum, & gi-
gnit uermem. De hac diuisione in 1. historiae, cap. 5.
& Albertus in 1. tract. 1. ca. 6. & iam mox dicetur
infra eodem suo cuiusq; capite. Cæterum hic & infra
longe plura essent nobis dicenda de generatione ani-
malium, nisi hanc totam materiam ab Aristotele Al-
bertoq; peti mallē. Qui ista quam copiosissime per-
spicuoq; ordine pertractauerunt, & methodum
quoq; certam præscripserunt de scientia animali-
um, ut Aristoteles in toto primo de partibus, & Al-
bertus in toto 11. libro. Pauca tamen admodum de
causis dicere libet, quarum & Albertus meminit in
15. capite 1. Quia de effectibus animantium aliquid
supra eodem, capite proximo in diuisione 7. attigi-
mus Partes tamen infra eodem capite 31. uidebimus.

SECUNDO: Quadruplex omnino est corpo- Compo
rum ex sua materia compositio Prima scilicet ea, quæ 1 sitio cor

porū qua= ex materia prima fit, accessione formæ. Qua cōpo=
 druplex. sitione & elementa inuicē transmutantur, & quasi
 componuntur, ut supra in 1. cap. 14. & supra in 2.
 cap. 26. Et hec cōuenit non animalibus tantum, sed
 & alijs corporibus naturalibus, ex longinquo tamē
 2 quia remotior est. Secunda est ea cōpositio, quæ ex=
 primordijs conficitur, nimirum ex elementis terra,
 aqua, aëre, & igni. Quanquam melius fortasse dici
 potest, (ut ait Aristoteles) hanc secundam ex uirtu=
 tibus elementorū confici, hisq; non omnibus, sed hu=
 mido, sicco, calido, & frigido, quæ sunt materia se=
 cunda corporum compositorū, ut supra in 2. ca. 22.
 & 26. & in 6. & supra in 1. ca. 19. & fusissime Al=
 3 bertus in 20. Tract. 1. Tertia compositio, est ex pri=
 mis illis natura similaribus et homogenijs partibus,
 ut corporis constitutio ex seminali, carneo, humo=
 4 re, osseo, nervoso, & similibus. Quarta compositio,
 est ex partibus dissimilaribus heterogenijs, in unū
 corpus quasi coaugmentatis, ut ex capite, collo, hu=
 meris, brachijs, lateribus, dorso, uentre, cruribus.
 Hanc partitionem de materia præmissi, tanquam ne=
 cessariam ad superiora melius intelligenda, & ad
 partium cognitionem, infra eodem, cap. 31. atq; ad
 hoc etiam caput, de ordine generationis.

Materia TERTIO: Materia secunda & propinqua ex
 propin= qua generantur animantia (ut de elemētis nihil hic
 qua ani= repetam) est semen genitabile fœcundum, et proli=
 malium. ficum, & subtilissimo optimoq; omnium membrorū
 corporis

corporis alimento collectum, quod per transmutationem elementarium partium fecundatum & subactum, concrefcit in utero matris, primo in sanguinem, uel humorem, & mox in carunculam quoque, uel tale quid craſſiusculum coagulatur. De quo semine in 2. Generationis animalium, cap. 2. & 3. Et in primo Generationis animalium, cap. 17. in finem libri usq;. Et copiosissime Alber. in 15. tract. 2. toto. Deinde humor ille animalis carunculaq; paulatim increſcens à fomēto caloris in ouo aut utero, in mēbra partesq; abire incipit, ut primum omnium, consensu plurimorū, exiſtat cor, uel aliud quid cordis uice fungens, ut in animalibus infectis quibus corde est, inde paulatim ſolidior fit illa materia animalis iam informata, ut cōponatur caro, uenæ, nerui, ossa & reliqua inde membra in embryonem formata. Sic Embryonem enim uocāt foetum inceptum & informatū, ſed non quid. dum plene formatum, neq; perfectū in ouo aut utero. Hanc generationis ſeriem & embryonis incrementum, prolixè in 2. generationis animalium, ca. 4. & 5. Et Alber. in 16. tract. 2. ca. 1. & 4. & deinceps. Et in 18. tract. 1. cap. 3. Sic ergo patet ſemen, et partes, præſertim homogenias, eſſe materiam ſecundam corporis animalis, ſiue partes ſint elemētares, ſiue corporeæ. De qua multiplici materia late Albertus in 20. tract. 1. toto diſſerit. Quia uero tam mirabilem uim ſeminis & fecunditatem animaduertunt quidam diligentius, admiratione igitur com-

Quinta
essentia.

Semen an
ex omni-
bus mem-
bris colli-
gatur.

Animan-
tium cau-
sa forma-
lis.

Animan-
tium caus. effi.

1

2

Sol.

moti dixerunt, non ex elementari tantum, uerum
etiam ex cœlesti materia (quam isti quintam essen-
tiam uocant) esse compositum semen, & corpora
mixta, sentientes utiq; idem, quod infra mox de effi-
ciente cœlesti dicam, quorum opinionem Albertus
in 20. tract. 1. cap. recitat, De semine tamen utrum
ex omnibus membris, an ex quibusdam certis ema-
net & colligatur, uide disputationem Aristotelis
in 1. de generatione animalium, cap. 17. & 18. Et
Albertus in 15. tract. 2. cap. 1. & 2.

Q V A R T O: Causa formalis animantium, est
ipsa eorum species multiplex in genere quæq; suo,
qualis species auium, piscium, uermium, & bestia-
rum, Plinius & Albertus enumerat, ut infra eodem
capitibus sequentibus. Causæ autem efficientes sunt
plures, remotæ, scilicet, & propinquæ, corporū ge-
nerandorum. Prima atq; summa, est ipse Deus, cre-
ator & formator omnium spirituum, atq; corporū.
Deinde est cœlestis efficiens, quam isti uim & uirtu-
tem formatiuam cœlestem uocant. Quia (iuxta il-
lud uulgatum) Homo generat Hominem & Sol. Sic
& Animal generat Animal & Sol. Solis autem ap-
pellatione hic ueniūt quælibet influentiæ, & uirtu-
tes supernæ, cœlitus generationi corporum super-
uenientes. De utroq; horū Albertus in 20. cap. 1. &
2. & in 2. generationis animalium ca. 1. Tertia effi-
ciens & propinqua propriaq; causa corporum, est
uirtus seminalis formatiua, quā in genere uocamus

animale, speciatim uero nomina à subiectis animã-
tium formis sortitur. Sicut ergo semen est materia
propinqua corporis, sic uirtus seminaria est efficiens
propinqua corporis. Hæc autem uirtus appellatur
seminalis eò, quod ab anima uegetatiua atq; sensiti-
ua, diuinitus est indita semini genitabili, atq; parti-
bus enatis ex semine, toti q; adeo materiæ secundæ
corporum, elementari uel corporali insita est. De
qua materia & uirtute peculiariter Albert. in 20.
tract. 2. cap. 3.

Q V I N T O: Causa item efficiens generationis 4
animalis, est uirtus informans, atq; fouens sperma=
ta, & embryonem, id est, fœtum ceptum quidem in Embryo.
utero, sed nondū perfectum, quæ uirtus mouet sper=
ma, & embryonem ad crescendū, & ad suscipien=
dum formas partium, membrorum, atq; articularū
corporis nascituri. Atq; ita hæc uirtus mouens, &
ista altera uirtus seminalis sibi mutuas locant ope=
ras, mutuoq; se adiuuant. De illa tamen grauissime
contenditur à Physicis, & Medicis Vtrum mouens Disputa=
uirtus sit intra sperma, & Embryonem uitalis, an tio de sper=
extra. Atq; Vtrū sperma, et ipse embryo moueatur mate &
ab anima matris, in cuius utero iacet, sicut carcino= embryo.
ma, aliud ulcus, mouetur ab aniã corporis, cui adhæ-
ret, an sperma et embryo suapte anima moueatur.
Hæc disputatio prolixa est, atq; amoena apud Alb.
in 16 tract. 1. toto, et præsertim in ca. 7. et 8. & ca.
16. ubi cōcludit secundū Peripate. animã esse in semi

ne, sicut artem in artifice, & instrumentis, à quibus fit corpus artificiale. Atq; animā esse in Embryone, sicut artem in lignis, & lapidibus, à statuaria iam formatis, uide & Arist. in 2. Generatio. animal. ca. 1. circa medium. Hæ sunt ergo causæ efficientes corporum animalium, quas amplius tractat Albertus in 24. tract. 2. præsertim cap. 5. ubi materias & efficientes colligit atq; inuicem comparat.

- Instrumenta generationis.** SEXTO: Instrumenta uero ad generationem corporum, atq; ad efficientes causas pertinentia, sunt uaria, ut masculinus & foemininus sexus, in plerisq; animalium generibus, de quo in 4. histor. cap. 11. Et in 1. Generatio. animal. cap. 2. Et Albertus in 16. tract. 1. cap. 1. Et 17. Et eodem libro tract. 2. ca. 2. Et in 18. tract. 1. & 2. De maris uero & foeminae consuetudine prolifica Aristot. in 5. historie cap. 1. & 2. & deinceps. Et in 1. Genera. animal. Et Albertus in 5. tract. 1. cap. 1. & 2. De seminatione
- Consuetudo maris et foeminae prolifica.** Seminatio Albertus in 5. tract. 2. De imprægnatione & foetificatione in 5. in tract. 1. cap. 3. Et de membris ad generationem necessarijs. Aristot. in 1. genera. animal. cap. 3. & infra. Et Albertus. in 15. tract. 1. cap. 2. & deinceps usq; ad secundum tractatum. Quæ porro
- Impedimenta generationis.** sint impedimenta generationis, ostendit Albertus in 10. tract. 1. Et causas sterilitatis in eodem tract. 2. & in 16. tract. 2. cap. 1. Et in uniuersum de generatione animalium, & foetu, differit Plini. in 10. cap. 63. Et Aristot. in 2. generat. animalium cap. 4. & deinceps.
- Sterilitas.**

deinceps, Causa autem finalis animantium, est sua Animant-
cuiusq; propria functio, & officiũ, actioq; & ope-
ratio, secundum speciem suam. Quales pueriliter sa finalis.
designantur uocabulis uocũ in Epigrammate Phi-
lomele, quod Ouid. falso ascribitur, sed de proprie-
tatibus animalium in specie, uide Aristot. in toto 9.
libro historiae, & Albertum, in postremis quin-
que libris. Atq; hæc de generatione causisq; animantiũ
dixisse satis sit, & indicasse.

DE VOLATILIBVS.

Caput XXVI.

DE auium atq; uolatilium generatione, de Volatiliũ
ouis, incubatione, fomentis, Albertus in 5. generatio
tract. 1. cap. 3. & 6. Et in lib. 6. tract. 1. toto, & præ-
sertim in cap. 4. ubi de formatione pulli in ouo dicit, batio, fo-
Et in histor. cap. 1. & deinceps usq; in cap. 16. Et in menta.
3. generat. animal. cap. 1. & 2. Et Plin. in 10. ca. 52. Formatio
& 53. Et Albertus in 16. lib. tract. 1. toto fusissime. pulli in o-
Ceterũ de nomenclatura, moribus, natura, & pro-
prietate auĩũ, diserte docet Plinius in 10. toto libro Volatiliũ
& Albert. in 23. toto, & in 9. historie, à ca. 8. usq; nomencla-
in cap. 27. & in 2. histo. cap. 12. Et Alber in 8. tra-
cta. 2. cap. 4. & sequentibus. Et de uictu earum in 2. res, natu-
histo. cap. 3. Deq; partibus auium in 4. partiũ cap. ra, & pro
12. & Albertus in 14. tract. 2. cap. 6. Non autẽ com-
plectimur auium aut uolatilium uocabulo insecta Partes uo-
etiam uolantia, sicut neq; animantia terrestria uel latiliũ &
a 5 aqua- uictus.

COMMENT. PHYS.

aquatilia, quamuis oua pariant, sed tantummodo bipedes, alatas, pennatasq; uolucres, uolantes in aëre uel supraterrā, ut sunt anseres, gallinæ, grues, & reliquæ apud Plin. in 10.

DE AQUATILIBVS.

Caput XXVII.

Aquatiliū generatio & prolif-
catio. **D**E Generatione & prolificatione Piscium & aquatiliū Albert. in 5. tract. 1. cap. 5. & lib. 6. tract. 2. toto. Et in 6. hist. ca. 10. usq; in ca. 18. in 3. generat. animal. cap. 3. usq; in cap. 7. & in 5. histo. cap. 5. & sequentibus. Et Plin. in 9. cap. 50. & 51. Aquatiliū uero quedam habent sanguinē, ut Balæna, Cetus, & pleriq; pisces, habentes squa-
Aquatil. mam uel cutem, tametsi horū etiam aliqua careant
exanguū sanguine. Alia Aquatilia sunt exanguia, quorum
secundū cum Plin. in 9. ca. 28 tres species distinguat, ut sint
Pliniū, 1 Primo Mollia, quæ Græci μαλακκᾶ, Albertus Ma-
tres spe- 2 lachias uocat. Secūdo Crustata, quæ tenuem crustā,
cies. subtilioremq; & fragiliore testam habent, ut can-
3 cri. Tertio Testacea, quæ prædura, & quasi silicea
Aquatil. testa integuntur, ut Ostrea, & Conchyliā. Alber-
exanguū tustamen diligentior, exanguium aquatiliū enu-
undecim merat undecim species, & describit in 4. tract. 1.
species se- usq; in cap. 7. De quorum generatione Alber. in 5.
cundū Al- tract. 2. cap. 4. & lib. 17. tract. 2. cap. 4. et 5. & in
bertum. 4. histo. cap. 1. usq; in cap. 7. & in 3. gener. ca. 8. &
in 1. genera, cap. 11. & 14, & sequentibus. Atq; de
exanguium

exanguium aquatiliū membris & partibus Albertus in 14. tract. 1. toto. Et de partibus piscium, aliorumq; aquatiliū in eodem tract. 2. ca. 7. De uisceribus eorū in 8. histo. ca. 2. Et Albertus in 7. tract. 1. cap. 3. Cæterum de natura, moribus, proprietateq; aquatiliū Plin scribit in lib. 9. toto, & in 2. histo. cap. 7. Et Albertus in 8. tract. 3. toto, & lib. 24. toto, & in 9. historie cap. 21. & 37. & alibi sparsim. Longe autem maiores beluas in mari nasci quam in terra docet experientia. Non autem complectimur nomine piscium neq; aquatiliū, reptilia animantia, aut gressilia, aut uolatilia, etiam si aquis innata re possint, ut serpentes, & prope aquas quædam habitent ut Anates, Mergi. Plini porro in 32 cap. 11. animalium omniū, in toto, tamq; uasto, & spacio so mari uiuentium non plura quam 176. genera esse constanter affirmare audet. Cuius sententiæ fidem & sensum apud ipsum esse permittimus.

DE INSECTIS.

Caput XXVIII.

Insecta uocantur animalia terrestria quidē, sed minutiora, & quæ cæsuras incisaq; loco membrorum habent. Qualia Alber. uocat annulosa, duodecimam speciem inter exanguia animantia, eò quod cutis ipsorum corrugata, quasi in circulos & annulos, uel semiannulos sit cōtracta, & distincta. Ut sunt quæ Vermium appellatione ueniant. Quorum

rum alia uolant, quippe alata, ut apes, muscæ, papilio-
liones, crabrones, scarabei. Alia non uolant, sed re-
ptant, aut saliant, ut locustæ, pulices, hirūdines, for-
micæ, tineæ, pediculi, tiredines, limax, rana, stellio,
bufo. Porro descriptio insectorum, & uerminum est
in 4. historiæ capite 7. & apud Pliniū in 11. capite
4. & Albert. in 4. tract. 1. cap. 7. & tract. 2. cap.

Partes & membra insectorū. & 2. Quenam habeant sensuū instrumenta, aut
primarijs ferè omnibus membris interioribus præ-
sertim careant. Quorum loco habent intestinū ob
longius, & non ualde inuolutum, quo alimenta res-
cipiunt & excrementa emittunt. Ceterum nihil eis
ferè est præter caput, & uentrem, & mediam par-
tē, quæ thoracis pectorisq; uice fungitur & dorſi,
Albertus in 13. tract. 2. cap. 6. & 14. & tract. 1. cap.
1. & in 4. partium cap. 5. & 6. Sanguinis autem lo-
co habent humorem quendam exiguum, & saniem

**Generatio & proli-
fatio inse-
ctorum.** potius, de quo Albert. in 12. tract. 1. cap. 7. De gene-
ratione uero, & prolificatione insectorum in 5. hi-
stor. ca. 8. & 19. usq; in 33. & in 1. generationis cap.
pite 16. & in 3. genera. cap. 6. & 10. & Albertus
in 5. tract. 1. cap. 4. & in 17. lib. tract. 2. cap. 1. & se-
quentibus. De moribus eorum in 8. histor. cap. 14.

**Mores In-
sectorum.** & Plin. in 11. cap. 1. usq; in caput 37. De Ingenijs eo-
rum in 9. histo. cap. 38. usq; in caput 44. & Alber-
tus in 8. tract. 4. toto, præsertim de apum solertia,
**Ingenia in-
sectorum.** & politia. De quibus apibus & Plinius in 11. capite
Apes. 5. usq; in caput 21. & Virgilius in 4. Georg. Nullibi
uero

uero natura æque uires ingeniumq; suum ostenta-
uit, ut in insectis, animalium minutissimis adeo, quæ
etiam nonnulli non spirare neq; sentire falso credi-
derunt uide Pliniū in 11. cap. 1. & 2. à descriptione
& commendatione culicis amplificantem admira-
tionem insectorum. Ceterum in genere de insecto-
rum natura & moribus, Plini. in 11. usq; in caput
37. & Albertus in lib 26. toto.

DE TERRESTRIBVS ANIMAN-
tibus feris. Caput XXIX.

Terrestria uocamus animalia, quæ nō uolant, Terres-
neq; alata sunt, aut pennata, ut aues, & inse- stria quæ.
sta uolatilia. Neq; degunt, & uictitant in aquis,
tamen si innare queant, si libeat, ut cerui, armenta,
pecudes, Sed quæ terra gradiūtur pedibus, aut irre-
ptant, ut serpentes. Verum ut supra eodem cap. 24.
indiuisione septima diximus, differentia non terre-
strium modo, sed etiam aliorum animalium est. Alia
esse Fera & indomata, per suā naturam, ut est Leo,
Elephas, Tigris, Alia esse mansueta, & domestica,
ut est canis, Alia esse semifera, de quibus Plin. in 8.
cap. 53. & 56. Non tamen horum institui catalogū
facere. Sed de generatione terrestrium Albertus in Generatio
6. tract. 3. & in 5. historie. capite 14. & in 6. histo- terrestriū.
rie capite 18. in finem usq; libri. Sunt autem terre- Terrestri-
stria Quædā Ovipara, ut serpentes, testudines, um differ.
restres, de quibus ouiparis in 2. histo. cap. 10. & 14. Ovipara.

COMMENT. PHYS.

Serpentes.

 Et in 5. histor. cap. 3. Et in 8. histor. cap. 4. Et in 4. partium cap. 11. Et in 1. generat. animal. cap. 7. Et in 5. histor. ca. 33. Verum de partibus ouiparorum Alber. in 2. tract. 1. cap. 6. Et 8. De uictu. Alber. in 7. tract. 1. cap. 4. Et 14. tract. 2. cap. 5. De natura

Viuipera.

 Serpentium uero, Albert. in 21. ca. 7. Et in 25. toto. Et Plin. in 8. cap. 23. Et 24. Et in 5. histor. cap. 34. Et Albertus in 2. tract. 1. cap. 8. Atq; omne genus terrestrium ouiparorum est ferum, non domesticum, ut uipera, cochlea, lacertus, Plini in 8. cap. 39. ut Dracones, Plin. in 8. cap. 12. Et 13. Reliqua terrestria Viuipara, quæ uiuum sibi simile animal pariunt. De quorum generatione in 1. gener. cap. 9. Et in 4. genera. cap. 7. Et in 5. histor. cap. 14. Et in 6. histor. cap. 18. usq; in finem lib. De partibus eorum in 4. partium cap. 10. De natura uero terrestrium passim apud Aristo. in histor. Et Albertus in 22. tract. 2. toto. De generatione item Albertus in 6. tract. 3. toto, Et in 18. toto libro. De uictu Albertus in 6. tract. 1. capite 5. De moribus quadrupedum in 8. tract. 5. Et 6. Et 8. lib. Plin. totus, est de natura terrestrium animantium.

DE TERRESTRIBVS DOMESTICIS ANIMANTIBVS.

Caput XXI.

E Adem plane ratio est generationis atq; partium in animantibus mansuetis et domesticis
 cis

eis, quæ inferis. Addiditamen hoc caput, in quod an vsus huius notarentur, si qua apud agriculturæ scriptores de capitis. huiusmodi domesticorum cultura obseruarentur, qualia plurima congerit Columella cum alijs, & Virg. in 3. Georg. & Plin. in 8. & Alber. in 22. tract. 4. 2.

DE PARTIBVS ANIMAE

lium Caput XXXI.

A Liquoties supra dictum est, partes corporis: Alias esse similes, homogenias, quarum singulae, & minutissimæ quoque particulae sortuntur nomen speciei, uel totius sui integralis, cuius sunt articuli uel articuli uel artus, ut quælibet guttula sanguinis est sanguis, quælibet particula carnis est caro. Alias autem esse dissimiles, heterogenias quæ quidē sunt integrales substantiæ partes, sed non sortiuntur nomē sui totius, ut non quælibet pars pedis est pes, nec quilibet articulus in manu uocatur manus. Atque hoc discrimē partium à cūmuni sensu, & consuetudine sermonis pete. De utroque ergo partiū genere Aristot. quatuor libros scripsit de partibus, seu hetero- atque Alber. in 1. lib. tract. 2. toto, describit formalem causam, & formam; anatomiamque partium externarum, & Aristoteles in 2. partium, capite 4. & deinceps, & in 3. partium ca. 1. & deinceps. Sunt enim partes. Aliæ externæ, uisui & tactui expositæ. Aliæ uero internæ ut uiscera, uenæ, nerui, &c. quæ extrinsecus non uidentur. De anatomia inter-

Partes si-
miles si-
ue homo-
geniæ.

Partes dis-
similes
geniæ.

Partes ex-
ternæ &
internæ.

narum

Partium
causæ.

narum partium, & descriptione, Aristot. in 31. partium, cap. 4. & deinceps. Albertus in 1. tract. 3. toto Et de utrisq; in 1. histor. cap. 7. & deinceps, & in 2. tertioq; historie toto. Optime uero, & summam Plinius digessit partes quaslibet, & singula animantium enumeravit membra, adeoq; articulos in 11. cap. 37. & deinceps. Quatenus uero cætera animantia membris partibusq; externis conueniant cū homine, & quatenus differant, ostendit Albertus in 2. tract. 1. toto, quatenus internis, in 2. tract. 2. toto. Tertius uero Alberti liber totus est de uenis, sanguine, neruis, ossibus, humoribus, et carne. Cæterum de causis membrorum ac partium, quæ sit eorum materia, quæ forma, quæ efficiens, qui finis atque usus, & cur hunc situm positionemq; & affectiones obtineant, prolixè docet Albertus in 2. tract. 2. De membris quidem internis eorumq; causis, & natura, Albertus in 13. toto, & in 3. partim, cap. 4. & Plinius in 11. cap. 38. & deinceps. De exterioribus uero Albertus in 14. toto, & in 4. partium ca. 9. & deinceps. In duodecimo autem libro Albertus tract. 1. toto, de complexionibus, & qualitatibus primis secundisq; animalium ac membrorum differit, & in 2. partium cap. 1. De accidentibus uero membrorum totus est 19. Alberti, & 5. de generatione animalium. Porro ubi animal aut homo partibus ac membris, præsertim maioribus & primarijs, uariat situ uel numero, à communi cursu naturæ, ibi nascitur nō quidem cor-

pus animale perfectum, sed Monstrosum, quod & proprio nomine Monstrum dicitur, ut si puer bi- Monstru.
ceps, tripes foetus, aut tricorpor nascitur, aut ali-
quo membro mutilatus, & mancus. De qualibus
monstris Albertus in 18. tract. 1. ca. 6. Et in eodem,
tract. 2. cap. 3. Et in 4. generat. cap. 4. Plinius in 7.
cap. 2. de monstrosis hominum formis, & figuris
diuersarum gentium.

DE HOMINE.

Caput XXXII.

Homo creaturarū omnium nobilissima pro- Homo:
pter quem omnia alia sunt à Deo naturaq;
facta & creata, duabus primarijs constat partibus,
quippe Anima, & Corpore. De anima infra libro Hominis
4. diligenter & perspicue, quantum per ingenij te- partes.
nuitatem & sedulitatē licebit, tractabimus & dis-
seremus. De corporis uero humani generatione &
descriptione. De ortu & partibus, nihil omnino hic
dicam, remittens lectorem ad opera Aristote. atq;
Albert. Vide ergo de hominis cōceptu, prolificatio-
ne, foetu, ortu, generationeq; in utero 7. histo. toto
libro, & præsertim de perfectione, incrementisq;
foetus, in eodē ca. 3. & 4. & infra in 2. genera. ani-
malium cap. 5. Et Albert. in 9. tract. 1. cap. 2. & 3.
Præsertim de foetus incremento, & formatione. Et
in eodem tract. 2. cap. 5. De Embryone in eodem ca.
7. & 8. & in lib. 10. tract. 2. ca. 3. & 4. & in libro
b 18.

18. tract 2. cap. 6. De partu in 7. histo. cap. 9. & 10.
 Et Albertus in 9. tract. 1. ca. 8. & in libro de secre-
 tis mulierū. Et de generatione item hominis proli-
 xa disputatio est Alberti in 9. tract 2. toto. De simi-
 litudine autē prolis ad parentes uel alios, in 4. ge-
 nerat. cap. 3. Et Albertus in 18. tract. 1. cap. 4. & 5.
 Et de liberorum multitudine, & paucitate in eodem
 tract. 2. Cæterum de hominis natura & descriptio-
 ne totus est septimus lib. Plini. & Alberti uicesi-
 mi secundi, tract. primus totus. Atq; ita in huius ca-
 pitis tricesimi secundi indice absoluisse uolo etiam
 huius tertij libri Caput Tricesimum tertium de homi-
 nis ortu, hoc est, generatione, quā describit, & Plin-
 ius in 7. cap 3. usq; in caput 19. Et item absoluisse
 uolo. Caput Tricesimum quartum, de corpore homi-
 nis, in quod congerere potest studiosus ea, quæ de
 morbis & affectionibus corporum, item de comple-
 xionibus & qualitatibus corporis humani, à Physi-
 cis, Medicisq; produntur. Item absoluisse uolo Ca-
 put Tricesimum quintum de partibus corporis hu-
 mani, quarum, internarum scilicet, & externarum
 in corpore humano, anatomiam & descriptionem,
 adeoq; picturam, diligenter cum alij Medici, tum
 imprimis Auicenna in primo Tomo, & post eum
 Alexander Benedictus libris quinque de anatomia,
 uel de historia corporis humani, & Iacobus Carpius
 Bononiensis in Isagoge anatomie corporis humani
 etiam oculis spectandam præbuerunt.

Caput
 XXXIII.
 de hominis
 ortu.

Caput
 XXXIII.
 de corpore
 hominis.

Caput
 XXXV.
 de parti-
 bus corpo-
 ris huma-
 ni.

DE HABITU CORPORIS.

Caput XXXVI.

EX habitu corporis facile posse iudicari, & **Habitus**
 coniectari habitū quoq; & naturam animi, **corporis**
 atq; mores, experientia quotidiana docet, & uul- **animi na-**
 gatum dictum. Cauendum esse ab illis, quos natura **turam pro**
 notauit atq; insigniuit. Extat autem egregius li- **dit.**
 ber Aristotelis de Physiognomia, hoc est, de con-
 iectura sumenda à partibus, & habitu corporis, su-
 per animi natura atq; moribus. Et Albertus quoq;
 in 1. tract. 2. toto, describit Physiognomiam &
 Anatomiam partium exteriorum. Nam partes in-
 teriores uideri nequeunt, nec ab his aliqua sumi po-
 test coniectura.

DE VITA.

Caput XXXVII.

PRIMO: Animalia quædam esse longioris ui- **Vitæ lon-**
 tæ, quædam uero breuioris, in diuerso gene- **gitudō &**
 re ostendit uulgatum epigramma, de ætate anima- **breuitas.**
 lium Virgi. inscriptum. Plerumq; enim magna ani- **Vitæ lon-**
 malia ut homo, ceruus, elephas, equus, sunt uiuacio- **ge & bre-**
 ra paruis, ut auibus insectis. Deinde in eadē specie, **uis causæ.**
 alia alijs sunt uiuaciora aut fragiliora, alius enim
 homo diutius alio uiuit, aut breuius. Cause uero
 longæ brevisque uitæ enumerantur ab Aristotele
 in libro de longitudine uitæ. Hæc sunt enim primæ
 b 2 qualita-

qualitates in corporibus animantis. & earū dispositiones uel complexiones. Quibus accedunt quædā aliæ occasiones. Vt & uulgo dicitur. Plures homines interire crapula, quam morbis, aut senio. Vt in calidis regionibus longioris uitæ sunt animalia, quam in frigidis. Vnde & Herodotus & Diodorus, scribunt de incredibili uiuacitate Orientalium & Indorum & Aetiopum. Quia corpora ista ex loci caliditate sicciora, non ita sunt obnoxia morbis, qui plerunq; proueniunt ex humoribus putrefactis.

Vitæ & SECUNDO: Potissima causa uitæ est in calido
mortis cau & humido, sicut mortis & fragilitatis in frigido &
se potiss. sicco, infra eodem cap. 40. In humido quidem bifaria
Humidū 1 riam est causa longæ uitæ. Primo: Si corporis ani-
causalō= mati humor natiuus (quem isti humidū radicale uo-
gæ uitæ cant) sit aërius, pinguiusculus, qui non ita facile pu-
bifariā. 2 trescat aut desiccetur. Secundo: Si ille humor sit
 proportionē copiosus, non immodicus, qui similiter
 non facile neq; cito inarescat, unde magna corpo-
 ra plerunq; sunt uiuaciora, quam parua, quippe
Calidum quæ plus humoris natiui obtineant. Deinde à calido
causalō= 1 quoq; bifariam sumitur causa uiuacitatis. Primo: Si
gæ uitæ 2 calidum sit item pingue, non rarum, tenueq; nimis.
bifariā. Secundo. Si calidum sit humori admixtum propor-
 tionē, quod humidum tamen sit & ipsum firmitus,
 corruptioni non statim obnoxium. Quia humor su-
 perfluus putrescit, ut apparet in ulcerosis corpori-
 bus. Item immodicus humor extinguit calidum na-
 turale

turale sicut aqua, & immodico liquore extinguitur ignis, & præsertim si humor ille sit tenuis & aqueus, qualis in corpore citius congelascit, quam pinguis humor. Item nimius calor uelocius absument humidum non alimentare solum, quod ab alimento cibi potusq; suggeritur atq; suppeditatur, uerum & absument depasciturq; humorem natium, & radicalem, à natura suppeditatum corpori atq; insitum. Sicut ergo lumen in lychno diutius cò uiuit, quo plus olei uel pinguedinis suggeritur, sic & corpus animatum diutius uiuit, quo plus humoris calorisq; proportionem geometricam & temperamēto iusto habet. Sicut econtra nimia flamma lychni citius absument oleum, aut pingue suffusum, & immodicus liquor, præsertim aqueus, facile extinguit flammam atq; lumen suffocat.

TER TIO: Omnium uero in homine causarum longæ uitæ primam esse iudico, sanam curisq; uacuantem mentem & animum à dolore liberum. Si quidem ut labor immodicus, fatigatioq; desiccet & arefaciat corpora, ita multo maxime labor, dolorq; animi, conficit, absumentq; corporis membra, & fomenta uitæ. Vnde & curam uocant Latini quòd cor urit, & uitalia uiscera quasi abrodit. Atq; experientia nimirum quotidiana arguit, corpora dolentium ac laborantium, atq; eorum, qui grauioribus affectibus, & solitudinibus, sunt obnoxij, quasi lenta tabe cōfici & inarescere, ut ille ait apud Plautum.

Longæ uitæ in homine præcipua causa.

Curae etymologia.

COMMENT. PHYS.

Moerore maceror, macesco, consenesco, & tabesco

Ossa atq; pellis sum, misera macritudine. (miser.

Cur dolent Hoc autem inde euenit, quòd dolente anima, uita-
tiù & gra les quoq; spiritus, uires, motusq; debilitantur, &
uiorib. af= naturalis calor remittitur, ac humor natiuus ita di-
fectib. ob= labitur, & euanescit, dum fatigatam sollicitudini-
noxiorum bus animam, tædet, pigetq; suas uires intendere, &
corpora exercere alacriter, non in corpore solum, uerum
tabe et ma & ipso animo, iuxta illud Ouidij.

cie confi= Si quid & in nobis uiui, superestq; uigoris

ciantur. Extinctum longis excidit omne malis.

Et affectus quoq; anxij, nò modo perturbant, sed &
 cõficiunt instrumenta sua, sedesq; utpote cor, iecur,
 fel. Nam in uisceribus habitant affectus, ut infram
 4. cap. 15. & 20. Proinde poëta rectissime monet.
 Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.

DE RESPIRATIONE.

Caput XXXVIII.

Spiritus
quid.

Spiritus est corpus subtile aërium, à uapore
 atq; humore naturali, & adiuuante calido na-
 turali, ortum in corde animalis. Quanquam in his
 animalibus quæ corde carent, aliud quid membrum

Respira=
tio.

fungitur uice cordis. Respiratio est remissio & at-
 tractio spiritus, à pulmone alioque membro equi-

Respira=
tionis usus.

pollente facta. Finis autè & usus respirationis est,
 ut calor internus, præcipuè in corde, refrigeretur,
 et recreetur subinde renouatus, & quasi aurula aut

uentula

uentulo afflatus, qui remittitur & attrahitur à pul-
 mone tanquam à fòlle, ne putrescat calor & spiritus
 perpetua quiete, & desidia quadam, ut etiam supra *Pisces &*
 alicubi dictũ est. Tametsi uero multa animalia pul- *alia anima*
 mone respirationis instrumento careant, ut pisces et *liapulmo=*
 insecta, pleraq; tamen aliud quippiam habent mem *ne caren=*
 brum, quod pulmonis uice fungatur, ut de corde e- *tia quomo*
 tiam nunc diximus. Proinde nihil admodum opus *do spirent.*
 erat Aristotelem denegare piscibus plerisq; & in-
 sectis respirationem, non ob aliam causam, quam
 quod pulmone careant, ut in 3. partium cap 6 Sed
 huic & Plinius in 9. cap. 7. & alij repugnant, asse-
 rentes spirare & respirare pisces quoq; & insecta,
 tametsi propter caloris refrigerandi exiguitatem,
 non ita crebra respiratione indigeant aquatilia &
 insecta pleraq; ut maiora animãtia terrestria, aut
 uolatilia. Plura apud Aristot. in lib. de respiratione
 animalium. Et apud Hip. in lib. de corde.

DE AETATIBVS,

Caput XXXIX.

Aetates hominis uarie distinxerunt Medici
 atque Physici. Pleriq; tamen aut 4. aut 7.
 numerant, alludentes ad naturam, partim animi,
 partim corporis, Medicis ferè quatuor numeran- *Aetates*
 tur. Pueritia, calida & humida, uer hominis, usque hominis se
 ad 20. circiter annum. Iuuentus, calida & sicca, æ- *cundũ Me=*
 stas hominis, usq; ad 40. circiter annum. Virilitas, dicos qua-
 b 4 frigida tuor.

C O M M E N T. P H Y S.

Cor. frigida & humida, usq; ad sexagesimū circiter annum, autumnus hominis. Senectus frigida & sicca, post circiter sexagesimum annum, hyems hominis, usq; ad finem uitæ. Dicunt autem Cor, uitæ arcem, increscere usq; in 50. annum, postea uero ab anno 50. decrescere, & demum euanescere. Alijs septem ætates recensentur, à natura credo animi potius, quam corporis, ut sit Infantia in annum 7. Pueritia in 14. Adolescentia in 25. Iuuentus in 35. Virilitas in 50. Senectus in 70. circiter. Decrepita ætas usq; ad finem uitæ. Rectissimè autē dicunt Medici, quod flos & uigor ætatis cuncta gratiora & meliora habet. Declinatio uero ætatis & senectas omnia habet contra.

Aetates hominis septem secundum alios.

Medici.

D E M O R T E.

Caput XL.

Mors qd. **M**ors est commigratio animæ à corpore, & uitæ mortalis commutatio in mortalem, iuxta Ciceronis sententiam, in 1. Tuscu. Sicut & contra Vita, est unio animæ cum corpore suo.

Vita quid. **Mors triplex.** Mors autem est triplex, Naturalis, Accidentaria, & uiolenta. Mors Naturalis est, quæ obuenit homini ex humidi non solū alimentaris, sed etiā radicalis consumptione paulatim facta, ut si uel calor sit nimius, uel humidum modicū, aut frigus superet calorem, ita ut humidum facilius congelascat, nimium in siccis, frigidis, aut nimium humidis corporibus,

ribus, prout quæq; complexio est fragilior. Atq; Morti na-
 hanc mortem tamen, humidi & calidi, ut sangui-
 nei, & phlegmatici, facilius euitant. Vnde & Ari-
 sto. in problematis firmiorẽ uitam tribuit, & diu-
 xio minus
 turniorem, uiuentibus ad septentrionem, & infri-
 obnoxia.
 gidis regionibus, quod ad mortem hanc naturalem
 attinet. Mors autẽ Accidentaria est, quæ per mor-
 2
 bum corporis uiolentum obuenit, qualibus morbis Morbis
 magis sunt obnoxia humida & calida corpora, quæ corpo-
 quam sicca & calida. Sic Aristoteles diuturniorem ra magis
 uitam tribuit orientalibus, & ijs qui inhabitant ca-
 ant miuus
 lidas regiones, quod ad morbos attinet. Mors Vio-
 3 obnoxia
 lenta est, qua moriuntur $\beta\iota\omicron\theta\acute{\alpha}\lambda\alpha\tau\omicron\iota$, hoc est illi qui $\beta\iota\omicron\theta\acute{\alpha}\lambda\alpha$ -
 dicuntur, ante diem suum, oppetere mortem, ut qui $\tau\omicron\iota$.
 in prælijs, aut supplicijs, aut repentinis mortibus,
 & casu aliquo letali, & improuiso mortem obeunt.

Hæc de animantibus, & homine, adeoq; de

tertia Physices parte, in præsens dicta

sufficiat. Quibus nolo addere E-

pilogum hoc loco, quippe

quo magis erit opus in

capite sequentis

cõmentarij de

anima in-

stituti.

FINIS TERTII LIBRI.

COMMEN-

TARII IN PHYSICAM

ARISTOTELIS, LI-

ber Quartus.

Præfatio auctoris.

Quas ob
causas præ-
fationem
hanc præ-
miserit.

RATIAM ME ALI-
quam apud studiosos initurū puto,
si paulo longius quidem, attamen
breuius hic repetam, totius prope
physicæ professiōis materiā, eiusq;

- 1 ordinem ostendam. Sic. n. breui quasi indice, & tan-
- 2 quam digito, totum corpus physicū, cum suis mem-
- 3 bris & partibus demonstrabitur, & quarti huius
cōmentarij cum superioribus cognatio, ac necessitu-
do apparebit facilius. Atq; satius fore puto, hanc se-
riem ac methodum indicare, quam animæ encomiū
dicere: de cuius laudibus tacere, quam pauca & hu-
milia loqui malo. Quia non tam per temporis in-
stitutiq; scripti angustiam, quam per ingenij & di-
ctationis imbecillitatem, satis pro dignitate & expe-
ctatione Animam, deq; ea scientiam celebrare ne-
queo. Itaq; ut de physica, & de eius materia ac serie
pauca attingam, à definitione rursus sumetur ex-
ordiam. Physica est, de natura causisq; & effecti-
bus & accidentibus corporis naturalis, mobilis,
scientia

Physica
quid.

scientia . Ordo autem professionis Physicæ apud Peripateticos, his ferè comprehenditur capitibus. *Physicæ*

PRIMO: Physica in genere, & abstractim qua materia in si, considerat principia, causas, motum, accidentia, genere. circumstantiasq; ipsius motus, quo mouetur corpus Mouer. naturale mobile, & quatenus mobile ipsum corpus mouetur . Mouer autè physica phrasi hic dicimus, corpus mutari secundum substantiam, aut accidens suum, ut corpus generari corrumpiq; in substantia. Augeri & minui in quantitate . Alterari & mutari in qualitate. Ferri & mutari loco. Sic corpus mobile physica phrasi est prorsus substantia corporea, Corpus obnoxia iam dictis motibus . Sed metaphysicæ materia circa quam proprie uersatur, est substantia in Metaphysicæ materia corporea, ut Deus, Angeli, Dæmones, anima separata, sicut & substantia corporea, quatenus non est separata, sicut & substantia corporea, quatenus non est obnoxia motui, & in uniuersum abstracta essentia substantiæ uel accidentis à sua materia, pertinent ad Metaphysicam professionem. Ista prima elementa, principiaq; physices, cõplectitur & docet opus Quid 8 libri phis. Aristotelis, quod de Auscultatione physica, & de Aristot. cõ Motu inscribitur, in 8. libros diuisum, quæ principia supra in primo Commentario attigimus. tineant.

SECUNDO: Physica in specie considerat corpus naturale, quod motu locali tantum mouetur, & I. Physicæ materia in specie loco fertur, quale est cœlum, & totus adeo mundus, materia in specie quorū substantia, quantitas, qualitas, cum nõ mouetur in uniuersum, tamen loco fertur. De hoc cœli & Materia mundi lib. Arist.

de cœlo & mundi motu locali, forma, partibus, effectis, acci-
mũdo. II. dētibz, pertractant libri Arist. de cœlo & mũdo.

Alterari. TERTIO: Physica in specie considerat corpus
naturale, elementare, uel ex elementis compositũ,
quatenus formis ac qualitatibus elementorum mo-
uetur ac mutatur, forma, ut cum generatur aut cor-
rumpitur, aut quantitate, ut cum augetur uel dimi-
nuitur, aut qualitate, ut cū alteratur. Nam alterari
physica phrasi est, secundum qualitatem mutari.
Materia Et de his motibus, præsertim de prioribus duobus
lib. Arist. & de qualitatibus elementorum atq; compositorũ
de Gener. ex elementis corporum, sunt duo libri Aristote-
& cor- III lis, de Generatione & Corruptione inscripti.
rup.

Meteora QVARTO: Physica considerat in specie cor-
cur corp. pus naturale, compositum, mixtum, imperfectum,
imperfec- eiusq; motum & causas & effectus, nempe Meteo-
ta. ra quæ physicis mixta compositionis primæ, & se-
cundæ uocantur, & Imperfecta, fortasse, quia non
ita demonstrabilis & perfecta scientia de meteoris
olim fuerit ut de alijs rebus naturalibus. Et hæc me-
teora in tribus libris Meteor. ab Arist. traduntur.

De Metal- QUINTO: Physica considerat in specie, cau-
laribus sas effectus, naturas, & motus corporis naturalis
scriptores. mixti, perfecti, inanimati, quale est metallũ & me-
tallare. De his quidem metallaribus ab Aristotele
scripta, interciderunt iniuria temporum, sed Al-
berti opus de Mineralibus, & Agricola Dialo-
gus de Metallaribus, & Plinius in posterioribus
libris

libris suis alijsq; ea docent.

V.

SEXTO: *Physica* antequam de corpore mobili Corpus du
animato tractet, (Nam corpus aliud est inanimatū, plex.
ut superiora, aliud est animatum, ut sequentia) con
siderat in genere ac in specie, principium uitale om
nium animatorum corporum : quæ est ipsa Anima,
suggerens uitam, atq; uires, & operationes uitales
animalesq;, cuilibet animato corpori, ut infra ca. 1.
de qua anima scriptū est ab Aristotele diuinum o
pus, in tres libros diuisum, cuius operis subiectum et
materia, circa quā, uersatur illud, est Anima ipsa, *Materia*
quatenus corpori animato est affixa & indita, ha
benti uitam & motus actusq; uitales, ab eadem ani
ma, quæ habitat in eo. Cæterum de anima separata *lib. Arist.*
à corpore post mortem, nō est *Physici* tractare. Sed *de anima.*
ad *Methaphysicā*, quin ad *Theologiam* potius con
siderare pertinet. Siquidē ratio hominis, nisi sacris *De anima*
literis adiuta & edocta, nequit assequi, nedum ex a
nimo ac serio credere immortalitatē animæ. In hūc *separata*
ergo quartum commentarium prouiribus, fide, & *à corpore*
sedulitate nostra, diligēter pleraq; ab Aristotele, ac *quis tra*
alijs nōnullis Peripateticis dicta de Anima, de eius *ctet.*
partibus potentijs & uiribus, deq; tota natura adeo *Modus do*
eius, perspicuè, & nō ita proluxe congeram, ea qui *cendi, ar*
dem conditione, ut quæ ad Medicorum proprie per
tinent artem, ea relinquam, ne aliena à nostra pro
fessione, & parum mihi intellecta afferre, falcemq;
in alienam messem uidear immittere: quia *gumentū,*
& finis hu
ius quarti
libri.

Metiri

Metiri se quenq; suo modulo, ac pede uerum est.
Qui sua metitur pondera, ferre potest.

Pseudopla-
tonici.

A præstigijs autem & uanitatibus Pseudoplatoni-
corū, multo magis abstinere, qui mirabilia, ne di-
cam monstrosa multa comminiscuntur de Anima,
& somnia febrilia somniant: à quibus ne nostratiū
quidem aliqui abstinere. Verū illos rectè Pseudo-
platonicos appellauerimus, quia bene alioqui & ho-
norifice à Socrate & Platone disputata, dictaq; de
Anima, præsertim rationali & humana, isti uel nō
intellecta, uel (quod magis crediderim) detorta am-
bitiose & deprauata iactitant, & tanquam myste-
ria superstitiose admirantur.

Operatio-
nes animæ
& corpo-
ri commu-
nes.

SEPTIMO: Physica considerat in genere, cor-
pus animatum & motus eius, ac operationes quas-
dam, quas id habet cum anima communes, ita ut nō
nisi in corpore sita eas exerceat & exhibeat ipsa A-
nima: ut dormire, somniare, uigilare, tangere, iuue-
nescere, senescere, spirare, & similia. De quibus o-
perationibus, corpori et animæ cōmunibus, tametsi
Aristoteles in 2. quoq; de anima libro doceat, ta-
men Eiusdem extant aliquot de illis opuscula, quæ
isti uocant Parua Naturalia. Sunt autem hi libelli
circiter 12. De sensu & sensibili, De memoria & re-
miniscentia, De somno & uigilia, De Insomnijs, De
diuinatione per somnia, De motu animalium, De
longitudine & breuitate uitæ, De iuuentute, sene-
cta, uita, & morte, De respiratione, De incessu ani-
malium

Parua na-
turalia.

malium, De flatu. De Physiognomia, quæ opuscula Naturalia addita sunt ab Aristotele libris de Anima, quasi supplementum, summarium, & corollarium.

OCTAVO: Physica considerat in specie de naturis, motibus, proprietatibus corporum naturalium, VII. animatorum, ut de uegetabilibus, id est, plantis, ex De uegetant Theophrasti 4. libri. ut de sensibilibus, id est, bilibus, de animalibus & de homine, extant Aristotelis de sensibilibus, & octo libri, & de homine item, eiusque partibus, & hominibus, extat egregium opus Gregorij Nyseni græci qui mine à qui fuit frater Basilij Magni, & amicus Gregorij Nazianzenij. Super sunt quoque aliorum doctissimorum scriptura de Natura hominum, ut apud Diuum Augustinum, & Ambrosium, & plures alios, qui aliquot hominis partes singulis uoluminibus explicarunt. Hæc ergo est series, hæc item materia est totius scientiæ physiciæ, apud Aristotelem, ac Peripateticos, operum Aristotelicorum interpretes. Hinc etiam apparet, ad quænam corpora pertineat Anima, & eius scientia: nempe ad animata tantum, quam materiam qui probe perdidicerit & tenuerit, is sane sciat, nihil aut parum admodum sibi deesse, quod ad Physiologiam, hoc est, naturæ scientiam attinet.

Anima eiusque scientia ad quænam corpora pertineat.

DE ANIMAE DEFINITIONE. Caput I.

ISta quasi præfati, de materia Physices, & argumento huius Commentarij quarti, statim nunc aggredie

An sit ani
ma.

Animæ de
finitiones
quales.

Animæ e=
tymologia

Animæ
prima defi
nitio.

Definitio=
nis primæ
expositio.

ἐνδελέχεια.

aggrediemur questionem uulgatam quidem, sed
difficilem atque ambiguam: quidnam sit Anima,
nam. An sit Anima nemo unquā sanus dubitauerit.
Dux ergo definitiones Aristotelicas explicabo, &
tertiā aliunde addam: ex quibus ut cunq; appareat,
quidnam sit Anima. Tametsi nemo ausit affectare
aut sperare, se posse substantiam Animæ per imagi
nationem nedum uerbis concipere. Est enim quæli
bet Animæ definitio, tantum quasi nominis & uoca
buli expositio: cum reuera essentiam atq; formam
animæ nequeāmus assequi. A fine ergo, & effectis,
tanquam à posteriore, licet eam notificare.

PRIMO: Animam Latini à uento aut spiritu
appellant, imitatione Græcorum, qui ψύχην à refri
geratione quasi, & recreatione uocant Animam,
eò quod suo spiritu foueat & recreet corpus, cui in
habitat. Definitio autem eius prima apud Aristote
lem, & potissima hæc est, in principio secundi libri
de anima. ANIMA est actus primus corporis na
turalis organici, uitam habētis potentia. Huius de
finitionis singulas uoces primum, deinde eam per
exempla & paraphrasim exponere libet.

SECUNDO: Anima est species, quæ hac defini
tione definitur ac describitur, conueniente non ho
minis tantū & rationali animæ, uerum etiam plana
tæ, animalisq; animæ sensitivæ, aut uegetatiuæ, ut in
fræ eodem cap. 3. Genus animæ rectissime tribuitur
ab Aristotele ἐνδελέχεια, in quo uocabulo se ho
dieq;

dieq; eruditi ualde torquent, & exercent, & de ea
 nos supra in 1. cap. 28. tractauimus ἐντελέχεια
 proprie significare actū, hoc est, essentiam cuiusq;
 rei & formam adeò, secundum quam, & ex cuius
 uiribus corpus naturale quodlibet mouetur, et ope=
 rationes suas exercet. Atq; hoc loco in principio
 secundi de Anima, nō dissimulanter Aristoteles si=
 gnificat, Animam esse quasi formā & essentiam cor=
 poris animati, cui cohabitāt, quæ ipsum corpus agi=
 tet, & idoneum efficacq; reddat ad operationes ui=
 tales & animales. Sicut & in scholis receptum est.
 corpus esse quasi materiam substantie corporeæ, &
 subiectum animæ: atq; animam ipsam esse formam
 animati, atq; id quod ex materia, id est, corpore,
 & ex forma, id est, ex anima compositū sit, uegeta=
 bile aut animale, id appellari plantam, animal, aut
 hominem. Nec morari nos debet hic hominū docto=
 rum cōtrouersia, de uocabulo ἐντελέχεια, tametsi
 enim uerbis aliquousq; pugnent, tamen re ipsa pla=
 ne consentiunt, nisi quod appellantes ἐντελέχεια
 perfectionem, significant formam atq; absolutam
 essentiam, & substantiā adeo animæ, uel corporis.
 Qui uero actū, uel continuatam motionem inter=
 pretantur ἐντελέχεια, illi formæ ipsius atq; essen=
 tiæ uim operationesq; intuentur, siquidem natura
 nulli corpori, nulli substantiæ, nulli deniq; rei pror=
 sum indidit otiosam formam, aut inefficacem essen=
 tiam, qui in unā cū hac essentia, scilicet cuiq; composito

ἐντελέχεια
actus

Anima
 cur actus.

Corpus
 materia
 Anima
 forma.

De uoce
 ἐντελέ=
 χεια do=
 ctorū con=
 trouersia.

COMMENT. PHYS.

Et substantiæ vires, suas operationes & officia si-
mul attribuerit. Parum ergo refert utrum ἐντελέ-
χεια actum, an perfectionem hac in definitione,
alibiue interpreteris.

Anima TERTIO: Actum primum corporis appellat
 cur actus Animam, eò quod ab ea anima procedūt omnes a-
 primus. lie operationes, uires, et actiones in corpore, uel in
 Actus pri- toto animato. Nam forma agens & mouens, uoca-
 mus. tur Actus primus, ut anima, quæ mouet, & agitatur

Actus secundus. uero, & efficacia, & uires motæ, ab actu mouente primo, & ostentatæ, uocantur actus secūdi, quia à prima, id est, à mouente actu, tanquam motæ ipsæ secundario procedunt. Sic doctor prælegens, & docens, uocari potest Actus primus. Doctrina uero, et opera eius, quam ipse doctor impendit, & cōmunicat audientibus, ut per eam doceantur, & discant, uocabitur recte actus secundus. Atq; ita apte post genus ἐντελεχείας in definitione sequūtur differentia. Sic ergo alimentū, uisus, auditus, memoria, intellectus, & reliqua, non sunt quidem ipsa Anima in corpore, id est, non sunt actus primus corporis: sed sunt actus secundarij, progredientes ab ipso primo actu, id est, ab anima corporis animati.

QUARTO: Corporis actus dicitur esse Anima, ad differentiam substantiæ incorporeæ, & accidentium quæ corpore uacant, cū substantiæ incorporeæ sint ipsi spiritus, quorū actus primus sine medio

dio est Deus ipse, creans spiritus. Quin & anima separata à corpore non cōuenit hæc definitio: quia separatam animā definire, non interest Physici, sed Metaphysici est. Fit autē peculiariter hic mentio cor Cur anima poris naturalis, ad differentiam eius potentie uel corporis actus, quæ est in angelo, in demone, quorum neutri naturalis corpus naturale adest, sed affectum solummodo, & sit actus. assumptum aliunde, præter naturam eorum. Item naturale corpus dicitur, ad differentiam corporis accidentarij, uel artificialis, quod tametsi habeat operationes & motiones suas, tamen nō dicitur animatum, neq; est sedes animæ, ut columba lignea ab Columba Archita Tarentino sic fabrefacta, ut sponte quasi lignea Ar sua uolaret: tamē animata nō potest appellari, quia chitæ. naturale corpus nō fuit, sed artificiale. Non natum, sed arte effectū. Sicut & rota, aliudue mobile artificiale, mouetur per artem, non per aliquam animā.

Q V I N T O: Corpus organicum hic in definitione uocatur, quod habet discrimen & sitū, & figuram membrorum ac partium in se principalium: quid. quas alioqui partes integrales uocamus, qualia sunt cum primis instrumenta uitæ, quæ membra uitalia appellantur, ut cor, cerebrum, caput, uiscera, in animali, ut est cortex, radix, truncus, caulis, medulla, semen, in planta: Qualia sunt item instrumenta sensuum, ut infra eodem cap. 7. & 9. Atq; hoc organicum anima cum corpus dicitur secundū aliquos, ad differentiā cur actus cœli, stellarum, & mundi, quod hæc tametsi habeant organici.

ant animam, & sint animata, iuxta Platonicos, tamen eis non conueniat hæc definitio: quia corpora ista cœlestia non habeant instrumenta uitæ. Quod quam sit dictum friuolum, cuius facile patet. Aut enim cœlum, stellæ, & mundus, sunt animata, tum utiq; sua uitæ instrumenta habent, tametsi non paria homini, animali, uel plantæ. Aut cœlum, stellæ, & mundus, sunt inanimata, quod rectius nos credimus, tum minime quadrat illis hæc definitio, & appellatio Animæ, uel animati corporis. Quod uero præclari etiã Philosophi (ut Cicero de Natura Deorum meminit) Cœlum, Stellas, ac Mundum dicunt esse animata, atq; habere animã: proculdubio significare id uolunt, ista moueri, regi, & gubernari ab animis & spiritibus: nõ quidem insitis sibi, tanquam corpori animato, uerum cura Dei sic instructis & alligatis, ut angeli aut boni dæmones suum quisq; orbem cœlestem, suam stellam moueant ac regant: atq; ipse demũ mundus uniuersus à summa Anima, id est, Deo ipso uegetetur, sũueatur, ac regatur, iuxta illud.

Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus
 Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
 Inde est cœlestis origo seminibus cunctis, ut supra in
 1. cap. 3. exposui. Dicitur ergo corpus organicum.
 Potius ad differentiam eorum corporum quæ non
 habent organa, hoc est, instrumenta uitæ, aut cuius-

ron, coelum, quamuis mouentur, tamen nullam habent istiusmodi instrumentum crescendi, generandi, sentiendi. Quod uero hic quoq; disputant de Embryo, hoc est, foetu imperfecto in utero, non ita necessarium uidetur. Qui enim paulo rectius de hac re sentiunt, cōmuni consensu ferè dicunt, Embryo ni primo animam uegetatiuam, deinde sensitiuam, demum rationalem quoq; superuenire, cum scilicet perfectus fuerit hominis foetus. Atq; ita recte uocatur Embryo, corpus animatum, sicut semen pomi, piri, aut frumenti.

SEXTO: Corporis uitam habentis potentia, Anima actum dicit esse animam, ad differentiam corporū inanimatorum, quæ uacant anima, ut sæpiissime est ante dictum: Sicut enim animata uocamus, quæ intra se uitam, & animā habent: sic inanimata appellamus, quæ nullam uitam intra se, nullā animam, nullūq; adeo animale motū per se habent, ut nauis, currus, rota, lapis, qualia tamen si moueantur motu locali, tamen prorsum alijs motibus carent uitalibus. Animata uero (ut mox patebit) suapte natura citra externum motorem crescūt uel sentiunt. Atq; hoc quidem corpus animatū, uitam habere dicitur potentia, id est, posse exercere opera uitæ, per uim anime secum habitantis. Vitæ autem appellatione uenit hic uita prima, & omnes uitales operationes, operaq; uitæ, ut infra Eodem cap. 3. Vnde significatur corpus ad animam cōparari, sicut potentiam ad

Embryo
an corpus
animatū.

cur actus
corporis
uitam ha-
bentis po-
tentia.

Vita.

Corporis
ad animā

compara-
tio qualis.

Vitam in
potentia
habere
quid.

Anima
cur actus
substan-
tialis.

actum. Et ad differentiam rursum corporis inanimati, quod nullam habet ne in potentia quidem uitam, nedum in actu. Item cadauer tametsi organicū sit corpus, tamen iam nullam habet uitam in potentia, saltem naturali, uel propinqua. Item corpus animatum habet uitam in potentia, id est, operationes uitales atq; animales suo tempore, suoq; modo prestare potest, tametsi actu non habeat quamlibet uitam, sed otiose aliquando et quasi mortuum degat, sicut semen frumenti in horreo repositum, aut alia semina frugū: tamen sunt animata corpora, quamuis actu non exerceant operationes uitales, sed quia exercere possunt suo tēpore locoq; , utpote iniecta terræ fertili, uel insita et implantata: tum deniq; crescunt, seminant, gignunt, foetificant. Sic corpus dormientis, est tamen animatum, quamuis nō uidet, non audit actu, quia potentiam habet uidendi, audiendi, et similiū, si euigilet rursum. Quod uero nostri addunt, Animam esse actū corporis substantialem, recte quidem dicunt, et ex Aristotelis sententia. Nam actus alius est substantialis, utpote forma, perfectione substantiæ corporeæ uel incorporeæ: et actus alius est accidentarius, ut forma, perfectione accidentis, ut scientia, uirtus, albedo. Et uterq; actus primus de se gignit suos actus secundos, hoc est, operationes. Rite ergo appellamus Animam, actū substantialem, quia per se et tanquā pars substantiæ in animato exercet corpus, atq; animatum

ipsum

ipsum reddit idoneum ad operationes suas.

SEPTIMO: Habes itaq; explicatas uoces in de
 finitione, & exempla diuersa proposita, unde sen-
 sus definitionis primæ facile apparet, quod Anima
 est substantia incorporea quidem, sed tamen infusa
 corpori animato, & tanquam materiæ suæ forma
 affixa: quod corpus naturale, non accidentarium,
 neq; artificiale, & instrumentis ac membris uita-
 libus præditum, à sua anima uegetatur & uiuifica-
 tur: ita ut partim corpus ipsum præstet & exerce-
 at suas operationes uitales, partim ipsa anima in
 corpore eodem præstet suas operationes animales.
 Hinc etiam altera definitio Animæ apud Aristot. fa-
 cile intelligitur, qua dicitur quod Anima est spiri-
 ritus, quo principaliter uiuimus, sentimus, ac intel-
 ligimus. Nisi quod hæc definitio conuenit potissi-
 mū Animæ rationali & humanæ, qua intelligimus.
 Tertiam definitionem re quidem ipsa cum prima
 consentientem nostri talem superaddunt. Anima
 est spiritus, cuius agitatione atq; ui corpus anima-
 tum aut uegetatur, aut sentit, aliaue opera uitæ præ-
 stat, id ipsum cui inhabitat anima. Quæ quidem
 opera uitæ, quot & qualia sint, infra eodem cap. 3.
 & sequentibus apparebit. Nam ad præsens hæc de
 animæ definitione dicta sufficiant, quæ melius ex in-
 fra dicendis intelligitur, cum de origine, de causis,
 deq; effectibus Animæ plura dicentur.

Definitio-
 nis primæ
 paraphra-
 sis.

Animæ se-
 cunda de-
 finitio.

Animæ
 tertia de-
 finitio.

COMMENT. PHYS.
DE OPINIONIBVS PHI-
losophorum super Anima.

Caput II.

PRIMO: Multa semper controuersia fuit in-
ter eruditos, ac præcipuè Physicos, de substan-
tia Animæ, quam alij incorpoream & separabilẽ,
immortalemq; , alij corpoream inseparabilem atq;
Vnde orta mortalem esse censuerunt. Quæ controuersia uide-
fit contro- tur orta, partim ex quadam dissentienti libidine,
uersia phi- & peculiari quodam sapiendi ambitu, partim ex
losophorũ sermonis dissimilitudinẽ atq; ambiguitate, cum ali-
de anima. us Physice, alius Medicè, alius Metaphoricè, & fi-
guratè loqui maluit, dum pleriq; etiam à solis esse-
tibus substantiam animæ iudicarunt, dum item ali-
us de sola hominis anima rationali (qui animus pro-
prie uocatur à Cicerone in Tusculanis): alius de ani-
mantium anima, plantis suam abnegans: alius de
toto spiritu illo loquitur, qui mouet & uegetat
Anima, quodlibet animatum corpus, quæ Anima proprie
uocatur, ut supra eodem cap. 1. cuius animæ nobis
Animus, lißima pars Animus dicitur, qua intelligit atq; eli-
git, ut infra eodem cap. proximo, & cap. 18. Ve-
rum nolo hic prolixè recensere, interpretari, con-
futare, aut defendere tot opiniones philosophorũ,
cum id agat Aristot. in primo de Anima. Exemplo
itaq; Ciceronis & Macrobij, breuiter istorum sen-
tentias attingam.

SECUNDO: Illorum opiniones hinc differo in
decimum

decimum octauum cap. usq; qui de anima tantū, id Opiniones
 est, de sola hominis anima loquuntur. Pleriq; autem philos. de
 credentes Animam esse mortalem, & una cum cor= anima.
 pore nasci, ac simul interire, ut in plantis & bestiis Anima
 uidemus, dixerunt eam esse quid corporeum, & ex corporea
 corporeo natā, & corporis ac speciei suæ nobilissi= & mortā=
 mam partem, adeoq; formam, quæ reliquum corpus lis.
 totum sua agitatione motuq; foueat, & functioni=
 bus uitæ reddat idoneum, Sed tamen obtinuit apud Animam in
 saniores illa altera sententia, animam esse incorpo= corporea.
 ream. Itaq; animam esse dixit Democritus spiritum Democri=
 insertum atomis, cui sit peruium totū corpus, quod tus.
 possidet, uel (ut interpretatur Aristoteles) dixit eā
 esse compositum quid ex atomis, per se mobile, id est
 ex corpusculis rotundis, & minutissimis. Sicut &
 Virgilius in Sileno totū mundum ex atomis scribit Virg.
 compositū, de quo supra. Hipparchus dixit animā Opiniones
 esse ignem. Heraclitus Ponticus lucem. Heraclitus eorum qui
 alius scintillā stellaris essentiae. Heraclitus alius ua= ex elemen=
 porabile corpus. Quidam calorē naturalem. Ana= tis animā
 ximenes aërem. Zeno concretum corpori spiritū, compositā
 Hippocrates tenuem spiritum per omne corpus di= uoluerūt.
 spersum. Hippo aquam, uel humorem. Critias san= guinem.
 Quidam frigiditatem ac refrigerationem corporis. Vnde & ψυχὴ nomen est. Bias dixit ani= ψυχὴ un=
 mam esse compositum quod ex igni & aëre. Parme= de dicta.
 nides ex igni & terra. Xenophontes ex terra, &
 aqua. Epicurus speciem ex igni, aëre, & spiritu

Xenocrates.

mixtam. Atq; ita isti Philosophi ex uno pluribusque elementis compositam opinantur animam. Xenocrates uero dixit animam esse numerum se mouentem: numerum quidem, eò quod apprehendit species rerum numeratas, & distinctas: & se mouentem, quia operationes suas ex se habet & illis mouet corpus,

Aristoxenus.

Aristoxenus musicus item numerum, & principium numeri: proculdubio significans uitam, & uitæ operationumque eius numerum, id est, proportionem, per singulas partes animæ atque corporis, quæ proportio habet pulcerrimum concentum in animato corpore, qualem uix meliorem reddere possunt numeri Musici.

Dinarchus.

Dinarchus dicit Animam esse principium elementorum, scilicet ignis, aeris, aquæ & terræ, in ipso corpore, cui insidet infusa afferens secum eidem corpori pulcerrimam illam ex quatuor complexionibus & elementaribus qualitatibus harmoniam, & comixtionem,

Medici.

Hinc & Philolaus Pythagoricus, & Medicorum aliqui, ut Galenus, animam nihil aliud esse, quam harmoniam & uisum, hoc est, conuenientiam & temperaturam ex quatuor complexionibus & qualitatibus, atque inde ex uirtutibus uitalibus atque animalibus dicunt: quæ harmonia dissoluta, et quæ crasi disturbata, ipsum quodque corpus animatum dissoluatur atque emoriatur, cuius uita omnis alioqui non nisi per istam temperaturam & proportionem geometricam consistat. Porro nobiliores actiones hominis, utpote intellectum

diuina

diuinum quasi, rationem, liberum arbitrium, & si-
 milia, prouenire à commodior e tempore tura: sicut
 alias complexio corporum humanorum diuersa,
 uariat quasi animi ac ingenij habitum. Empedocles Empedo=
 item ex quatuor elementis, & ex amicitia liteq; di- cles.
 cit compositam animam, significans formæ cū ma-
 teria conuenientiam, & quietem amicitia uocabu- Amicitia.
 lo, qualis concordia animæ est cū corpore suo. Per Lis.
 item uero significat potentiā & habilitatem, quæ
 est in corpore ad corruptionem, mutationemq; sui:
 qualis est discordia animæ cum corpore, quando ab
 inuicem dissolui uolunt atq; dissoluuntur. Possido= Possidoni=
 nius ideam dicit esse animam, quia est forma suæ spe- us.
 cie animatæ, uel corporis animati. Sic & aliqui in
 definitione. Aristo. ἐντελέχεια exponunt perfe-
 ctionem & formam corporis organici esse animā,
 à qua uita aliæq; uires defluant. Plato uero, omni- Plato.
 um Philosophorum princeps. Animam dicit esse es-
 sentiam uel substantiam intelligibilem, incorpore-
 am, quæ se ipsa primo moueat, ac inde corpus, cui
 insidet. Istam porrò uim mouendi inditam ei à crea-
 tore Deo (quæ patrem animarū & formarum om-
 niū uocat alicubi) atq; ideo immortalem esse, quia
 seipsam continue moueat, quam sententiā Aristo-
 teles prolixè refutat. Sed Platonicifortiter contra
 Aristotelem asserunt, ut apud Macrobiū in secun-
 do Somnij, cap. 13. & sequentibus pulcra est super
 hacre disputatio, argumentis rotundis instructa.

Sed

- Pythagoras.** Sed in Timæo dicit animam esse numerum harmonicū, ex monade, binario, ternario, quaternarioq; compositū: Item ex proportione simpla, dupla, tripla, quadrupla: Item quasi ex puncto, linea, superficie, & cubo, solidoue. Quo Pythagorico symbolo animæ intellectum & potentias uidetur significare.
- Monas.** Nam Monas significat intellectū, qui unus & simplex est: Binarius scientiam, certo diiudicantem &
- Binarius.** discernentem duo, scilicet uerū & falsum: Ternarius opinionem, dubiam inter tria, scilicet uerum,
- Ternarius.** falsum, & probabile: Quaternarius sensum, quod hic corporeatantum, & solida quasi sentiant. Nam
- Quaternarius.** incorporea non sunt obiecta sensibus. Per numeros
- Numeri quid significant.** autem significantur principia & elementa rerū ac specierum, quas anima concipiens numerat atq; discernit, cognitas uel per principia, uel per effectus principiorum. Sed de his opinionibus satis superq; sit dictum. Nos inde in hūc modum absoluta definitione Aristotelica, transimus ad utilia & necessaria: concludentes Animā esse substantiam incorpoream, æquabiliterq; diffusum, & sparsum spiritum per omne corpus animatum, & quaslibet eius partes, secundum uires & proportionem, non quidem arithmeticā, sed geometricam, ita ut singula membra corporis non mortua, non inutilia, suis officijs perfecte fungantur: quæ membra sunt ipsius animæ instrumenta, operationem eius adiuuantia, & exequentia quicquid anima iusserit. Ideoq; rectissime,
- Animam

Animam esse actum primum substantialem corporis animati, concludimus.

DE PARTIBVS ET PONENTIJS Animæ: Caput III.

PRIMO: Cum Anima sit principiū in corpore animato effectuum, quo primo uiuimus, sentimus, appetimus, loco mouemur, & intelligimus: uulgatam hic diuisionem sequemur, assignantes animæ tres species uel partes: nō ita quasi anima sit diuisibilis in partes quantitate mensurabiles, nec quasi species sint à principali separatæ, aut inter se inuicē disparatæ: Verū ut uulgo utimur speciei uel partis nomine, in accidentibus quoq; in corporeis. Sunt ergo cōsensu communiore tres species animæ, I. diuis. scilicet Vegetatiua, Sensitiua, & rationalis. Vegetatiua tantum habent plantæ. Sensitiua cōplectens uegetatiuam est in brutis, hoc est, in animalibus ratione carentibus. Rationalis, cōplectens uegetatiuam & sensitiuam simul, est in homine. Atq; ita homo non habet tres animas, sed unam tantum, scilicet Rationalem, fungentem officijs quoque sensitiuæ ac uegetatiuæ animæ, neq; brutum habet duas animas, sed unam tantum, scilicet Sensitiuā, fungentem officijs quoq; uegetatiuæ animæ, plantis tantum unica inest anima, et simplex, scilicet Vegetatiua, qua nō sentiunt, nedum ratiocinantur, Et ferè sic species animæ se habent, ut numeri, qui & per se queunt cōsistere

numeri se habent. sistere, ut unum, duo, tria, quatuor: & in alijs quædam comprehendendi, ut duæ monades in binario, tres monades in ternario, duo binarij in quaternario: Sic in posteriore anima includitur prior: Sic in nobiliore anima includitur ignobilior.

II. diuis.
animæ.

SECUNDO: In uniuersum decem & septem sunt ipsius animæ potentia aut uires, scilicet Nutritiua, Augmētatiua, & Generatiua. Hæ tres animæ Vegetatiuæ subijciuntur. Deinde sunt Visus, Auditus, Gustus, Odoratus. Tactus, Sensus cōmunis, Imaginatiua, Memoratiua, Vis cōcupiscibilis. Vis irascibilis, Vis motiua loco. Hæ undecim uires cū superioribus tribus, animæ Sensitiuæ subijciuntur, Deniq; sunt intellectus, Affectus, & Volūtas. Hæ tres uires cū supra dictis quatuordecim, animæ Rationali subijciuntur. Atq; hæc diuisio secunda cōplectitur perspicuè omnes, quotquot sunt uires, potentiaq; animæ: de quibus suo deinceps ordine diligenter loquemur. Nec pugnat hæc partitio cū Aristotele, à quo numerantur quinq; gradus uitæ, scilicet Vegetatiua uis, Sensitiua exterior, & Interior, Appetitiua, Loco motiua, & Intellectiua uel Rationalis. Quia sub sensitiua plane cōprehenditur appetitiua, & motiua animæ uirtus, quod etiam Aristoteles ipse probat, ijsdem inesse appetitum ac motum aliquem quibus insit anima sensitiua. Sic ergo habes tres animæ diuisiones, quia species animæ sunt tres, gradus uitæ sunt quinq; potentia aut uires animæ sunt decem & septem.

III. diuis.
animæ.

DE MOTIVA ANIMA.

Caput III.

NON quidem docendi gratia, Caput hoc de Motiua Anima adieci, quasi esset quarta quedā animæ species, ab alijs separata, quæ Motiua diceretur: sed ut ostenderem, quosdam præcipuè ex Platonicijs ita sensisse, quasi cælum, elementa, & Platonico reliqua inanimata corpora haberent ipsa quoq; per r̃ error caliam animam, quam uocarunt Motiuam. Quæ An sit motiua anima in re ualde errant, appellantes id animam, quod reuera nō est anima, neq; uocari debet anima: sed potius uirtus ac uis quedam naturalis in corpore inanimato atq; motus naturalis, non animalis, neq; uiolentus, ut supra in Primo, cap. 20. distinximus. Sic isti falso dixerunt magnetem esse animatū, motiua tantum anima, quia attraheret ferrum, sic alia metallaria, sic fulmen, aliaq; meteora dixerunt animata, per animam motiuam: quia haberent suam agilitatem suasq; uires, ut patet in lapidibus & gemmis præsertim. Sic cælum atq; astra stellasq; dixerunt esse animata, per animam motiuā, eò quod perpetuo, & infatigabiliter moueantur. Verum huiusmodi opinio de Anima motiua prorsum peccat contra uulgatam loquendi rationem, & contra philosophiæ principia. Nō enim exterior ille motus corporum, neq; interiores illæ uires corporum, ut gemmarum, ut meteororum, sufficiens causa sunt, cur inanimata dicantur proprie habere animam, quæ multo

Vfus huius
capitis.

Platonico
r̃ error
An sit motiua anima
in re ualde errant
in corpori
bus inanimatis.

Anima
motiua
quid sit.

multo nobiliores habet effectus, quam motum istum
externum, Duremus itaq; in sententia ueteri ac re-
cepta, dicentes Animam motiuam plane esse nihil.
ne in uegetabilibus quidem substantijs, & harū mo-
tum non esse animale, sed plane in animam atque
naturalem, quatenus grauius sursum, leuiusq; deorsum,
huc illucq; mouentur. Est ergo Anima, aut uis
potius Motiua nulla prorsus, nisi quæ animæ sensit-
iue coniuncta & subiecta est, quam Peripatetici res-
tissimè uocant uim & potentiam animæ loco moti-
uam, & prosecutiua, de qua deniq; infra eodem ca.

Substan-
tiæ dupli-
ces.

16. loquemur. Maneat ergo uulgata substantiarum
distinctio, scilicet. Substantias alias esse inanimatas,
ut coelū, elementa, meteora, metalla, & metallaria,
Alias esse animatas, ut plantas, animalia, atque ho-
minē. Iam inde ergo ad ueras animæ species uiresq;
transeamus. Verum tamen ad huc unam atq; alterā
diuisionem, pertinentem ad animam, uiresq; eius,

IIII. diuis.
animæ.

præter superiores tres, libet præmittere, ut quarta
diuisio sit talis. Quæ in inquisitione animæ, eiusq;

Ordo in-
quisitionis

partibus obseruari debent, quinque sunt, scilicet Ani-
mæ & eius speciei cuiusq; definitio. Secundo, mate-

animæ e-

ria uel obiectū potentiæ. Tertio, operatio uel actus
iusq; par-

tium.

potentiæ. Quarto, ipsa potentia animæ. Quinto, ac-

Ordo natu-
ræ in ani-
ma.

cidentia potentiæ, ut sunt instrumenta, adiumenta,
impedimenta. Atq; hic ordo inquisitionis est, nō na-
ture, secundum hanc enim Primo est ipsa substantia
animæ, speciesq; eius. Secundo ipsa potentia, aut uis

animæ

animæ, quia impossibile est aliquam substantiã exa-
 pertem esse omnino potentiæ atq; operationis, ne-
 dum animam, de nobilissimis substantijs unam. Ter-
 tio est operatio, uel actio potentiæ, tanquã effectus
 eius. Quæ potentia media inter substantiã & ope-
 rationem, tanquam causa efficiens huius operatio-
 nis, uana esset, nisi effectum consequeretur aliquan-
 do. Quarto est materia, id est, obiectum potentiæ,
 circa quam operatur ea: sicut uisua operatur circa
 colorem, nutritiua potentia operatur circa alimen-
 tum, quæ operatio uocatur Nutritio. Quinto est or-
 ganum uel instrumentum potentiæ, per quod agit,
 ut uisua per oculos, aliãq; accidentia, ut adiumẽta,
 impedimenta operationum, & defectus organorũ
 & uirium. Quinta diuisio, Vires uel operationes
 animæ sunt duplices, scilicet organice, quas nõ nisi
 in corpore, perq; eius partes, tanquam per instru-
 menta potest exercere: quas alij uocant operationes
 communes, quia efficiuntur cõmuni auxilio animæ
 & corporis. Tales operationes organice sunt, tres
 vires animæ uegetatiuæ, & undecim vires animæ
 sensitiuæ, supra eodem cap. 3. numeratæ. Aliæ uero
 sunt operationes animæ non organice, quas anima
 etiam extra corpus, sine adminiculo organorũ, uel
 etiam separata à corpore post mortẽ exercere po-
 test, quas alij uocant mere animales operationes:
 quia sine corpore, uel extra corpus à sola anima que-
 unt effici, quales sunt tres vires animæ rationalis,

V. diuisi-
 animæ.

d scilicet

Appetitus intellectus, affectus, & uoluntas: quarū hæc duæ posteriores rectè appellantur, appetitus intellectus. **Et** uoluntas. Nam affectus illi organici in corde & iecino-

Appetitus sensituius. re & uisceribus, uocantur appetitus sensituius. Sic est etiam motus quidam animæ, non organicus, quo mouetur anima localiter etiā extra corpus, & se-

Anima parata à corpore. Tali motu non organico mouetur anima **Hermothæi Clazomenij,** cuius (ut refert Plin. 7. cap. 52.) anima extra corpus errare in longinqua consueuit, ac inde redire in corpus, qualem fingit etiam Plato, in fine de repub. Socratica. Tali motu non organico, mota & regressa est anima **Lazari,** quadriduū iam mortui. Tali motu non organico feruntur iam animæ damnatorū & beatorū: sicut & appetunt iam affectu uel appetitu intellectiuo, nō organico. Sic contra sunt operationes mere corporales, quas ipsum corpus exercet etiam sine anima, ut cadauer anima destitutū iam, tamen habet dimensiones corporeas, figuram & situm, & habitum, & localiter mouetur motu naturali deorsum, aut motu uiolento sursum uel transuersum. Verum huiusmodi operatio nihil ad animam pertinet.

VI. diuis. animæ. Sexta diuisio: Secundū Medicos, potentiæ uel operationes, quas ipsi uocant uirtutes, in anima corpori coniuncta, sunt triplices: scilicet uirtus naturalis ab epate in animali: quæ plane infra eodem ca. proximo nobis uocatur & tractatur Vegetatiua anima, uegetans & uiuificans plantas & animalium corpora.

corpora. Et uirtus animalis à cerebro in animali, 2
 quæ non inest plantis, sed tantū animalibus & ho-
 mini: appellaturq; infra eodem cap. 6. anima sensiti-
 ua. Et 15. uis appetitiua. Et 16. uis motiua. Huic uir-
 tuti animali rationem quoq; & uoluntatem Medici 3
 subijciunt. Et tertia uis, est uirtus uitalis, à corde in
 animali: quæ & spiritalis uocatur, quia spiritum
 præbet, & regit per omne corpus arteriarū mini-
 sterio, & sanguinis, ac infra eodem cap. 16. ui mo-
 tiuæ subijcitur. Quare nō opus est nobis hic, peculia-
 riter istam medicorū partitionem prosequi, licet sit
 ut facilis, Ita amoena quoq; Septima diuisio. Adhuc VII. diuis.
 duplices sunt animæ operationes scilicet disparatæ, animæ.
 quæ habent diuersa obiecta & instrumenta, ut nu-
 tritiuæ obiectum est alimentū, epar est instrumen-
 tum: ut generatiuæ obiectū est semen, instrumentū
 est pars genitalis: ut uisuiæ obiectum est color, in-
 strumentū est oculus &c. de quibus infra. Aliæ sunt
 operationes subordinatæ, quæ habent idem obiectū,
 & circa idem operantur. Sic uis appetitiua & pro-
 secutiua, est subiecta sensitiuæ, nam in idem obiectū
 hæ tres uires intendi queunt. Sic intellectus & uo-
 luntas uel affectus circa idem obiectū se exercent &
 intenduntur, ut circa bonum, malū, scibile. Quia ni-
 hil cupitum est, nisi prius cognitum fuerit, ut infra
 ostendetur suo cuiusq; loco, ubi de obiectis & orga-
 nis potentiariū loquemur. Atq; hæ sunt diuisiones se-
 ptem, maxime conferentes ad notitiam eorū quæ se-
 quuntur.

C O M M E N T. P H Y S. D E V E G E T A T I V A A N I M A.

Caput V.

PRIMO: Cum ad Medicos proprie spectet, distinctè & copiose modum viresq; animæ uegetatiuæ describere, in humano corpore præsertim, breuior hoc loco esse uolo, pleraq; sua medicis permittens. Prima ergo species Animæ. Vegetatiua anima, est actus substantialis corporis naturalis organici, quo id ipsum nutritur, augetur, & generare potest. Sicut anima plantæ, est uis qua planta nutritur, crescit, & seminalem genitabilemq; uim habet, ad propagandam suam speciem, inest enim plantis sola uegetatiua anima.

Anima ue
getatiua
quid.

Animæ ue
getatiuæ
tres opera
tiones.

Obiectum
& organū
uegetat.

Nutritio
quid.

Alimentū
quid.

Nutritio=

SECUNDO: Ex definitione prædicta eliciuntur tres operationes animæ uegetatiuæ, scilicet nutritio, augmentatio, & generatio. Quarum hæc ualeat ad conseruationem suæ speciei: priores uero duæ, scilicet nutritio & augmentatio, ualēt ad conseruationem indiuidui. Et obiectum uegetatiuæ est alimentum. Sed organū in animali est epas, in plantis uero est radix & medulla. Nutritio est alimenti extrinsecus aduenientis conuersio, in substantiam aliti corporis, per uim caloris naturalis, qua recuperat corpus quantum perdiderit. Est itaq; alimentum cibus, potus, & similia, quatenus animatum fieri potest, nempe pars aliti corporis, proprium obiectum potentie nutritiuæ.

TERTIO: Nutritioni tribuuntur quatuor operationes

rationes aut uirtutes, scilicet attractio, retentio, digestio, & expulsio. Nam hic omitto alias tres uirtutes, scilicet appositionem, unionem, & assimilationem, à Medicis inquirendas. Attractio alimenti fit Attractio, per os & gulam, in ipsum stomachũ, aut per uirtutem attrahendi occultam, ut magnes ferrũ attrahit: aut propter impletionem uacui, quod nequit admit-
ti, sicut aqua attrahitur sursum quoq; , aut transuersum, per siphones, aut per calorẽ stomachi & epatis, ut lychnus ardens in lampade, attrahit oleũ aut seuum, aliumue humorem pinguem, hæc uis attractiua plantis quam maxime est necessaria, qua humorem ad se per radicem tanquam os & gulam attrahunt atq; sugunt in medullam, quasi in stomachum. Fitq; omnino Attractio per calidũ & siccum, Retentio, alimentũ retinet attractum in stomacho aut medulla alioue membro æquiualente, tantisper dum alteretur ac digeratur, inq; substantiam aliti mutetur. Si enim statim efflueret & elaberetur cibus & potus, uel humor, non posset ali corpus, neq; foueri. Fit autem Retentio per frigidum & siccum. Digestio est, qua alimentum alteratur ac digeritur per calorem naturalem, & humorẽ, sicut calor lychni ardentis absument oleũ & pinguedinem. Huic annumerantur tres operationes, scilicet, $\pi\epsilon\pi\alpha\nu\sigma\iota\varsigma$, hoc est emollitio & maturatio alimenti in humido ut in plantis: huic opponitur $\omega\rho\acute{o}\tau\eta\varsigma$, hoc est cruditas, qua alimentum non mollitur, neq; à calore ma-

Retentio.

Digestio
eiusq; tres
operationes.

turatur & subigitur. Quo morbo plerunq; laborant otiosi, in quibus ille calor. Secūda species digestionis est ἐκένωσις, id est, cōcoctio & elixatio alimentī in stomacho corporis animalis, sicut caro elixatur in olla, cui opponitur μόλυνσις, id est inquinatio, species indigestionis, qua alimentum nō digeritur, neque subtilescit, sed impurum fit & corrumpitur: indeq; sanies, aliq; corrupti humores et putridi nascuntur. Atq; hoc uitiū in animalis corpore cruditatē sequitur. Tertia species est ὀπίσθησις, assatio, cum assatur alimentum solidiusq; fit: à quo etiam nutriuntur ossa, & cartilaginea membra, nedum carnea. Huic opponitur σκάρπησις, indigestio, qua alimentum non fit rite solidum neq; transit in membra subtilia aut solida, sed omne ferè mutatur in stercus & excrementum saniosum, aut siccū purulentū, unde scabies aliaq; uitia nascuntur. Expulsio est, qua superflua excrementaq; humidi & sicci, hoc est potus atq; cibi & alimenti expelluntur ad exteriora per suos meatus, ut per uesticam, intestina, poros, aliāue aperta membra: ut pote cum emittitur urina, stercus, aut sudor, aliq; humores superflui. Sicut & in plantis est sua quaedam expulsio superflui, inutilisq; humoris.

Expulsio.

Digestio
nis ordo
quadru
plex.

Q V A R T O: Digestionis quadruplex est ordo, quia digestio prima est in ore masticatio, Secunda est masticati alimenti in stomacho mutatio in chilum, hoc est, in massam instar ptisanæ uel pul-

tis.

lis, Tertia est in epate, mutatio alimenti chili in
 chymum, hoc est in massam sanguineam quasi coa-
 gulatam, Quarta est digestio in uenis, qua alimen-
 tum mutatur in sanguinem & humores, digeritur
 per omnia corporis membra, secundum propor-
 tionem suam. Ceterum quomodo hæ digestiones, &
 quibus instrumentis fiant, à Medicis omnino requi-
 re. Expulsionis uero aut euacuationis superfluo-
 rum uarij sunt modi, ut sudor, missio sanguinis, de-
 torsio, frictio, urina, excrementum, uomitus, expu-
 tatio, excreatio, sternutatio, respiratio (qua fuli-
 ginosi halitus effumant) flatus, lachrymæ, lippitu-
 do, aurium sanies, fluxus, pus, scabies, ulceratio,
 capillorum & unguium incrementa, & similia in-
 finita.

Expulsio-
nis modi.

Q V I N T O: Sicut nutritiua operationis est
 alere & mouere substantiam corporis animati, sic
 augmentatiua potentia auget quantitatem corporis
 animati in longum, latum, & densum. Quare &
 Medici eam uocant naturalem uirtutem crescendi,
 uel crescituiam. Huius materia uel obiectum, item
 est alimentũ: sed quatenus habet potentiam facien-
 di corpus quantũ, id est, maius. Organum in genere
 habet epar, sicut nutritio, in specie uero alia mem-
 bra principalia, in quibus & per quæ coquitur, co-
 latur, spargiturq; alimentum digestum in corpus.

Augmen-
tatiua po-
tentia.

Organum
augmenta-
tiae.

Itaq; augmentatio est conuersio alimenti extrinse-
 cus aduenientis in substantiam corporis uel membri

Augmen-
tatio quid.

**Augmen-
tatio &
nutritio
quid diff.**

**Calor na-
turalis.**

**Qualita-
tū elemen-
tarium in
augmenta-
copi. usus.**

aliti, per calorem naturalem, qua corpus uel mem-
brum recuperat plusquam perdidit. Tametsi quidē
omnis augmentatio sit nutritio: licet è contra non
statim omnis nutritio sit augmentatio, quia corpus
quoad uiuit, nutritur omnibus suis membris, nō ma-
le affectis, sed non augmentatur per omnem uitam.
Nam calor ille naturalis & animalis quoq; intensi-
or plus auget, ut in iuuenili uel recenti corpore: Me-
diocris uero & temperatus, nihil auget neq; immi-
nuit, ut in uirili ac media uel stata etate, in qua di-
citur esse corporis status & quies. Verū Remissior
factus calor, nihil auget, sed minuit: ut in senili &
confecto corpore. Hæc autem potentia (sicut & nu-
tritiua) indiget quoq; ope qualitātū elementarium.
Quia per uim caloris subigit & disponit alimentū.
quasi materiam ad formā sibi homogeniam, ut assi-
miletur & uniatur carneum carni, osseum ossi, me-
dulleum medullæ, & sic quidq; suo generi. Per fri-
gus membra coagulat & coaugmentat. Per siccum
consolidat, & continuat, atq; retinet. Per humidū
reddit materiam facilem & tractabilem, ut eam in-
formet membrorum formis. Omnium autem corpo-
rum est certus quidam terminus augmenti & de-
crementi, durationisq; sua periodus, iuxta illud.
Stat sua cuiq; dies, breue & irreparabile tempus
Omnibus est uitæ.

Durabilitatis autē solent enumerari sex causæ. Pri-
ma similitudo & harmonia partiū corporis in qua-
litate

litate: Secunda, debilitas & remissio contrariorum in corpore: Tertia, duricies corporis & firmitudo: Quarta, mixtio humidi cum calido & sicco terrestri: Quinta, proportio primarum & secundarum qualitatum in corpore & partibus eius geometrica, quam proximè accedens ad æqualem temperaturam: Sexta, temperamentum calidi & humidi. Hinc corruptibilitatis & fragilitatis in corpore item sex causas contrarias numerare potes, quia Contrariorum eadem est ratio.

SEXTO: Generatiua potentia est, qua corpus animatum anima uegetatiua, gignit ex se aliud corpus animatum simile sibi in specie, ad cuiuslibet speciei animatæ perpetuam propagationem cōseruandam. Huius obiectū est alimentum subtilius & purius, quatenus mutari potest in prolificum aut fecundum semen humidum uel corporeum, ut in plantis sunt germina, aut grana: quod quidem semen habet totum in se corpus generandū, non quidem actu sed potentia propinqua. Organum in genere huius potentia est item epar, secundum plerosq;: in specie uero, uenæ & arteriæ primo, in his enim germinabile & fecundius humidum, ex transmutato sanguine primum generatur, sicut lac in uberibus, inde uero organa, sunt etiam renes, & uasa genitabilia: in plantis uero organa sunt flores aut surculi. De semine tamen diuerse sentiunt, quod subtilius ex alimento post ultimam digestionem emanare dicunt, De semine diuersæ sententiæ.

Genera-
tiue po-
tentie
tres ope-
rationes.

pleriq; ab epate, alij à cerebro, alij à medullis, alij ab omnibus membris æquabiliter: id quod uero est si-
milius. Huic autem generatiuæ potentie item tres
1 operationes à Medicis tribuuntur, scilicet Semina-
tiua, qua alimentū & humor mutatur in semen: &
2 Immutatiua, qua semen in partes corporis genera-
di incipit transmutari, ut in sanguineum, carneum,
3 osseū, &c. & Plasmatiua, uel informatiua, qua se-
men mutatur forma in germen, uel embryonis for-
mam, id est, in foetum nondum perfectum, neq; ani-
matum: & deniq; in plantam uel in animal, quod
ritè nascatur. Atq; hæc de anima uegetatiua, deq;
eius potentijs tribus, ac operationibus uarijs, ad præ-
sens sufficiant, plura enim à Medicis petere oportet
quorum propriè refert, istiusmodi fusius tradere,
præcipuè quod ad Anatomiam organorū uegetabi-
liū, atq; ad alimenti naturam & qualitatem attinet.

D E S E N S I T I U A A N I M A.

Caput VI.

PRIMO: Paulatim ab imperfectioribus natu-
ra progreditur ad perfectiora, sicut à plantis
& à uegetatiua anima transit ad animalia, atq; ad
sensitiuam animam, tanto nobiliores illa, quanto
præstant plantis animantia, habentia sensitiuam ani-
mam cū uegetatiua potentia, planè in eandem sub-
stantie formam coniunctas, & cum homine sibi cō-

Anima sen-
sitiua quid
munes. Secunda ergo species animæ, Anima sensiti-
ua est

ua est actus substantialis corporis naturalis organi-
 nici, quo id ipsum apprehendit particularia, &
 mouetur uoluntate: uel Sensitiua anima est, actus
 corporis naturalis organici, quo id ipsum uiuit, sen-
 tit, dijudicat, appetit, spirat, & loco progreditur.
 Græci sic definiunt: Anima sensitiua (quæ & Vita-
 lis cognominatur) est spiritus uiuificans corpus ani-
 matū, & cognoscens discernensq; materialia sen-
 sibilia, & ea prosequens, ordinatus à primario
 membro, scilicet cerebro, ad specialia organa, ut
 anima in corpore equi, est ille actus, illa uis, qua
 equus uiuit, uidet, audit, spirat. Huius autem animæ **Obiectum**
 sensitiuæ obiectum in genere est qualitas sensibilis, **sensitiuæ.**
 quam Dialectici tertiam qualitatis speciem, uocant
 passibilem qualitatem, quia afficit, & facit pati sen-
 sum. Organum uero eiusdem in genere est cerebrū, **Organum**
 à quo principaliter emanant operationes sensibi- **sensitiuæ.**
 les, quas Medici uirtutes uitales uocant, in organa
 specialia sensuum. Sicut ab epate principaliter ema-
 nant operationes uegetatiuæ, in organa specialia
 potentiæ uegetatiuæ. Qualia sunt os, stomachus,
 uenter, cholera, uenæ, intestina, & renes. In specie
 uero sensitiua organa sunt membra corporis, reci-
 pientia speciem & motum à qualitate sensibili, ut
 nerui, oculi &c.

SECVNDO: Varie quidem, sed tamen pleriq; Animæ
 sic partiuntur Animam Sensitiuam in duas poten- **sensitiuæ**
 tias, scilicet in potentiam Apprehensiuā, quæ spe- **partitio.**
 cies

cies rerum sensibiliū apprehendit, & percipit praesentes uel absentes (quia sensus recipit species rerum materialium abstractas, sicut cera suscipit sigillum uel imaginem ab annulo abstractam, sine auro argentoue sibi coherente) & in potentiam Motiuam, qua corpus animatū mouetur uel loco externe, uel spiritu & pulsu interne, Deinde subdiuidunt potentia apprehensiuam in sensum exteriorem, cui subiiciuntur quinque species, scilicet tactus, uisus, auditus, gustus, & olfactus: & in sensum interiorem, cuius species sunt tres, scilicet, Sensus communis, Phantasia & Memoria.

Potentia
motiue
partitio.

TERTIO: Motiua potentia in duas diuiditur, scilicet in Imperantem & Prosequentem. Et Imperans rursum diuiditur in cupiditatem, cuius sunt duae species, scilicet Spes, Leticia, & in Iram (quam Plato uim Irascibilem uocat) cuius sunt duae species, scilicet Metus & Dolor. Sed Motiua prosequens rursum diuiditur in Vitalem, quam proprie Medici Animalem uirtutem uocant, huic subiicitur pulsus & respiratio: & in Progressiuam, huic subiicitur contractio, incessus, saltus, uolatus, reptatio, nata-

Quae animatio & uis operatiua. Sic breuem habes hic catalogum eorum, & indicem satis perspicuum, quae nobis sunt dicenda hinc usque in cap. 18. Sunt tamen quaedam animae sensitiuae imperfectae, uel semiperfectae, quae omnes istas sensitiuas operationes nullo modo habent naturalia sua, ut talpae uisu, insecta auditu, pisces respiratione

tionē carent, secundū Aristot. ut ἀμφίβια, hoc est, ambigua uitæ corpora, motu locali & item respiratione uidentur carere, nedum sensibus interioribus: ut sunt spongiæ, fungi, tubera, conchæ, ostreae, uniones, & qualia enumerat Arist. in 4. histo. cap. 8. Et Plinius in 9. ca. 45. & in 31. cap. 11. Sic alia alijs organis, alia alijs operationibus deficiunt, ut in tractatu, & in historia animalium ostenditur.

DE SENSIBVS EXTERIORIBVS.

Caput VII.

PRIMO: Sensus exterior est potentia sensitiva in animato corpore, quæ species rerū sensibilia præsentēs, non absentes percipit extrinsecus. Sic uisus speciem albi, nigri, rubri, uaricoloris, non nisi præsentem, & non absentem oculis percipit: Sic auditus sonum, non nisi præsentem, & aures pertingentem, non absentem auribus percipit. Atque ita de alijs exempla patent. Necesse est autē ad sensum, præcipuè exteriorem, concurrere obiectum, quæ requiruntur. Sic ergo ab oculo uidente obiectum, fit demum uisus. Est autem sensus partim potentia actiua, quia cum obiecto suo sensationem facit, partim potentia passiua, eò quod ab obiecto suo separatur, & moueatur, ut à colore feritur oculus, & uisus. Sic obiectum excellens corrumpit sensum, ut ab intuitu radiorum solarium corrumpitur uel hebetatur

betatur uisus, quia obiectum radiosum nimis excelsit sensum, sic è contra obiectum nimis deficiens immutat sensum, ut à uisibili nimis tenui hebetatur uisus, debilitanturq; oculi. Sic ab obiecto in cōueniente & in cōmodo debilitatur sensus, ut candidus color nimis dispergit uisum, atq; ita hebetat eū: ut in suavis sonus obtundit aures: ut grauis odor hebetat olfactum, ut distemperata qualitas ledit tactum.

Sensus ex-
teriores
quinq;.
Tactus
quid.
Obiectum
tactus.

SECUNDO: Sensus exteriores sunt omnino quinq;, scilicet, tactus, uisus, auditus, gustus, & olfactus, de quibus nunc sigillatim pauca dicemus. Tactus est potentia sensitiva exterior, ordinata in nervis expansis per totum corpus, media cute & carne, ad apprehendendam qualitatem tactilem. Ex hac definitione patet obiectum ipsius tactus, scilicet qualitas tactilis prima, ut calidum, frigidū, siccum, humidum, aut secunda, ut asperū, lene, aridum, lubricum, graue, leue, durum, molle, crassum, subtile, & si quæ sunt qualitates similes, supra tractatæ in 2. capite 22. & 23.

Organum
tactus.

TER TIO: Instrumentum uero ipsius tactus uel organū, est nervus quidam multiplex & ramosus, multis surculis & capillatim quasi, per totum corpus sub carne & cute dispersus, & expansus, tanquam rete quoddam, atq; hi nervi maiusculi & exigui, uel etiam sua tenuitate excedentes uisum, unā cum maiore nervo illo, ex cerebro tanquam à radice emanant molliusculi. Sicq; adeo totum fere corpus

pus est instrumentum ipsius tactus: caro autem uel cutis est medium inter tactilem qualitatem, & neruum tangentem eam. Cæterū ossa, pili, ungues, cornua, & similia, non sentiunt tactum, neque qualitatem, quia isti nervi tangentes non sunt per ea ducti, nec sparsi. Nam caro nervosa sentit sola qualitatem atque etiam caro illa ossibus duris allisa offenditur: sicut & cutis sentit qualitatem non per se quidem, sed per nervos istos sibi partim mixtos, partim subiectos. Atq; ita Tactus est sensus, per omne corpus quasi diffusus. In animalibus uero quæ carent uel nervis, uel carne, aliud est organum tangens, isti nervo æquipollens. Tametsi piscium quoq; caro suis nervulis & uenis non deficit omnino. Porro hic sensus Tactus omnibus animalibus communis, quælibet etiam imperfectis, ut probat Aristoteles in 4. hystoriæ cap. 8. adeo ut sine tactu animal non sit communis animal, neq; sine tactu queat uiuere: per quem denique ea quæ dolent refugit, & quæ delectant persequitur, motu suo, si non locali, at saltem spiritali. Estq; Tactus proprius sensus, ad nutrimentum & uel Tactus necessitas, getationem animalis necessarius, quia sine contactu neutrum in animali potest operari. Imò etiam quatenus animalia tactum habent, eatenus etiam appetitum & motum habent. Quod enim non tangit, illud neq; appetit, neq; afficitur, neque mouetur.

Q VARTO: Visus est sensus exterior, percipiens oculis species colorum, & coloratorum, lucidorumq;

dorumq; corporum. Alijs ita hic sensus definitur: Visus est potentia sensitiva ordinata in nervo oculi optico, ad apprehendendam formam eius, quod formatur in humorem crystallinum, ex similitudinibus corporum habentium colorem: quæ idola ueniunt per corpora perspicua & radiosa in effectu ad suam perficiem corporum interforum, quales sunt oculi. Ut autem uisus est omnium sensuum nobilissimus, & plurimum inferuiens discipulis, sic tractatio quoque de visu qua re difficilis.

Tractatio de visu qua re difficilis. Visu ceteris est difficilior. Non tam quod ad obiectum & organum, quam quod ad modum uisionis describendum attinet, in quo doctissimi homines mire inter se uariant, à quibus etiam hanc controuersiam omnino petere oportebit, prolixius tractatam. Nobis hic satis erit, tenere obiectum, organum, medium, & aliquousque modum huius uisionis operationis. Hinc quoque intellectum secundæ definitionis facilius assequemur.

Obiectum uisus. QUINTO: Obiectum uisus in genere est ipsum visibile, hoc autem tres habet species, scilicet lucem, lumen et colorem, quæ tria sunt obiecta ipsius uisus specialia. Porro corporum alia sunt non opaca, uel non transparentia, & horum quedam sunt lucida, & luminosa ut sol, luna, stellæ, ignis, gemmæ pleræque, et similia, quæ in opaco, inque tenebris posita, tamen lucent, & tenebras illuminant & discutunt, ac in tenebris uidentur. Alia uero non opaca, sunt quidem non lucida, sed perspicua tamē, hoc est liquida, translucida, & transpa-

transparentia, quæ græcis διαφανῆ uocantur: ut aqua, ær, uitrum, gemmæ aliquæ, qualia neq; lumen, neq; radios à se remittunt, neq; tenebras discutiunt: Sed tamen media ipsa nō impediunt à longinquo uideri lucem, lumen, radios, colorem. Corporum alia sunt opaca & tegentia, hoc est, neq; lucida, neq; perspicua: qualia sunt, quæ obiecta luci aut lumini, tenebras inducunt. Sicut terra interposita diametraliter inter lunam & solem, inducit eclipsim lunæ, & tenebras. Sic terra opposita soli, inducit noctem. Sic paries undiq; clausus, inducit tenebras. Talia opaca sunt terra, ligna, lapides, aliq; crassa, & terrestria corpora pleraq; aut fumosa. Hoc discrimine corporum obseruato, iam rectius intelligentur dēfinitiones sequentes.

SEXTO: Lux est qualitas uisibilis in corpore **Lux quid.**
 lucido, mobilis ad motum eius cui inest, non ab alio extrinsecus defluxa. Ita lux solis abit atq; redit cum corpore solis. Vel Lux est actus corporis lucidi, quatenus lucet. Est autē hæc qualitas indita lucidis tantum corporibus, statim à prima creatione, ex nulla admodum elementari mixtione. Nam simplicissima quæq; corpora sunt ferè lucidissima, ut Sol, Luna, Stellæ, ut corpora clarificata post resurrectionem. Est enim lux creata ante omnia mixta corpora, etiā ante solem & lunā, die primo, iuxta illud: Fiat lux, & facta est lux. Est item Lux quasi anima mundi, uegetans utcūq; inanimata quoq; corpora, & quasi

Lumen exhilarans. Lumen est actus perspicui, quatenus est
quid. perspicuum, opacotamen terminatum, uel Lumen
 est qualitas uisibilis, à luce deriuata, tanquam ima-
 go. Sicut aut lux uidetur per lumen, sic lumen uide-
 tur per umbram, qua terminatur & describitur,
 nimirum terminis opaci & umbrosi corporis: sicq;
 plane Lumen est qualitas uisibilis, quam corpus

Radius ui- opacum recipit, à lucido corpore. Visiuus autem, ut
siuus quid. isti uocant, radius, est lumen pyramidale, multipli-
 catū ab obiecto uisibili, praesertim lucido, continua-
 ta generatione luminis ad oculorū uisum. Ita ergo
 per radium uisuiū species, idolum, & figura rei ui-
 sibilis peruenit ad uisum, cui offertur, per mediū per-
 spiciū: cuius quidem radij basis est in re uisa, conus

Radius ui- autem in oculo uidente. Quomodo autem hic radius
siuus dupl. sit duplex, scilicet rectus & obliquus, uel reflexus
 & refractus, non est huius loci tractare, uerum ad
 artem Opticen, hoc est per speculūā pertinet, de qua
 extat Commentarius de Perspectua communi in-
 scriptus, à quo peti debent pleraq; alia, ad hunc sen-
 sum uisus, eiusq; obiecta & modum pertinentia.

SEPTIMO: Color est extremitas corporis per-
Color spicui in terminato, hoc est, Color est qualitas uisibi-
quid. lis, in extremitate corporis opaci terminata, quæ
 perspicuum tangit, & beneficio luminis uidetur. Si-
 cut enim lux corpora quæ alioqui non lucent reddit
 perspicua, ita lumē perspicua & opaca corpora mi-
Coloris. xta, facit colorata. Efficiens causa coloris est lux
 ipsa

ipsa, & perspicuum, & commixtio primarum qua *caus. effie.*
 litatum elemētarium in corporibus mixtis tantum,
 quia incorporea, & corpora simplicia, ut cœlum,
 stella, elementa, proprie non sunt colorata, sed lu-
 cida aut *δραφωμή*, aut mere opaca, ut terra. Quare
 etiam sic finitur: Color est qualitas secunda, uisibilis
 à luminosa ignis & perspicuo aëris & aquæ, atque
 ab opaco terre profecta, cooperantibus primis qua-
 litatibus. Species autē coloris sunt septem: quia duo *Coloris 7.*
 sunt extremi colores, & tanquam parentes aliorū, *species.*
 scilicet Albū, à luminis & caloris multitudine: Ni-
 grum à luminis paucitate & frigidi multitudine.
 Quinq; autē sunt medij colores, uel mixti, scilicet,
 Rubrum ex commixtione albi & nigri: Flauum ex
 pluri albo, & pauciore rubro: Croceū ex pluri ru-
 bro, & pauciore albo: Viride ex pluri nigro, et ru-
 bro pauciore. Purpureum ex pluri rubro, & pau-
 ciore nigro. Ad has septem species colorū refer &
 reliquas à Gellio lib. 2. cap. 26. & ab alijs additas.

OCTAVO: Medium ipsius uisus est perspicuū, *Medium*
 uel *δραφωμή*, ut liquidus uel perspicuus aër, uel a- *uisus.*
 qua, uel gemma, uel uitrum, & similia perspicua.
 Quod scilicet corpus perspicuū, saltem in extremi-
 tate qua coniunctum est colori, sit trans lucidum, in
 quod color à lumine excitatus & illustratus, remit-
 tit à se speciem purā oculis offerendam, ut pleriq;
 existimant. Organū uero est ipsius uisus oculus, qua *Organum*
 les natura plerisq; animalib. indidit binos, ut alter *uisus.*

Nervus
opticus.

Oculi par=
tes.

alterius defectum suppleat, ut alter alterum adiu-
uet: eosq; tanquã speculatores sub fronte posuit. Cæ-
terum nervus opticus, hoc est. visiuus à cerebro de-
scendens, bifurcatim quasi in duos ramos diuiditur
quorum dexter ad oculum dextrum, sinister inocu-
lum sinistrum protenditur, Quo quidem nervo ab-
soluitur Visionis operatio, dum ab oculis susceptæ
species per eum neruũ tanquam per aditum mittun-
tur ad cerebrum, & ad sensum communem. Oculus
deinde cõstat pupilla, sita in cornea membrana, me-
dia, quasi lumine scintillans, & uim speculi habens,
adeo ut intuenti referat totã hominis ferè speciem.
Item oculus quatuor membranas habet, & tres hu-
mores: quas membranas Plinius & Medici uocant
tunicas callosas, aut pelliculas duriusculas: quarum
extrema pinguior & solidior, Alba, à craneo de-
missa, circumligat oculum, ne humores eius conge-
lascant, aut contrà diffuant. Deinde Vnea cum Se-
cundiua complectitur humorem Albugineum: post
Aranea cum Retina complectitur humorem Cry-
stallinum, cui proximus est Vitreus humor: Deniq;
Cornea cum Sclerotica, oculum & alias pelliculas
& humores coaugmentat, qui humores puri & li-
quidi oculo sunt infusi, ut is sic humectatus facilius
recipiat uisibiles species: sicut & membranæ illæ
quatuor sunt pellucidæ, ut in eis rerum uisibiliũ spe-
cies, tanquam in speculo refugeant. Sed reliqua de
oculi anatomia à Medicis quære.

NONO: De modo quo fiat hæc operatio uisua, De modo
 mirè inter se doctissimi quoq; uariant, ut disputat uisionis ua
 Macrob. in 7. cap. 14. Saturnalium. Prima opinio 1 riæ opi=
 est Opticorum, & quorundam etiam Philosopho=
 rum, uisionem fieri per iactum & egressum radij ui=
 siui linearis, emissi à pupilla per medium διαφανές
 usq; ad rem uisibilem, nempe corpus uisibile, cuius
 lucem, uel lumen, colorem & speciem quoq; idem
 ille radius in oculū regrediens, utpote reflexus aut
 refractus secum reportet & offerat oculis, atq; in=
 de per neruum opticum sensui cōmuni ad cerebrum.
 Secunda opinio est Peripateticorum, qui putant ui=
 sionem fieri hoc modo, quod species, forma, & ido=
 lum spiritale quasi progrediatur à re uisa per me=
 dium διαφανές, usq; in pupillam oculi, qui susci=
 piat id idolum resurgens in se, sicut speculum susci=
 pit imaginem intuentis se. Sic ergo optici censent,
 uisionē fieri extra mittendo radios ab oculis in ob=
 iectum uisibile. Peripatetici contrā censent uisionē
 fieri intus suscipiendo speciē obiecti uisibilis in ocu=
 los. Tertia opinio est Platoniorum, Visionem fieri 3
 per συνάφειαν, id est, corradiationem, nempe per
 cōcursum radij uisui, & idoli uisibilis, quæ sibi ob=
 uiam ueniūt in medio diaphano, ita ut radius susce=
 ptum idolū ex medio diaphano transportet secum
 in oculos. Sicq; Platonici censent uisionem fieri, &
 extra mittendo radium, & intus suscipiendo idolū,
 cuius sententiæ ipse Plato quoq; autor est in Phæ=

Lactan-
tius.

4

dro & uidetur maxime probabilis esse. Verum Lactan. de Opificio Dei, ca. 8. quamlibet istarum opinionem negat dicens: Per pupillam & per lucidas membranas oculi sensus ille (qui dicitur mens, hoc est spiritus uisuius, uel potentia uisua) ea quæ sunt foris transspicit: ne forte existimes aut imaginū incursione nos cernere, ut Philosophi dixerunt. Quoniam uidendi officiū in eo debet esse quod uidet, Non in eo quod uidetur: aut intensiōe aëris cum acie, aut effusione radiorum. Quoniam si ita esset, tardius quam oculis aduertimus, uideremus, donec intentus aër cum acie, aut effusi radij ad id quod uidendum esset, perueniret. Cum autem uideamus eodem momento temporis, plerunq; uero aliud agentes nihilominus tamen uniuersa quæ contra sunt posita intueamur, uerius & manifestius est mentem esse, quæ per oculos ea quæ sunt opposita cōspiciat, quasi per fenestras lucente uitro, aut speculari lapide obiectas. Et ideo mens & uolūtas ex oculis sæpe dignoscitur. Hæc Lactantius: cuius hic uerba recensui, ut huius controuersie autoritas penes ipsum esset. Et huius quartæ opinionis astipulator est quoq; Plinius in 11. cap. 37. dicens. Neq; ulla ex parte maiora quam ex oculis indicia animi cunctis animalibus sunt, sed maxime homini: & reliqua uerba Plinij omnino uide ibidem, De oculis plura etiam Cælius in 1. lib. cap. 51. sui Commentarij, & infra eodem cap. 10. ubi dicemus de alijs quoq; sensibus, quomodo

modo suscipiant species sensibiles.

DECIMO: Tria sunt omnino ad uisum necessaria, cuius quidem operatio fit sine mora in momento, atq; (ut isti aiunt) in instanti, hoc est, in temporis puncto, quia nō est celerior agiliore sensu externus, quam uisus. Primum ergo, opus est radio oculi & idolo uisibilis rei, in quorum utrunq; spiritus uisuius se intendat. Secundo, aëre uel aqua, aut alio medio diaphano & perspicuo: ita tamen, ut iustum spatium intersit inter oculos & obiectū. Tertio, corpore lucido uel colorato, quod ministerio luminis uideri queat. Ita quidem si motus eius corporis sit moderatus, si instrumentū, id est, oculi sint non corrupti, eo quidem corpore offenso & deprehenso desinit intentio, neq; uisus progreditur longius. Quæ intentio si nullo corpore impedita longius pergat, recta non permanet, sed scissa in dextrum laeuumq; diffunditur, quasi circulariter. Hinc est, quod ubicunq; terrarum aut maris steteris, uideris tibi quandam cœli cōclusionem uidere, quæ conclusio uocatur Horizon, id est, terminus, definiens & concludens uisum. In plano aut & recto, uisus non potest pergere ultra 180. stadia, quæ est semidiameter Horizontis, hoc est, quatuor miliaria germanica & semis. Diameter ergo Horizontis sunt 360. stadia, id est, nouē miliaria germanica. Circumferentia aut totius Horizontis sunt 1131 stadia, circiter 28 miliaria germanica. Itaq; area totius Horizontis sunt 3959. circumscribitur.

Horizon-
tis area.

stadia, hoc est circiter centum miliaria germanica. Atq; hæc de plano tantum intellige. Nam de superiori loco aut etiã de inferiori, sursum longius certe uidemus, utpote solem, lunam, cœlũ, stellas, turres, maria. Sic Strabo ille apud Plinium, in 7. cap. 51. de

Visus cum
tactu affi-
nitas.

passuum naues egredientes portũ Carthaginis. Cæ-
terum magna est uisui cum tactu communio & affi-
nitas. Nam æque oculis uidentur, medio tamẽ colo-
re aut luce, atq; tactu tanguntur, media tamen qua-
litate tactili, hæc quinq; scilicet, magnitudo, nume-
rus, motus, tempus, figura. Quibus adduntur, lo-
cus, spaciũ, corpus, æquale, inæquale, asperum, le-
ue, acutũ, obtusum: atq; uocantur hæc sensibilia ob-
iecta cõmunia, quia communiter uisu & tactu per-
cipiuntur: de quorum utroq; hætenus satis sit dictũ.

Sensibilia
cõmunia,
quæ, &
cur ita di-
cantur.

Auditus
quid.

VNDECIMO: Auditus est sensus exterior, au-
ribus percipiẽs qualitatem ex cõmotione aëris pro-
uenientẽ, hoc est, sonum, medio aëre uel aqua. Item
Auditus est potentia sensitiua, ordinata in neruo ex-
panso ad aures, à cerebro, appræhendens formã so-
ni aduenientis sibi, ex cõmotione aëris qui collidi-
tur inter corpus percutiens, & percussum. Vtraq;
hæc definitio ostendit, quod ipsius auditus obiectum
est sonus, medium est aër uel aqua, organũ est auris,
foris patula, intus autẽ tortuosa, & flexuosa, ne fa-
cile elabatur sonus. Et in imò auris est pellicula quæ
dã super os extensa porosum & siccũ, quæ uocatur

Auditus
obiectum
mediũ &
organum.

meninga

meninga uel tympanum aëris, naturali aëre repleta, & sicut folliculus transmittens aërem sonorum per neruum, ad sensum cōmunem: qui neruus mollior, bifurcatim quasi à cerebro ad ambas aures discinditur quasi duobus ramis: per quem neruum bi- **Auditio**
furcatum, audituum spiritus percipit sonum, ex quo modo
trinsecus receptū: qui neruus ab humoribus, & uafiat.
poribus soporiferis in dormiente oppilatus & ob-
structus, non suscipit neq; transmittit sonorum aë-
rem, nisi iusto maior edatur strepitus & sonus, quo
feriatur intentius, atq; hic est modus auditionis.

DVODECIMO: Sonus est qualitas auditu per Sonus
ceptibilis, ex collisione uel scissione aëris, inter bina quid.
corpora proueniens. Requiritur ergo tria ad so- **Ad sonū**
num: scilicet, corpus percutiens, ut Citharædi ma- **1 tria re-**
nus percutiens neruos uel chordas: & corpus per- **2 quirun-**
cussum, ut nerui uel chordæ percussæ in cithara, & **3 tur.**
aër motus, uel collisus, ut aër collisus à neruis ma-
nu percutiente citharam. Sæpe tamen aër uice per-
cussi corporis simul & medijs collisi aut scissi fungi-
tur, ut in sono flagri uirgæue: ut in ruptura panni,
aut funis. In qua duæ partes aëris se mutuo colliden-
tes, sunt causa soni, quia propter rupturam panni,
aliusue corporis scissionem, oportet subito intrare
aërem ad replendum locū eum, quem antea opple-
bat pannus uel corpus integrū, ex quo motu intran-
tis aëris, partes aëris se inuicē collidunt, ex qua col-
lisione generatur sonus. Fit ergo sonus uel percussio

**Echo quid
& quomo-
do fiat.** ne, uel scissione corporū, moto aëre. Est & soni species, quæ Echo dicitur, pulcrè ab Ouidio in 4. Metamorph. depicta, & ab Erasmo in Dialogo Echo: qui est sonus reflexus, & percussus à corpore sibi obstante, à quo corpore aër percussus redit ad suū efficiens. Ita sæpe in syluis, montibus, cameratis aut cauernosis locis, in littoralibus, eundem sonū, quem

**Echo cur
ultimas
tantum uo-
ces refe-
rat.** ore emisimus, recipimus: debiliorem tamen, & ultimas tantū uoces eius: quia uirtus reflexa est infirmior quam directa. Non secus quam pila proiecta referitur & refertur à corpore, cui impacta erat & illisa, regrediens ad iaculatorem suum.

Soni diuisi. DECIMOTERTIO: Omitto hic uulgatas illas, & pueriles, tamen utiles Soni diuisiones, quas,

Vox quid. & Grammatici, & Dialectici pueris quoq; solent proponere: contentus dicere, quod Vox est sonus

**Vocis in-
strumenta
nouem.** Prolatus ab ore animalis, per naturalia instrumenta, qualia sunt in homine & plerisq; bestiis nouem, scilicet lingua, guttur, palatus, labium superius, labium inferius, quatuor dentes primores. Quæ uox ex collisione istorum instrumentorū nascitur, inter quæ reuerberatur aër, in gutture & palato animalis, motu lingue. Verum in genere, centrum soni est illic, unde egreditur sonus, uel ubi colliditur aër, qui sonus inde circulariter fertur, & protenditur à centro, æquali distantia.

**Gustus
quid.** DECIMO QUARTO: Gustus est potentia sensitua, exterior, apprehendens sapores per linguam,

quam, medio humido saliuoso, uel Gustus est potentia sensitiva, ordinata in neruo expanso à cerebro super corpus linguae, ad apprehendendum saporos mixtos humori unctuosus & saliuosus ipsius linguae uel oris. Ita Gustus obiectum est, sapor, organum lingua cum suo gustante neruo, medium est, saliuosus humor. Sapor est, qualitas gustabilis ex humido digesto in sicco terrestri, per calorem solis, uel ignis, uel qualemcumq;, diuerso modo autem concoquitur ille humor, & miscetur sicco. Quare etiam diuersae sunt species saporis, scilicet sapor insipidus, dulcis, amarus, acutus, salsus, acetosus, stipticus, unctuosus insuauis, asper, durus, & si qui similes sunt, de quibus cōsule Medicos, & delicatos Epicureos. Organum est lingua & neruus à cerebro descendēs, ac quasiramosae, instarq; retis expansus super carnem linguae porosam, quae imbuta humore saliuoso, percipit species saporum, atq; per eum neruum transmittit ad cerebrum. Quia uero febricitantium aut alio Cur aegrotantium saepe pori in lingua crudis, crassis tantum gustus de praetiam corruptis humoribus sunt infecti, ideo plerumq; stus deprauatus. rem dulcia sunt ipsis amara, & peregrinum saporem afferunt. Est autem hic sensus Gustus ad prime Gustus uti ad uim nutritiuam, & ad uoluptatem deliciāsque necessarius, tactuiq; admodum affinis. litas.

Gustus obiectū, organū, & medium. Sapor qd. Species saporis.

Organum gustus.

Cur aegrotantium tantum gustus de praetiam deprauatus.

Gustus uti ad prime Gustus uti ad uim nutritiuam, & ad uoluptatem deliciāsque necessarius, tactuiq; admodum affinis.

DECIMO quinto, Olfactus est sensus exterior, Olfactus apprehendēs odores naribus, medio aëre uel aqua, quid. uel Olfactus est potentia sensitiva, ordinata in duabus

**Odor, ob-
iectum ol-
factus.**

bus carunculis, ordinatis per nares superiores à cerebro, ad apprehendendū odorem, quem affert aër attractus. Obiectum olfactus Odor est, qualitas odorabilis, ex sicco concocto, per uim caloris in humido, uel Odor est fumus, per calorem resolutus à re odorifera. Cum enim siccum terrestri coniunctū, ui caloris in humido digeritur & decoquitur, tunc odor nascitur, quem aër naribus ingerit in respiratione assidua, ut poma sicco terrestri decocto demum fiunt odorifera. Et quia diuerso modo, & inaequaliter siccum decoquit calor, & inaequaliter miscetur siccum cum humido, hinc sunt diuersae odorum species, quorum uocabula sumuntur à similitudine saporum, uel à subiectis, ut odor aromaticus, salsus, amarus, acutus, acetosus, unctuosus, stipticus, pinguis, dulcis, grauis, foetidus, & si quæ aliæ sunt species, illæ referuntur ad superiores. Organum olfactus est sub cerebro, proximo supra nasum, in iunctura frontis, & nasi, ubi sunt duæ carunculae caue, & porosæ, sicut anteriores mammilla, quæ caruncula cooperiuntur pellicula, recipiente & remittente aërem odoriferū assidua respiratione instar folliis. Est autem Olfactus omnium sensuum minime necessarius, adeo ut multa animalia careant eo, seruit tamē peculiariter ad sanitatem, quia sentit & tangit subtilissime aërem corruptum. Hinc recte dicitur, corpori longe plus nocere grauem & corruptum odorem, quam cibū aut qualitatem aliam corruptam,

**Odorum
species.**

**Olfactus
organum.**

**Olfactus
finis.**

et longe peius offendi cerebrum odore graui, quam ulla alia qualitate. Hi sunt ergo quinque sensus exte-
riores, per quos interiores sensus suscipiunt ipsas
species qualitatū passibilium, id est, sensibiliū: per
quos item sensus, uoluptas aut dolor animo uel cor-
pori queritur: quorum Tactus et Gustus sunt ma-
xime communes homini cum bestiis, ad uoluptatem
et dolorem. Reliqui tres tamen magis sunt homini
peculiares, utpote Visus et Auditus ad doctrinam,
Olfactus ad sanitatem, ut erudite ex Aristotelis sen-
tentia Gellius lib. 19. cap. 2. disputat.

DE OBIECTIS SENSIBILI-
libus. Caput VIII.

Nihil hic admodū de Obiectis sensibilibus ad-
dam, nisi quod admoneam istorum, quæ ca-
proximo de proprijs singulorum sensuum obiectis
et de quinque sensibilibus communibus dixi. Dein-
de obseruemus, parum prodesse ad operationem sen-
tiendi, uel organū ipsum, uel medium, uel obiectum:
nisi inter utrunq; sit quædam mutua et iusta consen-
sio ac proportio, nam alioqui sensus facile decipitur
ab obiecto suo, et etiam omnino aberrat, ut uel ni-
hil sentiat, id quod multifariā accidit, scilicet si or-
ganum sit male affectum, ut supra de lingua febrici-
tantis dixi, et de ægris uel hebetibus oculis. Sic e-
brijs et furiosis pleraque duplicia uidentur, quia ocu-
lorum acies, radij lumenque alienata mente, et spiri-
tu

Ad sentiē-
di operati-
onem quid
requira-
tur.
Cur ebrijs
et furiosis

duplicitia
uideantur.

tu in suo turbato, deducitur huc illuc, ut singuli oculi separatim uideant propter discordiam oculorum. Quare & lusi, ne ebrii aut furiosi quidem, facile duplicia uident: nam utriusq; oculi radius semper in unam spectat partem, & eam obliquam. Item si medium sit impurum uel inaequale, male iudicat sensus de obiectis: ut in tenebris non potes uidere colorem oculis: ut caelo obducto nubibus liquidis aut fumosis, male uidemus solis lucem. Sic etiam male de colore panni iudicamus ad candelam, ut longinquus uidens arborea iudicat esse animal: sic lineastenuissimas oculi, debiles sonos aures uix queunt percipere. Item si colores absint tenui discrimine à contrariis: ut ab albo & nigro uix differens, difficiliter deprehendas. Sic oportet esse eam, quam sepe dixi consensionem atq; proportionem obiecti & medij & organi, quæ proportio per excessum aut defectum uiciatur: iuxta commune dictum, Quod sensibile excellens corrumpit sensum, sicut & contra sensibile deficiens corrumpit sensum, sed mediocre & proportionale, sensibile, conseruat & acuit sensum. Atq; hæc de sensibus exteriorib. dicta sufficiat.

DE SENSIBVS INTERIORIBVS. Caput IX

Sensus interior
quid.

PRIMO: Sensus interior est potentia sensitiva in animato corpore, quæ species rerum sensibilium non solum præsentis, uerum & absentes percipit

percipit, dijudicat, discernit, comparat, atq; diutius conseruat. Sic per memoriam, canis cōseruat speciem eius hominis, à quo semel atq; iterum sit percussus. Sic per phantasiā, canis heros suo adulatur, ignotum uero allatrat. Ita multo nobilior est sensus interior exteriorē, tametsi absq; hoc nihil admodū possit sentire interior sensus. Quia sicut fenestra im mittit lumen solis aut lunæ, inhabitaculum alioqui caliginosum & opacum, sic exteriores sensus per sua organa immittūt species qualitatū uel rerum sensibilibum, & idola, ad sensum cōmunem, & reliquos interiores sensus. Tametsi uero pleriq; in hōrū numero uariant, atq; etiam superstitiosi sunt, tamē simpliciter dico, tres esse omnino sensus interiores scilicet sensum communem, Phantasiā & Memoriam, qui homini cum bestiis sunt communes.

Ad sensum interiorē quid exterior conferat.

Sensus interioriores tres.

Sensus cōmunis qd.

Obiectum sensus cōmunis.

Organum sensus cōmunis.

culos

SECUNDO: Sensus cōmunis est potentia sensitiua, interior, apprehendens sibi transmissas species sensibilibum, quæ obiectæ sunt sensibus particulariis, & exterioribus, easq; phantasiæ offert. Obiectum ipsius sensus communis est, quælibet passibilis & sensibilis qualitas, nempe qualitas tactilis, color, sonus, sapor, odor. Quarum qualitatū species abstractæ, & multiplicatæ, transmittuntur per nervos sensitiuos, ueluti per fistulas aut cannales, ad cerebrum, cui insidet sensus cōmunis. Organum huius sensus communis, est anterior uentriculus cerebri, (cui cerebro Medici tres cellulas, aut uentriculos

culos, uel pelliculas capaces tribuunt: qui uentriculus anterior plus humiditatis habēs, aptus est ad recipiendas quaslibet species, sicut ceræ molliori facilius imprimuntur formæ. Tametsi Aristotele teste, spiritus quoque uitales à corde progressi, adiuuant sensuum exteriorum & interiorū organa, à cerebro deriuata. Est itaq; Sensus cōmunis, origo et radix omnium sensuum particularium & exteriorū, à cuius organi centro omnes nerui illi sensitiui progrediuntur ac inde per sua corporis membra & organa disperguntur à cerebro, instar retis expansi, qualis est neruus tactilis, opticus, audituus, gustabilis, olfactiuus.

Sensus
cōmunis
trēs
operationes.

TERTIO: Tria sunt officia uel operationes ipsius sensus communis, primum cognoscere & discernere actus ac operationes sensuū exteriorū, hoc est, sentire & iudicare utrunq; quod caro tangit, uidet, &c. item deprehendere cessationem eorum, hoc est sentire quod oculus non uidet, auris non audit &c. Secundum est, discernere & diiudicare obiecta exteriorum sensuum, præsentia uel absentia, quantum inter se conueniant aut dissentiant, ut percipiat hoc esse calidum, illud frigidum, hoc dulce, illud album, hoc sonorum non esse nigrum, hoc gustabile non esse sonorū. Sic ergo planissimum est, quod Medici dicunt, Sensem cōmunem esse eum, qui tangit, uidet, gustat, audit, & olfacit, atq; hinc etiam nomen habere, quod is communiter sensuum exteriorum

tiorum officijs fungitur. Tertium officium est, co-
gnoscere & dijudicare proprie sensibilia cōmunia,
que sunt septem, ut supra dixi: scilicet magnitudo,
corpus, numerus, motus, tempus, locus, figura. Hæc
enim proprie cognoscit ille, & dijudicat, que ta-
ctus atq; uisus non nisi improprie, medijs qualitati-
bus aut coloribus apprehendit.

Q V A R T O: Phantasia est potentia sensitiva Phantasia
interior, imprimens sibi altius species sensibilibus, quid.
presentium uel absentium, atq; ex his similes species
sensibiles aut intentiones conceptusq; eliciens. Sic
ouis uiso lupo elicit conceptum inimicitie: sic canis
baculo uiso, elicit conceptum percussionis: sic equus
audito classico, elicit conceptum prælij. Huius obie- Phantasia
ctamox infra in enumeratione officiorum eius indi- obiectum &
cantur. Organum uero Phantasiæ est medius uen- organum.
triculus cerebri, paulo siccior anteriore: ut species
receptas à sensu cōmuni, per neruos diutius retine-
at. Sicut cera siccata durabilius retinet formas im-
pressas. Habet autem Phantasia circiter quinque offi- Phanta
cia: quorum Primum est, species sibi à sensu cōmu- 1 siæ offi-
ni oblatas imprimere altius, in absentia quoq; obie- cia quæ
cti. Secundum discernere & dijudicare certius atq; 2 q;
exactius à sensu cōmuni cognita. Tertium cogno- 3
scere substantiam particularem & singularem, uel
accidens singulare, ut infra eodem cap. 11. Quartum 4
elicere ex specie sibi obiecta, aliam similem aut dis-
similem speciem, sensu exteriori quoq; perceptibi-
f lem

lem, cū offertur illi: ut uidens Lipsiam, iudicat eam
 similiorem Halæ quam Vitenbergæ: ut uidens leo-
 nem pictum, concipit quoq; eius gestum & impetū.
 Sic Andromache à uiso Ascanio concipit speciem
 sui Astyanactis in 3. Aeneid. uelletiam concipere uar-
 rias & monstrosas quoq; species ac imagines, qua-
 rum similes sensui exteriori uix unquam offerun-
 tur: ut concipere centaurū, ex homine & equo con-
 flatum: ut minotaurum concipere: ut imaginari &
 concipere talia monstra, quale Horatius in princi-
 pio artis poëticæ describit. In hac Phantasia mire
 ualent, ac agiles sunt melancholici, cholericī, somni-
 antes, furiosi, phrenetici, febricitantes, ebrij, & i-
 iusmodi φαντασμοί, atq; male, & grauiter affe-
 cti, spe, letitia, metu, dolore, cupiditate, amore
 & c. hoc quartum officium uocant isti, speciem cum
 specie componere & comparare. Quintum est, eli-
 cere ex specie sensibili imaginarium conceptū, hoc
 est intentionē. Et Intentio est species insensibilis rei
 non corporeæ, neque sensu exteriori perceptæ, sed
 tantum imaginatione conceptæ. Vt cum in aliquo
 concipio esse qualitatem aliudue accidens incorpo-
 reum, insensibile, & imaginariū, cuius modi rebus
 aliquando per figuram prosopographiam uel προσωποποι-
 ας persona & species corporea sensibi-
 lisq; affingitur, ut Virgil. Famam, et Ouid. Famem,
 Inuidiam, Somniū descripsit. Vt alius alij rei incor-
 poreæ affinxit personam corpoream. De qua proso-
 pographia

Phantasia
 quibus agi-
 lior.

Intentio
 quid.

pographia est apud Erasmi in secundo, Cop. cap. 5.
 Huiusmodi imagines insensibiles atq; mirabiles, &
 monstrosas cogitationes sibi fingunt cogitabundi &
 melancholici, ut de speciebus iam dixi. Atq; hoc uo-
 cant isti componere & comparare intentionem cum
 specie, & speciem cum intentione. sicut ovis uiso lu-
 po, concipit inimicitias, quas natiuas lupi cum oui-
 bus exercent. Atqui inimicitia est species insensibi-
 lis exteriore sensu. Non autem pari modo in homi-
 ne & bruto operatur Phantasia, namq; homo non
 uno modo cogitat aut imaginatur, sed diuersissimis
 modis ac formis, ut iam de Melancholicis dixi. Bru-
 ta uero uno quasi modo semper in specie sua imagi-
 nantur & cogitant. Sic quaelibet hirundo nidum fa-
 cit eodem modo, quaelibet ovis concipit eodem mo-
 do à lupo metum: quaelibet perdix eodem modo de-
 cipit aucupem, sese paulatim subducendo, ut infra
 lib. cap. 17. Homines uero, qui probe istas species
 à rebus corporeis, & imagines uel intentiones à re-
 bus incorporeis concipere, & quasi presentes sibi
 ob oculos pingere possunt, & effingere εὐφαιστα
 οἰώτοι, id est, imaginatiui appellantur: de quibus Fa-
 bius in 6. cap. 3. & in 8. Cap. 3. & in 10. Capite 7.
 Phantasiā uero in homine ac brutis uocant ratio-
 nem particularem, quia particularia & singula-
 ria, non uniuersalia concipit.

QUINTO: Memoria est potētia sensitiua, in-
 terior, cōseruans diutius & longo tempore, species quid.

Memoriæ intentiones obiectorum sensibilibum, absentium, atq; subinde referens eas species phantasiæ & cogitationi. Est ergo memoriæ, & meminisse nondū oblita, & reminisci, hoc est oblita recordari. Huius **Memoriæ** obiecta sunt eadem, quæ ipsius phantasiæ: scilicet obiectū & species, & intentiones, uel imagines, ut ex definitio organum. ne patet. Organum memoriæ est, posterior cerebri Quare ali uentriculus. Quare & obliti alicuius scalpimus scuius obli= rē occiput, qua parte sunt nervi, à cella memoriæ ti occiput protensi: unde refricatur uis memoratiua. Hæc au= scalpant. tem quanta sit in brutis cū phantasia, infra, Eodem cap. 17. & 25. de Memoria hominis dicitur.

D E S P E C I E B V S S E N S I =
bilibus. Caput X.

PRIMO: Vt eo minus huic sensuū tractatio= ni dēesset, hoc atq; sequens caput subtexui, quo melius obiecta sensuum atq; officia intelligeren= tur, Itaq; species sensibilis est, qualitas passibilis, quæ immaterialis & spiritalis, à sensibili obiecto, uel eius similitudine progrediens, per se, uel per ac= cidens mouet sensum exteriorē uel interiorē, re= cepta organis sensitiuis, quales species Græcis uo= cantur $\phi\acute{\alpha}\sigma\mu\alpha\tau\alpha$ uel $\phi\alpha\nu\tau\acute{\alpha}\sigma\mu\alpha\tau\alpha$ ἢ εἰδωλα uel εἶδη. Latinis autem uisa, uisiones, imagines, spe= cies, conceptus, quæ nullam plane habent materiam Physicam, sed tantum Mathematicam materiā, ut= pote formam, & quæ circa eam constat figuram ex

quarta

Species
sensibilis
quid.

Speciei
sensibilis
nomina.

quarta specie qualitatis. Atq; hæ species nō quidem Subiectum
 in sensu exteriori ullo manent atq; durant, uel mo- Specierum
 mento diutius, sed in sensu interiore perdurant: ut sensibiliū.
 species à qualitate tactili, à calore, à sono, sapore, ab
 obiecto communi mouet sensum suum, & afficit, ad
 quem multiplicata, id est continue producta, à suo
 obiecto per medium ad organum, & inde ad spiri-
 tum sensituum, sicut radius multiplicatur, id est,
 continue producitur à sole, uel luce in oculum & in
 spiritum uisuum, perpetuus & continuus, mouet
 inquam species sensum exteriorē, uel interiorē.
 In genere ergo hic nomino sensibilem speciem qua-
 liscunq; mouet quemlibet sensum.

SECUNDO: Species sensibilis alia est progres- Species sen-
 sa, à re materiali uel sensibili, per exteriorē sen- sibilis du-
 sum: ut species qualitatis tactilis, coloris, soni, sapo- plex.
 ris, odoris, obiecti cōmunis. Alia Species sensibilis
 est progressa à similitudine rei uel obiecti sensibilis,
 quæ similitudo est materialis. Atq; ita hæc species
 tantum imaginaria est, & per phantasiam solum-
 modo perceptibilis & sensibilis, quæ intentio uel
 Imaginatio, aut Imago supra à nobis uocabatur, ca.
 proximo. Finguntur ergo intentiones uel imagines Vnde fin-
 à similitudine specierum, progredientium de re sen gātur ima-
 sibili, per exteriorē sensum: cuiusmodi significan- gines.
 tur uocabulis uirtutum, uitiorum, habituum animi:
 qualia sunt etiam uocabula naturalis potentie, uel
 impotentie, significatiua: item uocabula affectuum

Entia ra-
tionis.

& interioris potentie animalis: item uocabula re-
lationum internarum, quæ istis uocantur Entia ra-
tionis, quia ratione & imaginatione tantum, non
sensu exteriori percipiuntur. Et in summa, res nul-
lo exteriori sensu comprehensibiles, sed phantasia
brutorum quoq; & bestiarum perceptibiles, uo-
cantur intentiones.

Intentio.
Modus sen-
tiendi.

TERTIO: Modus ergo sentiendi communiter
hic est, cum in has species sensibiles, in has intentio-
nes, phantasmata & imagines, se intendit spiritus
sensitiuus, eisdemq; se assimilatur & accommodatur, ri-
te, iuxta proportionem & consensionem, cuius su-
pra eod. Cap. 8. memini. Tum demum operatio sen-
sitiua exterior, uel interior absoluitur. Non enim
sufficit obiectum externum materiale, uel internū
immateriale, nisi & quædā inde species per iustum
medium ab eodem obiecto qualicunq; modo fluat,
& quasi radios immittat ad spiritū sensitiuum, qui
exterior in neruis sensitiuis residet. Interior uero
spiritus, uegetans sensus interiores, in uentriculis
cellisq; cerebri inhabitat, aut in membro uitali alio,
quod æquiualeat cerebro, in animalib. imperfectis.

DE SINGULARIBVS.

Caput XI.

PRIMO: Officium phantasiæ tertium, supra
eod. Ca. proximo indicauimus esse, ut cogno-
scat substantiam singularem, & accidens particu-
lare:

lare: quod nō ita intelligi conuenit, quasi reliqui sensus uniuersalia percipiant, nō autem particularia.

Quia reuera sensus est singularium, intellectus autem uniuersalium: hoc est sensus exterior præsertim & interior, neutiquā uniuersalia percipere & intellectus cognoscere potest, quippe quæ solus intellectus cognoscit, ut infra Eod. Cap. 22. Veruntamen sensus, Sensus singularium.

& præsertim phantasia, apprehendens singularia obiecta, colligit ab illis species quoq; singulares, & eas species imaginesq; cōceptas, atq; ab obiectis eorū abstractas, intellectui transmittit diiudicandas.

Atq; hoc est quod Aristoteles ait. Sine phantasmate, id est specie, uel imagine abstracta, non fieri intellectiōnem. Nam intellectus, quamuis uniuersalia solus intelligit, tamen etiā sic cognoscit singularia. Aristot.

SECUNDO: In uniuersum nulla substantia, nec corporea, nedum incorporea, nullum deniq; accidens alioqui per se non sensibile corporeum uel incorporeum, potest ullo sensu exteriori uel interiore percipi, sine medijs qualitibus passibilibus, hoc est sensibilibus: qualia sunt obiecta sensibilia propria quinq; scilicet qualitas tactilis, color, sonus, sapor, odor: & obiecta cōmunia, de quibus supra.

Hinc patet quod Aristoteles inquit, accidentia plerumq; partem conferre ad cognitionem substantiæ, atq; eius quod quid est. Sic ergo essentia rei materia Obiectum proprium intellectus, ut infra Eod. cap. 20. & 21. Sic Phantasia intellectus

Obiectum ma, id est, species sensibilis dijudicata, reservata & proprium aestimata, est obiectum proprium ipsius sensus interioris. Et sicut intellectus est ratio universalis in solo homine, ita sensus interior est ratio particularis in homine ac brutis. Sensibile autem materiale est proprium obiectum sensus exterioris.

DE SOMNO.

Caput XII.

Somnus
quid.

P RIMO: Cum ipsius sensus communis atq; exterioris affectio sit Somnus & Vigilia, rectè ergo sensibus hæc materia subnectitur. Itaq; Somnus est impotentia & cessatio sensuum, propter fatigationem uigilandi, à calore & fumis crassis orta intrinsecus. Inquirimus autem somni causas ferè hoc modo: ad formam & essentiam Somni pertinet, ut in dormiendo calor naturalis colligatur aliquantum, subtractus ab exterioribus membris, quæ tum nonnihil frigescent, ad interiora, uitalia præsertim, quæ magis calescunt inde, ut experientia docet, per digestionem alimenti, quæ per calorem intus collectum, facilius absoluitur, ut postea dicam de causa finali.

Somni materia circa quam.

SECUNDO: Materia autem circa quam uersatur Somnus, sunt interiora membra uitalia, ut cor, à quo oriuntur spiritus uitales & motus, ut infra eodem cap. 16. Quæ aut corde carent animalia, alioue principali mēbro, illa habent alia æquivalentia

tia

tia membra, Item cerebrũ & nerui sensitiui, & uenae arteriae, quæ obstruuntur fumis, ut nequeant suo fungi officio. Sic itaq; exteriores sensus quinq; , & sensus communis interior, afficiuntur atq; patiuntur à somno. Non ergo animæ uegetatiuæ, neq; rationalis, non solius corporis, sed animæ sensitiuæ, id est operationum sensitiuarum, & organorum sensitiuorum affectio est sonus.

TERTIO: Efficiens causa somni est, primo calor naturalis, sese ab exterioribus membris ad interiora subducens aliquantulũ, atq; euehens sursum fumos crassiores à nutrimento ac aliunde, ut ad caput & cerebrũ ascendant, qui fumi frigefacti, & in humores quasi resoluti, à natua cerebri frigiditate rursum inde descendentes obstruunt meatus ipsos spirituum, à corde surgentium aut sanguine. Quibus spiritibus nõnihil destituti nerui sensitiui exteriorum sensuum. Et interioris præcipuè sensus communis item clauduntur & obstruuntur, ut nequeant species sensibiles sentire & suscipere, penitusq; transmittere. Sic ergo fumi isti, & frigiditas cerebri, adeoq; cor ipsum & cerebrum, sunt item causæ efficientes somni. Quo ergo copiosius & crassius fuerit nutrimentũ & cibus, eò quoq; plures & crassiores ab illo fumi surgũt, dum coquitur à calore naturali sicut à carne uel ab offa surgunt uapores, dũ depercoquitur in olla, uel assatur, qui fumi profundior rem quoq; & longiorem somnum cient, ut appa-

Somni causa efficiens.

ret in pueris, & operarijs lassis. Nam pueri cū propter caloris cibum digerentis copiam natiuam sint uoraciores, & alioqui etiam humidiores, plus dormiunt cæteris. Sic labor non immodice fatigans, sed iusta proportionē calorem naturalem intendit & excitat, qui cibos eò fortius concoquens resoluit ac maturat, à quib. deinde fumi surgunt soporiferi. Quod

Melancho autem Melancholici non ita multum dormiunt ple-
lici & cho runq; , causa est nimia ipsorū frigiditas & siccitas;
lerici cur quia propter caloris debilitatem parum comedunt,
minus dor & minus quoq; digerunt. Sic & Cholerici, propter
miant. nimiam cerebri siccitatem breuiore somno quana
Multi som doq; potiuntur. Quando enim cerebrum præcipuè,
ni causa. aliāq; membra humectantur largius paulo, tū som-

nus quoq; largior & altior inde sequitur : ut patet in edacibus, in largius potis & ebrijs, item in uapluuiosaq; tempestate, ut in autumno, uere, hyeme, in udis fumosisq; habitaculis & locis. Item patet in illis, quibus sunt grandiora capita, & corpora magis uuida, & grandiora, ut in phlegmaticis, in sanguineis, in magnis bestijs terrestribus accidit. Sic contra pauci somni quædā sunt animalia, uel pro-

Pauci so- pter humoris & caloris defectū, uel propter cor-
mi causa. poris exilitatem, adeo ut de multis dubitetur à philosophis, an dormiāt unquam. Qualia sunt insecta, & uermiculi & pisces quoq; tametsi grandes propter caloris paucitatem non ita multum dormiunt.

Veruntamen ratio arguit, etiamsi experientia non doceret

doceret, omnia animalia somno potiri, breuiore ac remissiore saltem, si non prolixo & largo.

Q V A R T O: Finis equidem, propter quem animalia capeſſunt ſomnũ, eſt ſanitas. Quies enim conſeruat corpora, iuxta illud: Somni finis.

Quod caret alterna requie durable non eſt,

Hæ reparat uires, feſſaq; membra nouat.

Sic Ouid. in II. deſcribit.

Somne quies rerum, placidiſſime ſomne deorum,

Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris,

Feſſa miniſterijs mulces, reparasq; labori.

Nam cibus & nutrimentum non digeritur melius, quam in ſomno, per calidiorẽ naturalem collectũ ad interiora membra & organa digeſtionis, qua completa, purior pars alimenti digeſti fit ſanguis, humectans & irrigans corporis membra per uenas. Somni effectus.

Densior aut pars digeſti cibi, & ipſa in ſanguinem, craſſiorem tamẽ, tranſmutata, auget & increſcere ſcit membra, quibus adiuuatur. Impurior aut pars & excrementoſa de alimento, per uirtutem expulſiua extra corpus expellitur & emittitur, ut de his ſupra eodem cap. 5. diximus prolixè. Sunt porro & alij effectus ſomni, quos experientia ſatis indicat.

DE SOMNIO.

Caput XIII.

P R I M O: Sicut ſomnus eſt affectio ſenſuum exteriorũ, & proprie ipſius ſenſus cõmunis, ita

Somnium

Somnium *Somnium est affectio eiusdem sensus communis, & quid. proprie quidem phantasiæ, ut ex definitione patet.*

Quia Somnium est apprehensio phantasmatum, facta inter dormiendum, & Phantasmata, ut supra
Phantasmata *Eodem ca. 10. uocantur imagines, simulacra, & spe quid. cies rerum per phantasiam conceptæ, ad similitudinem specierum externe sensibilibus, nam huiusmodi species pleræq; à uigilantibus conceptæ in phantasia relucet, sicut imago in speculo, aut in liquida aqua. Sicut aqua turbata reddit quoq; turbatam & instabilem speciem intuenti: sic spiritu ac meatu sensitivo per somnium obstructo & oppleto, phantasia ea fert dormienti confusas species plerumq; in somno, quarum possumus raro aut uix admodum recordari. Purior tamen ac syncerior dormientis phantasia, sæpe puriores etiã, meliusq; distinctas species, hoc est expressiora somnia concipit & fingit memoriamq; commendat, ut euigilans meminisse queat.*

Somnij efficiens causa duplex. *SECUNDO: Somnij causa efficiens est duplex, scilicet interna & externa: Interna causa est uel anima ipsa, uel corpus, mens enim sæpius dormiente corpore, & cessante sensu, recogitat ea, quæ uigilando conceperit, & appetiuerit aut metuerit iuxta illud.*

Qui amant, ipsi sibi somnia fingunt. Item.

Nec minus hesternæ confundor imagine noctis,

Quicquid idest, timeo, nec tu mea somnia ride.

Et Cicero in prima Tusculana, agilitatem, atq;

adeo

adeo diuinitatem humani animi à somnijs probare nititur. Corporis deinde diuersa complexio immit-
tit uarias somniorū species ac simulacra, à quibus,
& Medici naturam corporis, & morbi causas cō-
iectant in egrotantibus, habentq; ista somnia pro
signis & prognosticis, sic Cholericus ignea & præ-
cipitia, Melancholicus monstrosa, & horribilia,
Phlegmaticus aquea & pigra, Sanguineus amœna
somnia somniat. Externæ autem causæ sunt uariæ,
ut cœli influxus, elementi circumstantia, necessita-
tis quoq; aut casus fortuiti occasio. Sic famelicus
somnia cibum, ebrius humida. Sic canes, & quedā
aliæ bestię somniant. Quin & Deus, angeliq; boni
ac mali somnia immittunt hominibus, ut est apud
Homerum in secundo Iliad. & Virgil. in secundo
Aeneidos. Talia sunt in sacris literis somnia Iose-
phi, Pharaonis, Danielis & similia.

TER TIO: Diuinitio ex insomnijs, ut pleraq; Diuinitio
obscura, sic incerta quoq; est, præter illam quæ uo- ex insom-
catur prophetia & interpretatio diuina somniorū, nijs.
ut de Daniele, de Iosepho, scribitur. Sunt autē Som- 1 Somnia
nia quedam tanquam signa uel effectus, ut illa quæ tripli-
corporis complexionem sequūtur, ut illa quæ uigi- cia.
lantis phantasiā & imaginationem sequūtur, ni-
hil admodū obscuri significantia. Sed quedam sunt
instar causæ & occasionis plane in hominis pruden-
tia & cōiectura, de arte pendentia, quoad interpre-
tationem. Vt si quis bellum somniat, aut pestem, aut
amici

3

amici reditum, aliud uetale, cuius ne meminerit quidem longotempore ante: quædam sunt mere fortuita, non instar signi, neque causæ, quæ prorsum uana & obscura sunt, ueluti ægri somnia, & febrilia somnia appellantur. Verum de hac materia uide Arnoldum de noua uilla, in libro de insomnijs, & Arist. in libello de diuinatione ex insomnijs. Extat etiam iustum opus cuiusdam Græci autoris de Insomnijs. Macrobius quoq; in primo de somnio Cap. 3. numerat quinq; species somniorum, & plures etiam Ouid. in descriptione somnij lib. 11. Metamor.

D E V I G I L I A.

Caput XIII.

Vigilia
quid.
Vigiliæ
caus. effi.

FAcile à tractatu somni patet, quòd Vigilia sit potētia sentiendi ac mouendi, in corpore animato, à calore naturali, & spiritu orta. Digestione enim perfectæ per calorem digerentem, & cōsumptis istis de quibus iam sæpe dictum est fumis, calor naturalis rursum ad exteriora membra com meat, aperiens meatus ac spiritus sensitiuos, ante à somno, à fumis oclusos, & quasi torpescidos, redditurq; in hunc modum corpus habile ad præstandas operationes sensuum ac motuū, qui alacriores quasi & recentiores fiunt, ab illa quiete somni. Sunt tamen aliæ quoq; causæ accidentariæ, uigiliam aut somnum afferentes, ut labor nimius, morbus corporis, ægritudo animi, curæ anxie, iuxta illud.

At

At non infelix animi Phœnissa, nec unquam
Solutur in somnos oculisue aut pectore noctem,
Accipit, ingeminant curæ, &c.

Item oculi grauantur prætristitia. Hæc itaque de
potentia sensitiua apprehensiuæ, deq; sensuum exte-
riorum atque interiorum officijs, obiectis, affectioni-
bus dixisse sufficiat.

DE VI ANIMAE AP-
petitiuæ. Caput XV.

PRIMO: Sensitiuæ animæ diximus supra Eo-
dem, Cap. 6. duplicem esse uim: unam scilicet
apprehensiuam, cuius sunt sensus exteriores ac in-
teriores: alteram uero motiuam, cuius sunt appeti-
tus hoc est motus animales, quos, & Latini uocant
perturbationes, & motus animorū, hoc est affectus
sequentes sensum, & hæc uocatur uis appetitiua.
Sunt item motiuæ potentiæ alij motus, uel sequentes
appetitū, item animales: & hæc uocatur uis prose-
cutiua: uel nullū appetitum sequentes, ut uitales mo-
tus: & hæc uocatur uis aut uirtus spiritalis, infra
eod. cap. proximo. Itaq; uis animæ Appetitiua est,
qua anima inclinatur et impellitur ad cupiendū aut
auersandū id quod sensu quolibet cognouit, & ap-
prehendit. Sic Canis, speciē carnis oculis uisam, &
cognitam imaginatione, spe sequitur, & inhiat: su-
stem aut metu, & odio auersatur. Sic pavo lauda-
tus, letatur, gestit ac superbit: sic equus uictus cer-
tami-

Sensitiuæ
animæ di-
uis.
Appetitus
synony-
ma.

Vis appeti-
tiua quæ.

Appetitus uarijs nominibus eorumque causæ. 1 *tamine dolet, & pudore suffunditur. Operatio uero huius uirtutis appetitiue est ipse appetitus, quem uarijs nominibus dignantur, uocantes eum appetitum bestialem, uel sensum bestialem, quia cōmunis est homini cum bestiis: & uolūtatem irrationalem,*

eo quod hæc est tanquam uoluntas in bestiis & animalibus ratione carentibus, quæ solo naturæ instinctu, & impetu, non electione, neq; libere fertur. In homine uero debet parere rationi, naturæ & conscientie, ut infra Eod. ca. 30. Vocant & hunc appetitum, ut dixi. Sensitiuum, ad differentiam uoluntatis in homine, qui est appetitus intellectiuius, & rationalis, infra Eod. Cap. 24. Et qui a ille sensu percepta sequitur. Item appetitum animalem, ab anima.

Appetitus intellectiuius. 2 *Nam alius quispiam est appetitus Naturalis, id est, inclinatio & procliuitas quæ dā naturalis, in qualibet re non solum animata, uerum & inanimata. Sic dicimus lapidi appetitū inesse ad cadendum deorsum, sic materiæ appetitum inesse ad formam. Et hic nullum neq; sensum neq; intellectum sequitur. Sic & corpori animato dicimus inesse appetitum ad cadendum deorsum sua grauitate.*

Appetitus sensitiuius duplex, ei usque organum 1 *SECUNDO: Duplex est iuxta Platonicos appetitus hic sensitiuus, scilicet Cōcupiscibilis in epa te, tanquam in suo organo, appetens per concupiscentiam, uel futurum bonum, ut spes, quæ & Cupiditas, & Libido appellatur: uel præsens bonum, ut letitia quæ et Voluptas dicitur. Et appetitus Irascibilis*

bilis, aut uis irascibilis, in corde tanquam in suo or= secundum
gano, auersans quasi per iram, & odium, & indi= Platonie.
gne ferens, uel futurum malū ut Timor, qui & Me=
tus dicitur: uel malum præsens, ut Tristitia, quæ &
Dolor dicitur. Sunt ergo ita quatuor genera affe= Affectuum
ctuum, & duo ipsius appetitus obiecta, uel materia, genera. 4.
circa quam is uersatur: scilicet bonum, spe aut letitia
appetibile: & malum, metu aut dolore auersabile,
& abominabile quasi. Ex his quatuor generibus
omnes aliæ, quotquot sunt affectuum & appeti=
tionum species, oriuntur. Quamuis autem probe
scio, plerosq; Commentarios, & Medicos quoq; ali=
ter loqui de horum affectuum numero & obiectis:
malui tamen hic uulgatam opinionem sequi, quam
alteram illam: præsertim quia & Cicero huic no=
stræ consentit, in 3. & 4. Tusculana, Sed de his in=
fra eod. cap. 30. plura dicam. Nam hæc materia in
affectibus humanis clarius patet. Vtriusq; appetitus Organum
tamen organum esse pleriq; putant cor ipsum & appetitus
Organum hoc est præcordia. Atq; item bilis, iecur. secundum
Nam in his affectionibus peculiariter dilatata, ex= quosdam.
porrigitur, uel contra angitur atq; arctatur cor
ipsum, & præcordia, sanguine refugiēte uel ad ex=
teriora, ut in appetitu concupiscibili, spe aut leti=
tia: uel ad interiora, nimirum ad cor, tanquam ad
sedem uitæ, ut in ui irascibili, metu aut dolore. Hu=
ius experimenta & rationes multifariam, utriusq;
scilicet, problematici & poetæ indicant, ut.

Ne possint naturæ accedere partes
Frigidus obstiterit circū præcordia sanguis. Item:
Plurimus ignem
Subiecit rubor, & calefacta per ora cucurrit. Item
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis Sic:
Palleat omnis amans.

Obiectum
appetitus

Obiectum ergo uel materia appetitus est bonum, & malum reuera tale, aut opinione tantum, cuius speciem, aut imaginem perceptam sensu, offert appetitui phantasia, tanquam probandam uel improbandam. Quod si phantasia submouens & inuitans affectum decipitur ac aberrat, tum etiam appetitus decipit affectam, & commotam animam, Sic spes, lætitiæq; uana, sic metus ac dolor inanis sæpißime decipit, & frustratur animalia, atq; hoc præcipue in insomnijs euenit, cum phantasia offert appetitui uanas species & futiles.

Affectua
um cau-
se effici-
entes.

TERTIO: Causa item efficiens affectuum, & appetitionum est ipsa mens & cōsuetudo bona aut praua, iuxta illud: ●
Mala mens, malus animus.

- 2 Vt de consuetudine prolixè Cicero in 1. de legibus explicat. Item disciplina, uel inscitia Sic feræ indomitæ, & gentia effera tamen mansuescunt disciplinæ, sicut è contra mansueti tandem iniuria ac improbitate hominum aut casuum effera scunt. Item complexio corporum temperata uel intemperata miras appetitiones, ac uarias ingerit: Sic Sanguinei sunt bilares

hilaris ac læti, propter sanguinem multum clarumq; , ac spiritum puriorem ac lucidum quasi. Sic Cholerici. Cholerici sunt iracundi, propter sanguinem calidiorem, non ita clarum, & spiritum spissiore. Sic Phlegmatici segnes sunt propter sanguinem tenuem, & aquosum, ac minus calidū spiritum: Sic Melancholici sunt semper tristes, & meticulosi, propter sanguinem turbidum, crassum, frigidiorē, & propter spiritū impuriorem, ac tenebricosum quasi. Ideoq; & solitudine gaudent, sicut cōtra frequentia & luce Sanguinei. Ita est sociabilitas maxima animæ cum suo corpore, quoad effectus quoq; . Atq; hoc significat aperte Virgil. in sexto dicens:

Quantum non noxia corpora tardant.

Terreniq; hebetant artus, moribundaq; membra.

Hinc metuūt, cupiuntq; , dolēt, gaudentq; , nec auras

Respiciunt, clausæ tenebris, & carcere cæco.

Hanc corporum qualitatem, & inclinationem ad quælibet appetenda plurimum illiciunt, irritant, ac 4
prouocant, influentiæ cœlestes, planetarum præcipue: & signorum, unde cidentur ægritudines animæ id est, affectiones, sicut & morbi corporū. Quæ uero temperatior est complexio corporis sensitiui, eò puriores quoq; , & magis generosos habet affectus, melioraq; appetūt. Sed cauere oportet ne praua cōsuetudo, & mala mens hāc generositatē subuertat.

DE VI ANIMAE PROSECVTIVA.

Caput XVI.

Prosecu-
tiua uis
quæ.

Motus ani-
malis.

Obiecta
motus ani-
malis.

Caus. effi-
cantis
prosecu-
tiue.

PRIMO: Superiore capite diximus, quod motiua uis animæ Prosecutiua est, quæ habet motus animales, sequentes appetitū, quam & Medici uocant uirtutem Motiuam animalem. Et hic motus animalis est, quo corpus animatum ab appetitu ille-ctum, mouetur loco, uel totū, uel aliqua parte sua, ut quatenus potest prosequatur bonum, aut refugiat malum. Sic canis corpore suo refugit ictum, sed appetitam carnem, aut feram prosequitur cursu. Eadem ergo sunt obiecta motus animalis, scilicet bonum uel malum, quæ ipsius appetitus. Cuius quidem appetitionis hic finis est & effectus, tametsi motus ille impediatur sæpiissime, etiam inuito & reluctante appetitu, utpote cum propter difficultatem aliquam nequit animal assequi bonum affectatum, aut effugere & declinare malum, ut qui morbo implicatur, uel qui uinculis aut carcere detinetur. Vt canis fugacem feram insequens frustra heret hians. Idem iamq; tenens, similisq; tenenti Increpuit, malis morsuq; elusus inani est.

SECUNDO: Causa efficiens huius motus animalis præter appetitū impellentem, est spiritus fluens à corde, quod Cor est principium ac fons totius uitæ in corpore animato, operationum naturalium, spiritualium, atq; animalium, suppeditans sanguini, neruis & organis suum cuiq; fomentum, id est, spiritum uiuificantem, sensitiuū & motiuum, ut probat Aristoteles in 3. de partibus animalium, Cap. 4.

Atq;

Atq; hic spiritus uitalis est corporeus fumus ualde subtilis, ab humore, & uapore subtili ex corde ortus, ope caloris naturalis, atq; toti corpori animato per arterias uenasq; diffusus, quod recreat: quæ recreatio, & agitatio spiritus ab anima & corde procedentis in corpus omne, uocatur à Medicis uirtus Spiritualis, ab eodem spiritu: aut Vitalis, eò quòd inest semper omnibus & solis uiuentibus animalibus, sed nō plantis. Quia in plantis operatur tantum uirtus naturalis, id est, uegetatiua anima, ut supra Eod. Cap. 5. estq; hic motus uitalis, & spiritalis in arterijs ac uenis, quæ sunt sparsæ actensæ per omnes corporis partes, tanquam in organis proprijs. Nam arteria est conceptaculū spiritus uitalis, mixti confusiq; cum sanguine. Sed Vena est conceptaculū sanguinis, mixti confusiq; cū spiritu uitali. Sic plus spiritus est in arteria, & plus sanguinis in uena. Et Motus quem ciēt hic spiritus, primū est duplex, scilicet Pulsus & Respiratio. Pulsus est intensio ac remissio motus uitalis, nō arbitrarij in corde & arterijs, alijsue membris æquipollentibus. Respiratio est attractio & remissio spiritus à pulmone per arteriam spiritalem, ut supra in 3. cap. 3. uidimus. Atq; hic motus spiritalis uocatur alias motus Pulsuus, à pulsu: & motus non uoluntarius, quia ciētur à spiritu uitali, non appetitu uel ab affectu. Et Medicorum proprie est de hoc motu differere: quem tamen nolui præterire, propter affinitatem, quam habet

Virtus spi-
ritalis.

Virtus ui-
talis.

Arteria.
Vena.

Pulsus.

Respira-
tio.

Organum
uirtutis
prosecuti-
uus.

Musculus
quid.

Quomodo
fiat motus
animalis
prosecuti-
uus.

Chordæ.

cū motu prosecuteduo, quē & uoluntariū uocāt: quia
primū ciētur ab appetitu, & deinde à spiritu uitali.

TERTIO: Organum motus animalis prosecu-
tiui, sunt nerui à corde & cerebro expansi & spars-
si per singula corporis membra, artus, & articu-
los, coherentes & deriuati per musculos (ut uo-
cant) membrorum eorum, quibus hoc officij inun-
ctū est, ut corpus aut eius partes promoueant loco,
ut pedes, brachia: qui muscoli, qui nerui, quæ mem-
bra mobilia, à dicto spiritu uitali, recreationem su-
am & agilitatem recipiunt. Musculus autem est ca-
ro composita, & mixta ex neruo, chorda, & carne
pura, quasi ligamentum membri unius cum altero:
unde nerui quasi à capitibus diffunduntur per mem-
bra corporis. Itaq; obiectū ab apprehensiua, id est
à sensu cognitū, mouet appetitum. Appetitus uero
imperat & persuadet motiua, ut illud obiectum uel
prosequatur tanquam bonū, uel refugiat tanquam
malum. Hæc ergo motiua uis, sedens in neruis moti-
uis, & in musculis, cæterisq; membris mobilibus,
imperanti appetitui parens, & obediens, ligamen-
ta membrorum, id est, neruos contrahens aut rela-
xans in musculis capacibus neruorum, primo qui-
dem mouet propinquiora membra à corde ac cere-
bro, & deinde minora quoq; & articulos, qui rem
appetitam contingunt. Atq; hic motus fit ita ope
neruorum motiuorum quorum aliqui, & præcipue
uocantur chordæ, à Græcis uero τένοντες, à collo

ad calcaneum usq; per membra mobilia extensi, Vnde ori-
nerui duriores, & quasi ossei. Sicut autem nerui sen-
sitiui ab anteriore parte cerebri deriuantur, ita ui, sensiti-
nerui motiui à posteriore parte cerebri, & tenuio-
re medulla spinæ oriuntur. Τένοντες uero, aut chor-
de ex crassiore medulla, ut significantius descri-
bunt Anatomatici.

Q V A R T O: Variæ sunt motus animalis pro-
secutiui species, ut contractio, qua dilatatur aut cō-
stringitur membrū mobile, ut in uermibus, conchis,
& ostreis: & hac mouentur animalia imperfecta.
Progressio de loco ad locum, totius corporis nixu
& motu: Hæc fit aut pedibus, ut cum ingrediuntur
pedestria & gressilia: aut alis, ut cum uolant aues,
aut uolatilia: aut fit costis, uel uentre, ut cū reptant
angues, & alia reptilia: aut fit pinnulis, ut cum in-
natant pisces uentis pennis quasi remis: Fit etiam
motus alijs mēbris organicis, quæ opus aliquod mo-
tu suo faciunt, ut humeris, cruribus, manibusq; præ-
cipue, quæ ambæ peculiare instrumentū operis fa-
ciendi datæ sunt homini soli. Quarum uice habent
bestiæ pedes uncatos & hamatos. His item motibus
connumeratur uocalis motus, qui fit per aëris respi-
rationem & repercussionem, à pulmone spirante
per arteriam tracheam, uocalem, in gutture ab ore
animalis percussæ, de qua uoce supra Eod. Cap. 7.
Item sessio, cubatio, saltatio, aliæq; similia huc re-
feruntur pleraq; ex prædicamento situs, quæ mini-

Motus
1 anima-
lis pro-
secutiui
2 species.

3

4.5.6.

sterio membrorum mobilium sunt. Atque hæc de
ui motiua prosecutiua, atque spiritali, dixisse con-
tentus sum. Plura autem his require ab Aristotele,
in fine Tertij, de Anima, & in libello de motu ani-
malium, & in libello de ingressu animalium.

D E R A T I O N E I N B R V T I S .

Caput XVII.

Bruta qua-
lem habe-
ant animã,

PRIMO Animalia quæ græci ἀλόγῃα, nos ir-
rationalia aut bruta uocamus, habent mortua-
lem animam sensitiuam, quæ & uegetatiuæ officia
præstat. Hæc autem anima Vegetatiua in plantis, ac
Sensitiua in brutis, est quidem substantia in corpo-
rea, id est, spiritus, & spiraculum uitæ. Sed una cum
plantæ, aut animalis corpore nato nascitur, & mor-
tuo moritur, ut inquit Diuus Augustinus, dicens:
Spiritus omnium animalium irrationalium tamdiu
spiritus sunt, quamdiu in corporibus uiuunt. Et ani-
ma quæ rationis capax diuinitus facta non est, cum
carne sua (id est, sui animati corporis) incipit & de-
finit uiuere. Nam tamdiu uiuit, quamdiu in carne
manere poterit, & dum à carne sua separatur, sta-
tim extinguitur. Aliqui uero ex doctis quoque con-
templantes mirabilem industriam, non in magnis
tantum, sed etiam in minutissimis bestiis præ admi-
ratione quadam rationis particulam, irrationabili-
bus quoque tribuere dignati sunt, ut Valla in Pri-
mo, cap. 9. suæ Dialecticæ, ualde Aristotelem uelli-

Ansit ra-
tio in bru-

eat, quod bestiis rationem abnegauerit. Verum hæc imago, & similitudo humanæ prudentiæ, ingenij et rationis, ut Aristo. eam quoque uocat, in principio lib. 8. Historiæ animalium, nequaquam satis probat ueram rationem, & intellectum usquam inesse brutis tametsi particularia & singularia sentiant atque imaginentur, ut supra Eod. ca. 9. de phantasia dixi: tametsi opera quædā humanis operibus similia bestiæ efficiant, aliæ alijs subtiliora, & affectibus item quasi humanis ducantur: & tametsi affectu maiore minores uincantur in bestiis affectus, quæ etiā astute simulare & dissimulare multa norunt, & uirtutum humanarum quædam simulacra præ se ferunt, ac uitiorum: ut de apum & formicarum prudentia, de equorum superbia, ac similia infinita produnt scriptores, ut Plinius, & alij, Tamē hæc qualiacūque nulla electione neque libero arbitrio, nedum intellectu agunt bestię, sed mero ductu, instinctu, & impetu naturæ.

SECUNDO: Causas huiusmodi imaginum & Causæ si-
 similitudinum, uirtutū ac uitiorum, industriæ, ra- militudi-
 tionis in brutis, copiose Albertus enumerat in libro nis huma
 8. tract. 5. cap. 1. & 2. de animalibus: nempe ista pen næ ratio
 dere atq; excitari partim à temperatura complexi- 1 nis in
 onis, uel ab intemperata cōplexione: partim à sen- 2 brutis.
 suum perfectione, aut defectu: partim à subtilitate 3
 spiritus uitalis atque sanguinis: Item ab influxu cœ- 4
 lesti: In summa uero, instinctum et impetum naturæ 5

Bruta ca-
rere consi-
lioratio-
nis quid
probet.

potissimam causam istiusmodi industrie in brutis esse, instigentur non quidem ab ulla intellectiva, sed tantum ad practica, per consuetudinem, quatenus sibi prosunt ad uictū, sine ullo consilio & discrimine. Id quod patet inde, quia secundū phantasiam pariter operatur quodlibet brutum in sua specie, sicut supra dixi, Cap. 9. quamlibet hirundinem pari for-
ma nidum suum struere, quamlibet formicam pari-
ter colligere frumentum in æstate, & comteatum quasi, nulla quidem futuri providentia, sed præsen-
tis auiditate cibi. Complexam uero notitiā nullam perfecte saltē animalibus brutis inesse certissime ar-
guit, rationem quoq; ijsdem bestiis deesse, quæ nul-
lius propositionis ueritatem aut falsitatem senten-
tiamq; intelligunt, tametsi signa quedam animadu-
uertant nō ex sensu orationis aut uerborum, sed ex
gestu uocis aut motu, ut si quis minetur cani aut blā-
diatur equo, ut Mezentiū in fine 10. Aeneidos. Si
qua uero sint honorificentius dicta à scriptoribus de
hac prudentiæ atq; rationis imagine in brutis, ut
apud Albertum in 8. lib. Animalium, & apud alios:
illa uel per metaphorā, uel amplificandi studio di-
cta accipiantur. Et hæc quidē hætenus habui, quæ
de anima sensitiua: hoc est, de sensibus interioribus
ac exterioribus, de appetitu & affectib. deq; motib.
annotanda atq; admonenda putavi. Consequitur in-
de, ut de hominis anima rationali, deq; intellectu &
voluntate breuiter, quantum fieri potest differam.

DE ANIMA RATIO-

nali.

Caput XVIII.

PRIMO: Venimus ad nobilissimam partem Nobilissi-
 totius physicae professionis, de Anima homi- ma physica
 nis rationali, quam supra Eod. Cap. 3. tertiam speci- ca pars.
 em animae, longe optimam, & soli homini propri-
 am diximus, non plantis, neq; bestiis, alijsue ullis
 corporibus animatis, nedum inanimatis inditam.
 Atq; hæc à Mose Geneseos primo sic definitur: Ani- 1 Animæ
 ma rationalis est spiritus uitæ, ad imaginem Dei rationa
 creatus, & corpori humano inspiratus. D. Augu- 2 listres
 stinus sic definit: Anima rationalis est spiritus in- defini-
 tellectiuus, semper mouens seipsum, semper in mo- tiones.
 tu bonæ malæq; uoluntatis capax. Philosophi sic 3
 definiunt: Anima rationalis est actus primus sub-
 stantialis, corporis naturalis, organici, humani, quo
 homo uiuit, sentit, & intelligit primum, agitq; li-
 bere, & cum electione.

SECUNDO: Ex hac definitione tertia patet, Anima ra-
 animam rationalem præstare officia quoq; uegeta- tionalis
 tiuæ & sensitiuæ. Nam hæ tres uirtutes uel potentia sensitiuæ
 in homine sunt una eadēq; numero anima. Et quic- & uegeta
 quid potest uirtus minor, id etiam, atq; amplius eò, tiuæ offi-
 potest uirtus & potentia maior. Verum de illis offi- cia quoq;
 cijs nihil hic repetam, sed de rationalibus tantum præstat.
 dicam. Deinde patet animæ rationalis duas esse pri- Anima
 marias

rationa **maria**s partes, non quidem essentia, sed officijs di-
lis 2. par 1 **stinctas**: scilicet. Intellectum, quæ dicitur uis ratio-
tes pri= 2 **nalis** apprehensiuæ, uel cognitiuæ: & Voluntatem,
marie. quæ dicitur uis rationalis motiua. His duabus par-
 tibus aliæ quoq; uires rationales, quot quot sunt, cõ-
 numerantur distinctæ, per capita sequentia: quæ bre-
 uiora erunt, quia exactius & nimis concise quasi di-

Ad intelle **stinximus.** Ad intellectum pertinent, Ratio, Memo-
ctum per= **ria**, Dictamen rationis, Habitus intellectiuus, & si-
tinencia. **milia.** Ad uoluntatem pertinent Conscientia, Affe-
Ad uolun= **ctus**, Habitus uoluntarij, Liberum arbitrium, &
tatem per= **Res uoluntariæ.** Quibus descriptis huic materie
tinencia. imponetur finis.

Anima ra **TERTIO:** Hæc anima rationalis cum uiribus
tionalis nō suis, tametsi in toto sit corpore sparsa, nullum habet
organica. tamen certum & definitum organum corporeum,
 sicut sensitiua aut uegetatiua. quia corpore quie-
 scente, imo separata à corpore, tamẽ suis officijs fun-
 gitur, id est, intelligit, uult, deliberat. Quamuis uir-
 tutes animales multum adiuuant rationalem, ut su-
 pra Eod. Cap. 11. & infra. Cap. 23. uidebitur. Secun-
 dum ergo operationes rationales non est alligata
 certo organo ullius membri, ueruntamen operatio-
 nes communes corpori & animæ efficit per organa
 corporea sensuum, aut uegetationis, ut sunt loqui,
 imaginari, uidere, nutrire, & c.

DE INTELLECTV.

Caput XIX.

Primo

P RIMO: Nomine intellectus uarie quidē La
tini utūtur. Nam primaria pars hominis co-
gnitiua à Latinis intellectus, Græcis uero νῦνς, id est,
mens uocatur, de qua in hoc Capite, deinde opera-
tio ipsius mentis uocatur intellectus, uel intellectio
aut cogitatio, Græcis νόσις, uel διάνοια. Præterea
habitus intellectiuius scientiæ affinis, item uocatur
intellectus uel intelligentia, Græcis uero σύννεσις, de
qua infra 31. Deniq; species intellectu concepta, &
quasi cogitamentum, uel cogitatum, hoc est, conce-
ptus mentis uocatur intellectus: ut apud Fabiū in 8.
Cap. 5. Græcis uero νόημα, id est, species intellectu
& mente compræhensa, de qua infra Cap. sequen-
ti. Probe ergo discernere hæc oportet & cauere, ne
quem uocabuli fallat huius ambiguitas.

Intellectus si-
gnifica-
ta.

1

2

3

4

SECUNDO: Intellectus uel Mens est potentia
animæ rationalis, qua homo intelligibilia, præser-
tim uniuersalia percipit, dijudicat, & cognoscit.
Ex hac definitione patet finis, & propria officia in-
tellectus, nempe percipere, dijudicare, & cognosce-
re. Quæ quidem nullius instrumenti corporei facit
ope, sed per se, nisi quatenus sensus adiuuant uirtu-
tem intellectuam, ut infra Eod. Cap. sequenti. Dis-
fert ergo intellectus à uoluntate. Nam ille cogno-
scit, uoluntas autem cognitum eligit, prosequendū
uel auersandum. Verū quadrifariam diuiditur in-
tellectus in bina, quæ bina officijs tantum, & nō es-
sentia inter se differūt. Nam intellectus unus ac sim-
plex diuidatur.

Intellectus
uel mens
quid.

Intellectus
à uolunta-
te quid dif-
ferat.

Intellectus
quomodo
plex diuidatur.

plex est per se indiuisibilis essentia, atq; ita bina illa
erunt idem quoq; numero, tametsi officijs differunt
communi (quam uocant) differentia.

I. Diuis. in TERTIO: Prima diuisio: duplex est intelle-
tactus. ctus, scilicet agens, & passibilis, Intellectus agens
Intellectus est potetia anime rationalis, cognitiua, quæ abstra-
agēs quid. hit species intelligibiles à phantasmatis, easq; trans-
mittit intellectui passibili reseruandas. Estq; hic
Ingenium. plane ingenium hominis, id est, acumen inuenien-
di, & aliquid ex se ipso sine doctore aut monitore
excogitandi. Ex ista definitione patet, duo esse offi-
Intelle- cia intellectus agentis, unum quod uocant illumina-
ctus agē re phantasma, hoc est abstrahere speciem intelli-
tis 2. of= bilem, & plane immaterialem à quolibet phantaf-
ficia. mate, ut supra Eod. Cap. 11. attigi, & Aristoteles
prolixè in tertio de Anima probat, sine phantasma
te non fieri intellectonem. Nihil enim est in intelle-
ctu, nisi prius id fuerit in sensu. Sicut enim sensus
communis dijudicat speciem, à sensibili exteriore
materiali, & phantasia non solum concipit eandem
speciem materialem uerum & similia idola, siue si-
miles species & intentiones fingit ac imaginatur,
ut supra Eod. Cap. 9. & Cap. 10. ostendi: Sic intel-
lectus excipit species perceptas, aut per similitudi-
nem excogitatas à phantasia plane immateriales,
easq; significantius & perspicatius fingit ac dijudi-
cat, ueræ ne an uanæ sint. Sic ergo à specie sensibili
lucet & funditur species imaginabilis, et ab imagi-

nabili

nabili fertur species intelligibilis, sicut à sole radius, & à luce lumen spargitur, quod mox infra cap. prox. & Cap. sequenti exemplis ostendam de obiectis ipsius intellectus, id est, de specie intelligibili. Al- 2
 terum officium est, quod uocant illuminare intellectum passibilem, hoc est, illas abstractas à phantasia species & imagines dijudicatas, ab intellectu agentis transmitti ad intellectum passibilem, non solum cognoscendas, sed & conseruandas, memoriaeque reponendas. Ac utriusque officij uim experimur ipsi, cum aliquid de uirtute, de uitio, de alioque quolibet loco cōmuni alicuius professionis studiose audientes, ac inde meditantes ac expendentes, speciem aliquam ac ideam certam, ut definitionē & simile animo reponimus. Sicque agens intellectus est tanquam doctor docens, sed passibilis est tanquam discipulus addiscens. Nam intellectus passibilis est potentia animae rationalis cognitiua, quae species intelligibiles ab intellectu inuentas, excogitatas, sibique transmissas, etiam dijudicat, & confert inter se, & retinet, ut iam dixi. Sic apud Homerum Nestor ille prudentissimus in cōcionibus Græcorū, est quasi intellectus agens, optimaqueque cōsilia excogitans & proponens cōsultantibus dijudicanda, quamuis ipse omnium certissime de ijs iudicaret. Nam optimus quisque autor et artifex sui artificiosi operis ac inuenti, est optimus ac certissimus iudex. Agamemnon uero ac reliqui græcorum principes, Nestoris cōsilia

Intellectus
 passibilis
 quid.

Cur pro=
passibili
possibilis à
quibusdā
uocetur.
Differen=
tia inter a=
gentem &
passibilem
intellectū.

Aristot.
cur separa=
tum à ma=
teria &
immorta=
lem intelle=
ctum agen=
tem faciat.

lia iudicantes honesta & utilia esse, & seruantes
quandoque fungebantur officio, quasi ipsius intelle=
ctus passibilis alienæ inuenta iudicantis, Non autem
offendat hic aliquem, quod non nulli commentarij,
nescio errore an industria, hunc intellectum passibi=
lem, uocarunt possibilem, quia omnes species sibi ob=
latas possit recipere & intelligere. Est ergo intelle=
ctus agens, reuera causa efficiens & excogitans spe=
ciem intelligibilem. Passibilis uero, est tanquam sub=
iectum uel materia, in qua species inuenta hærent
ac insident, Tametsi uero in addiscente prior sit ope=
ratio ipsius passibilis intellectus, quippe cum nemo
sine doctore discat: tamen multo nobilior est intelle=
ctus agens, qui demum doctrina excitatus, sua offi=
cia præstat, ut experimur à doctis, qui suapte indu=
stria plura excogitant & noua inueniunt, ut Home=
rus, Plato, Aristoteles, Cicero: cum discentes uel se=
midoctr, nihil noui inuenire ualētes, solum alienis in=
uentis inhæreant, & aliena imitentur. Quia uero
acumen ingenij atque inuentionis proprie ad intelle=
ctum agentem pertinet, ideo tam magnificè lauda=
tur ab Aristotele, qui dicit eum separatū à materia
esse, quod acrior sit passibili, qui non excitat se=
ipsum, sed tantum ab agente excitatur, nec discedit
à materia, id est, à specie & imagine, præsentī, quæ
circa materiam & sensibile uersatur, & quasi dicta
ta sibi accipit ab agente. Qui agens perpetuus ac
immortalis etiam ab eodem Aristotele dicitur, hoc
est

est, semper querens, inueniens, excogitans aliquid, nec dormitans: sicut passibilis otiosus est, & dormitat quasi, dum tantum accipit dictata aliena, quibus sepe fallitur, si male accipiat: sicut negligens & iners auditor sepe fallitur. Atq; hoc est, quod dicitur Intellectus agens omnia facere, id est, quamlibet specie intelligibilem inuenire & illuminare, ut uideatur à passibili, sicut lumen ipsos colores alioqui non uisibiles illustrat, ut uideri queant: de quo supra eodem cap. 7. Contra intellectus passibilis dicitur omnia fieri: id est, quamlibet inuentam ac transmissam sibi speciem recipere, eiq; se accommodare, sicut cetera se accommodat signis impressis: & sicut uisus quoslibet colores à lumine illustratos, sibiq; oblatos percipit ac sentit. Ita deniq; intellectus agens habet actum, passibilis uero habet potentiam.

Q V A R T O: Secunda diuisio: Intellectus est II. diuis. aut speculatiuus, aut practicus. Speculatiuus est, qui Intellectus habitu uel actu speculatiuo instructus, finem habet speculati- speculationem, scientiam & ueritatem, ut infra ca. uis quid. 31. Practicus uero est, qui habitu uel actu practico in Intellectus structus, bonum opus intelligit, tanquam finem suum, practicus infra cap. 34. Tertia diuisio: Intellectus est aut habi- quid. tus, aut actu. Intellectus habitu est, qui otiosus nō in- III. diuis. tendit se in speciem intelligibilem, sed quiescit: qua- Intellectus lem habet pueri, inertes, otiosi, nihil cogitantes, stul- habitu qd. ti, indocti, imperiti, atq; omnes qui sola phantasia, id est ratione particulari utuntur, ut pleriq; homi- nes.

- Intellectus nes. Intellectus actu est, qui se intendit in speciem in actu quid. telligibilem, ut cum ingeniosi, docti, periti, non inertes non otiosi, non stulti, mente aliquid requirunt, discunt, inueniunt, cogitant, iudicant. Atq; hic maxime excitatur studio, usu & meditatione. Quarta diuisio sumitur ex principio primi $\pi\rho\tau\eta\iota$ ἐπεμεύας
- Intellectus Intellectus alius est simplex, alius compositus. Simplex est quando cognoscit simplex & incomplexum, ex uno aliquo decem predicamentorum quolibet,
- Intellectio. cuius notitia incomplexa, uel absoluta intellectio uocatur. Obiectum uero est indiuisibile intelligibile, id est, terminus incomplexus, & hæc uocatur prima operatio intellectus, qua simpliciter iudicat in intellectu, hoc esse, uel hoc non esse. Compositus uero intellectus dicitur, cum cognoscit propositionem ueram aut falsam, cuius noticia est complexa, & intellectio comparata, quæ possibilia & impossibilia comparat per propositionem. Huius obiectum est diuisibile, & multiplex intelligibile, id est propositio, quæ diuiditur in incomplexos terminos, & hæc est secunda operatio intellectus: Et hic compositus intellectus rursus est duplex, scilicet componens, id est, affirmans, hoc est, affirmatiuam propositionem concipiens, in qua prædicatum componitur & coniungitur suo subiecto: ut, Achilles est fortissimus
- Intellectus composi 1 intellectus rursus est duplex, scilicet componens, id est, affirmans, hoc est, affirmatiuam propositionem concipiens, in qua prædicatum componitur & coniungitur suo subiecto: ut, Achilles est fortissimus
- tus du= id est, affirmans, hoc est, affirmatiuam propositionem concipiens, in qua prædicatum componitur & coniungitur suo subiecto: ut, Achilles est fortissimus
- plex. 2 Græcorum. Et diuidens intellectus, id est, negans, hoc est, negatiuam propositionem concipiens, in qua prædicatum negatur ac longe diuiditur, separaturq; à sub=

à subiecto : ut Thersites non est fortissimus Græcorum: Sic etiam est phantasia simplex, id est, imaginatio incomplexi, quæ etiam est in brutis, ut quando canis cogitat, hic est meus herus: & Phantasia composita id est complexa, nempe propositionis affirmatiuæ uel negatiuæ imaginatio & cōceptus, qualem pleriq; negant inesse brutis. Aliqui tamen affirmant, idq; ego opinor: sed de ijs infra cap. 31. ubi de multiplici dicemus notitia.

Phantasia duplex.

Q V I N T O : Propria ipsius intellectus officia ab Arist. sic ferè numerantur, præter supra iam dicta, scilicet intellectum habere potentiam recipiendi quamlibet speciem extrinsecus, cum nulla species sit ei prorsum innata. Nam anima primitus est tantumquam tabula rasa, in qua nihil dum actu scriptum aut pictum est: sed tempore suo potest ei tabulæ quid inscribi. Tametsi Platonici cōtra sentiant, de noticijs ac principijs animæ ipsi innatis, ut infra 26. & 32. & 34. attingemus. Item intellectum esse non mixtum, id est, non alligatum certæ alicui speciei, uni. Nam alioqui intus existens prohiberet extraneum, sicut uisus si uni colori esset deditus, tum non perciperet alios colores. Duæ sunt autem potissimæ differentiæ inter intellectum & sensum Prima: sensus si ne detrimento nequit sentire minuta aut excellentia immodicè sensibilia, sed inde hebetatur, ut uisus à minutis literis, uel à radijs solaribus habetatur. Sed intellectus quo se magis intendit in minima aut

Intellectus propria officia.

Animatā quam tabula rasa.

Differentia inter intellectum & sensum.

maxima, eò plus assequitur, atq; fit acutior, ut Cice-
 2 ro in prima Tuscu. probat. Secunda: sensus hebetatur assidua operatione: Intellectus uero crebra meditatione redditur acutior & agilior. Præterea sensus præsentia tantum & præterita apprehendit, intellectus etiam futura prospicit. Nam ut ille ait.
 3 „Istud est sapere, non quod ante pedes modo est uideretur, sed illa etiam quæ futura sunt prospicere.

Intelle-
 ctus cū
 sensu in
 quibus
 conueniat.

SEXTO: In multis conuenit intellectui cū sensu. Primo, sicuti à Sensibili sensus ducitur à potentia
 2 in actum, sic ab intelligibili intellectus. Secundo, sicut sensus non corrumpitur à mediocri sensibili, ita nec intellectus ab ullo intelligibili, quamlibet arduo. Tertio, sensus est similis intellectui & noticiæ simplici, quia non concipit propositiones, ut in bestiis patet. Non autem est similis compositio intellectui uel complexæ noticiæ. Quarto, sicut sensum sequitur appetitus sensituius, & affectus bestialis, supra eod. Cap. 15. sic intellectum sequitur uoluntas & appetitus, uel affectus rationalis, infra Ca. 24.
 5 & 30. Quinto, sicut sensus communis omnia sensibilia dijudicat, sic intellectus omnes species intellectus cognoscit & dijudicat. Sexto, sicut sensus abstrahit speciem sensibilem à materia obiecti, supra Eod. Cap. 10. sic & intellectus abstrahit intelligibilem speciem à materia, uel ab materiali Phantasmate, de qua, & cæteris, quæ ad intellectum pertinent, iam mox in sequentibus docebo.

DE SPECIE INTELLIGI-
bili rei materialis.

Caput XX:

PRIMO: De obiecto ipsius intellectus, quod ille apprehendit sibi imprimens, & cognoscit, his tribus Capitibus dicendum est breuiter. Con-
trouersia est autem inter philosophos, quod nam sit obiectum intelligibile. Quidam censent solam rem materialem esse proprium obiectum, quod proprie intellectu percipiat. Plerique rem iuxta immaterialem atque materialem dicunt esse obiectum intelligibile, & neutri male sentiunt. Tametsi enim non intelligamus immaterialia sine ope materialium, & absque similitudine collationeque harum: tamen recte eam uocamus rem intelligibilem, quæ ab intellectu quoquomodo intelligitur. Sit ergo, pace aliorum, ipsius intellectus obiectum proprium, essentia rei cuiuslibet ueræ, aut imaginariæ. Sic essentiam hominis, essentiam iustitiæ, intelligo: sic aureum montem, centaurum, chimæram, aliasque res mere imaginarias intelligo & concipio.

SECUNDO: Quærat hic aliquis, quonam modo intellectus concipit & intelligit essentiam alicuius rei, substantiæ uel accidentis, materialis uel immaterialis, ueræ uel imaginariæ. Respondetur: Per speciem intelligibilem, quæ species est qualitas intelligibilis immaterialis, mouens intellectum, cui allata
b 3 imprimis quæ.

Obiectum
intelligi-
bile.

Questio.

Responsio.

Species in-

telligibi-

lis quæ.

imprimitur, sicut pictura tabulae appingitur, sicut imago æri liquefacto infigitur, ut altius atq; diutius hæreat. Sic intellectus est quasi tabula apta, ad recipiendam speciem quamlibet sibi appictam, aut infusam. Sicut autem res alia materialis est, alia immaterialis, ut sæpe est supra dictum: & sicut duplex est species sensibilis, scilicet materialis à corporeo, immaterialis à incorporeo per phantasiam collecta,

Species in- ut supra Eod. Ca. 10. sic & duplex est species intel-
ligibilis, scilicet, materialis à specie sensibili rei ma-
terialis, manans ex phantasia in intellectum, ut cum
plex. 2 intelligo & concipio pomum, plantam, & immate-
rialis à specie sensibili rei immaterialis, manans ex
phantasia in intellectum, ut cum intelligo & concipio
angelum, iusticiam, dolum. Et species intelligi-
bilis pluribus aliis nominibus appellatur, nempe
notitia, notio, intellectus, νόημα, conceptus, imago
ueritatis uel essentiae, radius à re qualibet resplendens
in intellectu, sicut species refulget in speculo.

Synonyma speciei
intelligibilis.

Conceptus
duplex. 1

Ut autem supra dixi Capite proximo, intellectum esse aut simplicem, aut compositum: ita nunc dicimus, Conceptum alium esse incomplexum, hoc est, thematicum uel rei simplicis notitiam incomplexam: ut cum intelligo coelum, terram, hominem, lapidem, iusticiam, fidem, chimæram, aureum montem, frigidum ignem, album coruum, uiridem niuem esse, uel non esse. Cuius sunt duæ quæstiones demonstratiuæ scilicet An sit, & Quid sit. Conceptus uero comple-

xus est complexi, id est propositionis ueræ aut falsæ noticia complexa, quæ & species intelligibilis composita uocari potest. Quia sicut Propositio est ex subiecto & prædicato, pluribusue terminis composita: Ita hæc species seu noticia est composita ex imaginibus plurium rerum, quam propositio comprehendit, ut cum intelligo huiusmodi propositiones, quod cælum perpetuo mouetur, quod centrum mundi nõ mouetur, quod homo est omnium creaturarum nobilissima: hic certe in qualibet propositione simul concipio subiectum & prædicatum, ueluti uideam picturam ex pluribus imaginibus collectã, ut in prælio picto. Nam hic concipio cælum perpetuum motum. Item terram centrum mundi immobile. Sic cum intelligo hanc propositionem. Terra est mobilis. Cælum est stabile, & similia falsa, uel imaginaria collecta in propositionis formam. Habetq; hæc complexa noticia duas quæstiones demonstratiuas, scilicet quid sit, quærentem ferè de proprio uel effectu: & propter quod sit, quærentem de causa. Quomodo uero à re materiali fluat primum in phantasia species sensibilis, et deinde species intelligibilis in intellectum, primo singularis, & mox uniuersalis: satis plane ex superioribus patet, ubi de phantasia, supra Eod. Cap. 9. & de specie sensibili, supra Eod. Cap. 10. & de intellectu agente supra Eod. Cap. proximo explicui, & infra Eod. Cap. 22. dicam, de Vniuersalibus.

Modus intelligendi.

C O M M E N T. P H Y S.
D E S P E C I E I N T E L L I -
gibili rei immaterialis.

Caput XXI.

SPECIES INTELLIGIBILIS IMMATERIALIS QUID, QUOMODO INTELLIGAMUS SPECIES IMMATERIALES.

PRIMO: Nihil opus est prolixius depingere intelligibilem speciem immaterialem, id est, à re immateriali collectam & progressam in intellectum, ex similitudine uel imagine speciei cōceptæ à re naturali. Sicut enim rem materialem, sentimus & intelligimus per accidentia illa externa, quibus uestitur & insignitur: Sic res immateriales non quidem sentimus exteriori sensu, sed tamen imaginamur interiore sensu, & deinde intelligimus easdem à similitudine quasi & collectione rerum materialium: ut supra de phantasia, Eodem cap. 9. & 10. apparuit. Ita enim ex cognitione rerum materialium nos ducimur in qualemqualem cognitionem rerum quoq; immaterialium, sicut pictores humanam faciem, corpus, & alias uolucres affingūt angelis, sicut & ipsi Deo per metaphoram appingit ipsa sacra scriptura corpus, & corporea membra, & humanas affectus, operaq; hominum: unde natus est error hæreticorum, qui ἄνθρωπομορφίται uocantur, eò quod putarunt Deum reuera habere corpus & affectus, aliaq; accidentia hominis. Sic in prosopopœis oratorum poëtarum rebus incorporeis & mutis affingitur animale corpus, & operationes animales. Vide supra Eod. Cap. 10.

Quinq; in **S**ECUNDO: Quinq; fariam in summa intelligimus

ligimus, hoc est, quinque sunt modi, per quos intellegendi
 etus apprehendit & cognoscit qualitercunque; essen modi.
 tias rerum, hoc est, obiecta intelligibilia, & eorum
 species intelligibiles. Primo, per accidentia, quæ ma- 1
 ximam partem conferunt ad intelligendam essentiam
 substantiæ, uel accidentis cuiuslibet. Sic intelligo spe-
 ciem arboris, gemmæ, animalis, circumscriptam
 accidentibus externis atque internis, tanquam notis
 suis. Hinc oriuntur definitiones accidentariæ, & de-
 scriptiones Rhetoricæ. Secundo per collationem di- 2
 uerforum phantasmatum, sic intelligo aureum mon-
 tem conferens montis ac auri imaginem. Sic intelli-
 go atque concipio alia, similiaque; monstra, resque; ima-
 ginarias, nedum ueras species, simplices aut compo-
 sitas, & hoc secundo modo quamlibet propositionem
 intelligimus, quæ ut minimum duas confert species.
 scilicet subiecti & prædicati, præsertim ea, quæ de
 Est tertio adiacente componitur. Tertio, per con- 3
 ceptum simplicem, sic intelligo Deum, angelum ali-
 uide esse uel non esse. Et hoc modo tertio, intelligimus
 quamlibet propositionem de Est secundo adiacente,
 & quodlibet incomplexum, id est, res singulas. Quam-
 uis plerumque huc prorsum accedere oportet ex pri-
 mo modo accidentia, uel aliqua alia ex alijs modis,
 quæ hunc conceptum simplicem augeant, & clario-
 rem faciant. Nam plura collecta tandem alicuius sub-
 stantiæ uel accidentis speciem constituunt, ut patet
 in definitione qualibet, ubi genus, differentia, pro-
 prium

accidentiaq; præsertim inseparabilia constituunt speciem suam. Et hinc peculiariter nascitur definitio essentialis, & item particularis. Quarto: intelligimus per negationem uel remotionem: ut quando concipio angelum non esse corporeum, non malum spiritum, non increatum, sic cum differentia, specie aut numero inter se cōparantur negatiua. Hinc nascitur definitio, quæ Negatiua uocatur, & priuatiua: ut cæcus est, qui uidere non potest. Quinto uulgatissima intelligendi ratio non solum materialia, sed immaterialia, præsertim, est per effectus atque causas. Tametsi et hæc censentur nomine accidentis per effectum: ut corpus uiuit, ergo animam ei inesse intelligo: per causas, ut patrem & matrem legitimas habuit ille, ergo legitime natus est ille. Verum de causis, et effectibus supra quære in primo, et hinc nascitur definitio causalis & definitio officialis.

Cognitio à
priori.

TERTIO: Hinc collige celebrem illam diuisionem noticiæ intellectiue, quod scilicet cognitio alia sit à priori, quæ per causas suas rem quamlibet & effectum intelligit, & habet quæstionem demonstratiuam, Propter quid. Atque hinc demum est proprie demonstratiua scientia, non nisi in ualde doctis & peritis. Alia est cognitio à posteriori, quæ per effectus rem quamlibet & causam intelligit. Sic Deum cognouerunt etiam prophani ac gentiles ex creaturis, iuxta Paulū ad Romanos 1. Habetq; hæc quæstionem demonstratiuam Quid sit: atq; est uulgatissi-

Cognitio à
posteriori.

ma intelligendi ac sciendi ratio, indoctis quoq; & imperitis usurpata. Sed ille demum est

Fœlix, qui potuit rerum cognoscere causas.

In hoc docti ab indoctis plane differunt. Adhuc uocatur ab istis noticia quædam Intuitiua præsentis obiecti, sensibilis aut intelligibilis cognitio, ut cū præ-

sens præsentem hominem, præsentem actionem sentio, concipio, uel intelligo. Quædam Abstractiva

noticia uocatur absentis obiecti, sensibilis uel intelligibilis cognitio, ut absens absentem hominem, ab-

sentem operationē atq; propositionem, de præterita uel futura copula sentio, concipio, intelligo. Sic

animæ piorum abstractiue nunc intelligunt Deum,

non intuitiue. Hæc de speciebus intelligibilibus satis

sit indicasse, quarum nulla est expresse innata ipsi

animæ, sed acquisita per sensum, per experiētiā,

per imaginationem, per doctrinam, per meditationem. Atq; hæc species intelligibiles, semel intelle-

ctui impressæ, semper manent in eo, licet habitu uel

potentia saltem, nō semper actu moueant intellectū

iuxta illud D. Hieronymi uulgare dictum. Discamus in terris, quorum scientia nobiscum perseueret

in cœlo. Sed Deo, & angelis, & demonibus huius-

modi species intelligibiles multæ sunt concreatæ, de

quorum utroq; scholasticos Theologastros uide.

Noticia in
tuitiua.

Noticia ab
stractiva.

Species in-
telligibiles
quomodo
insint ani-
mæ.

DE VNIVERSALIBVS

Caput XXII.

Primo

Quo ordi- **P** R I M O : Sicut sensus proprie est singulariū
 ne uniuers- perceptiuus, supra Eod. Ca. 11. Ita intellectus
 salia intel- solus uniuersalia percipit, & proprie speciem spe-
 lectus in= cialissimam, hoc est, ideam, collectam ab indiuiduis
 telligat. uel singularibus, quorū phantasma semel, iterum,
 sæpiusue oblatum phantasiæ, transmittit speciem
 intelligibilem à se, tanquam radium ad intellectum.
 qui intellectus illam ideam cognoscens, simul etiam
 intelligit, ex quibus constituta est Idea, species spe-
 cialissima, nempe genus proxmū, & genera quoq;
 remotiora, usq; ad genus generalissimum, id est, ad
 Transcen= prædicamentum summū, atq; inde ad transcenden-
 dentia. tia pergit, ut sunt res, ens, aliqui, essentia, simul eti-
 am cognoscit differentiā constitutiuam speciei spe-
 cialissimæ, ac inde diuisiones quoq; & superiores dif-
 ferentias. Rem intelligit propria, quæ conuersim de
 specie prædicantur, ac inde superiorum specierum
 subalternarum propria, præ omnibus uero acciden-
 tia in indiuiduis sita, maximam partem conferunt
 Idea quid. ad cognitionem eius quod quid est. Itaq; Idea est rei
 species perfecte cognita: atq; item Idea est, absoluta
 perfecta; obiecti intelligibilis cognitio, per doctri-
 nam usumq; comparata & confirmata, uide in pri-
 mo Ethicorum Cap. 5. Et uniuersalia sunt mere con-
 Vniuersa= ceptus communes pluribus indiuiduis ac sensibili-
 lia quid. bus, aut horum similibus ab intellectu informati, &
 quasi depicti: sicut Ideam faciendæ domus concipit
 sibi Architecton, per collationem huius, & illius do-

mus: quia ex duorum pluriumue indiuiduorū imagine colligitur species specialissima, & inde ex specierum collatione colligitur genus, uerū cum de prædicabilibus alias à cōmentarijs Peripateticis soleat prolixè disputari circa exordium prædicabiliū, ubi fit mentio trium quæstionum Platoniarum de uniuersalibus, ego in hoc loco omittam, contentus hæc de obiecto intelligibili dixisse breuiter.

DE RATIONE.

Caput XXIII.

QUod hoc capite de ratione dicam paucissima, non ita debet accipi, quasi ratio hominis aliud quid sit quam intellectus, cum sint plane idem numero: tamen huius uocabuli ambiguitatem libet hic explicare. Ratio enim quandoq; totam significat hominis animam, scilicet rationalem: quandoq; intellectū & mentem, de qua hætenus: quandoq; definitionem, & essentiam rei intellectæ, quædoq; etiam modū rei uel causam. Verum hoc capite Ratio est, intellectus conferens inter se plures species intellectas, & cōceptas à rebus speculatiuis uel practicis. Vt dum confert Dialecticam cum Rhetorica, uirtutem cum uitio, scientiam cum opinione, angelum cū anima, aut quamlibet speciem intelligibilem cum qualibet specie, singulare cū alio singulari, aut cum uniuersali suo, uniuersale cum inferioribus suis aut singularibus uel cum alio uniuersali:

1 Ratio=
2 nis acce
3 ptiones.
4
Ratio quo
modo hoc
loco acci=
piatur.

pro=

C O M M E N T. P H Y S.

Ratio
quid.

Intellectus
& ratio=
nis diffe=
rentia.

Rationis
diuis. &
affinia,

propositionem cum alijs propositionibus ueris aut falsis, definitionem cum definito, partes cum toto, & speciem cum proprio, accidentia cum subiecto, & cetera similia. Atqui in summa, Ratio est intellectus plura simul concipiens, atq; conferens inter se, ita ut uel partem eorū, uel nihil, uel omnia probet, nempe uera aut bona, uel cōtra improbet, nempe falsa aut mala, & plura similia inde uel dissimilia sibi eliciat ac ratiocinetur. Intellectus ergo unā rem uel propositionem concipit. Ratio plures simul res & propositiones cōfert, nobilissimāq; pars est ipsius intellectus, quæ docet probare uerum aut bonum, & reprobare falsum aut malum, optima uoluntatis magistra, & monitrix. Quomodo uero rursum diuidant rationem, & quæ sint eius affinia, In capite 36. & sequentibus exponam.

D E V O L U N T A T E.

Caput XXIII.

PRIMO: Hominis esse duas partes primarias ostendimus supra Eodem, Cap. 18. scilicet intellectum uel rationem uel uoluntatem, atq; item supra Eod. Cap. 15. uoluntatem quandam uocamus irrationalem, hoc est appetitum sensitium, qui à Theologastris uocatur sensualis, homini cum bestijs communis. Verum hoc capite loquimur de hominis propria uoluntate, quam recte appellamus intellectiuum & rationalem appetitum, Ita Vo-
luntas

Voluntas est potentia animæ rationalis motiua, qua homo intellecta cupit, ut bona, uel reuit ut mala. quid. intellectus ergo uel ratio docet & explanat quid faciendum fugiendumq; sit, quæ uacare debet temeritate, & negligentia. Voluntas autem, id est, appetitus, hominem huc atq; illuc rapiens impetu suo, debet rationi suæ obtemperare, nihilq; agere aut uelle, nedum re præstare, cuius non possit probabilem causam reddere. Nam Ratio est metrum & regula actus uoluntarij. Etenim ratio deprecatur ad optima, & semper ad optima quæq; hominem adhortatur, ut in primo Ethicorum Cap. 11. Aristoteles differit, & Cicero in officijs Capite de Temperantia, & in primo libro de Legibus.

SECUNDO: Obiectum uoluntatis proprie est bonum appetibile, uel malum abominabile, intellectu perceptum, & dijudicatum à ratione: quæ quidem uoluntas fallitur, si ratio quoq; fallatur & intellectus, quem propter sensuum incertitudinem, & propter phantasie errationem sæpius aberrare contingit. Tametsi enim intellectus seu ratio per se est absoluta, perfecta q; animæ potentia, tamen uoluntas sensuum & phantasie per accidens decipitur. Omnia enim recte nouisse, & in nullo errare, non hominis sed Dei prorsum est: ut alicubi Iurecōsultus inquit. Nec etiam intellectus, & cognitio hominis in hoc corpore est plane perfecta & absoluta, sed in plebisq; est obscurior, ne dicā incertior sæpe, Vt Platonici

tonici dicunt, nihil, uel saltem non omnia, certo sciari. De quo uide Ciceronem & Academicos, & Platonicos. Qui tamen male arguunt à singulariū fragilitate & incertitudine ad uniuersalia, quorum Ideæ sunt perpetuæ ac infallibiles.

Voluntas duplex. TERTIO: Duplex est Voluntas, scilicet Naturalis & Rationalis. Naturalis uoluntas est, qua appetimus ea, quæ naturaliter non possumus nõ appetere: ut esse, uiuere, scire, edere, bibere, sentire, belle agere: & qua contra auersamur ea, quæ non possumus non horrere, uel saltem renuere ac uilipendere naturaliter, ut mori, famescere, nescire, misere agere, ut nolle hominem uolare. Atq; hæc uoluntas non est libera, sed rapitur à natura desiderante suā perfectionem: ideo neq; bonū, neq; malum reddit. Voluntas rationalis, quam alias, deliberatiuam Græci βέλουςιπ aut προαίρεσιπ, hoc est electionem uocant, est qua arbitraria cupimus uel renuimus, libere & deliberato, ut cum uolumus aut nolumus esse uirtuosi, uitiosi: ut cum eligimus uel renuimus arbitrarias operationes, & res sitas in nostro arbitrio, de quibus infra cap. 36. & 35. & hæc uoluntas mota ab appetitu sensitiuo uel ab intellectu passibili, deum est libera, & bonum reddit uolentem bona, ac renuentē mala moralia: & contra malū reddit uolentem mala, & nolentē bona moralia, ut infra Cap. 34. Verū quatenus, & quare uolūtas rationi pareat uel repugnet, infra cap. 30. de Affectib. indicabo.

DE MEMORIA INTELLECTIVA.

Caput XXV.

P R I M O : Communis est quedam homini cum Memoria
 bestijs memoria, quam Sensitiuā, retinentem sensitiua.
 phantasmata sensibilia, & organicam appellamus
 de qua supra eodem cap. 9. Sed memoria intellecti- Memoria
 ua soli homini peculiaris est & propria, custos & intellecti-
 conseruatrice fidelissima conceptuum, & imaginum: ua.
 uel rerum, quarum species sunt ab intellectu percē-
 ptæ, & hæc potentia est nō organica, sicut & intel-
 lectus, cuius ipsa pars est, retinēs species intelligibi-
 les, & intellectui referens, ac subinde eas renouans.
 Huius enim memoriæ obiectum est præteritum, id Obiectum
 est, species intelligibilis, iam dudum animo cogita- memoriæ
 ta, & infixæ, nemo enim dicit se meminisse futuri, intellecti-
 sed coniectare futura: neq; præsentis meminisse, sed uæ.
 cognoscere præsens. Itaq; Memoria est potentia in- Memoria
 tellectiua, neq; sensus, neq; coniectura sed habitus intellecti-
 quidam, referens species, post aliquantum tempo- ua quid.
 ris exactum, ut ediscentes experiuntur.

S E C V N D O : Memoria quedam est naturalis Memoria
 quedam artificialis, quæ adiuuatur præceptis eius duplex.
 artis, quam nunc Memoratiuam appellant: de qua Ars memo-
 intertio ad Herennium, & Fabius in ii. cap. 2. Duo ratiua.
 sunt aut memoriæ officia, scilicet retinere species in 1 Memo-
 telligibiles, semel intellectui passibili impressas, & rie 2. of-
 referre ac renouare quoties libet, & opus fuerit, ficia.
 easdem species. Secundum officium est, species in- 2
 i pressas

pressas, ac obliuioni tamen traditas, quæq; intelle-
ctui uel animo semel aut sæpius exciderint, illas re-
nouare, & quasi mortuas species resuscitare, &
Reminisci, hoc uocatur reminisci, & reminiscencia. Nam Re-
minisci est, obliuioni tradita recordari. quod opor-
tunissime fit à circumstantijs personæ, temporis, lo-
ci, ut diserte Arist. in libello de Memoria ac Remi-
niscencia docet.

Ad exa- TERTIO: Quatuor sunt necessaria ad exacu-
cuendã 1 endam atq; exercendam memoriam, scilicet pri-
memo= mum, bono ordine digerere memoriæ cõmendanda.
riam 4. 2 Deinde meditari attente, sæpiusq; eadem repetere.
necessa= 3 Post affectu quodam peculiari lætitiæ aut doloris in-
ria. 4 rem memorandã ferri: deniq; crebro repetere me-

Qui fiat quod ma- 1 gis obliuio 2 illi qui minus ingenio ualent, inde accidit, quod in-
si sint qui 3 geniosi minus intendunt animũ in species intelli-
ualent in= 4 giles, quas celerius compræhendunt: & sic ingenio
genio. suo freti, nimiumq; securi, celerius quoq; amittũt ex
animo conceptas species. Sed ingenio tardiores sue
tarditatis cõscij cum plus intendant animũ in intel-
lecta, fixius quoq; & firmitus retinẽt difficulter im-
pressas species: sicut imago diutius manet, duratq;
in sculpta marmor, saxo, aut æri, quam ceræ im-
pressa. Reliqua de hac materia ab Aristotele regre.

DE LEGE NATVRAE.

Caput XXVI.

PRIMO: Quæ iam inde sequuntur capita, cū ad principia Moralis philosophiæ, atq; etiam ad Theologiã ualde profint, nolui omnino præterire illa: tametsi non tam ad Physicam, quam ad Ethicam pertineant, quare etiam breuior in istis ero, ne longius extra propositum euagemur.

SECUNDO: In genere quidem Lex est sententia, qua bona præcipiuntur, & mala prohibentur. Lex quid. Ius autem est autoritas & facultas faciendi quid secundum leges. Verum triplex est Lex, scilicet Naturalis, quam Iure consulti uocant Ius naturale, & Ius gentium: & Lex Diuina, quæ in sacris literis traditur. Et Lex Humana, quæ Iure Ciuili, aut Canonico scripto, uel consuetudine recepta continetur. Ius quid. 1 Lex triplex. 2 3

Et iuxta Ciceronem, Lex naturæ est ratio summa, insita in hominis natura, quæ iubet ea quæ facienda sunt, & quid se= prohibetq; contraria. Vel Lex naturæ est sententia cundum cõmunis, cui omnes homines pariter assentiuntur, Cicer. insculpta nobis à Deo, pertinens ad mores formandos. Referuntur ergo ad legem naturæ principia Ad legem practica, id est, sententiæ cõmunes, omnibus notæ, naturæ de moribus, & item conclusiones elicite, ex illis quæ sint principijs. Talia sunt decem præcepta Decalogi, referent item præcepta similia ex libris Ethicorum quoq; da. de quibns infra Cap. 34.

TERTIO: Efficiens causa & lator legis natu=

Naturæ *ræ* est ipse Deus, qui eam inscripsit cordi, & animo,
causa effi. & intellectui, cuiuslibet hominis nascentis, ut eius
 uoluntatem excitet ad bona, & absterreat à malo.
 Sic & D. Paulus ad Romanos, Cap. 2. in hanc sen-
 tentiam de lege naturæ docet: Cum gentes quæ le-
 gem (scriptam scilicet) non habent, naturaliter ea
 quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem (scilicet scri-
 ptam) non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostenda-
 dunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimo-
 nium illis reddente conscientia, &c. Præcepta uero
Legis na= legis naturæ secundum Iureconsultos primaria sunt.
turæ præ=
cepta pri= Primum: Deum uenerari. Secundum: Honestè uiue-
maria 8. re. Tertiū: Patriæ, magistratibus, parentibus obe-
secundum dire. Quartum: Neminem ledere. Quintum: Suum
Iurecon= cuiq; tribuere. Sextum: Rebus cōmuniter uti, quate-
sultos. nus fieri potest. Septimum: Tollere nocentes è medio
 propter seruandam publicam salutem. Octauum:
 Rerū dominia, proprietates, possessiones, & usum
 distinguere, quibus cōmuniter alioqui non licet uti.
 Verum de lege naturæ longe plura à Cicerone, in
 primo de legibus, à Iureconsultis & Commentarijs
 eorum, in Tit. de Iure naturali, in Institutionibus,
 & in Tit. de Iusticia, & iure in. ff. require.

DE SYNTERESI.

Caput XXVII.

A Græcis Theologis præsertim à Damasceno Latini hoc mutuati sunt uocabulū ου
 τηρησεως

ΤΗΡΗΣΕΩΣ, quam nos conseruationem, uel attentio=
 nem uocare possumus. Nam Synteresis est naturalis Synteresis
 habitus principiorum moraliū practtcorum, qua= quid.
 si concreatus homini, attendens ad legem naturæ,
 quam conseruat, instigans hominem ad bonum, &
 obmurmurans malo, sicut enim οὐνεσις, id est, in= Syntesis
 telligentia, habitus est speculatiuus, acquisitus, cō= quid.
 seruans principia speculabilia, ut infra 31. & 32. ita
 Synteresis est habitus innatus, conseruans principia
 moralia uel practica, infra 34. Huius officium est Synteresis
 ponere maiorem in syllogismo practico, sumptam officium.
 ex lege naturæ, suppeditante maiorem, & proba=
 tionem maioris. Estq; Synteresis in intellectu poti= Synteresis
 us, quam uoluntate, ut pleriq; Theologorum senti= subiectum.
 unt. Tametsi Damascenus eam appellat uolunta=
 tem rationalem, ac potentiam motiuam. Sed non ita
 multum refert, quia constat sane Synteresin esse ha=
 bitum, aut intellectiuum practicum, aut uoluntari=
 um, utiq; homini concreatum, & qualitatem innat=
 tam, sicut & lex naturæ est homini innata.

DE DICTAMINE RATIO

nis. Caput XXVIII.

P RIMO: Quid ratio sit, dixi supra Eod. Cap.
 23. Dictamen autem rationis est, uis ipsius, Dictamen
 quo dictat quasi & præcipit, seu admonet facere bo rationis
 num, aut omittere malum. Cuius officium proprii= quid.
 um est, ponere minorem, & probationem minoris Officiū di=

**Etaminis
rationis.
Rationis
duæ par=
tes.
Ratio su=
perior.** in syllogismo practico, infra Eodem Capite proxi-
mo, & ex uniuersali uel generali lege nature eli-
cere quid particulare. Duas autem rationis partes
nominat, D. Augustinus scilicet rationem superio-
rem & inferiorem. Superior ratio est, lumen huma-
næ nature, & quasi uis, dictans & præscribens di-
uina, æterna, mere honesta, ut pote cum conscientia
dicit, peccatum hoc est fugiendum, dictamen supe-
rioris rationis ponit causam, quia hoc peccatum of-
fendit Deum, quia turpe est, & contra legem natu-
ræ, quia hominis natura indignum est. Sic contra,
cum Conscientia dicit, hoc iustum opus est facien-
dum. Dictamen rationis superioris ponit rationem,
quia hoc iustum opus præcipit Deus, quia est pul-
crum, quia est homine dignissimum. Deinde synte-
resis maiorem quamlibet ponit syllogismi practici.
Et hæc superior ratio malis affectionibus non obno-
xia, sed illis tanquam regina imperans, amore in-
genuo & pio fertur ad honesta & timore ingenuo,
non seruili, cauēt uitia, iuxta illud.

Oderunt peccare boni uirtutis amore.

Atq; hæc demū proponit sibi, & spectat uerum fi-
nem bonorū, scilicet honestatem meram, sine ullius
utilitatis aut uoluptatis respectu, ut admoneat bene
agere, etiamsi ex illo bono opere nos sequatur ali-
quod damnum, uel malum. Sicut Regulus mera ho-
nestate ductus, seruauit fidem Carthaginensibus,
etiam suæ uitæ exitio, de quo fine, id est, uirtute &

mera

mera honestate prolixè Cicero in 5. Tusculana. differit, uirtutem solam sufficere ad beatam uitam.

SECUNDO: Inferior ratio est, quasi mulier Inferior
 illecebrosa, dictans & præscribens non diuina, sed ratio,
 humana: non æterna, sed temporanea; non mere honesta,
 sed utilia & uoluntaria, uel cōtra sine respectu honestatis. Ut fugiendum est peccatum, quia de-
 meretur pœnas, quia damnum uel ignominiam affert,
 quia capitaliter punitur, & multa afficitur: & contra,
 amplectenda est iusticia, quia bonam famam parit,
 & uoluptatem affert, & cōmoda. Atq; hæc inferior
 ratio prauis affectionibus mire obnoxia, & appetitui
 sensitiuo, fertur praua delectatione & illecebris
 tantum ad externum bonum, timoreq; illiberali ac
 seruili cauet uitia. Quod si impunitatem sceleris
 sibi uideret propositam, nihil non flagitij committeret
 & quælibet honesta contemneret, iuxta illud.

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Hæc demum inferior portio rationis, proponit sibi
 & spectat non uerum finem bonorum, honestatem
 meram: sed alienum & falsum finem, scilicet com-
 modum & uoluptatem. De quo fine differit Valla
 in 1. & 2. lib. de Voluptate. Hominem nō posse me-
 ram honestatem appetere, sed spectaretantum uti-
 litatem aut uoluptatem, in qualibet actione. Estq;
 hæc inferior ratio, nequam ille oculus sinister &
 prauus qui sui amore ac *ἑλαιοῦ* nimium labo-

rat: & hanc homines pleriq; docti & magni sequuntur. Hæc etiam ex prava aliqua sententia & maligna prauum affectum hominis & uitiosam consuetudinem potius imitatur, quàm legem nature, & synteresin.

DE CONSCIENTIA.

Caput XXIX.

Conscientia quid. **P** RIMO: Conscientia est iudiciũ de facto nostro bono aut malo, petatum à lege naturali. Vel ut isti definiunt: Conscientia est naturalis habitus, conclusionũ moralium, quæ eliciuntur ex principijs practicis moralibus, probans bonum opus & reprobans malum opus. Sicut enim Scientia est habitus conclusionum, elicitarum ex principijs Theoricis infra Cap. 31. sic Conscientia est habitus conclusionum practicarum. Etenim huius officium est ponere & inferre cõclusionem, ex maiore synteresi os, & minorem dictaminis in syllogismo practico. Estq; hæc in intellectu, sicut & synteresis.

Conscientia tria officia. **S** ECVNDO: Conscientiæ sunt tria officia, quæ præstat, prout intellectus & noticia nostra se bisariam accommodat ad opus morale iudicandũ. Primo: Prout cognoscimus quippiam nos fecisse, uel non fecisse. Sic conscientia dicitur testificari & conarguere, hinc illud est prouerbiũ. Conscientia mille testes. Et.

Conscius ipse sibi de se putat omnia dici.

Secunde

Secundo: prout iudicamus quippiam esse faciendū, 2
aut omittendum. Sic conscientia dicitur instigare,
uel retrahere. Ita Virgilius scribit, Mezentium &
Turnum instigatos conscientia sua ad fortiter agen-
dum, cum inquit: Aestuat ingens,
Imo in corde pudor, mixtoq; insania luctu,
Et furij agitato amor, & conscia uirtus.
Tertio, prout quippiam iudicamus à nobis bene fa- 3
ctum, aut factum male, sic cōscientia dicitur defen-
dere factum uel accusare, ita illud Pauli secundo ad
Romanos. Testimonium reddente illis conscientia
ipsorum, & inter se inuicem cogitationibus accu-
santibus (scilicet facta male) aut etiam defendenti-
bus (scilicet facta bene) in diem, quum iudicabit De-
us occulta hominū, Vnde & Græco dicitur prouer-
bio, quod conscientia ferit animum. Atq; hoc tertiū
est præcipuum eius officium. Et quia pleriq; homi-
nes male ac flagitiose agunt, ideo plerunq; consci-
entia accusat eos quod male agunt, atq; remordet
uexatq; adeo, ut nequeant interquiescere unquā. Si-
cut enim cōscientia rectæ uoluntatis, & recte facti
maxima est consolatio rerū incommodarum, ma-
ximāq; uoluptas rerū florentium, ut quidam homi-
nes felicitàte dixerint esse εὐθυμίας, id est, bonam εὐθυμίας.
conscientiam: Sic contra nullum est peius & atroci-
us tormentum, mala & inquieta conscientia, cuius
atrocitatem Poëtæ significant, imò & depingunt
sub persona Furiarum atq; Dirarum, ut exponit Furia &
i 5 copiose Diræ.

copiose Cicero in oratione pro Roscio Amerino.
 & in primo de legibus.

Conscien=
 tiæ iudiciū
 quomodo
 fiat.

Syllogis=
 mus pra=
 cticus qd.

Officiū
 quid.
 Probabi=
 lis ratio
 quid.

TERTIO, Iudiciū huiusmodi conscientia ac
 cusantis uel defendentis, sit per syllogismum pra=
 cticum, affirmatiuum aut negatiuum, in qualibet fi=
 gura & modo, cuius maiorem synteresis, minorem
 dictamē rationis, conclusionē uerò conscientia po=
 nit. Nec refert à maiore, an à conclusione incipias,
 tametsi conscientia ferè proponit probandum, uel
 improbandum. Etenim syllogismus practicus est,
 quo cuiuslibet operis moralis ratio quæritur, cur
 recte aut perperam fiat, factumue sit ex principijs
 suis & lege iureq; naturæ petita. Sic enim oportet
 omnia probare, & quod bonum est tenere. Atq; hac
 probatione nos uti debere Cicero significat, cum
 dicit, Officiū esse opus bonum, quod cur factum
 sit, ratio probabilis reddi possit. Probabilis autem
 ratio est, quæ hominis ciuilitati boni conscientia bo=
 nae, & non aberranti satis facit, tametsi alijs non
 satis faciat semper, iuxta illud.

Consciāmens recti famæ mendacia ridet.

Sic cōtra officio contrarium uitium, uel potius pec=
 catum est opus malū, quod cur factum sit, ratio pro=
 babilis reddi nequeat. Exempli gratia, sit hic syllo=
 gismus practicus. Regulus deliberat secum utrum
 debeat Charithaginensibus seruare fidē, Respondet
 Conscientia eius, fidem seruare debes Regule Pœ=
 nis. Ratio dictat. Quia fidem Regule dedisti Char=
 thagenen=

thaginenſibus, Syntereſis proponit. Fides data eſt ſeruanda. Hæc maior probatur à lege naturæ, quod tibi nolis fieri, alteri ne feceris: Sed nolis tibi Regule fidem nō ſeruari. Ergo Regule debes fidem ſeruare. Ita unus ſyllogiſmus practicus aliū parit, & ſic longius argumentari poſſumus, Quamquam eſt difficile inexercitatis & præcipue indoctis inuenire rationem probabilem cuiuslibet ſui operis ex lege naturæ. Porrò ſicut prauis affectus ſibi fingūt quasdam prauas leges & malignas ſententias, ut eſt hæc Amantem redamare, inſeſtū uerum odiſſe, & Malū malo reddere, quales contra ius naturæ pugnant, & ſicut inferior ratio ſæpiſſime à prauis affectibus decipitur, ſic conſcientia quoq; non æque recta eſt & ſyncera in homine. Etenim Theologi conſcientiam dicunt eſſe latam in impijs, & aperte malis, ſtriſſam, uel cauteriatā, in ſuperſtitioſis & hypocritis, perturbatam in dubitantibus, peruerſam in errantibus, rectam in pijs & innocuis, rectificatam in poenitentibus, qui reſipiscunt à malo. Verum hæc atq; ſimilia ad Theologiam remittimus.

Conſcientiæ diſſe-
rentiæ earumq; cauſæ.

DE AFFECTIBVS.

Caput XXX.

PRIMO, Hoc caput de affectibus inſcripſi, nō quod affectus ſit aliud quiddam, quam uoluntas ipſa, uerum ut uarias uoluntatis ſpecies ac formas indicarem, tametſi attigerim ſupra Eod. Cap.

Affectus 15. Itaq; Affectus est brevis uel durabilis motus uo-
quid. luntatis, prosequens bona, aut auersans mala. Est
 enim hic in affectu prosecutio atq; fuga, quod est
 affirmatio & negatio in intellectu uel in mente. Hic

Affectus alias à Latinis uocatur animi motus, perturbatio,
synony= ægritudo, morbus, inclinatio, proprietas, affectio,
ma. passio, appetitus.

I. Affectus SECUNDO: Diuiditur affectus quinq; fariam.
5. diuis. Prima diuisio: Affectus uel motus animi alius est

primus, alius est secundarius: Primum motum ap-
 pellant, rapidam illam & inconsultam inclinatio-
 nem animi, qua subito in rem delectabilem uel auer-
 sibilem mouetur, & talis non est in nostra potesta-
 te, neq; statim crimini uitioque uertitur. Vt quamuis
 permoucantur apud Homerū in 3. Iliados Troiani
 principes, specie Helenes, tamen quia non consenti-
 unt isti motui in concupiscentiam eius, ideo non sta-
 tim erant adulteri. Secundarius affectus est, consula-
 ta inclinatio, quæ rei cognitæ assentitur, & examina-
 hiat, & hic si feratur in illicitam rem criminosus est
 affectus, sin fugiat rem licitam, criminosus item est
 affectus: ut Paris uisam Helenam inhians, crimen iā
 adulterij non effugit, quia motui adiungit assensum
 uoluntatis & concupiscentiam. De hoc uide Gellium
 in 19. Cap. 1. ubi disputat quidam, bonum uirum ob-
 noxium quidem esse primis motibus, sed non secun-
 darijs illicitisq; affectibus. Secunda: Affectus alius
 est brevis, uel momentaneus: Ira furor brevis est: ut
 affectus

II. diuis.
affect.

affectus in pueris, qui facile sumitur, & temere de-
 ponitur. Alius est durabilis, quem uel natura, uel
 bona malaue consuetudo homini indidit, nec facile
 sumptus semel deponitur: ut tristitia in Melancho-
 lico, iracundia in Cholero. Tertia: Affectus est III. diuis.
 alius naturalis, licitus, quem $\Phi\upsilon\sigma\iota\kappa\acute{\eta}\rho$ σοφγάρα = affect.
 pellant, ut est amor parentum in liberos, Alius est
 non naturalis, illicitus, ut amor Paridis in Helenā.
 De hac uide in commentario secundi Ethicorum.
 Quarta: Affectus alius est lenis qui uocatur ἡδονή, IIII. diuis.
 id est, proprietas uel propria inclinatio: alius est ue affect.
 hementior qui uocatur πᾶθος quod uel indigna-
 tionem uel cōmiserationem meretur. De hac Fabiū
 uide in 6. cap. 2. & 3. & Ciceronem in Oratore per-
 fecto. Quinta: Affectus uel appetitus alius est con- V. diuis.
 cupiscibilis, respiciens uel inhians bonum appetibi- affect.
 le, ut spes & laticia. Alius est irascibilis, auersans
 malum abominabile, ut metus & dolor, supra Eo-
 dem Cap. 15. Ceterum species istorum quatuor ge-
 nerū requirere oportet à Cicerone in 3. & 4. Tuscu-
 lana, omnes enim aliæ quotquot sunt affectuum spe-
 cies, nascuntur ex spe, laticia, metu, dolore.

TERTIO: Ut licitus & bonus affectus rationi Affectus
 obtemperat, à natura & bona consuetudine profe- bonus.
 ctus, hominemq; mire commendat: Sic contra illi-
 citus malusq; affectus, neq; rationi, aut synteresi, Affectus
 neq; cōscientiæ obtemperat: ut pote profectus à ma- malus.
 la cōsuetudine, secundum Philosophos, & à praua
 cupi-

cupiditate, peccatoq; originali, secundum Theologos, a hominem uituperabilem & criminofum reddit plerunq; dum renuit bona, & præhensat mala, contrarationem & conscientiam hominis, ut amans Medea fatetur apud Ouid. in principio septimi Metamorphoseon dicens.

Excute uirgineo conceptas pectore flammæ.

Si potes infœlix, si possem, sanior essem.

Sed trahit inuitam noua uis, aliudq; cupido,

Mens aliud suadet, Video meliora proboq;

Deteriora sequor &c.

Sic & ille ait

Prudens uidensq; pereor.

Ita ergo uoluntas captiua tenetur & inuita trahitur ad pessima quæq; à suis affectibus, nisi à ratione quandoq; hi uincantur, quæ longe omnium pulcerrima est uictoria nempe suos affectus prauos ratione cogere, & moderari per uirtutem, frenisq; inie-

Mali affectus non cum bonis solum, sed inter se quoq; pugnant. Atq; est ita non solum bonis affectibus pugna cum malis cupiditatibus, uerum mali etiam affectus quandoq; inter se pugnant, ac infirmior rem (ut fit) superat fortior appetitus, ut plerunq; meliorem deterior. Sic metum mortis uicit dolor amoris decepti spe sua, in Didone, cum inquit:

Quin morere, ut merita es, ferroq; auerte dolorem.

Reliqua uero de hac materia ad Ethicam prorsus pertinent, cuius exempla uide in Poëtis, qui sunt optimi artifices in depingendis affectibus.

DE HABITU INTELLĒ

ctiuo. Caput XXXI.

PRIMO, Libet hic quædā præmittere, de uario noticiae genere, sic enim & superiora repetemus, & ad fontem sequentiū perueniemus. Igitur Noticia est qualitas animæ, qua cognoscitur species obiecti sensibilis, uel intelligibilis, supra Eod. quid. Cap 10. & 19. Hæc primum sic diuiditur, Noticia 1 Noticiæ est aut Sensitiua, qua apprehenditur res per sensum, & speciem sensibilem, perq; iudicium factum de sensibili. supra Eodem Ca. 7. & 9. aut est Intellectiua, qua res cognoscitur per suam speciem intelligibilem, supra Eodem Ca. 20. & 21. Deinde intellectiua noticia est uel incomplexa, uel complexa, supra Eod. Cap. 19. in diuisione quarta. Deniq; noticia complexa quædam concipitur ex oratione imperfecta, ut urbs Roma, Achilles Pelei filius. Quædam cōcipitur ex oratione perfecta, id est, ex propositione, ut Achilles Pelei filius fuit Græcorū fortissimus, ut urbs Roma est caput orbis terrarum, & hanc noticiam perfectam, uocant propositionem mentalem, id est, mente conceptam. 2

SECUNDO, Noticiæ duplex est officium, scilicet iudicare sensu interiore, aut intellectu, & hoc 1 Noticiæ uocatur iudicium. Deinde assentiri uel dissentire ei, 2 officium de quo iudicium factū est, hoc est, credere uel nō credere, rem ita se habere. Hic autem assensus fit bifariam, scilicet sine probatione, & cum probatione, duplex. 3

id

- id est, cum syllogismo Theorico sine probatione fit quadrifariam, utpote: cum noticia uel assensus ille sequitur sensum, uocatur quidem Sensus, singularium tantum, ut Hic ignis quem tango est calidus, hæc pietura quam uideo est pulchra. Cum uero sequitur repetitum & ingeminatum sensum ac memoriam, uocatur Experientia, iuxta Aristotelem in fine secundæ posteriorum dicentem: Ex sensu fit Memoria, ex memoria uero eiusdem rei perceptæ repetita sæpius nascitur experientia: Plures enim memoriæ sunt, una experientia. Cum assensus sequitur propositionem, principium Theoricum, uel etiam legis naturæ sententiam, uocatur Intelligentia, habitus principiorum theoricorum. Cum deniq; assensus sequitur auctoritatem dicentis sine alia probatione, uocatur Fides. Verum alter ille assensus, uel noticia cū probatione fit item bifariam scilicet: cum assensus animi sequitur signa probabilia, non tamen necessaria, tum uocatur suspicio, uel coniectura: ut Quia tenuiter uestitus incedit ille, Ergo pauper est. Secundo, cū animi assensus sequitur præmissas: quæ sunt triplices, scilicet falsæ in materia aut forma, habentes tamen ueri aliquam speciem, præcipue apud imprudentes uel incautos. Harum assensus dicitur Error, iniectus ex paralogismo sophistico. Et sunt probabiles præmissæ uerisimilesq; tantum, non uero necessariæ. Harum assensus uocatur Opinio, quæ est noticia alicuius cum formidine de opposito, nata ex syllogismo
- Sensus.
- Experientia.
- Intelligentia.
- Fides.
- Suspicio uel coniectura.
- Error.
- Opinio.

gismo Dialectico, uel Rhetorico probabili. Et sunt præmissæ necessariae ac certæ, uel per experientiã, uel per doctrinam, uel per principia. Harum assensus appellatur Scientia, quæ est noticia certa cõclu- Scientia.
sionum elicitarũ ex præmissis certis. Et hæc probatio uocatur Demonstratio, de qua in libris posteriorum. Itaq; sunt octo species noticiæ, scilicet Sensus, Noticiæ
Experientia, Intelligentia, Fides, Suspensio, Error, species 14.
Opinio, & Scientia: quibus superadduntur, Prudentia, Ars, Sapientia. Item Synteresis. Dictamen rationis, & Conscientia. Atq; ita in summa habes 14.
noticiæ species, in intellectu ratione q; hominis sitas omnes, præter Sensum, quibus uix plures inuenias.

TER TIO: Hæ noticiæ sunt qualitates cognitio **Habitus**
ne fungentes in animo, uocatæ qualitates animi du- animi alij
rabiles, id est, habitus animi partim innati, ut est innati alij
Synteresis, Dictamen rationis, & Conscientia: Par acquisiti.
tim acquisiti per doctrinam & usum, ut reliqui de-
cẽ. Tametsi Plato, & eius sectatores serè hos quoq; Platoni
dicant innatos habitus natura, non quod perfecta cur omnes
statim Scientia, Prudentia, Ars nascatur cum ani- habitus in=
macreata, sed quod animæ creatæ iam mox natura nati.
innascitur naturalis potentia uel impotentia, ad hos
aliosq; habitus acquirendos. Sicut enim uirtutũ ui- Naturalis
tiorumq; scintille quædam, sic habituum (ut inquit potentia
Cicero) igniculi, natura sunt animis inditi qui dein- quid.
de excrecente simul animo & corpore excitantur
& inardescunt à doctrina & usu: Sicut latentes scin-
k tillæ.

tillæ è silice eliciuntur ictu ferri ac ueluti sopitus ignis in cineribus, motu & flatu resuscitatur: sic habitus ille potentia per naturam innatus, fit demum habitus actu per doctrinam & usum acquisitus. Ita sane Homero, Euripidi, Ouidio & Virgilio fuit innata quædam naturalis potentia ad poësim, Quod Ouidius de seipso alijsq; Poëtis testatur, dicens.
Est Deus in nobis agitante calescimus illo.

Sedibus æthereis spiritus ille uenit.

Naturalis
potentie
synonyma

Sic Ciceroni innata erat talis potentia ad scientiam oratoriam, sed non ad poësim ita. Atq; has naturales potentias uel hos habitus potentie, eruditi uocant igniculos ingeniorum, impetus animorum natiuos, naturalia instrumenta, ingenita adiumenta ad artes & habitus, actuum habilitatem & aptitudinē, ut loquuntur. Sic Homerum dicimus natum et factum ad poësim, Catilinam ad maliciam, Socratem ad constantiam. Apellem ad picturam: In hunc quidē modum ego puto Platoniorum sententiam nō ita multum abesse à Peripateticis, sed de hoc in cap. 38. plura fortassis dicam.

Habitus
intellectui
secundū
Arist.

Q V A R T O: Ab Aristotele quinque tantum habitus intellectui numerantur, scilicet duo speculatiui, quorum finis est scire, Intelligentia principiorum, & Scientia conclusionum, duo uero practici, scilicet Prudentia, cuius finis est agere: & Ars, cuius finis est efficere, uel fabricari. Et quintus denique habitus, scilicet Sapientia, continens aliorum habituum, imò
cuius

cuiuslibet noticiæ non modo doctrinam, uerum etiam Aristote. am usum & experientiam. Verum hæc Aristot. par partitio titio nihil admodum cum superiore numero noticia quomodo rum pugnat, quia numerat habitus acquisitos intel- cum supe- lectiuos, qui docent nos certius & facilius quid sci- riore noti re & facere. Iam uero Synteresis, Dictamen, & Cō ciarum nu scientia, sunt habitus innati, non acquisiti, quamuis mero con- etiam unā cum ætate & experientia quasi increscāt ueniat. subinde, Sensus uero non est intellectus, sed notitia organica: & Experientia est à sensu, Fides est noti- cia soli auctoritati assentiens, sine probatione. Verū Suspicio & Opinio, nihil firmi certius docet: Error autē magis dedocet, quam addocet: quamuis ad ar- tem & prudentiam sæpe accedit opinio, sicut etiam ad habitus uoluntarios. Non enim omnium, quæ in actionibus politicis, ac in operibus artificum fiunt, certa ratio reddi potest. Restāt itaq; numero quinque habitus acquisiti, in intellectu positi, scilicet Intelli- gentia, Scientia, Prudentia, Ars & Sapientia: de quibus plura ab Aristot. in sexto Ethicorum, & à Commentarijs quære, & quædā etiam supra Cap. 9. attigi. Cæterum in uoluntate sunt tantum duo habi- Volunta- tus Morales, unus Bonus, scilicet Virtus. Alter ma- tis habi- lus, scilicet Vitium, ut mox infra cap. 33. uidebimus. tus duo.

DE PRINCIPIIS NATVRÆ

libus. Caput XXXII.

P R I M O: De uocabulo Principij, quam uarie Principiū
 k 2 signifi-

didacticū significet, supra in primo, Cap. 12. indicaui: ubi ui-
 did et quatuorplex. 1 dimus principium quoddam didacticum esse, id est,
 cognitium, id quo res primum cognoscuntur, ad
 doctrinam uel actionem pertinens. Et huius aliud
 esse Incomplexum, quales sunt tituli, et themata

2 simplicia, per naturam uel artem percepta: Aliud
 esse Complexum, quales sunt propositiones primæ,
 et regulæ de sermone, de natura, de moribus. Ad-

De quo principio hoc caput agat. huc tamen animaduertere oportet, Principium di-
 dacticum aliud natura notum esse, ut sunt proposi-
 tiones uel sententiæ communes de sermone ac natu-
 ra, ut sunt leges naturæ de moribus: Et de hoc solo
 loquimur in præsentī Capite. Aliud Principiū do-
 ctina notum esse, quales sunt regulæ generales, uel
 speciales quoq; professionū, non nisi doctrina, usq;
 percepta, ut sunt elementa, et præcepta Gramma-
 ticæ, Dialecticæ, Rhetoricæ, Mathematicæ, Physi-
 cæ, Medicinæ, Ethicæ, Iuris scientiæ. De hoc nihil
 dicimus, nisi quod in iam enumeratis artibus multa,
 imo et plurima præcepta atq; experimenta oriun-
 tur, et sumuntur ex isto altero genere principij,
 quod natura notū uocamus, latissime patens in om-
 nibus ferè negotijs ac rebus. Nam ars imitatur na-
 turam, quatenus potest, ut supra in libro primo, de
 Arte indicaui, Capite 9.

Principi- SECUNDO: Principium natura notum Didac-
 um didac- ticum est triplex, scilicet, Logicum, Physicum, et
 eticum 1 Ethicum. Logicum est, quod pertinet ad sermonem,
 ut

ut Literæ, & syllabæ sunt dictionū notæ: & hæc Di- naturano-
 ctiones sunt notæ & signa conceptuū in animo, & tum tri-
 cogitationum: ut hæc, Verum & falsum præsumūt plex.
 congruū, ut hæc, Quodlibet est uel non est. Item, De
 quolibet est affirmatio uel negatio, & de nullo simul
 ambæ. Tales sunt regulæ quas uocant Maximæ, in
 Topica pleræq;. Principiū Physicum est quod per- 2
 tinet ad scientiam naturæ, hoc est Physiologiam, ut
 ex nihilo nihil fit. Aliquid fit ex aliquo. Omne gene-
 rabile est corruptibile, ut Posita causa, ponitur &
 effectus potentia, Patiens ab agente patitur. Et ta-
 les innumeræ sententiæ communes Physicæ eliciun-
 tur ex Aristotele, & alijs, qui Physica scripserunt.
 Et extat libellus quidam, cui titulus est Autoritates
 Aristotelis, ubi plurima eiusmodi principia Physi-
 calicet inuenire, quæ in hunc locum conferre, non
 est consilium. De principio Ethico infra Cap. 34. 3

DE HABITU VOLUNTATIS

rio. Caput XXXIII.

P RIMO: Sicut habitus intellectui obiectū est Obiectum
 ipsa ueritas aut falsitas rei intelligibilis: Sic habitus in-
 habitus uoluntatis obiectū est ipsum bonum uel ma-
 lum, uoluntarium, morale, hoc est, honesta bonaq; & uolun-
 opera, quæ rationi moribus & legibus cōsentiunt, tarij.
 atq; obtemperant, & turpia malaq; opera, quæ cū
 ratione, & legibus pugnant. Verū habitus uolunta-
 rius est qualitas animi, per consuetudinē & doctri-
 nam

qd & quo=
tuplex. nam acquisita, docens & inuitans uoluntatem homi-
nis, certius ac facilius bene aut male operari in ciui-
libus rebus. Et horum duo sunt tantum, scilicet Vir-
Habituum tus ac Vitium ut dixi. Quorū principia, & igniculi
uoluntatis quidā, tametsi homini natura sint innati, sicut pau-
caus. effi. loante de naturali potentia & habilitate ad acqui-
rendos habitus intellectiuos differui, supra Eodem
Cap. 31. Tamen præceptis, doctrina, & usu excitantur,
& illucescūt suo tempore: Atq; ista quasi semi-
na uirtutū uitiorumq; natia uoluntati insita, tan-
dem increpescunt consuetudine in bonos aut malos
fructus, hoc est, abeunt in mores durabiles, & con-
firmatos. De quo uide in 5. Ethicorum, de discrimi-
ne actuum & habituum iusticiæ. Vnde & uirtus ui-
tiumq; appellantur etiam habitus morales, à more.
Mos quid
& unde. Caterum Mos est solita consuetaq; actio moralis,
& à consuetudine habet nomen sicut enim sæpius
Citharam pulsando, aliqua ratione quissiam fit tan-
dē bonus Citharædus: Ita sæpius & frequenter uir-
tuose aut uitiose agens, ille fit demum uirtuosus aut
uitiosus, id est, bonos malosue mores imbibit, quos
nunquam aut difficilime potest dimittere.

Virtus
quid. SECUNDO: Virtus est habitus electiuus, in
Vitiū quid mediocritate, secundum nos consistens certa ratio-
ne, quemadmodum uir prudens iudicat. Sed Vitium
est habitus electiuus, in excessu aut defectu consi-
stens, non certa ratione, contra quam uir prudens
possit approbare. In utraq; definitione genus Habi-

tus electius idem est, quem uoluntariū appellamus: *Habitus* e= hoc est, talem qui à Libero arbitrio & consilio ho= lectius
 minis dependeat, ut ne quis causari queat iure, ho= quid.
 minem inuitum esse malum aut bonum, ut infra cap.
 35. Sed definitionis utriusq; reliquam expositionem
 uide in Commentarijs in secundum Ethicorū: Quia
 de habitu uoluntario hæc in præsens sufficiunt. Spe= Virtutis et
 cies enim uirtutis circiter duodecim: & species ui= uitij speci=
 tij, hoc est defectus, atq; excessus item duodecim, in es.
 tertio, atq; alijs libris Ethicorum enumerantur ac
 definiuntur, sicut à Cicerone in officijs.

DE PRINCIPIIS MORAL

libus. Caput XXXIIII.

PRIMO: Ethicum principium uel morale est, Principiū
 quod pertinet ad scientiam, & ad actionem morale
 moralem, ciuilitate bonam aut malam: Vel princi= quid.
 pium morale est noticia, cōmunisq; sententia ex le=
 ge naturæ petita, animoq; hominis insita. Sic & Ci=
 cero dicit aliubi, quod sint in animo parue quedā
 noticiæ rerum maximarum, quas cum sequitur uo=
 luntas in agendo, recte agit. Atq; hæ noticiæ sunt
 prorsum leges naturæ, & communia principia de
 moribus, perpetua & immutabilia. Semper enim
 ratio & cōscientia iudicat huiusmodi sententias esse
 ueras atq; certas, quales sententiæ sunt decem præ=
 cepta Decalogi. Item præcepta Hesiodi in primo.
 Item sententiæ Theognidis, & Phocylidis, dicta a sa=
 b 4 pien=

COMMENT. PHYS.

pietum, & philosophorum, disticha Catonis.

Non quali **SECUNDO:** Cauere oportet, ne sine discrimi-
bet cuius= ne quamlibet Ethnici cuiusuis sententiam statim pu-
uis senten= temus esse legem naturæ, et principium morale, cui
tia est prin parere oporteat, & cui obediatur recte ac tuto. Nā
cipium mo prauus affectus hominis aliquando somniat sibi, &
rare. fingit prauas quoq; sententias quasdam ex uitiosis-
 simo affectu *Παλατιᾶς*, aut uoluptatis natas.
 quales si quis sequatur, ille ualde errat & contrana-
 turam & rationem. Cuiusmodi hæc est Catonis,
 Semper tibi proximus esto. Item
 Qui simulat uerbis nec corde est fidus amicus:
 Tu quoque fac simile, sic ars deluditur arte. Item
 Da aliquid & accipe aliquid:
 Et si quæ similes inueniuntur. Verum hæc moralia,
 atq; illa naturalia principia pleraq; ostendit lumen
 naturale dictaminis, & synteresis, supra eodem ca.
 27. partim autores & philosophi tradunt, partim
 sensus, experientia, ususq; docet, & longe clariora
 reddit, ut de his Aristoteles in primo Ethicorū cap.
 7. admonet. Et ex huiusmodi principijs pleriq; na-
 scuntur syllogismi illi practici. De quibus supra 29.
 ostendimus.

DE LIBERO ARBITRIO.

Caput XXXV.

An & in **P** RIMO: Plurima est controuersia inter do-
quibus re= ctos, utrum in homine sit Liberum Arbitriū,
 an non

an non: & quatenus sit libera uoluntas hominis, aut bus sit libera coacta. Cum uero de libertate arbitrij aut uoluntatis rû arbitri. humanæ disputatur, quoad res fatales atq; diuinas, consulere debemus nō tam Ethnicos quam Ecclesiasticos scriptores: & sequi non tam rationis humanæ captum & iudicium, quam sacræ scripturæ auctoritatem infallibilē, ut ab Erasmo ac Luthero in disputatione de Libero Arbitrio clare differitur in utrāque partem, & à D. Augustino, atq; à Laurentio Valla in libro de Libero Arbitrio. Quando uero de libertate arbitrij in rebus ciuilibus ac humanis quaeritur, sibi recte consulimus & rationis iudicium, & Ethnicos autores, præcipuè philosophos: qui tamen & ipsi ambigue tractarunt hanc materiam. Et in summa constat esse in homine liberum arbitrium in rebus non fatalibus, non naturalibus, non fortuitis: sed in rebus artificialibus, moralibus ac uoluntarijs. Alioqui .n. superuacua essent consilia, deliberationes, præcepta, leges, ad monitiones, uenia, præmia, pœnæ, ut erudite Aristot. in tertio Ethicorum probat, cuius loci Commentarios quoque consule. Præterea nisi liberum esset homini arbitrium, nihil admodum differret ab æquo & mulo, et ab alijs bestijs: quibus ut non est intellectus, ita neq; electio, neq; liberum, sed coactum iudicium, nedum liberum arbitrium.

Quare necessario sit liberum arbitrium in rebus uoluntarijs.

SECUNDO: Liberum arbitriū ferè est quam Liberū ἀποαιγεσις Aristoteles, nostri electionem uocant. bitriū qd.

k 5 Etenim

Obiectum
liberi ar-
bitrij.

In libero
arbitrio
duæ vires
animi re-
quiruntur.

Finis libe-
ri arbitrij.

Etenim Liberum arbitriū est vis voluntatis humane eligens bonum quid præ alijs, & respuens malum quid præ alijs, quod effectu uel præstare, uel fugere per se potest. Sic ergo obiectum liberi arbitrij est, non simpliciter bonum aut malum, sed bonum melius ac commodius, aut malum peius ac incommodius intollerabiliusue: cuius quidem non solum eligendi, sed etiam præstandi efficiendiq; aut fugiendi facultatem habeat homo, ratioq; & uoluntas hominis sit eius operis efficiens causa, non fatum, non natura, non fortuna. Excludimus ergo à libero arbitrio res fatales, naturales, & fortuitas, neq; hictantum morale bonum ut honestum, aut morale malum ut turpe intelligas: sed quaecunq; bonum aut malum, reuera, aut specie solummodo tale. Itaq; duæ vires animi requiruntur in libero arbitrio, quarum una est à ratione, scilicet deliberatio, facta & adiuta per noticiam obiecti: quia nihil cupitur, nisi cognitum. Altera uero est à uoluntate, scilicet electio libera, quæ non coacta sed sponte hoc eligit, tanquam commodius, & opere præstat: illud uero spernit tanquam incommodius, & effectu fugit ac deuittat. Sicut ergo ratio coniungitur & confertur intellectui, supra Eodem Cap. 23. ita hic liberum arbitrium uoluntati coniungitur & comparatur.

TER TIO: Finis liberi arbitrij est reddere hominem uirtuosum, & commendabilem, eum scilicet, cuius uoluntas bona eligit & efficit bona, fugit autem

autem mala: & contra reddere hominem uitiosum
 & criminosum, eum scilicet, cuius mala uoluntas
 contumaciter eligit mala, & peccata committit,
 declinat autem à bono. Sic ergo sibi expensum ferat
 homo quod malus est. Etenim sibi ipsi causa mali is Homo si
 est, falsoq; incusatur Deus, aut fatum, aut fortuna: biipsi est
 quod etiam apud Homerum in primo Odissæ Deus causa ma-
 ille grauiter fert dicens. li.

Ofacinus, mortale genus numina falso
 Incusat, causamq; putat fontemq; malorum,
 Quæ ueniunt: sua sed pereunt ob facta nefanda,
 Quñ præter fatum sibi sponte incōmoda querant.
 Reliqua de his rebus ab Ethica Philosophia petere
 oportet, ut ab Aristō. in tertio Ethicorū, à Boetio in
 consolationibus, à Gregorio Niseno in 7. libro.

DE RES VOLUNTARIA.

Caput XXXVI.

P RIMO, Obiectum liberi arbitrij, ut dixi an- Res uolun
 te, Res uoluntaria est res quælibet, bona, ma taria quæ.
 la, aut media, cuius non solum eligendæ, sed etiam
 potiundæ fugiendæq; facultas est penes hominem.
 Vel Res uoluntaria est, res neq; fatalis, neq; natura
 lis, neq; fortuita, neq; homini factu impossibilis, ut
 soluere creditum, mouere pedem, loqui, canere, &
 similes actus sunt res uoluntariæ, tametsi enim plu-
 rium actuum potentiæ & habilitates (ut propria
 hominis quarto modo) sint naturales, tamen poten-
 tiarum

rei uoluntariae. *tiarum actus sunt uoluntarij in homine, ut homo, quamuis à natura habet potentiam loquendi, numerandi, ratiocinandi, bene aut male operandi: tamen actus ipsi, ut locutio, numeratio, operatio, opus, sunt à uoluntate. Cuius autem actus impotentia & inhabilitas naturalis inest homini, idem actus nullo modo est res uoluntaria, ut quoniam homo naturaliter inhabilis est ad uolandum, ideoq; uolatus non est homini res uoluntaria. Ceterum ex supra dictis probe discernere oportet res fatales, supra in primo, Cap. 5. res naturales, supra in 1. Cap. 7. res fortuitas, supra in 1. Cap. 26. res artificiales, quæ pleraeq; sunt uoluntariæ, supra in 1. Cap. 10.*

**Species seu differentie actionum humana-
rum.** *SECUNDO: Hominis respectu pleraq; sunt in uoluntaria, ut à fato, à natura, à fortuna prouenientia: Sicut & ea quæ alioqui uoluntaria, tamen ui coactus aut errore, culpa, ignorantiaue homo lapsus facit. De quibus & Iure consulti disputant, in Titul. de iuris & facti ignorantia, in Digestis, & Codice.*

1 *Quædam sunt Voluntaria, in quibus noticia & cognitio rationis non fallit agentem, ac uoluntas eligit & imperat actionem, & non impeditur actio: ut cum eligit & imperat sobrietatem, fortitudinem, otium, ignauiam.*

2 *Quædam Mixta sunt, quæ partim necessitate & ui, partim uoluntate fiunt: ut si quis metu tormenti fatetur delictum. Et huiusmodi habentur pro uoluntarijs, qualia sunt etiam propemodum, quæ natura quoq; agente facimus,*

mus,

mus, aut omittimus, nisi perire malumus: ut edere, bibere, dormire, ut in tertio Ethicorum Cap. 1. & 2. & in eius loci Commentarijs.

DE CAUSIS VOLVNTA.

rijs. Caput XXXVII.

P RIMO: Quæ sint causæ uoluntariæ efficien- Causæ uo-
 tes, dixi supra Eodem, Cap. 35. nempe ratio luntariæ
 & uoluntas, tanquam duæ primariæ uires homi- effi.
 nis. Ratio quidem cognitionem rei uoluntariæ effi- Ratio.
 ciendæ aut fugiendæ tenens, & noticiã: Nam igno- Voluntas.
 ti nulla cupido est. Voluntas uero, deliberate eli-
 gens atq; imperans efficere aut deuitare uoluntari-
 am rem, cognitam & dijudicatam à ratione. Et bo-
 na quidem pars est probitatis, ex animo uelle probũ
 esse, sicut, & bona pars est doctrinæ, ex animo uelle
 doctũ esse. Atq; hæc quidem procedunt in rebus po- Eorũ quæ
 liticis, uerum in rebus fatalibus & diuinis, præci- pie aut im-
 pie quæ ad pietatem attinent, causa efficiens & im- pie fiunt
 perans aliquid pie fieri, est Spiritus sanctus, uel con- caus. effi.
 tra impie quid fieri suadens, est partim praua homi-
 nis uoluntas, deprauata peccato originis, & mala
 consuetudine, Partim mali genij, & diaboli impe-
 tus atq; uis, rapientis & præcipitantis miserum ac
 flagitiosum hominem in nefandissima quæq; , ut ne
 si uelit quidem, possit præstare politicam illam pro-
 bitatem. Vt patet de Medea, exurente suum mari-
 tum Iasonem, & interimente liberos suos, ut de
 Atreo,

C O M M E N T. P H Y S.

Voluntas = Atreo, de Oreste, deq; alijs apud Poëtas & Histori-
tis cū for- cōs, sacros & prophanos. In rebus fortuitis quan-
tuna & ar doq; adiuuat Volūtas hominis Fortunā, iuxta illud.
te affini- Cuiq; fortunam fingunt mores sui.

tas. Et in naturalibus quoque efficiendis sæpiſſime Ars
& Conſilium hominis multum adiuuat Naturam.
Nam Ars imitatur Naturam, quatenus poteſt, ut
dictum eſt ſupra in 1. Cap. 24. & Cap. 6. & Cap. 9.
ubi exemplum poſui de frugibus & arboribus in
hortis colendis.

Conſuetu- SECUNDO: Sunt præterea plura quidem ad-
do. iumenta, quæ adiuuāt hominis rationem, & uolun-
tatem liberam, quo facilius aut bona aut mala eli-
gat, & præſtet, utpote Conſuetudo, altera prope-
modum natura. Nam

Doctrina Vſq; adeo à teneris annis aſſueſcere multum eſt.
& disci- Item Doctrina, & Diſciplina, Plurimum enim te-
plina. ſte Ariſtotele refert, ſtatim ab adoleſcentia ſic aut
ſic quempiam eſſe inſtitutum. Atq; utinam (inquit
Fabius in 1. Cap. 3.) liberorum noſtrorū mores non
ipſi perderemus, cum infantiam ſtatim delitijs ſol-
uimus, mollis illa educatio, quam indulgentiam uo-
camus, neruos omnes, & mentis & corporis fran-
git: fit ex his cōſuetudo, deinde natura. Diſcunt hæc
miſeri, antequam ſciant uitia eſſe. Et hætenus qui-
dem de uiribus, & operationibus animæ humane
rationalis dixiſſe ſatis eſto. Reſtat ut de ortu, di-
gnitate, & immortalitate eius pauca dicam: quibus
peractis

peractis huic materiæ tandem finis erit.

DE ORIGINE ANIMAE.

Caput XXXVIII.

PRIMO: lucunda quidem est quæstio, sed mi-
re anceps de origine animæ, ac modo ortus
eius. Cum enim sane constet eam infusam esse huma- *Animæ un-*
no corpori, & inspiratam à Deo, sicut & uel idem *de orian-*
Deus, uel natura infundit reliquis animatis corpo- *tur.*
ribus suam animã, ut bestijs sensitiuam, plantis au-
tem uegetatiuam cū uiribus suis. Tamen unde ueni-
ant, quando, quomodoque ingrediantur animæ in
corpora animata, dubium est Philosophis, & Ec-
clesiasticis.

SECUNDO: Erat mihi quidē in animo recen- *Platonico*
sere hic Platonis eiusq; sectatorum opinionem, de *rum opi-*
ortu animæ, & de descensu eius in humanū corpus *nio de ortu*
cœlo. Quomodo scilicet anima in cœlo nata, ex *animæ e-*
particula diuinæ naturæ, ibidem uarijs noticijs, & *iusq; in-*
habitibus quoque ac uirtutibus instructa, & quasi *gressu in*
Pandora quædã donata à Deo, à demonijs, à stellis, *corpora.*
à sideribus in suum hominis corpus delabatur, tan-
quam in sordidum contagiosumq; carcerem, cuius
contagio prauas affectiones tanquam sordes hau-
riat, ita ut cœlestium donorum ac uirtutum plane
obliuiscatur, neq; illis uti queat, nisi denuo excola-
tur doctrina, & tanquam illato quodam lumine in
tenebricosum carcerem illustretur, & recreetur:
unde

unde est uulgare illud dictū: Scire nostrum esse antiquorum reminisci, quia doctrina, coelestes illas ingenij scintillas, & particulas diuini ignis illius prope extinctas, resuscitet & inardescere faciat, ut & hæc supra Eod. cap. 15. de appetitu, & Cap. 31. & 33. de habitibus dixi. Verū cum ista breuiter nequeat explicari, ne sim prolixior remittere libet ad Macrobiū in 1. cap. 9. & 12. Somnij, & ad Virgilij sextum librum eiusq; Commentarios, & ad alios Platonicos supra modum prolixè hæc tractantes, quos in hac parte Origenes quoq; & nonnulli ex Græcis Theologis sequuntur. Vide & Epistolam D. August. de Origine animæ ad Hieronymum.

Pythago= TERTIO, Quod longe ante Platonē Pytha-
ra μετεμ= goras commentus est, teste Ouidio in principio 15.
ψυχωσις Metamorphoseos, & Laertio in uita Pythagoræ,
& πα= & Luciano in gallo, de Metempsychosi, & Palinge-
ληγγει= nesia, hoc est, de regeneratione, & transmigratio-
σις ne animæ ex uno corpore Plantæ aut animalis in ali-
quid aliud corpus uel humanū uel animale uel uegetabile,
significet. Crediderim ego ad mores, & ad affectiones habitusq; animæ subinde mutabiles ac uariabiles pertinere. Prout. n. homo affectus aut moratus est uarie:
Corporū Ita lupum, ursum, leonem, bouem, canem, ouem, cucu-
metamor= culum, uulturem, formicam, hominē, militem, mulierem,
phosis qd rusticum, nobilem, ciuem agit, pro cōditionū uarietate. Sicut & Metamorphosis transformatioq;
signifi. illa corporum in alienas formas apud Ouidium,

um, pleraq; refertur ad mores atq; affectus.

Q V A R T O: Tertullianus & Auicenna aliq; Tertullia-
nonnulli opinantur, sicut corpus ex corpore per se- ni & Aui-
men genitabile nascatur, ita animam quoq; ex ani- cennae de
ma nasci, & tanquam ex traduce propagari, sicut ortu ani-
una lucerna incenditur ab alia. Hac autem causa me opi-
moti sunt, quod peccatum originis sit gentilitium, nio.
et quasi propagatū ab Adamo in omnes inde sua se-
rie homines, idq; euenire nō uitio corporis, ut Pla-
tonici comminiscuntur, peccatū ex corpore trans-
fundi in animam, sed falso, ut enim habitus intelle-
ctui non sunt in corpore, sed in ipsa anima: sic &
habitus uoluntarij uirtutesq; & uitia non sunt in
corpore, sed in anima, tametsi corporis instrumen-
ta & adiumenta quædam accedunt ad alios habitus
acquirendos. Prouenit ergo peccatum uitio animæ.

Q V I N T O: D. Augustinus & Hieronymus,
quos pleriq; Ecclesiastici sequuntur, censent animā D. Augu-
rationalem neq; ex ulla diuina aut humana particu stini &
la uel traduce propagari & nasci, sed ex merè ni- Hierony-
hilo creari à Deo in eodem momento, quo embryo, mi de ortu
hoc est foetus hominis iam fuerit perfectus, & cor- animæ hu-
pus humanum in utero matris sit absolutum sua for- mane opi-
ma, partibusq; & membris corporeis, plus minus- nio.
ue, sexto mense post conceptum, & sic creatam ani-
mam mox infundi humano suo corpori, quod ei de-
stinatur tanquam hospitium & habitaculum, quo-

C O M M E N T. P H Y S.

adinde rursus post mortem corporis ipsa immortalis emigret. Atq; ita anima dum creatur, statim infunditur corpori suo. Ita ferè D. Augustinus in li-

Ortus ani- bro de Ecclesiasticis dogmatis docet. Sed anima ue-
mæ uegeta getatiua in plantis, & sensitiua in brutis animalia-
tiue et sen bus reuera propagatur ex semine plantæ aut bruti,
sitiuæ. tanquam ex traduce, & ita succrescit ea cū suo ue-
getabili aut sensitiuo corpore, & unà cum eodem
hoc corpore corrumpitur, ac in nihilum euanescit.

Anima em SEXTO: De embryone, hoc est, de foetu homi-
bryonis se nis imperfecto ante sextū mensem in utero, diuerse
cundum sentiunt Medici atq; Ecclesiastici. Nam illi dicunt
Medicos. ferè embryonem non sua anima uegetatiua & sen-
sitiua, sed à matris suæ anima uegetari & sentire.
Sicut carcinoma aliudue ulcus adherens corpori
crescit & sentit non sua, sed corporis anima, ut sua

Anima em pra in libro 3. cap. 35. dixi. Verum Ecclesiastici cō-
bryonis se tra sentiunt, embryonem primo uegetari anima ue-
cundū Ec- getatiua sua & propria post conceptum, usq; ad
clesiastic. 70. diem ut minimum, uel ad 100. diem ad summū.
Inde uero post 70. uel 100. diem à conceptu, em-
bryonem sentire sua propriaq; anima sensitiua, usq;
in sextum circiter mensem, quo mense demum cir-
citer anima rationalis creata ad imaginem Dei cor-
pori humano infunditur. Et hæc quidem de origi-
ne animæ ferè dicuntur.

DE NOBILITATE ANIMAE.

Caput XXXIX.

PRæclarius nihil de animæ excellentia & nobilitate dicere possum, quam Cicero in prima Tuscul. & in 2. de Natura Deorū, & post Platonicos præsertim, qui in encomijs animæ sunt immodici, & nimis magnifici ostentatores, quorū ampullæ uerborū plerosq; etiam ex Ecclesiasticis Græcis & Latinis seduxere, ut in hac parte tractanda plus æquo Rhetoricentur. Clara etiā satis est animæ nobilitas ex supra enumeratis hoc libro uirtutibus & potentijs animæ. Vt in Catalogum quasi ante dicta congeram, libet hic breuiter recensere in genere omnes animæ uires, ut à Platonicijs & Peripateticis digeruntur, ut supra eodem Cap. 3. Nam in uniuersum quatenus obseruaui numero sedenario uirtutes animæ continentur, quarum alia ferè aliam excellit & dignitate præstat.

PRIMA: ergo & infima uirtus animæ est $\phi\upsilon\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$ Vis Vegetatiua, quæ animæ infundi dicitur à Luna, supra eodem cap. 5.

SECUNDA: est $\alpha\iota\sigma\theta\eta\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$ Vis Sensitiua exterior, supra eodem cap. 6. & 7.

TERCIA: $\phi\rho\upsilon\sigma\sigma\iota\kappa\acute{o}\nu$ Vis Cogitatiua, sensus interior, supra eod. ca. 9. Et has duas uirtutes habere dicitur anima ab influentia Solis. Atq; ab his duabus, oritur quasi Vis Cognitiua, Nam Sensus est

primus noticia gradus, ut supra eodem Cap. 31. ut etiam in prologo Metaphysicæ Arist. indicat.

Q V A R T A: ἐπιθυμητικὸν Vis Concupiscibilis, uel Voluntas à Veneris sidere, supra eodem Cap. 15.

Q V I N T A: θυμητικὸν Vis Irascibilis uel Animofitas à Marte, supra eodem cap. 15.

S E X T A κινητικὸν Vis Progreffiua loco, supra eodem cap. 16.

S E P T I M A: πνοητικὸν uel πνευματικὸν Vis Spiritualis, quam Medici etiam ζωητικὸν Vitalem nominant, supra eodem cap. 16. Et has duas vires habet anima item à Sole, quia Sensitiui proprium est moueri & spirare.

O C T A V A: λογικὸν quod & λογιστικὸν Vis Rationalis, sic in genere uocata, cuius sequentes sunt species, aliæq; vires soli homini tributæ, supra eodem cap. 18. & 19.

N O N A: ἐρμηνευτικὸν Vis Enunciatiua per uerba & orationem, explicans animi cōceptum in complexum uel complexum, supra eodem cap. 19. in diuisione quarta. Vt enim Aristoteles inquit in principio περὶ ἐρμηνείας, ea quæ in uoce consistunt (id est, uocabula) signa sunt affectuum & conceptuum, qui in anima sunt, sicut ea quæ scribuntur i. literæ & syllabæ, signa sunt eorum, quæ in uoce consistunt, (id est uocabulorum.) Atq; ut non eadem

dem sunt apud omnes gentes literæ: sic neq; uocabula omnibus hominibus sunt eadem. Affectus autē & conceptus, qui uocabulis significantur apud homines, sunt in animos inscripti. Etenim Conceptus, est idolum & species quædam, à re intelligibili in animum influxa & defixa, supra eodem cap. 20. & 21. sicut autē res sua substantia eadem sunt apud omnes gentes. Ita & conceptus rerum ijdem sunt in animis hominum omnium. Atq; hanc uim enunciativam à Mercurio habet anima.

DECIMA: *πεπραττινόν* Vis Actuosa à Ioue, qua homo sua sponte & arbitrio, suo consilio & certa ratione exercet, effectūq; præstat per artem & prudentiam, perq; sapientiam ea, quorum habet noticiam & habitum. Non enim satis est tenere otiosam theoricam; nisi & effectū comprobes eam, actiue noticiæ certa experimenta exempla; ædas, supra eodem cap. 29. & 35. ubi duas uires dixi in libero arbitrio esse, scilicet electionem & actionem, id est praxim.

VNDECIMA: *δεωρητινόν* Vis Speculatiua, quod & *ἐπιστημονικόν*, id est, Vis Cognitiua dicitur à Saturno planeta melancholico infusa animæ, hæc est qua homo præditus est intelligentia, scientia, item sapientia, continetq; habitus intellectiui, supra eodem, cap. 35. & noticias, uel principia applicanda ad usum, atq; praxim, quam hæc omni-

no præcedit necessario. Quia praxis sine Theorica, non est certa neq; solida, ut Aristoteles in prologo Metaphysicæ differit.

Virtutes
politice
primariæ.

DVODECIMA: πολιτικὴ Vis aut Virtus politica, qua homo prudens & sapiens multa doctrina, usu, experientiaq; edoctus et probatus, prauoq; appetitui suo moderatus, præstat opere ac certa ratione probitatem illam politicam, non priuatim modo, sed & publice, Atq; harum uirtutum primariæ sunt Prudentia, Iusticia, Fortitudo, Temperantia, & aliarum catalogus est apud Macrobiū in l. ca. 8. Somnij. Quas quidem uirtutes politicas habent & exercent recte & non ociose hi qui uocantur ciuiler boni ac probi,

Quiq; sui memores alios fecere merendo.

Politica
uirtus qd
eiusq; spe=
cies.

Qualem uirum politicum Homerus in suo Vlysse, Virgilius in suo Aenea, Xenophon in suo Cyro, Erasmus in suo Principe depingit. Qualem Aristoteles, in Ethicis ac Politicis describit. Verum Politica uirtus est, quæ pertinet ad ciuilem & sociabilem uitam inter homines honestam. Huius sunt species septem, scilicet πολιτική. Virtus hominis priuati. οἰκονομική, Patris familias. νομική, Iure consulti & consiliarij. στρατιωτική Militis & ducis. ἀρχική Magistratus. ἱεραρχική sacerdotis. ἡγετική Magni principis uirtus: quales sunt artibus pacis ac scientia militari insigniter præditi, non meri homines
sed

sed quasi semidei. Quales erant Minos, Hercules, Theseus, Achilles. Atque alij apud Poëtas & Historicos Græcorum atq; Latinorū. Atq; hæ duodecim uires aut uirtutes animæ rationalis sunt ueræ, & nō commenticiæ aut imaginariæ tantum. Quarum priores tamen septem homini sunt cum bestiis communes, nisi quod homo rationis compos, uoluntati & animositati rectius moderari potest, ijsq; utitur aliquantum libero arbitrio & consilio, si modo sequatur rationem & naturam bonam, non uitiosam consuetudinem, supra eodem cap. 30. Restant quatuor genera Virtutum, quæ Platonici sunt commenti, ut Macrobius testatur in 1. ca. 8. Somnij ad imitationem, ut mihi uidetur, Christianismi male intellecti. Nam constat sane ex ueterum scriptis quosdam Philosophos prophanos quoq; audire solitos Christianorū conciones Ecclesiasticas, nō quidem discendi sed calumniandi gratia, aut etiam propter curiositatem sicut in Actis Apostolorū scribitur, D. Paulum Cōcionantem ab Epicureis & Stoicis auditum & calumnia contumeliāq; affectum. Sic & Origenē scribitur audisse Platinus uerbosissimus Platoniorum Et Porphyrius quoq; Apostata fuit Christiane sectæ. Isti ergo affingunt quadruplex hoc genus uirtutum, quas otiosas & contemplatiuas uocant, quasi pertinentes ad cōtemplatiuā uitam, de qua in 1. Ethicorum cap. 4. Et à Theologastris plura scribuntur.

Virtutes
cōtemplatiuæ
Platoniorum.

Cōtemplatiua
uita.

DECIMATERTIA: Ergo istis Platonicis Virtus est quam καθαριστηρ uocant, id est purgatiuam, quod animus suis uiribus per eam purgetur à contagio mundi, & humanorum non modo uitiorum, sed & aliorum negotiorum prophatorum, soli; se diuinarum rerum contemplationi dedat, atq; adeò affectus humanos omnes exuat, tale quid & nunc Anabaptistæ somniant. Vocant autem Platonici hanc purgationem mortem animæ secundam à uitijs, quia prima mors animæ secundum eos est, cum de cœlo descendit anima in corpus humanum, atq; in id coniicitur tanquam in carcerem, ac quasi sepelitur uitijs, supra eodem, capite proximo, atq; hanc effinxerunt ad imitationem mortificationis eius, cuius est in sacris literis mentio.

DECIMA QVARTA: Virtus uocatur ab istis καθαροῦ, id est pura uel purificata, hoc est ea quam animus purgatus ac defecatus ab omnibus affectibus exerceat, qualia sacræ literæ uocant bona opera, ex fide facta.

DECIMA QVINTA: Virtus est νοητικὴ, id est exemplaris uirtus in Dei mente, qui Deus omnium rerum sensibilibium ac intelligibilium, ideas concipit & cognoscit, hanc uirtutem ille in hominis purgatum & purificatum animum cœlitus demittit: quam Platinus proculdubio comminiscitur ex stulta quadam & prophana imatatione sacræ

scripturæ

Animæ
mors pri=
ma & se=
cunda iu=
xta Plato=
nic.

scripturæ loquentis de spiritu sancto eiusq; gratia, quæ quidem iustificatis & uere pijs infunditur. Sed ab homine æthnico prorsum nequit ne umbra quidem eius depræhendi.

DECIMASEXTA : Virtus est Θεογυιή, diuina uirtus & à philosophis maxima summaq; uocata, uis faciendi miracula & diuina quasi opera edendi, ut dicunt Apolloniū Tyraneum miracula edidisse, & alios nonnullos prophanos homines. Hanc etiam à Christiana religione suffurantur isti, quia uana & stulta gentilitas sibi quoq; impie arrogauit miracula, ut Magi in Exodo certantes cum Mose, quasi uerò edere miracula maius aliquid sit, quam iusticia Christiana, cum & impij quoq; legantur in sacris literis multa miracula facere. Hæc De theologia Platoniorum uana somnia recensui ob id tantum, ut haberemus serè summam Platonice theologiæ quam uocant, & ostenderem quam fide dignis scilicet, & iustis de causis quidam uaniloqui persuasi: Platoniam philosophiam aũ sint comparare Christianismo, cum reuera simiarum animi ac mores corporaq; sint hominibus similiores, quam hæ quadruplices Platoniorum uirtutes commenticiæ, aliquantillam Christianismi ueri exprimant umbram. Sentiendum ergo est nullas in homine esse uirtutes supra politicas, neq; nobiliores ullas in hominis arbitrio sitas, atq; abunde nobilitati suæ satisfacere

De theologia Platonica quid sentiendū.

C O M M E N T. P H Y S.

Summum
bonum ho-
minis po-
litici.

Christia-
nismus un-
de cogno-
scendus.

eum animū, qui non ociose nec imprudenter civilem probitatem illam publice priuatimq; præstiterit. In earum etenim actione hominis politici summū bonum summaq; foelicitas est posita. Hanc consecutus uirtutem uir ciuilitate bonus ac sapiens, sentiat se finem metamq; suam pertigisse, ut recte Cicero in 5. Tuscul. differit & in lib. de finibus bonorum definit. Nam quæ ad uerè Christianas uirtutes, ad fidem iusticiamq; pertinent, nō ex ulla philosophia quantacumq; sed tantum à sacris literis sunt petenda.

D E I M M O R T A L I T A T E

animæ. Caput XL.

Philoso-
phorum
de immor-
talitate a-
nimæ di-
sputatio.

De immor-
talitate a-
nimæ soli
uerbo Dei
credendū.
Epicurei
atq; impij

Quamuis Plato in Phædone atq; alibi, & post eum Platonici multis argumentis immortalitatem animæ rationalis conentur probare, cuius disputationis summam complectitur Cicero in 1. Tuscul. & in Catone alijsq; locis, & Macrobius in 2. Somnij, cap. 12. in finem usq; circiter eius libri, recensens Aristotelis argumenta contra Platonem & eorum refutationem: Tamen humana ratio per se ne illis quidem argumentis, nec ullis alijs sibi probare potest, & persuadere, ut certo credat immortalē esse animam humanam. Sacris ergo literis hic potius inniti oportet & diuinæ autoritati, quam rationi, aut Ethnicorum probationibus. Epicurei uero & bona hodiēq; pars hominum de anima non aliter

aliter definiūt, quam illi impij in libro Sapientiæ ca. de animæ
 2. dixerunt, cogitantes apud se non recte. Exiguum immorta=
 & cum tædio est tempus uitæ nostræ, & non est re=
 frigerium in fine hominis, & non est qui agnitus sit sentiant.
 reuerſus ab inferis. Quia ex nihilo nati sumus, &
 poſt hoc erimus tanquam non fuerimus. Quoniam
 fumus afflatus eſt in naribus noſtris, & ſermo ſcin=
 tillæ ad commouendum cor noſtrum. Quia extin=
 ctus cinis erit corpus noſtrum, & ſpiritus diffunde=
 tur tanquam mollis aër, & tranſibit uita noſtra
 tanquam ueſtigium nubis, & ſicut, nebula diſſolui=
 tur quæ fugata eſt à radijs ſolis, & à calore illius ag=
 grauata, Venite, ergo & fruamur bonis quæ ſunt,
 nemo noſtrum exors ſit læticiæ, & nemo eſto ſobri=
 us neq; frugi, ubiq; relinquamus ſigna læticiæ. Quo=
 niam hæc eſt pars noſtra, & hæc eſt ſors noſtra.
 Hæc impij dicunt hodieq; ex animo, ut ait ille, quis=
 quis fuit, Ede, bibe, lude, poſt mortem nulla uolu=
 ptas, neq; ullus ſenſus.

Quia & ex Ariſtotelis uerbis nequit probari ani=
 mæ immortalitas. Nam quod in 3. de anima dicit. In
 tellectum eſſe perpetuum, æternum, ſeparabilemq;
 non ad animæ ſubſtantiam referri debet, quod ſit im=
 mortalis: ſed ad naturam, & agilitatem ipſius in=
 tellectus agentis, cuius naturale lumen eſt perpetu=
 um, & ſibi ſemper conſtat, quam diu uiuit, & ſepa=
 rabilis eſt non quidem à corpore intellectus ipſe, ſed
 non

Ex Ariſt.

nequit pro

bari ani

mæ immor

talitas.

C O M M E N T. P H Y S.

non est alligatus certis conceptibus, & cuilibet rei
intelligibili concipiendæ sufficit. Soli ergo Christi-
ani & pij certam immortalitatis animæ resurre-
ctionisq; & uitæ æternæ spem habent. Hæc quidem
erant quæ de animæ natura atq; officijs notatu &
obseruatu digna existimaui, ideoq; sine am-
bagibus opinionum, quam potui fide-
liter exposui, quamuis prolixi-
us. Verum hanc uerbosita-
tem cōmoditas huius
materiæ facile
compen-
sat.

FINIS LIBRI Q V A R-
ti de Anima.

PERORATIO HV

IVS COMMENTA-

rij Physices.

D FINEM huius Commentarij,
uidebatur mihi studiosi iuvenes ad
monendi, ut Physicam professionē Cur &
magnificerent ac minime negligē quando
rent, post elementa dicendi perce- discenda
physica.

pta & usu aliquo comprobata. Verū qui sibi suisq; physica.
studijs bene uolunt, sua sponte feruntur ad optima
quæq; & necessaria perdiscenda, Ignari aut sui fi-
nis, quem certum in discendo sibi propositum uident
nullum, & propria alioqui segnitie miseri, non fa-
cile admonitionē ullam admittunt. Ideoq; non ut ar-
bitriosi encomijs, qualia iā sepe à doctissimis
publice pronuntiari audiuius. Quid enim isti per-
suadeas ulla ratione, ut de scientia rerū naturalium
honeste sentiat, quem huius artis honestas publica
priuataq; non allicit, neq; etiam pertrahit, ut ultro
sehuic dedat, quæ à maximis quibusq; & doctissi-
mis semper est amata & religiose culta, in hanc
usq; ætatem. Constat enim Mathematicæ & Physi- Professio
cæ professionem longe omnium antiquissimam esse, & Physicæ
quamuis primum à Thalete Milesio in Ionia & à & Mathe
Pythagora in Italia inuentā & Græcis hominibus maticæ an
traditam Laertius in utriusq; uita scribit & alij, tiquissima.
tamen

tamen multis ante seculis apud Aegyptios aliosq;
orientales populos floruisse eam, cum ex ueterū hi-
storijs ac monumentis, tum etiā è multis locis sacræ
scripturæ certo apparet. Nam Moses in Gene. ca. 1.
& 2. describens, non quidem physicæ, Mundi ac
omnium creaturarū originem, tamen aperte signi-
ficat uires & motus quosdā perpetuos naturalesq;
uicissitudines inditas esse creaturis & corporibus,
quorum omnis natura ab opificis Dei & dispositio-
ne creatoris defluxerit, & in hunc usq; diem deriu-
ta sit, ut supra in 1. cap. 3. & 6. ostendi, Quin & D.
Paulus ad Romanos 1. cap. Deum testatur cognosci
per cōtemplationem creaturarū. At quid aliud est
Physica, quam creaturarum & rerum naturalium
scientia quatenus hæ sunt motui ac mutationibus ob-
noxie, certisq; principijs, causis, & effectis cōstant.
Quod si Deus naturæ omnis autor, per noticiā crea-
turarum suarum, tanquam ab effectis suis cognos-
citur, ut D. Paulus inquit & Cicero in libris de Na-
tura Deorū, præcipue in 2. tertioq; probat. Iniuste
ergo ne dicam & impie, faciunt isti qui hanc philo-
sophiæ nobilem partem nihiliq; pendunt uel negli-
gunt. Sine qua in sacris literis quoq; multa non asse-
quentur illi, qui confidentissime clamitant pugnare
Physicam cum Theologia. Quare est non modo res
honestissima uerum & utilissima, huic arti operam
dare, quæ ad exacuenda ingenia & ad copiam re-

rum

Physica
quid.

Commen-
datio phy-
sicæ.

Ab hone-
sto.

Ab utili.

Nam acquirendam plurimum ualet, ut de incredibili uoluptate taceam. Quis enim sit à Musis, atq; ab omni humano sensu tam alienus ac remotus, qui non summam uoluptatem animo capiat ex lectione eius operis, quod Cicero de natura Deorum conscripsit, ita absolute & iucunde, ut non credam aliquem esse tam barbarum qui non uel millies repetita eius lectio-
A iucundo.
 ne mirifice oblectetur. Ita plenus est ille liber pulcherrimis rerum naturalium exemplis, & experimentis, quarum rerum principia, causas & effectus proprie Physica praescribit. Quis item tam sit immani & beluina natura, qui non pulcherrima ista Animae descriptione & pictura delectetur, cuius artifex longe optimus est Aristoteles in tribus libris de Anima. Et ne singula persequar, moneat nos Virgilij quoq;
Ab auctori
 auctoritas, quanti enim is aestimet naturae studium, tate Vir-
gilij.
 testatur dicens.

Me uero primum, dulces ante omnia Musae
 Accipiant. Et Reliqua.

Nam uulgo notus est iste locus in secundo Georg. Præterea bona pars medicinae saluberrimae artis, & Poëticae iucundissimae scientiae suam habet originem à Physica. Quod quidem notius est, quam hic probari oporteat. Itaq; bonam operam cum aliqua frugenaussēuideor, qui è multis Peripateticorum atq; aliorum scriptis, hunc commentarium qualemcunq; descripsi, in nostrae iuuentutis usum, ut habeat non
Epilogus.
 dico

āico quid sequatur, sed quo admoneatur eorū, quæ
præcipuè ex tam multis libris Aristotelis & philo=
sophorum petere & inquirere debet. Nec quem de=
terreat styli humilitas, uel uerborū aliquando inso=
lencia, in istorum etiam commentarijs, quia cuique
professioni & arti est sua phrasis permittenda, neq;
eodem sermone omnibus seculis usi sunt eruditi. Di=
ligentiæ uero atq; fidei in hoc commentario præstia=
tæ, sum mihi adeo conscius, ut nihil æque optarim in
præsens, quam ne esset hic liber minus absolute per=
fecteq; perscriptus, quam fideliter omnia conatus
sum tradere. Nec puduit me aliena quasi mutuari ac
transcribere, cum hoc ipsum plurimos factitare ui=
derimus, quorum autoritate & nomine me facile
tueri possum. Grati ergo & candidi iuuenes bonicō
sulant hæc qualiacunq;, erratisq; dent ueniam
eruditi, De bene dictis autem nullam aliam
petimus mercedem aut gratiam, quam
ne maligni in peiorem ea partem
interpretentur. Benigni uero, ut
suam erga nos beneuolen=
tiam constanter can=
dideq; conser=
uent.

FINIS QVATVOR LIBRORVM
Comentarij in Physicam Aristotelis.

REVEREN

DO IN CHRISTO PA

TRI AC DOMINO, D. IO

anni Sculteto, Abbati in Hirsau, pa-
trono & domino suo colendiſſ.

Iacob. Schegkius S. P. D.

NGRATVSCERTE ES
ſem, Reuerende pater, & non ſo-
lum ingratus, uerum etiam impu-
dens, & ſupra quā dici poteſt im-
pius, ſiquidē referendæ gratiæ, cū

âte ſim propè infinitis hætenus beneficijs affectus,
aut ſaltem commemorandæ, quum ſatis referre non
ualerem, nullam mihi rationem ineundam, aut de ea
diligenter cogitandum cenſerem. Etenim nō ſolum,
qui pro beneficio dato reddit iniuriam, ſed etiam,
qui uoluntaria obliuione eius memoriam conteren-
dam atq; delendā arbitretur, pro ingrato ſceleſtoq;
homine numerandum exiſtimo. Quodnam igitur
ineam conſiliū, aut quam ſignificationem grati ani-
mi præ me ſeram? magnitudo equidem tuorum erga
me meritorum, perquam difficilem ſanè delibera-
tionē mihi efficit, uerumq; illud, quod apud poëtam
dicitur, experior, cum inquit, Nec te certaffe prio-
rem poeniteat, qua ſententia is, qui benefaciendo
m aliū

aliū præcurrīt & anteuertit, eū, qui sequitur, grã-
titudinis uinculis astrictū semper post comitem, ac
debitorem trahit, & quasi obnoxium ducit. Quum
autem remuneratio, qua rependitur beneficiū, mo-
dis præscribatur duobus, eam enim, uel compensa-
tione, seu æqualitate muneris assequimur, aut exu-
perantia quadam, & affluentia, qua supra iustum
modum redundat, ita enim Hesiodus præcipit com-
α. ἐργωρ. pensanda munera, ἵσως ἢ λωϊορ ὀϊνε δύνῃου, ego
uero, nec pariatuis, nec maiora præstare cum uale-
am, restat ut ita me aduersus te gerā, quò intelligas,
non defuisse mihi uoluntatem, sed deseruisse uires,
non promptam, & paratam gratitudinem animi,
sed ea quibus gratiæ soluitur debitio, & mea quidē
sentētia, magis laxatur, quam astringitur. Qui. n.
satis facit, id est, qui compensauit, aut etiam maiora
acceptis reddidit beneficia, liberauit equidem suam
gratitudinem, nec debet amplius, si ad calculū uo-
centur meritorum commertia, qui uero infra illos
fuerit, semper quidē se debere agnoscit, nexuq; illo
non soluitur beneficiorum acceptorum, quibus re-
munerandis sese imparem uiribus fateatur. Sed
quorsum hæc? nimirum ut intelligas, etiam medio-
cribus nobis, si non bene merendi copiosam faculta-
tem, saltem grate recolendis beneficijs memoriam
firmam & stabilem suppetere, atq; eam unam gra-
titudinis uim, & naturam longe esse præstantissi-
mam.

mam. Despicienti autem, consyderantiq; mihi, qua
 nam uia & ratione memoria beneficiorum tuorum
 sempiterna posset propagari, uenit in mentem ea re
 id maxime fieri posse, qua non præsentibus solum,
 uerum etiam posteris benefactorum monumenta quo
 dam produntur, istud autem ipsum ingenio, & uir
 tute sola mortales adipisci, & consequi posse, qui
 bus uera ad posteritatem commendatio, & solida
 gloria equidem inesse cernitur. Veruntamen, si in
 genij uis quædam non hebes, atq; acumen quoddam
 ad intellegendas, percipiendasq; res obscuras nō he
 bes, sed ipsius quædam acris, & ad cognitionē inci
 tata animo meo inesset, tum quidem certe præclara
 remuneratione, & non indigna tuis meritis, prose
 qui sanè uellem. Sed quum nec opibus abundem, aut
 pecunijs affluam, nec etiam sim locuples, & copio
 sus ijs rebus, quibus maxime commendantur inge
 niosi, reliquum est, ut magis sedulitatem tibi meam,
 quàm eruditionem & doctrinam probare cupiam,
 quarum rerum in priore quidem officium, & probi
 tas hominis magis, in altera præstantia quædā men
 tis, & uis excellens ingenij præsertim spectatur, &
 cognoscitur. Scripto igitur qualicunq; libello de
 principatu animæ, honoris causa tuo eum nomini
 consecrare uolui. Cum enim maius, & operosius
 quiddam exorsus essem, pertexere non potui, sed è
 manibus excussit frequens cohabitantium, ultro ci
 m 2 troq;

troq; cursantium turbatio & fremitus, quibus per-
sonare aures quidem meas nunquam desinūt, quare
differendum illud, hoc autem tractandum argumen-
tum putavi, cuius quæ fuerit, aut qualis occasio obla-
ta, breuiter ostendam. Cum ingrauescēte peste Tu-
binga discedens scholasticus coetus Hirsauiam ue-
nisset, atq; ego unā cum illis, eius loci ac Monasterij
te principem atq; Abbatem tanta humanitate, be-
neficientia & charitate in nos affectum sensi, ut non
casu, sed diuino quodam consilio & benignitate in
hunc locum adductos esse, & tali nos uiro commen-
datos sim arbitratus. Tu uero, ex quo tempore te-
cum habitare cœpimus, ita te gēstisti, ut incredibili
opera, cura, diligētia, sollicitudine, nostras in pro-
curandis rebus necessarijs cogitationes & consilia
non solum iuuares, sed etiam eas longe tua proui-
dentia præcurreres, atq; industria animi anteuera-
teres, ut non solum te singularem amicum, & stu-
diosis fauentem, sed etiam summum patronum ac
defensorem eorum in perpetuū fore putaremus, &
non tantum in præsentia & temporis causa talem
nunc existere. Quæ quidem nos opinio nec initio fe-
fellit, nec posterum quoq; tempus, quo adhuc tecum
habitamus, quicquam de benēuolentia, & officiosis-
sima atq; liberalissima uoluntate tua erga nos im-
mutauit, aut quicquam detraxit, nec aliter de tua
clementia statuere omnes possumus, quam quod ini-
tio nobis

tio nobis recenti aduentu nostro uidebatur. Nemo
 igitur est nostrum, qui non præclare secum agi &
 beneuole existimet, etenim qui locus, iam antea abi-
 turis nobis, quasi exilio deligebatur, eum tu summa
 humanitate tua, ingenua quadam & liberali comi-
 tate morum, omni deniq; officiorum genere, quibus
 non in uniuersotantum, sed in singulos usus fuisti,
 tuâq; illa beneficentia gratuita, cum, inquam, tan-
 quam exilio nostro designatum locum, tam gratum
 & iucundum nobis reddidisti, ut non solum illa mi-
 grationis atq; abitionis nostræ acerbitas, & inso-
 lentia quædam mitigaretur, uerumetiam, quod ne-
 mo sperare in animum induxisset futurum, ut triste
 quandoq; desiderium, domum aliquando remigra-
 turis, tanquam in alienum, solum in animis nostris,
 quasi patriæ cuiusdâ & domicilij uernaculi, locus
 ille relinqueret, qui propter te nobis acceptissimus
 atq; optatiss. esse cœpit. Prætereo amœnitates illas,
 quibus, ut illecebris, nobis loci huius natura blandi-
 tur & ut maneamus illectat. Quid enim ista memo-
 re, quæ aspectu iucundissima sunt, & pulcherrima,
 ut inclusa eminentissimis montibus longo recessu
 satis ampla uallis arceatur, quam piscosus amnis in-
 terfluit, gelidissimis aquis ac semper pellucidis pro-
 fluens, cuius ripæ uiridissimo pratorum uestitu cin-
 guntur, omnia ea quæ circum est regione montuosa
 & syluestri, quâ abietes perpetuo uirentes, & pro-
 m 3 cerissi-

cerissimæ stipant, iuges ex omnibus partibus, de
montium radicibus perennium aquarum fontes ema
nant. Quid multa? tale cœlum, tanta aëris salubri
tas, ut, si liceat mihi, nusquam habitare malim, nul
las sedes huic loco prætulerim, tantū eius usu, aspe
ctūq; oblector, tanta uis amœnitatis eius existit,
tantisq; inuitamentis ad incolendum abundat. Hæ
quidem cum sint tot & tam graues causæ, quibus lo
cus, & regio hæc commendetur, quis non inuitus ac
nolens eum relinquat, aut quis potius non cupidissi
me eo fruatur. Omnium autem maximam uolupta
tē ex tua benignitate capimus, &, ut aute dixi, in
signi quadam beneuolentia tua. Quamobrem pater
Reuerende, uicissim cum nos esse gratos conueniat,
& id quidē ego pro mea uirili sim conaturus, quic
quid huius libelli est, placido, ut soles, uultu & ani
mo accipies, certe non multo post in re maiore ope
ram meam, & studium cum laude tua coniunctum,
perspecturum, si exiguum illud opusculū non spre
tum abste, contemptumq; fuisse sensero. Vale.

Ex Monasterio Hirsau datæ, à Chri
sto nato M. D. XLII. anno
XII. KL. Septembris.

DE PRIN=

CIPATV ANIMAE

DIALOGVS, AVTORE

Iacobo Schegkio Schorn=

dorfense.

RVDENTER E= quidem maiores nostri, et, ut mea fert opinio, ad ueritatem indagandam percipiendamq; nō tam utili, q̄ necessario praecepto monuerunt nō quid dicat aut sentiat quiuis,

pro autoritate tantū & existimatione hominis factiose & contumaciter defendendū, sed potius quid à quoq; dicatur & quomodo, circumspēcte ac diligenter consyderandum, & siquidem uero consentaneum rectaeq; rationi non discrepans fuerit, acquiescendum ei, nō respectando quid sentiat quiuis unus, aut de rebus eiusmodi statuatur, sed studio et cultu ueritatis mancipatos eidem auscultare, non autē ipsa posthabita autoritatibus hominum parere non recte nobis suadentium debere hortantur. Veritas etenim fructus iucundissimos atq; uberrimos pro labore cultoribus suis reponit, è contrario autem, li=

DE PRINCIPATV ANIMAE

tigiōsis illis, & qui homines certos sectari, quam ue-
 ritatem ipsam malūt, pro solida cognitione & ex-
 pressa, adumbratā & fictam notitiā, pro cōstante
 & firma scientia, uietam & caducam opinionem,
 pro consensu & concordia exactā & exquisitā do-
 ctrinae, plenam iurgiorum, contentionis & discor-
 diae disceptationē, inanem & uanam suggerit pa-
 rentem, scilicet, erroris, atq; matrem ignorantiae
 nocētissimam, in primisq; pestiferam omnibus, qui
 se honestis disciplinis, atq; artibus erudiendos dedi-
 derūt. Quod si hoc rerum statu, hominum moribus
 & consuetudine quid fiat, & quo pacto pleraq; cum
 publice, tum priuatim administrentur atq; geren-
 tur, perpendere, animoq; cōtemplari uelis, nō tan-
 tum reliquis peccatis & uitijs, quibus tamen redun-
 dant omnia, quantum sententiarum peruicacia, atq;
 opinionum prauitate, dum sua quisq; defendere ac
 tueri cupit, delinquitur, ea enim effrenis & omni
 bidine uincendi incitata cōtentio, praesertim mihi,
 bonorum morum atq; institutorum corruptela ac
 pernicies esse uidetur, ita enim dum rixamur, non
 solū intelligendi normā, sed etiam uiuendi recte
 regulā amittimus, nec uero quisquam est, qui, ut di-
 cimus, rem ita se habere inficias ire possit. Sed deus
 uiderit scilicet, quem euentum sint aut exitum habi-
 tura haec, quem augurari coniectura mea sanè no-
 lo. Vt autē renirescat ueritas, & agnoscatur, eaq;

contra

contra has uitæ atq; ignorantie tenebras suis illustrissimis radijs conualeſcat, humani generis creator & princeps ueritatis procuret, quem pacificatore Christo intercedente in tranquillum & quietum ſtatum, confuſionem hanc animorũ, omniumq; rerum turbulentiam ac ſæuiſſimam tempeſtatem ut traducat atq; componat gratia ſua, ſummis precibus ardentisſimisq; animorum uotis flagitare equidem, & religioſe (ſiquidem ſalutem noſtram curæ nobis eſſe patimur) ſine intermiſſione petere, utq; opitulari uelit, implorare proſectò ſemper ipſius auxilium debemus.

Nunc porrò qua de cauſa præſentem ſermonem inſtituerim, explicare aggrediar. Non mediocres ſanè, aut leues controuerſias, de rebus quibusdam in natura obſcurioribus pauloq; tectioribus, inter peripateticos & medicos, autorum præſertim diuortio ortas conſtat, in quibus ſerè nemo eſt, qui dogma ſuum non acriter propugnet, & pugnaciſſimè ſententiam aduerſariam refutet, nò tanto equidem ſtudio ſua defendendi, quanta ut alius ne eminere, ſcientiaq; alterũ ſuperaffe uideatur, detrahendi, tanquã è ſuperiore atq; excelſo autoritatis loco & faſtigio eius fidei, quam penes autorem apud imperitos eſſe intelligunt, cõtentione ſcilicet & dimicatione quadam ingeniorum incitati. Huius autem diſſidij auctores & principes duo habentur, nempe, Ariſtoteles

& Galenus, ijs de rebus dissidentes, quarum ratio &
 fides non magis argumentis ostenditur, ac proba-
 tur, quam ipsorum oculorum, ad sectorum mem-
 bratim corporum articulos, quasi in rem praesentem
 adductorum, ut solent qui iure disceptant, inspec-
 tione, & partium corporis animalis cognitione qua-
 dam accurata, qua praestitisse Galenum, eumque, quum
 reliquos, tum Aristotelem quoque, longo intervallo
 post se reliquisse, huius studij diligentia & accura-
 tione, non modo eruditorum hominum consensus,
 sed laboriosum quoque & impigrum fuisse, tot volu-
 mina, quibus hanc rem complexus est, satis testan-
 tur, nec enim locupletiore, quam ipse sibi sit, no-
 bis opus esse existimarim. Sed quoniam quae huius
 generis controuersa, ancipitem, propter authorita-
 tem certorum hominum, haecenus dimicationem ha-
 buerunt, cum à Galeno satis disputata atque probata
 fuerunt, tum secundum illius sententiam, multorum
 suffragatione, in quibusdam Aristotelis error ue-
 re reprehenditur, uisum sanè mihi fuit, non quo
 Aristotelem, quem in plerisque sequor, defenderem,
 aut si qua iuste reprehensus sit, patrocinandum quo-
 dam studio elatus, omnia ipsius propugnarem, sed
 eò, ut quid senserit, aut quibus argumentis in hunc
 errorē deflexerit, ostendens, nonnulla ipsius paulo
 obscuriora explicare nullo contradicendi studio ue-
 rioribus, quae copiosissime, atque pereleganter, et scite
 perscripta

perscripta, ac memoriæ mandata à grauiſſ. autori-
bus, in manibus studioſorū habentur, nec uero meis,
aut mei ſimiliū libellis arreptis, iſtos ſcriptores ue-
teris memoriæ deponendos cenſuerim, in quo mul-
tum quidem certe partim hominum noſtrorum am-
bitione, partim inertia atq; ignauiā diſcentium de-
linqui his temporibus uideo. Sed omiſſis his, rem
ipſam aggrediamur, ac præſentem diſputationem
ingrediamur tandem, quæ cum futura ſit eiufmodi,
ut de his non meæ opinionis arbitrio pronunciare
in animum induxerim, ſed autorum inter ſe collatis
rationibus & argumentis, ſecundū potiores partes
litem dare decreuerim, quā hac in cōtentione, faci-
lis accessus itemq; reſeſſus ex uno in aliud daretur,
ut in Dialogo, totum ſermonem reieci ad colloquen-
tes perſonas, quarum equidem merito apud me ſum-
ma uiguit ſemper autoritas, quorum hominum ſanè
naturalī charitate permotus, non potui non memo-
riam ipſorum ſanctiſſimam mihi, ac longe gratiſſi-
mam replicare, ac debitum etiam amoris cultum,
atq; munus grati animi uita functis præſtare, quòd
ſcilicet illis omnia pietatis officia debeam, quorum
alter parens meus, alter ac uunculus fuit. Patri cer-
te meo, interrogantis & ex auūculo quærentis par-
teſtribuam, ut mea quæ ſit, de Ariſtotelica contro-
uerſia, quæ eſt de principatu animæ, ſentētia, ex il-
lorū ſermonibus facile intelligi queat, ac non multo
labore

DE PRINCIPATV ANIMAE

labore percipi, cum alioqui perpetua oratione trad-
 itatio hæc impeditior, minusq; pro ista breuitate,
 quam sequar, explicata hæc & manifesta discepta-
 tio futura esset. BERNARDVS. Quum solitu-
 dinem illam & uastitatem pereuntium ubiq; hone-
 starum artium disciplinarumq; intueor, dici non
 potest, aut oratione exprimi, quanto mœrore ani-
 mus meus afficiatur, de posteritate autem, & nepo-
 tibus nostris cogitans, non solum animo uehemen-
 ter commoueor, sed etiam toto corpore perhorre-
 sco, in eam cogitationē me referens, qua breui om-
 nem morum humanitatem unā cum optimarum re-
 rum scientia interituram, barbarorum uiolentia,
 atq; improborum hominum tyrannide uexatam, nō
 quidem procul absente, sed imminente atq; impen-
 dente occasu illo, hætenus prospicio, quo nihil equi-
 dem funestius reipublicæ, nec luctuosius nobis ipsis
 priuatim quicquam potest accedere opinor. Sed ec-
 quidnam uidetur, num quam fati putas hanc esse uim
 quandam & necessitatem, & quadam temporum
 conuersione, quasi in gyrum, uersari & commutari
 ingenia, & mores hominum censes, ita ut insuetum
 in ipsa rerum natura nihil sit, aut existat insolens;
 an potius hæc inusitata, & in solita perniciēs, hoc
 seculo nobis, atq; ista ætate obrepfit, & tanquam re-
 cens & noua calamitas aduersus nos conualescit,
 adeoq; retro iam actis ac præteritis temporibus, ni-
 hil tale

hil tale accidisse opinandum? tuam uero de his rebus
sententiam per quam cupio audire. LEONARD.
CVR RERVS. Angit equidem me uehementer,
perinde atq; te ipsum, excruciatq; turbulentus ho-
rum temporum status, adeoq; expectatione ingen-
tis cuiusdam mali suspensum animum retinet, nihil
ominus tamen æquiore animo nobis ferenda hæc
arbitror, propterea quod priuatorum consilijs &
autoritate, occurri malis illis publice grassantibus
nequit. Accedit huc, quod conflictari certis calami-
tatibus omnium ætatum curricula, atq; incommo-
dis quibusdam uexari necesse est, nec stabile & fir-
mum quicquam potest existere, quod non muta-
tionum ac uicissitudinis tempestatibus, ac fluctibus
perpetuo iactetur. Quin etiam infirma & imbecila
sunt hæc, quæ præclara à mortalibus, & eximia
iudicantur, nec ea facile tamen, & absq; arduis mo-
litionibus, ac summis conatibus contingunt nobis,
sed omni tum corporum, tum animorum cōtentio-
ne desudandum atq; elaborandum, quo usq; ad fa-
stigium illud, atq; apicem (quo peruenire maxime
fragilia hæc & caduca possunt) ascenditur. Enim-
uero magnarum uirtutum cum inchoantur, & pri-
mo aggressu ipsarum, quam lentæ & tardæ pro-
gressiones, quam sera & impedita incrementa, de-
niq; quam lubrica & fallax ad summa perueniendi
uia, quantisq; difficultatibus sit obstructa quis non
uidet?

DE PRINCIPATV ANIMAE

uidet? Nec uero solū propagandis longe lateq; inta-
 perijs, atq; regnis, ditionibusq; acquirendis, quo-
 rum studio, qui rerum potiuntur, teneri solent, sed
 etiam inueniendis artibus ac disciplinis honestarum
 rerum, quarū in pace usus est, absolueudis, quanta
 uacent eis diligentia, quibusq; laboribus assequan-
 tur homines, satis equidem ingens, atq; incredibilis
 ipsorum industria ac meditatio, quam adhibent, o-
 stendit. Eadem uero, cū perfectionem suam habent,
 & quo progrediantur, cum amplius nihil relinqui-
 tur, quasi mole ac pondere suo prægaurata, tum sen-
 sim uitiantur, tum subito collabuntur, atq; interea-
 unt, tum uitiosissimis crebro, deterrimisq; studijs
 potiora hæc atq; meliora permutantur, perditis. n.
 his in locum surrogari deteriora hæc necesse est. Ex
 quo liquet, multo præclaras res omnes citius amitti
 quæ sitas constitutasq;, quam perditas rursus noua-
 ri, ac denuo instaurari consueuisse. Et ut aliarum
 rerum, ita ueritatis quoq;, existunt, nō solum ortus
 & incrementa, sed etiam occasus & deprauationes
 quædam, nec semper in animis ipsa mortalium hæ-
 ret, nec etiā semper exulat, sed, ut Aristoteles, &
 quidem suo more, inquit, innumerabilibus tempo-
 rum interuallis, atq; conuersionibus, eadem subin-
 de animos hominum occupant, atq; imbuunt sen-
 tentiæ, & opiniones ueræ, perq; immensa tempo-
 rum spacia uicissim reuerti solent, nec semel aut ite-
 rum sed

rum, sed infinitis uicibus amissa ueritas recuperari
subinde solet. Ergo cum intereunt honesta studia,
temporis quidem longinquitate uindicari, ac re-
nasci, & quasi fruticari iterū possunt. Quæ cum co-
gito, quomodo reliquos humanos casus, ita
quoq; occidentia hæc studia nostra, minus acerbe se-
renda, naturæ rerum obsecundans existimo. Atq;
etiam arbitrio diuinæ uoluntatis (quod fatum no-
stri appellant) quærimonijs nostris, tanquam inuiti
pareamus, minime reluctandum, aut quasi temere
accidant, aut fortuito deplorandum censeo, quorū
in altero maxima dei inest offensio, in altero cum
summa impietate & scelere, coniuncta animorum
est periculosa ac perditæ desperatio. BERNAR.
Haud repugno, quin ista, ut dicis, ita se habeant, &
facile adducor, ut fidem huic orationi tuæ adhibe-
am, quæ enim à ratione proficiscitur consolatio,
ægris & sollicitudine affectis animis efficax medi-
cina, si recte ipsis, tanquam pharmacū, adhibeatur,
esse consuevit. Verum istud tamen non satis intelli-
go, quid sit, quod apud Aristotelem scriptum legi-
tur, scientiarum esse, ut aliarū rerum, quas natura
cōtinet, uicissitudines, eodemq; modo, ut res singu-
las, ita uniuersas & maximas mundi partes, quæq;
his accidunt atq; in hærent conditiones, suas quasi
ætates temporum curriculis spacijsq; habere defi-
nitas, & ut quiuis ad numerum unus ex inchoata

DE PRINCIPATV ANIMAE

& imperfecta ad summam extremamq; rationis
 & consilij, quasi gradibus, absolutionem perfectio-
 nemq; ascendit, ita paria momenta, quum in uirtute
 ac ueritatis studio & cultu, tum aliarum rerum pre-
 stantia & admirabilitate, quæ in mundo, uel natura
 gubernatrice, uel rationis subsidio, perficiuntur, &
 ad summum perueniunt, existere censet. Statuere
 autem omnino hoc uidetur, ex rerum ignorantia
 primum admiratione homines perculsos, ad quæ-
 rendam atq; scrutandam sapientiam se dare, cuius
 si perfecta aliqua disciplina constituta fuerit, mul-
 tis ingruentibus malis, atq; incommodis partim in-
 ertia & fastidio hominum interire rursus philoso-
 phiam, partim iniuria & contemptu eius studio-
 sos abstergeri, & inuitos etiam rerum penuria &
 egestate distrahi existimat, quam ego sententiam
 longe uerissimam semper sum arbitratus, sed num-
 ita an secus ista se habere arbitretur, mihi ostendas
 cupio atq; explices. LEONA. Vereor ne longi-
 gius à proposito, quàm par sit, nostra euagetur ora-
 tio, conferam tamen in pauca, & quod petis dein-
 cept exemplo facile assequere. Idipsum uero mini-
 me perplexum, sed ad cognoscendum facile, atq; in-
 telligendum promptum est, quum ne sensum qui-
 dem effugiant, nedum ratione comprehendendi diffi-
 culter possint, nimirum quæ ima parte mundi cœli
 complexu atq; ambitu arcentur, hoc statu esse &
 conditione

conditione naturæ, ut perpetuum stabile ac firmum in his permanere nihil queat. Quum ergo sua propè, ut ita dixerim, magnitudine eiusmodi res laborarent, haud mirum sit, eas labes fieri, atq; ex sublimi fastigio, excelsoque uertice suæ perfectionis, rursus ultro præcipitari, ac per se, & sua sponte retrorsum ad contrariam metam resilire. Et quemadmodum, cum optimum ac nitidissimum corporis habitum, & speciem Athletæ, accurata & diligenti sagina effecerunt, in primis, & tum quidem præsertim, optime curatis corporibus, ingens periculum impendet, ac magno in discrimine uersantur, ne deterius habere, aut morbis affligi ipsorum corpora incipiant, sic equidem solent, ut poetæ inquit, omnia satis in peius ruere, & retro sublapsa referri.

Haud secus animorum industriam, ingeniorumque solertiam, temporum spacijs ultro citroque permutari, & aliàs pulcherrimas disciplinas uigere, aliàs occidere rursus, interdum accrescere, aut decrescere, atq; imminui eas cernimus. Causas porro, ut ab eo, uerbi gratia, non discedamus, de quo præsertim questio est instituta, florentium, rursusque intereuntium disciplinarum, quis neget contrarias esse, quibus enim excitantur, atq; longe lateque amplificantur, earum rerum contrarijs sanè causis, quis non opprimi, atq; in angustum cogi illas opinetur. Quem admodum enim eruantur, atq; illustrentur scientiæ,

n

homi

DE PRINCIPATV ANIMAE

hominum ingenijs, honoribus autē, & præmijs earum studiosi alliciuntur atq; inuitantur, quasi illecebris quibusdam, ad industriam, & subeundos, tollerandosq; labores, sine quibus perfecta uirtus nulla esse potest, quid tum deniq; accidet, aut quid futurū est illis pulcherrimis artibus, quas ita contemni & negligi uidemus, ut ferē à nullius importunitate, maledicentia, opprobrio, contumelia, atq; insigni quodam contemptu, atq; ignominia, non præsertim uexentur, agitentur, & uulgo conuitijs proscindantur, ut non solum rudes earum atq; imperiti, sed in literatura etiam quadam uersati ingeniosioli quidam, philosophiam pro stultitia & uerborum recordia, philosophos autem sensu communi, & iudicio orbatos nominare, eisq; uocabulis tam nefarie & sceleratē uti, gloriosum ac magnificum sibi arbitrentur. An impietas illa, & immanis omnibus uitijs permixta atq; confusa nostræ ætatis barbaries, merita inertiae, dignas autem arrogantia illa pœnas iam diu sustinet, & posthac non uita bit, quum non solum eripiunt uirtuti, ac bonis studijs eum honorem, atque hanc commendationem ac dignitatem, quæ his duntaxat, nulli autem alij rei debetur, quin etiam eadem hæc in machinatores quosdam omnis generis flagitiorum, & scelerum artifices nequissimos, ac rerum publicarum uoragines iniiciunt, qui non solum dona ipsa & munera,

sed

sed donatores unâ absorbent, ac beneficos illos parum providos deuorant syrtium instar, atq; summa in gratitudine deglutiunt. Mitto sanè honorem, dignationem, auctoritatem liberalium studiorum, atq; ingenuarum (quas philosophia continet) artium, ne quos ipsa, minime ambitiosa, aspernatur, contemnit, & pro nihilo ducit, honorum populares fumos, magnopere appetere uideatur, concedam hoc indoctis, & huius delicti gratiam illis faciam, ut tametsi inscitia ipsa, & magnarum rerum ignorantia (quas nisi doctus & in philosophia uersatus callere nemo possit) quasi ope per omnem uitam subsidioq; doctrinae & sapientiae nitatur, nec ipsa seipsam inertia, quum plane humi iaceat, & sit omni sensu & uita uacua, tueri ac sustentare ualeat, pro merito sanè eruditae ingrata illa barbaries nullum honorem impertiat, sinat inglorios illos, & inhonoratos aetatem suam degere, sed quis hoc ferre, quis pati potest? cui crudelitas illa non uideatur intollerabilis, cum ne ad uictum quidem necessarijs rebus succurrunt indocti doctis, inertes solertibus, ignaui & ocio torpentes gnaui & industrijs, & eos ne uita quidem dignos censent, quibus sine non hominū, sed ferarum ritu mortales inter se inculti & agrestes uiuerent, & hanc quidē copiose explicare, aut potius deplorare queam calamitatem, si liceret.

DE PRINCIPATV ANIMAE

BERN. Haud sum nescius equidem, uberius hæc posse dici, sed quibus maxime causis studia uigeant, rursusq; labefactentur, si non est molestum, explanari mihi uolo. LEON. Recte mones, quasi fluctus enim indignatio ipsa, à recto cursu orationis me abripuit. Eò igitur unde discessit, se referat oratio nostra. Rebus certè, ad uitæ necessitatem accommodatis, carere studiosos homines haud posse, cum superior ratio demonstrauit, tum Aristoteles quoq; summus philosophus, testatur, qui Aegyptios sacerdotes, omni reliquo negotiorum genere uacuos, atq; abundantes ocio, nulla cura acquirendi uictus districtos, atq; occupatos, multas & excellentes quidem disciplinas indagasse inquit. Vacatione igitur à reliquis uitæ muneribus, philosophiæ studiosis quin opus sit, nemini puto obscurum esse. Deinde autem, ut in isto ocio animus cessator non sit, sed perpetua meditatione perplexis rationibus euoluendis, labore autem assiduo & exercitatione, tum excogitandis, quæ cognitionem latent & fugiunt nostram, tum expoliendis explanandisq; inuentis negociosum esse, atque semper euigilare, magnitudo ipsa, & difficultas artium honestarum postulat, atque hoc ipsum ita uidisse, ac iudicasse Hippocratem, excellentem omni sapientia uirum, sententia ipsius declarat, quam ita scriptam quodam in libro reliquit, ἡ δὲ Ἀλοπονίῳ προσηγορεύεται

γενέσθαι ἐς χρόνον πάλιν ὅπως ἢ μάθη-
 σις ἐμφυσιωθεῖσα δεξιῶσε καὶ ἐναλδέως τὰς
 καρπὰς ἐξενέγκηται. Id est, si latine dici uis, Con-
 uenit certe multo tempore adhibere industriam, qua
 turgescens cognoscendi discendiq; auiditas, opimis
 fructibus dextre, atq; tempestiue efflorescit. Cum
 hec porro defuerint, quæ modo commemorauī, aut
 si hæc etiam præsto sint, absit autem illa *Ὀλιγοπο-*
νία, in locum uero ipsius se insinuet ignauia, aut sui
 amor coetus, *Ὀλαυτία* scilicet, qua indocti atq; in-
 erter plerūq; tument, inflanturq; immodice, quam
 misere habituras artes, & quam infœliciter obitu-
 ras disciplinas liberales censendū est. Ita sanè cum
 uigeret in summis, ac doctissimis hominibus, labor
 atq; industria cognoscendi res obscuras, & utiles
 ad sapientiam, quanta accessio in omnibus discipli-
 nis, quæ incrementa bonarū artium extiterint, hoc
 scilicet ipsum declarat, quòd nisi illi aliquando ex-
 titissent, nulla cognitione, nulla scientia, nulla de-
 niq; sapientia nobis, aut doctrina frui liceret, quæ
 studia temporibus alijs imminuta, partim ignauia,
 & ruditate hominum inertium, cum restinctus es-
 set ardor, & cupiditas discendi, omnes autem illibe-
 ralium rerum cupiditates exarsissent, partim etiam
 quod nulla essent earū studiosis constituta præmia,
 inersq; & barbara indoctorum hominum ferocia,
 atq; immanitas, non solum res publicas inuasisset,

DE PRINCIP. ANIMAE

sed scholas etiam, ac philosophorum gymnasia oppressisset, quid damni fecerimus, aut quam iacturam finius perpeſſi ſyncera, atq; omnibus numeris abſolutæ doctrine, ipſa rerum atq; ætatum deformitas, & inſcientia arguit. Sed quærelarum, atq; huius diſputationis ſatis, & nimis quidem multa. Ut autem aliquanto propius ad rem accedamus, & ut intelligas, uirtutes omnes non ſubito & de repente exiſtere, ſed paulatim quibuſdam incrementis amplificari, ac ſenſim emergere, ita ut ſit quædam ipſorum quaſi adoleſcentia & pubertas, item media atq; extrema ætas, & quaſi ingraueſcens, cum ex ipſarum rerū natura, quas ita uerſari, atq; ultrò citroq; reciprocari neceſſe eſt, intelligas, tū doctiſſimorum etiam philoſophorū, in omni genere philoſophandi inſtitutis ac rationibus ipſorum perſpicuum eſt. Quid enim aliud eſt, cum Ariſtoteles ſuperioris ætatis antiquiſſimam philoſophiam *ἡμιζωον*, id eſt, balbutientem appellat, quàm recens nata & procreata ipſa, mollem ac teneram, tanquàm ineuntis adoleſcentiæ, nondum autem ſolidam, & robuſtam, atq; inflexibilem inſtitutionem ſeu diſciplinam fuiſſe ipſius? At enim ne Ariſtolelem quidem inferiore ætate deſuerunt, qui reprehenderent, & quidem in primis Galenus, princeps medicus, à quo reſutata ipſius multa ſunt, quæ ad eam cognitionem ſpectant, qua particularum atq; membrorum

membrorum usus in corporibus animantium exquirere, atq; indagare, qui Anatomici dicuntur, diligenter solent, dissensio autem inter ipsos maxima, de principe loco animæ, eiusq; principatu in corpore, acres in utranq; partem propugnatores habuit: ut fieri solet in eiusmodi præstantium uirorum controuersis, quas explicare longum est, & argumentis inesse Aristotelicis omnino perplexa disputatio uidetur, de qua si nonnihil colloqui, & inter nos breuiter differere tibi uisum est, haud equidem repugnabo. BERNARDVS. Nihil certe æquæ cupio, atq; ancipitem illam, & multis disputationibus, agitatam quæstionem abs te, quoad res patitur, strictim, nec longis uerborum ambagibus exponi, & quam probes sententiam mihi ostendere. quæ si probabilis mihi uisa fuerit, lubens equidem assentiar, ne tibi, ut ne in alijs quidem, refragari & contradicere in animum inducam. LEONARDVS CVRRERVS. Accipio conditionem, me enim hac ratione citius expediero, & te ipsum magna molestia contradicendi liberabis. Nec uero altius repetito principio, quod quæris, planum faciam, sed quod perperam Aristotelem affirmasse, Galenum autem rectius sensisse ac statuisse, animaduertero, id te nullo modo celare hoc tempore uelim, & præsertim nunc uter melius

DE PRINCIPATV ANIMAE

de principe loco animæ, atq; ipsius principatu probabit, nō ita differam, ut retractem, quæ ab alijs iam pridem disputata fuerunt, nec etiam alterius magnopere sententiam, & exquisitè (cuius à me probabitur opinio, cuiusq; rationes ego sequar) in præsentia interpretando persequens, ipsius in meū libellum argumenta traducam, aut exaggerabo, sed ne quem fallat, aut peruertat alterius subtilitas, & singulare in defendendis suis acumen, sigillatim omnibus argumentis, quibus sparsim utitur, quasi in unū aceruum collectis, deinde confutatis, tanquam senticeto quodam repurgando, operam meam tibi harum rerum studioso probare institui, nisi quid aliud tute censueris faciendum. BER N. Istud equidem expecto, nam Aristotelica percurrentes, uix me interdum instineo, quin ille me suis rationibus, atq; argumentis uincat, auferatq; tanta mihi in probando uidetur inesse uis, tanta solertia in argumentando. Quamobrē non inuitus tibi parebo, si contra, quam ab eo his de rebus disputatum fuit, docere me incipias, secusq; statuendum de hac re putaueris. LEO. Vnde ergo potissimum ordiri placet, & quodnam initium capiemus huius disputationis, multa sunt enim quasi capita, unum tamen maxime eminet, ex quo, tanquam fonte, reliqui errorum riuuli deriuantur. BER N. Et mihi quidem non displicet, si primum tanquam arcem inuasferis, qua in primis munitionissimum

nitissimū se, & tutum ab oppugnatione arbitratus est, quam tamen ipsam, non quidē lapidibus quadratis, sed argumentis politissimis uidetur cōstruxisse, eam molitionem uideo destruendam nobis ac dissipandam, siquidem uictoriæ compotes esse uelimus.

LEO. Sanē idem, quod tu, faciendum existimo, sed cum perfectæ nutritionis principatum cordi destinarit, item sentientis, motricisq; animæ uim & efficaciam, ipsumq; adeo, quod in sensatione multifor-
mi, iudicis, atq; cognitoris facultatē sortitur, quasi in uernaculum domicilium, in cordis sedem rationibus suis intruserit, atq; collocarit. Argumēta quidem, quibus hoc conatur efficere atq; concludere, cognoscenda primum iudico, deinde referenda, tum trophæa affigenda, & secundum rectam rationem uictoria celebranda uidetur. BERN. Recte aciem instruxisse, & ferē iam cominus, atq; collatis signis pugnare mihi cum Aristotele nostro uideris, aliās quidem amico, nunc autem aduersario, sed perge obsecro. LEON. Primum equidem est in quo uehementer laborat, nimirum, ut non solum ad cerebrū sensus pertinere singulos, atq; etiam commune arbitrium omnium sensationum neget, sed etiam ipsum in hac parte corporis naturam collocasse fateatur, quod è regione cordis, ubi omnis uita contineretur & uigeret, esset ipsius quasi contagione caloris temperatio uicinitate cerebri, quum frigidissimum sit, cor

DE PRINCIPATV ANIMAE

autem omnium calidissimū, cuius argumentum rei hoc putat esse, ὅτι αἱ ἡ φύσις μηχανᾶται πρὸς ἐκείνη ὑπερβολῶ βοηθεῖα τῶ τῆ ἐναντίας παρεδρίαι, ἵνα ἀνιστάη τῶ θάτερον ὑπερβολῶ θάτερον, Id est, Natura semper paria pro rata portione machinatur, ut scilicet alterius contrarij uolentia, alterius qualitate retundatur, atq; reprimitur, ut existat utriusq; quasi æquabilitas quædam, & contemperatio. Sed hoc, non incauto quidem homini, fingere licuit, cum quare tepidius reliquis esset cerebrum causam non inueniret. Quamquam de spiratione ac respiratione externi aëris, cordis feruorem, multis in locis inquit, refrigerari, ei temperationi subsidio, atq; adiumento cerebri positum existimat, tantum uero abest, ut superiore corporis parte, insiti caloris gratia temperandi cerebrū locatum arbitretur, sed in uisceribus ipsis modificari calorem, cibo & potione sumptis, atq; in aluum delabentibus existimat. Contra equidē multa possent dici, quippe naturam ipse asserit, unum semper ad unum destinasse, atq; unico muneri administrando, quodlibet unum præfici ab ipsa solere, nisi usus interdū cuiusdam uisceris, aut membri, ad aliud quasi pro re nata accommodetur, principalem autem semper functionem unicam existere, ad tuendam atq; custodiendam salutem eorum, quæ à natura sunt procreata. Quoniam ergo pulmonibus præcordia

præcordia refrigerantur, aspiratione aëris, dum spiritus ore uel naribus hauritur, cum cerebrum specie illi dissimile sit atq; dispar, num societate muneris & officij idem omnino, & nihil aliud in corpore præstabit cerebrum? atq; ita natura imbecilla parumq; prouida, quod aliàs similibus partibus molita est comparia officia, hic propter infirmitatem, aut fortasse obliuionem, unum refrigerandi cordis munus, duobus forma discrepantibus uisceribus demandabit. Sed missa facio hæc, quorū falsitas deinceps magis agnoscetur, eritq; magis perspicua, quam modo sit, huius opinionis reprehensio, & prauitas. Hoc uero ipsum, cum pro certo assumit, ut recte ob frigus cordi oppositum cerebrum statuisse non nemo putaret, in primis ac uehementer gelidum esse his ostendit rationibus. Quippe actione istuc deprehendi, partim ea ratione etiam, quod prope totum uideatur ex angue, & alio, ubi enim sanguis desit, illic calorem non nimis posse abundare. Quæ tametsi uere dicantur, idcirco tamen eo, quod instituit probando, nihil efficit, aut concludit. BERNARDVS. Quid ergo est quod natura frigidius cerebrū, quam reliquas partes machinata est? LEONARDVS. Quanquam haud scio, an ulli satis explorata causa esse ualeat, tamen hanc, si quis assignare uelit, haud aspernabor, nempe, cum sit sensibus toto suo ambitu

capit

DE PRINCIPATV ANIMAE

caput cinctum, & quasi redimitum, sentiendi autem facultas omnis in cerebro contineatur, sensio autem sit affectio quædã, & quasi perpeßio cerebri, ipsum certe patibile esse, & obnoxium his affectionibus oportet, quocirca molle & tenerum, non autem durum & inflexibile esse conuenit. Ergo liquido & frigido, non autem cõcreto calidoq; , talem substantiam necesse est abundare. Sed hæc aliàs, nunc ad Aristotelem. Cæterum, ut priore argumento assumptum demus esse uerũ, quod sequi ex eo uult tamen, confiteri nobis non puto necessarium. Vt autem consequens efficiat probabile, antecedenti falso & uicioso utitur, cum ita inquit, Ex cerebro ad sensus circũpositos nihil pertinet, nulli propagantur nerui, nulla communio, aut connexio est, quamobrem in ipso sensiones excitari nequeunt, nec earum particeps esse potest, sentiendi ergo uis in corde subsistit, non autem in cerebro. Vides quomodo refrigerationis duntaxat causa cerebrum, nõ autem alterius muneris gratia creatũ probet, & quod cerebri proprium est (nempe sentire eas, quibus pelluntur omnes sensus, formas & qualitates) quo pacto sua oratione in cor deducat, ac transferat facultatẽ illam, quæ, omniũ sententia Anatomicorũ, per neruos à cerebro, & medulla (quæ dorsi uertebriß continetur) propagatos uniuerso corpori distribuitur, eaq; facultate sentiendi, omnia membra propter neruos imbuuntur.

imbuuntur, nec solum sensu uigent, sed etiam fontibus eisdem omnes articulos moueri, totumq; corpus progredi necesse est, atq; in omnes partes inflecti, rursusq; porrigi, erigi, & confirmari membra, ne tanquam mortua concidant, & collabantur. Eam porro uim esse in neruis, declarat amputatio eorundem, dum nulla in membris efficacitas resectis illis, nec ad sentiendum, nec mouendum relinquitur, ex cerebro aut ortum suum habere, atq; ex eo produci neruos, inspectio, sectorum articulatum corporum docet. Quid multa? omnis medicorum coetus, omnes illi, qui uocantur Anatomici, è cerebro neruos in sensus nullos pertinere, ac dirigi negant, falsumq;, quod Aristoteles dicit, & absurdum esse, uno ore confitentur. BERN. Nihil moror Aristotelem, si nobiscum illi faciunt, quorum ex certa inspectione, quæ sub oculos cadit aperti & patefacti corporis, maior apud nos fides autoritasq;, quam eorum, qui de rebus incognitis, ac nondum exploratis pronunciant, esse debet. Atq; etiam ne si uelis quidem iam præuaricari, tibi liceat, uno hoc tuæ reprehensionis iactò fundamento. Et in reliqua quidem philosophia, quæ cæteris omnibus præstat scientijs, princeps habeatur sanè Aristoteles, hanc autem anatomie cognitionem, sibi ita ne uendicet, aut arrogare uelit, ut etiam à complusculis, hanc rem diligenter inquirentibus, libenter & sponte quidem, ipsa ueritate

DE PRINCIPATV ANIMAE

ueritate uictus atq; superatus, minutioribus philo-
sophis non inuitus cedat, eosq; superiores ab hac
parte sinat esse, quos aliàs ingenij ubertate atq; in-
uentorum subtilitate, longo interuallo post se relin-
quit. Sed inter fari me illa, ne moleste feras, atq; in
eo ualde mihi gratum facies, si nec tu honori sum-
mi istius uiri defueris, aut detraxeris aliquid, nec
me istud conantem perpetuo orationis tuæ cursu
intercluseris, nam per cupidū me illius, atq; quoad
licuit propugnatorem esse præ me tuli semper, qua-
re ne nunc quidem me continui, quin aduersus gra-
uem aduersarium, meo testimonio non nihil eum
subleuarem, quippe cum ita eum aggressus sis, ut
quasi è possessione autoritatis, indoctis quibusdam
eiecisse ipsum possis uideri. Scitum profectò illud est,
uulgi sermone tritum prouerbum, Non omnia pos-
sumus omnes, nedum unus aliquis, omnium rerum
consequatur scientiam, quæ sanè perfectio in ho-
minem non cadit. Non patiar ergo de Aristotelis
dignitate, existimatione, fama, quicquam detrabi,
contemni, ob hanc disputationem, excellentem ipsi-
us philosophiam, atq; eleuari summam hominis au-
toritatem non sinam, quod faciunt imperiti qui-
dam, & ignaui, quo minus inertia eorum repræ-
hendatur, cum in ea perdiscenda nullam operam
posuerint, quam si uel modicè degustassent, magis
talium uirorum industriam ac sapientiam admira-
ri, quam

vi, quam aspernari & deridere, in minutis quibusdam rebus hallucinantes, & aliquantulum à uero aberrantes, ipsos cōsueuissent. LEONARDVS. Haud iniuria defendis eum, quem quasi philosophorum deum semper es arbitratus, tibiq; ego assentior, nec puto de futuros complures, & eos non indoctos, qui omnino eadem sint nobiscum opinaturi. Sed, ut exemplum ipsius imitati amicitiae, quae tam sancta non esse debet, ut non ueritatis potius cultum ei anteponamus, cetera quidem, ut initio fecimus, exquirenda ac disputanda argumenta ipsius censeo. BER N. Quid ni istud agamus, quòd nobis equidē minime inuidiosum fore, nec iniuriosum Aristoteli, multis autē fructuosum inquirendi, atq; indagandi ueri studium illud existimo. Sed uile quæso quam solerter hoc, quam considerate, quū sensus penetrare ad cor, à cerebro autē remotos probare nititur, in quo sine dubitatione uerū censet, quia longius à cerebro absint & gustatus & tactus, idcirco utrosq; cordi colligatos esse. Proinde, ut initio & à conceptu satūq; animalium cordis calore oculi immodico humore diffuentes, dū foetus utero geruntur, cōcrecant, iam creatos etiā, atq; effectos, per omnem uitam eodē calore foueri, atq; eiusdem participes uisu atq; aspectu suo colores sentire, ac percipere opinatur. De cæteris serè eadē dicit, et continentes quidē, certis uinculis uenarum astrictos, deuictosq; cordi
meatus

DE PRINCIPATV ANIMAE

meatus sensibus adnexos, ex Anatomia clarum esse pronunciat, quibus ex corde, quasi per ductus quosdam, sentiendi efficacitā impertitur, ex cerebro ad ipsos nihil interim traduci, aut pertinere, perspicue autem id ipsum, corpore patefacto cerni. Eius uero hæc sunt uerba. ἢ δ' ὅσφρησις, καὶ ἀκοὴ συμπεραίνοντες πρὸς τὰ φλεβία τὰ πρὸς ἐγκέφαλον γίνονται ἀπὸ τῆς καρδίας. Item alibi, οἱ γὰρ πόροι, τῶν αἰσθητήριων ἀπ' αὐτῶν τὰς νῆρας πρὸς τὴν καρδίαν. Veruntamen satis abs te mihi factum paulo ante, cum secus, aliudq; comperisse corporum sectores, atq; ex cerebro nervos, in uniuersum corpus sparsos, atq; disseminatos obseruasse earum rerum diligentes cognitores ostendisti. Illud aut, quomodo non ingens est argumentum, ex cerebro uim sentiendi non emanare, quoniam, quod alijs sensum impertit, in primis sensu præditū, eiusq; minime expers esse debeat, cerebrum aut uacare omni sensu, cōtactus ille, quo attrectatur, declarat, quod autem nullo modo percipiat, aut sentiat, experientibus satis liquet. LEON. Infirmitas illud est, & fallax argumentum, quoniam id, quod efficit quidpiam, atq; ei uim quandam, & efficacitatem largitur, eadem natura, & conditione, ob id præditum affectumq; esse, qua est imbutum, quod ex eo pendet, non est necessarium. Etenim multa corpori insunt animalis, causa animæ, qua uegetatur, quæ tamē

men nullo modo secundū seipsa prestare queat anima, nihilominus efficiens, ut ijs rebus corpus potiri ualeat, quæ tamen sine ipsa adipisci nunquam posset aut consequi. Et ut ad sensus ipsos ueniam, an cōmunis ille, penes quem omne arbitrium, atq; iudiciū sentiendi est, ita inter omnes eminet exteriores sensus, rebus atq; formis dijudicandis discernendisq; ut quasi satellitibus, atq; internuncijs utens eisdem, nihilominus, ut incorruptus iudex, nihil quod propriè sentiat sibi uendicans, & cum omnibus se accommodet, nulli tamen addictus, quasi purum se, & integrum à singulorum contagione, quibus tamen iudicium suum impertit & cōmunicat, & tanquam in eosdem influit, conseruare atq; custodire solet. Nam quod uisus, aciesq; oculorū inter colores discrimen statuit, eosq; discernit, istud equidem communis arbitrio sensus assequitur, qui tamen ob id cernere secundum se nō est statuendus, quamobrem nec in ceteris sensibus, arbiter ille, atq; iudex ita se insinuabit, ut quemadmodum absq; illo externi sensus non discernunt, quod sub eos cadit, ita uicissim ille per se, & secundum se, his percipiendis aptus, atq; idoneus existat. Ex quo intelligitur, si quicquā superior uis aliqua moliatur, atq; efficiat, ob id ipsum eadem conditione, qua inferior res atq; natura affecta fuerit, eminentiorem quoq; illam haud affici, quæ uim etiam, efficaciamq; suppeditat ei, quæ
o subest

DE PRINCIPATV ANIMAE

subest, ut quicquid uel agendo, uel patiendo, aut accipiendo aliquid potest, id quasi acceptum superiori facultati ferat. Quid cum intelligentiam, quae architectatur in nobis, aut nostra quidem anima, intelligentibiles notiones, ipse Aristoteles nihil patientem accipientemq; sed agentem, effectricemq; omnium asserit, eis autem, quas ipsa fabricatur, notionibus, non admixtam, sed ab his uacuam, liberam, atque solutam omnes in nobis machinari notitias, quarum ipsa sit secundum se expers, atq; in ea ui animae, qua homo doceri potest, species imprimens, eamq; multis erudiens scientijs, laxata autem uinculis corporeis, uires suas recuperans, has cognitiones ascititias amplius non procurat, inquit, sed propria actione atq; agitatione sua intelligendo, contemplandoq;, sapientia insita et natiua maxime uiget, et uoq; sempiterno fruitur. Eò aut à me ista dici ac commemorari existimes nimirum ut non protinus, si quid efficiatur à quopiam, istud ipsum quòd efficiat ob id simile futurum ei, quod, ut esset, alterius ope, et subsidio indigebat arbitrere, nec, cum sentiendi uis in totum corpus è cerebro redundet, eiq; affatim ex eo loco suppeditat, idcirco participem fore eiusdè insentiendo facultatis, quam absq; eo nulla ratione reliquũ corpus adipisceretur, censendũ est. BERN. Teneo quid uelis, nec porro secus de his rebus indicare possum. Restat autem, ut

non

non solum quæ cerebro ille adimit, ei restituamus, sed etiam, ut cordi eas vires eripiamus, quas immemrito illi Aristoteles noster adiudicauit. Ex quibus autem rationibus, hæc sententia emanarit, eas cognoscendas arbitror, atq; proferendas in medium, quo refelli commodius, totaq; opinio hæc rectius abste confutari queat. LEONARDVS. Tu uero propone, quo pacto omni sua natura spoliato cerebro, detractisq; uiribus, eas uniuersas in cordis domicilium congegesserit, deinde, si quid uidebitur, cōtradicemus. BERN. Singulis, quasi punctis, omnia persequar, tu uero, quod uisum fuerit deinceps uerisimile, ut mihi quidē recepisti paulo ante, explicabis non fastidiosus harū cōtrouersiarum iudex. LEO. Nihil recusabo, sed quin pergis, quid opus uero his ambagibus, hoc loco minime necessarijs, quasi aut tibi inuideam, aut tædio affectus hanc disputationem defugere sim conatus. BERNARDVS. Deum immortalem quid audio? quasi uerò te non multo cupidiorē harum rerum interpretem, quam me auditorem, hætenus semper putauerim, sed non morabor amplius, nec diutius differam promptam illam, atq; incitatam animi tui in his refellendis alacritatem. Varia sunt, & quidem non pauca numero argumenta, quibus hoc agit, ut in corde utranq; uim animæ, ac principatū, tum uegetando atq; alendo corpore, tū sentiendi vires sensibus suppeditādo,

DE PRINCIPATV ANIMAE

contineri, in eoq; includi probet, atq; ostendat. Sed
 primum hoc uideamus, quo, tanquam Achille, ut
 uincat, pugnare mihi uidetur, cui nisi resistamus,
 actum de nostro triumpho erit. Proponit autē hoc
 modo. Idem ad numerum utrunq; existere in ani-
 mantibus, quo uiuere dicuntur, & ratione cuius ani-
 malia appellari solent. Altricem porro uim illam,
 qua stirpes uiuere dicuntur, & qua non solum ui-
 uunt, uerumetiam sentiunt animalia, quo solo à
 stirpibus differunt, & nomen animalis sortiun-
 tur, græci priorem *ἡγετικήν*, posteriorem *αἰσθητικήν*
 appellant, utrasq; corde arceri, atque
 includi eiusmodi argumento confirmare nititur,
 quod græce primum, deinceps latine uolo edicere.
ἀνάγκη τὸ αὐτὸ εἶναι, καὶ ἔν μόνον καθ' ὃ, τε
ζῆ, καὶ καθ' ὃ προσαγορεύομεν αὐτὸ ζῶον, τὸ μὴ
ζῶον, ἢ ζῶον ἀδύνατον μὴ ζῶν, ἢ δὲ ζῆ τὰ ὑ-
πὲρ ζῶον ὑπάρχοντα ἐκ ἀναγκαῖον, τὰ γὰρ φύ-
σιν ἐκ τῆς φύσεως, ἐκ ἔχει δὲ αἰσθητικὴν, τῷ δὲ αἰσθάνε-
σθαι τὸ ζῶον, πρὸς τὸ μὴ ζῶον διορίζομεν, ἀριθ-
μῶς μὲν ἔν ἀναγκαῖον εἶναι, καὶ αὐτὸ τὸ ἔν
μόνον, τὸ δ' εἶναι πλείον καὶ ἔπερ. Quorum
 hæc uerborum sententia est, ut omnino pro necessa-
 rio sit habendum autore Aristotele, nec fieri aliter
 posse censet, quin unum idemq; sit, quo principatus
 utriusq; uitæ, tam altricis, quam sentientis, conti-
 neatur, etenim animal ipsum, quatenus animalis na-
turam

turam obtineat, quocunq; in loco nutritionem perficiat, atq; absoluat, eadē quoq; parte non defuturā uim sentiendi, haud recte uereq; statui non. n. ubicunq; corpus suum anima nutricetur, ibidem sensum necessario fore, aut uim ipsius talem, quæ sensum adferat, nec enim, si uiuat aliquid, idcirco sentire etiam, id est, animal esse consueuisse, sed contra potius, ubi sensus locum habeat, illic altricem uim excludi nullo modo posse. Et hoc uere, mea quidem sententia, sed quod statim adiungit, unum utriusq; locum esse principem nec uerum esse, nec probabile etiam puto, aut rationibus anatomicis consentaneum. Sed quomodo istud tandem, aut quā perspicue probet, modo considerabimus. Et principio quidē, unum communem sensum inquit esse, eoq; multifor- mes reliquorum sensuum species, quasi ad arbitrum, deferri, eum uero locū, aut eam, qua collocatus est, partem corporis, nec arcticam esse, nec posticam, quæ enim ante sunt, inquit, multis sensibus ornauit, instruxitq; natura, quæ autem pone, eadem sensibus uacua orbatq; esse uoluit, nulla ergo, nisi in medio, sedes cōmuni relinquetur sensui, cum neutrum extremorum, aptū ad collocationem sese exhiberet eius sensus, qui reliquos omnes discernit, & iudicat. Proinde, eodem loco subsistere altricis animæ principatum, his colligit rationibus, quoniam nutritionis summa uis, in superna parte nequit esse,

DE PRINCIPATV ANIMAE

ea enim est, qua capitur alimentũ, nec inferna eam sibi uim uendicat, quum ea reliquæ ciborum depouantur, restat, ut sit in medio, summus ille in alendo, ac nutricando corpore animæ uigor. Ab extremis ergo circumscriptionibus corporis, principatum in medio, id est, corde eodem modo se inuenturum existimat, quemadmodum Geometræ, dum centrũ in circulo quærũt, duobus diametris decussatis quasi, atq; in medio concurrentibus, sine errore, ac falsitate, paruoq; negotio, exploraturos se medium punctũ confidunt. Sed mitto hæc, addit deinde multa, quæ non ratione aliqua, sed magis experimento constent. Nam insecta etiam, amputato capite, tantisper uiuere, quousq; sit incorrupta pars media, qua concisa, uel attrita, statim animalculum emori. Per me etiam licet, abscisso capite Arietem illum, quem in subsidium mittit Auerroes, homo acutus, Aristoteli, huc allegar. e m, celebris ille nterpres, ut sine capite animal moueri in loco, & progredi posse probaret, aliquantum spaciij ambulando confecisse alibi inquit à lanio iugulatum, dempto capite. Quæ sane, cum mihi non omnia uideantur uero simillima, haud repugno, quominus Aristoteles ita concludat argumentum, quod his ferè uerbis facit, αὐτὸ ἀνάγκη καὶ τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς διανοητικῆς ψυχῆς ἐν τῇ καρδίᾳ τὸν ἀρχὼν εἶναι τοῖς ἐν αἰσίοις. Hæc quidem summa est, reliqua con-

sulto

sulto prætereo, quæ confirmatis his, stare necesse est, ruentibus autem, ipsa quoq; concidere, atq; inania esse, haberiq; pro infirmis debent. LEONA. Est uero, ut dicis, ista quidem acute excogitata ratio, eiusmodi tamen, ut facile contradicendo ueris rationibus elidiqueat. Quid ergo dicemus, aut respondebimus? an hoc breue dictum satis erit, si spissitudine corporis, antica & postica ipsius definiuntur, quæ contrariè apposita, sensuum multitudinem, eiusq; priuationem describunt, in propinquissima eorundem parte in medio repositū cerebrum esse, in quo sensus cōmunis dominetur, cui sint, tanquam satellites, reliqui circumpositi. Ceterum, & nutritioni præcipuè hoc mediū assignabitur, quod extremis à longitudine descriptis, nempe supero infroq; continetur. Demiror certe, quod eius discrepantiæ, quæ in animali est, causa, latitudinis dextro læuoq; determinata medium similiter non insignitum putarit, an uero, ne hoc quidem pro derelicto habuit, dum motricem uim animæ, quemadmodum sentientis, inesse retur cordi, quasi reliquis particulis à natura creatis frustra, omnem actionē ijsdem adimens, huic uni omnem earū uim, & efficaciam contribuit, quod ut efficiat cōmode, multas certe cōminiscitur, & uarias rationes, quas deinde quoq; attingemus, simulac de præsentis satis dictū fuerit.

DE PRINCIPATV ANIMAE

fuerit. Atqui pectore ipso recondi sensum communem, non autem in cerebro habitare, fidem eo argumento facere conatur, quod supra confutavi, quando omnes ad cor sensus dirigi, nullo autē nexu nervorum ipsos cum cerebro copulatas asserit. Nec id uno tantum cōmentario scriptum reliquit, sed multis idem saepe dicit, & asseuerat, haud scio libris ne, an paginis dicam, ut tertio de particulis animantiū uolumine, ubi ita scriptum legitur, ἡ μὲν ᾧ καρδιά, ἐν τοῖς ἐμπροσθερ, καὶ ἐν μέσῳ κεῖται, ἐν δὲ τῷ ἀρχαίῳ φαρύν τῆς ζωῆς, καὶ πάσης κινήσεως, καὶ αἰσθησεως. Id est, Cor equidem prominet nonnihil ad pectus, medium tamen nō deferens, in quo principium omnis uitæ, motionis, atq; sensus custodiri asserimus. Deinde, quum ex medio cordis situ, toto gubernando corpore, præstantiam ipsius, atq; commoditatem describit, nihilo plus probando ualet, quam si quis imperio dignum illum dicat, non qui Diademate redimitus, legitime solum occuparit, sed pro re nata, & casu quodam ascendet, atq; idem de loco pronunciat Aristoteles, quod de insigni ad pulchritudinem persona Euripides, cū inquit, τὸ πρῶτον εἶδ' ὅ αἴσιον τυραννίδ'. Hæc enim, & huiusmodi, tametsi non sint, uideritamen possunt esse, quibus ob id tamen adhibenda fides non est, quam facilitatem opinionationis in pythagora ipse quoq; reprehēdit, cum in medio uniuersi, ob loci

ob loci dignitatem, non terram, sed igneum corpus
 arceri, atq; comprehendi cenſet. Sed potius autori-
 tates Ariſtotelis commemorandas exiſtimo, atq; id
 præſertim agendum, quo ad finem diſputatio hæc
 aliquando perueniat, quam reſellendis his, quæ non
 magnum in probando momentum habent, diutius
 inſiſtere. Ex medio igitur loco, principatu nobili-
 tari cor, his uerbis oſtendit. ἔχει καὶ ἡ θεός τις ἀν-
 τὴς ἀρχικῶς χάρακ, πρὸ τῷ μέσῳ γὰρ, μάλ-
 λον δ' ἐν τῷ ἄνω ἢ κατω ἢ ἐμπροσθεν ἢ ὀπι-
 σθεν, ἐν τοῖς γὰρ τιμιωτέροις τῷ τιμιωτερον
 καθύδρυνεν ἢ φύσις, ἐμὴ τι κωλύει μᾶλλον. Ob-
 tinet etiam ſitus cordis principalem locum, parum
 enim à medio declinans, propinquior ſupernis, quã
 infernis partibus, & magis ante, quam pone adhæ-
 reſcit, etenim nobilioribus, ſi nihil impedi-
 at, nobi-
 liores atq; potiores corporis partes ſolet natura in-
 cludere locis, ac regionibus. Quemadmodum autẽ
 quadrant hæc naturæ iſtarum rerum, quas quæri-
 mus, Anatomici uiderint ſcilicet, quibus niſi aſſen-
 tiamur, haud ſcio, num quicquam recte, ijs de con-
 trouerſiis ſtatui, cognosciq; queat. Aut igitur gene-
 ratim hoc probet, cuius iam à me fiet mentio, deſi-
 natq; geminam mediſtationem, uirtutis ſcilicet, &
 magnitudinis, numerare, aut ſi hoc non poteſt, ne
 iſto quidem loco, nimirum ſibi credi poſtulet, cum
 inquit, ἐνφύεσθαι τὸ τόπος ὁ μέσος, ἐν γὰρ τῷ
 0 5 μέσῳ

DE PRINCIPATV ANIMAE

καὶ ἐπὶ πᾶσι ἐκλεκτοῖς ὁμοίως ἢ παραπλησί-
ως. Haecenus, ut loci gratia, & situs, omnia uite
momenta in corde posuerit, planum fecimus, restat,
ut si quæ sint alia, quæ in contentionem uenire pos-
sunt, & ueri quandam similitudinem præ se ferunt,
memoria repetas, si de ijs aues cognoscere, quemad-
modum ergo paulo ante fecisti, commemorandis
Aristotelicis sententijs, ne ab illo etiam nunc con-
natus, & munere tuo desistas rogo. BERN. Curen-
tem, ut dicitur, incitas, nihil enim æquæ aueo, nec
per omnem uitam ullius rei cupidior fui, atq; cogno-
scendi ueri, quod negligi ab ignauis, & inertibus,
à sceleratis, & improbis contemni, atq; despici con-
suevit perpetuo. Veruntamen, ne quid desideretur,
hac nostra disputatione reliqua etiā attexenda ui-
dentur argumenta, quibus Aristotelis sententia ni-
titur, quæ si parum ualere uidebuntur, eodem iure
refellas licet, quo superiora refutasti, quod ad me
quidem attinet, iam dudum in tuam me adduxisti
sententiam, satis tamen faciendum omnibus existio
mo, & quæ sunt inchoata, strenue perficienda, atq;
impigre elaborandum in ijs, quæ suscepimus, & in
quibus iam uersamur, existimo, Sed quid attinet hor-
tari, cum uterq; nostrū tantum hoc negotio delecte-
tur, ut nullum ociū iucundius, præq; his studijs, ac-
ceptior nobis, aut minus molesta occupatio nulla
inquam fuerit. Quocirca, ut cœpi pergam, meq; ad
Aristotelem

Aristotelē reuocabo, cuius nisi excussa omnia erunt in præsentire argumenta, prius certe nō dimittendū ipsum censeo. Scire aut nunc aueo, quam uim inesse istis rationibus putes, quibus principatū altricis animæ cordi concedit, E par aut, quemadmodum cerebrū, fermè legitimo, & naturali suo munere, atq; officio priuat, nulliusq; principis, aut primariæ actionis, effectiōisq; possessionē illi permittit. Neq; n. quasi sanguinis officinam, ex quo, tanquam materie, omnes procreetur particulae, lecur esse, neq; ex eo sanguinem effundi ad cor, sed à corde ad ipsum emanare, tanquam ex fonte sanguinis uniuersi, opinatur. Eius uero singula argumēta, tu ab errore quidem ea, qua usq; huc usus es, expiatione uindicabis. Primū est ab ipsa specie, & figura, seu conformatione cordis ductū argumentum. Cum ex uno, tanquā capite, omnes uenas propagari, & pertinere eas in uniuersum corpus, pro certo, exploratoq; habeatur, uisceri aut nulli hoc magis, quam cordi cōueniat, consentaneum quoq; esse, ut uenarum, ita quoq; sanguinis, principū cor existere. Sed ne quis Iocino ri hāc, quasi provinciā, creandi sanguinis, à natura delegatā arbitretur ab hoc munere prius semouendū, atq; illā uim, ne quid deinde obstaret decreto suo, auferendā ab hoc uiscere, atq; eiiciendā potius homo sane nō incautus, putauit. Quin etiā cauet, ne in iuria, rōnesq; molitur, quoad fieri pōt, cōuenientiſs.

quas,

DE PRINCIPATV ANIMAE

quas, recitatis iam ipsius uerbis, percipies. Eius uero hæc sententia est de Iocinore. καὶ τὰ ἐδάμως πρὸς ἀρχὴν δὴ θέρειν, ἔχει δ' ὥσπερ ἀντίχρητον ἐν τοῖς μέγιστα ἀπικριβωμένοις τὸν πᾶν.
 Ideſt, Minime uero ſitum primario uiſceri aptum obtinet, quin potius in his animantibus ex leua quibus ſplen adheſcens accurate cernitur, ſanè quidem æquale libramētū utriſq; uiſceribus quaſi geminatis, in corpore eorum cōſtituit. Hinc tanquam nothum iecur, & ab eius perfectiōne deficientem lienem putat eſſe, quod ipſum ut probet, quibuſdam locis inquit, Doſypodas uideri, quaſi bina Iocinora habeant, ſplene aut uacent ac deſtituantur, κατὰ τινὰς τόπους οἱ δαούποδες, δύο δοκῶσι ἥπατα ἔχειν inquit. De altero deinceps uideamus, ſed nunquid recte principatum ſuum IECVR, hac ratione, quo ſcilicet, cum ſanguinem gignit, fungitur, amiſſiſſe, eumq; merito cordi cōceſſiſſe uidetur?
 LEON. Qui uero recte ſentiat is, qui, quæ conſentanea ſunt rebus, ipſe non attendat, & quod quaſi digito natura monſtrat, non animaduertit. Procreandi uero ſanguinis locum primarium in Iocinore eſſe, cum multis rationibus Anatomicis oſtendi poteſt, tum ex eo liquet etiā, quod laborāte eo & morboſo, ſanguinis quoq; habitus, & ſpecies, atq; natura mutari ſolet. Eum autem, qui nutricando corpore maxime aptus eſt, naturalem ſpiritum, & ſanguinem,

guinem, ne uerbo quidem meminit. Atqui, ut initio diximus, quid recte, & uere ab alijs sit dictum his de rebus, duntaxat attingere, non autē ex alijs profuse in meum libellum transferre, & copiose de ijs loqui, decretum mihi fuit. Num quis uero ab Aristoteles usus, num quæ uis, efficacia, utilitas, tum locinori, tum spleni, siquidem natura frustra nihil machinatur, concessa, atq; tributa est? Quid ni scilicet? sed eo usu, ab omento nihil differunt ambo uiscera, & quemadmodum ad refrigerandum cerebrum cordis calorem, ita ad calfaciendam aluum, constructa hæc esse, & ad concoquendos cibos suo calore, fabricata à natura inquit. Βοηθεῖ πρὸς τὴν πέψιν τῆς τροφῆς, ἐν αὐτῇ γὰρ ὄντα, θερμὴν ἔχει τὴν φύσιν. De reliquo autem, succi eius, qui in sanguinem uertatur, Iecur nō esse receptaculum, nec conuersionis eius opificem, itemq; non ex eo effundi, sed in ipsum aliunde sanguinem infundi, atq; eo modo impleri, quo reliqui artus soleant, & membra corporis, ex his uerbis potest intelligi, cum inquit. ὅτι πρὸς ὑποδοχὴν αἱμάτων ἐν ἔχει, ὥστε καρδίᾳ, ἀλλ' ὥστε τὰ λοιπὰ ἐν φλεβί. Item cū hoc addit. τὴν δὲ αὐτὴ φλέβ' ἐξ ἐκείνης ἔδεμα. Quocirca, quemadmodū non est per se absq; uenis, sanguinis receptaculum, id est, fons ipsius, ita nec primo conficitur in eo, & generatur sanguis, sed potius ex alio, quasi fonte, in ipsum deriuatur.

Prætereo

DE PRINCIP. ANIMAE

Prætereo sanè multa, quæ perperam ab eo dicuntur, quæ tamen facile sub odorari Anatomicorū peritus ualeat, suntq; ea copiosissime à Galeno mandata literis, nec de his quicquam disertius dici, aut disputari à quoq̃ poterit, quā ab eo sint exposita, atq; conscripta. Nihil uero prohibet, quo minus idem paulo brevius cōplectamur, ut eis rationibus, quibus gignendi sanguinis munere, Iecur Aristoteles orbarit, summatim propositis, facile intelligi queat, quantum sit hallucinatus, dum cōmunes notiones nimio opere, quasi proprias earū rerum, de quibus differit, persequitur, & pro firmissimis iudicat. Solū ergo, & fundamentū est, quod tribus his rationibus continetur. Prima, quoniam principiū sanguinis, in eo si esset, iure principatū quoq; uitæ sibi uendicaret, sed in eo principatū illum non esse, loci ignobilitas arguit, & γὰρ ἐχρὶ ἀρχῆς δὴ δεῖν. Altera. Prope cōparia uiscera utrinq; , à dextra, & læua natura defixit, atqui principatus cū sit unus, numerū excludit, & multitudinem, nullū ergo in locinore principiū est, nec uis aliqua princeps. Tertia. Quod si fons in eo sanguinis non est, nec principatus uitæ inerit, prius tollitur hac ratione, quā paulo ante cōmemorauī, ergo posterius etiā, inficiando tolli æquū est. His igitur tam lautis, & exquisitis argumentis, hunc accinit, quasi epilogum. φλεβῶν δὲ ἀρχὴν ἀναγὰ καὶ οὐ εἶναι μίαν, φαίνοντι γὰρ ὅτι τὰντ' ἔσται,

καὶ ἐξ αὐτῆς. Id est, Venarū igitur principitū
 unū existere necesse est, nempe cor, ex eo namq; pro-
 pagari, ut initio quodam, non autē per ipsum pene-
 trare cernuntur. Atq; hoc amplius, hac ratione pro-
 bat. καὶ φύσις τῆς καρδίας φλεβώδης ὥς ὁμο-
 γενὲς ἑστῆς. Monarchiam ergo cordis, tanta con-
 tentione defendit, ut nec quicquam, cuiquam alijs par-
 ticulæ corporis, ferè tribuat, omnia autē ex ipso solo
 emanare, ac proficisci sanguinem omnem, spiritū,
 sensum, motū, uegetationē corporis deniq; totius,
 nullius indigentē, præpotētī quadā efficatia pollen-
 tem, principatū ipsius asserens. Ex quibus argumē-
 tis, illud præsertim eminet, cū ex ipso inq; produci
 uenas, atq; illic inchoari, reliquas toto corpori in-
 ter textas, ex ea, quæ à corde exit, nexas, iugatasq;
 procedere. Scriptum autē ita apud Aristotelem legi-
 tur. αἷμα ἐκ καρδίας ἀνευ φλεβῶν ἐστ, τῶν δ'
 ἄλλων μορίων ἐκασον, ἐκ ταῖς φλεβίς ἔχει τὸ
 αἷμα. Proinde nihil sibi reliqui facit, quin om-
 nia adhibeat, ad id probandum, nimirum, ex cor-
 de omnem sanguinem in reliquum corpus effluere,
 ipsum uero, aliunde non suscipere influentem, atq;
 id, nisi Anatomica inspectio falsum, & inane ar-
 gueret, haud sanè puto rationibus, & argumentis
 superiores nos illo futuros. Etenim, quàm ementi-
 tum hoc, & improbable est, ita, ut ne cœcū quidem
 latere (ut dicitur) possit, sed absurda, credo, multa,
 illum

DE PRINCIPATV ANIMAE

illum comminisci oportuit, quo haud paulo absur-
 diorem opinionem defenderet susceptam, quam pro-
 dere inconstantis, non acriter undiq; quæsitis ar-
 gumentis propugnare, ac tueri timidi, aut negli-
 gentis hominis fuisset. Sed, ne ipsum suo fraudemus
 testimonio, cor à nulla parte sanguinem accipere,
 ipsemet eiusmodi testificatur uerbis, *κα τῆς καρ-
 δίας γὰρ ἐποχετένεται εἰς τῆς φλέβας, εἰς δὲ
 πλὴν καρδίας ἔκ αὐτοῦ.* Item, *αὐτὴ δὲ πηγὴ
 τῶν αἱμάτων ἢ ὑποδοχὴ πρῶτη.* Ceterum, ut
 non solum illi, Anatomiam semper opponamus, sed
 etiam, nonnihil cum eorationibus concertemus, nec
 duntaxat illum, uerum etiam Stoicos, qui primum
 cor procreari inquit, cum foetus in utero formari
 inchoat, submoueamus, argumento Galeni, facile
 me obtenturum istud confido. Qui, quodam in no-
 lumine, ita inquit, *τὰς ἐν τῇ μήτρῃ τῶν φλεβῶν
 ἀρχὰς, εἰοικέναι τοῖς ἐπὶ τῷ δένδρῳ πέρασι τῶν
 ῥίζων, σιλέχει δέ τι πλὴν εἰς ἡπὶ ἀρκυνθμύλῳ
 δι' ὀμφαλῶ, τῶν ἔτι ἔχοντων ἅπαντα
 τὰ κατὰ τὸ ζῶον ὁρμώμενα πέρατα τῶν φλε-
 βῶν ἀκρεμόσι δ' ῥίζαις ἀνάλογον ἔχει.* Qui-
 bus uerbis hoc declaratur, uenas non radices agere
 ex corde, sed ex alio quodā uiscere, et quasi in sti-
 pitem, aut truncū coeuntē illas fibras, ramum cor-
 di etiam inferere, per quem sanguis in ipsum aliun-
 detraijciatur, nec in ditionem sanguinis in eo, sed
 quendam

quandam uitali spiritu, & calore perfectionem, absolutionemq; locum habere. Ex quo intelligi par est, non ex corde tantū emanare, sed in ipsum quoq; influere, & in ipsum pertinere, uenam non tantum ex ipso propagari nasciq; solitam, contra quā Aristoteles, & Stoici sentiant, atq; opinentur. Quando autem aliquid simile fonti in corde somniant, nec, reliquorum instar membrorum, uenis coërceri in eo sanguinem dicunt, sed ex concauo ipsius, dura spissaq; carne consepato, magnam uim sanguinis, in uniuersum corpus, per ductus uenarum, influere censent, nec solum arterias, è corde tractas, & profectas, quibus continetur uitalis ille spiritus, & sanguis, sed quascunq; etiam uenas, ex eo productas idcirco, quod amplissimum, atq; capacissimum cordis uentriculum intuentur, cui nihil in reliquo corpore simile existat, nē illi, si Hippocratem audiant, facile hoc errore liberari se patientur. Etenim, hac de causa munitos, tam densa, & dura carne, uentriculos cordis existimat, ne si tenuior aliquanto, minusq; spissa compago ipsius existeret, à perpetua insiti caloris agitatione, & insedato illo seruore cordis, offensionis aliquid acciperet, cui hac ratione à natura sit prouisum, quæ omnibus in rebus procurandis, tum efficacissima, tū solertissima esse consueuerit. Eius, si quis requirat, uerba sunt hæc.
 καὶ ἐν τῷ μὲν ἐστὶ καὶ ἔτι ἐν τοῖς ὅλοις τῷ νεύρῳ, ἁλμα

DE PRINCIPATV ANIMAE

πῶ πιλίματι τῆς σαρκὸς φυλακῆς εἶνεκα τῆς
 ἰατρικῆς τῆς δεξιᾶς. Haftenus plerisq; argumen-
 tis, quibus Aristotelis opinio fulcitur, respondi-
 mus, cui si adiunxerimus, quæ prætereunda hoc lo-
 co non est, confutationem eius criminis, quo in Pla-
 tonem inuehitur, peracta credo erit disputatio hæc.
 BERN. Meminiscerte, cum aliquando ipsius de ani-
 ma libros euoluerem, me incidisse in hanc disputa-
 tionem, qua Platonis partitionem, seu distributio-
 nem animæ refellit Aristoteles. Equidem triparti-
 tō, autor ille, animam diuisam, munus uiuendi in
 corpore administrare inquit, primum esse rationis,
 quod in cerebro collocetur, alterum iræ atq; id cor-
 de arceri, tertium, quod Iecur contineat, esse cupi-
 ditatis seu appetitionis cuiusdā, & desiderij. LEO.
 Sentis, opinor, qui, & qua ratione, non conueniat
 inter ipsos, harum animæ affectionum, princeps lo-
 cus est, secundum Aristotelem, in corde, Plato au-
 tem, membratim secernenda censet, & tribus, quæ
 si regionibus, dirimit, quas una sede Aristoteles in-
 cludit uires, atq; officia animæ. Sed litteram hanc, in-
 ter ipsos nunc componere, animus non est, ne lon-
 gius à proposito digrediar, sed si placet concludam,
 & finem disputandi faciam, quæ, ut mihi uidetur,
 liberius aliquanto euagata est, quā decuit. BERN-
 ARDVS. Minime uero licenter à proposito di-
 gressus, & q; aberrans, sed, quasi cancellis circum-
 scriptus,

scriptus te semper in ijs, quibus oportuit, continui-
sti præsentī hac disputatione, tametsi sæpius à pro-
posito digredi, ut pleriq; solent scriptores, potuiss-
ses. Nondum tamen absoluisse mihi pensum tuum
uideris, sed est, quod prætere te uerbis exequi, atq;
oratione, seu potius interpretatione te mihi ostē-
dere, ac declarare cupiam. Equidem haud me fu-
git, cum ex cerebro nervi toto corpore miscean-
tur, atq; item ex locinoris magna illa uena, quam
cauam appellant, propagatis minoribus uenis, per
omnia membra sanguis diffundatur, eoq; uniuers-
um corpus sustentetur, ac uigeat, quid porro est,
quod illi sanguis è corde emanans conferat, aut qua
in re, aut quomodo adiuuat, & opituletur, siqui-
dem ne tu quidem principatum adimis cordi, & fa-
cile eminentiam principis partis, & dignitatem ei
tribuis, nec tu solum uerum multo magis Hippo-
crates, qui interdum mihi cum Aristotele facere
eandemq; sententiam sequi uidetur. Et ne quid ad-
dubites, ipsius hoc tibi uerbis, nulla quæsitā in-
terpretatione, hoc ipsum tibi probare possum. Ec-
quid nam aliud tibi, quam quod dixi modo, uide-
ri potest sensisse, quum inquit, γνώμη τῆς ἀνθρώ-
που πέφυκεν ἐν τῇ λαμφῇ κοιλίᾳ, καὶ ἄρχεται τῆς
ἄλλης ψυχῆς. Id est. Intelligentia hominis insi-
tain sinistro uentriculo cordis, omnem reliquam
uim animæ gubernat. Ratiocinandi uis ergo, non

DE PRINCIPATV ANIMAE

in cerebro, sed corde dominatur, siquidem Hippocrati credimus. Atqui communem sensum, cuius uis iudicando cernitur, itemq; cognoscendi, ei intelligendi, quæ consociata cum sensu illo, munus suum perficit, non uspiam, nisi in cerebro, posse consistere antea censuisti. Veruntamen haud scio, an cuiquam plus autoritatis tribuas, quam Hippocrati, quem tamen puto cum Aristotele, uno eodemq; iudicio, in dicta causa (quæ tua est æquitas) non damnabis, cum alioqui, uires animæ singulas, non unum in locum coaceruarit, sed singulis, quasi sedibus in corpore cuiq; aptis, & conuenientibus eas distinxerit. L E O. Non equidem me pudet, quantum huic summo auctori tribuam, uel apud omnes confiteri, ob id tamen ipsum, si quid aut falsi, & euenti, aut parum probabile, & uerisimile ab eo dicatur, ipsi potius, quam ueris, & exquisitis rationibus, obsecundem, atq; assentiar. De cætero autem, nihil ne hoc quidem loco, quod contradicam habeo, doctissimi, ac sapientissimi hominis auctoritati, cuius sententiam, quod minus affecutus es, fortasse dubitandi causam tibi attulit. Vis. n. illa in corde delitescens, quam Plato *Ἰσχυρὸν* appellat, propterea quod affectus ille, præsertim sit actuosus, eoq; reliquos etiam complecti, & quasi insignitos hoc nomine uoluit ea uis, inquam, & pars animæ, cum hac conditione sit, & natura in homine, ut rationi obedientem se, atq;

obtemperantem

obtemperantem exhibere debeat, quanquam ipsa, secundum se, rationis non sit particeps, aut compos, tamen si paret rationi, & gubernari se patitur, probos, beneq; moratos, & rebus gerendis, atq; ciuilibus negotijs administrandis circumspectos, & prouidos effici homines exploratum est. Mens uero ipsa, cum libera, & soluta corporis admixtione nullam, ut ipsa munere fungi suo, atq; officio possit, partem sibi corporis uendicet, cuius commercio eidem in sita, ac plane intexta, uel agat, & efficiat, uel paciatur, & sustineat aliquid, non solum sensu communi, ad contemplandas res, & ueri cognitionem, quasi administro, reliquisq; ad sentiendū pertinentibus uiribus, tanquam separatis instrumentis sua actione utitur, uerum etiam uitæ moralis rationem circumscriptam, & definitam in his infinitis affectibus moderatione quadam, & certis prudentiæ legibus, dirigit, omniq; uirtutum genere efformat, & perficit. Ratio ergo non solum est, dum uerum cōtemplamur, adhibenda, sed affectibus etiam reprimendis, atq; frenandis, si sese in corde iactitent, atq; exultent nimis insolenter, tanquam uirtutis magistra admouenda erit, ut ille apud Homerū. ΣΤΗΘΕ Δ' ΠΛΗΞΑΣ, ΚΡΑΔΙΛΩ ΝΕΙΠΑΤΕ ΜΥΘΟ. Non ergo intelligentiam ὕμνην simplicem, ut tu paulo ante è Græco uertens dixisti, sed quandam in Aristot. 6. moribus, in coniiciendo apte æquo & bono, senten= Eth.

DE PRINCIPATV ANIMAE

tiam significat. Quemadmodum ergo, quasi in pectore, mores finguntur, ita ex eodem cogitationes tales, & sententias pro eo, ut quisq; animatus est, proficisci si dixerit quispiam, haud omnino eundem absurde statuatur, atq; id secutum hoc loco Hippocratem existimo, à quo Platonis opinio etiam, nō mihi uidetur ulla in re discrepare, quam in Timaeo scriptam reliquit. Caterum, quod ad uitæ conservationem, & custodiam attinet, sed & quod laetiori uitalem calorem, suosq; item spiritus, cerebro communicat, & largitur, adeoq; cum ipsum sit, quasi clauus quidem, quo compingitur anima corpori, eo nomine quidam ἡγεμονικόν, & principatum uitæ in ipso consistere, non nemo contendere habebit, atq; hoc modo generatione primas partes cor, & natura autem, seu naturali absolute, cerebrum principatum in animali sibi uendicabit, propter sentiendi, iudicandiq; , quorum utrunq; sibi asciscit, nobilitatem, & præstantiam. Esse autē in læua parte cordis sanguinem illum, & ut Galenus inquit, καθάπερ τινὸς πυρὸς ἐστὶν, quo omnis generis uita foueatur, & unde calor omnis, & per omnia diffundatur, Hippocratis quoq; autoritate probare licet, cuius, quoniā sunt elegantes, & breues sententiæ, ijs cōmemorandis magnopere oblectari soleo. Quæ sequuntur aut, continuata sunt cū superiore oratione, hæc uero ita se habēt.

τῆς φηται

ῥέφεται δὲ ὅτε σιτίοισι, ὅτε ποτοῖσι ἀπὸ τῆς
 νηύθ, ἀλλὰ καθαρῇ, καὶ φωτῶδῃ περισσίῃ
 γενονήῃ ἐν τῆς διακρίσει τῶ αἵματι (εὐ-
 πορέῃ δὲ πρὸς τροφὴν ἐν τῇ ἔγγυσα δεξαμενῇ
 τῶ αἵματι) διαβάλλουσα τὰς ἀκτῖνας. Id
 est. Inj auratur aut, et nutritur sanguis ille, non eo,
 quod ex intestinis haurit, sed ex propinquo cordis
 uentriculo facta secretione, quodq; in ipsum influ-
 it, atq; redundat purū, syncerum, et quasi lumino-
 sum existit, ex quo per omne corpus uitalis spiritus
 radij, atq; fulgore straijciuntur. Eundem uero, na-
 tiuo seruiore calidū, non autem, ut reliquum sangui-
 nem aduentitio calefcere, his uerbis ostendit. ἡ γὰρ
 μεγάλη ἀρτηρία βόσκει τὴν γαστέρα, καὶ τὰ ἐν-
 τερα, καὶ γέμει τροφῆς ὅχι ἡ γεμονικῆς. ὅτι δὲ ὁ
 τρέφετῃ βλέπομεν αἷματι ἡ μεγάλη ἀρτηρία
 δὴλον ὧδε ἀποσφαγέντῃ τῇ ζωῇ, χιρσίδος
 τῇ ἀριστερῇ κοιλίῃ ἐριμὴ φαίνεται πᾶσα, πλὴν
 ἰχθῶρος, καὶ χολῆς ξανθῆς, καὶ τῶν ὑμνίων,
 ἢ δὲ ἀρτηρίῃ ὁ λιφαίμασσα, ὅθεν ἡ δεξιὰ κοιλία.
 Id est, Magna equidem arteria aluum, atq; intestina
 depascit, abundatq; cibo, et nutritione nō prin-
 cipali. Eo autem, qui sub aspectum cadit, sangui-
 ne, non aliā magnā arteriam, hac ratione patet.
 Dissecto enim animali, in sinistro uentriculo nul-
 lus cernitur sanguis, nec aliud relinquitur, quam

DE PRINCIPATV ANIMAE

sanies quædam, & parum flauæ bilis, ipsiusq; tun-
sanè membranæ conspicuæ sunt, magna uero arte-
ria non priuata omnino conspicitur, aut uacua pe-
nitus cruore, neq; etiam dexter uentriculus. Nox
concludit, sanguinem non suapte natura calidum,
sed à leua parte cordis, omnē calorem illi aduocare,
qua parte natiui caloris, quasi officinā, animæ insti-
tueri, & focū incenderit, atq; id uerbis eiusmodi te-
statur. εἰ δὲ ξίη κοιλή αἰσθενὲς τὸ θερμόν δυνασέ-
υόμενον χήματι ψυχρῷ, τὸ αἷμα ὅδ' ἐκ ἐστὶ τῆ
φύσεως θερμόν ἔσθ' ὅρα μοι ὕδωρ, ἀλλὰ θερμαί-
νετ'. δονέει δὲ φύσιν τοῖσι πολλοῖσι θερμόν. i. In
dextro cordis uentriculo imbecillis calor, & quasi
frigori cedens includitur. Etenim per se sanguis ca-
lidus non est, nec feruet suapte natura, sed aliunde
calefit, quemadmodum quælibet aqua, & quiuis li-
quor. Videtur autem plerisq; sua natura calere san-
guis. Hactenus, qua opinione Hippocrates fuerit,
exposui, nunc, si placet, in cæteris etiam Aristotelis
ruinas, & ex antecedentibus falsis, quæ ex his sequū-
tur, falsa & inania uideamus. BERN. Laudo in-
stitutum tuum, & quidem non possum, quin appri-
me probem facilitatem, atq; humanitatem uolunta-
tis tuæ. Iam diu enim metuebam, ne paulo ante quam
extremum actum ageres, ab incepto resilires, sed
perge quæso, ut cœpisti, siquidem ego minime fasti-
diosus tuorum sermonum esse auditor consueuerim.

LEO.

LEON. Breuiter sanè complecti possum, quæ peræperam deinceps asseuerare Aristotelem his suarum rationū positis, iactisq; fundamentis oportuit. Quorum errorum ille est maximus, ex quo reliqui etiam neſtuntur, quo sensum communem, non in cerebro collocatū, sed in corde arbitratur. Explicandis ergo causis somni, somniorumq; qui non hallucinari, aut errare potuit, cum quæ pars corporis his affectionibus obnoxia sit, non recte definierit. Somnum porro ita effici, ac gigni censet. Primum cocto, & subacto cibo calore uentriculi, in uenas subire è cibo excitatos uapores, qui uenarum ductu ad cerebrum usq; perueniant, illic quando constiterint, contagione cerebri refrigeratos, ac liquescentes (ut concretis nubibus imbres decidunt) ita aggrauatos pondere natiuo, per certos meatus uenarum delabi ad cor, ipsum uero ab his circumdatum refrigeratis succis, atq; stipatum interius reuocato calore reliqua corporis membra defectu caloris languida, & torpore quodam stupentia relinqui, fonte illo gelidis succis præcluso, unde omnis uigor in artus ipsos influebat, atq; id tantiſper durare, dum excoctis illis humoribus, atq; cōfectis, natiuus calor rursus conualeſcat in corde, atq; iterum in omne corpus diffundatur. Hæ somni quidem causæ ab Aristotele, ut ſcis, commemorantur, quem, ut capi locum somno censet, ita somniorum quoq; uisis affici,

p 5 quasi

DE PRINCIP. ANIMAE

quasi nocturnis quibusdam sensibus existimat, quas perpeſſiones subire posteriores dicunt cerebrum, non autem cor, cum in eo principatus sentiendi non subsistat. Sed haecenus, quæ sentiendi vis esset, autore Aristotele planum fecimus, nunc etiam quomodo loco progrediatur, ac moveri soleat, prout ipse sentit, uideamus. Non est autem, ut hoc loco à me expectes earum partiũ enumerationem, quibus, ut Anatomici dicunt, tanquam instrumentis anima in corpore motũ administrat. Nec cõmemorabo nũc quid caro sit, aut quomodo cieat articulos, nec uero sola caro, quin potius ex carnis substantia neruorum, & eorum, quæ ex ossibus oriuntur, ligamentorum mixtione procreati muscoli, quibus eò, quòd caput crassius, tenuior autem cauda existit, nomen hoc impositum est. Quarum particularum naturam, & uim idcirco Aristoteli ignotam fuisse puto, quod, quid ijs fiat, nunquam recte meminit, nec parum officia partium rationibus explicet, sed earũ ne formas quidem, quod sciam, describit, aut oratione attingit. Hæc igitur missa facio, quorum dum generatim dicuntur rationes non obscura habetur, & perplexa notitia. At uero, tacitum hoc non feret Aristoteles meus, qui cum non rimarit eas partes corporis, quibus usa totius corporis mouet articulos anima, suæ sententiæ propemodum contraxisse uidetur, cũ inquit, ἡ ψὺς ἐν πρὸς ἐν τὰ ἄρδ.

Consentaneũ

Consentaneum ergo est, non sub eadem forma, et conditione corpus se aptū ad nutritionem exhibere, quae se exhibet, ut sentire, ut in loco cieri queat, δύνειμας, autem naturales formarum, atque etiam subiectorum corporum discrepantia, atque dissimilitudo sequitur. Non igitur qua specie praeditum alitur, et fouetur nutrimento corpus, atque eo recipiendo ab animae ui aptum se, et idoneum exhibet (illud enim in corporibus est φύσις) eadem substantia ad sentiendum, mouendumque; habilitatem suam animae praestat, alioqui ne stirpes quidem sensu uacarent, ex quo sequitur, ut quasi singularibus instrumentis sensum motumque; corpori anima adferre his, quae diximus, opus illi fuisse, nec potuisse fieri, ut sine neruis, aut musculis artus, et membra pro arbitrio animae huc illucque; circumferrentur. Sed haec aliàs, nunc quomodo absque his etiam quasi Daedalus, imò uero Logo daedalus. Aristoteles, animalis motum oratione sua machinetur perpendamus. Primum ergo similitudines in medium proponit, quibus adumbrare motum uoluntarium, quo animantia cientur sua sponte, non autem externo impulsu, conatur. Et recte quidem omnia, si instrumentorum suppellectilem, quam natura mouendis membris destinasset, acute satis anatomica usus ratione perspexisset, in quibus inest, ut antea dixi, φύσις, id est, habilitas ad sustinendas,

DE PRINCIPATV ANIMAE

nendas, atq; suscipiendas animæ motiones, qua sine corpus in loco ab anima moueri nequeat. Ceterum, ut in machinis, quæ quasi à seipsis commoueri cernuntur, apparatus quædam ad motiones illas efficiendas & machinatio fit primum inæqualibus circularis, atq; orbiculis, seu rotulis, quarum minor, mouendo maiores, instar centri se habeat. Deinde feramentis, & lignis, tum ligamentis, ac uinculis, quibus uicissim laxatis, rursusq; contentis reliqua cieri necesse sit. Non longe secus, cum à seipso animal cistetur, ossa machinarum ferro & lignis, tendines autem, ut uocant, quibus colligantur articuli, itemq; ligamenta, loris & funibus, postremo compressas, atq; iterum laxatas carnosas partes, instar rotularum, quas magnitudine impares esse conueniat, exprimere. Hoc autem interesse inquit, quòd in machinis ex maioribus rotis minores non efficiantur, & contra, in corpore autem animalis idem astringi ac deinde rursus amplificari, atq; hoc ipsum alteratis partibus, & ob qualitates diuersas accidere consueuisse. Affici autem has partes hoc modo, & alterari calido frigidoq; quas excitari qualitates inquit sensu, atq; his quæ ex sensu oboriuntur affectibus, ut metu, uerecundia, ira, amore, deniq; omnis generis animi perturbationibus, eas. n. aut singulare membrum, aut uniuersum corpus calore & frigore perfundere consuetas, quibus astringi, rursusq; laxari carnosæ

carnosæ partes solitæ, motiones excitent. Scite quid-
 em hæc, & perquam dicuntur concinne, ac elegan-
 ter, sed quoniam rationes illæ materiæ nimis incum-
 bunt, motrici autem animæ parum tribuunt, & ab
 ea remotiores sunt, ideo sunt minus graues & ueræ
 existimandæ. Quod si quæ species præsertim mo-
 tionem efficiat, itemq; ipsius efficientia, in quo tan-
 quam subiecto & materia exerceatur, si oratio ali-
 qua ostendat, ea mihi præsius limatiusq; omnē uim,
 & naturam rei exponere uideatur, atq; idem sen-
 tientem hoc loco Platonem non pudebit citare, qui
 quodam in libro ita scriptum reliquit. ἄλλο μὲν τι
 ἐστὶ τὸ αἰτιον τῶ ὄντι, ἄλλο δ' ἐκείνο, ἀνευ δ' τὸ
 αἰτιον ἐν ἀνποτε εἶναι, αἰτιον. ὃ δὴ μοι φαίνοντ
 ψυλαφῶντες οἱ πολλοὶ ὥπρ' αὐτὸς οὐκ ἄλλο
 τῷ ὁμμάτι προσχωμένοι ὥς αἰτιον αὐτὸ
 προσαγορεύει. Id est, Aliud quiddam reuera ap-
 pellationem causæ sortitur, aliud uero est, quo sine
 res non possit esse, genus causæ. Atq; hoc ipsum pro *Causa sine*
 uera, & germana causa habent, qui non genuino *qua non.*
 aspectu in tenebris oberrantes, quicquid obuium est
 palpant, & sine iudicio attrectant. Quum ergo in
 omnes partes æreco quodam spiritu, corpus inflecti
 commode inquit, idcirco, quoniam ær quasi medi-
 am sortitus naturam, & sursum & deorsum natu-
 rali impetu impellatur facillimè, in materiam re-
 ijcere causæ rationem, non in propriam animati
 corporis

DE PRINCIPATV ANIMAE

corporis speciem Aristot. uidetur. Sed fortasse minus hæc accommodata presenti loco uideri possint, quum, quo pacto corpus animatum moueatur, non sit propositū nunc exponere, sed quo loco princeps illa uis sit inclusa, & quo fonte emanet, prout Aristoteles opinatur, explicare in animum induxerimus. Iam nunc ergo omnem, quæ ab ipso de motu animalium disputatio instituta est, persequamur. Primum ergo hoc sumit, nihil nisi quiescente aliquo moueri posse, atq; hoc ipsum uarie probat, & quidem non obscuris argumentis, siue quid ipsum per se, atq; à se moueatur, siue extrinsecus impellatur ac protrudatur, ei quod cieri oporteat obniti, & quasi resistere obicem quendam consueuisse. Ita sanè dum animalia progrediantur, siue natando, siue gradiendo, siue uolando, solum quoddam & fundamentum esse, quo cedente & lubrico moueri nihil queat. Perinde, ac si mures in arena gradientes, diu quidem se uersantes cedente arena nihil progrediuntur aut pergunt, ita quoq; lubrica uia nobis lapsantibus, inquit nisi obstiterit aliquid extrinsecus, nihil sane promoturos esse. Atqui extra id, quod cietur, nisi obfirmatum sit aliquid, internum sanè motorem nec quicquam conaturum hac ratione demonstrat. Nam si quis intra nauigium stans quantis maxime potest uiribus impellere, ac subducere nauim moliatur, nihil tamen quantumuis conando efficiat.

efficiat, nusquam protendat, propterea, quòd quantum ex una parte contentione uirium impellendo elaborat, tantum ex altera parte, qua quiescere aliquid necesse est, quod contentioni illi renitatur uicissim remorari solet, ut, uerbi gratia, tantum pedibus retro contendit, quantum brachijs ante se submouere conatur. At enim si manibus, aut conto in littore obnixus protrudat nauim, & eo, in quo mouens quiescit, ut eo, quod ab ipso cietur, seiunctis atq; separatis, motionis particeps efficitur demum quod cietur. Haëtenus Aristoteles, omne id quod moueri ab alio necesse sit, quiddam, quod motionis expers existat, sibi asciscere, demonstrauit, atq; id tantisper in motibus animantium protendi, quousq; ad mouens immobile non tantum quiescens perueniatur, cuius principatum ille in corde (ut deinde ostendemus) constituit. Istud ipsum uero hac ratione demonstrare, atq; hoc modo probare conatur. Quum ergo motio nulla non aliquo quiescente esse queat, quare cum absq; corporis totius motu suo quodam, proprio & peculiari cientur singula membra, proximis quibusq; sanè artubus quiescentibus, moueri illa necesse est. At uero in cõmissura ossium flexus insunt ad finiēdos artus idonei, ob id quod uniuersum corpus simul moueri neq; nec pars ulla nisi, ut dictū est, quiescente aliquo cieri potest. Flexus ergo ille, quo inter se finiūtur artus quanq̃ ad numerū
fit

DE PRINCIPATV ANIMAE

sit unus, rationem tamen geminam sustinet, eo enim
 ad duo natura utitur, nam posterioris membri mo-
 tus ex altera parte inchoat, ex altera, quasi cardine
 quiescente, mouendi principium proficiscitur. Sed
 num principatus etiam motricis causæ in quolibet
 insit flexu, propterea quod initium quoddam mo-
 tionis illi tribuitur, recte quæri potest, quod sanè di-
 ligenter considerandum censeo, prius tamen quam
 id explanem intelligi istud, quod nunc dicam, o-
 portet. Enimvero quod ad quiescens, & immotum quid-
 dam obfirmari atq; adniti id, quod ciet, & à quo mo-
 tio excitatur, oporteat, paulo antedixi. Nec illud
 porro obscurum est, cubiti flexum (ut uerbi gratia
 hoc sumamus) ita se habere, cum duobus extremis
 inflectatur, altero quidem moueri, non autem mo-
 uere, priore scilicet brachij parte, reliquo unde mo-
 uetur, & in quo principium est mouendi, licet qui-
 escat & motu uacare uideatur, tamen & ipsum to-
 to brachio sublato atq; agitato, quemadmodum to-
 ta inflexio, quam ad numerum unam diximus, mo-
 bile existit, quapropter principatus motionis in eo
 esse nequit, quum aliunde moueatur quoq;. Quod si
 uero ipsum secundum se brachium animal esset, in
 medio certe flexu illo, princeps causa motrix esset
 non solum mouendi principium quoddam, ex alio
 dependens. Veruntamen, ut perspicue satis intelli-
 gatur, non protinus si quid particeps sit principij
motionis,

motionis, ob id principatum eiusdem fore in eodem, ex eo cognosci potest, Quoniam bacillo, qua parte manui coniungitur, principium mouendi è manu existit, nemo tamen est, qui principatum ob id illi motionis tribuat, nihil autem ea ratione inanima hæc à membris, cum quatenus mouentur, differunt, nisi quod expertia animæ assumpta sunt, deponi iterum possunt, ipsi uero artus quoniam adnascuntur, nō item abijciuntur. Quonam ergo principatus mouendi, neq; in eo existit, quod mouetur, neq; in eo, quod proxime mouet, quum scilicet & ipsum cieri queat, sequitur ut in neutro flexus extremo, quorū in altero principium, in altero finis est motionis, principatus ille mouendi existat. Expers ergo principis motoris illud statuendum, in quo alterum finitur membrum, quoad enim usq; semper aliud aliudq; occurrit nec ipsum principium est, sed alterius articuli finis existit, particeps principatus nullum membrum dici debet. Vt (exempli causa) baculus à manu, manus à cubito, cubitus ab humero, humerus ab eo, quod medium inter utrosq; humeros interiectum est, ita susq; deq; à capite etiam & pedibus progrediendo, quousq; ad medium perueniatur, aliud semper ab alio moueri posse cernitur, atq; ita primorum motuum causa erit in uno medio, quod omnium extremorum principium unum erit motionis, cum earū, quæ supra sunt infraq; partium, tum

DE PRINCIP. ANIMAE

à dextra leuāq; cientur. Atq; istud etiam, inquit Aristoteles, rationi consentaneum est, quum ibidem etiam principatu sentiendi collocetur. Nam per sessiones ea parte, quae principatum habet, alterata, atq; mota, reliqua etiā quae cum eo continuata sunt, una moueri expansa, rursusq; cōtracta necesse est, quae si accidunt, in loco moueri animal oportet. Vim ergo principem & initium mouendi è corde, non autem cerebro dimanare, his propemodum argumentis ab Aristotele concluditur. Proinde autem, cum quod germanum in mouendo principatum sibi uendicat, nō tantum quiete uacet, sed etiam prorsus sit immobile, quomodo extremis mouendis principium hoc, quod in medio est, sese habeat, latius inuestigandum. Media pars ergo illa corporis, cum subiecto sit una, actione tamen multiplex existit, nam & altero quiescente extremo alterum moueri tantum, aut ambo simul possunt cieri, ut uerbi gratia, si α sit medium illud mouens, extrema autem quae moueantur Β. γ. Quocirca medium illud, quod utrisq; extremis commune est, punctum haud dicendum erit. Nam si extremo altero moto, quiescat alterum, quum simul quiescere, & moueri haud ulla res possit, diuiduum sanè & corporeum hoc medium esse oportebit, subiecto quidem, ut dixi, unum, actione autem καὶ ἐνεργείᾳ non unum, sed diuiduū. Atqui cum non solum quiescente

scente uno, alterũ extremum moueatur, sed utrunq;
 simul moueri cõtingat, propterea necesse est utrũq;
 principium, in quæ medium . α . diuiditur, extrema
 mouere, ita ut nihilominus ipsa quoq; moueantur.
 Veruntamen quoniam sine quiescente nullus exci-
 tati motus potest, quare principatum mouendi pla-
 ne immobilem, secundum se, esse conuenit, quamob-
 rem incorporeus erit ille, nempe anima ipsa, & ma-
 gnitudine uacans, non tamen quin in ea insit, aut ei
 præsit potius, dum illi uitales actiones impertit &
 administrat. Sed quo habitu, aut natura sit corpus
 illud mediũ, quod motrici animæ & reliquo corpo-
 ri, quod cietur, interiectũ est, iam nunc dispiciendũ
 erit. Quemadmodũ ergo appetitio ita tandem ani-
 mal mouet, si prius ipsa cõmotā ab eo, quod expeti-
 tur, fuerit, nec unquam nisi mota, & incitata ipsa
 mouet, cietq; corpus, ita quoq; corpus à corpore mo-
 ueri necesse est, illud aut quod mouet, aliunde cita-
 tũ motumq; reliquũ mouere, atq; impellere oportet-
 bit. Ceterũ quodcunq; mouens ipsum, mouetur etiã
 quoad cietur ut aptũ se exhibeat necesse est, & habi-
 le ad sustinendũ extrinsecus motorem oportet, dein-
 de, ut robur ipsius quoq; ad reliqua mouenda nõ sit
 imbecillũ, & parum ualens. Atqui uidetur uniuersa
 animãtia, insito quodã spiritu (græci $\epsilon\mu\psi\tau\omicron\pi\pi\epsilon\upsilon\delta$
 $\mu\alpha$ uocāt) robur & firmitatẽ corporis præstare, cũ
 uegetando, tũ mouendo ipso, sed quæ cõditio ipsius,

DE PRINCIPATV ANIMÆ

aut natura existat, & num subinde euanescentem, atq; tabescentem illum instaurari oporteat, alio libro exponam. Proinde ergo, ut in flexu membrorum immobile seu quiescens punctum sese habet, ita toto corpore mouendo sese habebit prorsus hic immobilis animæ principatus in mouendo. Ceterum, ut dixi, spiritus ille natiuus, quem in corde nasci, aut aliqua parte, in his, quæ cordis sunt expertia, quæ proportionem cordi respondeat, pro explorato sanè habetur, idoneam uim atq; efficaciam obtinere ad mouendum cernitur. Quum enim omnium motionum hæc sint generatim opera, nempe impellere, seu expellere, & attrahere (ὥς τε καὶ ἐλξίς) quibus necesse est instrumenta motionibus destinata tum laxari, tum astringi & contrahi rursus, eiusmodi autem naturam spiritus ille ob id, quia æreus est, sortiatur quis neget iam, quin sine medio ab anima ipse ad ciendum reliquum corpus moueatur. Et enim ui nulla adhibita, sursum deorsumq; (propterea quod natura ipsius, inter leuia & grauia media conditione prædita est) impellitur, atq; agitur ab anima, alioqui motus non futuri essent æquabiles, siquidem uel igneum, uel plane terreum hoc corpus existeret. Iam uero, quæ participant reliqui artus motionibus, ab hoc principio excitatis, quum tam longe absint, ipse autem animæ motricis principatus non præsto fit omnibus, sed in solo corde dominetur

minetur, profecto necesse nō est, ut in singulis principatus ille sit inclusus membris aut articulis, quo moueri cernimus ipsos, satis enim est, si hoc modo se habeat compago corporis, & omnium membrorū cōmissura, ut simul ac in principe loco mutatio sit facta, tametsi principium in quibuscunq; nō sit, tamen causa naturali principij recipient efficiētiā in se, etiam si principatu uacent, atq; ipso destituta sint. Perinde enim, ac similiter se habere ad principem locum reliquas corporis partes, quemadmodum in bene constituta republica, & cuius partes, & munera, atq; magistratus sint descripti scienter, cum quid geri ab inferioribus, atq; administrari oportet, ad id ipsum perficiendū summo principatu nihil opus est, nec descendere eū, & præsto esse, & quæuis munera obire se ipso necesse est, uerū quando semel ordinatio constitit, nihil est, quod suo non rite fungatur officio, ipsaq; series rerū facit, ut hoc facto mox aliud, deinceps aliud sequatur. Ita quoq; in multiformibus partibus animalium accidit, nec principatum ubiq; esse oportet, uerum quemadmodum illic moribus, & consuetudine coherent, & conspiciunt omnia, ita connexio naturalis, & coherentia apta ad motum, atq; omnia uitæ munera obeunda, corporis efficit compositionem. Non enim quod princeps in ijs uita sit inclusa mouentur & uigent, sed quod adnata sunt καὶ συμπεφυκότα,

DE PRINCIPATV ANIMAE

& causa naturali, principi particulae, & quae in ipsa dominatur animae obedientia, & ad motus sustinendos apta se, & parata exhibent. Haftenus in medio esse motricem animae uim, & quomodo reliquis membris ciendis sese habeat, pro eo, ut Aristoli uidetur, exposui. Nunc quae iure reprehendi in hac opinione possunt, partim supra dixi, partim nunc dicenda arbitror. Pleraque sanè non inepte dicuntur, nec ijs inuitus assentior, in eo error omnis est tamen, quod uim, atque naturam cerebri, neruorum, musculorum mihi ignorasse uidetur. Quas praeterea adfert rationes, non minus quadrant, atque conueniunt, si principatus mouendi in cerebro collocatus sit, quam si in corde inclusus dicatur. Sed quae nam sunt illae? Nimirum causa naturae, etiam si principatus in eis non sit, reliqua cieri membra. Altera, spiritu quodam animam mouere, qui tamen ipse primus motor non sit, sed proximum animae, & cognatissimum instrumentum. Tertia. Animam, quae sit princeps in mouendo, prorsus secundum se immobilem, cum non sit corpus, sed in spiritu illo species. Corporis expers καὶ λόγῳ, qui tamen uim efficiendi, ac mouendi absque corpore, & magnitudine nullam habeat. Si quae praeterea recte sunt ab eo dicta, tu pro tua industria persequere, atque enucleatius rimabere, quae enim indoles est ingenij tui atque ais, prolixius ista disputari à me nihil

nihil oportebit . Habes igitur quid sentiam de con-
trouersia ea , quæ inter medicos & Aristotelicos
de principatu animæ contenditur , quod si tibi me-
am satis probaui , sententiam , atq; arbitrium meum
tibi non displicet , utra pars uincat , & penes quam
sit potior ueritas , exquisitius iudicium , minus an-
ceps & dubia fides , optime equidem tute cogno-
sces & iudicabis , sin aliud uisum tibi , quam mi-
hi , fuerit non recuso , quin à me dissentias , libe-
ra enim debent esse iudicia , nec uero ipsa astrin-
gi autoritate certorum hominum , aut cogi par est ,
modo ne , aut contemptu aut odio Aristotelis , me
quicquam dixisse opineris , quem quantifecerim &
semper faciam , haud nescius es puto . Istud autem à
te contendo , non quod diffidam uoluntati tuæ , sed
propter homines indoctos & maleuolentes , à qui-
bus omnia , quæ inuidiose carpere & mordere pos-
sunt , animaduerti solēt . Sed nimis diute detinco &
est fortasse , ut aliò te negotia tua uocent . **BERN-**
ARDVS . Assentior equidem tibi , nec est quod
uereare , ne aut refragari tibi , aut contradicere
uelim . Recte autem facis , cum propter inuidos
culpam , quam ego uideo nullam esse , deprecas-
ris . Cæterum nimis equidem impudens essem fla-
gitator , si non aliquando respirandi , & quies-
cendi à disputando copiam facerem tibi , quantum

DE PRINCIPATV ANIMAE

atriq; nostrum facit absoluta, & perfecta harum
rerum tractatio, cui sanè abs te differendo, à me au-
tem auscultando satis superq; factum reor.

FINIS.

MARTINI HILLERII HER-
renbergensis Tetrastichon.

Candide lector habe hunc modica breuitate libellū

In quo quid sapias discere rite potes

Nam docet hic animæ sita sit quæ summa potestas

Parte animantis, & in corpore, quoue loco.

Παῦλ' ὁ Κρέττ' ἐργ' τῶν νέων τοῖς
τῶν φυσικῶν λόγων ἐπιμελῆσι.
Σοὶ φιλογλώτῳ πάσις ἔρ' ἐλεύθει
αὐτῆς πωδῆς ἀγαθὸς κάλος
τάρξ' ὅθ' ἔμ' ὁχθ' ὅδε σοὶ πονήσας
μνήμα μεγίστ'·
τόνδε σύξ' ἔην' ὅς' ἐτοίμως
ἔσ' ἐχέφρω, ἀνταποδῆναι οἷδε,
καὶ φίλος κοσμήσ' ἀγαθοῖσιν αὐτῷ
παντοδαποῖσιν.
θεῦρο γὰρ παρδαζόμενοι νεορτοί,
τῆς φύσεως μυσηρία, τὰς δὲ θείας,
ὅς' ὑπὲρ ψυχῆς, ἀρετὰς γινώσκῃ
ἀπενόητε τὰ ρ' φησὶ.

PAVLVS KREVR

gus Lectori.

Omnia quæ quæris Physices monstrabit & Index

Libri, Mens quo sit principe digna loco,

Inq; sinu sistet. Si quid dubitaueris ergo,

Mox compos uoti sic eris ipse tui,

Nostro congestum studio si Lector Elenchum

Hunc uoles, ut Theſeus fila, Benigne sequi:

INDEX RERVM ET VER-

BORVM IN VTROQUE

opere memorabilium.

Absolutas iã artes labi atq;	rũ, brutorum & planta-
permutari. 271	rum ad quod genus rerũ
Academicorũ ἐποχὰς refel-	pertineant. 48
litur. 106	Actio inuoluntaria. 254
Accidens incorpore nullum	Actio mixta. 254
pars est corporis natu. 105	Actiõnũ piarum aut impia-
Accidentia duplicia. 105	rum causa efficiens. 255
Accidentia quomodo in lo-	Actiõnis proprietates. 114
co. 72	Actio quando desinat. 115
Actiões humanæ tripl. 254	Actio quid. 113
Actio & passio unde. 131	Actio uoluntaria. 254
Actiones & passiões sunt	Actus, cuius impotentia na-
singularium, non uniuers-	turalis est, nullo modo est
salium. 62	uoluntaria. 255
Actiones infantium, fatro-	Actam perfectũ & imper-
	q 5 fectam

INDEX.

ſectū quibus uerbis Gram	Aëris etymologia & ſyno-
matici ſignificent. 59	nyma. 97
Actus perfectus & imper-	Aëris leuitas probatur. eo.
ſectus. eod.	Aër quid. eod.
Actuum plurium potentie	Aëris regiones tres, earūq;
licet ſint naturales, tamē	temperatura. eod.
actus ipſi in homine ſunt	Aes quid. 167 Aeſtas. 91
uoluntarij. 255	Aeſtus quid. 97
Actus primus duplex. 59	Aeternitas quid. 76
Actus primus et ſecūdus. 58	Aether. 82
Actus primus quid. 195	Aeuum quid. 76
Actus ſecundus. eod.	Affectus bonus. 247
Actus ſignificata. 58	Affectuū cauſæ efficiēt. 225
Admirationem in animis ho-	Affectus cur motus anī. 60
minum ignorantia, ſapi-	Affectus mali, non cū bonis
entiam admiratio pepe-	ſolum, ſed inter ſe quoq;
rit. 272	pugnant. 247
Adumbrata & ficta notitia	Affectus malus. eod.
pro ſcientia. 268	Affectuū quatuor gene. 225
Aegyptij ſacerdotes. 273	Affectus quid. 246
& eorundē in diſciplinis	Affectus quinque diuiſio-
indagandis ſtudiū. ibidē	nes. 246. 247
Aër an humidiffimus. 98	Affectus ſynonyma. 247
Aër an calidus & humi. 97	Agens ad cauſam efficientē
Aër cur humidior quam a-	reſertur. 113
qua. 99. 117	Agens duplex. 113
Aëris effectus in mixtis. 98	Agere quid. 22

INDEX.

Agriculturæ laus.	172	Anima corporea & mortua	
ἀγρολαιο.	140	lis.	197
αἰσθητικὴ uis animæ.	282.	Anima cur actus.	193
αἰσθητικὴ uirtus aīæ.	258	Anima cur actus &c.	193
Albert. operose disputat de		Anima cur actus corporis	
alteratione.	109	organici.	194
Alimentum quid.	202	Anīa cur actus corporis ui-	
Alterari.	190	tam habētis potētia.	195
Alteratio à generatione qd		Anīa cur actus primus.	193
differat.	109	Anima cur actus substantia	
Alteratio an cōpositio.	131	alis.	195
Alteratio duplex.	109	Anima cur corporis natu-	
Alterationis causa effici-		ralis sit actus.	195
ens.	eodem	Anīæ definitiōes quales.	192
Alteratio propria quæ.	eo.	Animæ eiusq; partiū inqui-	
Alumen quid.	168	sitionis ordo.	200
Amicitia Empedocli quid si-		Anima eiusq; sciētia, ad quæ	
gnificet.	198	nam corpora &c.	192
Amicitie ueritas anteponen		Anima & corpori commu-	
da.	280	nes operationes.	191
Angelus quomō in loco.	72	Animæ etymologia.	192
Anima proprie quomodo ac		Animæ excellentia.	269
cipiatur.	196	Animæ humanæ ortus & in	
Anima an sit.	192	corpora ingressus, secun	
Animæ an ex traduce pro-		dum Platonicos.	256
pagentur.	268	Animæ humanæ origo, secū	
Animæ bruti.	199	dum D. Augustinum &	

INDEX.

Hieronymum.	256	Animæ species uel partes	
Animæ uis in corpore.	281	tres.	199
Anima Embryonis secundū		Animæ species ut numeri se	
Ecclesiasticos.	257	habent.	199
Anima Embryonis secundū		Animæ uegetatiuæ et sensitiuæ	
Medicos.	257	ortus.	257
Animæ immortalitatem E-		Animæ uegetatiuæ obiectū	
picurei atque impij non		et organum.	202
credunt.	262	Animæ uegetatiuæ tres ope	
Animæ immortalitas ex A-		rationes.	202
ristotelis uerbis probari		Animæ uirtutes sedecim se-	
nequit.	eod.	cundū Platonicos et Pe	
Animæ immortalitatē phi-		ripateticos.	258
losophi probare et c. eo.		Animæ unde oriantur.	256
Animæ immortalitatem sa		Anima Hermothei Clazo-	
cris literis docētibus cre-		menij extra corpus errauit,	
dendum.	eod.	ac inde in corpus redijt.	201
Animæ mors prima et secū		Anima hominis.	199
da, secundum Plato.	260	Anima incorporea.	197
Animæ rationalis duæ pri-		In animalibus neruis et car	
marie partes.	230	ne carentibus organum	
Animæ sensitiuæ orga-		tactus.	208
num.	206	de Animalibus qui scripse-	
Animæ sensitiuæ parti-		runt.	176
tio.	eodem	Animalis acceptio,	175
Animæ sensitiuæ obie-		Animalis motus profecuti-	
ctum.	eodem	ui species.	228
		Animalis	

INDEX.

Animalis motus profecti- uus quomodo fiat. 227	Animantium causa forma- lis. 179
Animalis motus quid, eiusq; obiectum. 226	de Anima Philosophorum controuersia unde orta sit. 196
Animalium aliarumq; rerū cum pluuiā decidentium generatio. 142	de Anima Philosophorum opiniones. 196
Animalium in mari uiuen- tium, quot genera secun- dum Plinium. 182	Anima plantarum. 199
Animalium materia pro- pinqua. 178	Anima ψυχὴ unde dicta. 197
Animal quid. 175	Anima quid. 198
Animam compositam ex ele- mentis qui putarint. 197	Anima rationalis nō orga- nica. 23
Anima motiua in corporib. inanimatis an sit. 200	Anima rationalis quid. 230
Anima motiua quid sit. ibid.	Anima rationalis, sensiti- uæ & uegetatiuæ officia quoq; præstat. 230
in Anima naturæ ordo. eod.	Anima sensitiua quid. 205
ἀνθρώπου μορφὴ τῶν ἡρετι- ci. 236	de Anima separata à corpo- re cuius intersit tractare.
Animantia media quotupli- cia. 177	Anima tanquam ta- bula rasa. 234
Animantia operationib. sen- sitiuis quæ careant. 206	Anima uegetatiua qd. 202
Animantium causa effici. 179	Animus proprie quomodo accipitur. 196
Animantium causa finalis. 181	Annus Platonis magnus. 86
	Annus Solaris. ibidem
	Appollonius Tyaneus mi- racula

INDEX.

vacula edidit.	260	duplex est centrum.	100
Appellatio fit à digniore.	23	quare.	101
Appetitiua uis aīe quæ.	224	Aquamaltioremeſſe terra	
Appetitus.	224	probatur.	99
Appetitus cōcupiſcib.	224	Aqua quid.	eodem
Appetitus irascibilis.	224	Aqua ſalubrior & melior	
Appetitus inteilectiuus.	220	quæ.	147
Appetitus organum & ob-		Aqua thermarum, maris,	
iectum.	225	fluminum & fontium nō	
Appetitus ſenſitiuus.	201	eſt elementum aquæ.	108
Appetitus ſenſitiuus duplex		Aquatilia quæ.	181
eiusq; organum ſecundū		Aquatilium differentia. eo.	
Platonicos:	224	Aquatilium exanguium ſe-	
Appetitus uaria nomina, co-		cundū Plinium tres ſpe-	
rumq; cauſæ.	224	cies.	eodem
Apū ſolertia & politia.	155	Aquatilium exanguium un-	
Aqua an frigida.	100	decim ſpecies ſecundum	
Aqua calida citius congela-		Albertum.	eodem
ſcit quam frigida.	144	Aquatiliū generatio & pro-	
Aqua cur extrinſecus magis		liſicatio.	eodem.
humectet quam aēr.	99	Arabes, meteora ignita quo	
Aquæ effectus in mixt.	100	modo uocent.	137
Aquæ locus.	99	Arbor quid.	172
Aquæ motus.	100	Arborum differentia. eod.	
Aquæ rotūditas proba. eod.		Archica uirtus.	259
Aqua & terra unum corpus		Architæ lignea colūba.	194
ſphæricū cōſtituūt, cuius		Auena.	169
		Argumentis	

INDEX.

Argumentis tanquam Achil	Artis causæ.	23
lipugnare. 282	Artis cognata.	eod.
Arietem iugulatum dempto	Artis partes.	22
capite ambulasse iuxta A	Artis significata.	21
uerroem. 283	Artium appellatio unde su-	
Argentum uiuum quid. 169	menda.	23
Argentum quid. 165	Artium differentia.	22
Aristoteles intellectum per-	Artium usus in pace.	271
petuū atq; inseperabilem	Arx in qua se Aristot. tutum	
faciēs quo respiciat. 227	putauit.	277
Aristot. quomodo antiquiss.	Assensus dupl.	259.
uocet Philosophiā. 275	Assub apparens &c.	140
Arist. à multis inferioris æ-	Assub ascendentes.	137
tatis repræhensum. 275	Assub descendentes.	138
Arist. sibipse cōtrarius. 278	Atomī Epicureorū quid si-	
Aristotelis error. 269	nificent.	128
Arist. octolibri Physicorū,	Attractio.	203
cur de auscultatione Phy	Auctum quid.	110
sic titulum habeant. 2	Auditio quomodo fiat.	213
Aristoxeni de anīa sentētia.	Auditus obiectū, et organū.	
Ars memoratiua. 241 (197	Auditus quid. eod.	(212
Ars quid. 21	Augenstriplex. 110.	(281
Arteria quid. 227	Augmentatio an composi-	
Artifices scelerum. 273	tio.	131
Artificialis rei species. 24	Augmētatio & nutritio qd	
Artificialiū rerū partes. eo.	differant.	204
Artificialis res quæ. eodem	Augmētatio in solis anima-	
23	tis	

INDEX.

<i>tis corporibus fit proprium.</i>	109	Aristoteles ἐν τῇ λέξει αὐτῇ	
<i>Augmentationis proprium.</i>	110	et Cicero motionem continuatam.	58
<i>Augmentatio quid.</i>	204	Bona omnia omnia citius admitti quam parari.	271
<i>Auroræ causa.</i>	152	Bonorum studiorum interitus.	270
<i>Aurora cur significet pluviam plerumque.</i>	152	Bonum duplex.	48
<i>Aurum quid.</i>	167	Bonum idem quod finis eod.	
<i>Autoritas pro ueritate.</i>	268	Bonum uirum primis motibus non autem secundarijs obnoxium esse.	246
<i>Autoritates quam ueritatē magis sectantes quid luceantur.</i>	268	Bruta an habeant aliquam rationem.	228
<i>Autoritatibus hominū posthabita ueritate parere noxium.</i>	268	Bruta Græcis ἄλογα.	228
<i>Autumnus.</i>	91	C	
B		Calculi uesicæ et renū quomodo generentur.	168
<i>Barbaries nostrorum temporum.</i>	273	Calor naturalis.	204
<i>Bicongius Ciceronis filius cur dictus.</i>	175	Calidum quid.	117
<i>Bilis appetitus organū.</i>	225	Calidū quomodo siccet.	120
<i>Binarius.</i>	198	Calor quotuplex.	134
<i>Βιοθάρκτοι.</i>	189	Campus.	103
<i>Bitumen quid.</i>	168	Candela alteram accendit.	139
<i>Boetius actum uocat, quod</i>		Candela ardens.	138
		Capræ saltantes.	139
		Castor et pollux.	eodem casu

INDEX.

Casus & fortuna quid differant.	54	nonnunquam.	52
Casus cum fato, natura, arte, & libero arbitrio as=		Causa quid.	38
finitas.	55	Causarum ad effectus cõpara=	
Casus quid.	54	tio, quomõ fieri debeat.	56
Casus significationes.	54	Causarum catena.	42
Catena aurea apud Hom.	11	Causarum cognitio quare ne=	
Caulis quid.	171	cessaria.	37
Causa an sit ulla.	38	Causarum communia &	
Causa à principio quid dif=		propria.	56
ferat.	38	Causarum dignitatis et gra=	
Causa efficiens pie aut impie		dus ordo.	56
factorum.	255	Causarum diuisiones trede=	
Causa efficiens quæ.	47	cim. 38. & sequentibus.	
Causæ efficientis diuisiones.	48	Causarum & effectuum cir=	
Causæ efficientes uoluntariæ		culus.	8
ratio & uoluntas.	255	Causarum omnium cõmunis	
Causa internæ à Cicerone		usus.	56
partes nominantur.	40	Causarum plurium interdum	
Causæ quæ certiores.	41	unus finis.	50
Causæ quo ordine inquiren=		Causarum propria officia.	42
dæ.	42	Causarum quatuor quesiti=	
Causæ secundæ præcipu.	8.13	ua, quibus eliciuntur.	39
Causæ significata.	38	Causarum sexta diuisio, the=	
Causæ unius plures effectus		ses et hypotheses gignit.	40
		Causarum tractatio apud A=	
		ristotelem, quem usum	
		habeat.	56

INDEX.

à Causa uniuersali omnes a-	Ciceronis filius, cur Bicongi
liæ dependent. 40. 47	us sit dictus. 175
de Causis & effectibus regu	Circumstantiæ. 60
læ topicæ. 52	Cleopatræ unio quantiæ esti-
de Causis regulæ octo. 42	matus sit. 118
de Causis tractationis breuis	Cœlestia corpora tantū mo-
epilogus. 57	tu locali mouentur. 111
Cerebrum frigidiss. 277	Cœlestia quomodo agant in
Ceruisia. 39	inferiora. 134
Chalybs quid. 167	de Cœlestibus orbibus tra-
Chaos Poëticum. 31	ctare cuius intersit. 85
Χάος. 140	Cœlestis influentia an impo-
Χάος V Vittenbergæ ui-	nat necessitatem humanis
sum. eodem	actionibus. 91
Cholerici & Melancholici	Cœlestis influentia quid. 83
cur parum dormiant. 221	Cœlestis motus causa effici-
Cholericorū affectus. 226	ens. 84
Chordæ quid, & unde ori-	Cœlestium orbium motus. 86
antur. 227. 228	Cœli concentus & harmo-
Christianismum sacræ lite-	nia quid. 85
ræ solæ docent. 261	Cœli & corporum cœlestium
Cicero de atomis quid di-	materia. 83
cat. 127	Cœlestium orbium numerus
Cicero & Rodolphus quid	& ordo. 85
uocent effectum. 51	de Cœli materia et forma cō
Ciceronis de naturâ Deorū	trouersia inter Physi. 45
triūlibrorū argumen. 7	Cœli motus qualis. 84
	Cœli

INDEX.

Coeli proprietates.	83	Coloris species septem.	210
Coeli situs.	82	Color quid eiusq; causa efficiens.	eodem
Coeli significata.	eodem	Colūba lignea architæ.	294
de Cælo & mundo tractationis cōmendatio.	78	Comatus cometa.	151
in Cælo plures motus.	83	Cometa caudatus.	eodem.
de Cælo quo ordine doceat Aristoteles.	82	Cometæ & Galaxiæ natura.	eodem
Cælum an in loco.	87	Cometa quid.	150
Cælum non uidetur.	88	Cometarum species tres.	151
Cælū quatenus simplex & quatenus cōpositū.	6. 7.	Cometarum tempus & motus.	151
Cælum quid.	82	Cominus pugnare.	277
Cælum serenum, cur cæruleum uideatur.	153	Commentarij huius partitio.	2
Cælum tripliciter agit in hæc inferiora.	83	Commentarij huius quatuor librorum argumenta.	91. 92
Cælum unde dictum.	82	Commentarij huius quatuor librorum capita 2. & sequentibus.	
Cognitio à posteriori.	237	Cōmunem sensum in Corde Arist collocat.	277
Cognitio à priori.	eodem	Cōmunis sensus Iudex atq; cognitor.	eodem
Collis.	103	Complexio ad pondus & ad iustitiam.	118
Colloquentes de principatu Animæ cur patrē & Auunculum fecerit.	270		
Collatis signis pugnare.	277		
Colores uirgarum in nubibus unde.	155		

INDEX.

Cōplexio quid & quot. eod.	Conscientia quid.	eodem
de compositione corporis	Consequentia quæ.	66
naturalis tractationis u-	Consilia optima cur fallan-	
sus. 131. 132	tur sepiissime.	55
Compositionis cognata. 131	Consolatio quæ à ratione	
Compositionis diuersa. eod.	est ægris efficax Medi-	
Compositionis effectus. eod.	cina.	272
Cōpositionis efficientia ex-	Consuetudo.	255
terna et interna. 129. 130	Contactus continuus.	112
Cōpositiōis exēpla. 126. 131	Contactus proprii duæ con-	
Compositionis finis. 130	ditiones.	111
Compositionis forma seu mo-	Cōtactus proprius quid. eo.	
duus. 127	Cōtactus trifariā dicitur. eo.	
Cōpositionis materia. 126	Contactus uirtualis quid &	
Compositionis nomina. eod.	quomodo fiat.	112
Compositionis partes. eod.	Contigua quæ.	66
Compositionis species. 125	Contingens.	14
Compositio quid. 126. 104	Contingentia fortuita. eod.	
Compositū corpus quid. 133	Contingētia uoluntaria. eo.	
Conceptus duplex. 235	Continui proprietates. 66	
Conceptus quid. 258	Continuum quid. 65	
Condensatio quid. 110	Controuersie de rebus ob-	
Conscientie differentie ea-	scuris inter peripateticos	
rumq; causæ. 246	medicos. 269	
Conscientie iudicium quo-	Conuallis. 103	
modo fiat. 245	Cor ad pectus prominere, &	
Conscientie officia. 244	Cor in medio. 284	

INDEX.

Cor in quo uitæ principium, motus & sensus. 284	turam prodit. 186
Cor calidiſſ. 277	Corporum compositio qua= druplex. 178
In corde omnem uitam con= tineri. eodem	Corporū compesitorū natu= raliū quinq; ſpecies. 133
In cordis ſedem omnia con= geſſit Ariſto. 282	Corporum reſolutio an pro= xime fiat in materiam pri= mam. 108
Cordis calor ad refrigeran= dum cerebrum. 287	Corporum ſectores. 280
Cor uenarū principiū. 288	Corpus anima uegetari. eo.
Corallium. 169	Corpus cōpoſitū quid. 133
Corpora dolentium & gra= uioribus affectibus obno= xiorum, cur tabe & ma= cie conſciantur. 187	Corpus duplex. 190
Corpora opaca, non opaca, lucida, luminofa &c. 208	Corpus mixtum quid. 105
Corpora quæ magis aut mi= nus obnoxia morbis. 180	Corpus mobile. 190
Corpori inſunt aniālis quæ per ſe anima nunquam præſtaret. 280	Corpus naturale mobile quid. 6
Corporis & animæ opera= tiones. 191	Corpus organiū quid. 197
Corporis ad animam compa= ratio qualis. 195	Corruptibilitatis rerū cau= ſa. 108
Corporis habitus animi na= turam prodit. 186	Corruptionis cauſa effici= ens. 107
	Corruptio generalis & ſpe= cialis. 107
	Corruptio quid. 112. 107
	Corruptio ſpecialis propria & impropria. 107
	Corruptio uniueſi genera= tio

INDEX.

tio alterius.	107	pud ethnicos quid signifi-	8
Corruptio à generatione		ficet.	
quid differat.	108	Deos prophanos nihil esse ip-	
In Corrupto an aliquid for-		sorum etiam gentiliū ius-	
ma remaneat.	108	dicio.	7
Corusca. seu fulgur qd.	159	Destinatum quid.	51
Cristallus.	169	Deum esse quid probet.	7
Cur natura frigidius sit ce-		Deum pro agnitione ueritatis	
rebrum.	278	tatis orandum esse.	269
Cuprum.	167	Deum unum esse quomodo	
Cura Etymologia.	187	probet Lactantius	8
Currentem in citare.	285	Deus quid.	7
		Deus quomodo in loco.	72
		Dialogo cur de principatu	
Damasceus synteresin ap-		Animæ differuerit.	270
pellat uolūtate ratio.	242	Dictamē rationis quid.	243
Dasy-podes.	286	Dictaminis rationis officii-	
Deficiente sanguine calorē		um.	243
non abundare.	278	Dies naturalis.	86
Deglutire.	274	Digestio eiusq; tres opera-	
Dei cognomina apud Phy-		tiones.	203
sicos.	8	Digestionis ordo quadru-	
Dei uera cognitio ex sacris		plex.	203
literis petenda.	8	Diminutio quid.	110
Demensum diurnum.	174	Dinarchi de anima opi-	
Demensum menstruum.	175	nio.	297
Deorum tantus numerus a-		Diræ & furie apud Poetas	
		quid	

INDEX.

quid significant.	245	Echo quid & quomodo fi-	
Discontinuum.	65. 66	at.	213
Discendi audivitas.	275	Effectus diuisiones.	50
Discendi cupiditate uigere		Effectus efficientis.	51
studia.	275	Effectus finis.	eodem
Disposita uel non coheren-		Effectus formæ.	eodem
tia.	65	Effectus idem diuersarum in-	
Diuiduum quid.	66	terdum causarum.	51
Diuinatio ex insomnijs.	223	Effectus materiæ.	eodem
Dolium.	140	Effectus proprietates.	52
Draco uolans.	eodem	Effectus quid.	50. 52
Dulcia leuiora quare.	148	Effectus species.	51
Durabilitatis causæ.	204	Efficiens causa quæ.	47
Duratio quid eiusq; causa		Efficiens externum quadru-	
efficiens.	105	plex.	47
δυσυχία.	55	Efficiens particulare quo-	
		modo agat.	47
E		Efficientia.	129
Ebrijs cur pleraq; duplicia		Efficientis causæ diuisiones	
uideantur.	215	47. & sequentibus.	
E corde ad iecur emanare		ἐμπαρμύνη.	8
sanguinem.	286	Electrum.	169
Ecclesiasticorum sententia de		Elementa.	92
mundo.	81	Elementa an sint.	eodem
Echo cur ultimas tantum uo-		Elementa corpora simpli-	
ces repetat.	213	cia quomodo composita	
Echo quid.	159	uocari possint.	104
		r 4	Ele-

INDEX.

Elementa nō esse prima prin-	Empedocles.	198
cipia. 28. 36	ἐμφύτορ πνεῦμα.	298
Elementa quatenus simplicia	ἐναίμα.	287
et quatenus cōposita. 6. 7	ἐντελέχεια.	179
Elementa quatuor esse pro-	ἐντελέχειας significata. 38	
batur. 94. 118	de ἐντελέχειας uocedocto-	
Elementa quomodo maneāt	rum controuersia. 193	
in mixtis. 129	ἐνέργεια.	eodem
Elementa quomodo simpli-	Entia rationis. 219	
cia & pura. 122. 124	Eorū quæ sūt diuisiones. 53	
Elementa secundum partes	Epar. 286	
quomodo in se mutuotrās	Ephesini tēpli incendiū. 161	
mutentur. 123	Epicureorum Atomī quid si	
Elementa secundum se tota	gnificent. 128	
quare nō transmutē. 123	Epicurei atq; impij immor-	
Elementi acceptiones. 92	talitatem animæ non cre-	
Elementi etymologia. eod.	dunt. 260	
Elementorum figura. 95	Epicureorū de fato & pro-	
Elementorū modo. 87. 95	uidencia opinio. 9	
Elementum quid. 9.	Epicureorū sententia de for-	
ἔλξις. 298	tuna. 52	
Embryo an corpus ani. 195	ἐπιστημονικόρ uis anīæ. 259	
de Embryone & spermate	ἐπιθυμητικόρ uis anīæ. 258	
disputatio. 180	ἐποχὴ Academicorū refel-	
Embryo qua anima uegete-	litur. 106	
tur & sentiat. 268	ἐρμηνευτικόρ uis anīæ. 269	
Embryon quid. 180	Error. 248	
	Error	

INDEX.

Error Arist. de principe lo-	Fatalis ordo secundum Peri-
co Animæ. 276	paticos. 10
Erroris parens. 268	Fatalis res dupliciter acci-
Error quid. 54	pitur. 12
Essentia quinta. 179	Fati effectus. eodem.
Euentus fortuitus duplex. 55	Fati necessitas quo ad homi-
Euentus fortuitus quis. 54	nem. 11
Euentus quid. 12	Fati tractatio quo animo le-
Euripidis de pulcritudine	genda sit. 12
uersus. 289	Fato an omnia fiant. 9
Exanguia quotuplicia. 176	Fato quærelis non reluctan-
Exhalatio quid. 136	dum. 272
Experientia. 248	Fatum 272
Explicandis causis somni la-	Fatum an sit, eodem
psum Aristotelem. 293	Fatum à prouidentia quid
Expulsionis modi. 204	differat. 10
ἐνθυμία 245	Fatum astrologicum. 9
ἐντυχία. 55	Fatum & prouidentia an ne-
ἐνφύεσσι τοῦ πνεύματος οὐ μέ-	cessitatem imponant cau-
σθ. 285	sis & euentibus. eodem
F	Fatum duplex. 8
Facere quid. 22	Fatum Physicum. 9
Factiose & contumaciter de	Fatum quid. eodem
fendere. 278	Fatum unde dicatur. 8
Factorum pie aut impie cau-	Fax lata. 140
sa efficiens. 255. (287	Ferrum quid. 167. 174
Falsum Aristot. antecedens.	Fides. 248
	r 5 Fines

INDEX.

Finis plures eiusdem rei interdum.	50	Fontium uirtutes ac miracula,	146
Finis diuisiones.	49	Fontium generationis modus.	145
Finis & causa finalis quid differant.	49	Fontes cur in montiū summitatibus interdum.	145
Finis proprium officium.	50	Fontes & flumina in hyeme calida, in æstate uero frigida quare.	147
Finis quando causa & quando effectus.	40	Fontibus generandis loca aptiora,	146
Finis quid.	49	Fontium atq; fluminū diuersitatis causæ.	145
Finis ultimus duplex.	49	Fontiū & fluminū materia secundum Physicos.	145
Finitum quid.	65	Fontium & fluminum ortus secundum sacras literas.	144
Flatus cur nō uideatur.	161	Formæ an aliquid in corrupto remaneat.	108
Flexus cubiti.	296	Formæ diuisio.	32
Flumen quid.	146	Formæ primæ materia, forma, efficiens, et finis.	34
Flumina & fontes cur nonnunquam absorbeantur, deficient, aut recenter enascantur.	146	Formæ ratione agit quid agit.	51
flumina cur modo maiora, modo minora.	148	Formæ secundæ appellationes earumq; ratio.	45
Flumina quare interdum in hyeme decrescant.	146		
Fluminum aqua cur dulcis	148		
Fluminum & fontiū materia secundū Physicos.	145		
Fœlicitas politica.	261		

INDEX.

de Formæ secundæ producti	dentaria.	104.	125
onè uariæ Philosophorū	fortune cum fato, Natura,		
opiniones.	Arte & libero arbitrio		
Formæ significattiones.	affinitas.		55
Formæ uaria nomia.	fortune effectus.		12
Forma non est locus.	fortuna quid.		33
Forma non nascitur ex ma-	fortune uariæ acception.		53
teria.	de fortuna uariæ opiniones		
Forma particularis à cōmu-	Philosophorum.		52
ni quid differat.	frigidum quid.		115
forma prima quid.	frigidum quomodo hume-		
forma prima quomod co-	et et.		121
gnoscitur.	frigus quotuplex.		135
forma principium acti-	fructuum usus.		173
uum.	frugum inuentores.		173
forma principii in quo præ	frutex quid.		173
dicamento.	fulgetri noxa.		160
Forma quare dicatur cōmu-	fulgetrum quid.		160
nis.	fulgur & fulmen quid dif-		
forma secunda alia in gene-	ferant.		161
rabilis et incorruptibilis	fulguris causa.		160
alia generabilis & cor-	fulmen quid.		161
ruptibilis.	fulminei lapidis gene.		162
forma secunda non principi	fulmineus lapis quid.		162
um, sed causa.	fulmineus lapis quomodo		
forma secunda quæ.	acuminetur.		162
forma substantialis & acci	fluminis species tres.		161

INDEX.

Fumi an sint. 136.	142	Gemmae cur Indis & Aethi-	
Fumi plures & crassiores		opibus magis quàm nobis.	
unde.	232	nascantur.	169
Fumos non esse exiguos de-		Gemmarum uirtutes unde. eo.	
monstratur.	136	Generatio ab alijs mutatio-	
Fumus duplex.	136	nis speciebus quid disse-	
Fumus unde excitetur. 140		rat.	107
Fundamentum disputatio-		Generatio à corruptione qd	
nis Arist. tres habet ra-		differat.	108
tiones.	287	Generatio generalis & spe-	
Furiæ et Diræ apud Poëtas		cialis.	107
quid significant.	245	Generationis causa effici-	
Furiosis cur pleraq; dupli-		ens.	107
cia uideantur.	215	Generationis impedinen-	
G		ta.	180
Galaxiæ et cometæ nat. 151		Generatiōis instrumēta. eo.	
Galaxia quid.	151	Generatio propria quid 107	
Galaxia quo tempore et ubi		Generatio specialis pro-	
in cœlo cōspiciatur. eod.		pria & impropria. 107	
Galen i locus.	288	Generatio unius, est corru-	
Galenum Anatomie cogni-		ptio alterius.	107
tione Aristote. superas-		Geometræ quomodo centrū	
se.	269	in circulo quærant. 283	
Galenus Arist. carpsit. 275		γνώμη.	291
Galenum Anatomia præsti-		Grammaticæ finis.	25
tisse.	260	Grandinis & Nivis uapor	
Gemmae.	169	quid differat.	143
		Grandinis	

INDEX.

Grandinis figura.	144	Habitus intellectui secundū	
Grandinis locus.	144	Aristotelem.	249
Grādinis uapor qualis.	144	Habitus uoluntarij & intel	
in Grandine quare animalia		lectui obiectum.	251
interdum, aut aliæ res re		Habitus uoluntarij non sunt	
periātur.	eodem	in corpore.	257
Grando quid.	144	Habitus uoluntatis duo.	150
Grando quare cū pluuiā de-		Habitus uoluntatis quid &	
cidat.	144	quot duplex.	251
Graue quid.	59	Habituum uoluntatis causa	
Gustatus & tactus	280	efficiens.	eod.
Gustus ægrotantium depra		Halo cur sæpius subluna.	153
uatus quare.	214	Halonis locus.	eodem
Gustus cum tactu affini-		Halo quando serenitatem si-	
tas.	214	gnificet.	164
Gustus obiectum, organum		Halo quando significet plu-	
& medium.	214	uiam.	163
Gustus quid.	213	Halo quando uentos signifi-	
Gustus utilitas.	214	cet.	153
Guttarum diuersitas un-		Halo quid.	153
de.	142	Halo sanguinei coloris.	eo.
Gymnasia Philosophorum.		Harmonia quid.	88
	(275	Herba quid.	172
H		Herbarum differentie.	eod.
Habitus animalij innati, &		Hermothæi Clazomenij a-	
lij acquisiti.	249	nima extra corpus erra	
Habitus electiuus quid.	251	uit & inde in corpus re-	
		diit	

INDEX.

dijt.	201	Hominum in absoluendis ar	
Heroica uirtus.	259	tibus studium.	271
Heroicæ uirtutes unde.	11	Hominum peruersitas.	12
Hesiodi sententia de compen		Homo.	185
sandis muneribus.	265	ὁμογενές quid.	115
ἐπερογενές quid.	115	Homo μικροκόσμος.	78
Hierarchica uirtus.	259	Homo sibi ipsi est causam a-	
Hippocrates & Aristot. in=		li.	12. 254
terdum conuenire uiden		Honorū populares sumi.	273
tur.	290	Horizon.	212
Hippocratis περὶ Φιλοπο		Horizōtis semidiameter, di	
νίας sententia.	274	ameter, circūferentia &	
Hirsutiæ amœnitas.	267	tota area quanta.	212
Homeri locus.	291	Humanæ conditionis mise=	
Homines quare in æstate mi=		seria.	271
nus, in hyeme magis fa=		Humidi natura.	98
mescant.	116	Humidum quid.	115
Homines maleuolentes &		Hyems.	91
indocti.	200	I	
Hominis ætates secundū Me		Idea an causa formalis an ef	
dicos quatuor.	188	Idea quid. 46 (ficiens. 46	
Hominis ætates septem, se=		de Ideis Pseudoplatonicorū	
cundum alios.	eodem	error.	eodem
Hominis anima.	199	Iecur.	286
Hominis corpus.	185	Ieiunij finis.	49
Hominis ortus.	eodem	ἡγεμονικόν.	291
Hominis partes.	eodem	Ignis elemēti effectus in mi=	
		xtis	

INDEX.

ætis.	96	sophia probare neqt.	262
Ignis efficaciam quæ repri-		Immortalitatem animæ sa-	
mant.	eod.	crisliteris docētibus cre-	
Ignis elemēti effectus insua		dendum.	eodem
sphæra.	eo.	Imperij propagandi studi-	
Ignis elementum à nostro i-		um.	271
gne quid differat.	97	Impij atq; Epicurei non cre-	
Ignis elementum cur non ui-		dunt immortalitatem a-	
deatur.	96	nimæ.	261
Ignis elementum quid pro-		Imprægnatio animalium.	180
prie.	eodē	Incendia ubi facta.	97
Ignis fatuus.	139	Incorruptibilia et ingenera-	
Ignis lambens.	139	bilia quatenus immobilia	
Ignis noster quare non sit e-		quatenus mobilia.	66
lementum.	97	Individuum quid.	67. (274
Ignis noster quotuplex.	97	Inertia omni sensu uacua.	
Ignis perpendicularis.	138	Infinitū in rerū natura nul-	
Ignis uolitans.	161	lū, præter solum Deū.	65
Imagines unde fingantur.	219	Infinitum quid.	65
Imber quid.	142	Influentia cœlestis quid.	83
Immortalitas animæ ex A-		Ingeniosoli.	273
ristotelis uerbis probari		Ingenio ualentes cur magis	
nequit.	262	obliuiosi.	141
Immortalitatem animæ Epi-		Ingratus quis.	265
curei atque impij non cre-		Insecta quæ, & quare sic di-	
dunt.	261	Insectorū & uer-	(sta. 182
Immortalitatē animæ philo-		miū differentia.	eodem

INDEX.

Insectorū generatio & pro-	Intellectus agens & passibi-
lificatio.	lis quomodo differāt. 232
Insectorum mores & inge-	Intellectus agens quid. 231
nia.	Intellectus à uoluntate quid
182	differat. eodem
Insectorū partes & mem-	Intellectus compositus. 233
bra.	Intellectus compositus du-
182	plex. eodem
Inspectio patefacti corpo-	Intellectus cum sensu in qui-
ri.	bus conueniat. 234
2279.	Intellectus cum pro passibi-
Institutio puerilis à primis	possibilis quibusdam uo-
annis qualis sit plurimū	cetur. 231
refert.	Intellectus & rationis diffe-
255	rentia. 239
Instrumenta artificum ad	Intellectus & sensus quomo-
causam efficientem per-	do differat. 234
tinent.	Intellectus habitu quid. 233
47	Intellectus passibilis qd. 232
Intellectio.	Intellectus practicus qd. 233
233	ad Intellectū pertinētia. 230
Intellectus appetitus.	Intellectus propria offi. 234
201	Intellectus proprium obie-
Intellectū agentem immor-	ctum. 220
talem Aristoteles cur se-	Intellectus quomō diuida. 231
paratum à materia faci-	Intellectus significata. 231
at.	Intellectus simplex. 233
232	
Intellectum agentem omnia	
facere, passibilem omnia	
fieri quomodo intelligen-	
dum.	
233	
Intellectum perpetuum esse	
& c. quo referendū. 262	
Intellectus actu quid.	
233	

Intellectus

INDEX.

Intelle. speculatiuus qd. 233	Iridis colores. 154
Intellectus uel mens qd. 241	Iris quare uaricolor. eodem
Intellectus uniuersalia ordi- ne intelligat. 238	Iris quid. 154
Intelligendi modus. 236	Iudicia debet esse libera. 200
Intelligendi modi quinque. 256	Iuppiter. 90 Ius quid. 242
Intelligendi normam litigi- ofos amittere. 268	Iuxta rectam rationem ui- ctoria. 277
Intelligentia. 281	K
Intelligentia quid. 248	καθαρότης uirtus. 260
Intelligentiæ. 68	Καθαρότης uis animæ. 260
Intelligibile obiectum. 255	καρδία ἐν τοῖς ἔμπρο- σθεν. 284
Intentio. 219	ἐν καρδίᾳ ἀρχὴ τῆς ζωῆς
Intentio quid. 217	καὶ πάσης κινήσεως καὶ
Inuenta hominum quid. 26	αἰσθησεως. 284
Inuenta hominū qui descri- pserint. 26	κίνητικὸν uis animæ. 258
Inuoluntaria actio. 254	L
Iris altera interdum cur ap- pareat. 255	Labor hominum inuestigan- dis scientijs. 271
Iris an fuerit ante Nahā. 155	Labes studiorū propter per- fectionem fieri. 273
Iris cur arcuata. 154	Lactantij opinio de modo ui- sionis. 211
Iris cur nō eadem nubis par te uideatur ab oībus. 154	Lampas. 138
Iris cur nō integri solis ima- ginem referat. eodem	Lancea ardens. eodem
Iris cur rarior sub Luna. 155	Lapides ex lignis facti. 169
	Lapides lati & amplī, & s non

INDEX.

non continui unde.	168	Liberum arbitrium coniun-	
Lapides quadrati	277	gitur uoluntati.	253
Lapides ubi generentur.	169	Liberum arbitrium in rebus	
Lapidū diuersæ species pro		uoluntarijs quare necessa-	
diuersitate materiæ.	168	rio sit.	eodem
Lapidum & gemmarū cau-		Liberum arbitrium qd. eod.	
sa efficiens.	169	Libri tertij huius cōmenta-	
Lapidum materia.	168	rijs subiectum.	133
Latio quid.	110	Librorum Aristotelis de	
Latio triplex.	111	anima materia.	191
Legis naturæ causa effici-		Librorum Aristotelis de	
ens.	242	cœlo & mundo mate-	
ad Legem naturæ pertinent		ria.	190
principia practica. eodē		Librorum Aristotelis de ge-	
Legis naturæ primaria præ		neratione & corruptio-	
cepta octo.	242	ne materia.	160
Leue quid.	95	Lien.	286
Lex naturæ quid secundum		Lineæ perpendiculares.	155
Ciceronem.	242	Lixiuum.	148
Lex quid.	eodem	Localis positionis sex diffi-	
Lex triplex,	eodem	rentiæ.	72
Liberi arbitrij finis.	253	Loci conditiones sex.	71
Liberi arbitrij obiectū. eod.		Loci diuisiones.	72
in Libero arbitrio duæ uires		Locorum perpetuo arden-	
animæ requiruntur. eodē		tium causa.	156
Liberum arbitrium an & in		Locus Grammaticæ & phy-	
quibus rebus sit.	252. 253	sice quid.	71

INDEX.

Locus Hippocratis.	289	Mare cur falsum & amara	
Locus Platonis.	295	rum.	148
Locus immobilis primo qua		Mare quid.	147.
re.	72	Mare quomodo generetur	
Λογικόν uis animæ.	258	& corrumpatur.	eo.
Λογιστικόν uis animæ.	eod	Mare quotuplex.	149
Λογοδαΐδαλ & Aristoteli.	294	Maria omnia cur nō eodem	
Λόγ &.	299	tempore & modo reci-	
Lucretius de atomis quid di		procent.	149
cat.	128	Marina aqua quomodo dul-	
Lumen quid & unde.	209	cis efficiatur.	148
Luna.	80	Maris & fœminæ consuetu	
Luna quare inequaliter lu-		do & prolificatio.	180
men in se recipiat.	88	Maris locus.	147
Luscis cur pleraq; duplicia		Maris profunditas.	150
uideantur.	215	Maris reciprocationis cau-	
Lux quid & unde.	209	sæ.	148
M	(268	Maris reciprocatio qd. eo.	
Machinatores flagitiorum.		Maris reciprocationis spe-	
Maiores prudentia.	eod.	cies.	149
Manna animalibus & plan		Maris substantia non &c.	
tis cur sit exitialis.	143	147.	
Manna quid.	eod.	Mars.	90
Mare an elemētū aquæ.	147	Materiæ primæ &c.	30. 36
Mare cur non ex crescat su-		Materiæ secundæ cū prima	
per littora sua.	147	quid conueniat.	44
		Materiæ significationes.	29

INDEX.

Materia uaria nomina.	37	Mathematica.	6
Materia corporum firmitas redditur sex efficienti.	111	Mechanica an Philosophiæ species.	1
Materia inquam prima qualitas operatur diligenter est discernenda.	116	Mediæ cuiusdam naturæ esse aërem.	295
Materia non est locus.	71	Medium corpus quod interiectum motrici est aëre.	298
Materia prima an sit.	29	Medulla.	278
Materia prima quid.	29. 36	Melancholici & Cholerici cur parum dormiant.	221
Materia prima quomodo cognosci possit.	29. 30	Melancholicorum affectus.	226
Materia principium in quo prædicamento	34	Memoratiua ars.	241
Materia principium passiuum.	17	Memoria artificialis.	eod.
Materia prima non est nisi substantialis.	125	Memoriæ intellectus obiectum.	241
Materia secunda alia in generabilis & in corruptibilis alia generabilis & corruptibilis.	43	Memoriæ duo officia.	eod.
Materia secunda à prima quid differat.	44	Memoriæ obiectum & organum.	218
Materia secunda non principium, sed causa.	46	Memoriæ officia.	eodem
Materia secunda quæ.	43	Memoria intellectiua.	241
Materia ignorantie.	268	ad Memoriam exacuendam quatuor sunt necessaria.	242
		Memoria naturalis.	241
		Memoria quid.	218
		Memoria sensitiua.	241
		Mensis.	86
		Mens uel intellectus quid.	231
		Mensurarum	

INDEX.

<i>Mensurarum uulgatiora nomina.</i>	174	<i>Metaphysica.</i>	6
<i>Mercurius.</i>	90	<i>Metaphysicæ materia.</i>	198
<i>Metalla corpora homogenea.</i>	166	<i>Metaphysices quæ pars non necessaria, et quæ utilis.</i>	6
<i>Metallare quid.</i>	164	<i>Metempsychosis pythagoræ quid significet.</i>	256
<i>Metallaria à meteoris quid differant.</i>	165	<i>Meteora aquosa quæ.</i>	141
<i>Metallariū efficiēs caus.</i>	164	<i>Meteora cur corpora imperfecta.</i>	190
<i>Metallarium finis.</i>	165	<i>Meteora cur sic uocētur.</i>	133
<i>Metallar. forma triplex ib.</i>		<i>Meteora ignita.</i>	137
<i>Metallariū materia.</i>	164	<i>Meteora ignita ubi crebrius appareant & quare.</i>	139
<i>de Metallaribus qui scripserint.</i>	190	<i>Meteora media quæ.</i>	150
<i>Metalla ubi generētur.</i>	166	<i>Meteora paucissima sub torrida zona cur sint.</i>	135
<i>Metallietymologia.</i>	165	<i>Meteora plurima sub Zona arctica habitabili quare generentur.</i>	eodē
<i>Metalli materia.</i>	eod.	<i>Meteora regionum septentrionalium.</i>	135
<i>Metalli species septem.</i>	eod.	<i>Meteoron quid.</i>	133
<i>Metalli triplex causa efficiens.</i>	166	<i>Meteororum aquosorum locus.</i>	141
<i>Metallorū affinia.</i>	167	<i>Meteororū aquosorum materia.</i>	eodē
<i>Metallorum ductibilitas unde.</i>	167	<i>Meteororū causa efficiens remota</i>	53
<i>Metallorum forma.</i>	165		
<i>Metallorum parentes.</i>	eod.		
<i>Metamorphosis corporū apud Poetas qd signifi.</i>	256		

INDEX.

<i>remota.</i>	134	<i>Mixtilia quomodo in cōpo-</i>	
<i>Meteororū causa final.</i>	137	<i>sitione alterentur. eod.</i>	
<i>Meteororū dictorū lo.</i>	139	<i>Mixtio & compositio cor-</i>	
<i>Meteororum diuisio.</i>	134	<i>poris an sit naturalis.</i>	125
<i>Meteororū diuersitas.</i>	141	<i>Mixtionis acceptiones.</i>	121
<i>Meteororum ignitorū cau-</i>		<i>Mixtio idem quod compo-</i>	
<i>sa finalis.</i>	140	<i>sitio.</i>	125
<i>Meteoro. loca quatuor.</i>	136	<i>ad Mixtionem tres requirū</i>	
<i>Meteororum materia.</i>	134	<i>tur conditiones.</i>	122
<i>Meteororū materia propin</i>		<i>Mixtio non fit ex uno.</i>	131
<i>qua & remota.</i>	137	<i>Mobile.</i>	6. 69
<i>Meteororum mediorū pri-</i>		<i>Mobile actu.</i>	70
<i>mi generis species.</i>	150	<i>Mobile potentia.</i>	70
<i>Meteororū secundi generis</i>		<i>Monastica uirtus.</i>	159
<i>quæ colorata dicūtur spe</i>		<i>Mons.</i>	103
<i>cies.</i>	codem	<i>Monstrorum causæ.</i>	130
<i>Methodus.</i>	22	<i>Monstrum quid. 25. 54.</i>	185
<i>Mineræ cur dictæ.</i>	164	<i>Morale principiū qd.</i>	252
<i>Minutiorib. philosophis de</i>		<i>Morale principiū cuiusuis</i>	
<i>principe loco Animæ ce</i>		<i>sententia non est. eodem</i>	
<i>dat oportet Arist.</i>	278	<i>Moralium principiorum u-</i>	
<i>Mira probandi uis Aristote</i>		<i>sus. eodem</i>	
<i>Mixta actio. 254 (lis. 276</i>		<i>Mors animæ duplex secun-</i>	
<i>Mixtile.</i>	121	<i>dum platonicos.</i>	260
<i>Mixtilia non statim resol-</i>		<i>Mors quid,</i>	188. 170
<i>uuntur in materiam pri-</i>		<i>Mors triplex.</i>	188
<i>mam.</i>	121	<i>Morti naturali quæ cōple-</i>	
		<i>xio</i>	

INDEX.

xio minus obnoxia.	189	proprium officium.	62
Mos quid & unde.	251	Motus medium seu interme-	
Motrix animæ uis.	277	dum.	70
ad Motum continuum tria		Motus naturalis quorum sit	
requiruntur.	66	corporum.	66
ad Motum quemlibet requi-		Motus passio formalis.	69
runtur quinque.	63	Motus quid.	58. 61
Motus.	6	Motus quid uulgo signifi-	
Motus animalis persecuti-		cet.	61
uus quomodo fiat.	227	Motus quilibet unus.	67
Motus animalis persecutiui		Motus significationes apud	
species.	228	Physicos.	60
Motus animalis quid eiusq;		Motus sursum, deorsum, à	
obiectum.	226	latere qualis.	95
Motus an sit.	61	de Motu tractationis breuis	
Motus an sit idem cum suo		epilogus.	77
mobilinec ne.	69	quæ Moueantur uelocius,	
Motus diuisiones seu speci-		quæ tardius.	86
es, earumq; proprietates.		Mouens duplex.	69
62. & sequentibus.		Mouens quid.	68
Motus duplex respectus.	67	Mouentia quinque.	eod.
Motus localis omnibus cor-		Moueri.	6. 60. 190
poribus est cõmunis.	92	Multiformes sensuum spe-	
Motus localis differetia.	24	cies.	283
Motus materia, forma, effici		Munus animæ triplex.	289
ens, finis, circumstantia,		Musculi.	293
accidentia, effectus &		Mundi appellationes.	79
		5 4 Mundi	

INDEX.

Mundi forma, efficiens, finis	Musculus quid.	227
effectus, & accidētia.	Mutatio corporū sit ratione	
&	materiæ non formæ.	105
Mundi materia secundum	Mutatio quid, eiusq; causa	
Poētas, Ecclesiasticos,	efficiens.	eodem
Peripateticos & Plato-	Mutationis species sex. eod.	
nem.	Mutatio totalis & particu-	
Mūdi partes principales &	laris.	eodem
minus principales.	N	
Mundi partes secundum si-	Naphtha quid.	167
tum & secundum relati-	Natura an sit.	14
onem.	Natura duplex.	eodem
Mundus an æternus.	Natura gubernatrix.	272
81. 82	Natura prorata portione	
Mundus an in tempore.	paria machinatur.	277
76	Natura cum efficaciss. tum	
Mundus finitus.	solertiss.	289
82	Naturam unū ad unum de-	
Mundus perfectissimū cor-	stinasse.	277
pus.	Naturæ actiones & uitæ qui	
eodem	planetæ gubernent.	91
Mundus quatenus mutabilis	Naturæ causæ.	17
& quatenus immutabi-	Naturæ circūstantiæ, signa	
lis.	indicia & accidentia.	18
80	Naturæ cognata.	eodem
Mundus quid.	Naturæ diuersa.	eodem
eodem	Naturæ diuisio.	15. 16
Mundus sedes DEI, & cre-		Naturæ
aturarum.		
82		
Mundus unde dictus.		
79		
Mundus unustantiū.		
80. 82		
Mundus uulgo & Theolo-		
gis quid significet.		
79		

INDEX.

Naturæ in genere effect.	12	Neceſſarium quid.	14
Naturæ ſpecies.	17	Neceſſitas duplex.	13
Naturæ propria officia. eo.		Neruis carentes partes non	
Naturæ ſignificata quat.	14	ſentiunt.	208
Natura in quo prædicamen-		Nerui ſenſitui & motiui un-	
to.	15	de oriantur.	228
Naturalis res à quibus diſſe-		Neruorum uis.	278
rat.	20	Neruorū amputatio.	279
Naturalis res cur ita dica-		Nervus opticus.	210
tur.	19	Neftor in concionibus Græ-	
Naturalis res quid. eodem		corum eſt intellectus a-	
Naturalis res triſariam di-		gens.	232
citur.	eod.	Cur ningat interdū in mon-	
Naturalium rerū finis. eod.		tibus, in planis uero plu-	
Naturalium rerū utrum ſci		Nitrum quid. 168. (at. 143	
entia.	5	Niuis & Grandinis uapor	
Naturā cur animatam qui-		quid diſſerat.	143
damputarint.	17	Nix cur nō cadat in æſta. eo.	
Natura mera relatio. eod.		Nix quid.	eodem
Natura quid.	14. 15	Nobiliiores partes nobiliori-	
de Natura tractatio cur diſ-		bus locis naturam inclu-	
ſicilis uideatur.	77	dere.	285
de Natura tractationis ſum		NOTITIA uirtus.	260
maria repetitio.	18. 19	Nomica uirtus.	259
Nebula quid.	142	Non omnia poſſumus om-	
Neceſſaria ad ueritatē per-		nes.	279
cipiendam.	268	Nothum iecur.	286
		Noticia	

INDEX.

Noticia abstractiua.	238	Nutritionis operatiōes.	201
Noticiæ officiū duplex.	248	Nutritio quid.	202
Noticiæ partitiones.	eod.	O	
Noticiæ species.	14. 249	Ob frigus cordi appositum	
Noticia intuitiua.	228	cerebrum.	278
Noticia quid.	248	Obliti alicuius cur occipit	
Nubecula quid.	142	scalpant.	218
Nubes cur albæ.	152	Occasio dialogi de principi-	
Nubes cur nig. uel atræ.	152	patu Animæ.	269
Nubes cur nō decidant.	142	Oceanus unde dictus.	156
Nubes cur rubæ, puniceæ		Oculi tunicæ & humores.	
uel sanguineæ, & quare		Odor quid.	214. (210
periculosæ.	152	Odorum species.	eod.
Nubes cur uirides.	152	Oeconomica uirtus.	259
Nubes quid.	142.	Officium quid.	245
Nubium colores uarij un-		Olcra medij generis.	172
de.	158	Olfactus ad sanitatem quo-	
Nubiū motus unde.	148	modo conducatur.	214
Numeri quid significet.	198	Olfactus obiectum.	eod.
Numerus mathematicus.	77	Olfactus omniū sensuum mi-	
Numerus numerans.	76	nime necessarius.	eod.
Nume. numerāstriplex.	77	Olfactus organum.	eodem
Numerus numeratus.	76	Olfactus quid.	eod.
Numerus qd significet.	eod.	Omnia suas quasi ætates ha-	
Nunc quid.	75	bere.	272
Nutricationis perfectæ prin-		Omnia in prius ruere.	273
cipatus in corde.	277	Opticorum sententia de mo-	do

INDEX.

do uisionis.	112	Passio materialis & forma	
Opticus neruus.	210	lis.	70
Orichalcum quid.	167	Passiones & actiones sunt	
Origenis de origine animæ		singularium non uniuers-	
humanæ opinio.	45	salium.	62
Ὠρίγ.	298	Passionis proprietates.	114
Ὁς φησιν ὅτι ἀκὼν.	280	Passio quando desinet.	113
In Osium commissura fle-		Passio quid.	eodem
xus ad finiendos artus ido		quæ Patiantur à se mutuo	
neos esse.	296	aut secus.	eodem
Ovipara.	183	Patiens refertur ad causam	
		materialelem.	eod.
P		Peripateticorum atque poë-	
Palingenesia Pythagoræ		tarum sententia de fortu-	
quid significet.	256	na.	52. 53
Palus quid.	146	Peripateticorum, Ecclesia-	
Panis finis.	25	sticorum & Platonis sen-	
Parafeline.	155	tentiæ de mundo.	81
Parelius quid.	155	Peripateticorum de fato &	
Partes dissimulares.	184	providentia opinio.	9
Partes externæ & inter-		Peripateticorum opinio de	
næ.	184	modouisionis.	211
Partes similes siue homo-		Pestis Tubingæ ingraue-	
geniæ.	eodem	scens.	266
Partitio huius commenta-		Phantasia duplex.	234
rij.	2	Phantasiæ in brutis & ho-	
Partium causæ.	184	minibus diuersitas.	218
Partium diuisiones.	104		

INDEX.

Phātaſiæ officia quinq; . 217	Phyſicæ finis generalis the-
Phantaſiæ obiectum & or-	oricus. 5
ganum. eo.	Phyſicæ inuentores. eod.
Phantaſia quib. agilior. 217	Phyſicæ materia in gene-
Phantaſia quid. 217	re. 190
Phantaſmata quid. 222	Phyſi. materia in ſpecie. eo.
Φανταſτικόν uis aniæ. 258	Phyſi. nobiliſſima pars. 23
Pharmaci finis. 25	Phyſicæ ſubiectum. 6. 124
Philosophiæ cōmendatio. 1	Phyſica generalis. 5
Philosophiæ ſpecies. eod.	Phyſica quid. 189. 263
Philosophia quid. eodem	Phyſica quid à mathematica
Philosophia minimè ambi-	et metaphyſica differat. 6
tioſa. 274	Phyſica qd præter naturale
Philoso. φιλιζομλν. 275	corpus mobile tractet. 7
Φιλαυτιν. ibidem	Phyſica ſpecialis. 5
Φιλοπονν. eodem	Phyſica unde dicatur. eod.
Philosophorum Deus Ari-	Phyſica utrum ſcientia. eod.
ſtoteles. 280	Phyſicorū octo libri Aristo
Phlegmaticorū affectus. 226	telis cur de auſcultatione
Phocylidis & Theognidis	phyſica titulū habeant. 2
ſententiæ. 252	Phyſiologia. 5
Phyſica cur & quando di-	Φυσις. 294
ſcenda. 262	Φυσις ἐν πρὸς εἰ τὰ τῆς
Phyſicæ commendatio. eod.	φυτὰ ἀναμειντὰ. 282
Phyſicæ efficiens cauſa. 5	φυτικόν uis animæ. 258
Phyſicæ & mathematicæ	Piſces & alia animalia pul-
profeſſio antiquiſſima. 262	mone carentia quomodo
	ſpirent

INDEX.

<i>ſpirent.</i>	188	Platonica Theologia quaa	
Planetae quomodo gubernēt		lis.	261
uitam & actiones natu=		Platoni cur omnes habitus	
ra.	91	innati.	249
Planetae ſinguli in inferiori		Platoniorum error.	200
bus quid efficiant.	90	Platoniorum opinio de ui	
Planetae unde dicantur.	89	ſione.	211
Planetarum motus.	85	Platoniorum uirtutes con=	
Plantae etymologia.	179	templatiuae cōmenti.	260
Plantae quomodo alantur et		Platonis de anima opinio.	
crescant.	171	Platonis in Timæo	(89
Planta quid.	179	opinio.	291
Plantarum anima.	199	Platonis magnus annus.	86
Plantarum ſinis.	171	Plumbum quid.	166
Plantarum materia.	170	cum Pluuia decidentiū ani=	
Plantarum partes.	170	maliū, aliarumq; rerum	
Plantarum qualitates & ui		generatio.	142
res.	171	Pluuiae miraculoſæ.	142
de Plantarum ſemine.	171	Pluuiae ſanguineæ & la=	
Plantarum ſpecies.	170	etæ cauſa.	143
Platinus philoſophus plato=		cū Pluuia quare grando de=	
nicus.	260	cidat.	144
Plato.	198	Pluuia quid.	142
Plato animam tripliciter di		Πνευματικὸς uis aniæ.	258
uiſit.	289	Πνοῦτικὸς uis animæ.	eod.
Plato contra Ariſto. defen=		Polita argumēta Ariſt.	277
ditur.	209	Poliduplices.	86

INDEX.

Politica uirtutes præci.	259	res actus in homine sunt	
Politice uirtutis species se-		uoluntarij.	254
ptem.	259	Prætextæ finis.	49
Πολιτικὸς uis animæ.	259	Præuaricari.	279
Polycletus.	41	Πρακτικὸς uis animæ.	259
Polycrates.	55	Praxis siue Theorica incer-	
Porphyrus apostata.	259	ta.	259
Portus Carthaginensis.	25	Præsteris, procellæ, & tur-	
Portus Hostiensis.	25	binis materia.	161
Positionis localis differen-		Præsteris species.	160
tia sex.	72	Præsteris synonyma.	160
Posterius quid.	75	Præster quid.	160
Posidonius.	198	Principia naturalia cur præ	
Potentia augmentatiuæ or		ter elementa Aristoteles	
ganum.	204	commentus sit.	28
Potentia diuisiones.	59.60	principia naturalia cur pri	
potentiæ generatiuæ or.	205	ma dicantur.	36
Potentia generatiuæ tres		Principia naturalia tantum	
operationes.	205	tria esse probatur.	27
Potentiæ motiuæ partit.	206	Principia nihil sunt præter	
Potentia naturalis synony-		corpus compositū.	36
ma.	249	principia practica ad legem	
Potentia significata.	59	naturæ referuntur.	241
Potentiæ generatiua quæ	205	principia quomodo osten-	
Potentia naturalis.	249	dantur.	252
Potentia quid.	59	Principij naturalis materia,	
Potentiarum naturalium plu-		forma, efficiēs & finis.	28

INDEX.

Principij naturalis propri-	etates.	cod.	spiritualis.	eodem
Principij significata.	27		Priuationo principium mediū	
de Principijs naturalibus			esse probatur.	35
philosophorum opini-			Priuationo quare in materia	
ones.	28		habili.	35
Principijs quæ sunt commu-			Priuationo quid.	34. 37
nia.	37		Priuatione Aristoteles cur	
Principiorum moralium u-			sit commentus.	35
sus.	252		de Priuatione quorundam	
Principium à causa quid dif-			opinio.	35
ferat.	38		Priuationis acceptio-	
Principium aliud primum,			nes.	34
aliud secundarium.	36		Priuationis diuisiones.	35
Principiū didacticum in na-			Prius quid.	75
tura notum triplex.	250		Probabilis ratio quid.	256
Principium didacticū quid			Procella quid.	161
& quotuplex.	eodem		Prognostica quadrupli-	
Principium morale, cuius-			cia.	163
uis sententia non est.	252		Prognosticum quid.	63
Principiū naturale quid. eo.			Propositio mentalis.	248
Principium naturale qd.	27		Prosecutiue uirtutis causa	
Priuationo à materia & for-			efficiens.	226
ma quid differat.	38		Prosecutiue uirtutis orga-	
Priuationo cur principiū per			num.	227
accidens.	35		Prosecutiua uis animæ.	226
Priuationo nulla cælestis aut			Prosecutiui motus animalis	
			species.	228

INDEX.

Prosecutivus animalis mo-	227	& palingenesis quid si-	256
tus quomodo fiat.		gnificat.	
Providentia à Fato quid dif-	10	Pythagoræ sententiæ de ani-	198
ferat.		ma.	
Providentiæ Dei effectus.	12	Pythagoras.	eodem
Providentia & fatū an ne-			
cessitatem imponant cau-		Q	
sis & eventibus.	9	Quæ præclara putant mor-	
Providentia Dei quid.	10	tales infirma esse.	271
Prudentia consilia cur fallā-		Qualitas alia sensibilis, alia	
tur sæpiissime.	55	insensibilis.	114
Pruinæ & Roris differen-		Qualitas dupliciter accipi-	
tia.	143	tur.	eodem
Pseudoplatonici.	191	Qualitas neq; materia neq;	
Pseudoplatonicorum er-		forma substantialis cor-	
ror.	46	poris.	130
Puerilis institutio qualis sit		Qualitas nulla in summo	
à primis annis plurimum		gradu in composito qua-	
refert.	255	re.	118
Pulli formatio in ovo.	181	Qualitas secunda quid.	119
Pulmonibus præcordia re-		Qualitates actiue & passi-	
frigerari.	278	ue quæ & cur.	117
Pulsus quid.	227	Qualitates interdū non pro-	
Pumices, Tophi ut alia po-		prias sed contrarias acti-	
rosa cur supernatent a-		ones perficiunt.	119. 118
quam.	168	Qualitates primæ quare sic	
Pythagoræ Metēpsychoſis		uocentur.	115
		Qualitates quales sint cau-	
		se effi-	

INDEX.

<i>ſæ efficientes compositio-</i>	<i>nis.</i>	130	<i>Quaternarius.</i>	198
<i>Qualitates ſecundæ cur ſic</i>	<i>dictæ.</i>	120	<i>Quiſcens.</i>	70
<i>Qualitates ſenſibiles, aliæ</i>	<i>primæ aliæ ſecundæ.</i>	115	<i>Quiſcere quid.</i>	67
<i>Qualitates uirtuales. eod.</i>			<i>Quies eſt in termino ad quæ</i>	
<i>Qualitatum actiones prima</i>	<i>riæ & ſecundariæ.</i>	119	<i>comprehenſo.</i>	70
<i>& 115.</i>			<i>Quies quid.</i>	76
<i>Qualitatum elementarium</i>	<i>in augmentatione corpo-</i>		<i>Quies triplex.</i>	68
<i>rum uſus.</i>		204	<i>Quietis acceptiones.</i>	67
<i>Qualitates tangibiles ea-</i>	<i>rumq; cauſæ.</i>	119. 19	<i>Quietis duplex reſpect. eo.</i>	
<i>Qualitatum primarum in-</i>	<i>compositione corporum</i>		<i>Quod ſenſum impertit ſen-</i>	
<i>commiſtio.</i>		91	<i>ſu præditum eſſe oportet.</i>	280
<i>Qualitatum primarū paria</i>	<i>ſeu ſymboliſmi ſex.</i>	118		
<i>Qualitatū primarum ſym-</i>	<i>bolismi poſſibiles & im-</i>			
<i>poſſibiles.</i>		118. 94		
<i>Quantitas quælibet &c.</i>		66		
<i>Quare tepidius eſſet cere-</i>	<i>brum reliquis cauſam nō</i>			
<i>inuenit Ariſt.</i>		277		
			<i>Radix quid.</i>	171
			<i>Rarefactio quid.</i>	110
			<i>Rationis entia.</i>	219
			<i>Rationis & intellectus diſfe-</i>	
			<i>rentia.</i>	239
			<i>Rationis duæ partes.</i>	243
			<i>Rationis ſignificata.</i>	239
			<i>Ratio inferior.</i>	241
			<i>Rationandi uis.</i>	290
			<i>Ratio particularis.</i>	218
			<i>Ratio probabilis quid.</i>	245
			<i>Ratio quare interdum ab-</i>	
			<i>erret.</i>	240
			<i>Ratio quid</i>	230

INDEX.

Ratio superior.	243	nes.	11
Rebus ad uitam necessarijs		Resfortuita quæ.	55
studiosos abundare debe-		Res naturales cur ita dicantur.	19
re.	274		
Regulus seruauit fidẽ Char-		Res naturalis à quibus differe-	
taginensibus ductus ho-		rat.	20
nestate.	243	Res naturalis quid.	19
Rei artificialis cum natura-		Res naturalis trifariam di-	
li cognatio & differen-		citur.	eodem
tia.	25	Res non naturalis à natura-	
Rei artificialis materia for-		li quid differat.	21
ma, efficiens & finis.	24	Res non naturalis quatenus	
Rei artificialis species. eod.		à physico cõsideretur.	20
Relatiuorum natura.	52	Res non naturalis quid. eod.	
Reminisci quid.	242	Res partim à natura, par-	
Remuneratio duplex.	265	tim ab arte suam formam	
Rerũ artificialiũ partes.	24	accipientes in quo prædi-	
Rerũ artificialiũ finis.	19	camento.	25. 26
Rerum naturalium utrum		Respiratio.	188
scientia.	5	Respirationis usus. eodem	
Rerum non naturalium tri-		Respiratio quid.	227
plex ordo.	20	Respub. bene cõstituta.	299
Rerum quatuor genera.	13	Res quædã in solo actu, quæ	
Rerum publica. Voragi-		dam in sola potentia quæ	
nes.	273	dam partim in potentia	
Res artificialis quæ.	24	partim in actu.	60
Rei fatalis due acceptione		Res uoluntaria quæ.	254
		Retentio	

INDEX.

Retentio.	203	bris colligatur.	179
Riuus quid.	146	Semen materia nean effici-	
Rodolphus & Cicero quid		ens.	44. 47
uocent effectum.	50	Semen quid.	44
Roris & pruinæ differen-		Seminalis uirtus quid.	47
Ros quid. eod. (tia. 143		Seminatio.	180
S		de semine diuersæ sententiæ.	
Sal.	167	Seneſta. 170. (205	
Salis species.	eodem	Sensibilia communia.	212
Sanguineorū affectus.	226	ad Sensum interio rem quid	
Sanguis in leua parte cor=		exterior conferat.	216
dis quo omnis generis ui=		ad Sensum quæ requiran=	
ta fouetur $\alpha\theta\alpha\pi\epsilon\tau\tau\iota$		tur.	207
$\nu\theta\tau\iota\nu\delta\varsigma\pi\upsilon\theta\delta\varsigma\epsilon\varsigma\iota\alpha\mu$		Sensus ad cerebrum pertine=	
esse.	291	re iuxta Arist.	277
Saporis et coloris diuersitas		Sensio quid.	278
in aqua pluuiæ unde. 142		Sensus Communis	281
Saporis species.	214	Sensus cōmunis tanquam in	
Sapor quid.	eodem	corruptus iudex. eodem	
Saturnus.	90	Sensum Cōmunē in cerebro	
Saturnus qualis.	eodem	esse Arist. error maxi=	
Scientia.	249	mus.	293
Scientia duplex.	56	Sensus cōmunis obiectū.	216
Scientia quid.	244	Sensus cōmunis organū. eo.	
Scientiarum uicissitudi=		Sensus cōmunis quid. eodem	
Scire quid. 56. (nes. 273		Sensus cōmunis tres opera=	
Semen an ex omnibus mem=		Sensus. 248 (tiones. 216	
		t 4 Sensus	

INDEX.

Sensus exteriores quinque.	207	qualitatibus quomodo par-	
Sensus exterioris proprium		ticipent.	91
obiectum.	220	Simul uel non simul esse quod	
Sensus exterior quid.	207	dicantur.	65
Sensus exteriores tres.	216	Singularia ab artibus sunt	
Sensus interioris proprium		remota.	40
obiectum.	220	à Singulari causa ascenden-	
Sensus interior quid.	215	dū est aduniuersalem or-	
Sensu nihil percipitur sine		dine prædicamentario.	40
medijs qualitatibus passi-		Sol.	90
bilibus.	220	Sol an per se calidus.	87
Sensus singulare, intelle-		Sol cur anima mundi.	88
ctus uniuersalium. eodē		Sol cur medius planet.	88
Sensus partim actiua, par-		Solertia argumentandi in	
tim passiuā potētia.	207	Aristo.	276
Sensuū exteriorū usus.	215	Soles plures.	155
Sentiendi modus.	219	Solis obnubilationis siue de-	
ad Sentiēdi operationē quæ		fectus causa.	153
requirantur.	215	Solis uia.	103
Sentiēdi uis in cerebro.	278	Sol quomodo illuminet stel-	
Sentiens animæ uis.	277	las.	88
Separata uel seiuncta.	65	Somni triplicia.	223
Septentrio.	157	Somni causa efficiens.	221
Serpentes.	183	Somni effectus.	222
Sicci natura.	102	Somni finis.	222
Siccum quid.	115	Somni efficiens causa.	222
Signa zodiaci planetarum		Somni generatio.	293

INDEX.

Somni materia circa quam.	220	Species quomodo à se inui- cem differant.	176
Somni multi causa.	221	Species sensibilis dupl.	219
Somni pauci causa.	221	Species sensibilis quid.	218
Somnium quid.	220	de Spermate & Embryone disputatio.	180
Somnus quid.	222	Sphæræ inferiores motu proprio cur moueantur.	86. 87
Soni diuisiones.	213	Spiritualis uirtus quid.	227
Sonitus in aëre causa.	144	Stannum quid.	167
ad Sonum tria requiruntur.	213	Stella cadens.	139
Sonus quid.	213	Stella quid.	87
Spaciorum nomina.	73	Stellæ aliæ fixæ aliæ planæ tæ.	89
Spacium quid.	73. 74	Stellæ an coloratæ. eodem Stellæ an igneæ.	87
Specie sensibilis nomina.	218	Stellæ cur tantum noctu ui- deantur.	88
Specierum sensibilium sub- iectum.	219	Stellæ cursu scintillare uide- antur.	89
Species immateriales quo- modo intelligamus.	236	Stellæ fixæ quot secundum Mathematicos. eodem	
Species intelligibilis du- plex.	235	Stellæ non omnes æque luci- dæ quare.	88
Species intelligibilis imma- terialis quid.	236	Stellæ qualitatum cognomina quomodo sortiantur.	90
Species intelligibilis quæ.	235		
Species intelligibiles quomo- do insint animæ.	238		
Speciei intelligibilis synony- mæ.	235		

INDEX.

Stellæ quomodo luceant.	87	Sulphur duplex.	165
Stellæ quomodo calefaci-		Sulphur & argentum uiuū	
ant.	eod.	ubi generentur.	eod.
Stellarum figura.	89	Sulphur quid.	eodem
Stellarum fixarum differen-		Surculus quid.	172
tia sex.	eodem	Suspicio uel cōiectura.	248
Stellarum influxus in inferi-		Syllogismus practicus	
ora corpora unde.	90	quid.	245
Stellarum magnitudo.	eod.	συμπεφυκότα.	299
Stellarum motus.	89	Synesys quid.	243
Sterilitas.	180	Synteresis officium.	eod.
Stipulæ ardentes.	188	Synteresis quid.	eodem
Stoicorum de fato & proui-		Synteresis subiectum.	eod.
dentia opinio.	9	T	
Stoicorū sententia de for.	52	Tactus obiectum.	207
Stradiotica uirtus.	259	Tactus omnibus animalibus	
Studiorū interitus ut aliarū		cōmunis est.	208
rerū naturales esse.	272	Tactus organum.	207
Studiorū contemptus.	273	Tactus quid.	eodem
Subiectum cessans quid.	61	Tactus usus atq; necessi-	
Subsolanus.	157	tas.	208
Substantiæ duplices.	200	Tempestatis acceptiōes.	159
Substantiæ incorporeæ tan-		Tempestatum locus & tem-	
tum motu locali mouen-		pus.	162
tur.	111	in Tempore esse quid.	76
Succi & liquores.	174	de Tempore præter nūc ni-	
Suffrutex.	173	hil sentitur.	75
		Tempore	

INDEX.

Tempore quæ mensurētur,	ubi plures.	eodem
quæ non.	76	Terræ quatuor diuifio. 102
Temporis affinia.	eodem	Terræ rotunditas non impē
Temporis proprium officiū.		ditur montium & cōual-
Temporum noſtrorū	(75	lium inæqualitate. 101
ſtatus.	271	Terra & aqua unum cor-
Tēpus qualis numerus.	77	pus ſphæricum conſtitu-
Tempus quid.	75	unt, cuius duplex eſt cen-
Tempus triplex.	eodem	trum. 100. quare. 101
ΤΕΡΟΝΤΕΣ quid & unde ori-		Terreſtria quæ. 191
antur.	227	Terreſtriū differentia. eod.
Termini duo.	70	Terreſtrium generatio. eo.
Termino proprio uel alie-		Terra immobilis. 101
no cōtineri quid ſit.	117	Terra magna mater cur uo
Terminus quid,	70	cetur. eodem
Ternarius.	198	Terra quare ſiccior quàm
Terra an frigida.	102	ignis. 132
Terra an ſicciffima.	eodem	Terra quid. 100
Terra centrum mundi.	101	de Terra quomodo loquan-
Terræ differentiarum cau-		tur Mathematici. 101
ſæ efficientes.	108	Terra rotunda. eod.
Terræ effectus ī mixtis.	102	Teognidis & Phocylidis
Terræ motum peſtis cur ple		ſententiæ. 252
runq; ſequatur.	158	Theologia Platonis. 261
Terræ motus cauſæ.	eod.	Theorica ad praxim neceſ-
Terræ motus uarij &c.	eo.	ſaria. 259
Terræ motus ubi pauciores,		ΔΙΣΚΟΡΤΙΜΟΡ uis animæ. eod.
		Thermæ

INDEX.

Thermæ.	147	Vacuum quid.	73
Thermarum calor, sapor,		de Vacuotrium quæstionum	
calor & uirtutes unde. eo.		solutio.	73
Θερμική uirtus.	260	Vapor.	141
Θερμική uis animæ	282	Vaporē constringere qd. eo.	
Θυμική uis animæ.	258	Vaporē conuertere qd. eo.	
Θύμη.	282	Vapor quid.	136
cur Tonet & fulguret non		de Vegetabilibus, sensibili-	
nunquam in hyeme.	163	bus & homine qui tra-	
Tonitru.	169	ctent.	192
Tonitru cur tardius audia-		Vena quid.	227
tur quàm coruscatio ui-		Venti occidentales & sep-	
deatur.	160	ptentrionales cur apud	
Tonitru & coruscationis		nos frequentiores.	158
causæ.	259	Venti orientales & septen-	
Tonitru quid.	eodem	trionales quare salubri-	
Tophi, pumices & alia po-		ores.	158
rosa cur supernatent a-		Venti quomodo augean-	
quam.	168	tur.	156
Torrens quid.	151	Ventorum causæ.	eod.
Transcendentia.	238	Ventorum numerus secun-	
Turbini acetū medetur.	160	dum Aristotelem & Pli-	
Turbinis, procellæ, & præ-		nium.	157
steris materia.	161	Ventorum numerus secun-	
Turbo quid.	160	dum Poëtas.	eodem
V		Ventorum situs diuersi quid	
Vacuum an sit.	72	efficiant.	eodem
		Ventorum	

INDEX.

Ventorū temperamenta. eo.	Vestis finis.	19
Ventos quæ sistant. 156	Vieta opinio.	268
Ventos pluuiæ quomodo si-	Vigilia quid.	223
stat quomodo cieat. eod.	Vigiliæ causa efficiens. eod.	
Ventus idem, cur non ubiq;	Vina unde peculiarem sapo-	
spiret. 156	rē acquirant interdū. 146	
Ventus quid secundum pe-	Vinum faustianum.	161
ripateticos. 156	Vinum sublimatum.	97
Ventus quid secundum ui-	Vires occultæ.	115
struuium. 155	Virgilius. 126. 197	
Venus. 90	Virgilius de causis fulmi-	
Ver. 91	num. 162	
Vera causa sine qua nō. 295	Virtus heroica.	259
Vergilij de gratitudine sen-	Virtus politica quid. eod.	
tentia. 265	Virtus quid. 251	
Veritatis fructus uberri-	Virtus seminalis quid. 47	
mus. 268	Virtus spiritalis. 227	
Veritatis studio mancipa-	Virtus uitalis. eod.	
ti. eodem	Virtutes cōtemplatiuæ pla-	
Ad ueritatem præceptū in-	tonicorum quæ & qua-	
uestigandam utile. eod.	re ab eis excogitatæ. 260	
Veritatis ortus & occasus	Virtutes politicæ prima-	
esse. 271	riæ. 259	
Veritatem nec manere nec	Virtutis & uicij species. 252	
exulare semper. 271	Virtutis politicæ septē spe-	
Vespertina rubedo cur sere-	cies. 259	
nitatem significet. 152	Vis fati. 270	
	Visio	

INDEX.

<i>Visio quomodo fiat uariæ</i>		<i>Vitæ longæ humidum causa</i>	
<i>opiniones.</i>	211	<i>bisariam.</i>	186
<i>Visiuius radius quid & quo-</i>		<i>Vitæ longæ in homine præ-</i>	
<i>tuplex.</i>	209	<i>cipua causa.</i>	187
<i>ad Visum tria sunt necessa-</i>		<i>Vitæ longitudo & breui-</i>	
<i>ria.</i>	212	<i>tas.</i>	186
<i>de Visu tractatio cur diffici-</i>		<i>Vitalis spiritus quid.</i>	227
<i>lis.</i>	208	<i>Vitalis uirtus.</i>	eodem
<i>Visus.</i>	281	<i>Vitam in potentia habere</i>	
<i>Visus cū tactu affinitas.</i>	212	<i>quid.</i>	195
<i>Visus in plano quousq; ten-</i>		<i>Vita quid.</i>	168
<i>dat.</i>	eodem	<i>Vitium quid.</i>	251
<i>Visus medium.</i>	212	<i>Viui para.</i>	183
<i>Visus obiectum.</i>	208	<i>Vncia circūferentiæ qd.</i>	157
<i>Visus organum.</i>	210	<i>Vniuersalia quid.</i>	238
<i>Visus quid.</i>	208	<i>Vno ore confiteri.</i>	279
<i>Vita.</i>	295	<i>ex Vno nulla fit mixtio.</i>	131
<i>Vita contemplatiua.</i>	260	<i>Vocis instrumenta nouē.</i>	213
<i>Vitales spiritus.</i>	289	<i>Volatilia & aues quæ.</i>	181
<i>Vitæ & mortis causæ potiss-</i>		<i>Volatiliū generatio, oua,</i>	
<i>simæ.</i>	186	<i>incubatio, sumenta.</i>	181
<i>Vitæ & naturæ actiones qui</i>		<i>Volatiliū nomenclatura, mo-</i>	
<i>planetæ gubernent.</i>	91	<i>res, natura et proprietas.</i>	
<i>Vitæ longæ calidum causa</i>		<i>Volatiliū partes &</i>	(181
<i>bisariam.</i>	186	<i>uictus.</i>	eodem
<i>Vitæ longæ & brevis cau-</i>		<i>Voluntaria actio.</i>	254
<i>sa.</i>	186	<i>Voluntariæ causæ efficiens</i>	168

INDEX.

tes ratio & uolūtas.	255	Voluntatis effectus.	12
Voluntaria res quæ.	254	Voluntatis humanæ officium.	240
Voluntarij habitus non sunt in corpore.	257	Voluntatis obiectum.	240
Voluntas.	247	Vox quid.	213
Voluntas duplex.	240	Vrina & Sudor.	148
Voluntas hominis.	240	Vrſa foetum ſuū ſingit lambendo.	128
Voluntas irrationalis.	240		
Voluntas libera & non libera quæ.	240	Xenocrates.	198
ad Voluntatem pertinentia	230	Zodiacus.	103
Voluntatis cum fortuna & arte affinitas.	255	Ζοητικόν uis animæ.	258
		Zone quinque.	102

ERRATA.

Arctica pro antica. appoſita pro oppoſita.
 πλεβῶν pro φλεβῶν. 288. ei pro & 290.
 b. Lubet pro uoles.
 Fo. 221. uer. 2. lege arteriæ q̃; ibidem uer. 8.
 lege ſomnus pro ſonns.

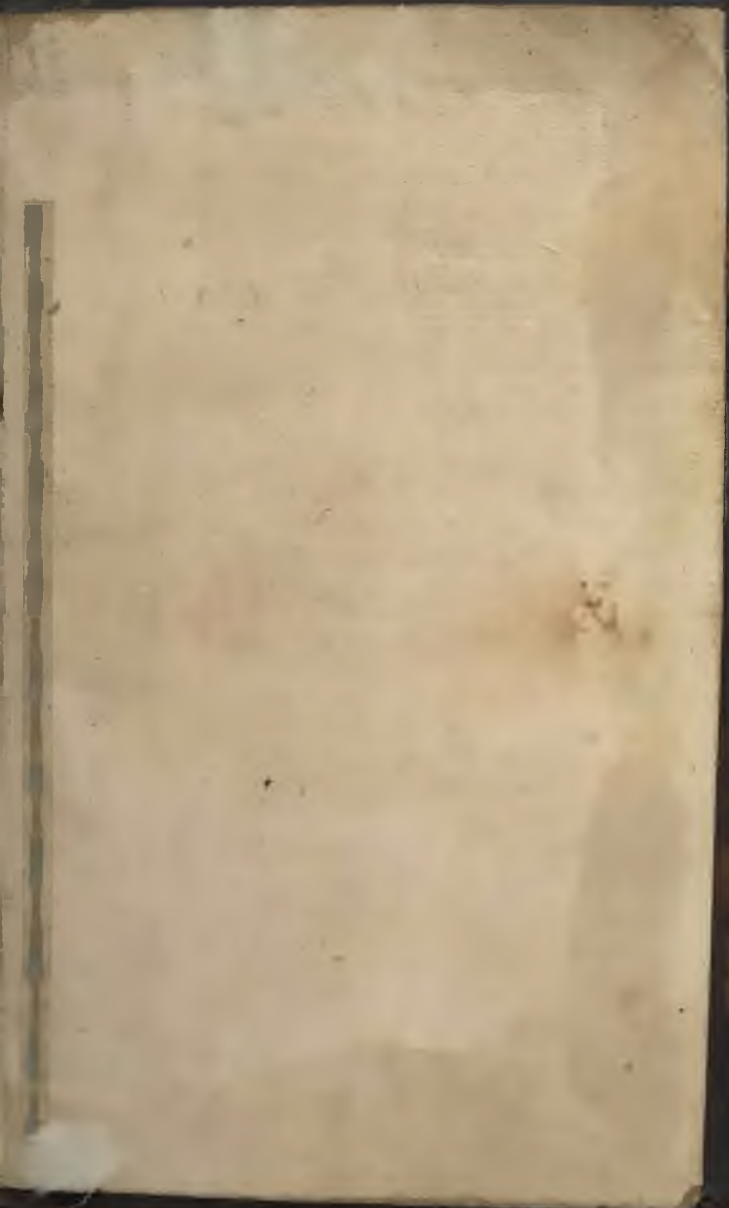

In manu Domini sunt omnes finis terræ.

Biblioteka Śląska

31735

I

- 31736

CIMELIA